

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DA SØNDERJYLLAND
VAAGNEDE

P. LAURIDSEN

DA SØNDERJYLLAND
VAAGNEDE

EN SKILDRING
AF NORDSLESVIGERNES NATIONALITETSKAMP
FRA 1830 TIL 1848

P. HAASES FORLAG - KØBENHAVN

MDCCCXX 1910

FORORD

Den hermed foreliggende Folkeudgave af „Da Sønderjylland vaagnede“ giver en sammenhængende Fremstilling af Nordslesvigs nationale Historie fra 1830 til 1848. Kun Originaludgavens egentlige Tekst eller „Skildringer“ er medtaget, men ikke det omfattende Brevstof, der ledsager samme, da dette muligvis kunde hindre Værkets Udbredelse til de mange Hjem og Folkebogsamlinger, hvorfor det er skrevet. Udgaven indeholder en ordret, kun paa enkelte Punkter omordnet Gen-givelse af Originaludgavens Tekst og er ført op til April 1848, da den sønderjydske Vækkelse havde naaet et foreløbigt Maal, og da Preussens Indgreb fremkaldte et helt nyt Afsnit i Landsdelens Historie.

Februar 1920.

FORFATTEREN

INDHOLDSFORTEGNELSE

FØRSTE HALVBIND

Nordslesvigs nationale Historie 1830—1842.

	Side
Indledning.....	3
I. C. Paulsen og Nordslesvigerne	5
II. Nissen og Koch	19
III. Christian Flor	26
IV. Ad trange Veje	34
V. Forpostfægtninger	43
VI. „Dannevirke“	52
VII. Dansk Øvrighedssprog og Stænderne 1838	64
VIII. Fr. Fischer og Flor	70
IX. Fr. Fischer bliver Redaktør.....	77
X. Fr. Fischer og de liberale	83
XI. Fr. Fischer og de hertugelige	90
XII. Den slesvigske Bogforening	102
XIII. „Dannevirke“ og „Lyna“ 1839—41	112
XIV. Sprogreskriptet af 14. Maj 1840.....	121
XV. P. Hiort Lorenzen.....	135
XVI. Kongen og Partierne	163
XVII. P. Hiort Lorenzen og den slesvigske Stænderforsamling indtil 11. November 1842	202
XVIII. „Han vedblev at tale Dansk“	215
XIX. Kampen om Kongen	228
XX. Reskriptet af 2. December 1842.....	240

ANDET HALVBIND

Nordslesvigs nationale Historie 1843—1848.

I. P. Hiort Lorenzen og Flor	265
II. P. Hiort Lorenzens Gældsforhold	270
III. Gildet i Sommersted og Skamlingsfesten 1843.....	276
IV. Den slesvigske Forening.....	288
V. Laurids Skau. I.....	300
VI. Laurids Skau. II.	311

	Side
VII. Den nordslesvigske Provinsialisme.....	323
VIII. Patentet af 29. Marts 1844	334
IX. Det store Sprogrøre	345
X. Kongen og den slesvigske Forening.....	378
XI. P. Hiort Lorezens økonomiske Sammenbrud og Død	400
XII. Højskolen i Rødding grundlægges	417
XIII. Flor som Højskoleforstander i Rødding 1845—46.....	435
XIV. Flensborg	448
XV. Fr Fischer og Befolkningen — Dansk og Tysk	463
XVI. Fr. Fischer og Krigen — Frederiksklubben og det nationale Gen- nembrud i Aabenraa.....	475
XVII. Flor, Skau og Koch.....	485
XVIII. Martsbevægelsen i Nordslesvig 1848.....	496

DA SØNDERJYLLAND VAAGNEDE

FØRSTE HALVBIND

1830—1842

INDLEDNING

Aar 1830 var Nordslesvig endnu en mørk Krog, ufuldkommen kendt og lidet paaagtet. Regeringen gjorde ingen Forskel paa Haderslev og Rendsborg, og selv Mænd som Tronfølgeren og Etatsraad Adler var overbeviste om, at der i det første Amt boede et dansktalende Folk, der ønskede at blive tysk, ligesom det sidste befolkedes af tysktalende, der befandt sig fuldkommen vel under den danske Konges Styrelse. Sønderjylland var et dansk Legeme i fremmede Klæder, overhvælvet af en tysk Kulturhimmel, der ikke tillod den nydanske Aand at trænge ind i Befolkningen. Enevælden havde vænnet denne fra enhver offentlig Selvvirksomhed, og en fremmed og hovmodig Embedsstand spærrede Vejen for al Folkevækkelse. I Kamp med Konge og Embedsstand, med en fremmed Dannelse, fjendtlige, politiske Rørelser, provinsiel Selvgodhed, Borgerløvhed og Bondesmaalighed maatte den genrejste danske Aand arbejde sig frem ad trange Veje og paa bar Bund skabe de Organer, der var nødvendige for Folkets Selvfornyelse. Ingen national Vækkelse er begyndt med svagere Kræfter end den sønderjydske. Til at begynde med talte kun en Stuelærd og et Par jævne haderslevske Borgere med den nye Aands Ildtunger, og dog fór denne Aand i det følgende Tiaar hen over Landet og genrejste Folket.

Men dette var kun muligt, fordi Befolkningen ikke var nogen national Ruin. I en uforstyrret Strøm var det gamle Folkepræg blevet fornyet Slægt efter Slægt og bundede dybt i Nationens Fællesliv fra Kong Valdemars Dage. Nordslesvingerne elskede deres Sprog, der lærtes i Skolerne og lød i Kirkerne, og en naiv Kongedyrkelse knyttede dem til Staten. Danmarks Konge var Nordslesvigs Husbond: den store, landsfaderlige Beskytter, der som Godsejer selv havde ejet Landet og saa skænket det som Selvejendom til den dalevende Slægt eller dens nærmeste Forfædre. Sprogkærligheden bandt Befolkningen demo-

kratisk til Nationens Hovedstamme, og Kongekærligheden knyttede den politisk til Staten. Disse to Følelser var saa dybt rod-fæstede i alles Hjerter, at et nationalt Liv i moderne Forstand kunde opbygges paa dem. 1830 havde intet som helst anfægtet denne Befolknings nedarvede Statspatriotisme, og den levede i et saa rødægte dansk Milieu, at der kun behøvedes en vaagen Beslutning om at dele Lyst og Nød med denne Stat og dette Folk for at bringe Nationalismen i fuldt Flor.

I sin inderste Rod var saavel den slesvigholstenske som den sønderjydske Bevægelse Udslag af samme Kulturstrøm og kan føres tilbage til samme Kilde. Som nationale Strømninger kom de dengang næsten med en Naturlovs Nødvendighed, og hvor tilfældige deres første Ytringer end kan synes, var de uundgaaelige. De fandt Jordbund i den nationalt ufærdige Masse, der beboede Hertugdømmet, de ledsagedes af en hidsig Propaganda fra begge Sider, og i ungdommelig Sejrshaab søgte de, hver for sig, at erobre det hele. Denne Parallellisme kan endogsaa forfølges helt op til Lederne. Den tyske Propaganda rejstes af en Pommeraner og en danskfødt Slesviger (Dahlmann og Falck) for gennem Uwe Lornsens lidenskabelige Handling at trænge ned til Hertugdømmets tyske Befolkning; den danske Vækkelse skabtes af en tyskfødt Slesviger og en Københavner (C. Paulsen og C. Flor) for gennem Hiort Lorenzens Stænderkamp at lue som en Krigsbavn for hele det danske Folk. Slesvigholstenismen i moderne Forstand er udklækket i København, og den første Sønderjyde er vaagnet til fuld Klarhed over sig selv dybt nede i Tyskland. Folkefornyelseskravet kom som et nyt Ferment til de hjemlige Masser, der haltede til begge Sider og hendøede Livet i Smaalighed og Selvopgivelse under Absolutismens Vinger. Det er en ny Aandsmagt, der ildner og hidser, der bemægtiger sig alles Tanker, trænger ind i alle Forhold, opløser og forvirrer, samler og adsplitter efter nye Love. Fra Samfundets Tinder til Folkelivets Bund skabes en Kløft, som ikke mere kan overbygges, Folk væbnes mod Folk, og tilsidst rødnes Landets Sletter med Blod.

Det er den danske Side af denne Bevægelse, som her skal skildres.

C. Paulsen og Nordslesvigerne

Aar 1810 forlod den tolvaarige Købmandssøn *Paul Ditlef Christian Paulsen* Flensborg for i Schnepfenthal i Thüringen at uddanne sig for den lærde Stand. Han tilhørte en gammel flensborgsk Familie, der i flere Aarhundreder havde haft sit Hjem enten i Staden eller dens Omegn. Hans Hjemmesprog var tysk; men ikke desmindre havde han indsuget en stærk Kærlighed til Dansk, Sømandens og de jævne Folkeklassers Maal, han havde nydt nogen Undervisning i det, og i hans Rejsekuffert fandtes ogsaa danske Bøger, der ikke maatte glemmes i det fremmede Land. Men hans Fødeby medgav ham endnu et Sæt Følelser af ikke mindre Rækkevidde. Drengens første vaagne Tanker faldt sammen med Flensborgs Storhandelstid i det 19de Aarhundredes Begyndelse. Støttet til dansk Statskunst og Politik havde Byen erobret et stort Marked, under Dannebrog gled Skib paa Skib ind i Havnen, medførende Rigdom og Lykke til Staden, og dennes offentlige og private Liv prægedes af en Patriotisme og Kongedyrkelse, der maaske overgik alt i Samtiden. Digtere som Harries og Andreas P. Andresen sang disse Følelser ind i alles Hjerter.

O Dania! was glüht bei deinem Nahmen
 mir Wang und Busen durch!
 Ha! es ist Dänenstoltz! es ist die Liebe
 zu dir mein Vaterland.

Denne gammeldags Statspatriotisme var Fædrenebyens Vugge-gave til h a m, til Købmandssønnen, og den tog han med sig til Thüringen, hvor han henlevede sine næste 7 Aar. Midt inde i Tyskland, omsust af de store Verdensbegivenheder, livlig paa-virket af Frihedskrigens frisindede og nationale Rørelser, af det tyske Studenterlivs Ideal og Kampe, udviklede han sig til

Christian Paulsen.

dansk Nationalist. I Aand og Inderlighed gennemlevede han disse Rørelser, men de modtog hos ham en egen Farve, „der kom et andet Sind“ i ham; af hans Ungdoms Indtryk og Minder udformede han med Begejstring en ny Livsanskuelse, en dansk Nationalfølelse. Paulsen er den første Sønderjyde. Ligesom senere hjemme paa den folkelige Skueplads saaledes er det ogsaa hos ham, den enkelte, Sprog- og Kongekærligheden, Statspatriotismen, der muliggør Omdannelsen og bærer Udviklingen. Med Stolthed føler han sig som Medlem af en Stat, der for nylig var gaaet i Spidsen for borgerligt Frisind og Frigørelse, tidligt og sildigt er det hans Drøm at komme til at udrette noget til Held og Hæder for Danmark, i det fremmede Land kan han ikke høre det danske Sprogs Toner uden at fyldes af unævnelig Fryd, og 1820 gaar han over til at optegne sine fortroligste Meddelelser i dette Hjertesprog. Med rastløs Iver kaster han sig over den nordiske Litteratur, som Retshistoriker gaar han tilbage til det fælles slesvigsk-danske, til Kong Valdemars Dage, og efter et mangeaarigt Universitetsstudium i Göttingen, Berlin, Kiel og København vier han alle sine Kræfter til en Genrejsning af den danske Folkebevidsthed i Sønderjylland. Han er Flensborgs store, betydningsfulde Indskud i den følgende Sprog- og Nationalitetskamp.

Fra først af havde Paulsen dog ingenlunde sat sig dette høje Maal. Han var en fredelig, varmhjertet og vennesæl Mand med Lide- og Taalemod i Guds Velsignelse, men uden det Vovemod, der planter Spydet dybt inde i Fjendens Rækker. Fra 1826 virkede han som juridisk Professor ved Universitetet i Kiel og tænkte mindst af alt paa at rejse en Nationalitetskamp, før Uwe J. Lornsen i Efteraaret 1830 slyngede ham den slesvigholstenske Brandfakkel lige i Synet. De to Mænd tørnede haardt sammen. I dem mødtes Sønderjyllands tvende Folkesjæle; den ene drog mod Syd uden at bryde sig om det danske Element, den anden imod Nord netop for at bevare dette. Da Lornsen med hensynsløs Kraft udsendte sit Programskrift, oversaa han, dels af Uvidenhed, dels af Ringeagt, Hertugdømmets dobbelte Nationalitet, og det er derfor først med Paulsens Modskrift i Begyndelsen af 1832, at den egentlige Nationalitetskamp begynder. Hos ham var det ikke — saaledes som hos Lornsen — blotte statsretlige Planer, heller ikke — saaledes som hos Werlauff og Outzen tidligere — Sproget alene; men hele Hertugdømmets Stilling og Liv, hele vor nationale Sydgrænse, der var sat under Omtale: Folkets Skæbne og Nederlag paa denne Grænse, dets Nød og Forladthed gennem Aarhundreder, de forvirrede Forhold, hvorunder alt Dansk levede, de sørgelige Omdannelser, der truede Sproget og Folkepræget den snigende Død, der langsomt og sikkert arbejdede sig ind

over det danske Folk — kort, hele det mellemslesvigske Liv, forstaaet og genfremstillet med overbevisende Klarhed. Ingesinde før havde en dansk Mand talt saa mandige, saa manende og besindige Ord om det tusindaarige Mellemværende, der snart maatte komme helt frem i Forgrunden og løses. Hele Udviklingens Forløb stod klart for Læseren, og med samme Fasthed paavistes de Veje, som Genrejsningen, »Opdanskningen«, maatte betræde for at naa Maalet: en langsom dansk Tillempning i Skolerne syd for Flensborg, dansk Øvrigheds-, Rets- og Kirkesprog i det øvrige Nordslesvig og danske Institutioner og Organer til Brug for den forestaaende Renaissance. Uden stærke Ord, uden Fjendskab mod det tyske Kulturliv indeholdt Paulsens Flyveskrift et nationalt Program, der, hvis det var bragt til Udførelse i rette Tid, vilde have frelst os for store Fejl og endnu større Kummer.

Men foreløbig saa det smaat nok ud for Paulsen og hans nationale Arbejde. Hans Flyveskrift syntes at falde dødt til Jorden. Hele Nordslesvig sov, og de slesvigholstenske Førere tav Bogen ihjel. I Hertugdømmerne fandtes i det højeste 4—5 Mænd, der sympathiserede med ham: Prof. Flor, Birkedommer Jaspersen, Overretsråd Nissen og Prof. Niels Falck, der paa dette Tidspunkt endnu ikke havde Sind til at fornægte sin Stammes naturlige Rettigheder. Men Paulsen havde vel heller ikke gjort Regning paa en Folkebevægelse til Gunst for sine Planer; de kunde kun gennemføres ved Regeringens Virksomhed, og i Foraaret 1832 drog han til København for at paakalde denne.

Tidspunktet kunde synes ret heldigt. Stænderinstitutionen og de andre velkendte, store Forandringer i Hertugdømmets Styrelse forberedtes, en Drøftelse af Slesvigs sproglige Forhold kunde ikke helt undgaas, og selv Prof. Falck mente, at Overappellationsrettens Stiftelse vilde være den mest passende Lejlighed til at indføre dansk Retspleje i Nordslesvig. Desuden var Kongen bekendt for sit jævne, danske Sind; med Undtagelse af Rantzau-Breitenburg bestod hans Statsraad af fødte Danske, og i Spidsen for det tyske Kancelli stod Grev Otto Joachim Moltke til Espe, »der paa Bunden kun var Dansker, ikke Holstener«. Denne modtog ogsaa Paulsen med ligefrem overstrømmende Velvillie. Præsidenten »overøste mig virkelig med saa megen Ros, som jeg endnu aldrig før i mit Liv har hørt. Jeg havde ret talt ud af hans Sjæl, sagde han. Det var ham saa kært, at netop jeg, en født Slesviger, havde opløftet min Røst og saa grundigen fremstillet det danske Sprogs Rettighed og tillige saa upartisk. Lige saa urigtigt det var at paa-tvinge tysktalende det danske Sprog, lige saa uretfærdigt og upolitisk at bruge det tyske som offentligt Sprog i det dansk-talende Slesvig. Denne Sag havde længe ligget ham paa Hjerte;

men han havde ikke gerne oven fra uden videre villet gøre noget; desto hellere havde han set den af mig bragt paa Bane, og han havde ogsaa gjort Kongen opmærksom paa den.« — Til Præsidentens videre Afbenyttelse maatte Paulsen nedskrive Hovedpunkterne i sin Sprogordning, særlig hvor han var enig med Prof. Falck, og Greven skaffede ham ligeledes Foretræde hos Kongen uden for den almindelige Modtagelsestid. Herom fortæller Paulsen: »Om Torsdagen fik jeg Audiens hos Kongen, der var særdeles naadig, og da Flor, som tidligere havde overrakt ham mit Skrift, havde fortalt mig, at han troede at bemærke, at Kongen frygtede for alt for manges Modsigelse ved det Dan-skes Genindførelse, saa nævnte jeg udtrykkelig flere, som delte min Mening, og Kongen tillod mig at forelæse ham Ytringer i Breve, som han syntes godt om. Meget glad ved at have bidraget mit til, at Sagen er i en saa uventet god Gang, forlod jeg Kongen og spiste til Middag hos O. Moltke, der igen talte med mig især om Sagens statsretlige Side, ogsaa med Hensyn til Ridderskabets Fordringer. Han sagde, at Spørgsmaalet om det danske Sprog vel ikke ved Indførelsen af Stænderforfatningen vilde blive opkastet; men at det var en Selvfølge, at der paa den slesvigske Landdag ogsaa maatte kunne tales Dansk«.

Det hele blev dog kun en eneste stor Skuffelse for Paulsen. Af dynastiske Grunde havde Frederik VI forlængst opgivet al national Politik i Hertugdømmerne, han var stokdøv overfor sproglige Reformkrav, og da Tronfølgeren søgte at paavirke ham i national Retning, roste han vel hans gode Hjerter, men syntes ikke at have samme Tillid til hans Hoved. O. Moltke var en tungsindig og sygelig Mand, der ikke formaaede at sætte sin Villie igennem i Kancelliet, og Statsraadet — egentlig kun en Redaktionskommite for de kgl. Anordninger — var ligeledes uden virkelig Indflydelse. Magten i Hertugdømmerne udøvedes af de tyske Kollegieherrer med Overprokurør Høpp i Spidsen, og de satte Fællesregeringen, Appellationsretten og Stænderinstitutionen igennem, uden at der blev taget mindste Hensyn til Hertugdømmets danske Grunddel.

Alligevel blev Paulsen ikke træt. 1832 udsendte han en ny Afhandling om Sprogforholdene, 1837 en tredie, og disse Skrifter talte den danske Sag med en Varme og Kraft, som endnu indgyder Beundring. Samtidig begyndte Stridighederne om Hertugdømmernes statsretlige Stilling og de augustenborgske Arvekrav. Ogsaa her viste Paulsen sig som en ypperlig Forsvarer af Kronens Rettigheder, og atter var O. Moltke den eneste Mand i Regeringen, der kom ham i Møde med Sympathi og Forstaaelse. Han opfatter Gud ske Lov mit ejendommelige Værd for Hertugdømmerne — skrev Paulsen 1835 — nemlig som Forsvarer af det danske Element i Slesvig og dets ejendommelige,

statsretlige Stilling. Han vil heller ikke vide noget af en saakaldt slesvigholstensk Stat at sige, og han ytrede, at det vilde være ham kært, om jeg gennem Nis Lorenzen kunde virke med til en Adresse om dansk Retssprog i det nordlige Slesvig«. — Men det var ogsaa det eneste gode Ord, Paulsen hørte, og da han 1837 paa sin sædvanlige Sommerrejse atter kom til Hovedstaden, blev han ikke alene overfuset af Høpp for sin Forfattervirksomhed til Værn om Kronens Ret; men »Kongen, i Aanden alderssvag, værdigede mig end ikke et Ord om dette Anliggende«. Dermed revs Bindet fra hans Øjne. Endelig saa han til Bunds i Elendigheden, endelig forstod han, at Kongevejen til Slesvigs Genrejsning var spærret.

Nis Lorenzen.

Men imidlertid havde hans Bøger tændt nedefter, og selv havde han knyttet Forbindelse med Nordslesvigerne. Dertil benyttede han det Røre, som de første Stændervalg 1834 fremkaldte, og Valgene selv syntes ret gunstige for hans Planer. I hele Nordslesvig valgtes dansktalende Mænd. Petersen i Dalby, Posselt i Københoved, Nis Lorenzen Lilholt i Halk, Thies Steenholdt i Ravsted, Todsén paa Mejerholm, Alexandersen i Sottrup, Bonefeldt i Ulkebøl, Andresen i Aabenraa og P. Hiort Lorenzen i Haderslev var tagne lige ud af Folkets

Midte og kunde umulig stille sig fjendtlige til deres eget Hjemmesprog, hvis dets Rettigheder skulde komme paa Omtale.

Interessen knyttede sig særlig til Valget i 3die Valgkreds, der bestod af Haderslevs nærmeste Opland. I den gamle Sct. Severins Kirke nede ved Haderslev Dam udkæmpedes den 15de og 16de Septbr. 1834 en hæftig Valgkamp mellem Kammerjunker v. Krogh paa Aastrupgaard og Gaardmand Nis Lorenzen Lilholt fra Halk. Den første hørte til det lille, landlig-tyske Aristokrati, som dengang fandtes udbredt over Nordslesvig og levede sit eget afsluttede Liv udenfor og helst over Bondestanden. I den „flove Tid“ fra 1814—30 var det blevet forstærket med nogle indvandrede holstenske Gaardejere, der medførte en bedre Driftsmaade og havde nogen Betydning for den økonomiske Udvikling; men op til 1864 fik den lille

Kreds eller Klikke ingensinde politisk eller national Indflydelse af nævneværdig Art. Krogh selv var en junkeragtig Skikkelse, nøje knyttet til Hertugen af Augustenborg, hvem han ogsaa senere fulgte ind i Oprøret. 1834 støttedes hans Valg af hele Embedsstanden med Amtmand, Konferensraad Johannsen i Spidsen, alle Kirkeværger og Sognefogder havde faaet Vink om at virke for ham, og hans Udsigter syntes lyse, indtil det pludselig rygtedes, at Kandidaten søgte at blive Amtsforvalter i Haderslev og i dette Øjemed havde gjort en Rejse til Hovedstaden. Da slog Stemningen om, og der udfoldedes en heftig Agitation imod hans Valg.

Hans Modstander var Bonden Nis Lilholt i Halk, senere altid kaldet Nis Lorenzen. Som Dreng havde han overtaget sine Fædres Gaard og kun under de pinligste Anstrengelser klaret sig ud af den økonomiske Krise omkring 1820, der drev saa mangen nordslesvigsk Bonde fra Gaard og Hjem. Fra denne Trængsels-tid havde han bevaret et uudslukkeligt Had til Embedsstanden, „de Keltringer!“, og dette Had blev bærende i hans senere Virksomhed. Forøvrigt var han en hæderlig og anset Bonde, tung og flegmatisk, uden videregaaende Dannelselse, uden særlig Modtagelighed og politisk eller agitatorisk Evne, men fast af Karakter, retskyndig og klogt beregnende, under alle Forhold uforfærdet. Nogen Tid før Valget havde den højtbydende Hr. Amtmand afsat ham fra Sognefogedhvervet og derved vakt Misnøje i Herredet, og nu kaarede Bønderne som deres Ombud denne „høje, kæmpemæssige og korpulente Person“, der syntes at se ned paa alle de „Store“ lige fra Konferensraaden til Kammerjunkeren og saa ypperligt legemliggjorde deres egen inderste Trang til Selvhævdelse. Valget i Gl. Haderslev Kirke blev til et formeligt Slag for og imod Embedsvælden i Amtet. Nis Lorenzens Kandidatur støttedes af de liberale inde i Haderslev med P. Hiort Lorenzen i Spidsen og af Sandemand Hans Nissen i Hammelev, der nærrede et lige saa indgroet og stivsinnet Had til Embedsstanden som selve Kandidaten. Paa Valgdagen flokkes Bønderne om ham. „Lilholt, Lilholt!“ var Løsenet, „Han er en af vore egne, han er fast, han kender vor Forfatning, og han er en Mand, der selv har gaaet noget igennem!“ Han valgtes med 206 Stemmer, medens Modkandidaten kun fik 98.

Men Amtmanden maa ikke have haft den rette Forestilling om, hvad et saadant Folkevalg betød. Ved en aaben Seddel tilsagdes „Bonden“ at møde i Amtshuset Kl. 9 om Morgen, og her betydedes det ham, at han endnu kunde træde tilbage for v. Krogh; men kort og bestemt forlangte Lorenzen en skriftlig Meddelelse om det paa ham faldne Valg, og samme Dag maatte Amtmanden offentliggøre dette i Byens Ugeblad. Ved dette Efterspil blev Nederlaget ikke mindre.

Valget satte Følelser i Svingning, der grænsede nær op baade til Tidens liberale og nationale Rørelser, men man vil dog for-gæves søge efter Glimt af noget af dem. Det drejede sig kun om den ældgamle Modsætning mellem Bonde og Embedsstand, og den var tilstrækkelig til at afgive Grundlag for en virkelig Opposition. Lige siden 1660 havde Livet formet sig haardt og trangt for den nordslesvigske Almue. Halvdelen af de gamle Bondehjem var gaaet til Grunde i Kampen for Skaane, og Resten var økonomisk lamslaet for mange Slægtled. Dette Fattigmandspræg begyndte først at vige i Trediverne. I Østens gamle Gaarde og i Vestens lave Stuer med lerstampede Gulve og hvidtede Vægge færdedes arbejdstyngede Mænd, som kun ved haardt Slid havde reddet Gaard og Hjem ud af Tyvernes Pengekrise og holdt Gæld og Skatterestancer i Ave. Det var haardføre, retskære, smaatseende og mistænksomme Mænd, der sad inde med Ejendommene og skabte Landsbyernes offentlige Mening. Saadan til Søndagsbrug elskede de Gud og Kongen; men i deres Hverdagsliv holdt de saare lidet af den beskikkede Øvrighed. Det var kun et Slægtled siden, at de ¹⁹/₂₀ af de nord-slesvigske Bondehjem havde været kongeligt Fæstegods, og vel var Fæstekvaliteten afskaffet eller kunde afløses for en ringe Sum; men Øvrighedens Formynderskab havde holdt sig. Embedsstanden betragtedes for det meste som en fremmed og for-hadt Overklasse, der mistænktes for Lovtrækkeri og egennyttig Vinding og behandlede Bønderne med nedladende Ringeagt.

Hidtil var den slesvigholstenske Liberalisme gaaet næsten sporløst hen over denne Befolknings Hoved, og kun til de fremme-ligste var den naaet som uklare Lyd, der avlede Uvillie og Mis-tillid. Det var de saakaldte „Store“, tildels endog Landets Em-beds mænd, der prækede disse Lærdomme, Kongens egne Tje-nere, der vilde indskrænke hans Magt, begribeligvis for at de selv med des større Styrke kunde føre Svøben! Men et saadant Stormandsherredømme hadede Bonden værre end Pesten. Kon-gen var deres rette Husbond, deres sidste Beskytter mod bu-reaukratisk Selvraadighed, den store Ørn, der holdt alle de smaa Embedshøge i Ave. „Æ Kong skal sjel vær Severin“ — og de stores Frihedssnak er kun Rævestreger!

Denne naive Tro var ikke til at udrydde. Hovedmassen af Landbefolkningen var til den Grad indkapslet i Royalisme, at den var gjort uimodtagelig for en hvilken som helst anden Art af politisk Smitte. Endnu i Vinteren 1848, umiddelbart før Martsdagene, skrev P. C. Koch til Flor: „Naar jeg fortæller Folk fra Landet, at vi nu faar en Konstitution, bliver de alle ængstelige, som om der skulde hændes Landet en Ulykke. De Fjelstrup Bønder erklærer at ville vove Liv og Blod for Kon-gen, hvis nogen skulde prøve paa at indskrænke hans Autoritet;

thi de vil ikke vide af et Fler-Herskab at sige. Bonden ser skævt til enhver udenfor sin Stand, og det er ham en Satisfaktion, at der er en Mand over dem, som de maa respektere lige saa meget, som han selv gør det. Vi har aldrig villet gøre os nogen klar Forestilling om, hvor dybt rodfæstet den kgl. Enevoldsmagt er her, men den er virkelig frygtelig.“

Overfor dette Tankesæt prellede den slesvigholstenske Liberalisme fuldstændig af, og den formaede kun at bringe et ringe politisk Stænk ind i den gamle Modsætning mellem Bonde og Øvrighed. Her var et Punkt, hvor Foregangsmændene var vaagne og modtagelige for videre Paavirkning; de havde ikke noget imod at komme de „Store“ paa Pelsen, at blive Hammer, hvor de saa længe havde været Ambolt, og deres gamle Nag til Embedsstanden og deres absolutistiske Uvillie imod den nye Retning blev da den Sprække, hvorigennem Nationalismen tvang sig ind i det nordslesvigske Folkeliv.

I det kongerigske Bønderøre var store materielle Interesser paa Spil; men i Nordslesvig kæmpedes der ret bevidst for menneskelig Ligestilling og aandelig Frigørelse. Denne Befolkning havde aldrig været stavnsbunden, siden 1634 havde den betalt „Fripenge“ i Afløsning for Hoveri paa de kongelige Gaarde, og den sad nu som Selvejerbønder paa egen Stavn. Det var kun det nedarvede Formynderskab, den vilde være fri for. Derfor valgtes Nis Lorenzen til Stænderdeputeret, ikke fordi han var liberal, men fordi han var en Brand i Næsen paa Konferensraad og Kammerjunker, og senere fandt Sprogbevægelsen Jordbund, ikke alene, ja vel end ikke i første Linie, af nationale Grunde, men fordi Bønderne derved, sprogligt set, kunde tvinge Embedsstanden ned i deres eget Plan og erobre den sproglige Ligestilling i Kampen for Frigørelsen. Af praktisk-socialt Grunde vilde de fjerne en sproglig Besværlighed og stod med det samme midt oppe i Nationalitetskampen. De forvandlede til d a n s k e Bønder, og Modstanderne til Tyskere, der vilde paatvinge dem et fremmed Sprog og en fremmed Dannelse. Den ubetydelige Rift udviklede sig ret hurtig til en gabende Kløft, der ikke atter kunde overbygges.

Det var umuligt for Bønderne at blive staaende paa den rent formelle Sprogfordring; de havde begyndt Krigen og maatte søge Kampmidler, Hjælp og Udvikling i deres rette Sprog- og Dannelseshjem; de førtes ind i en Kulturkamp, der straks rettedes imod det tysk-danske Tvetulleri*) og bevidst stræbte frem

*) Endnu i Sommeren 1838 fejredes en Borgerfest i Haderslev med en dansk-tysk Tvetullefest, hvis Indledningsstrofe ikke er uden Selvironi.

Blandet Sprog, det skader ikke,
Naar ethvert sin Frihed faar.
Men hvo to Slags Vin vil drikke,
Ham en Perial jeg spaar.

Hier in unsern frohen Kreise
Sieht man deutsch' und dän'sche Weise;
Fremd wird jede Weis' allein
Stets in Haderleben sein.

imod nye Dannelsesidealer. — Det var denne Situation, der lidt senere udnyttedes af „Dannevirke“ og begrundede Bladets Sejr. Paulsen, Flor og Koch kunde have præket til Dommedag, hvis denne Rift ikke forud havde været til Stede. Det var den, der bestemte Bladets Holdning. Derfor blev det Organ, ikke for politisk Frisind, men for national Frigørelse, for folkelig Udvikling og Dannelse, og derigennem mødtes det med Befolkningens vaagnende Trang til denne Dannelse.

Hvorledes det tyske Regeringssprog havde trængt sig ind i Nordslesvig, er en lang Historie, der ikke her skal bringes paa Prent. 1836 var Ordningen endnu højst ufuldkommen, næsten tilfældig, for saa vidt Sprogets Brug beroede paa Embedsmændens eget Godtykke, og nationalt set mere beskæmmende end farlig. Af Haderslev Provstis 26 Præster var 10 fødte i Kongeriget, 8 i Amtet, 4 i andre dansktalende Egne, og kun 4 stammede fra Hertugdømmets tyske Strøg. Paa et Par Undtagelser nær førte de dansk HUSSprog, men i deres Embedsbreve og Konventer benyttedes kun det tyske. Den tyske Luft laa saa tæt over Landet, at selv disse Hyrder fandt det rigtigt at ned sætte deres eget Modersmaal i anden Klasse. Den verdslige Øvrighed var ligeledes indfødt, men sproglig set et Skridt længere fremme. I Samkvem med Befolkningen var den nødt til at tale Dansk, og privatretlige Dokumenter udfærdigedes paa Forlangende i dette Sprog; men ellers gik alt paa Tysk: i Retssalen, paa Tinge, i Kontorerne, i alle skriftlige Udfærdigelser, endog saa Bøndernes Skattebøger var affattede i dette Sprog. Øvrigheden havde gjort sig til Regel at tale hen over det umælende Folks Hoved og ligesom trykke det en sid, tysk Hat ned over Øjne og Øren, saa det hverken kunde høre eller se. Fremgangsmaaden havde ondt ved at faa Indpas. De gamle Bondeherredsfogeder, der først noget ind i det 18de Aarhundrede afløstes af akademisk dannede Mænd, havde dannet en uoverstigelig Hindring, og senere havde Hensynet til en fornuftig Retspleje forhindret Modersmaalets fuldstændige Udelukkelse. Først 1833, 3 Aar før Sprogstridens Begyndelse, forstummede Dansk paa det sidste Herredsting i Haderslev Amt, men i Rettergangssager maatte der endnu daglig gøres Folkemaalet store Indrømmelser. En „Opdanskning“ laa endnu lige for Haanden, og det var da ogsaa paa dette Punkt, at Sprogstriden begyndte. For ærekære Mænd maatte det være uudholdeligt at modtage Besked og Dom i et Sprog, som de ikke forstod og tit maatte have en Sagfører til at udlægge for dem, ligesom den Meddomsret, Jydske Lov

Perialen udeblev desværre ikke for dem, der nød begge Slags. Den sidste Strofe lyder: „Hoch lebe der Hauptmann, es lebe sein Haus. — Han leve med Børn og med Mage! — Gern ziehen wir mit ihm ins Feld hinaus, — Dog ej til blodige Slage!“

hjemlede dem, sank ned til en ren og skær Komædie. Bønderne følte det som en Vanære at sidde paa Tinge, og Nis Lorenzen fortæller, at „vi tilsidst lod Tingbudet for nogle Skillinger leje Daglønnere eller andet sligt Folk til at give Møde i vort Sted“.

Hos saadanne Mænd maatte Paulsens Tanker slaa an. Han kom snart i Brevveksling baade med Nis Lorenzen og andre Nordslesvigere, saavel i danske som tyske Aviser slog han til Lyd for den nye Mand og den gryende Danskhed, og vidt og bredt fortaltes det, at Nordslesvigerne paa den kommende Landdag vilde tale deres Modersmaal. „Min Nis Lorenzen nævnes iblandt dem — skriver Paulsen — og mine Bestræbelser bliver da forhaabentligen ej frugtesløse. Flor sagde straks, da han hørte dette: „Nu maa der pustes til Ilden!“ og det skal ogsaa ske“. Før Stændernes Indkaldelse 1836 opfordrede Paulsen Nis Lorenzen til at indkomme med Forslag om dansk Retssprog i Nordslesvig, samtidig tilstillede han ham Udkast til Petitioner i dette Øjemed, og omgaaende underrettede Lorenzen ham om, at han ikke alene havde udsendt saadanne i sin egen Valgkreds, men ogsaa formaaet andre Stændermænd i Amtet til at virke i samme Retning. Stænderne traadte sammen i April, og en Uges Tid efter rejste Paulsen til Slesvig for at tale med sine nye Forbundsfæller. Her „fandt jeg mine danske Landsmænd ganske varme for deres Sag og glæde ved at kunne betro sig til mig, næsten forundrede over, at en dannet Mand sympathiserede med dem. Saasart Alexandersen og Thies Steenholdt hørte, at Hadersleverne N. Lorenzen, Posselt og Petersen indbragte Petitioner fra alle Herreder, besluttede ogsaa de at foranstalte lignende indsendte, hvormed jeg hjalp dem . . . Med min Ven Advokat Heiberg (i Slesvig) stred jeg dygtigt. En Aften var jeg hos ham sammen med Købmand P. H. Lorenzen af Haderslev, der understøttede mig, og tilsidst kunde han ej sige noget imod at taale det danske som offentligt Sprog. Morsomt nok ynder hans Svigerfader, Grev Baudissin, ogsaa dette Sprog. Stændernes Vicepræsident, Justitiarius Jaspersen, er med Liv og Sjæl for Sagen, Grev Reventlou (Sandbjerg) har jeg paa hans Gennemrejse her ogsaa overttydet. Alt er af mig bleven forberedt til Sagens Fremme. Falck har paataget sig at tale for Petitionerne. Inden jeg rejste, havde jeg og den Glæde, at Etatsraad Nissen (Assessor i den slesvigske Overret, født i Ensted) erklærede sig bestemt for Sagen. Lykkes den, saa har jeg, siger Flor glad, gjort noget vigtigt for Slesvig og Danmark“.

Men det gik ikke saa let, som de „ensomme i Kiel“ maaske ventede. Den nordslesvigske Almue var træg, og Modstanden opad haardnakket. I Løbet af Forsommeren modtog Stænderne Bønsskrifter om Indførelsen af dansk Rets- og Øvrighedsprog

fra de fleste Herreder i Haderslev Amt, fra hele Aabenraa Amt, fra Lundtoft Herred og Varnæs Birk samt fra Sottrup og Snogbæk i Sundeved, snart undertegnede af Sognefogeder og Amtsfuldmægtige, snart af menig Mand. De var alle højst tamme og ligetil. Uden nationalt Sving, uden med et Ord at berøre den Uret, der laa bagved, bad de blot om at faa fjernet nogle sproglige Ulemper og Besværligheder. Forandringens Retsgrund fandt de i Kong Frederik VI.s Daniserings-Forordninger fra 1811, og dens praktiske Gennemførlighed i Embedsmændenes Evne til at kunne betjene sig af Dansk. Men „da nu det tyske Sprogs Brug i et dansk Land har mange Ulejligheder og Ubekvemmeligheder, giver Anledning til hyppige Misforstaaelser og udsætter den simple Mand for Advokaters og Embedsmænds Vilkaarligheder, saa beder vi, at Stænderforsamlingen vil forestille Kongen vor Bøn: At det tyske og latinske Sprog maatte blive afskaffet, hvor vi har og nyder dansk Undervisning, og at derimod det danske Sprog i enhver Henseende maatte blive indført“.

Men omtrent Halvdelen af disse Petitioner indeholdt tillige en Bøn om nogen tysk Undervisning i Landsbyskolerne. Adressen fra Aabenraa Amt tog fornuftigst paa dette Modkrav, idet den bad om tysk Undervisning, kun hvis dansk Retssprog ikke kunde indføres; men i Petitionerne fra Hvidding, Frøs og Kalvs-lund Herred i Haderslev Amt siges det rent ud, at „det vilde være til stor Nytte for vore Børn, om Seminaristerne maatte underkastes Examen i det tyske Sprog og forpligtes til at give nogen Undervisning i samme“. Disse Udtalelser kom fra Sognene umiddelbart syd og øst for Ribe, fra selve Tørninglen. Det er ganske usandsynligt, at Bønnen er kommen ind i Adressen ved Prof. Paulsens Medvirkning, selve de bedende kunde heller ikke have nogen virkelig Kærlighed til et Sprog, som de aldeles ikke forstod, og det egentlige Motiv maa derfor søges i den almueagtige Respekt for Tysk, som en hundredeaarig Kulturtvang havde avlet hos Menigmand. Den tyske Hat havde gjort sin Nytte. 1836 ønskede Nordslesvigerne at komme i et forstaaende Forhold til det Sprog og den Dannelse, der havde behersket dem igennem Aarhundreder. Det var ikke for at blive tyske, men for at blive selvhjulpne ogsaa i denne Henseende, og de bad derfor baade om Dansk og Tysk. Den dalevende Slægt ønskede at befries for de Besværligheder og Ydmygelser, der fulgte med det uforstaaelige Regeringssprog; men samtidig kunde den godt lide, at dens Sønner sattes i Stand til ogsaa at bemestre sig dette og at komme ovenpaa i den store Strøm imod Syd. Saa bagvendt var den stillet til sig selv og til den Opdanskning, der var indledet med dens egne Bønskrifter. Nationalt set var der ingen Fare i det; men det varslede om det store Op-

lysningsarbejde, som maatte foretages, før denne Befolkning fandt sig selv og sit rette Dannelseshjem.

I Stænderne gik det som ude i Befolkningen. De modstridende Krav kædedes sammen og henvistes til en fælles Komité. Sandemand A. Petersen fra Dalby stillede Forslag om Indførelse af nogen tysk Undervisning i de nordslesvigske Landsbyskoler og begrundede det ved den Nytte, som Hestehandlere, Studeprangere og Haandværkssvende kunde have af en saadan Kundskab i Tysk. Det var nødvendigt at skamrose de daværende Almueskoler for at tilsløre Urimeligheden i det hele. En Maanedes Tid senere kom N. Lorenzen med sit Forslag om dansk Øvrighedssprog i Nordslesvig, og det er nu vanskeligt at afgøre, om denne Forsinkelse skyldtes Intriger i Stændersalen eller hans egen medfødte Langsomhed. Hans Motivering af 8de Juni 1836 fik Landery og klinger som en Reveille med Bud til et vaagnende Folks Æresfølelse og Trods.

„Hvor i hele Verden gives der et Folk, som vilde se sine offentlige Anliggender behandlede i et andet Sprog end i sit eget? Hvad vilde f. Ex. de holstenske Indbyggere sige, hvis alle deres Embedsmænd paa engang begyndte at skrive og tale Dansk. De vilde vist i alle tyske Tidender klage over Uretfærdighed og Undertrykkelse, og dog vilde det ikke være andet, end hvad der i Aarhundreder eksisterer hos mig. Vel blev denne tunge Byrde paalagt Fædrene paa en Tid, da den regerende maaske ikke bekymrede sig om, hvad den almene Mand ønskede eller ikke. Men Byrden bærer de endnu og føler de endnu som et Onde, og derfor klager de nu lydeligen derover, da vor gode Konge ønsker at erfare, hvad der ligger Folket paa Hjerte. Den eneste Grund, som man, saa vidt mig bekendt, med noget Skin af Ret har anført imod min Proposition, er den derved opstaaende Ulejlighed for de Herrer Embedsmænd. Men denne Grund er af saa ringe Vægt, at jeg næsten finder det overflødigt at gendrive den. Embedsmanden er dog vel i Landet for Folkets Skyld, Folket ikke for Embedsmændenes Skyld. Hvo som ikke vil paatage sig den ringe Ulejlighed at lære at læse, tale og skrive Dansk, kan jo blive blandt Tyskerne. Vi ønsker ikke at have ham; han bliver dog en fremmed, har intet Hjerte for vore Anliggender, undtagen forsaavidt han har sin Fortjeneste derved.

Jeg har i dette Andragende ikke udtalt mit personlige Ønske alene, men Folkets Ønske i Almindelighed. Temmelig nøje kender jeg den nordlige Del af Slesvig og ved, at selv der, hvor man paa Grund af gammel Sædvane ikke engang tænker paa, at det kan være anderledes, selv der vil det blive mine Landsmænd lettere om Hjertet, naar den Efterretning kommer: Fra nu af er vort Modersmaal ogsaa Embedsmændenes Sprog!“

Men dette Fyndsprog skyldtes ikke Lorenzen. Saaledes tænkte

og skrev kun een Mand i Hertugdømmerne, og denne Mand var Prof. C. Flor i Kiel. Da Forslaget skulde motiveres, rejste han til Slesvig for at „purre“ ved Lorenzen og Falck. Han skrev Motiveringen og opholdt sig sandsynligvis i Byen, da den afgaves. Det var ham, der talte med Lorenzens Mund. Som saa mange Gange senere rettede han sin første Appel til det nordslesvigske Folk gennem en af dets egne Mænd, og Lorenzens Forlæg med Flors stilistiske Egenheder er gaaet lige ind i Stændertidens danske Tekst.

Der kom intet ud af alle disse Anstrengelser. Intet af Forslagene kom til endelig Behandling i Salen før Stændernes Hjemsendelse, og der gjordes derfor heller ingen Indstilling til Kongen. Der forelaa kun en ret velvillig Kommitébetænkning, som indsendtes til Regeringen paa Gottorp, og i Marts 1837 afgav denne til Kancelliet i København en „Bericht und Bedenken“, der med sjælden Aabenhjertighed afslører Provinsregeringens Sprogpolitik i Nordslesvig. — Nordslesvigerne — hedder det — taler vel en ringe, dansk Mundart, men føler sig ikke som Danskere og betragtes heller ikke som saadanne af deres dansk-talende Naboer. Paa den anden Side føler de sig heller ikke som Tyskere, skønt de ved alle statsretlige Baand er knyttede til deres tysktalende Naboer imod Syd og ynder, netop i Modsætning til Jyderne, at kalde sig Holstenere. De savner derfor ikke alene enhver levende Nationalfølelse med dens forædlende Indflydelse paa Folkekarakteren og den aandelige Udvikling, men endogsaa sproglige Midler til at udtrykke de med en saadan højere Dannelse forbundne Følelser og Tanker.

Det er dog kun Landbefolkningen, der saaledes staar tilbage. Købstadborgeren behersker allerede begge Sprog og har tilegnet sig den tyske Kultur, og da Aandsretning og Udvikling bestemmes ud fra Byerne, vil Bondestanden lidt efter lidt og paa ganske naturlig Maade komme til at gennemløbe de samme Trin. Ad denne Vej er de østpreussiske Landskaber bleven germaniserede ud fra de tyske Stæder, og noget lignende vil ske i Nordslesvig, selv om dette ingensinde bliver et helt tysktalende Land, da dets Folkemaal tilhører et højt udviklet Sprog. Men da den landlige Befolkning saaledes befinder sig paa et utilfredsstillende Overgangsstandpunkt, maa det være en velmenende Regerings Opgave at lette, fremme og paaskynde Udviklingen. Den foreslaar derfor tvangsvis Indførelse af 4 ugentlige, tyske Timer i Landets Skoler, for at Nordslesvigerne endelig kunde slutte sig til det slesvig-holstenske „Provinsial-Forbund“, og i hvor billig end Bønnen om dansk Øvrighedssprog maa synes, kan Regeringen i denne Sag dog kun tilraade ringe Lempelser, mest af privatretlig Natur, og en fuldstændig Afskaffelse af det tyske Regeringssprog er kun mulig, hvis en samtidig Skole-

reform-kunde skaffe det tyske Sprog virkelig Indpas i Landet og derved hæve den Isolering, hvori Befolkningen nu lever.

Denne Betænkning er undertegnet af hele Regeringen; men Kansler Spies og Referenten, Konferensraad Rist, vilde utvivlsomt have udtalt sig med mindre Ringeagt om Nordslesvigernes Nationalfølelse, hvis de havde kunnet lytte til de Samtaler, som samtidig førtes mellem to unge Mænd i en Krambod-Bagstue i Gl. Haderslev.

II

Nissen og Koch

Stænderne skiltes 1836, uden at et dansk Parti var kaldt til Live. De dansktalende Bonderepræsentanter havde hverken Evne eller Villie til at indtage en national Særstilling. Thies Steenholdt faldt snart helt fra, Posselt og A. Petersen var svage og vaklende Naturer, der tilsidst ogsaa endte paa Fjendens Side, og end ikke Nis Lorenzen kunde dengang henregnes til de faa nationalt vakte Mænd, som fandtes, om end adspredte og uden Forbindelse, omkring i Hertugdømmet. I de følgende Brydningsaar gled han mere og mere bort fra Prof. Paulsen, ved flere Lejligheder stillede han sig endogsaa meget fjendtlig til den danske Vækkelses Planer og Tanker, og hvis hans Herre og Mester, Peter Hiort Lorenzen, var forbleven i de tysk-liberales Rækker, vilde man ogsaa der bestandig have kunnet træffe Gaardejeren fra Lilholt.

Men Stænderforhandlingerne havde dog slaæet til Lyd for Sagen, og en større Kreds begyndte at interessere sig for den. I Oktober 1836 offentliggjorde Johannes Hage en velskreven Artikel om den slesvigske Sprogsag, og i November s. A. holdt Orla Lehmann sin bekendte Tale i Trykkefriheds-Selskabet. Disse Udtalelser blev hurtig bekendte i de nordslesvigske Købstæder, der havde bevaret nogen litterær Forbindelse med Moderlandet, Paulsens Skrifter gjorde samtidig deres stille Gerning, og snart gærede det i unge Sind, der følte sig frastødte af den raadende Tyskhed og derfor heller ikke kunde finde sig til Rette i de to tyske Partier, som netop samtidig dannede sig og delte Borgerne i konservative og liberale. For dem var den gamle og den nye Tyskhed Hip som Hap.

I Haderslev rustede Bogbinder Niels Christian Nissen og Købmand Peter Christian Koch, i Aabenraa Urmager Fr. Fischer sig til Kamp for Modersmaal og Fædreland, og her var den rette Flamme. Gennembruddet hos dem

staar ganske jævnsides med Paulsens eget en Snes Aar tidligere. De Tidsrørelser, som dengang greb ham, var nu i Færd med at sænke sig ned over de bredere Lag og fremkaldte ganske de samme Udslag. Ogsaa Nordslesvig fik sin Besøgelsestid. Gennem den gamle Stats- og Sprogkærlighed slog den moderne Nationalisme ud i lys Lue, men her tilsat med et bittert Had imod alt Tysk. Igennem hele sin Udvikling og Dannelse havde Paulsen lært at skatte tysk Aandsliv; men disse Mænd kendte kun den tyske Kulturtvang som en blytung Mare, der var i Færd med at kvæle al folkelig Vækst og Grøde, og de hadede den af Hjertets Dyb.

Det var ikke tilfældigt, at den 26-aarige N. C. Nissen blev første Mand paa Skandsen. Ligesom Faderen, Claus Nissen, var han Bogbinder af Fag, men i det slesvigske betød dette mere, end vi er vant til at forestille os; thi da Regeringen i sin Visdom nægtede de mindre Købstæder Boghandler-Privilegier og f. Ex. havde henlagt hele Nordslesvig under den kgl. privilegerede „Buchhandlung“ i Flensborg, tilfaldt den stedlige Omsætning, særlig med danske Bøger, Bogbinderne, og Claus Nissen i Haderslev drev ikke alene en betydelig Handel med Skole- og Andagtsbøger, de eneste, der efterspurgtes, men forlagde endogsaa Arbejder af den Art og stod i livlig Forbindelse med Amtets Præster og Degne. Han var en stille, anset og velhavende Mand, Medlem af Byens Deputeret-Collegium. — Sønnen havde faaet en god, tysk Skolegang, tilsidst i Stadens lærde Skole; men Undervisningen havde ikke vundet ham; tidlig fattede han Mistanke til dens Sundhed og Godhed; de to højst forskellige Sprog, det ene udelukkende i Skolen, det andet lige saa udelukkende uden for samme, pinte og forvirrede ham. Han var, fortæller han, en stor Dreng paa 9 Aar og havde endnu ikke lært at skelne mellem „Sarg“ og „Leichnam“, medens han derimod meget godt kendte Forskellen paa Ligkiste og Lig, og jo længere han gik i denne mørke Skole, uden Glimt af Modersmaalets fortolkende og lysende Hjælp, des ligegyldigere blev det tyske ham. Som voksen henvist til Syslen med danske Bøger, kastede han sig over Modersmaalet, og da Koch lærte ham at kende, „skrev han næsten korrekt Dansk“, d. v. s. han skrev et livligt og kærnesundt Sprog med grammatiske Fejl og Provinsialismer. Han var i Stand til at deltage i en stedlig, litterær Kamp, og Vækelsestankerne havde let ved at finde ind til ham.

I Decbr. 1836 skrev han til Prof. Paulsen: „For nogen Tid siden læste jeg Deres Skrift: „Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht des Herzogthums Schleswig“, og De vil undskylde, at jeg herved tager mig den Frihed at tolke Dem min inderligste Taknemlighedsfølelse for den Deltagelse, De viser vort kære, gamle Fædreland og vort undertrykte, forhaanede Modersmaal.

Ingen Pen formaar at beskrive den retfærdige Harmen, som maa bemægtige sig hver sand Fædrelandsven ved Synet af den Ringagt og Ligeegyldighed, som her i det slesvigske, i Købstæderne og af de fleste Embedsmænd vises vor danske Nationalitet i det hele og Sproget i det enkelte taget. Sandelig et af en hovmodig Fjende erobret Land kan ikke vorde mere krænkende behandlet end vi Danske her under en dansk Konge og Regering.“ Til Slutning samler han sit Fremtidshaab i følgende Udbrud: „Ja sandelig, naar engang i alle danske Egne læres Dansk i alle Skoler, naar Folkets Lærere taler til Folket i Folkets Sprog, naar Rettergangen holdes paa Dansk af dansktalende Embedsmænd, ja kort sagt, naar vort Fædreland er blevet det, hvad det efter den strenge Ret og Billighed bør være, og den store Forskel mellem Slesvig og Holsten fuldkommen er erkendt, da vil et kraftigere Liv vise sig, og Almenaanden opnaa en hidtil ukendt Højde. Naar Stænderne ikke vil høre og agte paa Folkets Raab, saa vil visselig Landets Fader; det er vor Trøst!“

Med disse Tanker vilde Nissen begynde en Kamp for Modersmaal og Fædreland, for dansk Genfødelse og Selvfornyelse, et stort nationalt Oplysnings- og Frigørelsesværk — støttet til Landsfaderen, den absolute Konge! — Døden bortrev ham i hans fejreste Ungdom; men hans Tro og Ildhu, udtrykt i Breve til Paulsen og Flor, vil altid blive staaende som det første kraftige Udslag af den danske Renæssance i Nordslesvig. Det er et Væld af nye Følelser, af klare Tanker, af sundt Had og stærk Kærlighed, der pludselig fosser frem af hans Sjæl og overbeviser „de ensomme“ i Kiel om, at Dødvandenes Tid er forbi. Han var ingen flad Sprogfanatiker, men en begejstret Mand. Hos ham omsættes Nationalitetsstriden øjeblikkelig til en Kamp for sand og naturlig Dannelse, for folkelig Udvikling.

Den lavere Borgerstand i de nordslesvigske Købstæder var noget nær lige saa slet stillet som den mellemslesvigske Almue. Den havde vel Adgang til at høre en dansk Froprædiken, i Skolerne gaves ligeledes et Par usselige Dansktimer; men i Virkeligheden kunde den hverken Tysk eller Dansk til Gavns; de to Sprog aad hinanden. Modersmaalet vanrøgtedes og haanedes, og Kultursproget lod sig ikke tilegne med dansk Hus- og Omgangssprog. Befolkningens Dannelse var mere end forsømt, og den var i Færd med at blive en aandsforladt Almue. „Jeg kunde græde som et Barn — skriver Nissen — hvis det ikke var mere mandigt at handle, ved at se den græselige Sjølefattigdom, som mine stakkels Landsmænd er stedte i af hovmodige, højstuderte Tyranner. Udrustet med den samme Evne, som enhver anden fornuftig Skabning, men forstødt af den dannede Del, der skulde virke til deres Forædling, helt overladt til sig

selv, bliver de næsten til Fæ, der ikke tænker og ikke kan tænke paa andet end den daglige Føde.“

Men han har kun Blik for den national-folkelige Side af Dattidens Vækkelse. Fra Begyndelsen af stillede han sig udenfor de herskende politiske Partier, og med eet Spring er han ude over det særlig slesvigske. Han vil kun være dansk, helt dansk; det gaar ham som Fr. Fischer, der i sin allerførste Artikel former Programmet ud i Slagordene: „Danske er vi, dansk tænker vi, som Danske har vi Navn i Fortiden og er kendte over hele Kloden!“ — Men Nissen gik endnu videre; han grebes af de første skandinaviske Rørelser, hans Fædreland strakte sig fra Ejderen til Nordkap, svenske, norske og danske Mænd var hans Brødre, og nordisk Aandsliv det eneste fornødne.

Derimod havde han ingen Tanke for konstitutionelle Garantier eller Forfatningskrav; han taler om Frihed og Frigørelse, men mente dermed Frigørelse for Tyskeri og Kulturtvang, den Frihed, „der tilsigter at oplive Nationalaanden og betragter selv den ringeste Mand som Fædrelandets fribaarne Borger“, og han hadede den slesvigholstenske Liberalisme med det fyndigste Had, fordi den truede Nordslesvigs latente Danskhed. „Disse liberale, der misbruger Frihedens ædle Navn til at bedaare de svage og fremme deres egne forræderske Planer. O, at det var mig givet ret tydelig at skildre disse farlige Menneskers Rænker; thi da vilde mine kære Landsmænd forbande mangan en, som de nu velsigner“. — Orla Lehmann og Theodor Olshausen, Nydanismens og Nyholstenismens første Mænd, udtaler lidt senere de samme Tanker, mere bevidst, med større Overblik, men ikke med større indre Drift til at gøre dem gældende i Livet end denne haderslevske Haandværker. „I Naturens og Retfærdighedens Navn, der er mægtigere end Menneskets Vold og List — siger Lehmann — protesterer jeg mod det skændigste Tyranni, der gives paa Jorden, at fratage et Folk dets Nationalitet og Sprog, og denne Sag rager op over ethvert Forfatningsspørgsmaal; „diese Sache kann an keine Bedingung geknüpft werden“.

Med Nissen var den aandelige Nydannelse kommen til Stede i det nordslesvigske Liv; han var Gærsporen, der skulde forvandle Urten til Vin. „Man skulde have ledet længe selv i Kongeriget — skriver P. C. Koch i sin Livsaften — for at finde en Yngling som Nissen, saa inderlig begejstret for det danske Fædreland, saa tørstende efter at virke og kæmpe for dets Hæder og Ære, navnlig for dets Sag i Sønderjylland, saa rede til at yde hvilket som helst Offer i saa Henseende. Desværre levede han saa kort. Han var at ligne ved en elektrisk Gnist, der blot skulde tænde og fænge og saa forsvinde. Gnisten tændte fuldstændig mit Hjerte, og efter 40 Aars Forløb føler jeg endnu dens Virkninger“.

Peter Christian Koch var en fattig Smedesøn fra Thiset ved Gram. Som 13-aarig forlod han Hjemmet, og fra 1820—36 arbejdede han som Lærling og Krambodsvend i C. A. Petersens store og ansete Købmandshandel i Gl. Haderslev. Han var en Mand med mangehaande Ideer og Tilskyndelser, og vel siger han om sig selv, at han i de bevægede Aar 1835—37, da de politiske Partidannelser foregik i Haderslev, ikke havde Tid til at beskæftige sig med offentlige Sager; men det er ikke pesmindre sikkert nok, at han dengang var en hidsig liberal, der læste Københavnsposten, sværmede for Skattebevillingsret og yndede Republikken. Da P. H. Lorenzen 1836 vendte hjem fra Stænderne og hyldedes med Fakkeltog og Gilder som liberal Høvding, skrev Koch en Sang til hans Ære, og endnu i „Dannevirke“s første Artikel gøres der Hentydning til dette liberale Afsnit i hans Liv, som hans Fjender stadig rev ham i Næsen. Med hans iltre og skiftende Sind havde det hele dog ikke stort at sige. Efter sin Natur kunde han aldrig binde sig til et enkelt Parti eller slaa sig til Ro med en enkelt Opfattelse, og da han i Sommeren 1836 nedsatte sig som Urtekræmmer og Landhandler i Gl. Haderslev, tog hans Tanker hurtig en anden Retning. I lange Nattetimer havde han tilslidt sig nogen boglig Kundskab, og nu tænkte han for Alvor paa at udgive et oplysende og underholdende Ugeblad for sine dansktalende Landsmænd, der var henviste til tyske Aviser. „Vel følte jeg Savnet af tilstrækkelige Kundskaber og stilistisk Dygtighed, da jeg var gaet glip endog af den tarveligste Almueundervisning; men alligevel syntes jeg nok at kunne redigere et dansk Folkeblad og med dette oplyse mine Landsmænd i det dansktalende Nord-slesvig“.

Peter Christian Koch.

Videre gik hans Planer endnu ikke. End ikke med en Tanke var det faldet ham ind, at der kunde rejses Opposition imod den tyske Kulturvang, der virkede saa sindigt, jævnt og stille, at ingen lagde Mærke til den, eller at Sprogforholdene i et Grænse-land kunde ordnes stort anderledes, end det alt var sket. Lige saa lidt anede han noget om de Vanskeligheder, han vilde have at overvinde, før Regeringen tillod ham Udgivelsen selv af et farveløst Folkeblad, eller om de Genvordigheder, der skulde møde ham i selve Haderslev.

I de slesvigske Købstæder udkom dengang tarvelige, tyske Ugeblade, der, før de toges i Politikens Tjeneste, ikke indeholdt stort andet end Øvrighedens Kundgørelser og private Annoncer,

de saakaldte Intelligensefterretninger. Det haderslevske Wochenblatt hed „Lyna“ og var grundlagt 1796 som Afløser af et dansk Maanedsskrift. Det tryktes og udgaves af Byens eneste Bogtrykker, H. Seneberg, og redigeredes, skiftevis hveranden Uge, af Rektor ved Latinskolen Brauneiser og Hospitalspræst Laurtrup. For deres Ulejlighed lønnede Udgifveren dem hver med et Ris Skrivepapir om Aaret, og som Regel bestod deres Arbejde i at forsyne Bladets Forside med et lille, poetisk eller moraliserende Stykke, som toges fra et eller andet Værk paa deres Boghylde. Kun naar en Person eller Sag i de Herrers Øjne fortjente at revses, skrev de, og helst Laurtrup, der førte en sarkastisk Pen, et originalt Stykke, en „Rüge“, og da han var liberal, langede han sommetider ud endogsaa efter Magistraten. Naar saadant skete, var det hver Gang en stor Begivenhed i Byen; men ellers læstes Bladet kun for Bekendtgørelsernes Skyld, der ogsaa optoges paa Dansk. Det havde omtrent 100 Abonnenter og indbragte Udgifveren ligesaa mange Daler i Overskud. — Selvfølgelig syntes Seneberg ikke om at faa en Konkurrent til dette i Forvejen magre Foretagende, og gennem Trykkeriets Faktor, C. Sørensen, der var Kochs Omgangsven, søgte han at fraraade Planen, og det nye Blad kunde jo da heller ikke godt komme ud uden Trykkerens Hjælp.

Gennem C. Sørensen, der tillige var Agent for Trykkefrihedsselskabet og Bestyrer af et dansk Lejebibliothek, kom Nyheden om det forventede danske Blad til Nissen og vakte hans Interesse. En Aften i Vinteren 1837 opsøgte han Koch for at gøre hans Bekendtskab. „Det blev en vigtig Aften; thi den bragte en ny, kraftig Brand til mit eget ulmende Stof,“ skriver Koch. „Vi kom snart i en varm Samtale, som varede hele Aftenen, og mens Tiden gik, udviklede han, uagtet alle hans Skolekendskaber var ham bibragte paa Tysk og i tysk Aand, et saadant Kendskab til Sprogforholdene i Sønderjylland og en saa dyb Smerte over det danske Fornedrelse under det herskende Tyskeri, at jeg faldt i stor Forundring, men følte tillige lige saa megen Undseelse for mig selv, at jeg, af Mangel paa Lejlighed og Vækkelse, hidtil ikke selv var kommen til samme Dybde af Erkendelse.“ — Til sidst foreslog Nissen, at de skulde slaa sig sammen og i Forening vi deres Kræfter til at fremme den danske Sag, og Koch gik med Glæde ind derpaa, da han straks indsaa, at de „kunde arbejde sammen i fuld Harmoni, og at Nissen af hele Byens Befolkning var den eneste, der besad de Egenskaber, som dette ejendommelige Foretagende krævede“.

Saaledes mødtes de to Mænd, der skulde grundlægge „Dannevirke“ til „Frelse for de mange Tusinde, som trues af aandelig Død, til Vækkelse af en livlig og friere Nationalaand i vort dybt faldne Fædreland“. Men de stod ene med tomme Hænder midt

i en bælgmørk Nat. Ikke et Lys var tændt, ikke een Stjerne skinnede, alt sov. Kun et Brev fra C. Paulsen til Nissen gav Glimt af Gry med Bud fra den store Verdens Rørelser og fra den Aand, der behersker Menneskenes Skæbne.

For dog at prøve Kræfterne skrev de hver sin navnløse Artikel om Sønderjyllands Tilstand, Koch en paa Dansk, der sendtes til „Aarhus Stiftstidende“, og som Redaktør Elmquist, bekendt fra St. St. Blichers Historie, uden videre kastede i Papirkurven, da den var fuld af Opposition imod en Regering, som forsynede hans Blad med kostelige Kundgørelser. Nissen var heldigere. Hans Afhandling: „Schleswig wie es ist“, optoges i „Itzehoer Wochenblatt“, og vel siger Koch, at dette Blad maatte sammenlignes med en Krostue, hvor alle og enhver kunde gaa ind, men det maa dog vist nok have været en ret klog Karl, der stod bag Skænken, siden Bladet bragte ham det meste af en Formue om Aaret. Nissens Stykke findes i Bladet for 7de Juli 1837, og i en Fodnote meddeler Redaktionen, at den har modtaget samme fra Haderslev, at den interesserer sig for Spørgsmaalets videre Drøftelse og derfor stiller Bladet til Raadighed i dette Øjemed. Mere kunde ikke forlanges.

Nissens Artikel indledes med et dansk Vers af Koch:

„Man rev os fra vor Moders Barm
Og gav en fremmed os i Arm; —
Han taler kun sit eget Maal,
Som vi maa høre paa med Taal.
I Kirker, Skoler, Rettens Sale
Fuldbyrdes alt ved fremmed Tale;
Hidtil vi altid tav og led;
Faar vi igen vor Rettighed?“

Artiklen sluttede sig nøje om dette Motto og indeholdt en kraftig, sammentrængt Beskrivelse af hele Fortyskningssystemet. Den slutter saaledes:

„Men hvor længe skal dette usalige Virvar taales? Naar skal vort elskede Modersmaal rejses fra sin dybe Fornedrelse op paa det Hæderssæde, der tilkommer det? Hvorfor skal vi gøres saa aldeles fremmede for det Land, som vi ifølge Nedstamning, Sprog og Nationalitet saa ganske tilhører, det Land, med hvilket vi evig bliver forbundne og udgør eet Folk? Thi sandelig, saa vist som Holsten er et tysk Land og dets Indbyggere Tyskere, saa vist er Slesvig et dansk Land, og dets Indbyggere danske lige saa godt som Indbyggerne i Kongeriget Danmark. Derfor siger vi ogsaa med Forfatteren af en Opsats i „I. W.“ Nr. 20: — „Bort med det danske, hvor Folket er tysk“ — men bort ogsaa med det tyske, hvor Folket er dansk! Og vi forventer med Tillid til vor ærede Konge en Forandring i disse trykkende og beklagelige Tilstande, som kvæler enhver ædel Nationalfølelse i Fød-

selen og opfylder enhver brav Borger med Vemod! Gid da ogsaa nærværende Fremstilling maa være et Vidnesbyrd om, at dansk Fædrelandsfølelse endnu langt fra er uddød i det slesvigske Folks Hjerter, og vise, hvor saare meget dets Sprog og Nationalitet krænkes og miskendes, og hvor meget man længes efter en naturlig Udvikling fra denne unaturlige Tilstand! Gid da vore Modstandere maa erkende, at deres Umage for at germanisere det danske Slesvig er forgæves, at alt Tysk hos os stedse betragtes som noget fremmed, og at det elskede Modersmaal før eller senere vil gaa sejrende ud af Kampen!“ —

Saaledes lød det første Raab fra Folket selv, forfattet af en Mand, der aldrig havde sat sin Fod i en dansk Skole eller været under Paavirkning af en kongerigsk Mand. Dette Raab kaldte Flor frem paa Virkepladsen.

III

Christian Flor

Paulsens Virksomhed var væsentlig en Kamp for Nationalitetens og Sprogets formelle Ret. Han vilde nedrive de skammelige Skranker, som en mørk Tid og en uforstandig Regering havde rejst omkring hans Landsmænds frie Udvikling; men saa snart denne Udvikling skulde til at begynde, forelaa der et nyt, stort Førerarbejde, som det ikke var hver Mands Sag at overtage. Et var at nedbryde den tyske Kulturhimmel, som i Aarhundreder havde truet med at forvandle det slesvigske Folkeliv til en Ørken, et andet at tænde den Vaarsol, der skulde bringe ny Vækst og Grøde. Dette Arbejde blev Christian Flor's store Livsgerning.

Flor var født den 1. Januar 1792 i København af norske Forældre. Hans Ungdomstid faldt sammen med den dansk-norske Stats Sammenbrud og det danske Aandslivs Genfødsel ved Øhlenschläger og Grundtvig. Begge Dele blev bestemmende for hans senere Liv. 1807, endnu før han blev Student, havde han ønsket at deltage i Hovedstadens Forsvar, og i de bevægede Helligtrekongers-Dage 1814 vilde han med en Del Studenter støde til Hæren for at hindre Norges Tab, men i de samme Dage sluttedes Freden. Det var det samme Krigermod, der i April 1848 bevægede den 56-aarige Mand til at stille sig i Spidsen for den nordslesvigske Folkerejsning, uden at han dog nogensinde fik Lejlighed til at udrette noget i militær Retning. Efter at han 1815 var bleven theologisk Kandidat, virkede han i

flere Aar som Lærer og Inspektør ved Borgerdydskolens paa Christianshavn og deltog samtidig med Iver i Datidens litterære og videnskabelige Liv. Sammen med Poul Martin Møller overbragte han „Tylftens“ Udfordring til Jens Baggesen, og hele sit Liv igennem følte han sig i dyb Gæld til Øhlenschläger, der havde lært ham, at det egentlige Menneskeliv er „et poetisk Liv“, hævet over Smaalighed og Spidsborgerlighed. Ogsaa til Rasmus Rask sluttede han sig nøje og blev paa Modersmaalets Omraade en af hans første og troeste Tilhængere.

Men snart førtes hans Liv ind paa andre Baner. 1822 kaldedes han til Sognepræst i Tølløse ved Holbæk, og 1826 udnævntes han til Docent i dansk Sprog og Litteratur ved Universitetet i Kiel, efter at Digteren Johan Ludvig Heiberg havde opgivet denne Stilling. Det var rent private Grunde, der førte Flor til Kiel, og Livet i den lille holstenske Universitetsby kan sikkert heller ikke have haft noget tillokkende for ham; men det var ikke desmindre her, han fandt sit Livs Hovedopgave og fik Betydning for Land og Rige. Heiberg havde forladt det holstengottorpske Universitet med et bedsk Indtryk af dets Had til Danmark, „denne giftige Svamp i Kiel, der vil fortære al Danskhed i Hertugdømmerne“, og Flor og hans unge Hustru, Vilhelmine Frederikke f. Zeuthen, havde næppe aflagt deres Tiltrædelses-Visitter og deltaget i nogle Professor-Middage, før han fik lignende Indtryk. Med Forundring iagttog han, at der ved Universitetet arbejdedes nok saa ivrigt i Politikens som Videnskabens Tjeneste, og at de ledende Professorer med Dahlmann og Falck i Spidsen ikke lagde Skjul paa deres slesvig-holstenske Planer, paa deres Bestræbelser for det tyske Sprogs Udbredelse og deres ringe Agtelse for danske Forhold og Tilstande: „I vore politiske Samtaler ved en Kop The og en Pibe Tobak udtalte de Herrer sig temmelig frit og aabent, da de formodede, at jeg villig lod mig oplyse om Forhold, om hvilke jeg som tidligere sjællandsk Landsbypræst maatte være uvidende, og de desuden meget vel vidste, at deres Venner, de tyske Regeringsmænd i København, havde langt mere Magt end de danske“. Ingen tænkte paa, at denne behagelige og frimodige Docent, der saa hyggelig forstod at gaa ind paa alle Forestillinger og Ideer, engang i Tiden skulde faa deres Planer til at strande, og at de egentlig sad der og aabenbarede sig for deres Dødsfjende. I Øjeblikket sporede de ham frem ad deres egne Veje, kun i modsat Retning. Ogsaa Flor blev en nationalpolitisk Professor, der fra Lærestolen i Kiel søgte at virke for den danske Sag ved at udbrede Kærlighed til dansk Sprog og Aandsliv hos de studerende og opildne Nordslesvigerne til at værne om deres Modersmaal og Statsforbindelse.

I første Henseende var han mere virksom end heldig. Han

Christian Flor.

udgav meget ansete Lære- og Læsebøger i det danske Sprog, og i Førstningen var hans Forelæsninger og Øvelser jævnt godt besøgte; men der skete ingen nationale Omvendelser, og hans bedste Elever (Mommsen, Clement) gik til den modsatte Side. Da han søgte at genoplive den befalede, men ganske forsømte Danskundervisning i Hertugdømmernes lærde Skoler, Forudsætningen for et frugtbart Universitetsstudium, fik han baade Kuratel og Kancelli imod sig, og begge betragtede ham fremtidig med onde Øjne.

Med hans national-politiske Bestræbelser i videre Forstand overfor Slesvigs danske Befolkning gik det foreløbig lige saa uheldigt. Sammen med Professor C. Paulsen, hans Ven og Kollega, satte han sig ind i det danske Sprogs Stilling baade overfor Myndighederne, og overfor hvad Borger og Bonde selv følte og tænkte ved Forkuelsen og Forhaanelsen af deres Modersmaal. Han læste Werlauffs og Outzens Prisskrifter fra 1819 og fandt Stillingen nu baade slettere og farligere end dengang, særlig paa Grund af det danske Folks dybe Uvidenhed og sørgelige Ligegyldighed for Landets Livssag i dets sydligste Del. Saaledes stemt rejste han 1827 til København og fik Foretræde hos Kongen. „Med megen Deltagelse og Tillid hørte Majestæten paa min simple og ligefremme Skildring af mine Erfaringer og Tanker angaaende denne Sag. Han havde tidligere selv gjort de samme Erfaringer og næret de samme Ønsker, og disse syntes nu at leve op paa ny“. Flor forlod ham med Haab om at blive et hjælpende Redskab for en sundere Sprogpolitik i Sønderjylland. Men dette Haab slog aldeles fejl. Kongen var bleven ældre og svagere, det tyske Parti stærkere og efter Norges Tab med hvert Aar dristigere, mere aarvaagent og mægtigere. De tyske Regeringsherrer overvandt med Lethed de svage Tilskyndelser, der var vakte i Kongens Sind, og da Flor Aaret efter atter indfandt sig paa Frederiksberg Slot for at foredrage sit Ærinde, afbrød Kongen ham med de Ord: „Ja, min kære Flor, lad os aldrig tale om den Ting — hvor bor De?“ Ogsaa for Flor var Kongevejen til Slesvig spærret. Efter 1828 tabte han Tilliden til et Kongehus, der af kortsynede, dynastiske Grunde gav den fjendtlige Bevægelse frit Løb, og selv forvandlede han langsomt til en besværlig, om end skjult Modstander af Regeringens Politik i Hertugdømmerne.

Dog heller ikke den anden Part i Sagen, Nordslesvigerne selv, kom ham i Møde. Han saa Glimt af aandelig og moralsk Kraft i denne Befolkning, men i 10 Aar løftede sig end ikke een Folkestemme for at afværge den nationale Undergang, der var besluttet af Regeringen og tilladt af Kongen. Selv det bevægede 1830 gik sporskilt hen over de nordslesvigske Bygder, og som Ikke-Slesviger var Flor af mange Grunde forhindret i at

træde offentlig frem. Det blev en lang Ventetid for ham, fuld af Chikaner og Tilsidesættelser i Kiel; men ogsaa den skulde komme Sagen tilgode. I Aarene 1832—36 udkom Grundtvigs historiske Hovedværker, hans Haandbog i Verdenshistorien og hans nordiske Mythologi. Disse Bøger fremkaldte et nyt, aandeligt Opsving hos Flor, han blev „gamle Grundtvigs“ aandelige Fostersøn, en afklaret Grundtvigianer. Først nu fik han ret Øjnene opladte for den Kraft, der laa i et levende Folkesamfund, og optoges helt af at tillempe Skjaldens vide Syner for den Folkevækkelse, der var hans Maal.

Da vi atter møder ham omkring 1837, er hans Læretid endt. Han er en klar, jævn og myndig Forkynder af den genrejste, danske Aand og brænder af Iver efter at løfte Folket op paa de Dannelseshøjder, som de store Foregangsmænd i Digtning og Tænkning syntes at anvise det, og som for ham blev til Forjættelser. Selv er han fyldt af Aandslivets Lykke, og det er som denne Lykkes Forkynder, han griber ind i det slesvigske Liv. Hans Løsen er „Poesi og Nationalbegejstring“. „Fædrelandets Gespenst lader ham ikke Ro hverken ved Dag eller Nat“, og han arbejder med samme Iver paa Sønderjyllands „Emancipation som Rottschildt paa sine Millioner“. Han var Fornyreren! — „Min Drivfjeder — skriver han — har altid været Interesse for Slesvigerne selv, hvis aandelige og hjertelige Liv jeg gerne vilde gøre mit til at frelse for Tid og Evighed. Det var min faste Overbevisning, at naar et Folk mister sit Modersmaal, maa nødvendig Hjertet hos de enkelte blive koldt og egoistisk, og ingen Folkeand vil kunne finde Bolig til Ophold hos dem. Jævnlig stod det mig derhos levende for Øje, hvorledes hos Slesvigs af Naturen velbegavede Befolkning det aandelige, altsaa det egentlig menneskelige Liv mer og mer udslettedes, alt efter som det danske Modersmaal blev opgivet, saa at endog Erfaringen (Følelsen) og Bevidstheden om, at der gives en anden Velvære end den fysiske, det er dyriske, og andre Interesser end de materielle, tilsidst gik tabt. Slige Forestillinger om, at den aandelige og moralske Fortyskning i det sydlige Slesvig allerede havde ruineret mine Landsmænd i Tusindvis, og at den saa godt som ubemærket og uden at standse fortsatte sin græselige Mordervandring længere og længere mod Nord, forfulgte mig bestandig og lod mig ingen Ro, førend jeg besluttede mig til at blive Missionær, kun at jeg gik til mine Landsmænd, ikke til fremmede, og tilsyneladende mere i Menneskelighedens end i Kristendommens Tjeneste. Men Maalet er det samme; det er kun virkelige Mennesker, der kan blive vakte Kristne“. Derfor maatte han ud at forkynde sit Evangelium, ikke paa Papiret, ikke i Digt og Skrifter, men i personlig Paavirkning for lyttende Øren og bankende Hjerter: opdrage Hjælpere, grundlægge Or-

ganer, skabe nye Midtpunkter for den poetisk-folkelige Vækelse, der skulde sætte den ringeste af hans Landsmænd i Stand til at føre et aandigt-bevæget Menneskeliv. Det var den Vaarsol, han vilde tænde, just ikke for Slesvig alene, snarere for hele Norden; men det vaagnende Folkeliv dernede gav ham Lejlighed til at prøve Tankens Rækkevidde.

Det er denne praktiske Sindsretning, der gør ham særegen og mærkelig. Han delte den med adskillige af Datidens Stormænd, med Sibbern og Blicher, men ingen gav sig saaledes hen i Op-gaven som han, ingen ejede hans Styrke og Behændighed, og derfor vil Billedet af Manden paa den norske Skimmel, der gennemkrydser Sønderjyllands Bygder for at genføde et levende dansk Folkesamfund, altid blive staaende i vor Historie som et lysende Minde. Gennem de her meddelte Breve faar man et stærkt Indtryk af det uhyre Arbejde, han udførte i de første Aar. Intet vil gaa uden hans Mellekomst. Snart er han i København for at stemme Kongen, Tronfølgeren og Kabinetsskretæren gunstige for de nationale Planer og Krav, snart paa Togt Slesvig rundt for at samle Medarbejdere, styrke de klejnmodige og opmuntre de svage. Han skriver Opraab, Avisartikler, Petitioner og udsender hele Læs af Breve, og han kan med Rette klage over, at hans Begejstring omsættes til prosaisk Travlhed. I Treaaret 1838—40 grundlægger han og hans Hjælper den sønderjydske Presse: Dannevirke, Aabenraa Ugeblad, Flensburger Zeitung. Det er et nyt Blad for hvert Aar, og det er samtidig ham, der raader over eller leder disse Aviser. Han griber Kochs Idé om den „Slesvigske Bogforening“ og fører den ud i Livet med Riegels som Formand; han strider mandelig for et dansk Seminarium i Gram, men kan ikke overvinde Kongens Modstand, og samtidig retter han sit Blik paa Mellemslesvig; han vil en „syddansk“ Vækkelse, en national Tilslutning fra hele det danskættede Slesvig. Han var virksom til Stede ved Flensborgs nationale Omsving 1839—40, og den første „Süddäne“, Karethmager I. Kruse i Flensborg, var lige saa sikkert Flors aandelige Fostersøn som Koch og Fischer.

Det er for lidt at kalde denne Mand en Ingeniør, der bygger Skandser og baner Vej for de kæmpende; det er heller ikke helt udtømmende at betegne ham som en „Fødselshjælper“, der beskedent træder tilbage, naar det nye er født. Flor beherskede det gryende, sønderjydske Aandsliv fra 1838 til op imod Kri-gen, og der skete intet, absolut intet af Betydning, som ikke modtog sit Præg af hans Aand og Klogskab. Engang i et løftet Øjeblik skriver han til Koch, at han er Nordslesvigernes „tro og modige General“, og det var vel nærmest det, han var. Da deres Besøgelsestid begyndte, kom han til dem som den mod-neste Repræsentant for dansk Aandsliv i Hertugdømmerne.

Paa engang Æstetiker, Præst og klog Verdensmand, i Stand til med samme Lethed at færdes ved Hove som i de laveste Hytter, fornem og ligetil, jævnbyrdig med de store, Ven med de mindste, overalt sig selv, overalt Bærer af den samme trygge, ukuelige Danskhed, gav han overfor det fremmede Væsen netop denne Danskhed den Jævnbyrdighed, som var den første Betingelse for et nationalt Gennembrud. Hvad de bedste blandt Nordslesvigs Smaaborgere og Bønder havde drømt om og anet under den lange Forkuelse, traadte nu lyslevende ind til dem i Flors Skikkelse. Saaledes var den frigiorte, danske Mand, saaledes skulde de selv vordet! Deres Sind varmedes, deres Villie rejste sig, deres Mod fik Vinger. Før kunde de ikke være andet end danske, fordi de var fødte til det; nu vilde de ikke være andet, fordi de i Danskheden følte sig frie og glade.

De flokkedes om denne mandige Kraft, der havde sat deres Frigørelse som sit Maal og sporede dem frem mod et rigere Liv paa egen Grund.

Flor var ingen særlig omfattende eller idérig Aand, ingen Skribent af Rang, ingen overlegen Taler. Hans Forkyndelse hvilede paa den ganske jævne Sandhed, at det Danske er bedst for Danskerne; men i een Retning ejede han Genialitetens Naadegave: instinktmæssig som en Sporhund forstod han at finde de Kræfter, som Sagen netop havde Brug for, og at fylde dem saaledes med sin Aand og med sine Idéer, at de næppe nok selv vidste, hvor Flor hørte op, og de selv begyndte. Ustandselig gik hans spejdende Øje hen over Slesvig for at finde nye Mænd, der kunde nyttes i Sagens Tjeneste, og med uopslideligt Taalmod blev han ved at bearbejde, stemme og beaande dem, der engang havde sluttet sig til hans Følge. Bonden Nis Lorenzen omdanner han til en stovt Nationalist, den lyriske „Peberhandler“ Pet. Chr. Koch til en gæv Redaktør, og Gaardmand Laurids Skau til en vældig Folketaler. Hans Snille er med i Spillet, da P. Hiort Lorenzen taler Dansk og atter Dansk, og af nogle halvstrandede Tilløb udformer han Idéen til Rødding Højskole, og paa Trods af de nationalliberales Had til Grundtvigs Skoletanke grundlægger han en grundtvigiansk Højskole ved de nationalliberales Hjælp. Dette var hans betydeligste Enkelthandling og hans største diplomatiske Kunststykke.

Han havde en „lykkelig Haand“ i disse første Kampaar. Ingen forstod som han at overskue og bedømme en Situation og med Fynd og Kraft at udforme de Ord, som denne netop krævede. Som Lejlighedsforfatter er han fremragende (Bøndernes Tak for Sprogskriptet 1840, L. Skaus første Taler, Hiort Lorenzens Skrivelse af ²¹/₁ 43). Hans sunde Sands for, hvad der praktisk lod sig naa, hans enestaaende Gave til at forhandle med alle Partier og Retninger indenfor det danske Folk, hans

betagende Personlighed, hans myndige Villie, frejdige Mod og uopslidelige Udholdenhed og endelig hans langt tilbagetrukne Stilling, som i hvert Fald i Begyndelsen tillod ham at optræde som den uvildige Tilskuer der, hvor enhver anden Rolle var utjenlig — alle disse Evner med deres skarpe Begrænsning grundlagde et Førerskab af en særegen Art, der tillod Nordslesvig at udvikle sig efter sin Ejendommelighed ved egne Kræfter og dog med fast Haand at blive ledet i en bestemt Retning. Flor kunde kun dirigere; han var hverken Journalist, praktisk Skolemand eller udøvende Politiker, og saa snart han traadte ned fra sit Dirigentstade, glippede det for ham. Det fik han bittert at føle baade paa Branderup Hede i April 1848, i den grundlovgivende Rigsforsamling og ved Hertugdømmets Reorganisation 1850—51. Men i det her behandlede Tidsrum holdt han sig med sjælden Diskretion indenfor sine Evners Rækkevidde og havde Lykken med sig i alt.

Det var en frivillig Skare, han samlede om sig. De var som et Edsforbund, og kun de „svorne“ kunde holde ud overfor det slesvig-holstenske Hierarkis Tryk. Paa dette Punkt var han fintmærkende og ømtaalelig som en Elsker. Den fattige og helt invalide Urmager Fr. Fischer i Aabenraa, en benløs Stakkel, grebes af Vækkelsestankerne og higede ud efter Arbejde i den nationale Sags Tjeneste. Flor skaffede ham Ret til at udgive et Ugeblad paa Dansk eller Tysk; men da Fischer ikke vovede straks at begynde med udelukkende Dansk, blev Koch uhyre vred og skrev et fortørnet Brev til Flor. Denne svarede: „Kære Ven! Angaaende Fischers Blad i Aabenraa, da forstaar det sig jo af sig selv, at jeg er aldeles af Deres Mening; men fordi jeg er af den Mening, derfor er endnu ikke Fischer det, og det er dog ham, som ejer Bladet. Tvinge ham til at gaa efter mit Hoved kan jeg jo ikke, og jeg vil heller ikke, thi naar han ugerne rettede sig efter mig, saa vilde naturligvis mit Herredømme over ham snart være ude. Kan vi ikke med Lethed tvinge hans Hjerte til at svulme ved at tilbyde ham Plads i vore Rækker, og hans Forstand til at indse, at ogsaa den timelige Fordel byder den, der agter at leve længe endnu, at fægte for Folkets Sag, saa er det jo ganske umuligt for ham, der sidder isoleret i Aabenraa, at modstaa sine Omgivelsers Indvirkning. At Fischer af Hjerte og Overbevisning er vor Sag hengiven, har vi jo al mulig Grund til at antage. Men da jeg tilfulde kender, hvor overordentlig meget der hører til for en af vore at staa fast, naar det gælder (og det er nu Tilfældet med Fischer), saa er det aldeles nødvendigt, at i Fristelsens Stund ingen Satan skal kunne sige til ham: Du er jo dog bleven forlokket eller dog fristet til at være med dem! Vore a k t i v e Arbejder maa være fuldkommen f r i v i l l i g e. Det følger af sig selv, at netop

i dette Afgørelsens Øjeblik maa Fischer kæmpe en svær Kamp med sig selv; men det kan ikke være anderledes, og hvis jeg vil beholde mit Herredømme over ham, kan jeg kun oplyse ham, og dette har jeg gjort med al den Evne, jeg formaar. Jeg stoler fuldkomment paa ham, og min Menneskekundskab skulde paa en mærkelig Maade slaa mig fejl, hvis han ikke udviklede sig til en ærlig og dygtig Medkæmper; men vi ældre og mere hærdede Slagsbrødre bør hjælpe ham uden at indskrænke og binde ham. Han har givet et stort Bevis paa sin Hengivenhed for Sagen, idet han uden Forandring optog den Erklæring „An meine Mitbürger“, som jeg skrev for ham, og naar jeg fremdeles kan være heldig med at staa til Rors paa hans Skude endnu i nogen Tid, skal vi med Guds Hjælp ogsaa faa Ugebladet i Aabenraa dansk.“

Dette Brev er i højeste Grad karakteristisk. Det maler ligefrem Forholdet mellem Flor og hans nordslesvigske Hjælper. Han vilde staa til Rors overalt, vide alt, lede og styre alt, og hans hensynsfulde Agtelse for den personlige Frihed udelukker ingenlunde den skrappeste Disciplin. Sædvanlig optræder han med overordentlig Myndighed og Selvtillid. „Følg De mit Raad — skriver han til Koch — thi jeg har aldrig oplevet, at noget Menneske har fortrudt at følge mit Raad, men flere Gange ikke at følge det!“ — I Højskolelitteraturen skildres han fortrinsvis som „den milde Menneskeven“; men det maa være Oldingen Flor, den taler om. I den mandige Kraft, der gennemførte Nordslesvigs aandelige Frigørelse, er Mildheden just ikke noget særligt fremtrædende Træk. Den Mand, der lig en Marquis Posa fik gamle Kong Frederik til at skælve af Angst og Betagelse, der flyedes af „sine svage Landsmænd som en brændende Hede“, der altid havde „en Strøm af djærve Udtryk til sin Raadighed“, der kører Koch i mere end stramme Tøjler og negler hans grammatiske Bommerter med en Skolemesters Ubarmhertighed, kan roses for meget, men næppe i den antydede Retning. Han var sine Venners Ven, men han var det myndigt.

IV

Ad trange Veje

Flors Indgriben i det nordslesvigske Liv er allerede omgivet af legendariske Træk. Da han havde læst Nissens Artikel i Itzh. Wochenblatt — fortæller Koch — gjorde han sig straks rejsefærdig for paa sin norske Skimmel at drage til Slesvigs nordlige

Egne, hvorfra den navnløse Artikel maatte stamme. I 11 Aar havde han forgæves ventet paa en saadan Røst, og da den nu endelig lød, fik han Taarer i Øjnene og hastede nordpaa, som om han havde ventet for længe eller kunde komme for silde. Saaledes tog den Sag sig ud i en gammel Mands omdigtende Erindring; men Flor foretog aldeles ikke et saadant Ridt ud i det blaa. Han vidste, at Artiklen var skreven i Haderslev, i hans Brystlomme laa et Brev fra Prof. Paulsen til selve Forfatteren, og han kan heller ikke have haft noget særligt Hastværk, eftersom det varede 3 Uger og 1 Dag efter Stykkets Fremkomst, inden han naaede Haderslev. Her havde Paulsen og han sat hinanden Stevne, og Rejsen foretoges efter en vel overvejet Plan. De to „bekendte Professorer“

Dr. Cl. Manicus.

Herredsfoged Wimpffen.

følte, at først nu var deres egentlige Arbejdsmark i Færd med at aabne sig for dem, at der endelig viste sig Jordbund, hvori de kunde plante og saa, og de kom for at grundlægge et dansk Blad i Nordslesvig, helst i Haderslev. Men de savnede en sønderjydsk Mand at stille i Spidsen for et saadant Foretagende, og de vidste, at det kun ved et lille Mirakel vilde lykkes dem at fravriste Regeringen de nødvendige Privilegier. Derfor var det deres Plan at erhverve et eller andet af de smaa tyske Ugeblade, der udkom deroppe, og omdanne dette til dansk. Om Kochs og Nissens Bestræbelser i samme Retning vidste de endnu intet.

Den omsigtsfulde Flor gjorde først en Afstikker til Eckernførde, hvor han havde faaet Kig paa et journalistisk Talent af Rang (ogsaa gennem Itzh. Wochenblatt) i den nylig ansatte, ham helt ubekendte Læge ved Christians Plejehjem: C l a u s

Manicus. Det gjaldt om at vinde denne Kraft for det nye Foretagende, de blev ogsaa snart enige, og fra den Stund kæmpede de to Side om Side lige til 1848. Derefter gik Rejsen til Paulsens nære Slægtning, Herredsfoged v. W i m p f f e n i Flensborg, som i mange Aar havde været Amtssekretær i Haderslev og kendte Byens Forhold og Personer ud og ind. Hos ham fik Flor klar Besked om „Lyna“, om Bogtrykker H. S e n e b e r g og Faktor C. S ø r e n s e n, og 29de Juli 1837 kom han til Haderslev for at vinde disse to Mænd for sin Plan. Næppe havde han rystet Rejsestøvet af sig, før han sendte Bud efter Sørensen, og denne indfandt sig tidlig næste Morgen. Han „fandt i Flor en meget behagelig Mand“, der komplimenterede ham stærkt for hans Arbejde i Oplysningens og Trykkefriheds-Selskabets Tjeneste, men lige saa stærkt beklagede, at der ikke fandtes et dansk Blad i hele det store, dansktalende Amt. Faktoren deltog i denne Beklagelse. Han og hans Fætter, Bogtrykker Seneberg, havde i flere Aar ønsket at udgive „Lyna“ paa Dansk; men de savnede en duelig Redaktør, og en saadan var næppe til at finde i Staden eller dens nærmeste Omegn. Flor mente at kunne overvinde denne Vanskelighed; han kendte flere dygtige Præstemænd, særlig Pastor J. C. Randbøll i Skrydstrup, der kunde paatage sig Arbejdet, og dette vilde blive saa meget lettere, som baade Prof. Paulsen, Flor selv og flere andre Akademikere ønskede at levere Bidrag til et saadant Blad, og naar det først var i Gang, vilde Trykkefriheds-Selskabet heller ikke nægte det sin Understøttelse).

Under Samtalen modtog Flor Brev fra Prof. Paulsen, hvori denne meddelte, at han var bleven forsinket paa Overfarten fra Assens til Aarøsund og ikke kunde naa Haderslev til den fastsatte Tid; han ønskede derfor at træffe sammen med Flor hos Nis Lorenzen paa Lilholt, inden han endnu samme Dag maatte rejse videre til Kiel. Flor og Sørensen enedes hurtigt om at forlægge Forhandlingerne til Lilholt. Den første bestilte Vogn, og Sørensen ilede hjem for at gøre Bogtrykker Seneberg og Bogbinder Nissen rejsefærdige, den sidste naaede tillige at faa Koch med, og ved Middagstid rullede Flor og hans fire nordslesvigske Venner ind paa Lilholt. Nu var de hele syv om Raadet: „en mærkelig Forsamling af, for det danske Sprog, ivrige Slesvigere af alle Stænder — skriver Paulsen — maaske siden Aarhundreder den første, der alvorligen har raadslaet om Midler til at hævde Sproget. Vanskelighederne blev drøftede, der især gaar ud fra Embedsstanden, og et dansk Ugeblads Udgivelse blev besluttet, som Bogtrykkeren for sin egen Fordels Skyld var villig til“.

Det var dog en højst blakket Forsamling, der var kommen sammen paa Lilholt, og det kom ikke til bindende Aftaler. Flor

kendte endnu ikke sine Nordslesvigere, han tog fejl af Koch og Seneberg, der var en fuldgod, slesvigholstensk Liberal uden Gnist af Interesse for det danske Sprog, en velstillet og magelig Mand, der ikke egnede sig til at ride en Storm af. Heller ikke havde Seneberg og Sørensen forsømt at skildre Koch som en religiøs Heldøre uden Anseelse i Byen, og da Koch og Nissens Plan om et helt nyt, dansk Blad kom paa Omtale, afviste Flor den bestemt og gentagende som umulig paa Grund af Regeringens Modstand. Han var tilfreds, da Seneberg i knappe og forsigtige Vendinger syntes at gaa ind paa „Lynas“ Omdannelse i dansk Retning.

Henimod Aften skiltes Selskabet. Paulsen rejste til Aabenraa, de andre til Haderslev, og i Kochs Hjem fortsattes Discussionen til langt ud paa Natten; men ogsaa her fastholdt den stædige Koch sin Plan trods alle Flors Modgrunde. Næste Morgen kørte Flor og Sørensen ud til Pastor H. W. Hertel i Aastrup for at tilbyde ham Redaktionen af den danske „Lyna“; men han var ny paa Egnen, havde Kammerjunker v. Krogh til Nabo og afslog klogeligen en Uriaspost, der vilde have lagt ham ud med næsten alle hans Kaldsfæller og hele det slesvig-holstenske Bureaukrati. Hertel lovede kun paa bedste Maade at støtte det nye Foretagende, og hermed var Flor ogsaa tilfreds. Han betragtede Sagen som afgjort, og i de følgende Dage besøgte han forskellige Universitetsvenner i Haderslev- og Koldingegnen og opfordrede dem til at interessere sig for det nye Blad, som snart vilde udkomme.

Men i denne Mellemtid fik Seneberg Skrupler. Flors myndige Væsen tiltalte ham ikke, og hans tidligere Hjælpere, Rektor Brauneiser og Pastor Lautrup, har vel ogsaa haft let ved at skræmme ham bort fra et Foretagende, som ikke havde Rod i hans eget Sind. Da Flor efter nogle Dages Forløb atter kom til Haderslev, kunde Koch meddele ham, at Seneberg sandsynligvis vilde gaa fra sit Ord, hvis Pastor Hertel ikke tiltraadte som virkelig Redaktør, og skønt det var sent paa Dagen, kørte Flor, Sørensen og Koch øjeblikkelig ud til Aastrup. Her gik det ret varmt til, og i Samtalens Løb antydede Sørensen, at Seneberg ikke følte sig bunden af det givne Løfte. „Det var — fortæller han — som om Torden og Lynild slog ned i den stille Præstegaard“, og lige saa behagelig Flor hidtil havde været, lige saa „uforskammet, plump og massiv“ viste han sig nu, da Sagen ikke gik efter hans Hoved. Næste Morgen indfandt Flor, Hertel og Koch sig hos Seneberg, og da denne nu nægtede baade at have givet et bindende Løfte og fremtidig at ville stille Bladet til Raadighed for det danske Parti, endte det hele med et fuldstændigt Brud. Til Afsked lettede Flor sit Hjerte med en saadan Strøm af djærve Ord, at Seneberg og hans Hus aldrig glemte dem.

Saaledes var ogsaa dette Slag tabt, og alle Anstrengelser spildte. Før sin Afrejse talte Flor en Stund med Nissen og Koch, der søgte at trøste ham; men da Koch vedblev at pukke paa det Bladprivilegium, som han skulde og vilde erhverve sig, ry-stede Flor tvivlende paa Hovedet og syntes heller ikke at have nogen synderlig Tillid til hans Evner som Redaktør. „Selv ikke efter at jeg (Koch) havde overrakt ham nogle af mig forfattede Digte, af hvis bundne og efter min Mening forøvrigt gode Stil det maatte blive ham klart, at jeg i det mindste var det danske Sprog mægtig. Men tilfældigvis var de Digte, jeg havde ved Haanden, af religiøs Indhold, saa at han, skønt uden at sige det, heraf fik et nyt Bevis for, hvad Sørensen allerede den første Dag havde hvisket ham i Øret, at jeg var en Pietist, altsaa et af de Mennesker, som Flor i temmelig høj Grad foragtede. Og vel var jeg ikke en af disse fromme Folk, som her mentes men som opvoksende Dreng havde jeg haft det Held at have en kristelig, oplyst dansk Moder, der holdt mig til at studere Bibelen og tilegne mig sunde, kristelige Grundsætninger. Under vort fleraarige Venskab havde Sørensen opdaget dette, og nu benyttede han det til min Skade, nemlig til min totale Udeluk-kelse fra Delagtigheden i et dansk Blads Udgivelse“. Der blev da heller intet aftalt mellem dem. Ved Afskeden sagde Flor blot, at han, hvis Koch nogensinde fik det omtalte Privilegium, skulde være den første til at lykønske ham, og dermed red han. Men medens Flor mismodig rejste syd paa, var Koch og Nissen i Feststemning. De glædede sig over, at den falske Alliance med Seneberg var strandet. De havde mødt deres fremtidige Chef: hans Mod og Indsigt havde fyldt dem med Haab om Held og Fremgang; med denne Vejleder i Ryggen kunde de trodse alle tyske Modstandere, alle Vanskeligheder og Farer! Nu gjaldt det kun om at skaffe Privilegiet!

Endnu før Flors Afrejse havde Koch ganske hemmeligt ind-givet en Ansøgning til den gottorpske Regering om Ret til at udgive et dansk Blad. Dette Blad skulde hovedsagelig bringe Meddelelser om Landbrug, Handel og Haandværk, samt underholdende Fortællinger, Nyheder og sproglige Fremstillinger, men omhyggelig afholde sig fra alle politiske og religiøse Emner. Tillige var Ansøgningen med Flid holdt i en enfoldig Tone; men Regeringen lod sig ikke narre, og havde Koch kendt lidt mere til dens Opfattelse og Planer, havde han sikkert nok afholdt sig fra den Slags Kneb, og det saa meget mere, som det laa helt uden for Provinsregeringens Magtomraade at meddele Avisprivilegier. Fra først af var han inde i et galt Spor, og Re-geringen var skelmsk nok til at lade ham blive i det.

Imidlertid havde ogsaa Flor sundet sig efter Nederlaget i Haderslev. Han og Paulsen tænkte nu paa at oprette et Sel-

skab til Nationalitetens Bevarelse, der da tillige skulde udgive et Ugeskrift. I Midten af August opfordrede de Dr. Manicus til at overtage Redaktionen af et saadant og indbød ham til et Møde i Kiel den 26. August. Men ogsaa her strandede alt igen paa Redaktør-Spørgsmaalet. Manicus tilbød at hellige den største Del af sine Fritimer i et saadant dansk Blads Tjeneste; men „den ulykkelige, slesvigske Bilinguitet tillod ham ikke at skrive Sproget med fornøden Correcthed“, og hans Lægepraxis levnede ham ikke Tid til at bestride ogsaa en Redaktørs Arbejde. Købmand P e t. C h r. K o c h i Haderslev var og blev den sidste og eneste Mulighed, og Dagen efter Mødet skrev Flor til ham, at Tremandsraadet i Kiel havde udset ham til Redaktør af det danske Blad, og bad ham om straks at indgive den nødvendige Ansøgning til Regeringen paa Gottorp. Det var Hensigten, at Bladet skulde udkomme fra Nytaar 1838, og det stillede ham i Udsigt, at ikke alene Paulsen, Flor og Manicus, men ogsaa andre dygtige Mænd vilde støtte ham med Raad og Daad. Pastor Hertel skulde være Kochs stedlige Raadgiver og Korrektør, og Flor forbeholdt sig Overledelsen. Koch blev aldeles overvældet af Lykkefølelse. Han takkede i et meget langt Brev eller rettere i en Prosahymne til den gryende Fremtid, „der skinner med yndig Glans som en skær Morgenrøde paa Østens Himmel, og begge vore Hjerter jubler og hilser den frembrydende Dag.“

Men uheldigvis havde Flor sendt sit Brev under C. Sørensens Adresse; Koch blev nødt til at læse det sammen med ham, han og Seneberg indviedes derved i Partiets fortsatte Bestræbelser, og vel lykkedes det Koch ved falsk Foregivende foreløbig at skuffe dem; men de opdagede snart hans Træskhed og gjorde alt for at standse et Foretagende, der saa afgjort stred imod deres Interesser og Anskuelser.

I September modtog Koch Afslag fra Regeringen paa Gottorp; men dermed lod han sig ikke slaa af Marken. En ny, bedre begrundet Ansøgning nedskreves, og saa satte han sig paa en Hest og red i een Dag de tretten Mile, der skiller Haderslev fra Slesvig. Næste Dag opsøgte han Konferensraad R i s t, den samme, der nogle Maaneder i Forvejen havde affattet Betænkningen om Nordslesvigs Fortyskning, og han modtog selvfølgelig Ansøgningen med fornem Kulde. Med et Smil raadede han den skrivelystne Købmand til at blive bag sin Disk, og ikke med et Ord berørte han, at kun Kongen kunde give det ansøgte Privilegium. Da Koch trængte yderligere ind paa ham, affærdigede han ham med Løfte om endnu en Gang at tage hans Ansøgning under Overvejelse. Og saa satte Koch sig atter op paa sin Rosinante og red samme Nat i udmærket Humør tilbage til Haderslev. Hans Besøg havde dog til Følge, at de ha-

derslevske Myndigheder paany afkrævedes Oplysninger om Koch og hans Planer, og da Amtmand og Borgmester, ved det senebergske Partis Hjælp, nu kunde oplyse, at han stod i Forbindelse med Professorerne Paulsen og Flor og virkede for deres halvforrykte Ideer, fulgte det af sig selv, at han i Begyndelsen af November fik et nyt Afslag „i Kongens Navn“, uden at Kongen og hans Kancelli vidste det allermindste om Sagen.

Altsaa kunde Nederlaget endnu ikke anses for uigenkaldeligt, selv om Koch var kørt fast; men den nyoprettede Provsregerings Magtomraade var saa lidet kendt, at end ikke Paulsen, juridisk Professor ved Landsuniversitetet, kunde give sikre Oplysninger om dens Kompetence. Han og Flor maatte lade foretage varsomme Undersøgelser i det tyske Kancelli i København, og først langt hen i November kunde Orla Lehmann meddele dem, at i Slesvig hvilede Presseforholdene paa Regeringspraksis, ikke paa Lov, og at et Blad, selv om det hverken bragte politiske Efterretninger eller betalte Inserater, ikke kunde udgives uden et allerhøjeste Privilegium. Alt beroede saaledes paa Kongen; men fra ham ventede Paulsen og Flor ingen Hjælp, da han havde stillet sig paatværs af deres tidligere Bestræbelser til Danskhedens Ophjælpning, og det kunde se ud til at blive værre i Fremtiden. 1837 havde han nemlig gennemgaaet en haard Sygdom og været Døden nær, nedbrudt og sløvet vilde han blive et endnu lettere Bytte for Kancelliets tyske Embedsmænd, og det maatte forudses, at han i denne Sag vilde følge Høpps Indstilling og godkende Provsregerings Afslag.

Paulsen og Flor rettede derfor deres Blik mod Tronfølgeren, Prins Christian Frederik, der allerede 1832 havde udtalt sin Sympathi for Paulsens Virksomhed og i Statsraadet efter ringe Evne søgt at modvirke Høpp. I Efteraaret 1837 indlededes der mellem Prinsen og hans Kabinetsekretær, Etatsraad J. G. Adler, paa den ene, de to Professorer paa den anden Side en national Forstaaelse, der gav gode Løfter for Fremtiden. Under et Besøg i September havde Paulsen haft lange Samtaler med Adler og Prinsen om Slesvigs Betydning for Statens Sammenhold og om den sproglige Til sidesættelse af 200,000 dansk talende Slesvigere. I November fulgte Flor efter og uddybede det begyndte Spor. Nationalaanden maatte vækkes, og Sproget værnes hos disse forladte Tusinder, og det kunde kun ske gennem et dansk Blad. Derfor skulde Prinsen hos Kongen være „Fürbitter“ for Kochs Blad, og Adler lovede, at „H. Kgl. Højhed Prins Christian skulde vise den slesvig-danske Sag den Gunst og dens Forfægtere den Naade selv at overlevere Kongen Kochs Ansøgning“.

Henimod Jul var alt lagt til Rette for det nye Anløb. Flor selv forfattede Ansøgningen til Kongen, sendte den til Koch

og paalagde ham at lade den ledsage af et Brev til Prinsen, hvori han nøjagtig og oprigtig skulde underrette denne om, hvad der hidtil var sket i Sagen, og forøvrigt tale fuldkommen lige ud, varm og begejstret for den sønderjydske Sag, oprørt over den Mishandling, der var overgaaet ham selv, men uden Had til Tysk i Almindelighed. Kochs Brev til Prinsen havde paa sin Vis baade Fynd og Klem og har sikkert gjort Virkning som en Røst fra Folket. Han sluttede med Forsikring om, at det slesvigske Folk, skønt unaturligt bundet til en fremmed Nabo, aldrig vilde glemme Moderlandet, „og uagtet Folkelighed, Sprog- og Fædrelandskærlighed synes at maatte forsvinde for fremmed Indflydelse, saa er disse Følelser dog ikke længere borte end Gløder, der er bedækkede med Aske, men ved et jævnt Aanddrag paany kan sættes i klar og yndig Glans. Det er saadanne Gløder, Deres Kgl. Højhed, der atter skal oppustes og bringes til nyt Liv og Klarhed. Jeg har besluttet at ofre mine ringe Evner til dette Øjemed, og maatte dette Skridt, jeg i Underdanighed vover at gøre til D. K. H., krones med forønsket Held — hvor vilde jeg da glæde mig og mange med mig! Derved vilde det glade og herlige Haab, som vi i Stilhed gør os til de kommende Dage til D. K. H., vorde endnu livligere og fortrøstningsfuldere . . . Og det nye Aar vil maaske bringe nyt Liv og Varme i Sønderjyllands indslumrede Nationalitet.“

Juleaften 1837 afgik begge Skrivelser under Adlers Adresse til Tronfølgeren, og allerede Nytaarsdag modtog Amtmand Johannsen i Haderslev Brev fra Kabinetssekretæren med Bøn om, at Kochs vedlagte Ansøgning maatte forsynes med hans Anbefaling. Konferensraaden blev stum af Forbavselse, noget saadant var endnu aldrig hændet i hans Praksis, og vel var han Sagen imod af sit inderste Hjerte, men ikke desmindre gik han ind paa Prinsens Anmodning. Tilfældet er typisk og viser ikke alene den Respekt, der dengang stod om Tronfølgerens Person, men ogsaa, at Kongemagten, anvendt paa rette Tid og Sted, kunde have holdt det slesvig-holstenske Bureaukrati i Tømme. **F r e d e r i k J o h a n n s e n** var en anset, om end ikke særlig evnerig Mand, en trofast, tysksindet Kongetjener, en Hofmand af den gamle Skole, en fordomsfuld, reserveret og bydende Bureaukrat, der styrede Amtet i den faderlige Enevældes Aand og holdt det fri for den Frihedssmitte, der for hen over Europa og ogsaa truede H. Majestæts Riger og Lande, ja selve den kongelige Magt. Han var tillige en rolig og sindig Fremmer af den tyske Aand og overbevist om, at det danske Ugeblad, som denne Købmand Koch i Lille Papegøje vilde udgive, var et Pust af den samme onde og urolige Aand, sigtende til at opagitere Amtet. Da den gottorpske Regering for nogle Maaneder siden, efter hans egen Indstilling, havde afvist Ansøgeren, havde

han fundet dette ganske i sin Orden; men nu, ved Nytaarstid, viste denne specielle Sag sig ikke desmindre i et andet og tydeligere Lys. Den understøttedes af Prins Christian! — af Tronfølgeren, af den ophøjede Person, der maaske allerede i Morgen skulde afløse den gamle og udlevede Konge! Bladet kunde da umulig have den omtalte Tendens; det maatte fra Fyrstens Side være tænkt som en Dæmning imod den opstaaede, politiske Uro, og selvfølgelig burde det anbefales. — Amtmanden sendte Bud efter Koch, underholdt sig længe paa det venskabeligste med ham og trøstede ham med, at han nu nok fik Bevillingen.

I sin Anbefaling skrev han, at „Supplikanten er mig bekendt som en sindig og veltænkende Mand, der aldeles ikke blander sig i ham uvedkommende politiske Stridigheder, hvorfor jeg tror, at han ved hint Ugeskrift vil kunne afhjælpe et i det nordlige Slesvig og i Særdeleshed i det mig allernaadigst anbettede Amt hidtil følt Savn, ej blot af Morskabs-, men og af anden, saavel for Bonde- som for Borgerstanden gavnlig og passende Læsning, samt tillige bidrage til det danske Sprogs Hævd i Sønder-Jylland. Paa Grund heraf vover jeg at anbefale Købmand Koch til allernaadigst at forundes den ansøgte Tilladelse“. — Konferensraaden var pludselig bleven helt sønderjydsk, og hans Anbefaling var saa god, at Prinsen i sin Indstilling til Kongen helt kunde henholde sig til den.

Men der gik endnu tre Maaneder, inden Privilegiet kom, og det blev en drøj Ventetid for Nissen og Koch. Tilsidst opgav de endog ethvert Haab og vilde nøjes med et Maanedsskrift („Ny Dannevirke“), hvortil der ikke behøvedes nogen Bevilling; men denne Plan tiltalte ikke Flor og Paulsen. De havde faaet at vide, at der i Sønderborg udkom et Ugeblad baade paa Tysk og Dansk, redigeret henholdsvis af en indvandret tysk Skuespiller og hans danskfødte Hustru, og en kort Stund haabede de to Professorer at kunne benytte den danske Udgave som Grundlag for deres Virksomhed; men det viste sig snart, at Redaktøren stod i Hertugen af Augustenborgs Sold og besørgede hans Ærinder. Selvfølgelig ærgrede denne Plan Koch i allerhøjeste Grad, og samtidig bekendtgjorde C. Sørensen, at han fra Juni Maanedes Begyndelse vilde udgive „Samlere n, et Maanedsskrift for Nordslesvig“, der skulde bringe „underholdende og belærende Litteratur for Menigmand“ uden at blande sig ind i Partistridighed. Det var tydelig nok Senebergs og Sørensens, d. v. s. det tyske Partis Hensigt at drage Abonnenterne bort fra Koch og blive Herre over det danske Organ i Nordslesvig. Men midt under disse forskellige Bestræbelser underskrev Kongen Privilegiet for „Dannevirke“ (²⁰/₃ 1838). Koch fik Bevilling til at udgive et dansk Ugeblad, dog uden Ret til at optage politiske Efterretninger og Afhandlinger eller betalte

Avertissementer, der udelukkende tilkom „Lyna“. Heller ikke fik det nye Blad den sædvanlige Portolettelse, der var absolut nødvendig for dets Trivsel, og Kancelliet forbeholdt sig Ret til naarsomhelst at tilbagekalde Bevillingen. Den kongelige Gave var saa karrig som vel mulig; men alligevel betød den, at der var gaaet Hul paa Fortyskningssystemet. Derfor fik Koch ogsaa mere „Drist og Ild“, og Flor skrev til ham: „Hvis De ikke var gift, vilde jeg opfordre Dem til, at De og vore øvrige Venner drak dem paa gammel nordisk Vis en lille Rus“.

V

Forpostfægtninger

Medens Koch sad og ventede paa Bladprivilegiet, fik han en ny Idé. De slesvigske Stænder var indkaldte til Maj 1838, Sprogsagen vilde atter komme for i Forsamlingen, og Stændermændene trængte selvfølgelig til at oppes. Efter Kochs Mening kunde dette bedst ske ved at sende dem en i engelsk Manér affattet Kæmpeadresse paa favnelangt Papir, bedækket med Tusinder af Navne fra Nordslesvig og udstyret med al den Pragt, som en haderslevsk Skønskriver raadede over. Den skulde udgaa, ikke fra Enkeltmand, men fra hele Nordslesvig og som „et smukt Tordenlyn i Midnatten“ gaa foran og bebude det optrækkende, danske Vejr. Flor maatte besøge Teksten, Nissen og Koch Agitationen, og der skulde handles straks. Samme Dag, Kongen underskrev „Dannevirkes“ Privilegium, sendte Flor sit Udkast til Petitionen; men det tilfredsstillede ikke de unge. Han havde holdt sig til Bønnen fra 1836 om dansk Embeds- og Rettergangssprog i Nordslesvig, Nissen og Koch tilføjede: dansk Kirke- og Skolesprog i hele den dansktalende Del af Hertugdømmet. Flors Udkast var holdt i en mandig og myndig Tone, Nissen og Koch forvandlede det ved Indskud til en Krigserklæring. Da Petitionen endelig spredtes ud over Hertugdømmet, indeholdt den det sproglige Program, hvorpaa vi kæmpede til 1864. Koch siger selv, at den af ham var tænkt som Nordslesvigs egentlige Krigserklæring til det altraadende Tyskeri, som det første Stød, der med Bevidsthed, Beregning og Energi førtes imod Sønderjyllands unaturlige og for hele Riget farlige Sprogforhold, samtidig med, at den paa en let fattelig og fast Maade kaldte paa Befolkningens Selvfølelse og Trøds, det eneste, der kunde virke paa Stænderforsamling, Kancelli og Konge og

vide Modstanderne, at Nordslesvig ikke var til Sinds længere at følge Holsten som en blind Hest.

Adressen bad om, „at vort danske Modersmaal snarest mulig maa blive indsat i sine naturlige Rettigheder og blive gjort til Embeds- og Rettergangs- og, hvor dette endnu ej er Tilfældet, til Kirke- og Skolesprog i den dansk-talende Del af Hertugdømmet Slesvig“. Her var ingen Gaaen-paa-Akkord. Landets offentlige Indretninger fordredes sprogligt omdannede dybt ned i Mellemslesvig, til henimod Slesvig og Husum. Og Begrundelsen var om mulig endnu værre. Den stemplede den tyske Sprog- og Kulturtvang som Moder til alt ondt. Dens Værk var: Aandssløvhed og Uvidenhed om Gud og hans Ord, Tilbagegang i Oplysning og Dan-nelse, Mistillid og Tvedragt mellem Øvrighed og Befolkning. Og den var ulovlig; den stred imod Kongeordet fra 1811, og vel havde Andragerne med kristeligt Taalmod baaret denne Tvang i 27 Aar som et Herrens Kors, der var lagt paa dem; men nu skulde det have en Ende. De oprørtes over den Ringeagt, der vistes deres Sprog og dem selv. Deres Modersmaal var dem saa kært og dyrebart, at de for ingen Pris vilde bytte det for noget andet, og lige saa fuldt som Landets øvrige Børn gjorde de Fordring paa den første og naturligste af alle Borgerrettigheder. „Saa stærk er vor Kærlighed til vort Modersmaal, saa inderligt vort Ønske at beholde det i Fred, og saa stor vor Frygt for, at det i Tidens Løb ved List eller Magt kunde blive berøvet vore Efterkommere, at vi, uagtet vi som Landets indfødte anser det for en umistelig Ret, at vort Modersmaal ogsaa bliver brugt i alle offentlige Anliggender, og endskønt vor Selvfølelse krymder sig ved at trygle, hvor vi tror at have Ret til at fordre, dog henvender os til enhver især af D, hrr. Stænderdeputerede, bedende og bønfoldende om, at de vil antage sig os som undertrykte, der ej formaar at forsvare sig selv.“

Men medens denne Adresse sendtes rundt i Nordslesvig, kom ogsaa de første Rygter om „Dannevirkes“ Udgivelse, og Sladder- en fik travlt med Koch. I „Lyna“ skrev Pastor Lautrup et lille, skumlende Stykke, hvis dulgte Mening var, at ligesom det gamle Wochenblatt havde været Sandhedens Herold, saaledes kunde det ventes, at dets unge, danske Søster vilde blive Løgnens Trompeter. Foreløbig var Modstanderne dog mest tilbøjelige til at gøre Løjer med det hele; de betragtede Koch som en Bajads og Vigtigger og lovede det stille og ærbare Haderslev, hvor der ellers aldrig skete noget, en munter Bladkomedie, opført i Lille Papegøje under Byens Latter.

Men efter 14 Dages Forløb udsendtes Subskriptions-Indbydel- sen paa „Dannevirke“, et Ugeblad for Sønder-

jylland“, og her taltes atter med en Fynd og Klarhed, der stillede alle Brauneisere og Lautreper i Skygge. Hvad Bladet og dets Indhold angaar — skrev Flor i Kochs Navn — „da kan ingen mere end jeg og mine Venner ønske, at det altid maa blive fredeligt. Men om dette skal blive Tilfældet, vil bero paa, hvorvidt man for Fremtiden vil respektere vor Nationalitet og lade vore Sprogrettigheder uantastede: thi det har lige saa lidt været Bifald, som det har været Enfoldighed eller Frygt, naar vi ikke har besvaret de snart listige, snart plumpe Forsøg paa at nedsætte alt, hvad Dansk er, der saa hyppigt er gjort i flere af Hertugdømmernes tyske Blade; men vor Tunge var bunden, Bladenes Redaktører nægtede næsten altid at optage vore Modartikler. Nu derimod har vi selv faaet et Ugeskrift, og ingen kan da fortænke os i, at vi tager til Genmæle, naar man vil gøre os til det, vi hverken er eller vil være, og vil lukke os ude fra den store Broderforening, hvori Nordens ædle Folkestammer mere og mere kappes om at byde hverandre Velkommen Hos os har Blodets Røst ikke villet lade sig døve: vi har ikke kunnet ophøre at elske vore Landsmænd som os selv, og hvis vi derfor finder dem tilbage for andre i Indsigt og Virksomhed, saa skal det netop være vor Stolthed og vor Glæde, om vi kan bidrage til at udbrede et klarere Lys og et stærkere Liv iblandt dem. Det er ogsaa dette, som skal være det egentlige Maal for vore Bestræbelser, og der tilbyder sig saaledes fredeligt Arbejde i tilstrækkelig Mængde. I flere Aarhundreder har vort Modersmaals Forsømmelse og Tilsidesættelse hvilet som en evig-lang Vinter over Folkeoplysningen. Endelig lader Vaarsolen sig tilsyne og kaster sine første Straaler over vor elskede Hjemstavn. Maatte mit Haab ikke skuffe mig! Men det bæres mig for, som om denne Jordbund, der saa længe har ligget udyrket, skal bære rig og mægtig Sæd“.

Med disse to Erklæringer var Programmet givet, og i Haderslev kom alle paa Benene. 1838 talte Byen c. 1000 Borgere, og de 950 af disse var i national-politisk Forstand intet, bogstavelig talt intet, eller, for at bruge Nissens Udtryk, „næsten kun Fæ, der ikke tænkte og ikke kunde tænke paa andet end den daglige Føde“. En halv Snes Mænd i fremskudte Stillinger gav Byen dens liberale, d. v. s. slesvigholstenske Præg, og bag disse stod igen to tyskdannede Advokater, P. G o t t f r i e d s e n og C. S e l i g, begge indfødte Haderslevere. Gottfriedsen var en lille, mørk, mager og halt Mand, skrap i Færd og hvas i Tale, Byens og Amtets mest søgte Sagfører, en ivrig Slesvigholstener og en bitter Fjende af Danmark. Det var ham, der senere bragte Koch og P. Hiort Lorenzen ud paa Fallittens Rand, og det var ligeledes ham, der 1840 afløste Lorenzen som Byens Stænderdeputeret, uden at han dog fik nogen Betydning som udøvende

Politiker. Mosaiten Selig var noget mere moderat. Begge talte og skrev Dansk efter Tidens og Stedets Lejlighed.

Deres nære Meningsfælle og „dristige Executor“ var Købmand Peter Hiort Lorenzen paa Møllepladsen ved Sønderbro, den højt beundrede og fejrede Forkæmper for et selvstændigt og frit Slesvigholsten i Personalunion med Danmark. Han var mere frisindet end Gottfriedsen, uden dennes fjendtlige Følelser imod Danmark, og mere igaaet med Naboen Selig, hvis Raad han vel sædvanligst fulgte. Efter Stændersessionen 1836 betragtedes han som Nordslesvigs Fører, og om ham samlede sig alt, hvad der var liberalt og slesvigholstensk i Byen: Konrektor Vollquardtsen, Pastor Lautrup, Dr. Marcus, Købmand de Wulff, nogle andre Storkøbmænd og Faktor C. Sørensen, der vilde gælde for en dansksindet Slesvigholstener. Alle stod i skarp, Hiort Lorenzen endog i ligefrem fjendtlig Opposition til Byens Borgmester, Holsteneren L. F. G. Schraeder, der, ligesom Amtmand Fr. Johannsen, havde tilendebragt sit Universitetsstudium før Frihedskrigen og tilhørte det gammelholstenske Kongeparti (Helstatsmænd).

Den lille, liberale Kreds kujonerede det øvrige Borgerskab; selv Smaamanden vovede ikke at sætte sit Navn under Bønnen for det Sprog, han selv talte; „Dannevirkler“ blev et frygtet Skældsord for Hadersleverne, den „store“ Petition kom slet ikke rundt i Byen af Frygt for et forsmædeligt Nederlag, og ligesom Nikodemus i Evangeliet kom Kochs og Nissens faa nationale Venner til dem om Natten. Det samme Spil fortsattes ud paa Landet. C. Sørensen skræmmede i den Grad Pastor Hertel, at han puttede den store Petition ned i sin Bordskuffe i Stedet for at lade den komme til Sognebeboernes Kundskab, og senere vovede han end ikke at yde Koch den mindste sproglige Hjælp. Pastor Randbøll i Skrydstrup skrev til Orla Lehmann, at de saakaldte danske Venner inde i Haderslev (Koch og Nissen) gjorde omtrent alt for at fordærve Sagen og tvang ham til helt at holde sig tilbage. I Nordslesvig maa der sikkert have blæst en ond Vind i de Dage.

Paa en meget haanende Maade angreb Hiort Lorenzen samtidig hele Bevægelsen i et hamborgsk Blad, Vollquardtsen i Kieler Corr. Blatt, og Lautrup skrev et Par bidske og ret perfide Artikler i „Lyna“ imod Petitionen. Til hans Undskyldning maa dog anføres, at Koch havde ladet Adressen cirkulere i forskellige Affattelser, og dens Krav gik jo ogsaa langt ud over, hvad der egentlig laa for. Det var en grov Usandhed — skrev Præsten — naar Adressen lod Befolkningen i Haderslev Amt bede om dansk Skole- og Kirkesprog; thi ingen kan med Rette bede om noget, som han forud besidder i fuldt Maal, og ingen besindig Nordslesviger vil underskrive en saadan Anmodning;

men dette viser ogsaa bedre end alt andet, at Adressen hverken er undfanget eller født i Amtet, og at den befordres frem i Dagslyset ved fremmed Indflydelse. Dette var nu en Usandhed til den modsatte Side, eftersom Koch og Lille Papegøje utvivlsomt hørte Amtet til; men Paastanden blev troet og gav Signalet til det Skrig om en „kongerigsk Propaganda“, som fra nu af fulgte Bevægelsen lige op til vor egen Tid. I „Lyna“ værgeede Koch for sig efter Evne, men han blev dog nødt til for selve Haderslev Amt at føre Petitionen tilbage til Flors Affattelse, „da man ej mente at kunne underskrive den i den anden Skikkelse, og først efter at Bemærkningerne om Skole- og Kirkesproget var udeladte, fik den under almindelig Bifald mangfoldige Underskrifter“. Senere kom Prof. Paulsen Koch til Hjælp, og efter hans Indlæg forsvandt Pastor Lautrup fra den litterære Skueplads.

Bagvadskelserne fortsattes i København. C. Sørensen, Hiort Lorenzens Løbedreng, var Agent for Trykkefriheds-Selskabet, og i Breve til Pastor Gad, Orla Lehmann og andre af Selskabets Styrelse skildrede han Koch som en uduelig og upaalidelig Person, en Bajads i Lader og Fagter, en Overløber og „Skurk“, og hans Blad som et Organ, hvori en Orla Lehmann ikke kunde være bekendt at skrive, medens Flor afmaledes som „en besat, med hvem ingen turde eller kunde have noget at gøre“. — Trykkefriheds-Selskabet omfattede Kongerigets bedste Mænd, men baade dengang og endnu langt senere havde disse meget ondt ved at sætte sig ind i Vilkaarene for den sønderjydske Kamp. Den fremmede Kolos, der siden Reformationstiden havde tynget paa dansk Aands- og Statsliv, maatte bekæmpes med Staalhandsker og Skridt for Skridt som i en Belejring aftvinges selv de mindste Indrømmelser; her gjaldt kun to Vilkaar: Underkastelse eller Krig paa Liv og Død! De sønderjydske Mænd gik i Kampen for at blive sig selv. De vilde ikke høre til de halvt opødte Folkerester, de ynkelige Vragstumper, der findes rundt omkring paa Kloden og daglig nedsvælges af Folkefraaserne. Derfor var Flor og hans Fæller ikke alene nødte til at tale Dansk, men at tale mandigt og myndigt, til sine Tider udfordrende Dansk; men det forstod Københavnerne ikke, de ønskede en sindig, godhjertet, hensynsfuld Ophjælpning af det danske Sprog, som om en Ophjælpning ad den Vej var mulig, som om en Haj nogensinde godvillig har givet slip paa det Bytte, den holdt mellem Tænderne. Bang, Algreen-Ussing, Hvidt og H. C. Ørsted var liberale Mænd, der fraterniserede med de tysk-liberale i Hertugdømmerne og tilstræbte sammen med dem et fælles politisk Maal: Kongedømmets Indskrænkning, og hvortil saa al den Krigslarm om en Sprogsag, som vel hørte med til Programmet, men dog først kom i anden Linie og var en beklage-

lig Mislyd i Liberalismens Harmoni. Og desuden, hvad var det for Sprogmand, der havde stillet sig i Spidsen for denne Opdanskning? Koch skrev Bondedansk, fuldt af Fejl, Flor var en vild Raskianer, og hans øvrige Medhjælpere fyldte deres Opsatser med Germanismer! Da Flor i Maj 1838 kom til Hovedstaden, mødte han Mistillid og mørke Miner overalt og opfattedes nærmest som Anfører for en Skare Tyskerædere. Han maatte anvende hele sin Myndighed for at tale Bestyrelsen til Fornuft, af den lovede Understøttelse til Bladet blev der intet, og Orla Lehmann naaede kun at levere eet Bidrag til „Dannevirke“.

Men Misstemningen gik endnu højere op. I Brev til Flor beklagede Kabinetssekretær Adler sig over den daarlige Retskrivning (Flors egen), som fandtes i Petitionen og Subskriptions-Indbydelsen, og mellem Linierne lod han skimte igennem Prinsens og sin egen Angst for den Dristighed, hvormed den danske Sag var indledet. Alle dukkede sig, alle veg, ingen syntes at have Øje for det Mandemod, den Kraft og Ildhu, som sattes ind paa Folkets Genrejsning. Kun de „svorne“ kunde bestaa, og for dem beroede alt paa den tavse Masse, der stod bag dem, paa de tusind Bondehjem i Sønderjylland.

Og de „svorne“ var nemt talte. Da „Dannevirkes“ Udgivelse nærmede sig, foretog Flor i Slutningen af April en Ridetur omkring til sine Meningsfæller for at enes med dem om Bladets Retning og Forhold. Han gæstede først Dr. C l a u s M a n i c u s i Eckernførde. Denne var Søn af en Landbolsmand og Snedker i Gammelbyskov i Angel, havde gaaet i Flensborg Skole, taget kirurgisk Examen i København og i mange Aar været Læge paa Færøerne. Da han atter kom tilbage til Hertugdømmerne, tog han Doktorgraden i Halle og skrev talrige Artikler i lægevidenskabelige Tidsskrifter. Han var nu en Mand paa 43 Aar, besørgede en stor Praksis og opdrog 10 Børn, men fik ikke desmindre Tid til i de følgende Aar at udfolde en frugtbar, national-politisk Skribentvirksomhed. Smaa, kvikke, letlæselige Afhandlinger syntes at dryppe fra hans Pen. I Flors Breve til Koch anmeldes uafbrudt: „en god Artikel fra Manicus, to, tre, fire Artikler fra Manicus“, eller, „lutter Manicus'er er heller ikke godt!“ I den første trange Tid var det ham, der, rent journalistisk, bar „Dannevirke“, Aabenraa Ugeblad og Flensburger Zeitung u d e n H o n o r a r og uden anden Tak end det Had, der lidt efter lidt skabtes om ham i det tyske Eckernførde. 1841 nægtede Kong Christian VIII — trods Flors indtrængende Anbefaling — at vise ham den Paaskønnelse, som et Ridderkors betød.

Det næste Besøg gjaldt Birkedommer C l a u s J a s p e r s e n paa Nordskov ved Gjelting, Flors ældste og bedste Ven i Sles-

vig. Han var en Gaardmandssøn fra Bremsborg i Svesing Sogn og nu 63 Aar gammel. I sin Ungdom havde han en kort Tid været Lærer i Kiel, tog senere juridisk Examen, praktiserede som Advokat og blev i Begyndelsen af Aarhundredet Birkedommer eller Justitiarius for en Række Godser i Angel. I høj Grad historisk og arkæologisk interesseret havde han i sin Hjemstavns Liv og Væsen fundet det danske Grundlag, som besjælede ham selv. Han var en overbevist og urokelig Dansker, og som Vicepræsident i de slesvigske Stænderforsamlinger 1836 og 38 den eneste, der formaaede at holde sammen paa de svage, danske Elementer.

Fra Nordskov gik Turen til Herredsfoged Carl Wilhelm Anton Friherre v. Wimpffen i Flensborg, Søn af en indvandret bajersk Officer og Bispedatteren Nicoline Bloch af København, — født 1802 i Lyksborg, hvor Faderen var Hofchef hos Hertuginde. Han var udgaaet fra Roskilde Skole, tog 1824 juridisk Examen paa Gottorp og ansattes 1826 som Sekretær paa Amtshuset i Haderslev. Her satte han sig nøje ind i det brogede, slesvigske Liv i For- og Nutid og skrev senere den første sammenhængende Fremstilling af Hertugdømmets Historie, set fra et dansk Synspunkt. 1835 udnævntes han til Herredsfoged i Vies Herred og indførte dansk Samtale-sprog med Bønderne i dette vigtige Strøg, der strakte sig helt ned til Byen Slesvigs Landsogn. Skarpsindig, tavs, indesluttet, ubøjelig i sit Retsind og sin Overbevisning, fortrolig med dansk som med tysk Aandsliv sluttede han sig uforbeholdt til den vaagnende Danskhed og var endog „Dannevirkes“ Redaktør fra $\frac{7}{8}$ 1838, og indtil Døden bortrev ham i Foraaret 1839.

Efter et kort Besøg i Bov hos Pastor Thomas Høyer Jensen, tidligere dansk Præst i Flensborg, fortsattes Rejsen til Notmark paa Als, til Pastor (senere Biskop) Jørgen Hansen, en Smedesøn fra Tandslet, født 1802. Han tilhørte en paa Als og i Sundeved meget udbredt og begavet Slægt og havde under store Afsavn kæmpet sig frem til theologisk Embedsexamen 1823. Allerede som Præst i Ballum henledte han Opmærksomheden paa sig ved forskellige gode Afhandlinger om Fattigvæsenet, og disse Undersøgelser fortsattes, efter at han 1830 af Hertugen af Augustenborg var kaldet til Præst paa sin Fødeø; men han kom rigtignok ogsaa snart i Opposition til Naadigherrens junkeragtige og haanske Behandling af Befolkningen. Dette Fjendskab førte ham over i den nydanske Lejr, men stiv, gammeldagstænkende og rationalistisk bundede han langt dybere i det daværende slesvigske Liv end Flor og hans Mænd. Han var dem en trofast Støtte i Gennembruddets Dage; men senere formaaede han ikke at vinde med i det stærke Aands- og Frihedsliv, der bar Udviklingen. Til ham sluttede sig

1838 Stændermændene Bonefeldt*) i Ulkebøl og Alexandersen i Sottrup.

Saa mange var de „svorne“. Det var den Haandfuld Mænd, der sammen med Paulsen, Flor, Koch og Nissen havde besluttet at pløje den danske Grund op i Sønderjylland. I Aabenraa gjorde Flor vel Forsøg paa at vinde den dansk-dannede Amtmand Christian Tillisch, født paa Gaarden Favrvraa ved Christiansfeld, en Søstersøn af Statsminister Stemann, i Slægt med Møsting og andre mægtige Familier, men hele det officielle Danmark vendte Ryggen til Bevægelsen, og Amtmanden ligesaa. Han synes kun at have gjort nogle høflige Bemærkninger til Gunst for det danske Sprog og Petitionen.

I Aabenraa stødte Koch til Flor for at ledsage „Sønderjyllands Reformator“ til sit beskedne Købmandshjem i Gl. Haderslev, og her blev Flor i flere Dage for at indvie Koch og Nissen til deres nye Gerning og ordne det allernødvendigste. „Haderslev var dengang et magert Punkt for en begyndende Redaktør — skrev Koch — en tør Ørk, hvorfra der dog skulde skaffes Vand til alle de tørstende“. Paa hans egen Boghylde stod kun en Del Andagtsbøger og nogle Digterværker og Fortællinger, Byen selv ejede ingen offentlig Bogsamling, og efter at Pastor Hertel havde trukket sig tilbage, kendte Nissen og Koch ikke en eneste videnskabelig dannet Mand, med hvem de uden Ydmygelse kunde raadføre sig. Det nye Redaktionskontor forsynedes med Molbechs og Meyers Ordbøger og med et Par københavnske Aviser. Ligeledes var det galt fat med Retskrivningen. Hverken Nissen eller Koch var sprogfaste, og Flors Retskrivning saa moderne, at den, da det kom til Stykket, slet ikke kunde gennemføres. Maaske stredes de dog allermest om selve Bladet. Koch og Nissen vilde gøre „Dannevirke“ til et National-Arkiv. Alle Danske skulde arbejde med paa den nye Vold ligesom i Thyra Dannebods Dage, enhver Forfatter af Rang yde sit Bidrag, og de kunde ikke nøjes med mindre end et folkeligt Gjallerhorn, hvis Toner fra Bifrost-Haderslev skulde klinge lige op til Nordkap og Haparanda. Flor afviste disse Tanker. Den indvortes Vækkelse, som de arbejdede for, kunde en Masse udenfor Slesvig ikke fremkalde. Hvis de vilde

*) I Maj 1838 aflagde Prof. B. Paulsen et Besøg hos Bonefeldt og skriver herom i sin Dagbog: Næste Morgen spadserede jeg i dejligt Vejr langs med det yndige Alsinger Sund til den Land-Deputerede Bonefeldt. Ogsaa her mærkede jeg, at mit Navn er blevet populært i det danske Slesvig; næppe havde jeg nævnet det, saa blev hans Ansigt meget venligt, han trykkede mig i Haanden og sagde strax: Havde jeg bare kunnet skrive Tysk, saa skulde Vollquardtsen have faaet Børst! Den sjældne Bonde førte mig ind i sin Skrivestue, og der laa Københavnsposten, Fædrelandet og Trykkefrihedsselskabets Skrifter, paa Hylden stod tyske og danske Bøger. Han er almindelig agtet, lovede at skaffe Petitionen mange Undertegnede og at tale for den, helst paa Dansk, paa Landdagen.

haabe nogensinde at slaa deres Fjende til Gavns, maatte det ske ved Slesvigernes egen Kraft; det var deres egen Skam, at de havde ladet sig binde og baste, og det maatte ogsaa blive deres egen Ære at afkaste Aaget. Derfor ingen kongerigske Medarbejdere, ingen Pengeunderstøttelser udefra, alt ved indfødte Kræfter og selvskaffede Midler, alt hjemmegjort og slesvigsk-ægte: et Blad, skrevet for Bonde og simpel Borger og redigeret af Ligemænd. Saaledes var Programmet, og det blev gennemført.

I Begyndelsen af Juni 1838 var „Dannevirkes“ Forhold ordnede. Alle Bidrag af Betydning skulde først sendes Flor til Gennemsyn og Prøvelse, og han blev Bladets moralsk-ansvarlige Redaktør. Wimpffen paatog sig at levere en ugentlig Oversigt over Stænderforhandlingerne, Paulsen skulde paa sin gode og ligevægtige Maade skrive om national-historiske Spørgsmaal, og Manicus behandle mere almene Emner. Det daglige Arbejde med Korrektur, lokale Nyheder og Handelsefterretninger besørgedes af Koch og Nissen, Trykningen af H. Seneberg. Den 2den Juni sendte Flor hele Indholdet til første Nummer, og efter v. Wimpffens Ønske bestemtes det, at Bladet skulde begynde sin Gang paa Dannebrogdagen den 15de Juni, i gamle Dage helliget St. Vitus og Modestus, Aarsdagen for Arkonas Erobring 1169 og Volmerslaget 1219. De „svorne“ følte sig ikke som en isoleret, tilfældig Hob; de stod som Ombud for et ældgamelt Folk og et tusindaarigt Rige, og i Genrejsningsøjeblikket kaldte de Fortidens store Skikkelser og Minder frem i Kampbraaddet; de lod de døde stride sammen med de levende, ligesom Koch og Nissen i naiv Fromhed havde gjort Bladets Navn til Folkeerindringens Mærke.

Men „Dannevirke“ kom ikke ud den 15de Juni. Koch havde tegnet en Vignet til Bladet, forestillende Karlegat paa Dannevirkes Vold, med mange symbolistiske Tegn og Skikkelser; den blev sendt først til en københavnsk Træskærer, senere til en Metalstøber i Altona og kom ikke til Haderslev før i Begyndelsen af Juli. Herpaa kunde Bladet ikke vente. Det udkom den 20de Juni, dateret den 15de.

Nyet var, tændt; men paa dets øverste Rand fandtes en lille, sort Prik, der ikke godt kunde opfattes som en Skønhedsplet og stak underligt af imod det stærke Lys, som ellers udgik fra det. Paa en Maade skyldtes denne Plet det københavnske Trykkefriheds-Selskab; thi vel havde dette i vrede Ord bebrejdet Koch og Flor, at de talte for djærvt, men ikke desmindre geraadede det selv i den heftigste Strid med Slesvigholstenerne og beskyldtes endog for at ville indlemme Hertugdømmet Slesvig i Kongeriget og udslette dets officielle Navn. Hermed forholdt det sig paa følgende Maade. I Maj 1838 udgav Selskabet et lille, fy-

sisk-geografisk Kort over Danmark, Holsten og Lauenborg, tegnet af en Ingeniørkaptajn J. N. Olsen og ledsaget af en Redegørelse ved Prof. J. Fr. Schouw. Det var et rent fysisk Kort, helt neutralt i statsretlig og politisk Henseende, og det havde benyttet Navnet Sønderjylland for Slesvig, alene fordi hint var Provinsens gamle, danske Landskabsnavn, svarende til Nørrejylland. Hertil var der egentlig intet at sige. Navnet Sønderjylland fandtes i de fleste geografiske Lærebøger, danske som tyske, og benyttedes endnu af og til i administrative Skrivelser. Saaledes havde Amtmand Fr. Johannsen brugt det i en officiel Udtalelse i Januar 1838, Etatsraad Adler i April, og Statsminister Stemmann ved forskellige Lejligheder. Navnet kendtes af alle, uden at nogen hidtil havde forbundet en udfordrende, politisk Hensigt med dets Brug, allermindst Trykkefriheds-Selskabet; men den begyndende danske Rejsning gjorde det til et Slagord i Modsætning til „Schleswig-Holstein“, og af den Grund blev der slaaet Allarm lige fra Altona til Haderslev. Næppe var Kortet naaet til Haderslev, før C. Sørensen skyndsomst sendte det til P. Hiort Lorenzen i den slesvigske Stænderforsamling, og her blev der gjort Væsen af denne lumske Inkorporation og den danske Propaganda. Præsidenten, Prof. Falck, fandt Lejlighed til at udbringe en Toast for det saa skammeligt undertrykte Navn Slesvig, og Nis Lorenzen lod sig endogsaa udmelde af Trykkefriheds-Selskabet, fordi hans Landsdels ældgamle Navn fandtes paa et fysisk Kort. Fra „Altona Mercur“ til „Lyna“ regnede det med Spottegloser ned over det forhaandede „Sønderjylland“, og trængt og skræmmet fra alle Sider vovede Koch ikke at sætte det paa sit Blad. Trods Subskriptions-Indbydelsens Løfte og i Strid med en ledende Artikel i selve Bladet udkom „Dannevirke“ med Undertitelen: „Et Ugeblad for Hertugdømmet Slesvig“.

VI

„Dannevirke“

Tilsyneladende var det et ringe Resultat, der kom ud af alle disse Anstrelgelser. Det første „Dannevirke“ var et „sølle, lille“ Halvarks-Ugeblad, trykt med tarvelige Typer paa endnu tarveligere Papir og nægtet de allerførste Betingelser for Liv og Trivsel. Det savnede sit eget Trykkeri; kun mod en rent ud dræbende Porro kunde det forsendes med Posten og var derfor

henvist til at leve af Haderslevs nærmeste Opland. Det havde ingen Ret til at optage betalte Kundgørelser eller bringe politiske Efterretninger, de sikreste Midler til at opnaa Forbindelse med Befolkningen; det var prisdrevet en halvfjendtlig Censor og overvaagedes af en ondsindet Regering, der havde forbeholdt sig Ret til naar som helst at inddrage dets Privilegium. Dets Stilling var som et hjælpeløst Barns, født uden Medgift i en fjendtlig Lejr og uden Vennekreds paa den anden Side af Modstandernes Telte. Og dog skulde det straks staa rustet til Tænderne og paa Timen optage Kampen med en overlegen og aarvaagen Fjende, der havde siddet i Landet fra gammel Tid med Seklers Hævd paa Herredømmet, og som øjeblikkelig vilde paa-tvinge det Urostifterens lidet taknemmelige Rolle. Det hele saa ud som Daarskab og opfattedes som Daarskab, selv af de mest velvillige.

Men hermed er Bladets vanskelige Stilling endnu ikke helt klarlagt. Som en uventet og hidtil uændset Magt kilede den nydanske Bevægelse sig pludselig ind paa Kamppladsen mellem den møre Absolutisme og de slesvig-holstenske liberale, lige hjertelig ugleset fra begge Sider. Ilter og paagaende, fuld af Haab og Tro, med store Dannelseskraav i sit Følge syntes den at ville vende op og ned paa alt, og havde dog ikke Magt til at følge sit eget Program. Som folkefødt og dansk Bevægelse var den inderst inde oppositionel baade opad mod den dynastiske Statsidé (Helstaten) og fremad mod de slesvigholstenske Planer. Den vilde være dansk, ikke i Kraft af et Dynastis Arveret, men fordi den selv var født til at være det, og alligevel maatte den søge Beskyttelse hos Dynastiet for ikke at blive knust under Modstandernes Hæl. Af Hjertets Dyb hadede den den Liberalisme, der vilde rive Folket bort fra dets sande Hjem og lade det forsvinde som Vragstumper paa en fremmed Strand. og dog formaade den ikke at træde i Skranken for den eneste Statsform, som vilde være i Stand til at sikre Folket Frihed og Selvstændighed i eget Bo. Men dette vil jo igen ikke sige andet, end at den savnede statspolitisk Program, og dette vedblev at være dens store og skæbnesvangre Svaghed. Flor og Koch var snilde Folkevækkere, klare og maalbevidste, saalænge det drejede sig om Sprogets Ret og Folkets aandelige Selvfoldelse; men deres Udsyn gik ikke videre. De var kun Saamænd, ikke Høstmænd, de var ikke Politikere. Selvfølgelig skal det ikke bebrejdes dem, at de i de første vanskelige Aar maatte lavere frem og tilbage mellem Regeringen og Oppositionen og snart paadrog sig Skin af Servilitet, snart af oprørsk Folkelighed. Det kunde ikke være anderledes. De kæmpede med dobbelt Front, og deres store Svaghed paatvang dem denne Æggedans. Men ogsaa efter at de var komne til Kræfter, vedblev

de at akkomodere sig politisk. I deres Travlhed med Folkevækelsen synes de aldrig at have undt sig Pusterum til at tænke over et: Hvad saa? Selv i deres fortroligste Breve findes ikke ringeste Hentydning til den danske Nationalstat, der fornuftigvis maatte være deres endelige Maal. Politisk blev de ved at laane sig frem, og da de endelig havde opdraget en virkelig Folkemagt, førtes denne af stærkere Lidenskaber og større Kræfter langt ud over Nationalismens Maal.

Som det gik Partiet, gik det Bladet. Det havde intet sikkert politisk Leje. Det var kongeligsindet uden at være absolutistisk og frihedskært uden at være liberalt. Derfor hedder det i Kochs første Henvendelse til Læserne:

„Snart har man kaldt mig en Urostifter og Oprørsmand, fordi jeg for mig og mine Landsmænd forlanger den R e t, som alle andre skikkelige Folk her i Verden har, nemlig at vore Embedsmænd skal tale os til i Landets Sprog, enten de saa mundtlig eller skriftlig har med os at gøre. Snart har man kaldt mig servil og Absolutist, fordi jeg trak mig tilbage fra de liberale. Men dels kan disses Foretagender meget godt undvære min Understøttelse, dels kan man ikke fortænke mig i, at jeg ikke har stor Lyst til at blande mig med dem, der behandler mig som en Landsforræder, fordi jeg taler mine forkuede Landsmænds Sag. Vi ved alle meget godt, hvorledes vi skal bedømme de Nordamerikaneres Liberalisme, der straffer som Landets Fjende enhver, der vover at foreslaa de stakkels Negerslavers Frigivelse. Derfor tvivler jeg heller ikke noget Øjeblik paa, hvo der i deres Øjne, der staar uden for vor Kampplads, vil blive anset for mest liberal, enten mine Modstandere, som nægter Folket dets naturlige Rettigheder, ene og alene fordi det er det ringe, vanmægtige Folk — eller jeg, der for at forsvare disse, gaar i Kamp mod dem, der baade har Magten og Anseelsen her i Landet.“

Derfor blev „Dannevirke“ Organ for M o d e r s m a a l e t s Forsvar og Folkets Oplysning, og til at begynde med havde det kun eet klart, politisk Formaal: Bekæmpelsen af den slesvigholstenske Separatisme. I alle andre Retninger indtog det vigende Standpunkter og stemples af Modstanderne som et servilt, absolutistisk Propagandablad, opretholdt ved fremmed Indflydelse og betalt med Judaspenge. Og overfor de gamle Regeringsmænd, de konservative Slesvigholstenere, var Stillingen ikke stort bedre. De havde forud deres Nød med at holde de liberale i Ave, og med den allerstørste Uvillie saa de, at der til de alt bestaaende Vanskeligheder nu skulde føjes en ny: en oprivende Sprogstrid og en Ophidselse af Statens to Folk mod hinanden. Hvis det havde staaet til dem, var „Dannevirke“ straks blevet undertrykt.

I Juni 1838 var det i Sandhed ikke morsomt at være Peter Christian Koch, „denne lille David, der med en Slynge og fem Stene, opsamlede ved Bækken, skulde gaa en vældig Goliath i Møde“. I Haderslev bestod hans hele Følge af en Bogbindersvend, en Maler og en Degn, der af Frygt for „gale“ Folk endnu ikke turde vise sig i hans Selskab. Og det var dette obscure Kløverblad, der vovede at tale forargelige Ord om tysk Kultur, om Sprogtyranni og national Undertrykkelse, om Modersmaal og forrædersk Fædrelanderi, disse købte ildesindede, der kun havde til Hensigt at udsaa Had og Tvedragt og standse det slesvigholstenske Folks „Verbrüderung“. Hvor skammeligt og uhørt! — Det første Nummer af Bladet vakte en saadan Storm, at Koch og Nissen nær havde tabt baade Næse og Mund af Forskrækkelse. De havde al deres stærke Fromhed og Tro nødig for at holde Stand, og navnlig gjaldt dette Koch, der stod forrest og hele sit Liv igennem omtumledes i Stemningernes Bølgedans fra himmelblaat til afgrundssort. Det gik ham til Marv og Ben. I Anløbets Hede skrev han til Flor om at nedlægge Vaabnene, og først efter Ugers Forløb blev de krigsvante Mænd, ene mod en hel Stad, kun støttede af fjerne Venner i Flensborg og Kiel.

Men ogsaa Bladet viste sig haardført og sejlivet, som en rigtig Proletarunge ikke til at sulte ihjel. I sin første ringe Skikkelse kunde det trykkes og udgives for c. 400 Kroner Kvartalet, Abonnementet vilde noget nær indbringe denne Sum, ingen skulde leve af det, Koch havde sin Handel, og Medarbejderne skrev gratis. Dets 8 ugentlige Smaaspalter kunde Manicus, om galt skulde være, fylde alene, og Flors Redaktionsmappe svulmede snart af Bidrag. Den forbitrede Modstand vakte Opmærksomhed omkring det; det blev noget af et Skuespil, der morede, selv om Indholdet ikke fængede. Halvt i Spøg skrev Koch den 15de Juni, at der ganske sikkert vilde blive Oprør i Haderslev, hvis Bladet ikke snart kom. Alle forstod, at det havde Jordbund, at det var et ganske naturligt Foster af Tidens Rørelser, og at et langt Sejrsløb laa til Rede for det, saasart det blot kunde komme rigtigt i Sadlen. Men ogsaa det var vanskeligt. Det havde to Hovedopgaver: at slaa Slesvigholstenerne og vække Nordslesvigerne. Disse Opgaver hørte paa en Maade nøje sammen og var dog vanskelige at forene i et jævnt Blad, fordi Modstanderne havde viklet det simple nationale Spørgsmaal ind i statsretlige Lærdomme, der var utilgængelige for Menigmand og maatte bekæmpes gennem besværlige og trættende Udredninger. Derfor vilde Flor straks have Hovedvægten lagt paa den sidste Opgave. Han vilde skabe et Blad for Bonde og simpel Borger og igennem deres Vækkelse drage Grunden bort under Slesvigholstenernes Fødder; men denne indirekte Skydning til-

Dannevirke.

Forsendes, ifølge Kongelig allernaadigst Tilladelse, med Brevposten i begge Hertugdømmene, i Kongeriget med Vafkeposten, og bestilles paa alle offentlige Postcontoirer i hele Riget.

Prisen er 25 sk. Cour. eller 3 Rbmk. Sols in loco, igjennem Postcontorene i Hertugdømmene 20 sk. eller 4 Rbmk. Sols, og i Kongeriget igjennem diøse, 1 Rbd. Sols for hvert Fierdingaar.

Et Ugeblad for Hertugdømmet Slesvig.

N° 34.

Den 7 Februar

1839.

Niels Chr. Riisens Minde.

Saa er Du hebugangen, Du, den slesvig-danske Sags varme Ven! Med dyb Bedrøvelse fornam jeg dette Sorgbudskab! — Vel levede vi hern fra hinanden, i meget forskjellige Forhold, i forskjellig Livsstilling, og hvor Meget Du var for Dine Nærmeste, kan ikke jeg tolke; men i den korte Tid, vi kjendte hinanden paa Jorden, forbandt os et Alliggender saa noie, som om vi i mange Aar havde været Venner. Et aandeligt Broderskab sandt Sted mellem os; vi hang jo ogsaa med lige Kjærlighed ved en fælleds Moder, vort Fødeland Slesvig! Derfor soler jeg Trang til her at fætte Dig et Minde, for at dit Navn kan nævnes, naar den Danske Sags og dens Retskabs, Dannevirkes Historie engang skrives! —

Hvilken væsentlig — hidintil ifflum Gaa bekiendt — Deel den valkre Riisen har havt heri, vilke viist Mange læse med Deeltagelse. — Esterat jeg siden 1832 havde begyndt offentligen at ytre mig om det danske Sprogs Forhold i Slesvig, hengit flere Aar, inden nogen Virkning sporedes. Da paa Stedet, hvor det havde været at vente, Sagen ikke værdigedes

Opmærksomhed, saa maatte den næsten have hyllet, hvis det ndtalede Ord ikke hos Folket havde fundet Gjentklang. Men i Borgeres og Bondestanden spirede omsider den ubstroede Sax. At Sandfænen for det danske Modersmaal, detis i Aarhundreder lidte Tryk uagtet, endnu ikke var gandske udsloftet, viste sig alserforst tydeligen i Aaret 1836 paa den første slesvigste Landdag. Det her Foregaaede ligesom Strikvælfeser og Besøg af mig for ukjendte Nordlesvigere kunde ikke andet end paa Ny hendrage mit hele Sind til vor Sag; men Intet overbeviste mig mere levende om at jeg arbeidede i Folkets Aand, end et i December samme Aar modtaget Brev fra den mig dengang ligeledes gandske ukjendte Riisen. Dette gav forst Stødet til en noiere Forbindelse imellem flere den danske Sprogsags Venner og til en ny Virksomhed for dem. Dette Brev staae da her, som et talende Beviis paa vor Riisens Sindelag og varme Jølelse for det, han erkjendte for Ret.

Haderslev, den 18 December 1836.

Hofstørrede Hr. Professor!

„for nogen Tid lasse jeg Deres . . . Skrift Über „Volksthümlichkeit und Staatsrecht des Herzogthums

En Side af Bladet „Dannevirke“.

fredsstillede ikke hans Medarbejdere. Deres Vrede over Modstandernes Angreb krævede Svar med grovt Skyts, og i den første Tid blev „Dannevirke“ et dygtigt, noget for lærd, dansk Kampblad.

Der er sagt mange smukke Ord om det folkelige „Dannevirke“. Det paastaas endogsaa, at Læsningen af Iste Aargang skal være som „at vandre i en Skov i den tidlige Morgenstund, naar Fuglene vaagner een efter een, og ingen menneskelig Magt kan faa dem til at tie, fordi deres Time er kommen“. Men Lignelsen halter slemt, ikke alene fordi det er vanskeligt at forestille sig Jørgen Hansen og Manicus som Nattegal; men særlig, fordi der i disse første 50 Numre overhovedet ikke findes nogen Sang eller munter Kvidren af Betydning. Koch klimprer af og til paa sin svage Harpe, og en Degn eller Præst kvæder en tam Vise; men ellers er alt viet til Kamp og Sværdhug. Dette ses allerede af Overskrifterne paa de ledende Artikler, der næsten fylder hele Bladet og i det højeste levner Plads til noget stedligt Nyt, nogle Handelsefterretninger eller en Anekdote. Bladet skriver om Undervisning i Tysk i den nordslesvigske Almueskole, om Sproggrænser, om sønderjydske Stednavne, om Slesvigs Inkorporation 1721, om Slesvigs og Holstens Uforenelighed, om Totalisterne (∴ Slesvigholstenerne), om dansk Sprog i Stænderne, om Arvefølgen i Slesvig og Holsten, om Skattebevillingsretten, om Angelboernes Oprindelse og Sprog, om Skatteprægravationen, om Armeens Enhed o. s. v. — lutter første Indlæg fra dansk Side i den indviklede Strid, som sluttelig utkæmpedes paa Isted Hede.

Disse Indlæg er velskrevne, af og til lidt tunge og skæmmede af fremmede Ord (Hostilitet, Kalamitet, Prægravation o. s. v.), der maa have været helt uforstaaelige for Datidens Bønder. For os indeholder de intet nyt. Med ustandselig Lidenskab har to Slægtled pløjet disse Emner igennem, og de staar nu for os i en Klarhed, som hine Banebrydere savnede og maatte savne. Men det forringer jo ikke deres Arbejde og endnu mindre den Sum af Mandighed, Hengivelse og Offerlyst, som de satte ind paa at bryde ny Jord, ubekymrede, om det blev dem eller deres Efterslægt, der skulde nyde Frugterne, om Sejren var nær for Haanden eller fjern.

1838 var Bladets Kampartikler tindrende nye, de gjaldede fra Kongeaa til Ejder, hvert Ord slog ned, fordi de afdækkede en almen kendt Virkelighed, som dog aldrig hidtil var set i den Belysning. Selv en Modstander som Olshausen indrømmede, at Bladet var altfor farligt til at kunne ties ihjel, ja endog, at det i Aand, Kundskab og Forstand overgik næsten alle tyskskrevne Ugeblade i Hertugdømmerne, og efter et Aars Forløb tvang det ham og hans Aandsfæller ud af Slesvigholstenernes Rækker. Nyholstenismen blev „Dannevirkes“ første politiske Frugt.

Men i Nordslesvig kunde Bladet foreløbig ikke glæde sig ved en tilsvarende Indflydelse. Det lyste op i den tyske Skumring.

„hvor hvert et Straa var hverdagsagtigt tydeligt at se endnu, skønt alt var solforladt og øde, Døden nær“, men det tændte ikke ret i denne træge Masse. Det var kun for de fremmeligste, for dem, der allerede ømmede sig under Embedsstandens og Tyskeriets Hæl; den store Hob forstod det ikke og læste det ikke. I det første Aar mistede det 100 nordslesvigske Abonnenter, og der hørte kun ringe Spaadomsgave til at forudsige det en tidlig og selvforskyldt Død, hvis det blev ved udelukkende at hamre løs paa sit Hovedtema: den evige Sprog-sag. „Vi har længe nok diventeret et utænkende Publikum med tør Filosofi — skrev Koch 1839 — og ved paa den allerfor-nuftigste Maade at bekæmpe Tyskerne kan vi skille os af med hele vor Læsekreds“. Der maatte aabnes nye Veje ned til Befolkningens daglige Liv, dens rent menneskelige Interesser maatte sættes i Svingning, og Bladet blive dens Ven, Vejleder, Talerør, en Del af dens Liv, men hvorledes?

Der er kun gaaet syvty Aar, siden dette Opdyrkningsarbejde begyndte, der lever endnu Mænd iblandt os, som har holdt det første Nummer af „Dannevirke“ i deres Haand, og dog er det saare vanskeligt for os at sætte os ind i Vilkaarene for Datidens Oplysningsstræb. Dengang levede det menige Folk helt borte fra al offentlig Drøftelse, igennem Aarhundreder vænnet fra en saadan. Det kendte ingen anden aandelig Paa-virkning end den, der udgik fra Kirken og Skolen, ingen andre Sammenkomster end Familiegilder, Legestuer og Kvægmarkeder. Alle de Midler savnedes, hvormed Masserne i vor Tid hurtigt og let paavirktes: ingen Jernbaner eller Telegraf, ingen Post undtagen ad Landets allerenkleste Hovedruter, intet Mødested, hvor den store Flok kunde faas i Tale, og hvor de første Straalebundter af Samfundstanker og national Forstaaelse kunde kastes ind i Vankundighedens og Smaasindets Mørkekamre. De første Foregangsmænd stod overfor en ørkenagtig Goldhed, en stejl Tomhed, der paa Forhaand afviste enhver aandelig Paa-virkning, som ikke foregik i tilvante Former. Landsbymenin-gens snevre Stædighed tvang dem i Knæ, og undertiden var de ved at segne under dens Smaasyn og Smaasind. Det er just ikke Kæleord, som Koch, Flor og Skau bruger, naar de siger deres Hjertens Mening om den dalevende Slægt i Nordslesvig, og de fik til Gavns at føle, hvad en Fornyelse koster der, hvor Individets aandelige Tilpasning til Milieuet paa det strengeste overvaages af Landsbyens offentlige Mening, og hvor den stedlige Brevombæring, den skriftlige Tankeudveksling, besørgeres af Kagekoner og Vognmandskuske. Udenfor Dannelseskredsene var det omtrent umuligt at skabe en offentlig Mening eller blot at

vække Interesse for en Sag, der ikke angik Bondens og Smaaborgerne personlige Forhold. Mindst af alt kunde dette ske ved Hjælp af det trykte Ord, saa længe en stor Del af den ældre Slægt noget nær var Analfabeter, og Hovedmassen af de yngre kun var i Besiddelse af tarvelig Læsevne og tilsvarende Læselyst. 1838 havde nogle jyske og fynske Aviser maaske et halvt Hundrede Holdere i Haderslev Amt, og Koch fortæller, at Folk i Almindelighed slet ikke vidste, hvad det var at abonnere. Selvfølgelig fandtes der stærke Læsere i Nordslesvig, men ikke i hver By, og hvorledes skulde en Avis faa Indpas i et Hjem, hvor det var en Byrde at læse, eller hvor Salmebogen, Almanakken og nogle Viser, „trykt i dette Aar“, var de eneste Tryksager, som fandtes paa Hylden under Loftsbjælken?

Koch havde ikke været Redaktør i ret mange Maaneder, før han indsaa, at her laa Hovedanstødsstenen. Fra sin lange Tjeneste hos Firmaet C. A. Petersen kendte han Alverden vester paa lige til Havet, og som den glimrende Paavirker, han var, skaffede han de første 300 Abonnenter, men hvad forslog det? Det var kun $\frac{3}{4}$ ‰ af Befolkningen. Han forsøgte det ogsaa med en Kolportør, men uden Held. Læselysten maatte først opelskes, før „Dannevirke“ kunde faa Vind i Sejlene; derfor laante han ud til højre og venstre af sit eget ringe Bogforraad og skrev uafladelig til Flor om at skaffe nye Forsyninger. Men heller ikke det battede. Bøgerne maatte udsendes i stor Stil paa ordnet Maade, og allerede i November 1838 fremsatte han Idéen til den „Slesvigske Bogforening“, der snart spredte Tusinder og atter Tusinder af gode Bøger ud over Landet og lidt efter lidt banede Vej for „Dannevirke“ til mange Hjem. „Først Bøgerne, saa Bladet“ blev Flors og Kochs forenede Feltraab. Og saa gik det endelig fremad, men bondesindigt og sejt. 100 nye Holdere om Aaret var Taksten, i hvert Fald op til 1844. Koch frelste Bladet og førte det ved store personlige Ofre sejr- rigt igennem alle Prøvelser og Snarer i de første stormfulde Aar.

Man har opholdt sig over den servile Tone, der gaar igennem Kochs Breve til Flor. Han er „Hans Velbyrdigheds tro Soldat paa Dannevirke“, hans Svend ved Essen, hans Baadsmænd paa Skuden uden egen Villie og Ret. „Jeg gentager nu, hvad jeg engang har sagt, og som jeg gentager, saa længe som jeg lever, og saa længe der findes Nordens Ild og dansk Fædrelandskærlighed i Deres Bryst: at Bladet tilhører Deres Velbyrdighed og Hr. Prof. Paulsen!“ — Men Koch var ingen servil, han var en „hidsig og stolt Mand“, og ses der bort fra de Snurrigheder, der skyldes hans provinsielle Udtryksmaade, maler Brevene Forholdet mellem de to, som det var og stadig forblev. For Koch var Flor ikke blot den store og vise Høvding, den eneste, der formaaede at rive Sønderjylland ud af Tyskhedens Mørke,

han var tillige det store Menneske, Indbegrebet af alt aandfuldt og ædelt og frigjort i dansk Form. Alene Tanken om, at denne modige, trygge og overlegne Skikkelse var til og var til paa hans Side, gav hans Villie Fasthed og hans Sind det stadige Mod, der kunde fuldende Løbet og bevare Troen. Flor var hans Mandsideal, hans Opdrager og Ven. Intet Uvejr, ingen Strid og intet Nederlag formaaede at sønderrive det Fostbroderskab, som bandt disse to Mænd sammen fra 1838, og indtil Døden skilte dem.

Ved „Dannevirkes“ Stiftelse kom jeg straks i den grundtvigske Skole — fortæller Koch mange Aar senere — thi Prof. Flor var grundtvigsk; men denne Skole gjorde ingen Vold paa min Natur, tværtimod, den accommoderede sig, ja ligesom trolovede sig med denne og ledede mig frem til Sikkerhed og Klarhed i min Stilling. En Gartner bortskærer Grenene paa det unge Træ og indpoder bedre Slags i Stammen, en anden Gartner bortskærer intet og indpoder intet, men opelsker det unge Træ til at bære sine egne, naturlige Frugter saa fuldkomne som muligt. En saadan Gartner svend var Flor, og et saadant Træ har jeg været. Intet fremmed er bleven indpodet i mig, i Grunden ingen Ting, selv den danske Litteratur var, af Mangel paa Tid og Penge, mig stedse fremmed, og dog blev Frugten „Dannevirke“.

Men der var stærke Safter i det Træ, som Flor opelskede. Koch var et højst sammensat Menneske, en stor Original, noget af en Særling: altid paa Færde, altid tjenende, uegennyttig, ivrig og hidsig, med Indfald mangfoldige som Stjernerne paa Himmelen, lykkelig modtagelig for nye Tanker og Planer, en uhyre Slider, naar Aanden var over ham; men urolig, lunefuld, stemningsbehersket med bratte Omslag fra det tungeste Alvor til den muntreste Skemt, springende i sin Tankegang og i sit Liv. Han digtede, han var Komponist, Tegner, Maler, Naturforsker, Opfinder, Mystiker og religiøs Sværmer paa alle Stadier lige til Spiritismen uden nogensinde at kunne slaa sig til Ro med en enkelt Opfattelse eller finde Hvile i een Syssel. End ikke hans Redaktørvirksomhed tilfredsstillede ham. Han „var født med en uhyre Lyst og Drift til at blive Maler“, og denne ulykkelige Kærlighed fulgte ham Livet igennem for tilsidst at lade ham ende som — Fotograf. Kun trøstede det ham, at det at skrive meget lignede det at male, og medens han i de lange Kampaar sad og nedskrev sine Ledere til „Dannevirke“, forestillede han sig, at han egentlig trak Konturerne op i et Maleri med Lys- og Skyggevirksomheder, For- og Baggrund.

Men selv den ulykkeligste Kærlighed forhindrer, som bekendt, ikke senere Forelskelser. I hvert Fald trolovede Koch sig med den danske Sag som ingen anden i Kredsen og satte Erhverv,

Stilling og Formue til i dens Tjeneste. Igennem 17 bevægede Aar blev han Nordslesvigernes Læremester og den bedst mulige Redaktør af „Dannevirke“. Dermed skal ikke være sagt, at han blev en stor Skribent. Da han begyndte, savnede han omtrent alle litterære Forudsætninger, hans Stil skød aldrig Provinsialismens Ham af sig, og endnu som gammel, øvet Redaktør kunde han begaa frygtelige Buk af pure Uvidenhed. Men han havde to Fortrin, der i Forbindelse med hans øvrige Egenskaber betød Sejren. Selv udgaaet af Almuen stod han i den nøjeste Føling med dens Instinkter og Ønsker, han kendte godt de Retter, der skulde koges i den journalistiske Gryde for at vække dens Appetit, og i bogstavelig Forstand opfyldte han Rousseaus Fordring om, at Læreren kun bør være faa Skridt foran Eleven for bestandig at kunne være varm og enthusiastisk og rive denne med sig. Det forstod Koch trods nogen, og da han i Sommeren 1839 endelig blev Herre over Bladet, forsynede han det øjeblikkelig med to „Ladninger“, en for læg og en for lærd, og snart fyldtes det af Efterretninger, Sagn og Digte, der bragte Flors Monitør ned til Samfundslag, som ellers ikke vilde have brudt sig stort om den; selv Flor lærte forbavsende hurtigt at raadføre sig med ham, naar han vilde skrive folkeligt, og samtidig avancerede „Peberhandleren i Lille Papegøje“ fra menig Soldat paa Volden til Flors „tro og livlige Adjutant, der maa blive min rette Arving, naar Vorherre eller Omstændighederne kalder mig bort fra Sønderjyllands Forsvar“.

Dette var ikke tomme Smigerord af Flor. Kochs Betydning for den danske Sag var ikke udelukkende knyttet til „Dannevirke“. Hans Breve viser, at han ogsaa uden for Bladet har været en fremadrivende Kraft af høj Rang, og her var det ikke hans agitatoriske Evne, hans hvileløse Flid, hans fribaarne Uafhængighed i Pengesager, hans snilde Færd over for Modstandere og Censor, der gjorde det, heller ikke hans Mod, skønt det snart viste sig, at Flor i ham „havde optrukket en Løve“, der ikke frygtede den lede selv. I en lille, skemtende Artikel fortæller St. St. Blicher, at Købmand P. C. Koch i Gl. Haderslev gør i en særegen Slags Mønt, der kaldes I d e e r, og dermed er egentlig alt sagt. Det var hans I n i t i a t i v, der gav ham Betydning. Han er uafbrudt i Færd med at afslutte een Sag for at sætte en ny i Gang; igennem den lange Kamptid danner han en fortsat Kæde af den Slags Handlinger, han ligesom ruller sig selv op og sætter samtidig alle de andre i Virksomhed. Hans Planer gaar først til Flor og efter dennes Prøvelse og Tillempning ud i Livet som bærende Tanker. Det var Koch, der undfangede Planen til „Dannevirke“, til den store Petition, til den slesvigske Bogforening, til Sprogkortet, til dansk Skuøspilkunst i Hertugdømmet, til de store Folkestævner sønden Aa, til den

slesvigske Forening 1843. Andre har maaske faaet Æren for dem; men Tankerne var Kochs, og hans Hjem forblev i Sorg og Glæde Midtpunktet for det nationale Liv i Nordslesvig, indtil P. Hiort Lorenzen for en Stund afløste ham.

Hurtig blev han en „national Koryfæ“, en typisk Skikkelse, en Almuesmand og en Ridder, „i hvis Skjold der sprang Løver, og Hjerter stod i Brand“, en snurrig, ilsindet og dog vidtrækkende Kraft, vanskelig at arbejde sammen med, vanskelig at omgaas, saa vanskelig endogsaa, at hans kære Kone under de store Kriser, der fulgte Slag i Slag og truede deres Tilværelse, maatte forhandle skriftlig med ham, skønt de sad til Huse i nogle Smaaaværelser i Lille Papegøje og ikke kunde undgaa hinanden. 1844 udfordrede han Johan Wegener paa Pistoler. — —

Endnu maa et Par Træk af „Dannevirkes“ Historie i 1838 meddeles. I Kampen mod de moderne Ideer og Presseorganer benyttede Regeringen ogsaa postale Midler, Indskrænkninger i Forsendelsesretten, der skulde forhindre nye Aviser i at komme til Live. De altestaaende Blade nød Portolettelse, d. v. s. de kunde forsendes med Brevposten mod en aarlig Porto paa to Mark Sølv (66 Ø.) pr. Exemplar, og for ganske enkelte, stærkt begunstigede Aviser paatog Postvæsenet sig desuden — ligesom i vor Tid — Abonnement, Ombæring og Inkassation; men ved kongelig Resolution af $2\frac{1}{4}$ 1834 bestemtes det, at Portolettelsen ikke maatte udstrækkes til nye, indenlandske Blade. „Kjøbenhavnsposten“, „Fædrelandet“, „Dannevirke“ o. fl. a. ramtes af denne Bestemmelse, og de kunde derfor kun mod almindelig Brevporto forsendes med Brevposten eller med Ageposten som Varepakker; men da Brevportoen var urimelig høj, og da selv Pakkeposten forlangte Indskrivnings- og Forsendelsespenge, som langt overskred Bladets Abonnementspris, var begge Forsendelsesmaader lige uanvendelige, og saadanne Aviser kunde derfor kun holdes i deres eget Opland. Uden for samme virkede de postale Hindringer som en dræbende Censur, og det var ogsaa Hensigten.

I Maj havde Flor søgt om den almindelige Portolettelse for „Dannevirke“, men faaet Afslag, og da Koch saa skulde til at forsende Bladet til de fjernere boende Abonnenter, viste dette sig praktisk ugørligt. Et Brev fra Haderslev til København kostede dengang 13 Skilling Sølv eller 27 Øre i Porto pr. Lod (0.3 Kvint), „Dannevirke“ vejede 2 Lod, og Portoen for et enkelt Exemplar vilde derfor hver Gang løbe op til det mangedobbelte af Bladets egen Pris. Valgtes den langsommere Pakkepost, var Forholdet ikke stort bedre; thi det var ikke nok, at der for hvert Exemplar skulde betales Takst som af et Punds Vægt, den laveste paa Skalaen; men der maatte ogsaa udredes Indskrivningspenge, og da Bladet hver Gang tillige skulde ind-

registreres som selvstændig Varesending, voldte det baade Af-sender og Postvæsen et ulideligt Besvær. De 50 Exemplarer, der var bestilte i København, maatte under et sendes til Boghandler Reitzel og derfra ombæres; men selv denne Forsendelsesmaade blev for dyr, da der maatte indrømmes Boghandleren den sædvanlige Rabat, og Koch ikke vovede at føre Fragtudgifterne paa Holdernes Regning. Ved Aarsafregningen modtog han kun nogle faa Rigsdaler som sin Part. Uden for Nordslesvig maatte hans egen Pung bære Abonnementet, og spredte Holdere fik slet ikke Bladet, med mindre han af personlige Grunde frankerede det. Denne Hemsko var ikke til at overvinde, og Koch fortvivlede. Han blev nødt til at sige Farvel til det „frydelige Haab og de glade Forventninger“ om at grundlægge et dansk National-Arkiv. Med Harme saa han, at Hans Majestæt forlod sine tro Mænd netop i det Øjeblik, da de drog ud af Porten, og at Fædrelandets Regering end ikke agtede dem en Redningsline værdig. I fuldt Alvor skrev han til Flor om at standse Bladets Udgivelse, indtil de havde aftvunget Kongen Retten til en friere Forsendelse, og han mente, at de „svorne“ havde mere Ære af at lægge sig til Hvile paa Randbøl Hede end at kæmpe paa slige Vilkaar, der kun kunde ende med Nederlag og Fjendens Jubelskrig, som allerede trommede i hans Øren. „Hans Maj. Kong Frederik den Sjettes Forraad af Naade er allerede sluppet op for fire Aar siden; der er ikke det mindste tilbage for dig, du betrængte, lille, slesvigske Danerfolk! Du kommer for sildig med din højst billige Bøn; thi dine Modstandere har ogsaa der taget din Ret!“ Flor havde sin Nød med at afholde ham fra overilede Skridt, og først da det lykkedes denne under et Ophold i København i Oktober at forskaffe Bladet Portolettelse, genvandt Koch sit Mod.

I August kom en ny Hjobspost til. Seneberg havde paataget sig Bladets Trykning, men da Nr. 7 var under Pressen, meddelte han Koch, at han af „Mangel paa Tid og Typer“ ikke kunde trykke det længere. Det var Bladets Fjender, der havde formaaet ham til dette Skridt. Fra først af havde de ventet, at Bladet skulde dø af sig selv; men da det efter et Par Maaneders Forløb aldeles ikke viste Dødstegn, blev de urolige og søgte saa at komme det til Livs ad denne Vej. Koch fattede sig dog snart over for dette uventede Slag. Han bad blot om at faa Senebergs Afslag skriftligt, for at det senere kunde vedlægges en Ansøgning om et eget Trykkeri, der altid havde staaet for ham som en lokkende Mulighed, og Bladets Nr. 8 tryktes i Flensborg, hvor to yngre Mænd, Købmand Chr. Hansen jun. (død som Assistentshusforvalter i København) og den danske Typograf A. Kastrup havde grundlagt et Trykkeri. — Men derved blev Bladets Redaktion baade dyrere og besværligere, spredt paa

Kochs, Flors og v. Wimpffens Hænder. Kochs Nyheder blev gamle, inden de naaede frem, og v. Wimpffen havde ikke den rette, journalistiske Sands for Gentagelsens agitatoriske Betydning i Kampen; som god Skytte vilde han indskrænke sig til at ramme Maalet een Gang. Desuden angrebes han hurtigt af den Brystsygdom, som et halvt Aar senere lagde ham i Graven, og saa maatte Kastrup overtage Bladets Expedition. Det vandrivedes i Flensborg, Censurvanskeligheder kom til, Misnøje voksede op paa alle Led, og en Tid lang tænkte Flor endogsaa paa at lade det trykke og udgive i Kiel. Hvis det ikke skulde gaa til Grunde, maatte alt sættes ind paa at skaffe det de nødvendige Rettigheder, som endnu savnedes, navnlig eget Trykkeri og Ret til at optage betalte Bekendtgørelser; men de var vanskelige at faa. I April 1839 naaedes det første, og i Sommeren 1840 det andet.

I samfulde tre Aar, fra 1837—40, havde man maattet kæmpe og stride med den danske Konges Regering for at faa den fulde Ret til at udgive et lille, dansk Blad. Der maatte krybes og tigges, paa Skrømt tales og skrives Tysk, ethvert Fif og enhver Krogvej, der kunde tænkes at føre til Maalet, anvendes, og dersom ikke selve Rigets Tronfølger havde taget nidkær Del med i denne tre Aars Kamp for Oprettelsen af et dansk Blad i et dansk Land, hvor Folket ikke forstod Tysk, ja, dersom denne Prins ikke jævnligen havde bearbejdet den danske Konge og nødets hans Regeringsmænd til Eftergivenhed, saa var Bladet dog aldrig bleven oprettet. En saadan Magt havde den tyske Embedsstand erhvervet sig i Ly af Enevælden.

VII

Dansk Øvrighedssprog og Stænderne 1838

I Nordslesvig var det navnlig de liberale, der bekæmpede „Dannevirke“. P. Hiort Lorenzen, Nis Lorenzen og deres faa Tilhængere blandt Bønderne drev en livlig Agitation imod Bladets Udbredelse. Snart hed det, at det egentlig var Amtmand Johannsens Organ, redigeret af dennes tidligere Sekretær v. Wimpffen, snart at det virkede for Indførelsen af ildesete, kongerigske Love og Indretninger (Kongelov, Accise o. s. v.). I Juli 1838 skrev en af disse liberale Bønder, Lorenz Krüger i Jels (en Farbroder til Hans A. Krüger i Bevtoft): „Dannevirke“ indeholder kun Spytlikkeri og passer til de souveræne, absolute

Former. Koch vil vænne os til mere Tvang og Underdanighed og bestræber sig for at gøre „os Schleswigere til servile Knægte“. At oplyse Folket var jo ellers hans Løfte; men han fører blot Læserne bag Lyset og trækker rundt med dem ved sin Sludder. —

I Stænderne var de samme Mænd derimod ret ivrige for Indførelsen af dansk Øvrighedssprog i Nordslesvig. Orla Lehmanns Tale i Trykkefriheds-Selskabet, Paulsens Skrifter, Rygterne om Tronfølgerens danske Sindelag og den store Petition, der hurtig fik Landery og øjensynlig lededes med Kraft, opskræmmede Slesvigholstenerne, endog længe før „Dannevirke“ saa Lyset, og fremkaldte Troen paa en skjult men meget virksom, kongerigsk Propaganda, der vilde blande sig ind i Hertugdømmernes indre Anliggender og sandsynligvis anfægte selve den nye Provinsregering og de øvrige store Fordele, som var vundne 1834. Denne Frygt paavirkede ogsaa de slesvigske Stænder, der traadte sammen i Slutningen af Maj 1838. Medens den forrige Forsamling kun vranten og halv uvillig havde befattet sig med den

Niels Falck.

danske Sprogsag, tog man 1838 fat med forbavsende Iver, og uagtet højvigtige, slesvigholstenske Sager stod paa Dagsordenen, blev Nis Lorenzens Proposition om dansk Øvrighedssprog en af de allerførste, som Stænderne tog sig af.

Dette skyldtes først og fremmest Forsamlingens nye Præsident, Prof. N i e l s F a l c k fra Kiel. Han var en Gaardmands-søn fra Emmerlev, nordvest for Tønder, og havde lige siden 1816 taget Ordet for dansk Retssprog i Hertugdømmets nordlige Egne. Ligeledes havde han støttet C. Paulsen ved forskellige Lejligheder og talt varmt for Sagen 1836, og endnu 1838 var han saa meget Nordslesviger, at han stærkt og fuldtud kunde sympathisere med Befolkningens sproglige Krav, der forekom ham ikke alene som naturlige og fornuftige, men ligefrem som

nødvendige for en ordentlig Retspleje, og han førte den danske Sprogsag med en Varme og Kraft, ja delvis endog med en Hensynsløshed, som nu vækker vor Forundring. Men selvfølgelig besjæledes han ikke af nationale Motiver. Han var en fuldstændig tysktænkende Mand, født og opdraget i en Egn, der igennem flere Aarhundreder havde hørt ind under Holsten-Gottorp, og hvis Befolkning derfor var vænnet fra at opfatte Danmark som Hjemland. Paa dette gamle, adskillende Grundlag havde han med uhyre Flid og Lærdom bygget den yngre Slesvigholstenisme op og var nu dens højt anerkendte og mægtige Fører.

Betragtes Pastor Jørgen Hansen i Notmark som den egentlige Repræsentant for gammelslesvigsk Tænkemaade med nogen Heldning mod det Tyske, stod Falck lige saa langt til Højre inde i den tyske Lejr som Niels Chr. Nissen til Venstre i den nydanske. Falck vilde Nordslesvigs Fortyskning ad den lempe- lige og langsomme Vej, og naar han nu syntes at gøre et Skridt bort fra dette Maal, skete dette væsentlig kun for at bevare det sindige Tempo uden nationale Rivninger. Han frygtede de nydanske Rørelser; han vejrede den kommende Storm og vilde undgaa den. Desuden var intet ham saa forhadet som kongerigsk Indblanding i Hertugdømmernes indre Sager, og han søgte at sætte en Stopper for denne frygtede Indblanding ved en bestemt, begrænset Indrømmelse en Gang for alle, ved utvungen at fjerne den farligste og mest stødende Uregelmæssighed: Tysk Rets- og Øvrighedssprog i dansktalende Egne med dansk Kirke- og Skolesprog. I Slesvig nød han samme Anseelse som A. S. Ørsted i Danmark, og med ham som Fører søgte Stænderflertallet (de liberale og Centrum) dels at berolige Kongeriget ved den omtalte Retfærdighedshandling, dels at skabe sig et Ly imod den optrækkende, nydanske Bevægelse.

Som Præsident lagde Falck det hele til Rette. Først bevægede han A. Petersen og Nis Lorenzen til at gøre fælles Sag med hinanden, skønt den ene bad om Tysk, den anden om Dansk. Som Nordslesvigere skulde de begge repræsentere saavel Forslaget om tysk Undervisning som om dansk Øvrighedssprog og ved deres Enighed bevise, at begge Anliggender var gode, slesvigholstenske Sager, der kunde løses uden fremmed Indblanding. Af lignende Grunde satte han begge Forslag paa Dagsordenen allerede ved Stændernes femte Møde, noget nær forud for alle andre private Propositioner, og ved denne Lejlighed trak han endogsaa Nis Lorenzens Forslag frem ved Haarene. Da A. Petersen vilde rejse sig for at motivere sit Forslag, meddelte Præsidenten nemlig, at Nis Lorenzen ogsaa ønskede i Dag at begrunde sit; det stod ganske vist ikke paa Dagsordenen, men da det havde hængt tilstrækkeligt længe

paa Opslagstavlen, kunde der formelt ikke være noget til Hinder for dets Behandling, og en saadan, netop nu, var saa meget mere ønskelig, som de to Proponenter var enige om, at deres Forslag stod i nøjeste Samklang med hinanden og burde behandles i en fælles Kommité.

De to Nordslesvigere bøjede sig som Pilekviste i Falcks Haand. Da A. Petersen havde fremsat sit Forslag, tilføjede han: Som det vil være Forsamlingen bekendt, har Deputeret Lorenzen i forrige Samling indbragt et Andragende om dansk Retssprog i Nordslesvig og gentaget det i denne; men hvis dette ikke var sket, havde jeg alt besluttet denne Gang at fremføre det som mit eget. — Der var altsaa sørget for, at det danske Forslag vilde være kommet frem, selv om Nis Lorenzen havde svigtet, og Præsidenten havde selvfølgelig let ved at faa begge henvist til samme Udvalg; thi — hedder det i Stændertidenden — der gives et Parti, som benytter dette Anliggende til at udstrø Tvedragtens Sæd. At møde dette Parti med Nedsættelsen af en fælles Kommité anser han (Falck) for vigtigt, idet Stænderforsamlingen derved vilde udtale, at den efter Evne tager sig af ethvert Folkeanliggende, og „at de dansk-talende ikke behøver fremmed Hjælp for at opnaa Nydelsen af deres Ret.“

Den stovte Nis Lorenzen gik med Hud og Haar ind i Intrigen. Hans Motivering er en lille, juridisk Opsats, som han umulig selv kan have skrevet eller holdt (men kun læst op); han talte som en renlivet Slesvigholstener og antydede, endog flere Gange, at hans Forslag egentlig kun tilsigtede rent foreløbige Foranstaltninger, nemlig indtil hans kære Landsmænd havde fuldkommengjort sig i det Tyske. Hvor en Del af Folket — sagde han — har bevaret sit gamle Sprog, skønt det i statsretlig Henseende hører til et andet Land, er det billigt og retfærdigt, at alle Retsforhandlinger, der angaar Personen og Familien, føres i det Sprog, som Folket forstaar, om end Forhandlingerne ved de højere Instancer sker i Statens officielle Sprog. Men i Bestræbelserne for at begrunde en større Lighed har man i vort Land overset denne Ejendommelighed, og det er kommet dertil, at Kontrakter affattes og Forhør optages paa Tysk i Egne, hvor Folket end nu kun taler Dansk. Det er disse Misforhold, hans Proposition skulde medvirke til at fjerne. —

Han sluttede: Som Deputeret for Hertugdømmet Slesvig anser jeg det iøvrigt for min Pligt tillige at erklære, at jeg ved min Proposition kun tilsigter, at Nordslesvigerne ikke længere skal nødsages til at søge deres Ret i et dem uforstaaeligt Sprog, hvilket det tyske for Tiden er; men det forstaar sig af sig selv, at der herved ikke tilsigtes nogen nærmere Forbindelse

med Kongeriget; tvertimod betragter vi os som en uadskillelig Del af Hertugdømmet Slesvig „und uns auf keine Weise von Schleswig-Holstein abzusondern gedenken!“ Af samme Grund tiltraadte han ogsaa udtrykkelig A. Petersens Forslag om tysk Undervisning i de danske Landsbyskoler.

Al denne Loyalitet maatte belønnes. Ind i Udvalget sattes de fire Nordslesvigere: A. Petersen, Nis Lorenzen, Th. Thomsen fra Skodborg og P. Hiort Lorenzen; Falcks Ven, Provst Boysen i Slesvig, blev Formand, og Birkedommer Jaspersen juridisk Raadgiver. Sagen kunde ikke være i bedre Hænder, Udvalget afgav ogsaa snart en gunstig Betænkning, og Jaspersen kunde meddele Flor, at den danske Sprogsag havde gode Udsigter i Stænderne. Den egentlige Modstand udgik fra Forsamlingens faa juridiske Embedsmænd og fra Adelspartiet under de augustenburgske Brødre. Men forøvrigt fulgte det af Stillingen, at Forhandlingerne maatte føres maadeholdent og borgerligt smaatskaaret. Det var Nyttehensynet, der gjordes gældende: de rent praktiske Vanskeligheder, Omkostningerne, Besværlighederne til begge Sider; men ikke det store, nationale Principspørgsmaal, der laa under Forslaget og bar det frem, ikke det afgørende Brud med en hundredaarig Udvikling, som lige havde naaet sin Afslutning. Stænderne fandt paa at doktorere, at gøre et lille Forsøg i national-politisk Hygieine, at anbringe en Vaccine mod den opblussende, danske Feber. Ingen tænkte paa, at denne Vaccine var af explosiv Natur. Ingen af D'hrr. Deputerede kendte tilfulde den Sprængbombe, som Paulsen og Flor ved Hjælp af Nis Lorenzens store Hænder havde faaet henlagt paa Forsamlingens Bord, og som de tumlede med som et Legetøj. Da de fik Øjnene op, var det for silde.

Den største Fare for Forslagets Vedtagelse kom udefra, fra selve den nydanske Bevægelse. I hele Forsommeren havde Nissen og Koch haft uhyre travlt med den store *Petition*, der modtoges med Velvillie overalt, hvor der ikke fandtes liberale Førere. I Aabenraa og Sønderborg Amter underskrevs den kun af Byernes kommunale Repræsentanter, og mange Sogne i Haderslev Amt sendte deres Exemplar direkte til Stænderne; men ikke desmindre indsamlede Koch 1080 Navne, et for den Tid meget højt Tal; i flere Uger var en anset Kaligraf optaget af at føre disse med deres fulde Adresse ind paa et Kæmpeark, 12' langt og 5' bredt, ja Koch havde endogsaa, for at beskytte Papiret, maattet anskaffe en særegen Cylinderpult. Indtil Midten af Juli ankom der til Stænderne 17 Adresser for dansk Øvrighedssprog, 8 for Tysk i Skolerne, og samtidig holdt „*Monsterpetitionen*“ sit Indtog i Salen, hvor den virkede som et frisk Kampsignal i den vammelsøde, dansk-tyske Sammensmeltning; men ingen vilde kendes ved Uhyret. Sognefoged Th. Thomsen

ikke, skønt han havde lovet at tale for den og selv havde indsamlet og medbragt adskillige af dens Bilag, og Nis Lorenzen endnu mindre, uagtet han maatte betragtes som dens naturlige Værge. I Stændertidenden, som ellers opfører selv det ubetydeligste Bønsskrift, noteres dens Ankomst slet ikke, og sandsynligvis er den — som Koch mener — tilsidst bleven slængt hen i en Krog af Salen og tilintetgjort.

Men blandt de deputerede fremkaldte den stor Bevægelse. Etatsraad Hensen jamrede op om den danske Propaganda, der, selv om den kun udgik fra nogle faa, var ualmindelig virksom; Hertugen vrængede ad det danske Landsmaal, som slet ikke var Dansk, og fremkom med en dobbelttydig Sprogtheori, der lige saa godt kunde vendes imod det tyske som mod det danske Parti, og Prinsen af Augustenborg erklærede ganske uforbeholdent, at det danske Forslag ikke alene var „unnütz, zwecklos und dem Interesse der Betheiligten zuwider“, men endogsaa skadeligt, da det vilde standse det slesvigholstenske Folks „Verbrüderung“. I gode Indlæg bekæmpede Grev Reventlow (Sandbjerg) og Birkedommer Jaspersen disse Angreb. Men ogsaa Falck blev gnaven. Under ingen Omstændighed vilde han gaa med til en Ændring i Kirkesproget i det danske Mellemslesvig, og Petitionen affærdigede han baade med Uvillie og Overlegenhed. Han trængte ikke til at retledes af saadanne Adresser, der var værdiløse Udtryk for Folkets Stemninger, ved Indstillingen til Kongen maatte der aldeles ikke tages Hensyn til denne „alenlange Ultrapetition“, og han selv vilde forfølge sit Maal, uforstyrret af dens Raab; han kendte Forholdene paa Vestkysten og vidste, at Indførelsen af dansk Retssprog var en Nødvendighed. Men da han i og udenfor Møderne æggedes af Hertugens Drilleri og Haan, erklærede han i Slutningsmødet, at tysk Retsprog i dansktalende Egne stred imod sund Fornuft, at det var fremtvunget ved usømmelig Vold, at det danske Folkesprog, hvor det støttedes af Kirken og Skolen, ikke i tusinde Aar kunde udryddes, og at det samme Sprog ved voldsomme Forholdsregler var blevet fortrængt fra den sydøstlige Del af Hertugdømmet. — Det var sidste Gang, Falck talte saaledes. Det lød jo, som var det den danske Bondesøn Niels Falck, der talte igennem Etatsraad Falcks Mund, som om Racens gamle, indgroede Had til den tyske Kulturtvang pludselig havde faaet Mæle fra Præsidentstolen i den slesvigske Stændersal. Kun ved hans Tale lykkedes det at føre Andragendet igennem; det vedtoges med 21 Stemmer imod 18. Men alligevel var det en meget betydende Sejrr. Den danske Sprogsag var godkendt, der var gaet Hul paa Fortyskningssystemet, og det gjaldt nu om at skabe lige Vilkaar for begge Sprog og begge Folk.

Men det bevægede Aar 1838 skulde endnu bringe den danske

Sag en Triumf. I November vendte Prins Christian tilbage fra sin Rejse til de mellemeuropæiske Hoffer, og paavirket af Paulsen og Flor knæsatte han ligefrem hele Bevægelsen under sit Ophold i Haderslev. Det var en hidtil uhørt Begivenhed, at Tronfølgeren modtog Købmand Koch, en Provinsredaktør, i Audiens, og hans Samtale med ham var baade fortrolig og oplysende. „De skal nu herefter heller ikke rive saa stærkt ned paa det tyske Sprog; thi det spænder Stemningen saa meget. De skal søge at konservere de Distrikter, hvor det danske Sprog har holdt sig. Hvad der er blevet tysk, skal De ikke lægge an paa at genvinde. Vi vil nu blot bevare, hvad der er levnet. Derfor er det nu ogsaa mit Ønske, at Bladet faar Fremgang. Da jeg tydelig nok indser Sagens Vigtighed, og hvilken Modstand der gøres, saa vil jeg paalægge Dem ikke at holde op dermed, hvordan det end gaar, og skulde De ikke kunne fortsætte det længere, da maa De først tilmelde mig det.“ —

For en oppositionel Smaastadsredaktør var disse Udtalelser mere end naadige; med det første kunde Koch vente at blive i det mindste officios, og han gik bort fra Mødet med et Sving over sin gærende Sjæl, der satte Frugt. Men ved sit Besøg godkendte Prinsen ikke alene Koch, han blottede tillige Modstanderne paa et af deres ømmeste Punkter. Under en Overhøring i Borgerskolen forlangte han at høre Børnene i dansk Læsning; men der havdes end ikke en dansk Læsebog paa Skolen, og da Præsten, den uheldige Pastor Lautrup, søgte at undskylde, bemærkede Prinsen tørt, at Læreren nok ikke selv kunde Dansk. Med Jubel fortæller Nissen, at Tronfølgerens Besøg „har givet den danske Sag her dygtig Respekt“, og det var jo netop det, den først trængte til i sin Kamp med Embedsvælde og Kulturvang.

VIII

Fr. Fischer og Flor

„I mørke Dage som i Dæmringstiden
 Stod Haabet lyst og kraftigt ved hans Side.
 Gid saa det staa hos os, som endnu stride,
 Og hjælpe os til Kampens Maal at naa.“

(Fischers Gravskrift).

Det blev Frederik Fischers Opgave at hejse den nydanske Fane i Aabenraa, hvis Borgere fra Arildstid havde hørt til det danske Folk og dog ikke ret vidste, hvor de hørte hjemme, eller hvor de vilde hen. Haderslevs Borgere og Under-

klasser havde bevaret gammel Kongetroskab og var, som P. Hiort Lorenzen skrev, rede til at værgе Kongens Ret og Ære med deres Liv; i Flensborg næredes samme Sindelag, men i Aabenraa forholdt det sig ikke ganske saaledes. Indtil 1720 havde Byen tilhørt den gottorpske Hertug, og denne Fyrstes Had til det danske Kongedømme havde ogsaa sat sine Spor hos hans nordslesvigske Undersaatter; endnu fire Slægtled senere var den gottorpske Særfølelse ikke vadsket helt ud af Sindene, Borgernes Statskærlighed kunde anfægtes, og det var kun skrantne Kongelys, der groede op omkring Brundlund Slot.

Denne noget mugne Særfølelse støttedes af Byens Erhvervs-liv. Staden var uden Opland. Tidens egentlige Handelsvare, Kornet, gik til Flensborg og Haderslev, og i hele den Tid, som her omtales, havde Byen ikke en eneste Kornhandel i større Stil. Bønderne fra de nærmeste Sogne kom ind med Fødevarer og Brændsel og forsynede sig med de faa Fornødenheder, som Datidens Bondehjem krævede. Bortset fra nogen Indførsel af Tømmer og Jern var Omsætningen indskrænket til Smaahandel, Høkeri og det lille Haandværks Frembringelser. Byen levede af Skibsbyggeri og Skibsfart paa fjerne Have. Den havde 5—600 Skibsførere og Sømænd, paa 2 store Værfter arbejdede 250 Skibstørmere, og enhver nogenlunde velstillet Aabenraaer var Reder, d. v. s. ejede Skibsparter i Byens Handelsflaade.

Saaledes var Staden sig selv nok. I sproglig, national og økonomisk Henseende lignede den Søsterbyen Tønder, der levede af sine Kvægmarkeder som Aabenraa af sine Skibe, der ligeledes havde gennemgaaet den gottorpske Udsondring og vænnet sig til tysk Sprog- og Kulturtvang. Begge bekymrede sig saare lidt om den øvrige Verden, og begge husede en national sløj eller ligegyldig Befolkning, der laa til Afhentning for den første den bedste Missionær, der kunde faa Tag i den.

I Aabenraa var den tyske „Propaganda“ i fuld Gang allerede før Fischers Fremtræden. Uwe Lornsens Ideer havde slaaget an, og Byens „Wochenblatt“ blev et af Liberalismens mest lidenskabelige Organer, til stor Skræk for Kong Frederik VI og hans Kancelli. Men desuden var Byens aandelige Ledelse fra gammel Tid i Hænderne paa ivrige og begavede, tildels endog indvandrede Tyskere, der ikke alene formaaede at op-hidse Bedsteborgerne til et „Pereat den Dänen mit und ohne König!“ men ogsaa forstod at holde den fattige, forsagte og uklare Hob inde paa de tilvante Stier.

Saaledes var det Aabenraa, som Fischer vilde give en ny Aand eller opdanske. Imod disse mægtige Fjender og al denne Sløjhed havde den fattige Urmager kun sin Tro og sin Villie,

og saa kom endda hertil, at han var en benløs Krøbling, tilsyneladende en hjælpeløs Stakkel, der kun kunde vrikke sig frem paa en Skammel og ikke færdes der, hvor vrede Mænd udkæmper deres Sag og deres Skæbne. „Der skal min Tro gode Hoveder til at stride for den sønderjydske Sag“, skrev Flor engang med munter Anvendelse af en holbergsk Replik, men der hørte vel ogsaa adskilligt andet til, og i hvert Fald maa Fischer have haft et usædvanligt stærkt Hoved, siden det efter en tiaarig Kamp lykkedes ham at faa sin Fødeby og sig selv til at „staa paa egne Ben“, skønt han selv ingen Ben havde. Hans Betydning maales bedst ved at se paa, hvad der samtidig foregik i Tønder. Denne dansktalende By erobrede Advokat Beseler i en Haandevending, fordi der i Borger-skabet ikke fandtes nogen Vækker; men Beselers veltalende og hidsige Fælle, Advokat Gülich, forløftede sig ganske paa Aabenraa, fordi Torsoen Fischer forstod at kalde Byens Borgere under „aandeligt Gevær“.

I Maj 1838, flere Uger før det første Nr. af „Dannevirke“ saa Lyset, modtog Koch et anonymt Brev fra Aabenraa, undertegnet „en indfødt Apenrader“. Det var skrevet i meget fejlfuldt Dansk, men gav en skarp Fremstilling af Sprogforholdene i Byen og endte med en Protest imod de Bestræbelser, „der vil skille os fra det Land, vi altid har tilhørt og altid vil tilhøre. Danske er vi. Dansk tænker og føler vi, som Danske har vi Navn i Fortiden og er kendt over hele Kloden.“ Dette Fyndsprog, der klang som et Feltraab, overraskede P. C. Koch og endnu mere de to „bekendte Professorer“ i Kiel, der netop lyttede efter Genlyd fra det Folk, som de vilde genføde, og det indgød dem Haab om overalt i Nordslesvig at møde en lignende selvgroet Danskhed som den, der pludselig brød frem af Neldereden Aabenraa. Brevet kommenteredes af Prof. Chr. Paulsen og tryktes i „Dannevirke“, og saa gav man sig til at søge efter Forfatteren; men han holdt sig godt skjult, og først langt hen paa Efteraaret kunde Koch meddele Flor, at Brevskriveren var Urmager Frederik Fischer i Aabenraa, en ham helt ukendt Mand.

Fr. Fischer (f. 1809) var et Skud af de gamle, aabenraaske Slægter Fischer og Festersen, der kan følges 3—400 Aar tilbage i Byens Historie. Fr. Fischers Fader, Skibsfører Fester Fischer, havde pløjet de store Have, og sandsynligvis var dette ogsaa blevet Sønnens Lod, men ni Maaneder gammel overfaldtes han af Børnelammelse, begge hans Ben visnede, og han var og blev Krøbling for Livstid. Den opvakte Dreng maatte bæres til og fra Skole, som voksen kom han i Lære hos en „dansk“ Urmager, og 21 Aar gammel nedsatte han sig som Mester i sin Fødeby, tre Aar efter giftede han sig, og ti Aar

Frederik Fischer.

senere havde han en Børneflokk paa 6—7 raske Drengene og Piger omkring sig.

Det var dog ikke alene i disse Retninger, at han viste sig som en hel Mand. Slægtens Udve og Længsel efter større Gøremaal omsattes hos ham til Selvtænkning, Iagttagelse og Snille. Først kastede han sig over Studiet af Astronomi og Styrmandskunst, der laa saa nær op ad hans Fædres Syssel; Koch fortæller, at han ikke alene var en dygtig Urmager, men ogsaa Optiker, og at han i Astronomien havde erhvervet sig en saadan Indsigt og praktisk Dygtighed, at Professor H. C. Schumacher ved Observatoriet i Altona udnævnte ham til korresponderende Medarbejder. Trods sin Fattigdom ejede han en astronomisk Bogsamling, paa Tagetagen af sit Hus indrettede han sig et Observatorium og byggede selv et Teleskop, og naar hans lille arrige By gøede alt for stærkt ad ham, og Familien knurrede af Sult, hev han sig paa sin Skammel op til dette Fristed og glemte Døgnets Kummer ved i stille Nattetimer at følge Stjernernes Gang. Hans Bysbørn var ikke fri for at beundre ham, og før han blev „Dannevirkler“, betragtedes han som en Seværdighed.

Men snart drog han andre Omraader ind under sin Viden. Denne hjemmegjorte Intelligens granskede Bibelen, Historien, Naturen og det daglige Liv med uslukkelig Iver. Han blev Folklorist og udgav „Nordslesvigske Folkesagn“, der udkom i tre Oplag og endnu læses meget af hans Landsmænd. I sine Dagbøger (desværre kun bevarede for hans ældre Aar) viser han sig som en nøjagtig og utrættelig Iagttager af Vejrforhold, af Tidsbegivenheder og Personer, i hans nu udgivne Breve møder vi den samme vaagne og oprigtige Sans for Virkeligheden, og det var ogsaa denne hans Hovedevne, som fra først af førte ham over i den danske Lejr. I sin Ungdom havde han, ligesom Koch og Nissen, været svagt paavirket af Tidens liberale Tanker; men han frastødtes af den forøgede Tyskhed, de bragte med sig i hans Kreds, og vant til at tænke selv søgte han Vejledning i Historien, og „der faldt som Skæl fra hans Øjne“. Fra sit 20de Aar synes han at have været bevidst dansk, og en Paavirkning af Prof. Paulsen eller Flor kan ikke paavises. Hans Danskhed var ligesom alt andet hos ham selv-groet og bundede dybt i egen Iagttagelse og Overbevisning; men da de første Livsytringer af den nydanske Aand for hen over Landet, lød de i hans Øren som Storhavets Brus i hans Fædres, og han var ikke sen til at surre sig fast til Rattet af den Sejler, der skulde føre ham til Sejr eller Undergang. Ogsaa for ham var Danskheden en hellig og guddommelig Sag, hans egentlige Religion; men han var ikke følsom som Bogbinder Nissen, ikke ideomtumlet og stemningsbaaret som Koch; hos ham øgede

den nye Aand Tankens Frodighed og strammede Modet til at taale og ville. Den stille og vennesele Mand samlede omkring sig først en lille Flok, senere en hel Skare af Byens Borgere, og for dem blev han Oplyseren, Fritænkeren og Frigørereren. Han savnede al sproglig Skole, og det skrevne Ord laa ikke let for ham; han blev vel heller aldrig nogen betydelig Redaktør, om end den bedste paa Stedet; men i Samtalen udfoldede han alle sine Evner til at overbevise, paavirke og stemme. Han blev Midtpunktet i Byens dansk-nationale Liv, og hans tarvellige Hjem en „Tankebørs“, hvorfra et helt Slægtled hentede Mod, Oplysning og Tilskyndelser. Utrættelig blev hans Lys ved at skinne, indrammet af Byens Had og Hjemmets Fattigdom, indtil han havde overvundet begge, og hans Venner og Elever havde sat sig til Rette i Raadhusets Senatorstole.

En saadan Mand var som forud bestemt til at blive Flors Medarbejder. Ogsaa han levede paa „den Erkendelse, at det aandelige og indre er vigtigere og mere værd end det materielle og ydre“, at Samfundet maa opbygges indefra, og at Folkets Liv og Vækst staar over selv Statens Grundlove, og Former. Han blev derfor aldrig Politiker i egentlig Forstand. Med Liv og Sjæl kæmpede han for folkelig Vækkelse før og efter Krigen; men da de national-liberale i Slutningen af Femtterne tvang det slesvigske Forfatningsspørgsmaal frem i Forgrunden til Fare for det nationale Liv, han havde været med til at vække, følte han sig usikker og kuet, „uden den Frejdighed i Aanden, som er første Betingelse for en alt omfattende Virkelyst“. Ligesom Koch blev han halvvejs tvungen ud af sin Stilling og solgte „Freja“ til en „politisk“ Redaktør 1859.

I Oktober 1838 kom Flor i Forbindelse med Fischer. Hele Sommeren havde han ligget paa Udkig efter denne nye Kraft og skrevet til Koch, at han øjeblikkelig skulde underrette ham om hans Navn, hvis han nogensinde meldte sig; „thi vi maa naturligvis tænke videre frem og ej lade det blive ved Dannevirke alene, naar der øjnes Lejlighed til mere. Jeg sigter hovedsagelig til Læseselskaber og Bibliotheker, som netop i Aabenraa kunde stifte overordentlig Nytte; men saalænge der ikke er en eneste, man kan begynde med eller endog blot tale med om denne Sag, maa vi forblive uvirksomme“. I Oktober kunde Koch meddele Brevskriverens Navn og tilføje, at „Manden er endnu ganske tro og skikkelig, men bange for at røbe sit Navn for gale Folk“. Endnu samme Maaned begyndte Flor og Fischer en Brevveksling, der fortsattes igennem 11—12 Aar og er ganske af samme Art som den mellem Flor og Koch, fra den førstes Side stemmende, raadgivende og hjælpende, fra Fischers i dyb Taknemmelighed og Tillid, skønt de først senere stiftede personligt Bekendtskab. Desværre er kun Fischers Breve beva-

rede; af Frygt og Forsigtighed brændte han alle Flors, undtagen nogle ganske faa dyrebare Stykker, som han altid bar paa sig; men selv disse er vel nu ogsaa tilintetgjorte.

1838 var en dansk Bog en Sjældenhed i Aabenraa. De faa Dansktimer, som Borgerskolen gav, afhaspedes ved Læsning i Bibelen eller i Mallings „Store og gode Handlinger“, og under den danske Gudstjeneste sang Menigheden tyske Salmer. Denne Udsultning maatte først og fremmest hæves. Fischer og hans nærmeste Venner, Farver Martin Bahnsen og Privatlærer Petersen, havde søgt at danne en Filial af Trykkefriheds-Selskabet; men Selskabets Valg af Bøger var tidt uheldigt, dets Tidsskrift, „Folkebladet“, kedeligt, og Interesseløsheden stor og uovervindelig. Fischer naaede kun at faa 16 Deltagere i By og Omegn, og den aabenraaske Afdeling kom nok aldrig i Stand. Ved Flors Hjælp blev Fischer derimod nu Bestyrer af en lille Bogsamling, hvorfra han laante ud enten for en ganske ringe Betaling eller helt gratis. Begyndelsen var dog mindre end ringe. I November sendte Flor Oehlenschlägers Aladdin og Erik og Abel, Peder Paars, I. Fr. Shouws Naturskildringer, en Danmarks Historie og Tørninglens Beskrivelse ved K. Aagaard, og da disse Bøger altid var paa Farten, kom inden Aarets Udgang hertil endnu en Del Eksemplarer af Flors Haandbog, Hertz' danske Sange og nogle fædrelandske Digte. Det var jo ikke egentlig Morskabslæsning; men alligevel sluttes de med Ulvehunger af Mennesker, der maaske aldrig eller dog kun helt tilfældigt havde læst en forstandig Bog i Modersmaalet. De maatte bestilles to-tre Uger forud, og Koch, der havde en lignende Samling, fortæller, at hos ham stod de læselystne i hele Rækker ud paa Gaden i de Aftentimer, da Udlaanet foregik. Forsøgene i Haderslev og Aabenraa gav Stødet til den „slesvigske Bogforenings“ Oprettelse i det følgende Aar, og Fischers lille Samling voksede i Løbet af 18 Maaneder op til et Bibliothek paa 206 Bind. Allerede derved blev han en Kulturspreder af nogen Betydning, hans første Læsere var netop de Mænd, der senere skulde danne Rygraden i Byens danske Parti: Farvermester Martin Bahnsen, Tobaksfabrikant I. H. Middelheus, Sejlmager Cornett o. fl., og gennem Bøgerne knyttede den tilkommende Redaktør Forbindelser med Landbefolkningen i Kolstrup, Gjenner, Stubbæk og Varnæs, der snart skulde komme hans Ugeblad tilgode.

Fr. Fischer bliver Redaktør.

For os ser det ud som et Eventyr, at denne stavnsbundne Krøbling, der aldrig havde været uden for sin Fødeby og kun kendte Verden af Bøger, der næppe nok ejede Salt til et Æg og ikke kunde skrive en fejlfri dansk Linie, skulde være i Stand til at grundlægge et Blad og holde det i Live. Men Tiden tillod den Slags Ting, den var nøjsom i alle Retninger og knugedes af en Fattigdom og Tarvelighed, som vi vanskeligt gør os Begreb om. I Regeringens Øjne var Redaktørerne af disse Uge- eller „Intelligensblade“ kun finere Tillæg til Købstædernes Trommeslagere og Udraabere, der underrettede Borgerskabet om, naar der var Sild ved Havnen eller Grise paa Torvet, desuden gav den hellere Privilegiet til almindelige Borgere end til urolige Litterater, der sandsynligvis vilde gøre Kvalm og volde Besværligheder. For en loyal og vanfør Urmager, der tillige var lykkelig Familieforsørger, havde den faderlige Regering et endnu nænsommere Sind, og hvorfor skulde han ikke kunne være Redaktør lige saa godt som Urtekræmmer Koch, Høker Kopperholdt eller Skuespiller Wiswe? Og forøvrigt forenede en Del heldige Omstændigheder sig om at kaste Æblet i Fischers Turban.

I Aabenraa havde Smaakøbmanden **H a n s K o p p e r h o l d t**, en indvandret Hamborger, siden 1825 udgivet et lille tysk Ugeblad, „Allgemeines Wochenblatt“, paa de sædvanlige Betingelser for saadanne Blade, der navnlig ikke maatte bringe politiske Efterretninger og i alle Pressetrætter var henvist til Regeringens Afgørelse. Bladet var højest ubetydeligt; men da den politiske Strid begyndte, blev Kopperholdt en lidenskabelig Talsmand for den liberale Slesvigholstenisme. Allerede under de lornsenske Uroligheder havde han „brugt sit Privilegium paa en Maade, der kunde paavirke den offentlige Mening i farlig Retning“, senere benyttedes Bladet stærkt af forskellige liberale Penneførere, og selv sluttede han sig nøje til P. Hiort Lorenzen i Haderslev, der kæmpede ogsaa for Pressens Frihed. Følgen blev en Række Sammenstød med Politimesteren i Aabenraa, og da den gamle og svage Borgmester Bendix Schow afløstes af sin hidsige Søn, **G e o r g H e i n r i c h L e o n h a r d S c h o w**, der hidtil havde arbejdet i Regeringskontorerne paa Gottorp, udartede Striden til en forbitret Tvekamp mellem de to Mænd. Schow, der skulde tjene sine Sporer, var ubillig, og Kopperholdt unødigt udfordrende. Med lidenskabelig Stejlhed forlangte han, at Bladets Forhold til Politiet skulde afgøres efter Rigets

Presselov, d. v. s. at enhver Beslaglæggelse skulde gøres til en Retssag, medens den konstituerede Borgmester holdt sig til Privilegiets Forbud mod politiske Efterretninger og den raadende Regeringspraksis, der ikke tillod nogen Pressesag at komme ind for de slesvigske Domstole. Kopperholdt vilde ikke fremlægge Manuskriptet, men kun det trykte Blad til Gennemsyn af Censor, og forbudte Artikler lod han i Afskrift følge med Bladet og forsende med Posten. I Løbet af halvandet Aar henvendte han sig 29 Gange til Regeringen for at faa Beslaglæggelserne retslig afgjort; tilsidst delte han Bladet i to Halvark, hvoraf det ene indeholdt de politiske Artikler, det andet Kundgørelserne, for at disse kunde udkomme, selv om de første undertryktes; i Bladets sidste Halvaar beslaglagdes 16 af 24 Numre, i 2 Maaneder indeholdt det ikke andet end 32 Sider Bekendtgørelser og et Par Viser, og da Kancelliet, efter at have gjort sig bekendt med de „hadefulde og forkastelige Artikler, som han vilde bringe“, forbød ham alle politiske Efterretninger, lod han Bladet udgaa med Sørgerand. Efter Indstilling af Borgmester, Regering og Kancelli kasserede Kongen Ugebladets Privilegium paa Grund af Redaktørens „stadig voksende Modstand og aabenbare Ulydighed“, og det sidste Nr. af Bladet udkom 20. Febr. 1839.

Dette Udfald vakte stort Røre i Aabenraa og spaltede, i hvert Fald foreløbig, det tyske Parti i to fjendtlige Lejre. Ogsaa Fischer havde fulgt Slagets Gang med Interesse. Han havde altid hadet „det alt for germanske Ugeblad“ og dets Indflydelse paa hans lidet tænkende Medborgere. Selvfølgelig glædede han sig over dets Fald, men forøvrigt kunde han sige sig selv, at der snart vilde genopstaa et lige saa tysk og fjendtligt Ugeblad som det kopperholdtske, hvis ikke en behjertet og snarraadig Mand kom Modpartiet i Forkøbet og skaffede Byen et dansk Ugeblad. Trods sine ringe sproglige Forudsætninger havde han Mod og Lyst til at gøre Forsøget, og det saa meget mere, som enhver Indtægt, den være nok saa lille og nok saa vanskelig at bringe i Hus, maatte være ham kærkommen ved Siden af hans magre Urmagerforretning. I Slutningen af Marts meddelte han Flor, at han stod i Færd med at ansøge om det nødvendige Privilegium og udbad sig hans og hans Venners Understøttelse, da et dansk Blad vilde være det sikreste Middel til at vænne hans Medborgere til Modersmaalets skriftlige Brug og til at hævde Sprogets Ret og Ære i denne Del af Landet.

Dette var Vand paa Flors Mølle, selv om Fischers Mod maaske er kommet ham noget overraskende. Han gjorde alt for at opmuntre og støtte ham, og det er vel ogsaa sikkert nok, at han har anbefalet ham til Etatsraad Adler og Prins Christian, hvad Koch fortæller, og ligeledes, at Fischers Velynder, Prof. H. C.

Schumacher i Altona, kan have lagt et godt Ord ind for ham. Men alt dette behøvedes egentlig ikke. Fischers bedste Hjælper blev den konstituerede Borgmester i Aabenraa, den senere slesvigholstenske „Raser“: Georg Schow. Ved Kampen mod Kopperholdt var han kommen i et yderst fjendtligt Forhold til Byens liberale og vilde ikke se nogen af dem som Redaktør; heller ikke var han endnu indfanget af den augustenburgske Politik, og i Foraaret 1839 beherskedes han vel sagtens ogsaa af den Frygt for Tronfølgerens nationale Retning, der foreløbig holdt Hertugdømmernes Embedsstand i Tømme. Overfor Fischer optraadte han forekommende og halvt danskvenlig. Han beklagede næsten den Tilsidesættelse, der vistest det danske Sprog, som han selv jevnlige talte, og han henstillede til Fischers egen Afgørelse, om han vilde udgive Bladet paa Dansk, skønt han i Forvejen var gjort opmærksom paa, at Ansøgeren var en skjult „Dannevirkler“. Tillige lovede han ikke alene officielt at anbefale hans Ansøgning, naar den kom til hans Erklæring, men ogsaa privat at skrive til Regeringspræsidenten for ham. Med god Bør sejlede Fischer frem imod sin store Kamp, og selvfølgelig var han snild nok til i sit Andragende at meddele, at han foruden Kundgørelserne særlig vilde lægge Vind paa Handels- og Skibsefterretninger og helt afholde sig fra det politiske; men „under denne Rubrik — skrev han til Flor — hører jo dog ikke Drøftelse af Sproget, af Folkesæder og Meninger fra For- og Nutid, og der vil altid blive Lejlighed til at virke paa den ene eller den anden Maade, og naar De, højstærede Hr. Flor, sammen med andre af vor Sags Velyndere stundom vil række mig Deres hjælpende Vennehaand, tror jeg at kunne virke mere og mere for vort Sprog“.

Til Kancelliet indkom der ialt 6 Andragender om Udgiverretten til det nye Blad i Aabenraa. Ansøgerne var: Bogtrykker A. Kastrop i Flensborg, afskediget Kaptajn Bødecken, Bogtrykker C. A. Rathje, Branddirektør, Advokat I. Lindenhahn, Underretsadvokat Carl Vilh. Joh. Bruhn og Urmager Fr. Fischer, alle af Aabenraa. I sine Udtalelser betegnede Borgmester Schow de fire første som uduelige eller af andre Grunde uskikkede til at overtage Hvervet, og om Bruhn, en hidsig Slesvigholstener og senere hen hans gode Ven og Hjælper, skrev han, at han næppe altid „vilde forstaa at holde Bladet indenfor passende Grænser“, i Kancelliets Øjne noget nær det værste, der kunde siges om en ellers habil Ansøger. Saaledes var Vejen ryddet for Fischer, og om ham havde Borgmesteren kun Ros og gode Ord. Baade paa Grund af hans Kundskaber og Karakter kunde Regeringen uden Betænkeligheder tildele ham Privilegiet. Ved Siden af sit Haandværk havde han givet sig af særlig med Mathematik og Astronomi og ved utrættelig Flid

og Iver ydet noget ikke ubetydeligt. Tillige var han en beskedn, stille Mand, der havde holdt sig fjern fra Tidens politiske Røre, og endelig maatte det tilføjes, at han fra Barndommen af var lammet paa begge Ben og i høj Grad indskrænket i sit Erhverv. hvorfor han ogsaa af den Grund fortjente at anbefales til Kongens Naade. — Denne Anbefaling gentog Regeringen paa Gottorp og Kancelliet i København, og den 13. August 1839 afgjorde Kongen, at Urmager Fr. Fischer skulde have Ret til at udgive et Ugeblad for Aabenraa og Løgumkloster paa de sædvanlige Betingelser for saadanne Blade. Hverken i Ansøgningen, i Kancelliets Indstilling eller i selve Bevillingen stod der noget om Sproget, og det beroede saaledes paa Fischer selv, om han vilde udgive Bladet paa Dansk eller Tysk.

Den 26. August modtog Fischer en foreløbig Meddelelse om Bevillingen og 9. Septbr. selve Privilegiet. Under et Samvær i Aabenraa ved Midsommertid havde Flor og han gennemdrøftet Bladets Forhold, og de var dengang enige om, at det skulde udgaa paa Dansk; men Stillingen forandredes hurtigt. Da Rygtet mere og mere bestemt udpegede Fischer som fremtidig Redaktør, den eneste af Ansøgerne, der ikke tilhørte det tyske Parti, opskræmmedes hans Modstandere. Hans Virksomhed for Trykkefriheds-Selskabet og Udlaan af danske Bøger gjorde ham mistænkelig, hans Forbindelse med Flor og Paulsen blev ogsaa bekendt, og endnu længe før han havde begyndt sin Virksomhed med Bladet, stempledes han som „Dannevirker“ og modarbejdedes i Byen. Men hertil kom et nyt Moment. I Efteraaret 1838 havde Hertugen af Augustenborg begyndt sit underjordiske Arbejde for at føre Embedsstanden over paa sin Side, og det med et rent ud frygteligt Held, ogsaa i Aabenraa. Selv Amtmand Christian Tillisch var en hyppig Gæst paa Augustenborg og stillede sig helt afvisende til den nationale Vækkelse. I Sommeren 1839 bevægede Borgmester Schow sig med Stormskridt ind i den augustenburgske Lejr og opnaaede, sandsynligvis ved Hertugens Hjælp, at blive Birkedommer paa adskillige adelige Godser, endnu inden han havde faaet kongelig Udnævnelse som Borgmester i Aabenraa, og nu fortrød han bittert den Tossegodhed, han havde vist Fischer i Foraaret. Formodentlig havde Hertugen ogsaa alt dengang indfanget enkelte fremtrædende Borgere i Aabenraa, særlig en Købmand Lüders, der senere afsløredes som hans Agent og Spion. Ogsaa den lille liberale Kreds i Byen stillede sig yderst fjendtlig til et dansk Blad, og for den ligegyldige Hob vilde det uvante Sprog vel kun være en Hindring mere. Kort sagt, da Fischer skulde til at begynde, stod han over for en langt mere forbitret Modstand, end han havde ventet. Uden Klammeri vilde det være umuligt for ham at glide ind i Virksomheden med et rent

dansk Blad, og han følte sig endnu dybt afhængig af Byens offentlige Mening. „Af legemlig og aandelig Disposition var han fredelig“, d. v. s. bange for det voldsomme, og skyede enhver unødigt Udfordring. Det laa ikke for ham som for Koch at fremtræde „som et smukt Tordenlyn i Midnatten“. Kun igennem rolig Bevisførelse og stille Paavirkning kunde han udrette noget, og Frygten hviskede til ham, at dette vel ogsaa maatte kunne ske i det tyske Sprog, som han selv skolemæssig havde tilegnet sig. Han var en Læge — skrev han til Koch — der skulde behandle en „hypokonder Patient“ og maatte gaa ind paa dennes Tvangsforestillinger for umærkelig at lede ham til Fornuft. Det forekom ham muligt at bekæmpe „Tysksotten“ paa dens eget Maal og selv ad en tysk Omvej at faa sine vildledte Bysbørn i Tale. Ligeledes frygtede han endnu for at træde frem med sit hjemmegjorte Dansk. Med andre Ord, Modet svigtede ham i det afgørende Øjeblik, og efter lange og pinlige Selvovervejelser kom han overens med Flor om, at Bladet foreløbig skulde udgaa paa begge Sprog, d. v. s. „med en lille, tysk, raisonnerende Artikel foran, naar Lejlighed 3: Plads gaves, men iøvrigt alt paa Dansk, beregnet paa Bonde og simpel Borger“.

Men selv denne maadeholdne Vej blev det ham umuligt at følge. Den 1. Septbr. indeholdt Kiel. Corr. Blatt et haanende Stykke, hvori det hed: Det nye Blad i Aabenraa vil blive højest ubetydeligt, redigeret af en Urmager Fischer, en „enrageret Dannevirker“, der savner alle litterære Forudsætninger. Sandsynligvis vil Bladet udkomme paa Dansk og ikke finde Læsere, men da de „to Professorer“ og deres københavnske Venner har Penge i Overflod, vil Fischer alligevel trykke lystigt væk og ikke bryde sig om Udgifterne. Denne Sladder ophidsede yderligere Stemningen i Aabenraa. Som en Løbeild for Rygtet om det danske Blad Byen rundt i et Par Timer, og der holdtes hæftige Taler imod den købte „Propagandist“ og det danske Uvæsen, der truede med at danisere Staden og paatvinge den Konsumtion og andre forhadte Indretninger.

Disse Taabeligheder æggede Vreden op i Fischer, og han besluttede at svare sine Modstandere med et helt dansk Blad. Kopperholdt, der under forskellige Besøg spillede Raadgiver og vel sagtens ogsaa Spejder, bragte denne Beslutning videre, og saa gik det først rigtigt løs. Daglig maatte Fischer udholde 4—5 „Disputatser“, der alle endte med det Omkvæd, at hans Grunde i og for sig kunde være meget gode, men Byens offentlige Mening krævede nu engang det modsatte af hans Beslutning, og det opfattedes som en Fornærmelse, at han af Hensyn til Landbefolkningen vilde paatvinge Borgerne et dansk Blad. Endogsaa Borgmesteren opsøgte ham og erklærede, at Regeringen kun havde givet ham Bevilling under Forudsæt-

ning af, at Bladet blev tysk, og at det skulde glæde ham, om Kancelliet atter inddrog hans Privilegium. Naadens Tid var omme!

Men endnu stod Fischer fast, og hans Indbydelse til et dansk Blad var allerede udarbejdet, da han modtog følgende Adresse, undertegnet af 187 af Byens Borgere: „Da Deres Medborgere har erfaret, at De har faaet Bevilling til at udgive et Ugeblad for Staden Aabenraa, men er i Tvivl om, i hvilket Sprog De agter at udgive samme, saa tillader vi os herved indtrængende at anmode Dem om at udgive det i det tyske Sprog ligesom forhen. I dette Tilfælde skal det være os en Fornøjelse at understøtte det ved direkte og indirekte Deltagelse, haabende, at De ikke vil lade et saa naturligt Ønske af Deres Medborgere upaaagtet“.

Denne Adresse var sat i Gang af ovennævnte Købmand Lüders, hele Byens Intelligens for løs paa Stakkelen, og Borgmesterens Besøg var vel ogsaa tænkt som en Indledning til dette Paaløb. Det farlige laa dog ikke saa meget i selve Adressens Ord som i de Underhaandsaftaler, der var truffne mellem Underskriverne, idet alle havde forpligtet sig til hverken at holde eller avertere i hans danske Blad, men derimod sætte alt ind paa at faa et tysk Blad genudgivet i Byen. Fischer følte sig haardt ramt. Ene og fattig, uden Evne til at færdes og væрге for sig og uden Pengemidler til selvstændigt at grundlægge Bladet, kom han i den farligste Klemme.

Et tysk Blad, udgivet af ham, kunde kun faa ganske stedlig Betydning og aldrig finde Udbredelse blandt Landboerne eller naa den nationale Indflydelse, der var hans Maal, og hans danske Blad vilde enten straks blive kvalt af Mangel paa Holdere og Kundgørelser, da han ikke som „Dannevirke“ kunde gøre sig Haab om nogen betydelig „Landpraksis“ — eller ogsaa i Løbet af kort Tid faa paa Halsen en tyskskreven Medbejler, der vilde berøve ham de sidste svage Støttepunkter. Fischer forstod endnu ikke, at al denne Modstand var bundfjendtlig, rettet mod ham personlig og hans Bladvirksomhed i det hele, hvad enten denne skete i det ene eller det andet Sprog. Det var ikke alene hans danske Avis, men ham selv, der skulde rendes over Ende, og saa længe han ikke var „gaaet over“, betød enhver Eftergivenhed fra hans Side intetsomhelst.

Forladt af alt og alle, endogsaa af Koch, der sendte ham vrede Breve og truede med Forstødelse, søgte han Trøst hos Flor og stævnedes ham til en Sammenkomst i Flensborg den 17. September. Det blev et bevæget Møde. Flor overskuede Stillingen og forstod, at det nu gjaldt om at bevare det Tag i Aabenraa, som Fischers Virksomhed stillede i Udsigt, og at opretholde hans Mod til bedre Tider, hvorledes det saa end

gik med Sproget. „Generalen“ behandlede den skælvende Rekrut som en ærlig Vaabenfælle, der kun savnede Ilddaaben for at udfolde sine Evner. Der vankede ingen Bebrejdelser, ingen Overtalelser af nogen Art, det var heller ingen Ulykke, om Ugebladet i nogen Tid udkom paa Tysk, naar det blot ledsagedes af et dansk Følgeblad, og Flor foreløbig maatte staa til Rors, samt aabne det med en Udtalelse, der sikrede Fischer fuld Handlefrihed i Fremtiden. — Intet kunde være ønskeligere!

Den stakkels Fischer har jeg paa ingen Maade opgivet, skrev Flor nogle Dage senere til Koch, men til hans Undskyldning maa tjene, „at det er først ved egen Erfaring, man bliver fuldt overbevist om, at der er slet intet at udrette ved Eftergivenesshed, og da han ikke mere er i den Stilling, at han kan blive neutral og tavs, og ikke er lumpen nok til at gaa over til Fjenden, saa vil Omstændighederne nøde ham til at blive vor med Hud og Haar. Ogsaa den Soldat, som helst blev ude af Kampen, slaas meget tappert, naar man stiller Kanoner i Ryggen paa ham, og det gjør Fjenden for os. Jeg for min Part søger at lave det saaledes, at naar Fischer ikke med Ære længer kan se igennem Fingre med Narrene og Slynglerne i Aabenraa, han da uden Skam og Frygt for os kan trække sig aldeles ind i vor Lejr, og naar jeg fremdeles kan være heldig med at staa til Rors paa hans Skude endnu i nogen Tid, skal vi med Guds Hjælp ogsaa faa Ugebladet i Aabenraa dansk“.

Herlig husvalet forlod Fischer Flensborg, og 2. Oktober 1839 udkom første Nummer af „A p e n r a d e r W o c h e n b l a t t“.

X.

Fr. Fischer og de liberale.

Bladet aabnedes med den omtalte Artikel af Flor: „Til mine Medborgere“, hvori han i kloge Vendinger lod Fischer holde sig Adgang aaben til atter at forandre Bladets Sprog. Det havde altid været hans Ønske, hed det, at udgive Bladet paa Dansk, fordi det var den eneste Maade, hvorpaa han kunde opnaa en større Læsekreds, eftersom det danske Sprog ikke vilde være en Hindring for nogen, det tyske derimod for mange, og kun det i Adressen fremsatte Løfte om direkte og indirekte Deltagelse, altsaa Abonnement, havde bevæget ham til at forandre sin Beslutning, da det maatte være en Redaktørs første Pligt at gavne Læseverdenen saa meget som muligt, og

han desuden kunde haabe ved det forventede større Antal Holdere at sættes i Stand til ogsaa at udgive et dansk Følgeblad for Landkredsen.

Paa denne Maade gjordes det tyske Blads Bestaaen afhængig af Adressens Underskrivere, og det antydedes, at Udgifveren vilde vende tilbage til sin oprindelige Plan, hvis „Deltagelsen“ udeblev. Efter nogle almindelige Betragtninger over Tillidsforholdet mellem Redaktør og Læser fremstillede Fischer sig som en „af Byens egne, som en naturlig Forbundsfælle af den egentlige Borgerklasse, altsaa af Flertallet af mine kære Medborgere“; men ellers indeholdt „Tiltalen“ intet om hans Program og Hensigter.

Det var kun et lille, stedligt „Intelligensblad“, der kom til Verden, trykt paa et halvt Kvartark i Byens eneste Trykkeri og i samme Form og Udstyr som Kopperholdts undertrykte Blad, en uskøn, typografisk Genganger af en om muligt endnu hæsligere Afdød. Dets Indhold var saare jevnt. Efter gamle Mønstre bragte det en lille oplysende Spidsartikel om helt almindelige Emner, der ikke stod i Forbindelse med Dagens politiske eller nationale Strid, og Flors „Løveklo“ var foreløbig godt gemt hen. Saavidt man kan se, var disse „Ledere“ forfattede af Manicus og Fischer. Den første, hvis Iver og Skrive lyst var uopslidelig, skrev om Slesvigs Beboere i gamle Dage, om Fremtidens Handelsveje, om Fattigdom (gennem 5 Numre); den sidste om Kirkesangen i Aabenraa, om Livsforsikringselskaber, om Skibsbyggeri m. m. Alle disse Artikler havde passeret Flors Gennemsyn før Trykningen, og da der kun udkom 26 Numre af det tyske Blad, var det hele jo ret ubetydeligt. — Under Overskrifterne: „Fædrelandske Efterretninger“ og „Diversa“ fandtes Bladets Nyhedsstof, og et ret indskrænket Antal Kundgørelser, der iblandt gennemsnitlig to danske for hvert Nummer, fyldte Resten. Saadanne ringe Prøver paa Dansk kunde ikke betyde stort for Befolkningens Tilvæning til Modersmaalets skriftlige Brug, og selv om Bladet indeholdt en Del velvillige Efterretninger om fædrelandske Forhold og Tilstande, laa dets Hovedbetydning dog nærmest deri, at det udfyldte en Plads, som ellers vilde være bleven indtaget af en Fjende.

I første Kvartal gav Bladet et Nettooverskud af omtrent 80 Kr., og i Slutningen af Oktober havde det mellem 130—40 Holdere, deraf 96 i Aabenraa, 7 i Sønderborg, 4 i Nordborg, 3 i et Par andre Købstæder og i det højeste 20—30 paa Landet. Ligesom „Dannevirke“ led Bladet under trykkende Forsendelsesudgifter, og trods tidligere Løfter nægtede Borgmesteren det alle Lempelser med Hensyn til politiske Efterretninger, der spillede en saa vigtig Rolle for dets Udbredelse blandt Smaa-

borgere og Bønder. Mere end to Trediedele af Adressens Underskrivere havde slet ikke abonneret paa Bladet, og paa Landet saa det nærmest kummerligt ud, og det saa meget mere, som det omtrent samtidig oplystes, at Kancelliet ikke vilde taale danske eller tyske Følgeblade, medmindre de var ordrette Oversættelser af Hovedbladet. I Oktober undertryktes „Lynas“ danske Følgeblad af denne Grund, og kort efter havde Borgmester Schow Fornøjelsen af at meddele Fischer, at hans paatænkte Følgeblad vilde kræve en ny Bevilling. Fischer følte sig skuffet baade i By og paa Land og angrede sin frygtagtige Føjelighed. Allerede i December tænkte han paa at gaa over til Dansk, og da han ved Aarsskiftet mistede nogle Holdere i Aabenraa, indsaa han, at han, der vilde kæmpe for Folkets Sag og den store, vide Fremtid, ingensinde kunde komme videre ad den tyske Vej. Fra sine faa Venner paa Landet modtog han idelig Opfordringer om at udgive et dansk Blad, og nærliggende Eksempler maatte friste ham til at følge disse. „Dannevirke“ trivedes udmærket, og i Sønderborg, hvor der under Hertugens Beskyttelse udkom baade et tysk og et (ulovligt) dansk Ugeblad, udgivet henholdsvis af en indvandret tysk Skuespiller Wiswe og af hans danskfødte Hustru, havde det første kun faa, det andet derimod mange Holdere, og det særlig i Fischers egentlige Opland. Dette æggede ham maaske mere end alt andet, og i Februar 1840 enedes han og Flor om til April at vove Forsøget med et helt dansk Blad. Atter skrev Flor Indbydelsen, i al Hemmelighed tryktes denne hos A. Kastrup i Flensborg og udsendtes i Begyndelsen af Marts „under en Fandens Allarm“ i Aabenraa.

Indbydelsen anførte de ovennævnte Grunde for Forandringen; men da det for Fischer gjaldt om at klare de farligste Skær, lovede han, ogsaa fremtidig; at optage tyske Kundgørelser og at imødekomme „sine højagtede og kære Medborgeres Ønske“ om et tysk Blad, saasnart den nødvendige Tilladelse og et tilstrækkeligt Antal Holdere sikres ham. Jeg haaber, skrev han, at mine Abonnenter „ikke i denne Forandring vil finde Anledning til at opsiges Abonnementet; thi uagtet jeg ikke kan dele Deres Mening om, hvilket Sprog der hos os bør være det offentlige, hvad jeg ærlig og oprigtig tilstaaer, saa anser jeg det dog for min ubetingede Pligt at respektere enhver anderledes tænkende Medborgers uomtvistelige Ret til at holde fast ved sin Overbevisning, og jeg haaber ingensinde af Mangel paa Tolerance at gøre mig uværdig til at kaldes Liberal og Patriot, hvilke ædle Hædersnavne enhver Redaktør bør stræbe efter at forene“.

Der var vel nok nogen Talepynt eller Professor-Snak i denne Henvendelse. Fanatikerne i Aabenraa brød sig aldeles ikke om Fischers Tolerance eller om det, han kaldte Patriotisme, men

desmere om hans Modstand. Han var dem rent ud til Forargelse, i al sin Skrøbelighed en ironisk Udfordring til Byens tilløjede Tyskhed, der hvilede paa lige saa svage Ben som hans Krop og sandsynligvis ogsaa engang vilde komme til at ligge under for Krøblingens Kraft. 1840 havde Aabenraa henimod 4000 Indbyggere. I Modsætning til Haderslev havde den ingen Garnison og kun en ganske ringe Embedsstand. Denne i Forbindelse med nogle indvandrede Familier, efter et samtidigt Overslag omtrent 5 % af Befolkningen, havde tysk Hjemmesprog; men i det daglige Liv paa Torv og Brygge, i Bod og Stue gik ellers alt paa Dansk, og ud fra Byens Sprogforhold kunde Fischers „Kgl. privilegerede Ugeblad for Aabenraa“ ikke angribes.

Dette blev egentlig heller ikke forsøgt. Tilsyneladende kastede hele Sprogforargelsen sig over Navnet *A a b e n r a a*, der som et skiltende Slagord pegede hen paa Hjemmesproget. „Intet har vakt større Ærgrelse end dette — skriver Fischer — at Bladet bliver dansk, kan endda gaa an, men dette Navn angribes paa det heftigste, selv af de mest moderate“. Den velhavende Kræmmer harmedes ved Tanken om, at han under sine Aftenbesøg paa Stadt Hamburg skulde kaldes en „Aabenraaer“ af den tyske „Probenreuter“, og Fischers egne, nærmeste Venner. Skibsførerne, der paa Barkens Agterspejl havde vist Navnet „Apenrade“ i gyldne Bogstaver paa Rios eller Valparaisos Red, var lige saa fornærmede over dette afskyelige og simple Bondenavn. Fischer blev offentlig udskældt for Landsforræder, alene for Navnets Skyld, og der sattes en Adresse i Gang, som opfordrede Magistraten til at forbyde ham Brugen af dette forargelige Ord. I over et halvt Aar førtes en litterær Fejde om Ordene Aabenraa—Apenrade, af Flor og Paulsen med Lune og Overlegenhed, fra modsat Side med Opbud af alle stedlige Kræfter, særlig af en indvandret magdeburgsk Læge og tysk Digter, Dr. A. W. Neuber, der endogsaa udgav et særegent lille Skrift for af syv Sprog at bevise, at det latinsk-tyske Apenrade var Byens oprindelige Navn. — Denne Sag skal dog kun berøres. Fischer havde kastet Fejdehandsken til hele det tyske Parti, han var bleven „Naturens, Livets, Modersmaalets og Fædrelandets Forkæmper paa Liv og Død“, og overfor denne Opgave betød det lidet, om det lille „Abdera“ skulde kaldes Aabenraa eller Apenrade. Han fik snart andre Stridsmaal at tumle med og var senere fornuftig nok til at give efter for at opnaa væsentlige Fordele.

I Foraaret 1840 havde den liberale og den hertugelige Slesvigholstenisme endnu ikke forenet sig i Aabenraa. Kopperholdt og Schow kæmpede vedvarende med hinanden, og den sidste var nødt til Forsigtighed, da han endnu ikke havde opnaaet

kgl. Udnævnelse. Det første Slag imod Fischer lededes derfor af Hans Kopperholdt. I Vinteren 1840 havde han omdannet et ældre Læseselskab til en „Borgerforening“ eller oprettet en tysk liberal Klub, som det lidt tidligere var sket i de andre nordslesvigske Købstæder, og skønt der efter hans egne Oplysninger kun fandtes 11 liberale og egentlige Slesvigholstenerne i Byens Borgerskab, var det dog lykkedes ham at skrabe 21 Medlemmer sammen, der holdt Møde i hans Hjem og var lige saa mange Agitatorer imod et dansk Blad. Nu mere end nogensinde savnede han Pressens Hjælp og ærgrede sig over den Blindhed, hvormed han havde styrtet sit eget Ugeblad i Graven. „Følgerne af dette Fejltrin — skrev han til P. Hiort Lorenzen — er ikke til at beregne“, Liberalismens Fremtid i Byen var efter hans Mening afhængig af et Blad, og han saa sig om efter nye Udveje. I Efteraaret 1839 havde han mærkværdig nok haabet at kunne faa Indflydelse paa Fischer, senere skrev han imod ham i holstenske Aviser, og da han nu i Marts læste hans Indbydelse til et dansk Blad, besluttede han at faa sit eget Blad kaldt til Live igen og at knuse Fischers.

I første Henseende var han uheldig. Hverken Schow eller Regeringen paa Gottorp havde glemt ham, hans Ansøgning henlaa ubesvaret i flere Maaneder, og en Adresse fra 225 Indbyggere i Aabenraa om at forny hans Privilegium førte heller ikke til noget. Med Hensyn til Fischer fandt han derimod en uventet Støtte hos sin gode Ven og Meningsfælle P. Hiort Lorenzen i Haderslev. Denne var i Vinteren 1840 bleven indviklet i en bitter Kamp med „Dannevirke“, P. C. Koch og Borgmester Schrader, der angreb ham for hans Virksomhed i Byraadet og for Haderslevs liberale Adresse til den nye Konge. For at værgе for sig offentlig overtog Lorenzen Ledelsen af „Lyna“, uden dog at navngive sig som Redaktør, og det stærkt omtumlede Blad blev pludselig yderst frisindet, næsten revolutionært. Den haderslevske Tribun var besjælet af det ærligste Had til „Dannevirklerne“, i Breve til Orla Lehmann udøste han hele sin Foragt og Vrede over Kochs syndige Hoved, og da der gennem Kopperholdts Meddelelser aabnedes Udsigt til et Felttog imod den aabenraaske Aflægger og Fr. Fischer, var han straks rede, formodentlig ogsaa fordi han tænkte paa at grundlægge et liberalt Hovedblad for hele Nordslesvig. I hvert Fald kom Tanken om at gøre „Lyna“ til Ugeblad ogsaa for Aabenraa fra ham; men Kopperholdt og hans Hjælpere lovede „i al Stilhed“ at virke med Kraft for dette Formaal, og i en Række Breve fra Marts og April drøftedes og planlagdes Felttoget yderligere.

Først og fremmest maatte „Lyna“ gøres større og bedre, og Udgifveren, Seneberg, anstrenge sig. Bladet skulde forsynes med ny Titel og Hoved, udsendes 2 Gange ugentligt og udkomme

samtidig i Haderslev og Aabenraa. Det skulde optage Torvepriser og Kurser, stedlige Nyheder, Dødsfald og andre Efterretninger fra Aabenraa, bringe nogen underholdende Læsning og med Hensyn til Kundgørelser levere for 1 Skilling, hvad Fischer tog halvanden for, altsaa underbyde ham. Samtidig skulde Lorenzen sørge for, at det blev et Organ for den liberale Tyskhed, et nordslesvigsk „Correspondenz-Blatt“, medens Kopperholdt som Agent arbejdede for dets Udbredelse i Aabenraa og ved Oprettelsen af et Annonce-Kontor forsøge at berøve Fischer de sidste fattige Skillinger, han havde Udsigt til. „Naar Seneberg blot anstrenger sig — skrev Kopperholdt 29. Marts — vil „Lyna“ helt blive vort. I Morgen Aften samles Borgerforeningens Medlemmer hos mig, og da vil der ikke savnes Fortalere for „Lyna“. Stemningen her er helt imod Fischer, og derfor kan alt haabes“.

Baade for Fischer og den danske Sag var dette et yderst farligt Anløb. Uden alle Bagtanker kæmpede Lorenzen og Kopperholdt for Frihed og Borgersind i tysk Aand, og „Lyna“ kom til Aabenraa for at bevise, at „Borgerskabets Kerne misbilligede de danske Bestræbelser og vilde holde fast ved den Kultur, der i c. 500 Aar havde raadet i Ret og Styrelse, i Kirke og Skole“. Ingen vil benægte, at her ogsaa var en historisk Ret at værne om, og at Bladet havde en Opgave. Det syntes ogsaa, som skulde det have Held med sig. Den 1. April, Dagen før Fischers danske Ugeblad udkom, kunde Kopperholdt anmelde 43 Holdere af „Lyna“, to Dage senere havde han 60, og ved ihærdig Hvervning lykkedes det at skaffe 70, eller næsten lige saa mange som Vantrivningen havde i selve Haderslev, og mange flere end Fischer kunde vente at beholde. „Ved Kopperholdts Bestræbelser — skrev „Dannevirke“ — er det lykkedes at overrumple og indtage Aabenraa, hvor henved 200 Familier allerede bader sig i Maanens Lys og taler om Schleswig-Holsteins Genfødelse, og Dannevirkernes fuldstændige Nederlag“. — Ogsaa det omtalte Annonce-Kontor blev oprettet og gjorde sin Virkning. „Jeg sender Dem — skrev Kopperholdt til Lorenzen — snarest nogle Kundgørelser herfra, hvorved Bladet faar Udseende af at have Hjemstedsret hos os“, og nogle Dage senere kunde han meddele, at Borgmester, Herreds- og Husfoged og den hele Øvrighed vil benytte Bladet som Organ for Embedskundgørelser. „Med største Fornøjelse har jeg i Dag ved Kaffen læst den sidste „Lyna“ og lykønsker Redaktøren af Hjerte. Et saadant Blad maa og skal trives og have stor Indflydelse paa den politiske Udvikling af vor Borgerstand“.

Dette Slag kom helt bag paa Fischer, han havde ingen Anelse om Kopperholdts Rænker, og de traf ham paa det allerfarligste Tidspunkt, netop da han gik over fra Tysk til Dansk og forud

havde fuldt op af Fjendskab og Fordom imod sig. Kun den kan overvinde, der formaar at erstatte, og her syntes Erstatningen jo at være lige ved Haanden. Den første Dag, „Lyna“ kom til Syne, modtog Fischer 16 Opsigelser paa et Brædt, og saa fulgte de Slag i Slag. Fanatikerne anstillede formelige Klapjagter paa hans Holdere, og selv kunde han kun se til, da Angrebet skete under lovlige Former. Ingen kunde forbyde Borgerne i Aabenraa at abonnere paa eller avertere i „Lyna“, og vel klagede Fischer over Kopperholdts Annonce-Kontor som formentlig stridende imod hans Privilegium, men baade Borgmesteren og den gottorpske Regering afviste hans Klage. Hans Ruin syntes beseglet, og han fik i Sandhed at føle, hvad det vil sige, at blive beskudt bagfra.

„Jeg maa endelig melde Dem — skrev han nogle Dage senere til Koch — at jeg endnu er i Live, fysisk, litterært og moralsk; men jeg har haft en Storm at bestaa, der har vadsket sig, og erfaret, hvad det vil sige at staa ene mod en hel Bys fanatiserede eller forblindede Indbyggere. Alt optænkeligt er anvendt imod mig, Separatisterne har bearbejdet Folket for at faa Bladet sagt op, og jeg selv er bleven bestormet med Raad, velmenende og underfundige, med Forslag og Bønner, Trusler og Opsigelser; hele lange Dage igennem har jeg maattet disputere og er ofte gaet i Seng saa ør og konfus, som havde jeg haft den værste Perial“. Hans faa Venner saa til med betænkelige Miner, men formaede intet, den ligegyldige Hob morede sig over Skuespillet, og hans Fjender, „de aldrig hvilende“, blev ved Maaned ud og Maaned ind. Hans store Legemssvaghed udnyttedes til fornyede Ydmygelser, og de værste Ivrrere truede ham endogsaa med legemlig Overlast.

Ved Overgangen til Dansk havde Fischer anstrengt sig endogsaa over Evne for at højne Bladet. Med det nye Kvartal fremtraadte det som genfødt og forynget, ikke fordi det var blevet dansk, men fordi det baade typografisk og litterært havde faaet en Skikkelse, der stillede det værdigt ved Siden af Hertugdømmets øvrige Ugeblade. Fra 1ste April udkom det i lav Folio, net trykt paa godt Papir, og Flor, Paulsen og Manicus behandlede de nationale Stridsmaal, som Bladets Privilegium og Borgmester Schow tillod dem at behandle. Men alle disse Fremskridt var lige saa mange Forbrydelser, der maatte afstraffes.

Ud af Uvejret reddede Fischer 57 Byabonnenter, og flere af disse var endda ikke sikre. Han ventede nye Opsigelser til Juli Kvartal, og egentlig kunde han kun stole paa sine personlige Venner. I Maj 1840 havde han 96 Holdere, alt talt, og saa begyndte igen Sisyfusarbejdet med at rulle Stenen opad den stejle Skraaning. Langt hen paa Sommeren talte han 140, i det følgende Aar 160, og 1844, efter 4 Aars Nød og Anstrengelser,

201 Abonnenter. Saa vanskeligt var det at faa denne danske Podekvist til at gro i en urdansk Jordbund, og det ikke fordi den egentlige Befolkning var tysksindet, men fordi den var aandelig umyndig og stod uforstaaende og maabende overfor det Arbejde, der gjordes for dens Selvfornyelse og Selvudvikling.

Det blev trange Tider for Fischer. Naar der kom en Landabonnt, eller et Par Holdere fra Nabokøbstæderne meldte sig, troede han at se Glimt af Gry; men det gik saa sejgpinende langsomt, og snart var alt igen idel Mørke. Een Trøst fik han dog. Den farlige Dobbeltstjerne P. Hiort Lorenzen-Kopperholdt opløstes. Efter nogle Maaneders Forløb traadte Lorenzen helt ud af det slesvigholstenske Parti, og derefter var „Lyna“ ikke længere et passende Blad for „Apenradere“. Kopperholdts foran omtalte Ansøgning om et eget tysk Blad afsloges af Regeringen i August, og Aaret efter forlod han Byen for at overtage et Bryggeri i Hamborg. Han hadede den nydanske Bevægelse, en ikke helt usædvanlig Følelse hos Hamborgere. „Intet fjerner os mere fra Danmark end den ufornuftige og latterlige Praktik af Koch og Fischer“ — skrev han — men paa den anden Side saa han med samme Foragt som Lorenzen ned paa This Steenholdt og andre, der svigtede Folkets Sag for at løbe i Hælene paa Hertugen. Begge kæmpede som ærlige Mænd for Borgerfrihed og Borgersind, og rent menneskeligt set havde de mere til fælles med de danske Vækkere end med den servile Blok, der i Sommeren 1840 bunkedes sammen omkring Hertugen efter et forargeligt Overløberi fra de liberales Side. —

Det gik den stakkels Fischer som den besatte i Bibelen, een af hans Plageaander forlod ham, men der kom syv andre i Stedet, og det sidste skulde blive værre for dette Menneske end det første.

XI.

Fr. Fischer og de hertugelige.

Fischers Breve giver os nye Oplysninger om de Stemninger og Følelser, der kom til Udbrud i Nordslesvigs tyske Kredse kort efter Tronskiftet 1839. Hvad han meddeler, er kun Glimt, sete fra et Hjørnevindue i en lille Provinsby; men alligevel maler de lyslevende for os det Hadets Uvej, der for hen over Hertugdømmerne for at tilintetgøre selv den Forbindelse med Danmark, som Uwe Lornsen ønskede opretholdt. Da Christian

VIII i Sommeren 1840 kom til Haderslev, rejste P. H. Lorenzen til Hamborg, fordi hans liberale Næse ikke kunde taale den absolutistiske Dunst, der omgav Kongen; men imod hans Person nærede han ingen fjendtlige Følelser, og da Kopperholdt i Januar s. A. oprettede Borgerforeningen i Aabenraa, hørte Oplysning om „Broderlandet“ Danmark endnu med til hans Program. Men snart hørtes andre Røster. Fischer fortæller om grove Udfald imod Kongen og hele hans Slægt, og ud fra de politiske Fester runger et „Preat den Dänen mit und ohne König!“ der indvarsler nye Tider.

Heri havde Kong Christian VIII sin store Skyld. Som Prins havde han støttet den danske Bevægelse, og da han besteg Tronen, for en Dødsens Angst i Slesvigholstenerne, fordi de var overbeviste om, at han nu vilde gøre de nødvendige Skridt til Statens Frelse og Danskhedens Genrejsning, og fordi de saa inderlig godt vidste, at blot en fornuftig Ombesættelse af de øverste Statsembeder i Hertugdømmerne vilde gøre det af med deres egen Tapperhed og bane Vej for et fredeligt Opgør mellem Statens to Folk. Men Kongen gjorde intet, slet intet, og hans Modstandere opdagede snart, at den højt oplyste og fintdannede Fyrste savnede virkelig Statsmandsevne, at ikke Modet, men Frygten var hans Raadgiver, og at han under sine smaalige og endeløse Overvejelser kunde skræmmes fra Vid og Sans. Deres Angst forvandlede til Haan, og Sprogreskriptet af 14. Maj 1840, der ikke angreb deres Magtstilling, tirrede dem kun til oprørsk Sammenslutning omkring Hertugen. Der er stor Forskel paa en nordslesvigsk Amtmand eller Borgmester fra 1839 og fra 1840, uagtet det er samme Mand. I det første Aar er han vag dansk eller lunken velvillig; han anbefaler Kochs og Fischers Ansøgninger, lader sig optage i Trykkefriheds-Selskabet eller maaske endogsaa i den „slesvigske Bogforening“; men Aaret efter raser han imod disse Indretninger og alt dansk og vover sig maaske endogsaa frem til Modstand mod selve Kongen.

Det var denne Stilling, der udnyttedes af Hertugen paa Augustenborg, og han har sikkert haft meget let ved at indfange næsten hele Embedsstanden. Kilderne tillader os endnu ikke at følge hans Virksomhed i det enkelte; Wegeners Uddrag af hans Brevveksling fra denne Tid er alt for tilfældige og mangelfulde, og Hertugens sidste Levnedstegner har skyet at komme nærmere ind paa Sagen. Men vi kender jo Resultatet, og naar vi møder Amtmændene Tillisch og Krogh, Borgmester Schradder og Professor Falck paa Rejsefærd til Augustenborg for at oplyses, „udpumpes“ eller revses, tvivler vi ikke om, at deres mindre bekendte Embedsbrødre har betraadt de samme Stier og ladet sig indrullere i det Embedsmandsforbund, der skulde

gøre Kongen magtesløs i Hertugdømmerne. I Eftersommeren 1840 gik de liberale Ledere, Advokaterne Beseler og Gülich, ogsaa ind i Forbundet, og den hertugelige Blok var færdig. — For de liberale faldt denne Hadets Kovending tungt. P. Hiort Lorenzen sprang som bekendt fra Borde, og de bedste af hans gamle Venner maatte slaa sig haardt paa Munden for at slippe ind i den hertugelige Kahyt. Underordnede Fanatikere behandlede som Krapyl.

I Aabenraa var det hertugelige Parti i fuld Udvikling, da Fischer gik over til Dansk. I Maj 1840 fik Georg Schow kongelig Udnævnelse som Borgmester, og da Tillisch havde indført ham i Embedet, gav Byraadet en Fest til hans Ære. Til Kopperholdts største Forbitrelse deltog de liberale i denne servile og foragtelige Handling. Harmdirrende skrev han til Lorenzen, at den nye Borgmester ved denne Lejlighed overvældedes med Hædersbevisninger, at Byens Skyttegilde paraderede i blomsterstrøede Gader og bragte den fejrede et „Hoch“, og at Schow næste Morgen kunde pakke „Aabenraas Frihed, Ære og Fædrelandskærlighed“ ned i sin Rejsevogn og bringe disse kostelige Sager som et Takoffer til Regeringen paa Gottorp. Heri tog han dog vist fejl, han hørte jo ikke længer til de indviede, og det var snarere „Manden paa Als“ end Konferensraad Spies, der modtog de aabenraaske Perler.

Rivningerne mellem Byens Embedsmænd og Borgere fortsattes endnu i nogen Tid. Sommeren igennem lod Borgmesteren de liberale overvaage og udspionere som farlige Væsener, og først ved Advokat Gülichs Genvalg til Stænderdeputeret i Januar 1841 kom Forbundet helt i Orden. Som første Mand stemte Borgmesteren paa denne liberale „Koryphæ“, og Kopperholdt og hans Venner drev en livlig Husagitation for den „højtfejredes“ Valg. Fremtidig lededes Byens tyske Parti af Borgmester Schow, Provst Rehhoff og Dr. A. W. Neuber med nogle liberale Borgere, særlig Købmændene Lüders, Dethlefsen og Karberg samt Bagermester Asmus Lorenzen, som Haandlangere. Denne Ledelse holdt sig uforandret til Krigen, og Kopperholdts Borgerforening vedblev at være Midtpunktet for den stedlige Agitation.

Partiet modnedes overraskende hurtigt. Neuber skrev Oprørssange, der maatte undertrykkes af den slesvigholstenske Censur, Borgmesteren gjorde Forsøg paa at opfinde et slesvigholstensk Flag, og dette saas maaske allerførst i Aabenraa. I Stadens Hovedkirke bad Provst Rehhoff for „vort tyske Fædreland“; Byens Spidser kunde ikke mødes i festligt Lag, uden at der fremkom grove Udfald imod Konge og Fædreland, og Asmus Lorenzen, Partiets Danton, erklærede offentlig og højlydt, at det ikke blev godt her i Landet, før en vis Mand og hans

hele Slægt var sprængt i Luften med Krudt, og den nye Politimester lod selv de groveste Udfald af denne Art passere. Byens Skipperforening, den saakaldte „Kommune“, afviste med Harme en Opfordring fra Flensborg om at slutte sig nærmere til Danmark, og under Gülichs og Advokat Bremers hyppige Besøg afholdtes larmende politiske Fester, hvori Borgerskabet inddroges, og selv Værftsarbejderne og Skibstømmerne betænkedes ved saadanne Lejligheder med vaade Varer, for at ogsaa de kunde faa en Forsmag paa den tyske Lyksalighed. — Hvor man end saa hen, syntes Byen erobret fra øverst til nederst, og den blev da ogsaa snart besunget som „die schönste Perle Schleswig-Holsteins“. End ikke den dristigste Spaamand vilde have vovet at forudsige, at Fremtiden skulde tilhøre de Par jævne Mænd: en Farver, en Sejlmager, en Tobaksspinder, en Klejnsmed, der ude i et ringe Hus i Byens Udkant samledes omkring Kröblingen Fischer, og at her bankede Byens Hjerter. „Fischer har ikke et Parti imod sig,“ skrev Kopperholdt, „men paa et Par Undtagelser nær det hele Borgerskab, hvis han vedvarende vil bekæmpe den antidanske Stemning, som her hersker.“

Flere Modstandere, end han alt forud havde, kunde Fischer vel ikke godt faa; men Fjendskabet var blevet hvassere og mere maalbevidst. Alle Traade samledes i Borgmester Schows Haand, og bag ham stod Hertugen. Da Sprogreskriptet af 14. Maj 1840 udkom, blev Schow Hertugens første Mand i Kampen mod denne Forordning og tillige Lederen af den hertugelige Efterretnings-tjeneste for Aabenraa og Omegn. „Alt, hvad man sagde og gjorde“, fortæller Biskop Jørgen Hansen, „blev ved Spioner rapporteret til Hertugen“, der snart havde Redskaber i enhver Egn af Landet (Hestehandler Fischer paa Als, Præsten Jørgen Brag i Sundeved, Amtsforvalter Krogh i Aastrup, Justitsraad Jasper i Slesvig osv.), og allerede i 1840 kunde Kopperholdt fortælle Hiort Lorenzen om det utrolige Spioneri, som Borgmester Schow ved Hjælp af Polititjeneren og dennes Familie udøvede i Aabenraa.

Forlængst hvilede det hertugelige Øje med særligt Mishag paa Fischer, dette modbydelige Kryb, der havde bidt sig fast paa Rosenbladet Apenrade og ikke var til at ryste ned. Alle-rede da hans Ugeblad blev dansk, kom Schow til ham for at faa det erstattet med et tysk og bad om hurtig Afgørelse, da han skulde „berette dette et Sted hen“, selvfølgelig til Augustenborg, og da det gik Hertugen for langsomt med Fischers Aflivelse, fik Borgmesteren ligefrem Ordre til at købe ham ud.

Men før dette kunde forsøges med Held, maatte Urmageren gøres mør. Han erklæredes derfor i det slesvigholstenske Riges „Acht und Aberacht“, og hans Blad „in Verschisz“, d. v. s.

det blev Tabu for alle rettroende Apenradere. Borgerforeningen forbød sine Medlemmer at holde Bladet og avertere i det, og selv tilrejsende Markedsjoder og Vokskabinetmænd advarede imod at benytte det, da saadant kun vilde være til deres egen Skade. Da Fischer kom i Retten med en Krømand, der havde skældt ham ud for Spion og Landsforræder, dømte Borgmesteren ham imod al Ret og Billighed til at bære Halvdelen af Sagens Omkostninger, og Asmus Lorenzen truede med at slaa Krøblingen sønder og sammen. Som Censor fandt Schow paa at tilbageholde Censurarket for at forhindre Bladets rettidige Forsendelse med Posten, han lagde det under Beslag endogsaa for Avertissementer, og han sendte Polititjeneren op paa Redaktionskontoret for at forbyde Brugen af et dansk Ø, der ved en Trykfejl var kommet ind i en Bekendtgørelse om en ny Skorstensfejer. Den „lille arrige By“ overbød sig selv i smaasindet Ondskab.

Men med Udkøbet af Fischer gik det kun daarligt. Stymperen havde ikke — saaledes som P. C. Koch og Hiort Lorenzen senere — gjort Storgæld, der kunde erhverves og anvendes imod ham, og Borgmesteren synes heller ikke at have taget sig i Agt for Flors Forbindelse med Adler og O. Moltke, hvorfor hans Uforsigtighed indbragte ham et Par Næser fra den Kant. Kun paa anden Haand turde han nærme sig Fischer med sine Tilbud. Først benyttede han Bogtrykker Rathje, en ganske uvidende Haandværker og netop derfor et brugbart Redskab; gentagne Gange søgte denne at komme i Handel om Bladet, og da dette mislykkedes, indfandt den forhen omtalte Købmand Lüders sig for at købe eller leje Privilegiet i nogle Aar. Denne Henvendelse oprørte i særlig Grad Fischer. „Denne lumpne Karl! — skrev han — først gør han mig al mulig Molest, og da hans Intriger er blevet til Skamme, blues han ikke ved at vise sig i det ublueste Lys“. Desuden omtaler han andre „Mikkel Rævestreger, hvor en eller anden kunde være den skjulte Hovedmand“, og sandsynligvis har han nok gisnet, hvorfra alle disse Forsøg stammede.

Schow maatte meddele Hertugen, at han desværre endnu ikke havde naaet noget Resultat med Fischer, skønt han ad forskellige Veje havde nærmet sig ham „um ihm Offerten machen zu können“. Han vilde dog fortsætte Forsøgene, men opnaaede kun at gøre samme Erfaring som en anden af Hertugens Spioner, Præsten Jørgen Brag i Adsbøl, der sendtes til Aabenraa for at snuse til Fischers Virksomhed med de danske Bøger og indberettede, at Urmager Fischer „ist ein enragirter Dannismand, und wenn am jüngsten Tage die Posaune zum Weltgericht nicht dänisch bläzt — steht er nicht aus dem Grabe“. Den kaad-

mundede Præst kunde sikkert ikke have sagt ham en større Artighed.

Fischer blev snart en hærdet Krigsmand, der ikke lod sig anfægte af Skældsord og Trusler. Han havde Mod til at tage det op med 10 Hertuger, men det hjalp ham ikke ud af hans økonomiske Nød, og da hans Fjender mærkede, at deres Grovheder ikke bed paa ham, greb de til Udsultningens virksomere Vaaben. Hans Urmagerernæring havde hidtil indbragt en 7—800 Kr. aarligt, og deraf havde han, Kone og 5 Børn levet; men efter April 1840 boykottedes hans Forretning, en fra Huum tilflyttet Urmager tog hans Kunder, og i de følgende trange Aar mistede han henimod Halvdelen af sin Næring. Selv en ringe Indtægt af Bladet vilde under saadanne Omstændigheder have været kærkommen, men i sin nye Skikkelse gav det kun Under-skud. Han var vel nok en dygtig Mathematiker og Regnemester, men Forretningsmand blev han vist aldrig. For at gøre Ugebladet saa fint som muligt, anvendte han mere paa det, end det indbragte ham, og med Bogtrykkeren sluttede han en Overenskomst; der ikke alene tvang ham til at betale en ublu Overpris for hvert enkelt Nummer, men endogsaa paalagde ham kontant at indbetale denne Sum hver Onsdag, før Bladet udleveredes til Ombæring, skønt hans egne Indtægter af Abonnement og Kundgørelser indgik langt senere. Han blev „Bogtrykkerens Hest“, og hans kære Ugeblad et graadigt Uhyre, der slugte Familiens Mad, Klæder og Bohave og truede med ganske at opæde ham selv.

Koch og Fischer — skrev Flor — „har een Egenskab, der gør dem aldeles uerstattelige, og det er en stærk og brændende Kærlighed til den danske Sag i Slesvig. Den er deres Forlovede, deres Elskede, paa hvem de tænker tidlig og sildig, for hvem de bringer ethvert Offer. Men hvad der kan tvinge dem til at tvivle om det rigtige i deres Patriotisme og gøre dem modløse, er, naar det Had og de Forfølgelser, de paadrager sig, bringer Nød og Gæld i Huset, og de intet har at svare paa deres Hustruers og Familiens Bebrejdelser, deres Klager for Øjeblikket og Angst for Fremtiden.“ — Og det kan jo ikke nægtes, at Fischer var godt paa Vej til at ruinere sig for den „Elskede“, og at hans Familie havde al Grund til at være skinsyg. Stadig gik han i Frygt for ikke at kunne indløse Bladet, Ud giverdagen blev hans store Bekymringsdag, og omsværmet som han var af Hertugens Hajer, vovede han ikke at gøre et større samlet Laan, der vel kunde have friet ham ud af den daglige Kval, men ogsaa — transporteret til Fjenden — blive en Strikke omkring hans Hals. Han hutlede sig igennem med Smaalaan, Pantsættelser og Sult. Under disse Forhold gik Turen ofte op til Observatoriet, til de evige Stjerner, medens Sulten bed hans

Tarm, og hans Børn blegedes af Nød, og her er da bleven tænkt baade hvast og haardt paa det, han vilde, og det, han satte sit og sines Liv ind paa.

For enhver Pris — skrev han til Flor, efter at den drøjeste Kamptid var overstaaet — maatte jeg sikre mig imod en knusende Overmagt, og dertil havde jeg intet andet Middel end at fordele den sig stadig formerende Gæld i mange mindre Poster og paa mange Steder. Derved, og jeg ved med Vished alene derved, har jeg set mig i Stand til at udholde den langvarige, endnu vedholdende Belejring; men det fulgte System medfører den mest nedtrykkende Situation og idelige Sorger. I Førstningen turde jeg ikke søge om et tilstrækkeligt Laan for at dække mig, og hvor skulde jeg ogsaa have faaet det? Saaledes er Tiden gaaet; men da jeg idelig maa betale den ene gamle Gæld ved at optage en ny eller udgive min sidste Hvid, bliver jeg ofte blottet til Yderlighed, og den ene Gène følger paa den anden. En saadan Stilling kan ikke holdes forulgt i en Række af Aar, og jo mere den bliver bekendt, jo vanskeligere bliver det at holde ud; thi Fjenderne fordobler deres Anstrengelser, og Plageriet tiltager. Har jeg ogsaa nu med Guds og Deres Bistand kæmpet mig saa vidt frem, at jeg ikke, som endnu for et Aars Tid siden (1843), maa lide Sult i Ordets bogstavelige Forstand, saa er jeg dog i idelig Kamp for at tilvejebringe, hvad Livets Ophold kræver, og derved udsat for øjeblikkelig Mangel, og hver Onsdag frygter jeg for, at Bogtrykkeren skal nægte mig Bladet udleveret, en Stilling, der haardeligen angriber baade Mod og Lyst.“

En Mand, der kunde arbejde paa saadanne Vilkaar, var let at hjælpe, og hvis han som andre Bladudgivere havde faaet Ret til selv at anlægge Trykkeri, vilde han snart have været over de værste Vanskeligheder. Men heller ikke dette kunde han opnaa. Han søgte gentagne Gange om en egen Presse, og Flor virkede for ham i København; men hver Gang gav Regeringen paa Gottorp ham Afslag, sandsynligvis helt egenmægtigt, men i god Forstaaelse med Borgmester Schow. I hvert Fald har jeg i Kancelliets Indstillings-Protokoller ikke kunnet finde noget om hans Ansøgninger i de Kvartaler, da de indkom. Uden Flors Hjælp vilde han ikke have staaet den økonomiske Krig igennem, og selv om dennes Hjælp kun beløb sig til nogle faa Hundrede Rigsdaler, frelste de ham dog 2 à 3 Gange ud af den yderste Nød. Ellers fandt han ingen Støtte.

Kong Christian VIII havde det Uheld at belønne Hertugens Agenter og at glemme Statens virkelige Venner. Borgmester Schow, denne uhyggelige Kongefjende, opmuntrede han med et stort aarligt Lønningstillæg, og Justitsraad Jasper i Slesvig, en af Hertugens allertarveligste Spioner, modtog 5000 Rigsdaler

af den kgl. Chatolkasse som Forskud paa Arbejde, „han skulde udføre i Kongens Tjeneste!!!“ Hvilken Haanlatter har ikke klinget gennem de augustenborgske Sale, da Adler meddelte Hertugen dette smukke Resultat af hans Anbefaling, og hvilken Voksnæse for hans kongelige Hr. Svoger! Men for Fischer, for Kongens og Danmarks Ven, havde den samme Kasse kun 100 Rdl. een Gang for alle, og vi kan være ganske forvissede om, at denne ringe Gave var aftryglet og givet alene for at slippe for Flors Overhæng. For de regerende Kredse i København var den dansk-slesvigske Vækkelse en Underklassebevægelse, lidet forstaaet, halv fornægtet og helt ubehagelig. At være Dannevirker, skrev C. Manicus 1841, „er den utaknemmeligste og fortrædeligste Tjeneste paa den nordlige Side af Æquatoren. Det allersimpleste Pakæsel roses og klappes af sin Herre, naar det modigt bærer Sækken igennem Mølledammen; men vi danske Æsler, der gaar igennem den slesvigholstenske Fanatismes Ild, kan ved al vor Uforfærdethed og Slid og Slæb ikke erhverve os det flygtigste Bifaldssmil. Had paa den ene Side og tavs Foragt paa den anden, det er de Muser, der skal inspirere os til modig Kamp og aandrig Skrift.“

I Fischers værste Aar sad kongelig dansk Amtmand og Kammerherre Christian Tillisch — Stemanns Søstersøn, Møstings Frænde, Kongens Ven — paa Brundlund Slot og saa paa alle de Skarnsstreger, der øvedes imod Fischer, uden en Haandsrækning, uden et opmuntrende Ord, endog uden at abonnere paa hans Blad — i Sandhed med tavs Foragt, og hvortil har den Mand brugt sine Øjne? — Offentlig udraabtes Fischer som en lejet og rigt betalt „Propagandist“, og privat haanedes han som en taabelig, fattig Djævel, hvem Danskerne gav „Stank für Dank“.

Men endnu ad en tredje Vej søgte Partiet at komme ham til Livs. I sin Indbydelse til det danske Blad havde han lovet „sine højagtede og kære Medborgere“ at udgive ogsaa et tysk, saasomt Bevillingen og et tilstrækkeligt Antal Holdere kunde skaffes til Veje, og da Kopperholdt fik Afslag paa sin Ansøgning, forsøgte man at tage Fischer paa Ordet. I Septbr. 1840 modtog Magistraten en Adresse med Bøn om, at Aabenraa Ugeblad ogsaa maatte udkomme paa Tysk, og skønt Fischer straks forstod, at dette kun var et nyt Forsøg paa at faa ham undertrykt, og at Borgmesteren ogsaa her havde sin Finger med i Spillet, vovede han dog ikke rent ud at afslaa Henstillingen. I den Anledning vekslede Flor nogle Breve med Kancellipræsident O. Moltke, og da der omtrent samtidig indkom Ansøgninger baade fra Bogtrykker Rathje og Dr. Neuber om Tilladelse til at udgive et tysk Blad i Aabenraa, raadede Moltke til at lade det danske Ugeblad udgaa ogsaa paa Tysk, da det

ellers vilde være vanskeligt for Kancelliet — med Fortilfældet Lyna-Dannevirke for Øje — at afslaa de andre Ansøgninger. Fischer maatte bide i det sure Æble. En Ansøgning om en tysk Bevilling indsendtes, og en Subskriptions-Indbydelse — atter forfattet af Flor — forsøgte omdelt i Decbr. 1840; men da Fischer, paa Grund af en misforstaaet Ytring af O. Moltke, endnu ikke havde Bevillingen i Orden, lagde Borgmesteren Indbydelsen under Beslag. Det var jo slet ikke hans eller Partiets Hensigt at faa en tysk Udgave af Fischers Organ, og da Kancelliet nølede med Afgørelsen, indkom der i Marts 1841 en ny Ansøgning fra 259 aabenraaske Borgere om Bevilling paa et tysk Blad, „i k k e u d g i v e t a f F i s c h e r“. Her kom Hestefoden altsaa frem for Alvor, og da det efter Præsidentens Ytringer maatte antages, at det nye Blad ogsaa vilde faa Avertissementsret, gjaldt det om at handle hurtigt. Omgaaende skrev Flor til Moltke: „Fischer har tilbudt uden Betingelser at ville udgive et tysk Blad ved Siden ad det danske, ja endog lovet at optage i dette Blad enhver anstændig skrevet Artikel af hans og den danske Sags Modstandere; men hverken Regeringen i Slesvig eller Borgmesteren i Aabenraa har givet ham nogen Besked“. Først 30. Juni indstillede Kancelliet til Kongen, at Fischer skulde have Bevilling paa begge Blade; men der faldt ingen Resolution i Sagen, selv om de 259 Underskrivere muligvis fik Besked om Kancelliets Stilling til dem.

Men de „aldrig hvilende“ blev ved. Hertugen skulde og vilde have et Organ i Byen, og alle Veje maatte prøves. Byens Kommunalbestyrelse, Magistrat og Bykollegium, fattede da den usædvanlige Beslutning selv at indgaa direkte til Kongen med Ansøgning om et tysk Blad med Dr. A. W. Neuber som Redaktør. I denne skaanede Magistraten ikke hans mulige Medbejlere. Bogtrykker Rathje betegnedes som en slet og ret Haandværker, der savnede alle Forudsætninger for et saadant Hverv, og heller ikke Fischer kunde anbefales; „Den Aand, hvori han leder sit Ugeblad, misbilliges af alle og maa dadles af Fjender som Venner, da han ustandselig anstrænger sig for at puste nyt Liv i Stridigheder, som alt maa anses for afgjorte. Desuden er han ikke i Besiddelse af de Gaver, der udkræves for at redigere et Blad paa tilfredsstillende Maade, og, hvad der fremgaar af hans forskellige Skrivelser i denne Sag, end ikke det tyske Sprog fuldstændig mægtig“. Kun Dr. Neuber besad den Dannelses, den livlige Opfattelse og ypperlige Fremstillingsevne, der kunde tilfredsstille Borgerskabet i Aabenraa.

Denne Ros var ikke ufortjent. Den gamle, alsidige Læge (født i preussisk Sachsen 1781, gift med en Datterdatter af Digteren Wieland) førte en god Pen og straaledes unægtelig som en litterær Sol ved Siden af Tællepraasen Fischer. Paa

een Gang Poet, Filosof og Læge havde han udgivet flere Bind Digte og et Skuespil „Dania“, tilegnet Kronprins Frederik VI paa dennes Fødselsdag 1806 (Skumlere paastod for at faa Indfødsret) samt lærde og ulærde Afhandlinger i Snesevis. Men alligevel var det en Bjørnetjeneste at skubbe ham frem ved denne Lejlighed. Tidligere havde han været Fysikus, men paa Grund af Embedsforsøelse (Bestikkelser ved Sessionerne) havde en militær Kommission fradømt ham Fysikatet, og fra den Tid nærrede han et luende Had til den danske Stat. Som saa mange andre skabede Faar fandt ogsaa han Vej til Augustenborg og deltog i den nationalpolitiske Strid. I en Polemik med Fischer betegnede han sig selv som den egentlig indfødte og sagkyndige „Apenrader“, selv om hans Modstander „lig Aabenraa Pælemusling“ aldrig havde været uden for den Plet, hvorpaa han fødtes. Og denne blakkede Fremmede, der kun højst gebrokkent talte vort Sprog, følte sig kaldet til at udsende et hidsigt Stridsskrift imod Sprogreskriptet og det danske Folkemaal i Nordslesvig, ja vovede endogsaa at anbefale de danske Ledere til Politiets Overvaagelse, skønt det Parti, han tilhørte, altid raabte Ak og Ve, saasnart en kongerigsk Dansk lukkede Munden op om de samme Anliggender.

Kancelliet behandlede ham forøvrigt efter Fortjeneste, og indstillede til Kongen at nægte ham Bevillingen, dels fordi det maatte anses for misligt at gøre en Mand til Redaktør, der „wegen Amtsvergehen seines früheren Amts als Physikus entsetzt ist“, dels fordi et tysk Blad, udgivet af ham, vilde fremkalde nye Rivninger og Spektakel i Byen. Men Kancelliet nærrede ligeledes store Betænkeligheder ved at tildele Fischer et dobbelt Privilegium, og det baade fordi det, efter de fremkomne Oplysninger, maatte antages, at han ikke var det tyske Sprog fuldstændig mægtig, og fordi han mødte almindelig Modstand i Byen, saa at hans tyske Blad, selv om han fik Bevillingen, næppe nogensinde vilde komme til Verden. Kancelliet sluttede derfor med at anbefale de 259's Ansøgning, „hvis en passende tysk Redaktør kunde findes“.

Fischers Stilling var altsaa vedvarende truet, og Flor, der i sidste Halvdel af Oktober 1841 opholdt sig i København, blandt andet for at bekæmpe Rænkerne imod Fischer, har sikkert nok haft sin Nød med at stemme Kongen. Under en af Flors Audienser — fortæller Hasselriis i en forøvrigt temmelig forvirret Beretning — paastod Kongen, at han ikke længere kunde afvise Ansøgningerne fra Aabenraa om et tysk Blad, og da Flor beklagede den Uret, som derved vilde øves imod Fischer, der havde tilbudt at udgive sit Ugeblad ogsaa i det tyske Sprog, lo Kongen højt og tilføjede, at Fischer efter alle Myndigheders Indberetninger ikke formaede at skrive Tysk. Han blev der-

for baade forbavset og fortørnet, da Flor oplyste ham om, at Fischer i hele to Kvartaler havde udgivet sit Ugeblad paa Tysk, og at et Eksemplar af dette Blad skulde blive ham forelagt til Gennemsyn.

Om denne Overlevering er rigtig i alle Stykker, kan ikke afgøres; men Fischer indsendte i hvert Fald et Eksemplar af Bladet, og 10. November resolverede Kongen, at ingen af de indkomne Andragender om et tysk Blad i Aabenraa „for Tiden kunde bevilges“.

Saaledes slap Fischer ud af denne Snare; men endnu vilde Hertugen ikke opgive Haabet. Aabenraa var den eneste By, hvor han ikke havde et Organ, og et saadant maatte og skulde grundlægges. I Efteraaret 1842 paalagde han Borgmester Schow at fremskaffe et nyt Andragende om et tysk Blad for Dr. Neuber, denne Gang til de slesvigske Stænder. Men Strømkæntringen begyndte allerede at kruse Vandene; Schow betragtedes af mange som en „laadden Hund“, og han maatte meddele Hertugen, at Dr. Neuber var personligt ilde lidt, og at det derfor vilde være vanskeligt at skaffe Underskrifter. Kun otteogtyve Personer underskrev Adressen, men disse nægtede sig da heller ikke noget overfor Fischer, der betegnedes som en betalt Haandlanger, en Propagandist, der af „vægtige Grunde“ udgav sit Ugeblad paa Dansk og derved gjorde det umuligt for Myndighederne hurtigt at bringe Kundgørelser og Forordninger til Almenhedens Kundskab. En Sag, der skulde forsvares med saa usandfærdige Grunde, egnede sig end ikke til at finde Støtte i Joseph Criminils Kancelli. Selv Stænderne tog Afstand fra den plettede Læge og nøjedes med i al Almindelighed at anbefale et tysk Blad for Aabenraa uden at udpege nogen Redaktør.

Men hermed tabte Hertugen ikke Fischer af Syne, den Art Glemsomheder overlod han med Fornøjelse til sin kære Svoger paa Sorgenfri, og snart lykkedes det ham ad andre Veje at paaføre „Aabenraa Ugeblad“ et højst besværligt Kappestrøb. I 10—12 Aar havde den foran omtalte Redaktør Carl Wiswe i Sønderborg udgivet baade et tysk og et dansk Ugeblad paa en enkelt Bevilling, medens Seneberg i Haderslev og Fischer i Aabenraa modtog skrappe Forbud mod den Slags Dobbeltgængere. 1841 solgte Wiswe sine Blade og sit Trykkeri til en Bogtrykker Carl G. Meyler fra Husum, og uagtet Kancelliet i sin Konfirmation af Salgsoverenskomsten forbød Følgeblade, vedblev den nye Udgiver med at udsende baade et dansk og et tysk Blad, selvfølgelig under Hertugens Beskyttelse. Endnu tidligere havde denne faaet Magt over „Lyna“ i Haderslev, dette ulykkelige Blad, der som en Lejehest redes snart af den ene, snart af den anden politiske Leder. Fra Januar 1841 redi-

geredes det i hertugelig Aand og for augustenborgske Penge af Rektor Volkvardsen, og da Sproget lagde uoverstigelige Hindringer i Vejen for dets Udbredelse i Nordslesvig, udkom det senere halvt paa Dansk. Det udgik to Gange om Ugen, begge de hertugelige Ugeblade søgte fra hver sin Kant at trænge ind paa Fischers lille Omraade, og da Myndighederne i Aabenraa — ligesom i Kopperholdts Dage — benyttede „Lyna“ som Avertissementsblad, havde han al sin Udholdenhed behov for at friste Livet.

Saalænge Etatsraad Josias Feddersen var Kongens Kabinetssekretær og O. Moltke Kancelliets Præsident, havde de danskeslesvigske Interesser dog endnu et Værn i Kongens umiddelbare Nærhed og i Regeringen; men da ogsaa de gik bort og erstattedes af Christian Tillisch (1841) og Joseph Reventlow Criminil (1842), og da Etatsraad Adler samtidig nedbrødes af Sygdom og Skrøbelighed, hørte Kongen om den nydanske Bevægelse ikke et forstaaende Ord fra sine nærmeste Omgivelser, og den sidste Stribe blaa Himmel forsvandt fra Fischers Synskreds. Efter Ministerskiftet i Marts 1842 følte han sig mere end nogensinde i sine Fjenders Vold. „Tungere Tider end denne Sommer har bragt — skrev han i August til Flor — har jeg aldrig oplevet, og jeg vil bede Vorherre bevare mig for en lignende“. Det politiske Mørke, der omgav ham, Boykotningen, Hadet og Forfølgelsen, Gælden og Sulten og Nøden i hans Familie tvang ham i Knæ, og han bad Flor om „at blive anbragt langt, langt borte fra denne skrækkelige Skueplads, i Trankebar, paa St. Thomas eller i Grønland, naar Tyskernes Intriger har ødelagt mig her.“

Men Kongen afsøndrede sig endnu yderligere fra den danske Bevægelse. Under en Audiens i Plön i Slutningen af September 1842 kom det til en heftig Samtale mellem ham og Flor. Hvad der er bleven sagt ved denne Lejlighed, véd vi ikke, fordi Flor forlangte, at hans Beretning derom til Koch (og Fischer) øjeblikkelig skulde tilintetgøres; men af deres Svarbreve ses det, at Kongen ikke alene maa have vist en endnu større Frygtagtighed end tidligere, men ogsaa, at han har misbilliget Flors Stilling og hans Fællers hele Virksomhed. Selv Koch frygtede for, at han snart kunde blive tvunget til at forlade sin Post ved „Dannevirke“ og ty, om ikke just til Trankebar, saa dog til Sverige for at finde Brødet. Det er maaske for stærkt at betegne Mødet som et Brud; men Flor mistede i hvert Fald sin umiddelbare Adgang til Kongen, de to mødtes kun to Gange siden, og snart talte Flor gennem Peter Hiort Lorenzen og Laurids Skau ikke alene til Kongen, men til hele det danske Folk, og forvandlede til en heftig, om end skjult Modstander af den kongelige Politik. Han lagde Roret haardt i Bagbord, og 7 Uger

efter talte Lorenzen Dansk og atter Dansk i den slesvigske Stændersal. Det var Flors første Svar, og Kongen forstod, at han talte med ved denne Lejlighed.

Der var Forskel paa Kong Salomon og Jørgen Hattemager som paa Kong Christian VIII og Urmager Fischer i Aabenraa, og dog kan ingen læse den sidstes Breve igennem uden at anstille Sammenligninger imellem de to. Den første er den rige Fugl, der kommer susende, kommer brusende alt over Land og Sø med alle Magtens og Ærens og Skønhedens Smykker, der kører i Guldkaaret med Seksspand og Forridere — og skælver af Angst for sine egne Tjenere, et kummerligt Sindbillede paa den Svaghed og Taabelighed, hvortil kun et Enevælde kan forfalde.

Men i vor Fortælling kommer den fattige Fugl end ikke hinkende, af den simple Grund at den ingen Ben har at hinke paa, og alligevel kører denne forkrøblede, forsultede og forjagede Urmager frem i sin Trækærre med Hundeforspand, saa det skralder igen ind i Fjendens Lejr og forkynder, at han har Mod til at trodse dem, der faar selve Majestæten til at blegne. Derfor er ogsaa han bleven et Sindbillede paa det, der kom, og det, der er, og som vi haabe — et Sejrens Jærtegn. „Under ingen Omstændigheder — skriver han i Oktober 1842 — skal jeg tabe Modet. Hvad der gløder i mit Hjertes Inderste: Kærlighed til det betrængte Fædreland og Modersmaal, det skal ingen udvortes Storm slukke; thi den indvortes Overbevisning har begrundet det. Men efter de gjorte Erfaringer vilde det være taabeligt fremdeles at forlade sig paa Kongen. Hvad frygter han dog for? Schleswig-Holstenernes Trusler er tomt Bulder, det ser jeg daglig her i den mest enragerteste Stad, hvor alle deres Anstrengelser for at fravende mig mine Medborgeres Agtelse og Velvillie er forgæves. — Men den, der saaledes er en Bold for fremmede Lurendrejere og lader sig skræmme af tomme Bravader, kan aldrig være den Mand, der kan læge Landets dybe Saar, og til hvem man kan have Tillid. Skade at Magten og Modet og Villien ikke er forenede! — Jeg skal aldrig kalde ham Skjoldunge eller Dankonge mere!“

XII.

Den slesvigske Bogforening.

Den Litteratur, der i gamle Dage naaede ud til Bønderne, var ikke helt tilfældig. Da jeg for henimod 60 Aar siden begyndte at læse paa egen Haand, fandt jeg paa min Faders og vore Na-

boers Boghylder under Loftsbjælken adskillige mærkelige Sager. Der var Olger Danskes og Karl den Stores Krønike, Historien om Troldmanden Faust, om Reineke Fox og Uglspil, Onkel Peters Rejse gennem fem Verdensdele, Jesu Barndoms Bog o. a. Der fandtes ogsaa Viser, „trykt i dette Aar“, om rørende Kærlighed og Hefter med danske Ordsprog og Talemaader, der gjorde adskillige af os til ivrige Samlere af lignende Udtryk i Folkemunde. Paa den Tid kunde man købe disse Hefter paa Markederne i Haderslev, og Bissekræmmerne løb rundt med dem i Sognene.

Men der fandtes ogsaa Bøger af en hel anden Art: „Hjertespejlet“, Maus 400 Fortællinger, belærende Fabler, Bastholms Prækener og andre moraliserende Skrifter. Og fra min Faders Boghylde erindrer jeg endnu en Række Smaa-bøger i blaagraat Bind om: Morten Luther, Hans Egede, den danske Erobring af England, Bertel Thorvaldsen osv. Alt blev læst, og da jeg var færdig med dem, stod jeg en Dag i Chr. Sørensens danske Lejebibliotek i Haderslev og saa med Undren hele Værelser fulde af Bøger fra Gulv til Loft. Herfra hentedes saa i den følgende Tid Ingemanns historiske Romaner, Blichers Noveller og Chr. Winthers Antologier.

Jeg vidste ikke noget om, at jeg paa denne min Vej havde berørt Fortidens Litteraturperioder, først de gamle romantiske Folkebøger, Slægters Læsning gennem Aarhundreder, saa Oplysningstidens Forstandsskrifter og Trykkefrihedsselskabets Quasi-Folkebøger for at ende med vor Guldalders Litteratur. Og endnu mindre vidste jeg noget om, at denne sidstes Udbredelse i Nord-slesvig først og fremmest skyldtes Flor og Koch.

Lige siden sin Ansættelse i Kiel havde Flor anset det for sin Opgave at udbrede dansk Litteratur i Hertugdømmerne. 1830—31 bevilgede Frederik VI ham 800 Rdl., for at han kunde forsyne de lærde Skoler og Seminariet i Tønder med vore æstetiske Mesterværker, med Grammatiker og Ordbøger, og da han i 1838 blev den intellektuelle Leder af de danske Aviser i Nord-slesvig, udvidedes hans Virksomhed til selve Folket. Næsten samtidig med „Dannevirke“s Stiftelse begyndte han at arbejde paa de første smaa Bogsamlinger for Menigmand, først spredt og famlende, senere, i Samraad med Koch, med fast Haand.

I den første Tid støttede han sig til „Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug“. Ligesom han arbejdede dette for „Tankens Opvækkelse i det danske Folk“, for „Befordringen af det, som indefra frigør Mennesket“. Det udgav i dette Øjemed talrige Levnedstegninger af aandelige Stormænd som Luther, Benj. Franklin, Thorvaldsen, Tycho Brahe, Niels Juul, Hans Egede o. a. Det udsendte et Tidsskrift, „Dansk Folkeblad“, udsatte Præmier for at fremkalde gode „Almue-

skrifter“ og oprettede Filialselskaber omkring i Provinserne for der at danne Læseforeninger og Bogsamlinger, som af Hovedbestyrelsen forsynedes med Bøger. Ogsaa Ophjælpsningen af Lokalbladene stod paa dets Program.

For Sønderjylland havde det dog foreløbig ingen Betydning. Nord-slesvig var glemt, og først O r l a L e h m a n n s bekendte Tale i Selskabet d. 4. Novbr. 1836 fremkaldte nogen Forandring heri. Hans Appel om at udstrække dets Virksomhed til det dansktalende Slesvig for „at fremkalde en større aandelig Tilnærmelse mellem de to Dele af det danske Folk“ gjorde Virkning i Kongeriget, og Selskabets Medlemstal fordobledes i Løbet af et Aar; men i Slesvig gik det kun trægt. Den 1. April 1837 talte det 60 Medlemmer i hele Provinsen (Ærø undtagen), og da det 1839—40 naaede sit højeste Medlemstal syd for Aaen, beløb dette sig til o. 200, deraf i Haderslev Omegn 44, i Tørninglen 38, paa Als og Sundeved 57, i Aabenraa og Omegn 31, Resten spredt over mange Egne. Det var desuden ikke lykkedes at faa det egentlige Folk i Tale. De slesvigske Medlemmer var Embedsmænd, Præster og Lærere, forud knyttet til dansk Dannelse, men yderst faa Borgere og kun 25 Bønder. Efter 1840 visnede Selskabet helt hen og talte 1845 næppe nok 40 Medlemmer i hele Landsdelen (Ærø undtagen).

Denne Vantrivsel havde mange Aarsager. Efter Lehmanns Tale mødte Selskabet bitter Modstand hos de liberale i Hertugdømmerne, der opfattede dets Virksomhed som en anmassende Indtrængen paa tysk Kulturomraade, som en P r o p a g a n d a, der „strakte sine blodige Kløer ud efter Bytte“. De fleste Embedsmænd stod imod eller skræmmedes, og selv adskillige af Selskabets egne Tillidsmænd arbejdede mere eller mindre i Dølgmaal. Kun i Tørninglen blev der, med Støtte fra Ribe, dannet et Filialselskab; Hjælpen, der var lovet „Dannevirke“, blev til slet ingen Ting, og efter Affæren med det Olsenske Kort forvandlede Selskabets „Sværd til en Pegepind“. De udmærkede Mænd, der ledede det, havde hverken Mod eller Evne til at bryde Land. Dets Skrifter egnede sig ikke til begyndende Folkelæsning, for aandelige Smaakaarsfolk var dets Tidsskrift bundkedeligt, og dets Udvalg af Bøger sommetider uheldigt, og da Fordelingen i de første 3—4 Aar skete paa Maa og Faa gennem Agenter og Tillidsmænd, forsvandt disse Bøger spørløst uden paaviseligt Resultat.

I Efteraaret 1838 var P. C. Koch fuld af Harme over Selskabets modløse Færd, og da han samtidig modtog en Sending Bøger til Fordeling til højre og venstre, flød Bægeret over. I et grammatisk umuligt, men praktisk-dygtigt Brev til Flor kritiserede han Selskabets gratis Boguddeling og gjorde samtidig Udkast til en ny Organisation. „Hvad kan det nytte“ — skrev

han — „at give Bonden en Bog; han læser den muligvis og lægger den hen i en Krog, hvor Børnene finder den og river den itu. At ville opfylde Lille Bælt med Bøger synes mig lige saa fornuftigt, og det vilde dog være nationalt og stort og op-hæve Adskillelsen mellem Landene. Før har man slet ikke tænkt paa Sønderjylland, nu vil man for at konservere den Smule Dansk, køre hele Læs Bøger over paa den slesvigske Ager, og man kan vente lige saa megen Frugt, som en Skæppe sure Æb-ler er i Værdi. — Nej, De skal prøve mit Forslag. Jeg foreslaar, at der i enhver Egn oprettes smaa Laanbiblioteker, der besty-res af dertil egnede Mænd. Disse indsender aarlig til Selskabet Beretning om, hvorledes Bøgerne er blevet læste, af hvem og hvilke Bøger mest, og derefter afgøres det, om den lille Bog-samling skal udvides eller henflyttes til et andet Sted. Bøgerne vedbliver at være Selskabets Ejendom, og dette kan til enhver Tid raade over dem. Derved kunde rundt omkring i Sønder-jylland oprettes smaa Bogsamlinger, og jeg skulde tro, at disse vilde udgøre et godt Dannevirke. Paa egen Haand skulde Sel-skabet slet ikke tage sig af Sagen; thi det kommer kejtet af-sted. Der bør være en Inspektør, der kan fordele og anvende Kræfterne; thi disse er kostbare og bør ikke spildes i et Hav af Mørke og Taage. Naar et saadant lille Bibliotek paa 50—200 Bind var tilvejebragt et Sted, burde der straks arbejdes paa et nyt. I Aabenraa vilde Urmager Fischer være passelig. I Angel kunde et Par Bogsamlinger anlægges, da Fjenden her er stærkest. Skikkelige Mænd vilde let findes mellem de Skole-lærere, der har studeret paa Skaarup. Endvidere i Tønder, Lø-gumkloster, Læk, paa Landet midt i Provinsen osv. — Tag denne Sag under Overvejelse og arbejd løs paa Selskabet i Kø-benhavn“.

Flor greb Tanken, og Sagen antog en praktisk Skikkelse. „Deres Anskuelse af denne Sag“ — skrev han tilbage — „er ganske rigtig. Bøgerne tør ikke foræres bort til enkelte Mænd, men bør betragtes som tilhørende et offentligt, gratis Lejebibi-liotek. Selskabet har ikke tænkt sig det saaledes, fordi det i det hele og især i den sønderjydske Sag har ondt ved at faa fat paa klare og sunde Tanker, og da jeg nu, uagtet al min Iver og Anstrængelse, ikke har formaaet at blive Herre over Selska-bets Bestræbelser for vor Sag (der er ikke valgt en eneste af de Bøger, jeg i Foraaret foreslog), saa har vi intet andet at gøre end for Formanden at bevidne Modtagelsen, takke meget for Gaven og love „at anvende den paa bedste Maade“. Derpaa gør De akkurat det, som De foreslog mig, og giver mig, ikke Trykkefrihedsselskabet, Efterretning om Benyttelsen“.

Paa denne Maade opstod Kochs og Fischers L a a n e b o g -s a m l i n g e r i Haderslev og Aabenraa med Flor som Inspek-

tør, og de afgav Mønstret for alle de følgende. Noget helt nyt var dette vel ikke, eftersom der fra Oplysningstiden fandtes enkelte Sognebiblioteker omkring i Landet, ogsaa i Nordslesvig (Døstrup, Toftlund), men det var en ny Start med udvidet Øjemed og nye Midler, idet den romantiske Litteratur, den digteriske Fornylse af Folkets gamle Aandsskatte, nu stod til Raadighed.

Flor og Koch havde dog meget ondt ved at naa videre frem. Den første turde ikke komme ud af sit Skjul, og Koch havde begge Hænder fulde ved Bod og Blad. De savnede ikke alene Bøger og Penge, men ogsaa Mænd til at stille i Spidsen for nye Bogsamlinger. I Febr. 1839 lod Flor (ved Pastor J. V. Marckmann) indrykke en Bekendtgørelse i forskellige københavnske Blade, hvori det hedder: „I en af Provinserne har nogle Folkevenner forenet sig om at oprette Biblioteker for gratis at kunne udlaane gavnlige og morsomme Bøger til Menigmand paa Landet og i Byerne“, og Publikum bedes derfor om at understøtte dette patriotiske Foretagende ved at tilstille Foreningen gode Folkebøger. Dog heller ikke dette bar Frugt. Efter nogen Tids Forløb maatte Marckmann underrette ham om, at der ikke var indkommet en eneste Bog. Men alligevel kom Flors Bekendtgørelse til at danne det forenende Led mellem Kochs Tanke og de efterfølgende Bestræbelser. Det blev bekendt blandt danske Slesvigere i Hovedstaden, hvorom det drejede sig, og at der allerede fandtes smaa Bogsamlinger af den nævnte Art i Haderslev og Aabenraa. To unge Akademikere, cand. jur. J. A. H a s s e l b e r g fra Sønderborg og stud. theol. N i s H a n s s e n fra Højsted ved Tønder, begge Medlemmer af Trykkefrihedsselskabet, tog Sagen i deres Haand. I Marts 1839 foreslog Hasselberg, at der indenfor Trykkefrihedsselskabet dannedes et særligt Udvalg for de slesvigske Anliggender, men Styrelsen viste sin sædvanlige Modløshed, og Hasselberg maatte tage Forslaget tilbage, hvorefter han slog sig sammen med Nis Hanssen for ad andre Veje at virke for Sagen.

N i s H a n s s e n var Søn af en Landbolsmand og Gæstgiver i Højsted ved Tønder, hvor han fødtes 1808. Indtil sit 20. Aar havde han arbejdet som Landarbejder i Mellemslesvig og kom saa paa Haderslev Skole, hvorfra han dimitteredes til Kbhvns. Universitet 1834. I Haderslev gjorde han Bekendtskab med P. C. Koch. De var begge dansksindede Vestslesvigere, begge liberale med Heldning mod Republiken, og da N. Hanssen forlovede sig med en Søster til Kochs senere Hustru, knyttedes de nøjere sammen, men var forøvrigt bundforskellige Mænd og skiltes 1834 uden dybere Venskab. I Kbhvn. sluttede N. Hanssen sig til de liberale, medens Koch samtidig gik helt op i den grundtvigske Nationalisme, og i Brydningsaarene 1838—39 stod

de som en Art Modsætninger indenfor den lille slesvigske Kreds. Nis Hanssens mest tiltalende Egenskab var hans stærke Hjemlandskærlighed. Han vilde gøre Slesvig til den lykkeligste Plet paa Jorden ved at befri det for Holstens Overvælde og det tyske Forbunds Indflydelse, ved at forskaffe det Skattebevillingsret, Presse- og Jagtfrihed, kommunalt Selvstyre og fremfor alt Oplysning. Til det yderste vilde han arbejde for, at „hans Landsmænd kunde vaagne op til mere politisk Selvstændighed; thi de sover endnu en Helhejmssøvn!“ Denne Oplysning kunde bringes dem paa Dansk, hvor det var nødvendigt at bruge dette Sprog (altsaa paa Landet), og paa Tysk, hvor dette var muligt (altsaa i Byerne). Fordommene fra hans tønderke Fødeegn og hans egen Dannelse paa en tysk Skole beherskede ham endnu 1839, og det forestaaende Oplysningsværk kunde efter hans Mening kun afsluttes paa tilfredsstillende Maade gennem Befolkningens Tilegnelse af tysk Sprog og Kultur. Det var endnu ikke gaaet op for hans uomskaarne vestslesvigske Sind, at Nord-slesvig stod foran en national Genoplivelse, en Selvfølelse paa dets eget urgamle Dannelsesgrundlag, og han forstod hverken Flor eller Koch.

„Nis Hanssen og De“ — skrev Flor til Koch — „er i det mindste endnu saare forskellige i Deres Følelse og Anskuelse af den slesvig-danske Sag, og da det er Stolthed og ikke Poesi og Nationalfølelse, der gør ham til Tyskernes Modstander, saa er han mindre dansk og mere (saakaldet) liberal, end De eller „Dannevirke“ kan være tjent med. For Resten er der en dygtig Natur i ham, og under bedre Omstændigheder vilde han uden Tvivl nok lære at begribe og ynde, hvad der egentlig lever og arbejder inden i Dem og mig; thi det aner han endnu ikke“.

Efter Stænderforsamlingen 1838 stod de slesvigske Sprogforhold stadig paa Dagsordenen, og Geertz's bekendte Sprogkort fremkaldte en livlig Drøftelse i Hovedstadens Blade. I denne kom Nis Hanssen snart frem i første Linie, da Offentligheden netop savnede den Sag- og Stedkundskab, som han af Selvsyn og Erfaring sad inde med som ingen anden. Fra Barndommen af var han fortrolig med Forholdene i Egnen mellem Løgumkloster og Tønder ned over Frisergrænsen, han havde boet i Karlum og Braderup, i Flensborg og Graasten og tilbragt heni- mod 7 Aar i Haderslev og overalt brugt Øjne og Øren godt. I Vinteren 1839 offentliggjorde han en Række Artikler om Sprogforholdene, der udmærker sig ved Klarhed og Kraft og gjorde „Bondesønnen fra Tønder Amt“ landskendt og paaskønnet i vide Kredse. Hans Afhandlinger læses endnu med Udbytte og Fornøjelse; men det gælder rigtignok kun deres topografiske Indhold, ikke de sproglig-politiske Forslag, som fulgte med. I disse var han nemlig langt mere tyskvenlig end Petersen fra

Dalby eller Falck og foreslog for ramme Alvor, at der i enhver større nordslesvigsk Almueskole paa Landet oprettedes en tysk Afgangsklasse med nogle danske Religionstimer“ osv. osv.

Med stor Fortrydelse skrev Koch til Flor: „Igaar fik jeg Brev fra min Svoger Nis Hanssen, hvori han søger at undskylde sig for de store Indrømmelser, han har gjort det tyske. Vi kan ikke stole paa ham eller bruge ham“. — Flor var af samme Mening, men tilføjede: „Vi maa ej opgive ham, langt mindre støde ham fra os“.

Og deri havde han Ret; thi netop i de samme Dage havde Nis Hanssen gjort det Skridt, der vil sikre ham en Plads i Danskhedens Historie. For at danne et Tilknytningspunkt i Hovedstaden for det slesvigske Oplysningsværk havde han vundet 15 andre Slesvigere, deriblandt Generalkrigskommissær Hans Chr. Riegels paa Snoghøj, Pastor Chr. Fred. Brorson, en Ætling af Salmedigteren, Professor C. V. Eckersberg, Lektor G. C. With, Kaptajn A. Baggesen, Kandidat H. C. Lassen (senere Præst i Adelby), J. A. Hasselberg osv. Den 11. April mødtes de 16 hos Brorson for at oprette en Forening til dansk Læsnings Fremme i Slesvig og i den Anledning at udsende et Opraab til Landsmænd i Hjemmet om at tiltræde en Indbydelse, som senere vilde blive offentliggjort.

I Opraabet hedder det: „For at den danske Litteraturs mange herlige Frembringelser kan i større Omfang end hidtil blive tilgængelige for dens Venner i Slesvig, og den opvakte og tænkende Almuesmand sammesteds kan gives mere Lejlighed til at forskaffe sig en gavnlig og behagelig dansk Læsning, indbyder undertegnede Slesvigere herved deres Landsmænd og andre, der har Interesse for den danske Almues Oplysning og det danske Folkesprogs Uddannelse, til at stifte en Forening, hvis Virksomhed skal bestaa i: 1) at begrunde og understøtte Læseselskaber, Almuebiblioteker og lignende Indretninger i de forskellige Egne af Slesvig, 2) at uddele gode danske Bøger, hvoriblandt ogsaa Bibler, og 3) at aabne den direkteste og letteste Vej til at forskaffe vore Landsmænd saadanne Skrifter, som de maatte ønske“.

Dette Opraab fandt Tilslutning rundt omkring i det dansk-talende Nordslesvig, endogsaa hos Mænd, som snart sluttede sig til Modpartiet (Herredsfoged Kier i Haderslev, Pastor P. Feddersen i N. Haksted, Momsen i N. Løgum osv.). I Juli udsendtes den endelige Indbydelse med o. 80 Underskrifter, for det meste nordslesvigske Præster, Lærere og Bønder. Det havde Betydning, at Provsten i Tørninglen stillede sig velvillig til Sagen, og endnu mere, at Amtmand Fr. Johannsen, Borgmester Schrader og Provst Janssen i Haderslev optraadte som Medindbydere. I dette store Amt kunde Præster og Lærere derfor

trygt arbejde for Bogsamlingerne; det samme gjaldt for Als — Sundeved (Provst Stephensen i Broager), men ellers stillede Øvrigheden sig fjendtlig til „Propagandaen“.

For de sønderjydske Førere var denne Virksomhed en glad Overraskelse. „Nu kan vi dø“ — sagde Prof. Paulsen til Flor, da han hørte om Foreningen — „Sagen dør ikke mere, det er en stor Beroligelse, og jeg har ikke levet forgæves“; men Flor var ikke desmindre urolig, særlig fordi det var Oplysningstidens eller Rationalismens Mænd, der stod i Spidsen for Foretagendet. I Juni rejste han og Koch til Riegels paa Snoghøj for at drøfte Sagen med ham, og herfra begav Flor sig til København og havde lange Samtaler med Adler og Nis Hanssen. Flor og han havde ondt ved at forstaa hinanden, da „Flors Ejendommeligheder desværre er af den Art, at de ikke egner sig til at indtage dem for ham, som ikke i Forvejen kender hans Sindelag“. Men alt formede sig paa bedste Maade, og snart kunde Flor meddele, at det gik fortræffeligt med Bogselskabet, særlig ved A d l e r s Hjælp. Senere sendte han Riegels en Betænkning om Selskabets Indretning, som i det væsentlige blev fulgt, og han skrev: „Riegels har fuldkommen Ret med Folkeoplysningen. Den er ogsaa efter min Mening langt vigtigere end Aviserne; thi disse indfinder sig af sig selv, naar hin med dansk Læsning først er der, men ikke omvendt. Jeg gør derfor alt for at udsende Bøger“.

Allerede i Septbr. 1839 begyndte Foreningens Virksomhed, og i December valgte de 16 Indbydere en foreløbig Bestyrelse. Pastor B r o r s o n blev Formand og H. C. L a s s e n Sekretær, medens R i e g e l s skulde forestaa Selskabets Virksomhed paa Øst-, N i s H a n s s e n paa Vestsiden af Slesvig. Riegels traadte dog kort efter tilbage, og i Virkeligheden trak Nis Hanssen Læset i Foreningens første 4 Aar. Han gled helt over i den nationale Lejr, og da han 1842 udnævntes til Lærer ved Aarhus Skole, skrev Bestyrelsen, at han „lige fra Foreningens Stiftelse med den mest udbredte Lokalkundskab og den varmeste Interesse for den danske Nationalitets Oplivelse i Slesvig har forestaaet d e n v æ s e n t l i g s t e D e l af Selskabets Forretninger“.

Foreningen blev modtaget med stor Velvillie i vide Kredse. Der tegnede sig straks henimod 1000 Bidragydere nord og syd for Aaen. Kong Christian VIII og Kronprinsen gav betydelige Gaver i Penge og Bøger, det classenske Fideicommis, Landhusholdnings-, og Trykkefrihedsselskabet og flere Godsejere og Rigmænd støttede det ligeledes, og der indkom store Boggaver fra private. I det første Forretningsaar kunde Foreningen sende 6000 Bøger, deriblandt vor klassiske Skønlitteratur, over til nydannede Læseforeninger og Bogsamlinger i Nordslesvig. De le-

dende Politikere her var dog ikke med i Arbejdet. C. Bonefeldt paa Als var den eneste Stænderdeputeret, der havde underskrevet Indbydelsen. P. H. Lorenzen holdt sig endnu stiv, og ham fulgte Nis Lorenzen, Petersen fra Dalby og Posselt. Derimod opgav Kochs gamle Modstander, Lejebibliotekar Chr. Sørensen, nu den „danske“ Schleswig-Holsteinisme. Som født Københavner og ivrig Ven af Folkeoplysningen sluttede han sig straks til Foreningen. Hans Lejebibliotek, udvidet ved Foreningens Hjælp, blev i de følgende Aar et af Brændpunkterne for folkelig Oplysning i Haderslev Omegn, og „med sjælden Uegennyttighed, imod sin egen Interesse, stræbte han at skaffe Foreningens Medlemmer og bidrog til adskillige Læseselskabers Stiftelse“. Da han i 1841 forlod Haderslev, takkede „Dannevirke“ ham ligeledes for national Iver og uegennyttig Virksomhed.

I det første Regnskabsaar dannedes 38 nordslesvigske Læseforeninger og Bogsamlinger med bidragydende Medlemmer (Aarsbidrag 2 Kr.). „Sulten efter dansk Læsning er uhyre“ — skrev Flor, og selv helt ned til Slien fandtes Yndere af dansk Sprog og Litteratur. I de første 4 Aar oversendte Foreningen 20,000 Bind, og der dannedes omtrent 60 Bogsamlinger i følgende Byer: Seem, Hvidding, S. Fardrup, Vester Vedsted, Rømø, Raaager, Rejsby, Vodder, Højrup, Spandet, Lintrup, Hjerting, Skrave, Rødding, Gram, Skodborg, Jels, Øster Linneth, Toftlund, Beftoft, Agerskov, Branderup, Nustrup, Skrydstrup, Sommersted, Vonsild, Bjert, Tyrstrup, Fjelstrup, Vonsbæk, Bjerning, Moltrup, Haderslev (Kochs private Samling, Chr. Sørensens Lejebibliotek), Vedsted, Hoptrup, Kvistrup, — Aabenraa, Ø. Terp, Løgumkloster, Brede, — Sønderborg, Dybbøl, Nybøl, Adsbøl, Sotrup, Broager, Kjær, Hørup, Lysabild, Hagenbjerg med Oksbøl og Svenstrup, Nordborg, — Tinglev, Kværs, Ravsted, Højsted, Rørkær, Højer, Emmerlev, Møgeltønder, Visby, Ballum, Medolden, Medelby, — Bov, Flensborg (med Holdnæs). Paabegyndte Bogsamlinger i Bønstrup i Grumtofte Sogn, og i N. Haksted gik vistnok ind. — „Den Ild, der hidtil kun havde glimtet paa enlige Steder, luede nu rundt om i Provinsen“.

Omtrent en Trediedel af Nordslesvig var saaledes forsynet med Bogsamlinger, sædvanligvis bestyrede af Præster, Lærere eller Gaardmænd. De fleste af dem blev snart helt selvstændige Foreninger, som enten foretog Bogindkøb paa egen Haand eller sendte Aarsbidragene (ialt mellem 1000—1500 Kr. aarlig) til Hovedbestyrelsen i København, der hurtig sank ned til et Agentur for Indkøb, Fordeling og Forsendelse, og havde sin Nød med at tilfredsstille de store Krav, som stilledes til den. 1840 fortæller Koch, at Raseriet efter at laane danske Bøger er tiltaget paa en overraskende Maade. I de Aftentimer, da

Udlaanet foregik, fyldtes ikke alene hans Stuer, Trapper og Gange, men endogsaa Gaden af Mennesker, især Skoledrenge og Piger, saa man skulde tro, at der var Opløb, og „man har nøjedes med Bøger, som jeg forundrede mig over. Uagtet jeg, for min Handels Skyld, ikke har bestræbt mig det mindste for, at disse Ting skulde udvikle sig, saa er de dog af sig selv fremstandne“. Fra Kvistrup i Øsby Sogn skrives 1842: „Ved i 1840 at grundlægge et Almuebibliotek her, udsatte jeg mig for saa mange Ubehageligheder af et vist Parti, at det hele Foretagende, uden den slesvigske Forenings kraftige Medvirkning, vilde være gaaet til Grunde. Medlemsantallet er tiltaget betydeligt, om jeg end modarbejdes af det tyske Parti nu mere end nogensinde. Ved min Ankomst til Sognet for 4 Aar siden, læstes „Dannevirke“ slet ikke her, men var udskreget som et rigtigt Keltringeblad; nu derimod kommer der i det mindste 10—12 Eksemplarer, det klarer dog lidt op“. Samtidig skrives fra Gram Sogn: „At beskrive Dem den Glæde, som besjæler Gemytterne over den slesvigske Forenings ædle Foretagende, formaar jeg ikke. Mange Medlemmer, som forhen besøgte Krostuerne, tyer til Biblioteket for at søge Næring for Aand og Hjerte“. Og fra Højer: „Som De nok kan tænke Dem, har jeg ved at forestaa Læseforeningen paataget mig et vanskeligt Hverv her, omgivet paa alle Sider af wüthende Slesvig-Holstenere. De søger at ødelægge Selskabets Virksomhed, men ikke desmindre er det lykkedes selv Sonden for Højer at faa Deltagere“. Ogsaa i Flensborg og Omegn fandt Foreningen stor Tilslutning, og den ukendte Bestyrer klager over, at han paa langt nær ikke kan tilfredsstille de Krav, der stilles til ham.

Størst Betydning fik Foreningen for Sønderborg og Omegn. Her stiftede en Kreds af ansete Borgere (H. C. Hansen Gyntersloh, Reimuth, Matth. Paulsen, Etatsraad Manthey, Kirurg Smith o. a.) en Læseforening i Efteraaret 1839, og Bogsamlingen voksede hurtig op til mange Hundrede Bind. I 7 Fjerdingaar udlaantes 3700 Bøger til Landboer og 2800 til Stadboer. Der oprettedes en Læsestue, hvor Aviser og Tidsskrifter fremlagdes, og hele Omegnen mod Vest hen til Ringenæs og mod Nord op til Egen droges med ind i Virksomheden. Foreningen blev snart det Midtpunkt, hvorfra Modstanden og Harmen imod Hertugen næredes, og de ovennævnte Mænd dannede et politisk Parti, der var nærmere i Slægt med Bønderne end med Akademikerne, og i 1841 gennemførte P. H. Lorenz's Valg til Stænderdeputeret paa antislesvig-holstensk Grund.

I det enkelte ellers at eftervise Bogsamlingernes Betydning lader sig ikke gøre. Det kan kun siges, at den Slægt, der voksede op efter 1840, sugede Næring — bevidst eller ubevidst — fra alle disse Arnesteder for nye Tanker og frugtbar Paavirkning.

Det havde været Formyndernes Hensigt at gøre Nordslesvigerne til Trælle under en fremmed Kultur. Uden Forstaaelse af deres eget, uden Erindring om Fortiden, uden eget Hjem og egen Villie, uden Del i Aandslivets Fryd og Smerte mentes de dømt til Straadød paa en fremmed Strand, og saa kom i den ellefte Time denne Besøgelsestid! — Det var vor Guldalders Litteratur, der brød Land. Dens Tale trængte ind i den store Tomhed, som Kulturkampen havde skabt, den førte Ordet der, hvor Forkynderne forlængst var forstummede, selv til de fjerneste og goldeste Landsbykroge naaede den som en ildnende Hvisken og „forstyrrede den Gravens Fred, som Sønderjylland hidtil havde nydt“. Med Henrykkelse læste Nordslesvigs jævne Mænd og Kvinder om Danmarks henfarne Dage, hvor alt var nyt for dem, og Ingemanns Romaner og Blichers Noveller gik deres Sejrsgang fra Sogn til Sogn. Hvor er der ikke blevet „skrannet“ over Messing-Jens! Hvor har „æ Bindstouw“ ikke frydet og „Valdemar Sejr“ og „Prins Otto“ betaget — disse „Kongebøger“, der viste, at Danmark var et Land, som man fuldtud kunde være bekendt at tilhøre. Overalt piblede Nationalfølelsen frem, Vaaren ringedes ind af vore bedste Sangere, og fra Flensborg Fjord til Kongeaa droges Befolkningen umærkelig hjemad til sit rette Dannelseshjem.

„I, som forliste Frihed og Magt,
 hører I det? Fæstningen falder!
 Eder er Ofret og Varselet bragt;
 giver nu Agt!
 Fortid og Fremtid paa Eder kalder,
 Bjærget, som stemmed' jert Aandedræt,
 ruller sig bort som en Taageplet;
 Kæmpen, som slog jer i Bolt og Baand,
 mister i Dag sin højre Haand“.

XIII.

„Dannevirke“ og „Lyna“ 1839—41.

Min Fremstilling af Peter Chr. Kochs Virksomhed som Grundlægger og Redaktør af „Dannevirke“ har mødt Indsigelser fra forskellige Sider. Kort før sin Død offentliggjorde Arkivar Georg Hille i Slesvig en Afhandling for at bevise, at Koch ved Bladets Stiftelse ikke havde mødt nogen nævneværdig Modstand hos de tyske Regeringsmyndigheder, og at han paa Grund af Usandfærdighed, Hykleri og hele sin „svinepolitiske“ Optræden ikke

fortjener nogen Sympati. Hvad den første Paastand angaar, da strider den saa bestemt imod alle foreliggende Oplysninger, ogsaa imod Forfatterens egne, at der ikke behøves nogen Imødegaaelse. Den haarde personlige Dom over Koch begrundes lige saa lidt, men henstilles som en Slags psykologisk Essens, der skal kunne presses ud af hans forskellige Ansøgninger og Forretningskrivelser til Regering og Konge; kun er det Skade, at disse upersonlige Brevskaber afgiver et daarligt Grundlag for en moralsk Dom, og at de er forfattede af forskellige: 2 skyldes Koch selv, 3 Flor, 1 Advokat Jens Peter Stibolt og 1 Amtmand Fr. Johannsen i Haderslev, hvorfor Essensen vel nærmest maa blive en Ess-bouquet med blandet Duft. Der skal ganske andre Bevisligheder til for at fælde en saa ødelæggende Dom over en brav Mand.

Ligeledes har Lejebibliotekar Christian Sørensens Efterslægt privat gjort Indsigelser imod den Fremstilling, som Koch (og efter ham jeg) har givet af Sørensens Stilling til det nationale Røre i Nordslesvig. Indsigelsen drejer sig nærmest om hans danske Sindelag og om hans Virksomhed for den „Slesvigske Bogforening“, der ikke kunde berøres i første Afsnit. Men da den saavel som Hilles Artikel bringer nye Oplysninger om Forholdet mellem H. Seneberg og P. C. Koch og dermed ogsaa Bidrag til „Dannevirkes“ Historie fra 1839 til 41, skal Forholdet mellem de to Mænd endnu en Gang berøres (med Undskyldning for et Par Gentagelser.)

Familien Seneberg stammede fra Landsbyen Kongsted ved Fredericia og hed oprindelig Sørensen. Heinrich Senebergs Fader lærte Bogtrykkerhaandværket i Odense, hvor hans store Langsomhed skaffede ham Øgenavnet Seneberg, hans senere Slægtnavn. Han nedsatte sig i Haderslev, hvor Sønnen fødtes og 1829 overtog Faderens Trykkeri med Ugebladet „Lyna“, der som andre Intelligensblade havde Forsendelses- og Avertissementsret. H. Seneberg var en jævn Haandværks- og Forretningsmand og litterært saa karrigt udstyret, at han end ikke kunde paatage sig det Redaktionsarbejde, som Bladet krævede, hvorfor dets Retning ganske slavisk bestemtes af Byens herskende Parti med Rektor og Præst i Spidsen. Men da de politiske og nationale Rørelser efter 1837 begyndte at spalte Byen i forskellige Lejre, kom Seneberg i Klemme og endte til sidst i Lommen paa Hertugen af Augustenborg.

Som Faktor paa Trykkeriet arbejdede Senebergs Fætter, Christian Sørensen, der var født i København og 1830 oprettede et dansk Lejebibliotek i Haderslev. Senere blev han Agent for Trykkefrihedsselskabet og den „Slesvigske Bogforening“, men savnede ligesom Fætteren journalistiske Anlæg. Han stod uden for Byens og „Lynas“ Tyskeri, men knyttedes mærkværdig nok

gennem P. Hiort Lorenzen til de slesvig-holstenske liberale og kom derved i Modsætning til sine tidligere Venner Chr. Nissen og Koch, hvis nationale Bestræbelser foreløbigt ikke vandt Københavnerens Bifald.

Ved „Dannevirkes“ Fremkomst var Seneberg Byens eneste Bogtrykker (altsaa ogsaa „Dannevirkes“), og hans Ugeblad havde Avertissementsret for By og Amt; men da det betalte sig slet, ønskede han og Sørensen at grundlægge en dansk „Lyna“ enten ved at komme i Besiddelse af Kochs Privilegium eller ved at udsende et selvstændigt dansk Følgeblad, hvilket efter de gældende Bestemmelser var ulovligt Kappestræb. — Paa den anden Side havde Koch kun opnaaet det nøgne Avisprivilegium, og hvis han vilde bestaa og trives, maatte han erhverve Portolettelse, Trykke- og Avertissementsret, altsaa Rettigheder, der kunde tjene til at undergrave Seneberg. De to Mænd var Erhvervsfjender og arbejdede daarligt sammen. Seneberg klagede over Kochs uordentlige Manuskripter og store Fordringer med Hensyn til Sats og Tid, og Koch paastod, at „Dannevirkes“ Fjender fik Lov til at snuse i hans Sager paa Senebergs Kontor, og at al den ondsindede Sladder, der fo'r Byen rundt om ham, stammede fra den senebergske Kreds. Da Seneberg — skrev Koch til Flor — viste sig uvillig, „da han var en Fjende af Bladet, af Sagen, af Dem og mig og kun ventede paa den Højtidsdag, da han kunde usurpere „Dannevirke“, og da han truede med en Opsigelse, tog jeg ham paa Ordet og gik min Vej“. Der var Beregning med i Spillet fra begge Sider, og Koch paastod stadig, endnu som syvtiaarig, at han havde faaet Seneberg til at underskrive følgende Linier: „Det er min bestemte Erklæring, at jeg af Mangel paa Tid og Typer ikke kan fortsætte „Dannevirkes“ Trykning længere“ — en Erklæring, som Koch ikke forsømte at udnytte, og som den anden nægtede at have udstedt. Mellem de to var der samme Forskel som mellem en lurende Middelmaadighed, der kun tænker paa sine egne Skillinger, og en snu og modig Karl, der vil erobre en Provins. Koch kunde, som han selv siger, meget godt have holdt sin Rival i „Selerne“, men hans Virksomhed krævede en egen Presse, og han gik til Kastrup i det fjerne Flensborg for at skabe en Situation, der kunde give hans Ansøgning Vægt.

I Flensborg udkom „Dannevirke“ under de vanskeligste Forhold, og dets Venner maatte opbyde alt for at holde Liv i det. I November 1838 henvendte Flor sig til Kong Frederik for at skaffe det en egen Presse og Avertissementsret. Han skrev til Koch: „Jeg havde en alvorlig og heftig Samtale med den gamle Konge, som endtes med, at han var meget rystet og bevæget, og jeg forlod ham med Taarer i Øjnene. Dog lovede han intet, og De maa ikke gøre Dem mindste Forhaabninger; thi Virk-

ningerne af denne Marquis-Posa-Scene vil formedelst Mandens utrolige Letsindighed og Frygtsomhed samt vore mægtige og overmodige Fjenders ubarmhjertige Føleløshed meget snart være aldeles udslettet. Imidlertid bør de Dog indgive Deres Ansøgning“. Og næppe var Flor atter kommet til Kiel, før han tog fat paa Tronfølgeren, som gennem Hertugdømmerne vendte tilbage fra sin store Udenlandsrejse. „Medens hele Kiel kun har een Tanke: Prins Christian kommer i Aften“ — skrev han — „lukker jeg mig inde med den Forestilling: For dem, som vil begynde med atter at rejse Dannevirke i Sønderjylland, gives i n g e n H v i l e!“ — og han satte sig selv, Prof. Paulsen, Koch, Nissen og Amtmand Johannsen i Arbejde med at paavirke Tronfølgeren og Adler til Gunst for Bladet.

Helt forgæves var dette ikke. Flors Mistillid til Kong Frederik viste sig for en Gangs Skyld ubegrundet; thi længe før Kochs Ansøgning indkom, havde Kongen paalagt Kancelliet at indhente Oplysninger om „Dannevirkes“ Forhold, og da Tronfølgeren kom til Haderslev og gav Koch Foretræde, udspandt der sig følgende Ordskiifte. Tronfølgeren: „De ønsker at anlægge et Bogtrykkeri for selv at trykke „Dannevirke“?“ Koch: „Ja, men det faar jeg ingen Tilladelse til uden D. K. H.'s Understøttelse“. Tronfølgeren: „Ja, jeg vil sige Dem, det vil være vanskeligt, da det vil komme her til Magistratens Erklæring, og jeg kan ikke love Dem det bestemt; men De ønsker jo ogsaa Avertissements-Rettighed, og det er meget billigt, at De faar denne; thi jeg indser, at der maa være Trang her i dansk Slesvig for et Blad til saadanne Meddelelser. De kan indgive Ansøgning, og De skal faa en Anbefaling fra Amtmand Johannsen, som jeg vil bede ham om og har allerede sagt ham Besked“. — Den af Amtmanden reviderede og anbefalede Ansøgning indsendtes derefter. Konge, Tronfølger, Kabinetssekretær, Amtmand og Professor havde forenet sig om at skaffe Detailhandler Koch i Haderslev en lille Avispresse og en anden beskednen Begunstigelse — og hvem skulde vel saa kunne forhindre det?

Alligevel gik der Maaned efter Maaned uden Besked, og da Koch ved Christ. Nissens og v. Wimpffens Død trængtes haardere og haardere, satte han til sidst alt ind paa at føre Sagen igennem. Skønt han arbejdede med en betydelig Underbalance, udvidede han Bladet — saadan spigrede han Flaget til Masten — og uagtet han ikke ejede noget, købte han dog det nødvendige Materiale til et Bogtrykkeri og styrtede sig saaledes „hovedkuls nedad i Gæld“. „Jeg har nu spillet Trumf Es ud“, skrev han i Marts 1839, „og bestilt alt, hvad der kræves til et Bogtrykkeri for „Dannevirke“, og jeg har ligeledes meddelt Prins Christian og Adler, at jeg med Smerte venter paa Privilegiet, som skal sætte Trykkeriet i Bevægelse . . . Hele Pla-

nen synes mig selv noget luftig; men vi gaar til Grunde med hele vort Felttog, hvis vi ikke gør Kæmpeskridt, og disse kan alle-tider kaldes luftige af Dværge“. — Ligeledes maatte Flor paa ny henvende sig til ovennævnte høje Herrer, og samtidig ind-gav Koch en Erindringsskrivelse (forfattet af Advokat Stibolt) til Kancelliet for at bede om hurtig Afgørelse, og det ikke mindst, fordi han — ved en skriftlig Misforstaaelse (!) — allerede nu var kommet til at hæfte for Trykkermateriellet hos Skriftstøber Trennert i Altona og var udsat for at blive helt ruineret, hvis han ikke fik Tilladelse til at anlægge en egen Presse.

Men som Tronfølgeren havde ventet, blev der gjort Modstand og det ikke mindst af Magistraten i Haderslev. Ved Juletid 1838 lod Borgmester Schrader Koch vide, at han ikke kunde opnaa de ansøgte Begunstigelser, med mindre han opgav Bla-dets Retning og Medarbejdere, aldrig berørte det dansk-tyske Mellemværende og ingensinde optog danske Bekendtgørelser fra selve Byen. Smilende svarede Koch, at han ikke kunde gaa ind paa saa billige Vilkaar; men da hans Ansøgning kom til Ma-gistratens Erklæring, stillede denne sig endnu skrapere over for ham. Den fordømte hans Færd og skildrede „Dannevirke“ som et Ophidsningsblad af den betænkeligste Art, og kun under Forudsætning af, at det blev forandret til et neutralt Oplysnings-blad, at Redaktøren fik et Tilhold og den vedkommende Politi-mester en Anvisning i saa Henseende, kunde Magistraten over-hovedet udtale sig om nye Begunstigelser for Peter Chr. Koch. I sin Erklæring afslog den enstemmig Andragendet om Aver-tissemetsretten, der ogsaa fremtidig skulde tilhøre den brave Seneberg alene, og kun Borgmesteren og Stadsekretæren, to fødte Holstenere, fandt det billigt, at Koch, for at undgaa en be-sværlig og ydmygende Afhængighed af en Rival, kom i Besid-delse af en egen Presse til „Dannevirkes“ Trykning; — men selvfølgelig kun under Forudsætning af, at han opgav enhver Sprogpolemik og ethvert Angreb paa tysktalende Medborgere. De indfødte Raadmænd, haderslevske Forretningsspidser, af-slog dog ogsaa dette, og Koch havde vist Ret i, „at de store her i Byen ikke engang vilde unde ham en Drik Vand, i hvor tørstig han end maatte være“.

Hos den gottorpske Regering stod Kochs Sag om mulig endnu slettere. Skønt denne ikke havde Myndighed til at bevilge eller afslaa Ansøgninger om Avisprivilegier, havde den dog 1837—38 gentagne Gange givet ham et Afslag og kun surmulende givet efter, da den stod over for hans tredie Ansøgning, led-saget af Tronfølgerens anbefaling. Nu stillede den sig endnu skrapere end Magistraten i Haderslev. Den Maade, hvorpaa Koch hidtil har benyttet sit Privilegium — hed det i dens Er-klæring — gør ham ikke fortjent til nye Begunstigelser. Aver-

tissementsretten kan ikke indrømmes ham, og da han ikke er Bogtrykker af Fag, da „Dannevirkes“ ringe Holderantal ikke kan bære et eget Trykkeri, og da Bevillingen strider imod de hidtil fulgte Grundsætninger, maa ogsaa denne Del af Ansøgningen afvises, med mindre (tilføjes der spydigt) det iremtidigt skal gøres til almindelig Maxime, at enhver Bladudgiver ogsaa skal have Ret til at anlægge et Trykkeri.

Saaledes anbefalet kom Sagen tilbage til Kancelliet, og selvfølgelig vlide det have været Konferensraad Høpp en Glæde at stille sig ved Provinsregeringens Side, hvis han havde haft Mod til det; men nu faldt Afgørelsen noget anderledes ud. I Kancelliets Betænkning hedder det, at Avertissementsretten ikke kan tilstaas Koch, da dette vilde være en stor Haardhed imod Seneberg, som tilbyder ugentlig at udgive Intelligensefterretninger i begge Sprog; og vel staar ogsaa Ansøgningen om et eget Trykkeri i Strid med den hidtil fulgte Praksis, men kan dog „tilraades af særlige Omstændigheder“. Hvem tvivler om, at disse særlige Omstændigheder var Prins Christians Indgriben til Gunst for Koch? Uden Tronfølgerens Hjælp havde „Dannevirke“ aldrig faaet et eget Trykkeri.

Den 28. April 1839 meddeltes det Koch, at Kongen havde givet ham Ret til at anlægge en egen Presse til „Dannevirkes“ Trykning; men Bevillingen omfattede ikke andet Bogtrykkerarbejde og kunde til enhver Tid tilbagekaldes. Efter at Flor havde sagt god for Koch hos Skriftstøberen i Altona, opstilledes Pressen i Haderslev, og fra 17. Juli udkom Bladet atter der. Styrket og udvidet gik det ind i sin anden Aargang, men var endnu omlejret af Farer og Genvordigheder.

Regeringen havde afkrævet Seneberg en Erklæring om hans Forhold til Koch og „Dannevirke“, og han forsvarede sig med Kraft. Ingensinde havde han nægtet at trykke Bladet og var ogsaa villig til atter at besørge det paa billige Vilkaar; særlig anstrængte han sig for at beholde Avertissementsretten ubeskaaret. „Lyna“ var Intelligensblad for By og Amt, det bragte ogsaa danske Bekendtgørelser, og for at fjerne alle Klager og sikre ogsaa den dansktalende Befolkning et Organ tilbød han at udgive det ikke som hidtil med et halvt Ark om Ugen, men med to halve Ark henholdsvis i det tyske og danske Sprog og saaledes, at alle Intelligens-Efterretninger uden Prisforhøjelse skulde optages saa vel i den tyske som i den danske Udgave. Samtidig udsendte han en Subskriptions-Indbydelse paa et „dansk Følgeblad“ og afskedigede Rektor Brauneiser og Pastor Lautrup som Redaktører af „Lyna“. Det var sandsynligvis hans Hensigt ved Hjælp af et Par yngre Sagførere at gøre Bladet mere aktuelt og særlig at behandle kommunale Anliggender.

Denne uventede Virksomhed fra Senebergs Side opskræmmede Flor over al Maade og bevægede ham til nye Skridt for at skaffe „Dannevirke“ Avertissementsret. Men da „Lynas“ danske Følgeblad udkom med Juli Kvartal 1839, viste det sig som et ganske dødfødt Foretagende og vidnede højt om Senebergs og C. Sørensens journalistiske Uformuenhed. Bladet gav ingen ledende Artikler, men begyndte hvert Nummer med en daarlig oversat Fortælling eller Skildring som „Skimmelrytteren, Mønstringen ved Boulogne, Træk af Preusserkongens Liv, Den Skindøde, Middel imod Tandpine“ o. s. v. Ved Siden deraf indeholdt det nogle Torvepriser fra Haderslev og Hamborg og en Snes Bekendtgørelser, hvoraf Halvdelen eller flere var i det tyske Sprog og ikke ledsaget af en dansk Oversættelse.

Saaledes saa „Dannevirkes“ Medbejler ud. Det var denne visne Enfoldighed, som Provinsregeringen havde tænkt at lyk-saliggøre den nordslesvigske Befolkning med. Bladet skal kun have haft femten selvstændige Holdere og standsedes af Kancelliet efter 14 Ugers Forløb. Dette skete selvfølgelig ikke, fordi Bladet var slet, men fordi det var ulovligt og ikke gjorde Fyldest som Avertissementsblad. Kancelliet lod sig forelægge første Nummer af Følgebladet sammen med „Lyna“, og det viste sig da, at de to Blade havde et helt forskelligt Indhold, og at det første bragte 10 tyske Bekendtgørelser imod 6 danske. Det maatte derfor betragtes som et selvstændigt Blad, der ikke kunde udgives uden ny Bevilling, og enten skulde Seneberg forskaffe sig en saadan og udgive et helt dansk Blad, eller ogsaa i selve „Lyna“, der kunde udkomme paa Dansk eller Tysk, optage alle Kundgørelser og Inserater i begge Sprog spaltevis ved Siden af hinanden. Men dette evnede Seneberg ikke. Allerede i Oktober standsedes Følgebladet efter „Meddelelse fra højere Sted“, og paa en ny Forespørgsel i Februar 1840 fra Provinsregeringen, der søgte at benytte Seneberg imod Koch, svarede han, at han dels af Hensyn til Omkostningerne, dels paa Grund af de krævede Oversættelser ikke saa sig i Stand til at udgive et saadant Blad. Dermed var hans Sag tabt.

Imidlertid havde Flor virket med Kraft for at skaffe „Dannevirke“ Ret til at meddele danske Bekendtgørelser. Allerede i Juli 1839 indgav han i Kochs Navn en ny Ansøgning herom; baade han og Paulsen havde Audiens hos Kongen for at tale Bladets Sag, og Kancelliet fik paa ny Befaling til at afgive en Betænkning, skønt der kun var gaaet 3—4 Maaneder siden det sidste Afslag. Der faldt dog ingen Afgørelse i den gamle Konges Tid, og i de følgende bevægede Maaneder syntes Sagen glemt. I Januar 1840 indsendte Koch en ny Ansøgning (atter skrevet af Flor), og i en „ydmyg“ Følgeskrivelse tilbød han endogsaa at ombytte Navnet „Dannevirke“ med „Den nord-

slesvigske Tidende“, hvis dette kunde fjerne mulige Hindringer i det „højpriselige Kancelli“. Og da der heller ikke kom noget Svar herpaa, indsendte han et Par Maaneder senere, for endelig at faa en Afgørelse, en ny Erindringskrivelse, men ogsaa den forblev ubesvaret.

Imidlertid forringedes hans Formuesomstændigheder. Det Had, der hvilede paa ham i Haderslev, truede hans Kredit, og fantastisk omtumlet, som han var, tænkte han hyppigt paa at opgive Handelen for helt at kunne hellige sig Redaktionsvirksomheden. Flor advarede ham. „De maa forblive Købmand“, skrev han til ham; thi „som Litteraturmand alene er De uden Redning en Prakker om føje Tid, og hvad kan De saa udrette for vor Sag?“ Men paa Grund af Sprogskriptet af 14. Maj 1840 strammedes Forholdene yderligere. Koch skrev, at der var dannet en haderslevsk „Conspiration“ imod ham for at drive ham i Konkurs og rive „Dannevirke“ med i hans Fald. Fjendskabet imod ham var alt for stort, han maatte ud af sin dobbelte Virksomhed enten til den ene eller til den anden Side, og kun en Lotterigevinst paa o. 3000 Kr. satte ham i Stand til at holde det gaaende endnu nogle Maaneder og at likvidere „med større Glans“.

Under disse Forhold foretog han en Rejse til København for personlig at paavirke Kongen og skaffe en Afgørelse, men uden Held. Saa kom Flor efter og „satte ordentlig Flugt“ i Præsident O. Moltke, men rejste ogsaa hjem uden Resultat. Deres store Anstrængelser havde dog sikkert ikke været nødvendige; thi paa dette Tidspunkt havde Høpp forladt Kancelliet, O. Moltke havde genvundet sin Indflydelse, og efter Sprogskriptets Udstedelse maatte det blive selve Regeringens Opgave at skaffe Nordslesvig et dansk Avertissementsblad. Den 11. Juli 1840 bevilgede Kongen Kochs Ansøgning, og Provisreringen fastsatte Betalingsvilkaarene for de danske Kundgørelser og Inserater, som fremtidig maatte blive optaget i „Dannevirke“.

Saaledes lykkedes det Koch ved Kong Christians Hjælp efter samfulde 3 Aars Anstregelse at grundlægge en „fuldstændig Avis og Avertissements Tidende“, og for disse baade berettigede og aabenlyse Bestræbelser er der saa vist ingen Grund til at stemple ham som Løgner og Hykler. „Jeg indrømmer“ — skrev han mange Aar senere — „at jeg ved Kløgt og Snille havde Held til at styre Bladet igennem hine stormfulde Aar og bevare dets Liv, dets Mod og Kraft, hvordan det end gik uden om det. Bladet kunde ikke føde sin Mand; thi Rejser, Demonstrationer, Porto o. s. v. krævede steds Penge, og mit Hus var altid et bevæget Samlingssted for alle Propagandister“. —

Koch satte sit Liv og borgerlige Erhverv ind paa at bevare Bladet. Søg samtidig Landet rundt og find noget større! Han

var ikke som Fischer en Krøbling, henvist til at leve i en Krog af Tilværelsen, eller en forkommen Litterat, der som Redningsplanke kun havde det lille Ugeblad. Tværtimod! Han var en udlært og dygtig Købmand med en stor Kundekreds og tilstrækkelig Omsætning, og kun Bladet, kun „Dannevirke“ hindrede ham i at udnytte disse Betingelser; han behøvede blot at have opgivet sin Redaktionsvirksomhed for atter at blive elsket og atter florere som Handelsmand. Efter 2 Aars Anstrængelse gav Bladet et aarligt Nettooverskud paa 600 Kr. og havde samtidig berøvet ham det tyvedobbelte, ødelagt hans Kredit og indhyllt ham i en Atmosfære af Had og Bagvadskelse. Med 1839 fik Bladet et Tillæg, fra 1. Juli s. A. udkom det i udvidet Format, fra Januar 1840 to Gange ugentlig, fra Juli i „Kæmpeformat“. Det var hans modige Maade at kæmpe paa. Til alle Nederlag og Sorger havde han kun eet Svar: Bladets Udvidelse, og det var i første Linie ikke Prof. Flor eller Paulsen, men Peter Chr. Koch og hans brave Kone, der var Sjælen i denne Fremgang, og det var ogsaa dem, der kom til at bære Følgerne.

Allerede 1840 stod „Dannevirke“ som alsidigt Diskussionsblad over alle andre Provinsaviser. Flor mente endogsaa, at det i saa Henseende kun veg for „Fædrelandet“. Ved Borgmester Schraders Velvillie bragte det tillige et betydeligt Læsestof fra Udlandet, de saakaldte „politiske Efterretninger“, og trods alle Kochs litterære og sproglige Mangler udfyldte det Stillingen som Danskhedens Grænsevagt imod Syd. Af den saa heftig attraaede Avertissementsret havde det foreløbig dog kun ringe Glæde. Borgerne i Haderslev turde ikke bekendtgøre noget i det af Frygt for at blive haanede som „Dannevirkere“, og Bønderne var helt ukendte med at avertere. Der gik langt mere end Aar og Dag, før denne vigtige Side af dets Virksomhed gav nævneværdige Indtægter.

Den 1. Januar 1841 opgav Koch Handelen. Hans politiske Fjender, der hidtil havde troet, at „Dannevirke“, „dette Hovedstadens Foster“, udgaves for fremmede Penge, blev endelig kloge paa, at det var Koch selv, som ved sine Handelsindtægter holdt Bladet i Live. De rottede sig derfor sammen for at ødelægge Detailhandleren Koch og derigennem ramme Bladet. Overretsadvokat P. Gottfriedsen og et Par andre Sagførere indsamlede de vigtigste Pengefordringer paa ham for at drive ham i Konkurs, og vel undgik han dette ved hurtigt at lukke Butiken, men da han hverken kunde faa Varelageret realiseret eller sit eget Tilgodehavende hos Kunderne inddrevet hurtigt nok, maatte han hele Aaret igennem kæmpe med meget store Vanskeligheder, hvorom der kan læses udførligt i „Brevene“. Det gik strængt og vel heller ikke altid rigtigt til. Efter sine Venners Raad fraskrev han sig alt, hvad han ejede, og selv „Dannevirkes“ Trykkeri

synes han at have maattet leje af Flor og Paulsen, der formelt overtog det, for at det ikke skulde falde i Fjendens Hænder. Til sidst slap han ud af disse hæslige Forfølgelser med en Handelsgæld paa nogle Tusinde Kroner, der ikke kunde trykke ham, da Bladet samtidig gav et saa stort Nettooverskud, at han og Hustru med en Pige kunde leve tarveligt af det. Hele hans Kraft sattes fra nu af ind paa „Dannevirke“ og andre nationale Op-gaver.

XIV

Sprogreskriptet af 14de Maj 1840.

For den national-politiske Bevægelse betød Kong Christian VIII's Tronbestigelse et Stormcentrum mere, en yderligere og farligere Forvikling. Frederik den VI havde tilstræbt Statens Sammenhold med Til sidesættelse af den danske Nationalitet i Slesvig, Christian VIII forfulgte samme Statsmaal, men vilde samtidig Nordslesvigs Danskhed. Han var paa een Gang Helstatsmand og Nationalist. Han vilde den nationale Vækkelse, men desværre ikke dens Konsekvenser: en ny Gruppering af Statens to Folk paa national-konstitutionel Grundvold, og derfor kunde han ikke forsones. Ved sin Regeringstiltrædelse stod han over for Partier, der alle tilstræbte en Opløsning af Helstaten, som den var. Det slesvig-holstenske Parti vilde gennemføre Brudlinien ved Kongeaen og maatte derfor til det yderste kæmpe for Nordslesvigs officielle Tyskhed op til dette Skel. Det dansk-slesvigske Parti, om end mere national-folkeligt end egentlig statspolitisk, var fra Fødselen ejderdansk og tilstræbte en frivillig Tilslutning til det danske Folk fra alle Slesvigeres Side. Derfor søgte Flor at rejse en „syddansk“ Bevægelse, og baade han og Koch drømte om en officiel Danskhed i Hertugdømmet, ikke synderlig forskellig fra den officielle Tyskhed, som de bekæmpede. Deres Brudlinie faldt ved Ejderen, Slesvigs Deling var dem inderlig forhadet, og kun hos det lige fremspirende nyholstenske Parti fandt Delingstanken en svag Støtte.

De kæmpende Hovedpartier vilde dog sikkert have slaaet sig til Ro med en Deling. Det er i hvert Fald betegnende, at Advokat Beseler (selv om det kun skete paa Skrømt) allerede i Sommeren 1840 fremkom med Forslag om, at Haderslev Amt burde indlemmes i Jylland, og til syvende og sidst maatte Flor og Koch have sluttet sig til den danske Nationalstat. Det er derfor ikke helt usandsynligt, at en Mand med virkelig Statsmandsevne vilde

have kunnet føre den dansk-holstenske Statsforbindelse under ny Form frelst igennem den Malstrøm, hvori den styredes ind 1840. Men Kong Christian var ikke en saadan Mand. Et frisindet-nationalt Brud med Fortiden laa helt uden for hans Muligheder og indgød ham kun Afsky. Paa sin sidste store Udenlandsrejse (1838) var han blevet i højeste Grad reaktionært paavirket af Metternich o. a., hans Frisind trængtes mere og mere tilbage, alt som Ansvarret nærmede sig, og han besteg Tronen som traditionel Helstatsmand og Opportunist, „stolende fast paa Gud og sin gode Villie“. Fra sin Tronfølgertid havde han vel taget nationale Sympatier og Bestræbelser med ind i Regeringen, men han udformede dem ikke til storpolitiske Maal. Den sproglige Retfærdighed, han vilde øve, opfattedes tværtimod kun som et Middel til at sammenkitte den skrøbelige Stat, og da det nye Kit desværre viste sig som et farligt Sprængstof og ikke var til at slippe af med igen, ødelagde det hans Politik.

Men til det urigtige Anlæg kom personlige Egenskaber hos Kongen, der virkede lige saa skæbnesvangert. Der er sagt mange Lovord om hans Dannelse, Indsigt og Kundskaber, om hans Flid og Interesse for Sagerne, hans Kærlighed til Detaillen og Lyst til at høre alles Meninger, om hans overraskende Hofmandsevne til at gaa ind paa alle Synsmaader, selv de mest ejendommelige, og hans deraf følgende Aandsfrihed; men inderst inde var hans Intelligens af upolitisk Art, og fremfor alt savnede han den sunde empiriske Samfølelse med Bevægelserne, der alene sikrer imod store Fejltagelser. Han forstod ikke de Kræfter, han manede frem og skulde beherske. I hans Øjne var de ikke løslupne Elementærmagter, der som Rovdyr styrter sig over Byttet, men stridende Provinsmeninger, der kunde tales til Rette eller holdes i Ave ved Kancellireskripter. I Stedet for at klapse Bæsterne af og sætte sin Villie igennem kareserede han dem afvekslende, og det kaldte han at være upartisk.

Men dette hang igen paa det allernøjeste sammen med hans mest fremtrædende Karakterfejl, hans Mangel paa sund Mandsvillie. Samtiden opfattede hans Vankelmod og Vægelsind simpelt hen som Kujoneri. Danske som Tyske, Venner og Fjender søgte at udnytte den frygtagtige Side i hans Væsen og mente at kunne naa deres Maal ved at skræmme ham. Men saa psykologisk usammensat forholdt Sagen sig næppe. De nu foreliggende Kilder tillader os ved enkelte Lejligheder at trænge helt til Bunds i hans Handlemaade, ned til hans Motiver, Overvejelser og Beslutninger, og de tyder paa, at han til Tider har ladet sig lede ikke saa meget af Frygt som af en sygelig Trang til at imødekomme Modstanderne, af en enerveret Huldsalighed, der tilsidst gjorde det ganske af med dansk Enevælde. H a n k u n d e i k k e f a s t h o l d e e n A f g ø r e l s e. Det karske Enten-Eller frastødte ham,

og han gled over i et Baade-Og, idet han — selv efter at Afgørelsen var faldet og uden formelt at opgive den — blev ved at løbe bag efter de stridende Parter med nye Tillempninger, Indrømmelser eller Begunstigelser, der kun bragte Forvirring. Denne Mani kunde nærme sig det farceagtige og give ham en afskrækkende Lighed med Borgmester von Bremen.

Derfor ingen trygge og faste Afgørelser, intet dræbende Slag, men en Række af næsten utrolige Halvheder, Tilløb og Indrømmelser, Tilbagetog og Uklarheder, et fortvivlet Tric-Trac mellem Dansk og Tysk, der maatte ende med Fordærvelse. — Han havde utvivlsomt de bedste Hensigter og æstetisk set større Evner end de fleste af vore Konger, men alligevel blev han den kronede Generalophidser i det dansk-holstenske Statsliv fra 1839—48. Alle de øvrige Førere træder i Skygge for ham. Sorgenfri forvandles pludselig til et Stormcentrum af større Betydning end Kiel og Augustenborg, og da han forlader Scenen, staar Statens to Folk rede til at udkæmpe en forbitret Kamp med hinanden.

Det var hans nationale Politik i Slesvig, hans Sprogskripter fra 1840, 42 og 44 og derhen hørende Handlinger og Forhold, der fremkaldte den store Ophidselse. De slesvigske Afgørelser blev Brændpunktet i hans Regering, og da han her af og til optræder uden Dækning af Minister og Kancelli, giver Kilderne os Indblik i hans Karakter og Handlemaade, som maaske ikke kan hentes andet Steds fra. Dette vil fremgaa af det følgende, og her skal kun gøres en eneste Bemærkning. Fra Allens og Regenburgs Dage har det været Skik at gøre det tyske Kancelli til Syndebuk for de Fejl, som vore sidste Enevoldskonger begik i Slesvig. Men for det første havde Kongen selv valgt Kancelliherrerne og opretholdt dem i deres Embeder, og for det andet var de, i hvert Fald til ind i Fyrreerne, lovlige og pligttro Embedsmænd, der møjsommeligt havde slidt sig op ad Embedsstigen, og der er ingen Mening i at forlene dem med en saadan Magt og Snedighed, at de skulde have formaadt ikke alene at standse eller forkludre vigtige Regeringssager, men endogsaa at forføre Statsministre som Møsting og O. Moltke til at deltage i deres Anslag. Hvad der fortællles herom, er kun Efterklang fra Krigstidens opskræmte Fantasier og fortjener ingen Tiltro. Der skete det, Kongen vilde, og han maa bære Ansvaret.

I Aaret 1838—40 var N i s L o r e n z e n L i l h o l t en heldig Politiker. Hans Forslag om dansk Øvrighedssprog i Nordslesvig naaede Flertal i Stænderne, fordi Falck og hans Venner derved vilde skabe sig et Ly imod det oprækkende danske Vejr, og da det næsten to Aar senere kom til Forhandling i Kancelliet, naaede det ogsaa enstemmig Tilslutning her. Frederik VI havde ikke bekymret sig det mindste om det. I Sommeren 1839 rejste han til Hertugdømmerne uden at ytre sig om Sprogforholdene; Sagens

Akter naaede næppe til Kancelliet før hen paa Efteraaret 1839, og her laa de urørte til langt efter Tronskiftet. Kun Provinsregeringen paa Gottorp havde udtalt sig og stillet sig afvisende som forhen. Med nogle ubetydelige Lempelser skulde Øvrigheds sproget blive som det var, og i alle nordslesvigske Landsbyskoler burde der indføres fire ugentlige Timer i Tysk. Men hen paa Foraaret 1840 kom der Liv i Sagen, og 5te Maj afgav Kancelliet en vidtløftig og mærkelig Betænkning. Den nyfødte Sol, der straaled over Danerriget, maa ogsaa have lyst vældigt godt op i Kancelliet og faaet de tyske Regeringsherrer til at se helt anderledes paa Spørgsmaalet end under den gamle Konge, thi de stillede sig ikke alene drabeligen ved N. Lorenzens Side, men gik endogsaa et Par Skridt videre i hans Retning, medens A. Petersens Forslag om tysk Undervisning i Landsbyskolerne indskrænkedes til det mindst mulige.

I Betænkningen nedsables alle Modpartiets Grunde og Indvendinger med en Kraft, der virker helt oplivende. Tysk Øvrighedssprog i dansktalende Egne med dansk Kirke- og Skolesprog er en „Anomali“, der „zugleich“ bør fjernes. Ligeledes er det alle slesvigske Embedsmænds Pligt at kunne Dansk, og de enkelte, der maaske har glemt denne Kundskab, maa snarest se at opfriske samme. Den Retsusikkerhed, der kan opstaa ved, at Love og Forordninger er affattet paa Tysk, Dommene paa Dansk, betyder intet imod de Vildfarelser, der maa befrygtes, hvor Forhørsprotokollerne affattes i et for den anklagede uforstaaeligt Sprog. Lige saa lidt kan Kancelliet finde nogen Grund til at undtage Advokater og Notarer fra Sprogforandringen, eftersom de i egen Interesse maa slutte sig til det nye Retssprog, og den yderligere Henstilling, at den danske Tekst af Love og Forordninger autoriseres ved at forsynes med Underskrift, kan uden Betænkning anbefales.

Kancelliet indstiller derfor følgende Punkter til Kongens Godkendelse. 1) I Haderslev, Aabenraa-Løgumkloster, Nordtønder og Nordborg-Sønderborg Amter, paa de augustenburgske Godser og i visse Dele af 2det angelske Godsdistrikt indføres dansk Rets- og Øvrighedssprog „straks“ (i Resolutionen ændret til $\frac{1}{4}$, 1841), i Undtagelsestilfælde ved Embedsskifte, og det paalægges derfor alle Embedsmænd at indsende Erklæringer om deres Evne til at føre Forretningerne i det danske Sprog. 2) Ingen Embedsmand maa fremtidig ansættes i Nordslesvig uden Bevis for, at han er begge Sprog mægtig. 3) Den danske Tekst af Forordninger underskrives ligesom den tyske og gives Lovskraft. 4) Alle Embedsmænd i Hertugdømmerne opfordres til i deres Udfærdigelser at undgaa latinske Ord og Talemaader. 5) I de nordslesvigske Landsbyskoler kan der udenfor Skoletiden paa

Forældrenes Forlangende gives 3 ugentlige Timer i Tysk, og Godtgørelsen til Lærerne afholdes af det offentlige.

Betænkning og Indstilling er underskrevet af Høpp, H. Reventlow-Criminil, C. Dumreicher, H. Rathgen og F. v. Liliencron, og det har næppe været helt let for dem at sætte deres Navne under disse Brevskaber, der stred saa ganske mod deres tidligere Holdning. Men hermed var Kongen endnu ikke tilfreds. Han forlangte og modtog Dagen efter en Betænkning af Kancelliets Præsident, Statsminister Grev O. Moltke, der lige saa uforbeholdent sluttede sig til Stænderflertallets Forslag. Præsidenten saa i Sprogforslaget dels en fortrinlig Støtte for Kongens Helstatspolitik, dels et Værn imod den Embedsmandsmodstand, som havde begyndt at ytre sig imod Forandringen, — Monarkiets Bevarelse, skrev han, maa være Hovedformaålet for dansk Politik. Derfor maa Slesvig bringes i den inderligste Forbindelse med Kongeriget, og dets ældgamle Forbindelse med Holsten samtidig bevares, for at det kan vedblive at være Bindeled mellem Danmark og de tyske Hertugdømmer. Den danske Monark er saa vel tysk Fyrste som dansk Konge; han staar ophøjet over den ulyksalige Partistrid mellem Tysk og Dansk og kan kun have eet Valgsprog: *sum cuique!* Dette forglemtes af de svage Regeringer i det 18de Aarhundrede, og Frederik VI's Forsøg paa 1810 at øve sproglig Retfærdighed mislykkedes, fordi den tyske Nationalfølelse greb hindrende ind, og Ridderskabet søgte at danne en slesvigholstensk Stat. Det er derfor en sand Lykke, at de slesvigske Stænder, trods mægtig Modstand fra det tyske Partis Side, er vendt tilbage til Rettens og Sandhedens uforanderlige Grundsætninger og anerkender den dansk-talende Befolknings Ret til dansk Øvrighedsprog.

Men jo vigtigere Sagen er, jo stærkere den er i Stand til at fremme Slesvigs Forbindelse med Kongeriget, desto stærkere maa Statsklogskaben ogsaa kræve, at Reformen slutter sig nøje til Stændernes Forslag; thi kun ved frivilligt Samarbejde og Enighed kan Monarkiets Sammenhold styrkes. Med fuld Ret kan Deres Majestæt da erklære, at De har handlet i Overensstemmelse med Deres slesvigske Undersaatters Ønske, og med Kraft holde uvillige Embedsmænd til deres Pligt. I saa Tilfælde vil en simpel Ordre gennem Provinsregeringen være tilstrækkelig til at gennemføre Forandringen, men vælger D. M. en modsat Vej, saa vil det blive nødvendigt at forelægge Stænderne et Lovforslag om Sagen, og det tyske Parti vil da opbyde alt for at fremkalde Ændringer, og det endelige Resultat turde være meget tvivlsomt.

Skulde Deres Majestæt billige denne Opfattelse, er Kancelliets

Indstilling retfærdiggjort med det samme, og D. M. vil ikke miskende, at Kancelliet i sine Modifikationer af Stændernes Forslag er gaaet saa vidt til Fordel for det danske Sprog, som det kunde, hvis da ikke Forslagets egentlige Maal skulde forfejles. —

Den 8de Maj foredroges Sagen i Statsraadet, Kongen resolverede i Overensstemmelse med Indstillingen (en Tilføjelse til Punkt I vil senere blive omtalt), og den 14de udstedtes Reskriptet til den gottorpske Regering sammen med nogle Anvisninger (om en ny Prøve i Dansk m. m.), som Reformen krævede. — Kancelli, Minister og Konge mødtes i den skønneste Enighed, og der foreligger ingen samtidig Efterretning om, at Kongen mødte Modstand, at han skulde have gennemført Reskriptet mod Statsraadets Raad, altsaa ved en usædvanlig Brug af sin enevældige Magt, og med den daværende Forretningssgang maa en saadan Modstand vel ogsaa betragtes som udelukket. Mange Aar senere kritiserede A. S. Ørsted Regeringens Beslutning; men 1840 var han ikke Medlem af Statsraadet, og hans væsentlige Indvending findes allerede imødegaaet i O. Moltkes Betænkning. Derimod har det vistnok været Kongen en Tilfredsstillelse at se sin gamle Modstander, Konferensraad Høpss Navn under disse Brevskaber, og at der gaves ham Lejlighed til at underkende sine egne tidligere Bestræbelser, umiddelbart før han gik i hæderlig Forvisning til Kiel.

Ligesom Stændernes Forslag var Reskriptet et Kompromis med Indrømmelser til begge Sider. Dets Hovedbestemmelser om dansk Øvrighedssprog og tysk Undervisning stod i indbyrdes Strid og syntes at skulle gøre hinanden overflødige; thi lærte Nordslesvigerne Tysk i Skolerne, var Indførelsen af dansk Øvrighedssprog mindre nødvendig, og omvendt: afskaffedes det tyske Forretningssprog, svandt med det samme den sidste offentlige Grund til at indføre tysk Undervisning. Hvad skulde de tyske Sprogtimer til i et Land, hvis Nationalisering — ved Regeringens virksomme Deltagelse — var i fuld Gang og ved Reskriptets andre Bestemmelser maatte føres sejrrigt fremad? Det kunde dog umulig undgaa Kongens Opmærksomhed, at disse Timer vilde være et nyt og vel heller ikke helt ufarligt Fremskridt for det System, han bekæmpede, i hvert Fald maatte de tilsløre hans Hensigter og stille Befolkningen tvivlende over for Alvoren i hans Bestræbelser. Men alligevel vovede han ikke helt at afvise Fordringen. Hans Upartiskhed gjorde det ønskeligt, at det ene Parti modtog en Bid, naar det andet fik et helt Stykke. Det fastholdtes, og det var det værste, at ingen Lærer fremtidig kunde ansættes i Nordslesvig uden at have grundigt Kendskab til Tysk, og fra en frivillig Undervisning i Skoletiden forvandlede de tyske Timer til en frivillig u d e n f o r samme.

Forskellen var saare ringe, og for enhver, der ved, hvorledes de nordslesvigske Landsbyskoler saa ud for 60, endsige da for 75 Aar siden, maa den synes endnu ringere. Næsten overalt fandtes kun eenklassede Skoler med et overvældende Elevantal og med „indbyrdes Undervisning“. En vidtdreven „Dispensation“ tømte Skolerne i Sommerhalvaaret, og med omtrent fire Femtedele af Eleverne maatte Undervisningen begynde forfra i November for igen at afbrydes til Maj. Her kunde kun være Tale om at erhverve de allernødvendigste Færdigheder, og kun de „nemsomme“ Hoveder og enkelte velstillede kunde lægge sig efter et fremmed Sprog. Om dette skete i eller uden for Skoletiden var ret ligegyldigt, og i een Henseende var Regeringens Ordning farligere end Stændernes, fordi den sikrede Lærerne en forøget Indtægt, der maatte opfordre dem til at virke for Tysk, medens det oprindelige Forslag kun paabyrdede dem en Besværlighed mere uden Godtgørelse. I det første Aar efter Sprogskriptet underviste 183 nordslesvigske Lærere i Tysk og modtog af Statskassen 2196 Rdl. som Betaling; men paa Grund af den efterfølgende nationale Bevægelse fik Foranstaltningen ingen videre Betydning og hørte ganske op 1850. Jeg har kendt de faa Personer, som i min Fødeby havde nydt en saadan Undervisning, og Udbyttet var meget ringe.

Den anden Del af Reskriptet stemmede overens med Kongens Ønsker, men gav kun en Brøkdel af det, som Nordslesvigs Nationalisering nødvendigvis vilde kræve. Kongen var fortrolig med disse Krav. Lige siden han kom hjem fra Norge, havde han haft Blik for Slesvigs dobbelte Nationalitet; fra 1831 havde han i Statsraadet virket for at yde det danske Sprog Retfærdighed ikke alene i Administrationen og for Retten, men ogsaa i Kirken og Skolen. Ifølge sine Udtalelser var han lige saa national som Lehmann, selv om han ikke udtrykte sig i saa bevingede Ord. Han „vilde bevare, hvad der var levnet“, og ligesom O. Moltke „give enhver sit“.

Heller ikke var han uden stedligt Kendskab til Sprogforholdene. Under sine lange Ophold og Rejser i Hertugdømmet havde han set Tilstandene paa nært Hold og vidste af egen Erfaring, hvor stærkt Sproget og Nationaliteten tilsidesattes og forsømtes. Med Forargelse havde han hørt paa, hvorledes Præsterne i Sønderborg radbrækkede det danske Sprog, og med Undren set den Taalmodighed, hvormed Befolkningen bar dette Uvæsen. „De lader sig nøje med lidt, de gode Folk“, skrev han i sin Dagbog. Ligeledes havde han besøgt Borgerskolerne i Flensborg, Aabenraa og Haderslev og overalt mødt Sløjhed og Tilsidesættelse af de usselige Dansktimer, som Loven foreskrev — sommetider endogsaa slet skjult Spot.

1840 var Sprogforholdene saa godt oplyste, at brugbare Skel-

linier kunde drages, og det endelige nationale Opgør forberedes. Paulsen, Flor og Koch havde sørget for, at disse Oplysninger kom til hans Kundskab, ja selv Stændernes Andragende indeholdt, om end helt ufrivilligt og indirekte, en Opfordring til at paabegynde dette Opgør, idet de havde været ukloge nok til at stille Krav om tysk Undervisning i de nordslesvigske Landsby-skoler samtidig med, at det oplystes, at o. 50000 dansktalende Mennesker lidt længere syd paa ikke hørte et dansk Ord hverken i Kirke eller Skole. For en Nationalist maatte det vel være en frastødende Handling at bringe Tysk ind i Skolen i Fortryknings Øjemed, samtidig med at det danske Folkemaal i Nabostrøgene, hvor det havde al naturlig og historisk Ret, var dømt til at visne og dø. Og mon den ophøjede, politiske Virksomhed, som Kong Christian og O. Moltke tiltænkte Slesvig, ikke lige saa fuldt krævede Kendskab til Dansk i de sydlige som til Tysk i de nordlige Dele af Hertugdømmet? *Suum cuique!* —

Men det var ikke let at give enhver sit. 1840 var Slesvig et nationalt ufærdigt Land, tysk-dansk i en fortvivlet Blanding, der ikke kunde vedvare. Tre Veje var tænkelige: Det kunde enten blive helt tysk eller helt dansk — Muligheder, der laa langt ud over de nærmeste Slægtled — eller ogsaa halvt dansk og halvt tysk med et Overgangsbælte i Midten. Kun den sidste Ordning kunde grundlægges paa Landets etnografiske og sproglige Tilstande. I den tidligere Middelalder havde frisiske og saksiske Indflyttere bemægtiget sig de sydlige og vestlige Grænsestrøg og udgjorde nu den mindre Halvdel af Befolkningen, og den senere Kulturkamp havde fravristet os nogle Strøg mellem Slesvig og Husum og ført det plattyske Sprog ind i Angel. Hvor var Grænsen? Endnu højt op i Trediverne havde man ikke rigtigt Rede paa disse Forhold, og om Folkesprogenes numeriske Stilling i de saakaldte blandede Distrikter vidste man saare lidt. Prof. Paulsen var den første, der kastede statistisk Lys over Emnet. Ved Folketællingen 1835 havde Hertugdømmet 338000 Indbyggere paa 163 □ Mil, og Paulsen beregnede, at Dansk var Modersmaal for o. 159000 (paa 97 □ Mil). Han henførte alle Landsognene i Flensborg Amt til den danske Del, og af Købstæderne Tønder og Flensborg samt nogle Sogne i Gottorp, Husum og Bredsted Amter dannede han desuden en særlig Gruppe paa o. 36000 Mennesker, der talte eller forstod Dansk, og sluttelig beregnede han det danske Maximum til 195000. Hans Opgørelse var for gunstig for Dansk, den angrebes af F. Geertz og fremkaldte hurtig nye Beregninger, fra dansk Side af P. C. Koch (egentlig ogsaa Paulsen), fra tysk Side af Pastor H. N. A. Jensen i Gjelting. Deres Statistik, der begge gik ud fra Folketællingen 1835, formede sig paa følgende Maade:

		Koch	Jensen
Dansk Folkesprog	med dansk Kirkesprog	110213 Indbyggere.	110600 Indbyggere.
	med afvekslende dansk og tysk Kirkesprog	23392 " "	19400 " "
	med tysk Kirkesprog	10630 " "	15100 " "
I alt:		144235 Indbyggere.	145100 Indbyggere.
Blandet dansk og plattysk Folkesprog	med tysk Kirkesprog	47207 " "	40000 " "
	Plattysk Folkesprog	119935 " "	128000 " "
Frisisk Folkesprog	med tysk Kirkesprog	26815 " "	25600 " "
I alt:		146750 Indbyggere.	153600 Indbyggere.

De to Opgørelser faldt altsaa temmelig nær sammen. Med Omgangssproget som Grundlag delte Koch Hertugdømmet i en ren dansk Del med 144235 Indb., en ren plattysk-frisisk med 146750 og et blandet Strøg med 47207 Indbyggere. Hovedgrupperne holdt noget nær hinanden Stangen, og Vægtskaalens Stilling maatte blive afhængig af Opgørelsen over de blandede Distrikter. De tyske Forfattere var tilbøjelige til uden videre at henregne disses Befolkning til den tyske Del. Geertz havde maatte dølge mange Skoser, fordi han gjorde den største Del af Mellem-slesvig til tysk-dansk. I sin statistiske Liste opfører Jensen disse Egnes Befolkning som rent tysk, og kun i en efterfølgende Note gør han opmærksom paa de virkelige Forhold. Kohl bar sig lige saadan ad, men tilføjede: Tager man intet Hensyn til Kirke- og Skolesproget, men beregner det danske Indbyggerantal efter Modersmaalet, faar man et dansk Omraade paa 90 □ Mil med o. 170000 Mennesker, der hovedsagelig taler kun Dansk i Hjemmet. Kohl benyttede Censustallene fra 1845 og kommer altsaa til den Opfattelse, at o. Halvdelen af Hertugdømmets Befolkning var dansktalende. Han afveg kun lidet fra Paulsen, og hans Opgør faldt temmelig nær sammen med v. Wimpffens fra 1839, hvorefter Dansk var Modersmaal og Omgangssprog for 173000, Plattysk for 142000 og Frisisk for 23000

Paa sit Sprogkort 1838 betegnede Geertz Mellem- og Nordangel som „mere tysk end dansk“; kun i Sognene Store og Lille Solt lod han Sprogene være i Ligevægt, og paa hans Kort svømmede derfor dette lille Strøg som en mærkelig Sprog-Ø midt inde i et

overvejende tysktalende Landskab. Dette var dog ikke andet end et Paahit. Allerede Paulsen, der var fortrolig med Flensborgegnen, gjorde opmærksom paa, at Sprogforholdene i Solt ikke var forskellige fra det øvrige Nordangels, at de samme Tilstande herskede mod Nord og Øst ud til Fjorden, og at Dansk blev mere og mere fremherskende ud imod Hedeegnene. Geertz's Kort stod dog ikke alene i Strid med de nævnte Forfattere, der skrev samtidig med ham, men ogsaa med selve den historiske Udvikling. I den nordlige Halvdel af Angel begyndte Forældrene at tale Plattysk med Børnene i Tidsrummet fra 1815—30. 1838 kunde altsaa i det højeste en halv Snes Aargange af tysktalende Børn have forladt Skolen, og de ældste Personer, der var traadt ud i Livet uden Modersmaal, befandt sig endnu i Begyndelsen af Tyveaarsalderen. Hele den besiddende og styrende Slægt var danskfødt og talte Angelbodansk. Mellem- og Nordangel befandt sig endnu paa Afdanskningens første Trin; kun faa meget fremmelige eller indvandrede Familier havde plattysk Husprog; men selv de fleste af disse kunde tale Landsmaalet, og over for den ældre Slægts sædvanemæssige Fastholden af Modersmaalet formaede den konfirmerede Ungdom ikke at gennemføre et Sprogskifte.

For at bøde paa Geertz's Fejl udgav Koch sit *Sprogkort* 1840. Dets Tilblivelseshistorie kan læses i „Brevene“, og her skal kun gøres nogle faa Bemærkninger. Kortet var et Fællesværk af Datidens ledende Sønderjyder. Nis Hanssen havde bearbejdet Tønderegnet og Frisergrænsen og gennemset det hele. v. Wimpffen, som var Herredsfoged i Uggel Herred, havde fastsat Sydgrænsen midt i Landet, Paulsen i Flensborgegnen, og Birkedommer Jaspersen, der var født i Svesing og i mere end en Menneskealder havde været Embedsmand i Sydangel og fulgt de sproglige Omdannelser med Opmærksomhed, stod gennem Flor i Forbindelse med Arbejdet. Endnu kan tilføjes, at Kochs Broder, der som Kniplingskræmmer gennemfartede Landet, havde foretaget Undersøgelser i Egnen Øst for Husum. Kortet maa derfor betragtes som Udtryk for Datidens danske Sagkundskab.

Særlig betydningsfuld er dets Grænselinie for det danske Omgangssprogs Udbredelse imod Syd. Den føres fra Hatsted syd om Svesing og Treja, nord om Isted, syd om Farensted, Bøl og Nørre Brarup og derfra langs Lipping Aa til Gjelting Bugt. (Se Kortet). Denne Linie betegnede ikke nogen egentlig Sproggrænse, men kun det vigende Skel mellem Afdanskningens to Trin, eller den gav et Øjebliksbillede af Plattyskens Fremmarche imod Nord. Syd for Linien, hvor Forældrene allerede omkring 1790 havde begyndt at tale Plattysk med Børnene, var Dansk 1840 udelukket fra daglig Omgang, men taltes af og med de gamle og forstodes af alle voksne. Nord for Linien var Plattysk endnu kun Omgangs-

sprog for Skoleungdommen; men Fortyskningen gik sin Gang, og i den følgende, stærkt ophidsede Tid udelukkedes Dansk mere og mere ogsaa i de nærmeste Sogne nord for Linien. 1851 laa Skellet derfor noget nordligere end v. Wimpffens og Jaspersens Linie; men alligevel gjorde F. Tillisch og Regenburg, der dengang ikke havde noget nøjere Kendskab til de mellemslesvigske Sprogforhold, denne til Sydgrænse for de blandede Distrikter og fulgte i det hele Kochs Sprogkort lige til Gjelting Halvøen. Dette fik derfor Betydning for den politiske Sprogkamp i Halvtredserne, og det kan kun undre en, at det er blevet tiet saa fuldstændigt ihjel*.

1840 var tre Sprog i daglig Brug i den største Del af Angel: Højtysk (efter ringe Evne) til Præst og Øvrighed, Plattysk til Degn og Skolebørn og Angelbodansk til Bysens Folk. Forholdet mellem de to Folkemaal varierede fra Sogn til Sogn, ofte fra Landsby til Landsby, og det kunde være vanskeligt nok at rede det spegede Garn. Men dette var ikke det værste ved denne nationale Koldbrandsproces. Mellemslesvigeren var bleven træt af at være dansk Grænsevagt. Flertallet var opdraget til sproglig Selvforgt. „Vort Sprog er ingen Dansk! Vort Sprog duer ikke! Alle fine Folk taler Tysk!“ Og ingen, der satte mindste Pris paa sig selv, kunde i dannedes Paahør være bekendt at tage Vadmelmaalet i sin Mund. Hjemme: for Bordenden, i Stalden og Tærskeloen — ja, det var en anden Sag, der talte de ganske vist et Sprog, som ikke var Tysk, men heller ikke rigtigt Dansk. Det var et Slags mellemslesvigsk Kragemaal, hvormed de gjorde sig forstaaelige indbyrdes. Da Kaptajn Hammer i Krigsaarene hørte Folk i Agebro samtale paa Dansk og tiltalte dem paa Dansk, svarede de ham paa Plattysk og forsikrede, at de ikke kunde Dansk, det, han havde hørt dem tale, var et Slags Sprog, „som de brugte mellem sig selv“. De saa paa deres eget Modersmaal, som Franskmanden paa det Tyske: Folkene taler egentlig ikke noget Sprog, „mais ils s'entendent entre eux!“ —

Mellemslesvigerne var i Færd med at oversætte sig selv paa Plattysk. Et Sprogskifte vilde snart ligge mellem dem og os, og en folkelig Udvikling være gjort umulig. Det samme System arbejdede med Kraft i de nordslesvigske Købstæder og vilde ogsaa der før eller senere have samme Virkning. Det var let nok at se, hvad der skulde gøres, og de danske Førere havde

*) I ottende Hefte af Anti-sles.-holst. Fragmenter (1848) findes et noget ændret Optræk af Kochs Sprogkort, men ellers omtales det, saa vidt mig bekendt, ingensinde i den vidtløftige Litteratur om Sprogforholdene efter 1850. Dette maa synes underligt, da det dog er langt bedre end den 20aarige Geerz's, der stadig optrykkes og omtales. Jeg kender kun to Eksemplarer af det, nemlig Kochs eget i hans efterladte Samlinger paa det kgl. Bibliotek og et andet i det samme Biblioteks Eksemplar af Kohls anførte Bog.

forlængst sagt det. Deres Krav findes i „Dannevirke“ for 9. Maj 1839 under Overskriften: „Hvad er det første, der bør ske for det danske Sprogs Hævd?“ Med tydelig Adresse til Tronfølgeren hed det: Vi kan ikke vente alt paa een Gang, s k ø n t e n m o d i g M a n d m e d T a l e n t o g V i l l i e l e t t e l i g k u n d e g e n n e m f ø r e S p r o g e n e s L i g e b e r e t t i g e l s e . Det gør saamænd heller ingen Skade, om vor Øvrighed en Stund endnu dømmes og regerer os paa Tysk; thi det kvæler ikke vor Nationalaand, og i Længden kan denne Unode ikke holde sig; men det, som det kommer an paa straks, øjeblikkeligt, er Indførelsen af dansk Kirke- og Skolesprog i alle dansktalende Egne. — De vilde en organisk Udvikling fra neden, og skulde der være Alvor i Programmet at „bevare, hvad der var levnet“, maatte al Kraft rettes imod Mellemslesvig og Byerne. Her maatte der ske en Begyndelse, og uden skolemæssig Tilegnelse af Modersmaalet og uden højere danske Dannelsesskoler vilde ethvert Forsøg paa disse Egenes Opdanskning snart være haabløst for Tid og Evighed.

Claus Manicus saa paa Spørgsmaalet fra endnu videre Synspunkter. Hvis Slesvig — skrev han — skal vorde, hvad det kan vorde: R i g e t s b i n d e n d e o g m æ g l e n d e M i d t e , hvis det skal optage den ophøjede Mæglerrolle mellem Danmark og Holsten, mellem Skandinavien og Tyskland, som Natur og Forsyn synes at have bestemt det til, da maa ikke alene begge Sprog nyde lige Ret og lige Tilegnelse; men da maa først og fremmest Landets dannede Stænder vænnes til at se saa vel imod Nord som imod Syd. Freden og Tingenes naturlige Tilstand indtræder først da, naar den højere Undervisning i Nordslesvig gives paa Modersmaalet, og naar Statstjenernes ensidige tyske Dannelse ophører. Og dette maa ske, uden at Riget gøres splidagtigt med sig selv, uden at vi sætter Nationaliteten over Staten og bliver Fredsforstyrre i vort eget Bo.

Men desværre lod disse ophøjede Grundsætninger sig ikke gennemføre uden Adsplittelse. Den danske Opposition undervurderede Vanskelighederne. Kong Christian havde rørt ved en farlig og indviklet Sag, der ikke kunde gennemføres ved Reskripter alene. Den krævede vidtløftige Forarbejder og Forberedelser, først og fremmest Mænd: Embedsmænd, Præster og Lærere, der var i Stand til at røgte deres Kald paa Dansk, Provster og Amtmænd, der kunde og vilde føre Tilsyn med dem, og en Overøvrighed, som var Kongens lydige og ubøjelige Ombud. Paa alt dette var der ikke tænkt, og Mændene fandtes ikke.

Kampen stod om det dansktalende Slesvigs officielle Tyskhed. Ethvert Brud paa den overleverede Tilstand var et Slag i Ansigtet paa det herskende Parti og et Angreb paa et ældgammelt System. Over for den kommende Storm betød et Plus eller Minus her saare lidet, da Princippet i Kulturtvungen alligevel vilde

være brudt. Enten Kongen begyndte smaat eller stort, vilde hans Maal staa klart for enhver fremskuende Mand og møde den mest haardnakkede Modstand ikke alene hos den tyskvendte Befolkning selv og hos de fleste slesvigske Embedsmænd, men endogsaa hos hans allernærmeste Omgivelser. Den gottorpske Regering, ledet af Spies og Rist, begge Overretterne (i Slesvig og Kiel), styret henholdsvis af Heinr. C. Esmarch og Høpp, ja selv Cheferne i det tyske Cancelli var heftige, om end skjulte Fjender af enhver sproglig Forandring. Kongen vilde Krigen, og saa maatte han ogsaa ville Krigens Midler. „A la guerre comme à la guerre!“ Men uden en Ombesættelse af de højeste Regeringsembeder burde der aldrig have været rørt ved den slesvigske Sprogsag, Kong Frederik VI's Mænd egnede sig ikke til at gennemføre de nye Tanker, og Kong Christian kørte derfor meget snart fast.

Paa den anden Side betød det uhyre meget, om Reskriptet blev en fuldbaaren Handling, om Kongen rent autoritært skaffede en klar Afgørelse, der betryggede til begge Sider og gav, hvad der behøvedes til fortsat Udvikling — eller om han lod sig nøje med et tilfældigt, ilde begrænset Indhug, der ikke kunde bære Udviklingen ud til dens rette Grænser, men krævede nye, fortsatte Indgreb for at naa Maalet og i Fremtiden vilde ligge de to Folk imellem som et nyt Ophidselsesstof.

Reskriptet af 14. Maj var en Afgørelse af sidste Art, og dog undlod Kongen ikke samtidig at ophidse Modstanderne lige saa stærkt, som om han havde givet Danskerne alt. I hans Resolution af 8. Maj fandtes en Tilføjelse, der paalagde Kancelliet at undersøge, om Dansk ikke maatte være at indføre som Kirke- og Skolesprog i de Distrikter, hvor det utvivlsomt er Folkesprog, d. v. s. i den største Del af Mellemslesvig og i de nord-slesvigske Købstæder. — Dermed gik han langt ud over Stændernes Forslag og opgav det Maadehold, som O. Moltke saa varmt havde anbefalet.

Allerede 16. Maj paalagdes det Regeringen paa Gottorp at foretage de nødvendige Undersøgelser i dette Øjemed; men Kongen lod hurtigt Sagen falde. Det er ganske usandt, at dette skete af Klogskab og Kærlighed til sindig Udvikling, det skete af Kleinmodighed og Afmagt! I Stedet for at befri sig for en Provinsregering, der stod ham imod i hans vigtigste Regeringshandling, veg han fra Stilling til Stilling. Først opgav han at komme den haardt trængte mellemslesvigske Danskhed til Hjælp, men hans Hensigt var blevet offentlig udtalt, og den truende Mulighed, der havde langt større Agitationsværdi end en fuldbragt Kendsgerning, benyttedes til det yderste. Selv de sydslesvigske Bønder fik man indbildt, at han vilde paatvinge dem Dansk, og i Angel begyndte nu den politiske Undertrykkelse af

Modersmaalet, der naaede sit Højdepunkt i Krigsaarene. Paa samme Vis havde Frederik VI's hensovede Reskript af 1810 gjort ubodelig Skade, og her er det atter en dansk Konges famlende Politik, der kaster den sidste dræbende Ophidselse ind i denne Kamp uden ringeste Udbytte for den danske Sag. 1840 nøjedes han med at sende Nis Hanssen paa en Sprogrejse i Angel. — Derimod synes han at have vist nogen Standhaftighed overfor Planen om de nordslesvigske Borgerskolers Fordanskning. Da han hen paa Sommeren kom til Hertugdømmerne, havde Provinsregeringen udfærdiget nogle Skrivelser herom; men Regeringspræsident Spies skal da have formaaet ham til at indstille ogsaa denne Sag, og samtidig opgav han ligeledes Tanken om et dansk privat Seminar i Nordslesvig.

Ved Reskriptet fik den nordslesvigske Landbefolkning ned til Flensborg Fjord dansk Rets- og Øvrighedssprog (paa Papiret) i alle dens umiddelbare Forhold til den stedlige Øvrighed, men opad mod Overøvrigheden opretholdtes de gamle Tilstande. Amtmand og Herredsfoged skulde fremtidig tale og skrive Dansk til Befolkningen, Overøvrigheden derimod kun Tysk, og Love og Forordningen udstedtes som hidtil paa begge Sprog. Den nordslesvigske Landbefolkning, der var mindst trængt af den tyske Sprogtvang, fritoges for den, medens den dansktalende Borgerstand og den mellemslesvigske Bonde, der var i Færd med at bukke under, overlodes forsvarsløs til sin Skæbne.

Rent s p r o g l i g set havde Reskriptet derfor ingen overvættets Betydning. Indgrebet faldt alt for meget ud til Siden af det syge Sted og udryddede ikke Ondet. Derimod fik det en uhyre politisk Betydning. Som det første Lyn, der skar igennem den tyske Kulturhimmel, fremkaldte det en Forbitrelsens-Storm i Fjendens Lejr. Hertugdømmets officielle Tyskhed var brudt, men maatte generobres, koste, hvad koste skulde, og det gik derfor i første Linie ud over de liberale, der af borgerlige Hensyn havde stemt for Forslaget i Stænderne. Enten maatte disse Mænd offentlig gøre Undskyldning eller takke af eller aabent forlade den tyske Lejr. Overalt vakttes Drifter, der drev det nationale frem foran Frihedsbestræbelserne. Tyskheden blev Løsenet, og der dannedes en højst farlig Blok af Adel og Embedsmænd, fornemme og lærde, konservative og liberale, der ad alle Veje forfulgte Dannelsen af en slesvig-holstensk Stat, Slesvigs Optagelse i det tyske Forbund og den nordslesvigske Danskheds Tilintetgørelse. Med stor Smidighed svang Hertugen sig op til Fører for denne Blok, og hans Tronkrav vovede sig snart helt frem i Daglyset. Efter 1840 havde Kongen kun meget faa paa-lidelige Embedsmænd i Hertugdømmerne, og de fleste af disse sad tilmed i underordnede Stillinger. Alt af Indflydelse, Talent og Lærdom, hele det hidtil splidagtige Slesvig-Holsten, smededes

sammen til en tysk Liga, der kun anerkendte nationale og separatistiske Formaal.

Det var denne oprørske Sammenslutning omkring Hertugen, der drev P. Hiort Lorenzen bort fra de slesvig-holstenske liberale.

XV

P. Hiort Lorenzen.

P. H i o r t L o r e n z e n var virksom Stændermand i tre korte Samlinger, alt sammenlagt i omtrent 40 Uger, og i dette korte Spand af Tid evnede han at gøre sig selv til Fører og at give vort politiske Liv en ny Retning. Dette skyldtes hans Karakters Kraft, hans hensynsløse Given-sig-hen i Kampen og hans særegne Stilling paa Grænsen af dansk og tysk Politik. Som sit Hjemland haltede han mellem Dansk og Tysk, og som det maatte han gennemgaa en Trængslernes Ildprøve, der satte ham i Knæ. Enhver Opfattelse, han har gjort gældende, alle Afskygninger i hans Stilling, enhver Ytring, der undslap ham under det tragiske Sammenbrud i Efteraaret 1844, vil blive vejet paa Historiens Guldvægt, og ve hans Minde, hvis han ikke bestaar Prøven.

Hans Levnedstegnere: Laurids Skau og Johan Ottosen, har ikke bragt fuld Klarhed over hans Liv. Adskilligt af det, den første fortæller, er ikke helt historisk, og da Ottosen skrev, var Kilderne til Lorenzens Historie endnu ikke fuldt tilgængelige. Derfor er Grundlinierne i hans Skæbne ikke trukket skarpt nok op. Da han døde, stod han for den offentlige Bevidsthed som d a n s k Nationalhelt, hans nationale Betydning kom til helt at overskygge hans Frihedsbestræbelser, og i det væsentlige er det saaledes endnu.

Men set fra dette Synspunkt falder hans Liv ud i to modsatte Afsnit med et grelt Skel i 1840. Før dette Aar var han lige saa ivrig slesvig-holstensk-tysk som i de følgende $4\frac{1}{3}$ Aar national-dansk, og O v e r g a n g e n sker gennem en Fornægtelse af hans Fortid, gennem et Brud, der maa forsvares. Men denne Opfattelse rammer ikke Nerven i hans Liv, ikke Kraftkilden i hans fremstormende Personlighed eller Følgerigtigheden i hans heftige Handlinger. Han var ingen N a t i o n a l i s t, men en politisk Radikaler, en national-kølig Demokrat, der havde hentet sine Idealer fra den store Revolution uden Paavirkning af tysk Nationalisme, og derfor havde han ogsaa bevaret sin nedarvede Statspatriotisme, saa dybt rodfæstet i Nordslesviger-

	Dansk Folkesprog med dansk Kirkesprog.		Dansk Folkesprog med afvekslende dansk og tysk Kirkesprog.		Dansk Folkesprog med tysk Kirkesprog.
	Blandet dansk og plattysk Folke sprog med tysk Kirkesprog.		Plattysk Folkesprog med tysk Kirkesprog.		Frisisk Folkesprog med tysk Kirkesprog.

P. C. Kochs Sprogkort over Sønderejylland 1840.

nes Hjerter. Mellem ham og hans lærde slesvig-holstenske Venner var der den afgørende Forskel, at han, ogsaa efter 1830, vedblev at føle sig som dansk Statsborger, betaget af lornsenske Frihedsideer, medens de andre var tyske Akademikere, forud for at de blev Slesvig-Holstenere. Han elskede Danmark, men hadede dets Forfatning, og en Omordning og Omgruppering, men ikke en Opløsning af Staten var nødvendig. Han brød sig ikke stort om Slesvig-Holsten, men haabede i dets Landdagsminder at finde Fodfæste for de første Skridt paa Omdannelsens Vej. Derfor kæmpede han først sammen med de liberale Slesvig-Holstenere, ikke fordi Partiet var tysk, men fordi det delte hans demokratiske Tanker, og han bekæmpede samtidig den vaagnende Danskhed, men igen ikke, fordi den var dansk, men fordi den i hans Øjne var absolutistisk. Og han fulgte sit Parti, saa længe det var til, men det ophørte at være til, da Nyholstenerne svigtede, da de slesvigske liberale løb sammen i en statsopløsende Blok omkring Hertugen, og da Lorenzen noget nær lodes ene tilbage af det Par Hundrede Mennesker, som dengang betød Liberalismen i Hertugdømmerne. Naar en Skovskrænt styrter ud i Havet, og kun en enlig Stamme bliver staaende paa den gamle Plads, indtager denne ganske vist en anden Stilling end sine tidligere Fæller og maa søge fornyet Rodfæste i denne Stilling; men det er ikke den, der har skiftet Standpunkt — og saaledes heller ikke Lorenzen. Han gik ikke over, men blev forladt og derefter tvunget til at vælge sig et nyt, i hvert Fald et snevrere Omraade, men ikke et nyt Princip for sin Virksomhed. De hertugelige Slesvig-Holstenere fastholdt Omraadet for at fremme en oprørsk Politik, Lorenzen opgav Omraadet for at kæmpe videre for Liberalismens Grundsætninger, og hvem er saa her Overløberen?

Han havde ingensinde været ubetinget Slesvig-Holstener, han blev heller ikke ubetinget Dansk, men han var og blev ubetinget Radikaleren Lorenzen, og som saadan stred han i de følgende Aars forbitrede Nationalitetskampe for Frihedens Ret i Samfundet uden nogensinde at sætte Danskheden øverst i sit Program. Da han 1842 talte Dansk i Slesvigs Stændersal, skete dette i første Linie ikke for at hævde det danske Sprogs Ret, men for at sprænge det Forbund mellem Kongen og de hertugelige Slesvig-Holstenere, som spærrede Vejen for en frisindet Udvikling i Staten; da han 1843 opsøgte Kongen i hans egen Hal, var det atter Frihedens Sag, han talte, og da han 1844 nedlagde sit Mandat som Stænderdeputeret, foretog han ikke en tom, nationalistisk Demonstration, men en politisk indledende Handling, der skulde bringe Danmark og Slesvig i Oprør mod Frihedens og Rettens Undertrykkere.

I December 1842, da det tyske Had slog sammen over hans Hoved, og han haanedes som Forræder, skrev hans gamle Kamp-

fælle og Ven, Nyholsteneren Chr. Feldtmann: „Lorenzen har altid hyldet Frihedens fremfor Fædrelandets Genius, og han har aldrig, heller ikke nu, fornægtet denne sin Gudinde. Overalt, hvor hans fyrige Fantasi mente at opdage hendes Spor, fulgte han efter, hvad enten det var paa dansk eller paa tysk Grund. Han var Slesvig-Holstener, saa længe politisk Beregning lod ham øjne de gunstigste Frihedsmuligheder paa denne Side, og han blev dansk, da den nyholstenske Kritik syntes at bevise Slesvig-Holstenismens Uforenelighed med det tyske Princip.“

Købmand P e t e r H i o r t L o r e n z e n var 45 Aar gammel, da han traadte ind i det politiske Liv. I 25 Aar havde han været Forretningsmand i Haderslev og paa Møllepladsen ved Sønderbro oparbejdet en betydelig Landforretning. Han var udgaaet af et dannet Embedsmandshjem og havde i nogle Aar besøgt Byens lærde Skole; men ellers vides der saare lidet om hans Udvikling og Forhold. Vor Dom over ham maa grundlægges paa det sidste Tiaar af hans Liv, paa Kampaarene fra 1836 til 45, da Døden bortrev ham midt under et stort Nederlag og efterlod hans Gerning som et Brudstykke, der har været Genstand for heftige Angreb og Forsvar.

Egentlig er han den mærkeligste Skikkelse i det Portrætgalleri, vi her beskæftiger os med. Paulsens og Flors Udvikling staar i klare Træk for os, og til syvende og sidst er Originalen Koch kun et kras Udtryk for den nordslesvigske Aandslivlighed; men at Fuldblodshviggen eller rettere Republikaneren Lorenzen kunde opfostres i Datidens Haderslev og fra en Smaastads-Butik træde umiddelbart over i Stændersalen som liberal Anfører, virker i højeste Grad overraskende. Fra Kongerigets vaagnende politiske Liv haves intet tilsvarende. Straks da han giver Møde, kæmper han med ualmindelig Kraft og Myndighed for de liberale Ideer: for Selvstyre og Udvikling af større personlige Værdier hos sine Medborgere, for Nærings- og Toldfrihed. Med eet Slag er han de slesvigske Liberales første Mand og jævnbyrdig med de bedste i Landet. Alt det smaatskaarne er strøget af ham; der er en beundringsværdig Helhed og Storladenhed over hans Bestræbelser og hans Person, og denne bæres af et Temperament, der ikke kender til Frygt, der kan potenseres op til hvidglødende Lidenskabelighed uden at tabe Selvbeherskelsen; men rigtignok ogsaa til en beklagelig Blindhed for de virkelige Forhold.

Som politisk Instrument var han stemt en Oktav højere end sine Omgivelser. Frihedsbevæget følte han sig løftet op over det lille Samfunds smaa Interesser, snevre Maal og trevne Gang, ogsaa op over sine egne Forhold. For ham var Sagen alt, og hans høje Idealisme tvang ham ind paa Baner, der forbløffede Samtiden og endnu virker overraskende paa os. For saa vidt var han i god Forstand en „exalteret“ Mand (som Koch sagde),

Peter Hiort Lorenzen.

højspændt, handledygtig og fremadbevægende som Hjulet paa en Damppløvs; men bag ved laa ikke desmindre en Fejl i Anlægget, en ikke helt nøje Afbalancering af Sjælens Evner, der blev skæbnesvanger for ham selv. Hans Fremdrift var langt stærkere end hans Virkelighedsopfattelse, end hans Forstaaelse af de Mennesker og Forhold, som han vilde beherske, og han kunde forvirre sig ud i det voldsomme. „Bjørnen Lorenzen“ havde en mægtig Lab og slog haardt, sommetider uforsigtigt til, og han handlede derfor nødtigt uden at have en koldsindig Raadgiver ved sin Side. I Tidsfølge hed disse Raadgivere: C. A. Selig, H. Kopperholdt, Jochimsen, Flor, J. Wegener og P. C. Koch.

Han var en stor „Debater“, en ivrig Taler, selv om han ikke fuldtud besad Veltalenhedens Naadegave, og som politisk Aktør var han alle sine samtidiges Overmand. Det er den Art Mænd, der under store Kriser kommer frem i første Linie og driver Mennesker og Sager fremad, det er dem, der udfører den afgørende Handling, Hugget; men det er vel ikke altid dem, der leder Udviklingen videre og behersker Menneskene. Ved sine Handlinger drev han vort Samfund ind i en Udvikling, der blev afgørende for Slægtled; men det var egentlig ikke den Retning, han selv havde taget Sigte paa.

„I hele Slesvig findes ingen Mand, der kan udfylde Lorenzens Plads og træde frem som han“ — skrev Johan Wegener 1844 — „han er ej bange for noget Skridt eller nogen Konsekvens; han er den fuldendteste demokratiske Karakter, og han fordrer intet for sig selv; men han har tillige de underligste Begreber om Mennesker og Forhold, og jeg kender ingen, der mere og uklogere overser disse for Sagens Skyld. Han er mindst af alt Købmand; han ved ej, hvad Penge er, og han har, lige siden hans politiske Liv begyndte, ej tænkt en halv Time rigtig paa sine Handelsaffærer. Hans Legeme og Sjæl er i en evig Bevægelse, og det er ej blot det danske og slesvigske politiske Liv, han gaar op i, men det franske, engelske og spanske beskæftiger ham lige saa stærkt“. I denne lidt tidsfarvede Penne-tegning er Lys- og Skyggesiderne i Lorenzens Karakter sikkert nogenlunde rigtigt fordelte.

Lorenzens Virksomhed i de slesvigske Stænder 1836 og 38 falder udenfor denne Bogs Ramme. I det sidstnævnte Aar led de liberale et stort Nederlag. Lorenzen, Clausen og Berwald havde stillet Partiets Hovedforslag, der forkastedes, og Lorenzen vendte hjem til sin Fødeby, fuld af Had til de hertugelige og uden Tillid til Fremtiden. Ved sin Hjemkomst 1836 var han blevet modtaget med Fakkeltog og Gilder, og i P. C. Kochs Festsang kaldtes han „vor kære Ven, vor bedste Ros“. Da han kom tilbage 1838 hilstes han paa Tysk af Dr. Alexander Marcus

og nogle stedlige Partifæller, og snart udviklede Forholdene i Haderslev sig paa en ugunstig Maade.

Paa den ene Side søgte „Dannevirke“ at drage Borgerskabet over i sin Lejr, og paa den anden mærkedes snart Hertugens Indflydelse, efter at han i Efteraaret 1838 havde begyndt Felttoget imod de liberale. Hvor meget der i de stedlige Kampe maa tillægges ham, kan ikke altid afgøres, fordi hans Historie endnu ikke er skrevet; men vi gaar næppe fejl, naar vi antager, at han fra første Færd ogsaa i Haderslev har jaget det politiske Vildt med samme Heftighed som Rævene paa Søgaards Heder. I hvert Fald fra Begyndelsen af 1840 var han virksom med i Byen.

Det Spil med Forlokkelser, Skræmning og Spionage, der er skildret foran under Aabenraa, øvedes ogsaa her og havde tildels samme Virkning. Men Hertugen traf større Vanskeligheder i Haderslev end i de gamle holsten-gottorpske Byer: Aabenraa og Tønder. I Aarhundreder havde Borgerne ikke kendt anden Fyrste end Kongen, og den nedarvede Statspatriotisme lod sig ikke udrydde hverken af Hertugens Ombud eller af Liberalismens Ordførere. I de følgende Kampaar talte Peter Volquardsen og P. H. Lorenzen forgæves til det egentlige Borgerskab, det blev ved sit, og da Afgørelsens Dag kom, var det ikke en Politiker, men en navnløs Mand lige ud af dets egen Midte, en Skomagermester Rasmussen, der kommanderede: Fæld Gevær! og drev Kongens Fjender bort fra Haderslev Torv. „Quand nous autres aurons fini, les bons bourgeois seront toujours là“.

1839 havde Haderslev lidt over 6000 Indbyggere. Byen laa midt i et stort Opland med alle Betingelser for frodig Udvikling; men Borgerskabet var endnu forkomment og fattigt efter de onde Tider og knægtet af Overklassen. Kun enkelte Storkøbmand ragede op over den tarvelige Jævnhed, lidt mindre højt end Frue Kirke op over det Kline- og Sprinkelværk, hvoraf Byens Smaahuse dengang bestod. Disse Matadorer og nogle syd fra indvandrede Haandværksmestre dannede den egentlig tysk-vendte Del af Befolkningen; men hertil kom en betydelig Embedsstand: en halv Snes Retsembedsmænd, lige saa mange Advokater, 7—8 Læger, Lærerne ved den latinske Skole, 3 Toldere, 2 Apothekere, 2 Præster o. s. v. Paa et Par Undtagelser nær var alle disse Mænd Slesvig-Holstenere, der under deres Universitetsliv havde sluttet sig til den tyske Nationalisme. For dem gik Tyskland til Bælt og Kongeaa, og de opretholdt den Smule Tysk, der taltes i Byen. Men hverken selskabeligt eller politisk beherskede de den helt. Garnisonens danske Officerskorps dannede nogen selskabelig Modvægt, og Byens højeste Embedsmænd: Amtmand Fr. Johansson og Borgmester Ludvig Schrader, begge af holstensk Æt og begge uddannede før

Frihedskrigen, bevarede deres Kongetroskab gennem alle Anfægtelser.

Her var altsaa Stof nok til Brydninger og Partidannelser, og Overklassen kom ogsaa snart i Kog. De to Aviser: „Dannevirke“ og „Lyna“, benyttedes endnu ikke; Agitationen foregik mundtlig i „offentlige og private Huse“. Den gamle, selskabelige Klub „Harmonien“, stiftet omkring Aarhundredets Begyndelse, slog ikke til længere, og i November 1838 dannede P. H. Lorenzen og hans nærmeste Venner „Borgerforeningen“, der snart talte 100 Medlemmer og ligesom de tilsvarende Foreninger i Aabenraa og Flensborg var tænkt som Planteskole for Frihedsideerne. Men dette mislykkedes alle tre Steder, og efter et Par Aars Forløb var den haderslevske Klub i Hænderne paa det augustenburgske Parti. Kampen var allerede i fuld Gang i Vinteren 1839. I Marts skrev Koch: „Lorenzen er for Tiden i megen Nød og Elendighed, da han i den nydannede „Bürger-Verein“ er traadt for stærkt op med sine Meninger og Planer, saa Selskabet, bestaaende af 100 Medlemmer, har delt sig i to meget fjendtlige Partier. Formedlst de haarde og skærende Debatter har han tabt meget, ja næsten hele sin Anseelse og behagelige Omdømme i Publikum. Sagen er meget vanskelig for ham, da Modpartiets Formand er energisk, klog og ubøjelig og lægger an paa at styrte hans Anseelse. Han beklager at møde en Modstand, som end ikke Stændersalen havde budt ham, og hans Søvn forstyrres om Natten“.

Der haves ellers ingen Efterretninger om disse Smaakampe, end ikke Navnet paa Lorenzens Modstander er naaet til os; men da Lorenzen dengang var slesvig-holstensk rettroende, maa Slaget være ført mod hans radikale Synsmaade, og fra et lidt senere Tidspunkt ved vi, at han i sin egen Klub kun raadede over et Mindretal paa 34 og kun havde en forsvindende Del af det egentlige Borgerskab bag sig. For at skaffe sig et bredere Grundlag søgte han at „hale“ P. C. Koch til sig, og denne skriver: „Han vilde vist have givet Slip paa mange Anskuelser, hvis Sagen kunde være realiseret; men jeg var bange og holdt mig tilbage“.

Og medens han saaledes rent politisk tabte Terrain i sin egen Valgkreds, mødte han hos sine liberale Meningsfæller i Kongeriget og Holsten en afgørende national Modsætning. Her skal kun henvises til hans og Orla Lehmanns Brevveksling 1839—40, der meddeles nedenfor. De var enige om det meste, kun ikke om Nationalitets- og Sprogforholdenes Ordning i Slesvig. Paa dette Punkt var Lorenzen lige saa kølig og udglidende, som Lehmann fyrig og fordringsfuld. „I Naturens og Retfærdighedens Navn“, skrev den sidste, „protesterer jeg mod det skændigste Tyranni, der gives paa Jorden, at fratage et Folk dets Nationalitet og Sprog, og denne Sag rager højt op over

| Kong Christian VIII.

ethvert Forfatningsspørgsmaal, — diese Sache kan an keine Bedingung geknüpft werden“.

Det gik Lorenzen paa samme Maade overfor Th. O l s h a u s e n, da denne i Forsommeren 1839 fremsatte sine nyholstenske Ideer og vendte sig imod det nationalt ufærdige Slesvig. Den slesvigske Befolkning, skrev han, har endnu ikke truffet sit Valg mellem Kongeloven og „Forbundet“, mellem Dansk og Tysk, og saa længe dette ikke er sket, kan Holsten heller ikke knytte sin Skæbne til Slesvig eller til Dele af det, men maa ad egne Veje forfølge sine politiske og nationale Maal i Forbindelse med det øvrige Tyskland. Ogsaa for ham staar Nationaliteten over ethvert Forfatningsspørgsmaal, og „ein Volkstheil darf von seiner Nationalität nichts ausopfern, einer Verfassung mit Nicht-Nationalen zu Liebe“.

Med Nyholstenernes Frafald brast Lorenzens skønneste Drøm: Det konstitutionelle Slesvig-Holsten i trofast Union med det konstitutionelle Danmark. Slesvigs Tilslutning imod Nord spærredes af Kongeloven, imod Syd af Forbundet, og hans Hjemland forekom ham som en Fisk, der flød i Oceanet for før eller senere at blive slugt af en graadig Haj. Virkeligheden gled bort under ham. I Juli 1839 skrev han til Lehmann: „Ved de holstenske liberales Frafald er der bragt Forvirring ind i Slesvig-Holstenernes konstitutionelle Bestræbelser; jeg kan selvfølgelig ikke dele enkelte Slesvigeres Anskuelse om Slesvigs Indtrædelse i det tyske Forbund, og da overhovedet det konstitutionelle Parti i Hertugdømmerne nu ikke alene er adspaltet, men ogsaa lammet ved Folkets Ligegyldighed, vil jeg trække mig helt tilbage fra alle konstitutionelle Bestræbelser. Skulde der senere i Tiden findes et reelt Grundlag, og jeg da endnu besidder Sundhed og Kraft, vil jeg atter være paa Pladsen“.

Denne Beslutning betød dog ikke ret meget hos en Mand, for hvem Politik var ensbetydende med Livet, og efter Tronskiftet træffer vi ham atter i hans gamle Kampstilling, indviklet i en Række Stridigheder, der fik Betydning. I Decbr. 1839 indgav Magistraten i Haderslev en loyal Adresse til den nye Konge, men Deputeret Kollegiet, en Art Byraad, der beherskedes af Lorenzen, nægtede at tiltræde denne og vedtog en anden, der i højtravende Udtryk fremførte de liberale Krav om fælles, slesvig-holstensk Landdag med besluttende Myndighed og Skattebevillingsret, om Pressefrihed og Offentlighed i kommunale Anliggender. Denne skulde underskrives af Byens Borgere, og i „Lyna“ indkaldtes der i den Anledning til et almindeligt Borgermøde; men da dette stred imod Forordningen af ¹³/₁₂ 38 og ikke var anmeldt for Borgmesteren, forbød han det og lagde samtidig Bladet under Beslag. Bølgerne gik allerede højt i den lille By, og da Førerne ikke vovede at lade det komme til Kon-

flikt med „Spitzbuben“ S c h r a d e r og Lansenerobersten H. G. Castenschiold, maatte Kollegiet indsende Adressen i sit eget Navn, ledsaget af en Klage over Borgmesteren. K o c h ansaa det ligeledes for sin Pligt at tage Parti imod disse Adresser, der tilsigter „den lille Stats Søndersplittelse“ og arbejder for „en aristokratisk Forfatning, hvori det menige Folk ikke har en eneste Stemme“. Ogsaa en Del jævne Borgere lod høre fra sig, idet en Blikkenslagermester V i t u s H a r t m a n n (i nøje Forstaaelse med Schrader) fremlagde en almindelig Lykønskingsadresse, der ikke indeholdt „upassende Ønsker“, og som til Lorenzens største Forbitrelse underskrevs af 180 „tro“ Borgere.

Forøvrigt gik det i Haderslev som alle andre Steder. Magistraten modtog meget hurtigt et naadigt Svar, medens de liberale tildeltes skrappe Afvisninger, som det var Embedsmændene en Fornøjelse at bekendtgøre for dem. Det haderslevske Deputeret Kollegium underrettedes om, at det ganske havde misforstaaet „vort aabne Brev“, at der ikke kunde tages Hensyn „til deslige utidige Ønsker“, at det slet ikke havde nogen Adkomst til at sammenkalde Borgermøder, og at Politimesteren kun havde gjort sin Pligt.

Dermed var Lorenzen noget nær færdig med Kong Christian. Han vendte sig bort fra denne „A u t o k r a t, d e r s k u l d e t v i n g e s t i l a t s v æ r g e t i l F o l k e t“, og hans Ytringer om ham maa alt dengang have været saa frimodige, at han kunde frygte for at blive slæbt i Tugthuset. Det kan derfor heller ikke antages, at Kongens senere Handlinger, f. Eks. Sprogreskriptet af $\frac{14}{5}$ 40, kan have ændret hans Opfattelse eller paa-virket hans Beslutninger i de bevægede Maaneder, som fulgte.

Efter det kgl. Svar slog Lorenzen ind paa en ny Vej. For at virkeliggøre en lille Del af Programmet besluttede han at begynde fra neden og fremtvinge O f f e n t l i g h e d i det haderslevske Byraads Forhandlinger. Men derved tørnede han paa ny sammen med sin gamle Fjende, Borgmester Schrader, der var ikke saa lidt af en Skarpmager, og mødte paa anden Maade store Vanskeligheder. Kollegiet var ingen Repræsentation i moderne Forstand. Dets 16 Medlemmer valgtes enkeltvis paa 16 Aar af Magistraten efter Indstilling af Kollegiet selv, og det var saaledes en selvfornyende Forsamling, der kunde staa fjernt fra Byens virksomste Kræfter. Heller ikke havde det et nøje afgrænset Virksomhedsomraade, men skulde sammen med Borgmester og Raad „efter Sædvane“ overveje Byens almindelige, navnlig dens finansielle Forhold; Forhandlingerne førtes for lukkede Døre, dets Betænkninger fulgte som Bilag med Magistratens, og det havde hverken Formand, Skriftfører eller Protokol.

Det var denne Forsamling, Lorenzen pludselig lod optræde som forhandlende Byraad. Der valgtes Formand, Sekretær, Rets-

og Presseraadgiver, en Forretningsorden vedtoges, og en Protokol anskaffedes; men da der ingen Forhandlingsemner forelaa, svævede det hele paa Randen af det latterlige. Schrader og Koch besluttede at bringe Lorenzen en Tak-for-sidst for mange drøje Stød, og i en Række Artikler i „Dannevirke“, som Borgmesteren forfattede, og Koch oversatte, drev de ligefrem Løjer med det nye Borgerraad og skosede „Frihedsmændens høje Kald, hvis Frihedstaler i Borgerforeningen og i offentlige og private Huse i Sandhed gør os lykkelige“. Her en lille Prøve paa, hvad en tysk Borgmester kunde finde paa at skrive 1840: „Haderslev er den nordligste Stad i Sønderjylland. Almuesproget er her Dansk; men de fornemme Folk vil ikke vide af deres Modersmaal at sige. — Staden udmærker sig ved en overordentlig Intelligens hos sine deputerede Borgere, som ogsaa henregner sig til de fornemme Folk. De er for største Delen fødte her i Byen eller ogsaa i Omegnen og er smaa Købmænd eller Haandværkere. Deres Modersmaal er Dansk, men flere af dem radbrækker desuagtet Tysk. Naar de vil bekendtgøre deres højtidelige Beslutninger, taler de til os Borgere kun Tysk, hvilket Sprog vi for det meste ikke forstaar. Vor gamle, ærværdige „Lyna“ har forkyndt saare vigtige Ting, ad hvilke ingen vil smile, langt mindre le. Den 21. Januar 1840 har vore Deputerede fattet den vigtige Beslutning at anskaffe en Protokol, næste Gang vil man vist beslutte at købe Blæk, Penne og Strøsand. Den 7. Februar 1840 har man puttet en Bøde paa 4 Skilling i Bøssen og valgt en Præsident. Beslutningerne bliver stadig vigtigere. Den 18. Februar har man besluttet at indgive tvende Besværinger til H. M. Kongen: den ene imod Magistraten, fordi denne ikke vil underskrive Indberetninger sammen med dem, den anden mod den slesvigholstenske Regering, fordi samme, paa Politimesterens Andragende, har tilstedet en Politiudgift. — Det er i Sandhed at beklage, at Haderslev ikke ligger i Holsten; thi da vilde vore Deputerede vistnok besvære sig over Kongen hos Forbundsforsamlingen i Frankfurt“.

Disse Spotteartikler vakte en uhyre Opsigt, og et Borgermøde sammenkaldtes baade for at give Striden større Offentlighed og for at stive Kollegiet af overfor „Dannevirke“; men heller ikke dette faldt helt heldigt ud. Schrader selv overvaagede Forsamlingen og talte Dansk, medens alle indfødte Haderslevere betjente sig af det tyske Sprog. Kun en Trediedel af „Borgerforeningen“ og en Sjettedel af Byens Borgere sluttede sig til Kollegiet og udtalte Afsky for Bladets „ondskabsfulde og pøbelagtige“ Artikler. Nogen Sejr for Lorenzen kunde dette ikke kaldes; men Schrader og Koch gik det heller ikke efter Ønske. Det vækker vor største Forundring, at den kgl. Borgmester maatte gøre en Bodsfærd til Augustenborg og hos den hertugelige Biregent

mistede al Bevaagenhed paa Grund af sit „Dannevirkleri“. Ligeledes misbilligede Prof. C. Paulsen Kochs Opræden „imod Borgeraadens selvstændige Udvikling“.

I fulde Skaaler udøste Lorenzen sin Harmes over „Skræm-selet“ Schrader og Uslingen Koch, der som en anden Emile de Girardin benyttede Pressen til at opnaa smudsig Pengevindning og forægtelig Hofgunst. Og han blev ikke staaende ved Ord alene. I Februar havde han overtaget Redaktionen af „Lyna“, og da „Aabenraa Ugeblad“ kort efter gik over til Dansk, besluttede han og Kopperholdt at ødelægge dette lille „Dannevirke“, „Lyna“ udkom fra April som Intelligensblad for Aabenraa og erobrede de fleste af Fischers Holdere. Senere skulde Turen komme til selve „Dannevirke“, og Koch skrev spottende: „Hvorledes det vil gaa dette 20 Mil for sydlig grundlagte Blad, vil først kunne ses, naar en herværende varm Forfægter af Modersmaalet, Nationaliteten og Fædrelandets Union faar udgivet sit nye Blad: „Norddeutscher Zeitschrift“.

Men Lorenzen førte ikke Felttoget igennem. Omkring Majdag sagtnedes Skydningen, og samtidig optoges han mere og mere af de Fremskridt, som den liberale Sag gjorde i Kongeriget. „Ytringsfriheden har i København taget et uanet Opsving“, skrev han allerede i Marts, „de danske Fædrelandsvenners mandige og frimodige Sprog lyder uhindret over til os. Offentlige Forhandlinger om Sager, som i andre Lande er et noli me tangere, føres saa frit, som sandhedskære Mænd kan ønske det, og vi tør derfor haabe, at den slesvigske Presse ogsaa snart vil blive løst af sine Lænker“. Kort efter kunde han glæde sig over, at der var udkommet en ny Jagtlov for Kongeriget, „der iler forud for os paa mange Maader“. I April foretoges de nye Borgerrepræsentantvalg i København, de demokratiske Førere, Orla Lehmann og Balthasar Christensen, fik Sæde i Raadet, og Lorenzen saa deri et Bevis for, „hvilke dybe Rødder „Fædrelandets“ Tendens har slaaet i Hovedstadens Borgerskab“.

Dette betog ham. Det lille, han havde villet i Haderslev, fuldbyrdes samtidig i det store i Hovedstaden, og for hans fyrige Fantasi aabnede sig hidtil uanede Perspektiver. Han saa et stort dansk Frihedsparti i uimodstaaelig Fremmarche mod en fri Forfatning, og den „infame 'lex regia“, hans egentlige Bussemand, overgivet til Baal og Brand paa selve Kongens Nytorv. I samme overdreven optimistiske Aand skrev Lehmann samtidig til ham: „For Opnaaelsen eller Erobringen af en Forfatning staar egentlig kun Slesvig i Vejen“, og efter at have udviklet dette nøjere tilføjede han: „Jeg giver Dem mit Æresord paa, at jeg kun vil en frivillig Forening med Slesvig paa Vilkaar af en Forfatning som den norske. Foreslaa De en saadan i den næste Stænderforsamling og vær overbevist om, at Tusinder, som nu

holder en fri Forfatning for umulig, vil tiljuble Dem, og De er en Frihedens Heros. Slesvig er Anstødsstenen, kun Slesvig kan løfte den, paa Slesvig kommer alt an!“

Disse Ord blev afgørende for Lorenzen; men medens han endnu befandt sig paa Overvejelsernes Standpunkt, gav ogsaa Hertugen Møde. Det lille Røre, der var begyndt i en Provinsby, voksede op til et dramatisk Opgør og bragte Lorenzen i Løbet af nogle Maaneder i Kontakt med Landets politiske Hovedretninger. Sammenstødet med Hertugen fremtvang Afgørelsen. Dennes fanatiske Egoisme og Lorenzens lige saa heftige Almensans kunde ikke længere trives ved Siden af hinanden. Hertugen hadede den storstilede og stejle Købmand, og Lorenzen saa i Hertugen Landets onde Aand, en „Belzabul“, der vilde lægge Folket i „rustne“ Lænker.

Lige siden 1838 havde Hertugen benyttet Afstemningen i Sprogsagen til at sammenpiske et „tysk“ Parti, der skulde støtte hans Tronkrav, forberede Slesvigs Optagelse i det tyske Forbund og tilintetgøre de liberale. Hans hensynsløse Energi, hans Hjælperes Iver og den indre politiske Stilling efter Tronskiftet skaffede ham i de nærmest følgende Aar en Indflydelse og Magt, som ikke stod i noget rimeligt Forhold til hans Statsmandsevner eller til den ringe Folkeyndest, som omgav ham. Han aabnede et Hadets Felttog uden Storsyn og Varme, fuldt af Fordrejelser og Mistænkeliggørelser og i Pressen ført under Navnløshedens Maske mod navngivne Mænd. Centrum med Falck i Spidsen bukkede stiltiende under, Thies Steenholdt, Todsens og Sydslesvigerne fornægtede deres Afstemning i Sprogsagen, og i Foraaret 1840 fastholdt kun de liberale Førere: P. H. Lorenzen, G. F. Clausen og F. Berwald sammen med Flensborgerne og 4—5 nordslesvigske Bonderepræsentanter deres Stemmegivning. De sidste brød Hertugen sig ikke om, og Angrebet rettedes derfor imod, hvad han kaldte de liberale „Koryfæer“. Det kan ikke afgøres, om Sprogreskriptet af 14. Maj har foranlediget hans første Indlæg, der fremkom i Itzh. Wochenbl. d. 22. s. M. og havde passeret flere Hænder, før det naaede Redaktionen. Reskriptet omtales i hvert Fald ikke i Artiklen, der nærmest var et Optryk af ældre Stykker om Sprogsagen, ledsaget af en polemisk Afslutning imod de nævnte. Heller ikke havde Hertugen troet, at Kongen vilde opfylde Stænderflertallets Andragende. „Han er vel ikke gal“, havde han sagt til C. Tillisch, da Afgørelsen allerede var faldet, og det er først efter Hoffesterne i Kbhvn. i Maj og Juni 1840, at han for Alvor benytter Reskriptet som en mægtig Svøbe overfor sine Modstandere.

Lorenzen har sikkert haft endnu mindre Kendskab til Sprogreskriptet end Hertugen. Hans første og vel at mærke afgørende Svar var dateret 24. Maj, tre Dage før „Dannevirke“ bragte

Forordningens Ordlyd, og han kan kun have kendt den af et Par Linier i et holstensk Blad. Heller ikke han omtaler Reskriptet, og Paastanden om, at dette skal have haft en afgørende Indflydelse paa hans Optræden, maa vel allerede af den Grund henvises til Sagnetes Verden.

Den hertugelige Artikel var et groft Overfald. Paa sofistisk Vis gjorde Forfatteren de nævnte tre Mænd ansvarlige for Flertallets Afstemning i Sprogsagen; kun ved deres Tilslutning var der kommet til at staa 21 overfor 18, og de var derfor de eneste skyldige. Netop disse liberale Førere, der altid talte det store Ord om Hertugdømmernes Rettigheder, havde svigtet Fanen, vist Mangel paa Opfattelsesevne og politisk Dannelse og udleveret Slesvig til den danske Propaganda.

Berwald og Clausen veg og stod kort efter aabenbar Skrifte; alene Lorenzen optog Handsken. Halvt spøgende afviste han Hertugens Taabeligheder om, at de tre skulde være de eneste skyldige i Flertallets Beslutning 1838; som god Aktør forsømte han heller ikke endnu en Gang og offentlig at kundgøre sit Had til det gamle Regimente (Borgmester Schrader) og den danske Vækkelse („Girardin“—Koch), og endte med at erklære, at han, saa langt fra at være nogen Forræder, havde stemt efter Overbevisning og Samvittighed og derfor ikke havde noget at tilbagekalde. — Men da han godt vidste, hvem han havde for sig, og hvorom det drejede sig, huggede han tværs igennem al Snak og skrev følgende Afvisning: „Hvad Politik angaar, da kender jeg kun een: at virke for Folkets Ret og tilsvarende konstitutionelle Garantier. Med Opofrelse af det, som jeg anser for sandt, ret og billigt, at slutte mig til et Parti, der intet vil høre om Folkets Rettigheder og i Forbund med Bureaukratiet søger at hindre ethvert aandeligt Fremskridt, dertil vil jeg aldrig nogensinde kunne bevæges, komme hvad komme vil. Et Parti, der vel forsvarer Hertugdømmernes Rettigheder, men kun til Fordel for Aristokrater og Bureaukrater, **har jeg derfor heller ikke kunnet blive utro.** Skal jeg tilhøre et Parti, da maa det være Folkets Parti, det demokratiske Parti“.

Saaledes lød hans Afvisning af det hertugelige Slesvig-Holsten. Han havde, som han selv skrev et Par Maaneder senere, for fire Aar siden sluttet sig til de liberale Slesvig-Holstenere, som havde valgt den historiske Basis til Udgangspunkt for deres Forfatningsbestræbelser, fordi Beslutningen om at gøre Folkets naturlige Ret til Grundvold for en Forfatning dengang endnu intet Steds havde fundet Understøttelse. Men 1840 var denne Understøttelse til Stede baade i Holsten og i Danmark, og hans Afvisning blev derfor fuldtud forstaaet af Samtiden.

Hertug Christian August af Augustenborg.

Derimod har vore Historikere ladet den ganske uændset, og idet de saa skulde til at forklare hans Mandatnedlæggelse i August, underskød de ham ikke alene Motiver, som han slet ikke havde, men gjorde endogsaa hans Optræden til et B r u d med nationalt Anstrøg. „Han valgte Bruddet med fuld Bevidsthed“ (Ottosen). — „Sprogsagen, Harmen over Hertugens Forfølgelse og Respekt for den Kongevillie, som havde givet sig et saa kraftigt Udtryk ved med eet Slag at fuldføre, hvad man i hundrede Aar havde talt om, samlede sig (hos Lorenzen) til et pludseligt Brud, saaledes som det laa i hans ejendommelige Charakter, og han nedlagde sit Mandat“ (A. D. Jørgensen).

Men alt dette er uhistorisk og saarende for hans Minde. Hvad nu først hans Motiver angaar, da kan vel ingen have kendt dem bedre end Lorenzen selv, og han skrev nogle Dage før Mandatnedlæggelsen: „Hvis jeg resignerer, da sker dette af Grunde, som slet ikke staar i Forbindelse med min Afstemning i Sprogsagen eller med de Opfordringer, som i denne Sag er stillede til mig“. For ham var ikke Sprog- men Forfatningssagen det alt overrægende Motiv, det inderst skillende og afgørende.

Og dernæst B r u d e t. Med hvem og med hvad brød han? Han var fuldstændig fortrolig med Slesvig-Holstenernes Planer og kunde bedømme Stillingen. Hans liberale nyholstenske Venner havde opgivet Slesvig for at fremme en tysk-national Frihedsbevægelse i Holsten; hans liberale Venner i Slesvig havde rottet sig sammen omkring Hertugen for at faa deres Hjemland indlemmet i en fremmed Stat, og alle samlede sig om en Tronkræver, der var Liberalismens Dødsfjende. Paa ethvert afgørende Punkt havde hans tidligere Partifæller brudt med ham, og hvad skyldte han saa dem? Han opgav sin tidligere Politik, fordi den var blevet umulig, magtløs og landsfjendtlig, fordi de saa højt priste „Landesrechte“ nu skulde smedes om til nye Lænker for Hertugdømmernes Folk, fordi han savnede ikke blot de 30000 Bajonetter, Hertugen spottende havde talt om, men endnu meget mere de 200 Mænd, som forhen havde arbejdet sammen med ham i frisindet Retning. Fra en umulig Drøm vendte han tilbage til den ramme Virkelighed, der omgav dem alle. Som hans Borgerbrev fortalte ham, var og blev han Borger i den „kongelig danske Sø- og Handelsstad Haderslev“, og vilde de hertugelige raabe Forrædernes navn efter ham, kunde han henvisse til det Retsind og den „Konsekvens“, der havde drevet ham bort fra deres Lejr og i Fremtiden blev hans bedste Skjold.

Efter Erklæringen af 24. Maj stod Lorenzen ganske ene. Han havde opgivet sit Haab til Kongen, enhver Tro paa Hjælp fra oven; ikke mindre grundigt havde han lagt sig ud med Embedspartiet og de doktrinære og befandt sig i den heftigste Kampstilling til den danske Vækkelse; endogsaa hans egen Valgekreds var

paa Veje til at glide bort fra ham, og Folkets store Hob forholdt sig ganske ligegyldig overfor alle Overklassebevægelser. Han var drevet ind i en Snevring, og det skulde synes, at Hertugen maatte have haft let ved at gøre ham til en politisk død Mand, eller, efter at alle hans Aandehuller var tilstoppet, lade ham omkomme som en indefrossen Sæl under Isen. Dette var ogsaa Meningen, og alle ventede noget saadant under Sommerens fortsatte Pressefelttog.

Men til Hertugens største Ærgrelse trak han stadig Vejret, og i de samme Junidage, da de omtalte Artikler læstes med Skadefryd saavel af hans hertugelige som af hans dansk-slesvigske Modstandere, mødtes han, Flensborgeren I. W. H. J o c h i m s e n og H. I. H. d e W o l f f til en Raadslagning i Lorenzens Hjem og fattede Beslutninger, der fik vidtrækkende Betydning. I flere Henseender kan disse Overvejelser sidestilles med Nissens og Kochs Samtaler tre Aar tidligere: en ny Start indlededes, og nye Synsmaader begyndte at gøre sig gældende i den dansk-slesvigske Udvikling. De tre Købmænd var nationalkølige Mænd, tyskdannede, til dels ogsaa tysktalende, uberørte af al Sprogfanatisme og Fædrelanderi, men ogsaa uden dybere Forstaaelse af det nationales Magt og Ret, særlig i et saa ufærdigt Samfund som det slesvigske; nationale Skel var, politisk set, ikke til for dem. De havde alle tre været liberale Slesvig-Holstenerne og var ladt tilbage, da deres Partifæller gled over i andre Lejre. De fastholdt deres Frihedsidealer, frigjorte for den historiske Skole, altsaa i en skarpere og renere Form; men de opgav Holsten, fordi Holstenerne havde opgivet dem, og besluttede, ledet af ned arvet S t a t s p a t r i o t i s m e, at bygge en politisk Fremtid op i Forening med Frihedspartiet i Kongeriget. Efter Lorenzens Breve kan Resultatet af deres Overvejelser sammenfattes i følgende Sætninger: Slesvig skal ubetinget fastholdes i sin nuværende Stilling til Danmark, indtil der i Kongeriget er proklameret en Forfatning som den norske; m e n s a a s k a l ogsaa øjeblikkelig alt voves for straks at hidføre Slesvigs fuldstændige Tilslutning til Danmark, Nordslesvig vil og Sydslesvig bør følge med, for at Riget ved Frihedens Magt kan konsolideres indtil Ejderen.

De tre Købmænd var de første dansk-konstitutionelle Slesvigere, de første sønderjydske Tilhængere af Ejderpolitiken, der vel egentlig blev til med dem. Denne Politik grundlagdes ikke ved et Frafald fra Slesvig-Holstenismen, og endnu mindre betød den en Tilslutning til Flors nationalfolkelige Vækelse, der i Sommeren 1840 stod i den heftigste Modsætning til Lorenzen og de Wolff. Det var ikke Danskheden, m e n D e m o k r a t i e t, de valgte. Deres Frihedstrang og Stats-

patriotisme forenede sig til en ny Retning, der var heftig og ensidig som det Tryk, der havde fremtvunget den, men ogsaa uundværlig som Rygstød for det politiske Frisinds Udvikling syd for Aaen.

I Midten af Juni havde Lorenzen gjort Regnestykket op og fattet sine Beslutninger, og samtidig brød det hertugelige Pressefelttog mod ham løs med fornyet Styrke. Det drejede sig nu baade om hans Afstemning i Sprogsagen og om hans danskeslesvigske Politik, men indeholder iøvrigt ingen nye Momenter, og her anføres derfor kun et Par af hans egne Ytringer til Lehmann. „Efter Sprogreskriptets Offentliggørelse“ — skrev han først i Juli — „har Ophidselsen og Opviglingen i alle slesvigske Købstæder, ogsaa i Haderslev, virket saa stærkt, at Stemningen er blevet noget betænkelig. De ubetingede, d. v. s. de, der end ikke vil have den frieste Forfatning fælles med Danmark, fører nu det store Ord, og jeg beder Dem derfor betragte mit sidste Brev foreløbig som uskrevet. Jeg er omgivet af Lurere og Spioner af enhver Art, alle mine Ord og Handlinger udnyttes og fordrejes, og jeg maa holde mig tilbage for ikke at blive knust af de forskelligste og mest modsatte Partier“. — I August skrev han: „Ak, min kære Ven, hvad har jeg ikke maatte bære i de sidste tre Maaneder. Da Reskriptet kom, bestormedes jeg fra alle Landets Egne, af Venner og Slægtninge her i min Fødeby om offentlig at tilbagekalde min Afstemning. Venlig, men bestemt afviste jeg de forblindede og erklærede tillige, at jeg vilde nedlægge mit Mandat, „weil es mir nicht möglich sei den Kampf für eine schleswig-holst. Verfassung fortzusetzen“.

Den 13. Juli rejste han til Hamburg og opholdt sig der til 28. s. M., dels for at unddrage sig det personlige Paaløb i Haderslev, dels for at besøge sine Børn af første Ægteskab og sidst, men ikke mindst, for at slippe fri for at overvære Kongens og Dronningens Tiltrædelsesbesøg i Haderslev. Fra Hamburg fulgte han Striden og skrev et Indlæg der viser, at han i Slutningen af Juli endnu ikke havde opgivet alt Haab om i den forestaaende Stænderforsamling at kunne begrunde og forsvare sin nye Politik. Over Kiel og Slesvig rejste han hjem og skrev til sin Hustru følgende, der just ikke aander Velvillie overfor Kongen, selv efter hans „epokegørende Reskript“. „Ifølge Postførerens Meddelelse vil Kongen næppe forlade Haderslev før den 31. Juli Kl. 6 (Fredag), og da Postvognen sandsynligvis ankommer samme Dag Kl. 1, beder jeg dig meddele alle — med Undtagelse af dem, der kan tie — at jeg først vil indtræffe paa Søndag. Jeg kan da, naar Posten kommer paa Fredag, staa af paa Møllepladsen og incognito opholde mig inden Døre. Blicher det derimod bekendt, at jeg alt er kommen, udsætter jeg mig for endnu at blive kaldt under Gevær, og hvem ved, til hvilke andre Farcer jeg yder-

ligere kunde blive tvunget; thi det aner mig, at der skal laves Tossestregere i Haderslev“.

Kongen kom imidlertid ikke før den 4. August, og i sit frivillige Fængsel fik Lorenzen altsaa god Tid til at overveje sin Mandatnedlæggelse. Stemningen i Byen maa have overbevist ham om, at han ikke længere var i Overensstemmelse med sine Vælgere. „Da jeg har forandret min Opfattelse af de vigtigste Anliggender“ — skrev han til Lehmann — „skyldte jeg mine Vælgere at træde af og give dem Lejlighed til at vælge en anden, hvis de vedvarende hylder de af mig hidtil repræsenterede Anskuelser“. I Midten af August underrettede han Provsregeringen om, at han havde nedlagt sit Mandat, og samtidig lod han en Begrundelse af dette Skridt trykke i „Lyna“. Denne fremkom under den heftigste Censurtvang og berører derfor kun antydende hans nye Politik; men alligevel er den et af de mærkeligste Brevskaber i Fyrrernes politiske Historie og viser, at Lorenzen ikke alene hævdede Folkenes, men endog særlig stillede Folkedels Selvbestemmelsesret, en Ret, som det maa blive den gode, vide Fremtids Sag at gennemføre.

Efter en Kritik af Regeringens Stilling til Skattebevillingsret, Presse- og Forsamlingsfrihed skrev han: Min offentlige Virksomhed har hidtil været rettet paa Erhvervelsen af en fri Forfatning som den norske. Derfor har jeg altid protesteret imod en Forening af Slesvig med Danmark, fordi Kongeloven danner en uovervindelig Hindring for en saadan Forfatning. For fire Aar siden, da Tanken om Folkets naturlige Ret til Selvstyre endnu ingen Steds havde fundet Støtte, sluttede jeg mig til de liberale Slesvig-Holstenere, der havde valgt den historiske Basis som Udgangspunkt for en Forfatning; men da Holstens Forhold til Forbundet gør en saadan Forfatning til en Umulighed, medmindre Slesvig ogsaa bliver optaget i Forbundet, og da jeg aldrig vil kunne beslutte mig til at medvirke hertil, saa har jeg nedlagt mit Mandat. — Fremtidens første Opgave maa blive at skaffe det slesvigske Folk fuld Klarhed over, hvad det kan vente sig i Forening med Holsten eller i Forening med Danmark, naar dette maaske inden faa Aar faar en Forfatning som den norske, og før dette Oplysningsværk ved alsidig Drøftelse og rolig Overvejelse er ført igennem, bør det slesvigske Folk ingen Beslutning tage om sin fremtidige Stilling.

Dette Oplysningsværk tog Lorenzen ogsaa straks fat paa. I nogle Maaneder fyldtes „Lyna“ med Efterretninger fra Kongeriget, med Optryk af den norske Grundlov og af frisindede Artikler fra Hovedstadens Blade. Men han fandt ingen Tilslutning i Bladets Læsekreds. Den slesvig-holstenske Dør var faldet haardt i paa hans Hæl, politisk havde han været holdt oppe af den tyske Overklasse i Haderslev og gik nu uden Følge, eller som Koch

udtrykte det: Han havde ikke dækket sin Retraite, hvad der maaske kan lamme hans politiske Virksomhed for Aaringer, hvis han da ikke ved et Guds Under paa anden Maade skulde komme i Luven. — Omkring sig havde han vel nok nogle faa Meningsfæller; men kun Navnene paa to af dem er naaet til os: H. de Wolff og Københavneren Christian Sørensen, der ligesom han selv havde været „danske“ Slesvig-Holstenere. Om hans Genvalg kunde der slet ikke være Tale, og selv hans kære Deputeret Kollegium svigtede. Fra Hamburg havde han skrevet hjem, at et Tordenvejr skulde fare hen over deres Hoveder, hvis de af Schrader og Haandlangere lod sig forlede til dumme Streger under Kongens Besøg; men ikke desmindre mødte Kollegiet op ved det Ærestempel, der var rejst for Kongeparret, og hyldede saaledes Repræsentanten for det foragteligste Regeringssystem, han kendte.

Det er blevet sagt, at Lorenzen var „typisk for en Udvikling, som i den Tid undergaas af mange, ja, af næsten hele den nord-slesvigske Befolkning“; men det er en Fabel. 1840 var den slesvig-holstenske Bevægelse 5—6 Aar gammel i Nordslesvig og var endnu tomme Lyd for Befolkningens Hovedmasse („Ideen om et Slesvig-Holsten kommer slet ikke vort Landbofolk i Tanker“), og disse Masser kunde derfor heller ikke gaa over fra noget, som de næppe nok kendte af Navn, til et andet, som lige havde faaet Form i de mest fremskrednes Tanker. De var og blev Kongens trofaste Nordslesvigere. Lorenzen havde hidtil været *O v e r k l a s s e - P o l i t i k e r* og som de øvrige liberale uden Tag i den store Befolkning. Hvad Laur. Skau fortæller om hans store Indflydelse paa Landbefolkningen før 1841, er vel nærmest Digt, og det ses af Lorenzens efterladte Breve, at han før den Tid kun har staaet i Forbindelse med nogle faa tysk-frisindede Gaardejere (S. Holst i Frørup, P. C. Koch paa Mariegaard i Jels osv.), Mænd, der var eller senere blev Slesvig-Holstenere. Heller ikke opnaaede han nogen afgørende Indflydelse paa de daværende Bondedeputerede i Nordslesvig. Hans tro Ven Nis Lorenzen Lilholt fulgte ham og blev ejderdansk; men Petersen i Dalby, Thomsen i Skodborg, Alexandersen i Sotrup, Bonfeldt i Ulkebøl, Thies Steenholdt i Ravsted og Todsens paa Mejerholm forblev det, de var, eller traadte over paa Fjendens Side. For dem blev ikke Frisindet, men Kampen om Sprogskriptet afgørende og skillende.

Men Lorenzens Isolation hørte snart op. Han færdedes midt i et vaagnende Folk, hvis Ve og Vel laa ham saa stærkt paa Sinde; en ny folkelig Udvikling, som han ikke havde troet mulig, som hovedsagelig, om end ad egne Veje, vilde det samme som han: et selvstændigt og frit Folk, var i Gang rundt omkring ham og vakte Genlyd i hans Sind. Allerede for halvandet Aar

siden havde han søgt at nærme sig denne Bevægelse, men uden Held. „Lorenzens forandrede Stilling er ikke uvigtig“ — skrev Flor dengang til Koch — „og det forstaar sig, at De bør tage imod ham som Ven, uden at det skal koste ham Ydmygelse. Men ellers maa vi jo erindre, at vi kan nok være godmodige og tolerante mod enhver, især enhver Slesviger, da der i Himmerig er større Glæde over een Synder end over 99 retfærdige; men det staar ikke i vor (i det mindste ikke i Deres og min) Magt at give efter i et eneste Punkt af vore Fordringer“.

Men nu var Forholdet ganske omvendt. Nu var det Flor og Koch der trængte til Lorenzens Førerevne og Fremdrift, og nu var det dem, der havde ondt ved at komme op i Højde med hans Fordring om politisk Klarhed. Paa deres Vis var de lige saa gode Frihedsmænd som han; men saaledes som de var stædt med en stærk kongeligsindet Befolkning paa den ene Side og en heftig tysk Reaktion paa den anden, var det dem umuligt at komme ud af deres gamle paatvungne Mellemstilling mellem Enevælde og Folkestyre. De kunde ikke „hænge den konstitutionelle Fane ud“. Derimod stod de midt i et Oplysningsværk, rigere og dybere, end Lorenzen havde tænkt sig det, og skaffede derved den nødvendige Underbygning for hans abstrakte Liberalisme. Han gik med dem, fordi deres Virksomhed bar frem ogsaa i hans Retning, og uden Forklejnelse for ham kan det vel siges, at de søgte at udnytte ham til Handlinger, som de ikke selv evnede at udføre, og som paa den anden Side heller ikke naaede det sidste af det, han vilde. Skolemestrene havde Brug for den politiske Fører, og denne kunde lige saa lidt undvære Skolemestrene. De frygtede hans voldsomme Frembrud og han deres forsigtige Forbindelse med Enevælden. Om en virkelig Partisammenslutning kunde der ikke være Tale.

Men fra Oktober 1840 grundlagdes langsomt et Samarbejde mellem Lorenzen og Koch med Forbehold fra begge Sider. Efter Lorenzens Valg i Sønderborg i Januar 1841 befæstedes dette vel yderligere; men endnu i August s. A., et helt Aar efter Lorenzens Mandatnedlæggelse, skrev Flor til Koch: „Skønt P. H. Lorenzen og jeg er overmaade forskellige, saa haaber jeg dog, at vi i Hovedtingene skal blive enige og slutte en virkelig ærlig Pagt sammen i den slesvigske Sag“. Men en saadan Pagt blev ikke sluttet. Lige til Stænderkampen 1842 stod de to Mænd uden personlig Forbindelse med hinanden, og selv efter denne fastholdt Lorenzen urokkelig sit egentlige Maal.

Kampen om Sprogskriptet afgav ganske naturligt det første Tilknyningspunkt mellem ham og Koch. Nis Lorenzen brød Isen og kom først til den saa stærkt forhaanede „Girardin“-Koch, og snart var han, P. H. Lorenzen og Chr. Sørensen i ivrig Virksomhed for at støtte den store Takadresse til Kongen. Sam-

tidig førtes de to Lorenzen'er langt dybere ind i Forsvaret for det danske Sprogs Ret. Den 14. Oktober 1840 aabnedes den slesvigske Stænderforsamling for tredje Gang, og dens vigtigste Forhandlinger kom til at dreje sig om Sprogreskriptets Ophævelse og den danske Stændertidendes Afskaffelse. Nis Lorenzen blev tvunget frem til Forsvar for sit Sprogforslag, og da han savnede al litterær Evne, maatte P. H. Lorenzen skrive hans Betænkninger, som Flor og Falck havde skrevet dem i de forrige Samlinger. I disse Betænkninger skilte P. H. Lorenzen sig endnu tydelig ud fra den danske Vækkelse. „Man taler“ — skriver han — „om en dansk Propagandas Tilskyndelser og Indvirkning; men med denne har de dansktalende Slesvigere ingen Sympathi, undtagen for saa vidt som ogsaa de vil bevare det fælles Modersmaal i fuldt Omfang og i virksom Brug“. Med lignende Grunde forsvarede han den danske Udgave af Stændertidenden, og her klang hans Ord helt profetiske. I Fremtiden — skrev han — vil dér blive holdt saavel danske som tyske Taler i Stændersalen. De danske Talere vil kræve deres Foredrag nedskrevet i Originalsproget uden nogen som helst Oversættelse, og deres Vælgere kan fordre at læse dem i deres eget Sprog i Tidenden. De nordslesvigske Vælgere vil paalægge deres Ombud at tale Dansk, og det vil komme dertil, at disse under Forhandlingerne maa betjene sig af det danske Sprog, „selv i det Tilfælde, at de lige saa godt kunde tale Tysk“. — I kraftige Vendinger lader han Nis Lorenzen udtale sig om de Hindringer, som det tyske Forretningssprog lægger i Vejen for hans og hans Fællers Virksomhed i Salen, og skulde Forsamlingen tilmed nu beslutte at paatrykke „vort Sprog Foragts Stempel“, da vil vist alle de deputerede fra de dansktalende Egne blive nødte til altid at bruge det danske Sprog under Forhandlingerne. — „Jeg har ganske vist“ — hedder det til Slutning — „ladet dette mit Minoritetsvotum oversætte paa Tysk, men bemærker dog udtrykkelig, at jeg ikke anser dette for en Pligt“. — Saa kraftigt forkyndte P. H. Lorenzen allerede 1840 sit senere Standpunkt i Sprogsagen, og dette skete uden nogen Paavirkning af Flor eller Koch.

I November 1840 opgav Lorenzen „Lyna“, der Aaret ud ledes af hans Butikssvend Blom og af Koch betragtedes som „et Blokskib, der, før det hugges op, skal tjene os i den strængeste Ild“; men det gik helt anderledes til. I Efteraaret 1840 vandt det slesvig-holstenske Parti forøget Magt i Haderslev, Hertugen greb ind, og den yngre Embedsstand traadte langt modigere frem. Ved Udfyldningsvalget (efter Lorenzens Mandatnedlæggelse) viste det sig umuligt at drive de egentlige Borgervælgere til Valgurnen; de stod endnu under de stores Svøbe og afskyede i lige saa høj Grad Overmennesket og „Landsforræderen“ P. H.

Lorenzen som Indflytteren og „Dannevirkleren“ Peter Chr. Koch. De to formaaede end ikke at stille en egen Kandidat paa Benene, og deres heftigste Modstander og personlige Fjende, Overretsadvokat Gottfriedsen, valgtes med 60 Stemmer (Byen havde 160 Vælgere). Koch skriver: „Det var et stort Nederlag, vi led her d. 3. Nvbr. ved Valget. De fleste almindelige Borgere, der skulde have stemt imod det tysk-doktrinære Parti, udeblev, og det blev en let Sag for de fornemme at tilvende sig Sejren og at tvinge de faa Haandværksborgere, der var til Stede, til at stemme paa den tyske Advokat. Vedkommende er fulde af Jubel — og vi faa: Lorenzen, Wolff og nogle flere, trækker os tilbage i ængstelig Tavshed. I Grunden ved vi intet Raad, om hvordan et lignende Valg i Januar skal afværges“. — Dette faldt da ogsaa ganske ud som det tidligere, og Gottfriedsen kom ind med et lidt større Mindretal.

Koch og Lorenzen mødtes saaledes første Gang i et fælles Skibbrud, og endnu havde de ikke forenet deres Kræfter. Det mest afgørende i saa Henseende skete ved, at „Lyna“ fra Nytaar 1841 traadte i Hertugens Sold og under Konrektor Peter Volquardsens Ledelse blev et dygtigt augustenburgsk Partiorgan. Han optog Lorenzens Tanke om at grundlægge et nordslesvigsk „Correspondenzblatt“ og fandt Støtte i Haderslev hos Dr. med. Alexander Marcus, Advokat Gottfriedsen, Amtsforvalter Krogh, Herredsfoged O. Kier o. fl. (hvem Lorenzen kaldte „Cliquen“), og udenfor Byen hos de mest fremtrædende Slesvig-Holstenere (Advokaterne Beseler og Bremer, Dr. Heiberg og Hertugens Haandlangere). Bladet bragte en Række bidske og velskrevne Artikler og kunde være blevet farligt nok, hvis ikke det tyske Sprog havde lagt det Hindringer i Vejen. Paa Grund af dette formaaede det ikke at trænge ud paa Landet, efter Kochs Meddelelse naaede det aldrig op over 150 Holdere, og det hjalp heller ikke, at det senere, da Adskillelsen mellem Danske og Tyske var foregaaet, delvis udkom paa Dansk. I de følgende Aar maatte Hertugen dække Bladets betydelige Underskud og tilsidst endog lønne Redaktøren, indtil Koch endelig købte det.

Volquardsen begyndte straks med haardhændede Angreb paa Lorenzen og den danske Vækkelse. „Dannevirke“ førtes ind i en Nærkamp, der lagde Beslag baade paa Kochs og Lorenzens Kræfter; deres Fjender bankede dem sammen, og ligesom Hertugen havde drevet den sidste bort fra den liberale Slesvig-Holstenisme, saaledes tvang det hertugelige Organ ham nu helt over i Forsvarsforbund med Koch.

Allerede i Januar 1841 skrev Koch: „Begge disse to Lorenzen'er er et Par vældige Mænd, især den haderslevske. Nu støtter han Ryggen til „Dannevirke“ og jager mig mangan Bonde fra Sydsiden til som Abonnent. Hvad han før har nedbrudt, bygger

han selv op“. Lorenzen deltog ligeledes i Agitationen mod den servile T. Thomsens Valg i Vesteramtet, og fra Maj 1841 var Koch og han fortrolige Krigsfæller. „Lorenzen og jeg lever som Brødre og tales næsten hver Dag. Paa Lilholt hos Nis Lorenzen var jeg forleden, „Dannevirke“ er blevet en Afgud for disse to Stændermænd“. Det var særlig „Cliquens“ Bekæmpelse, det drejede sig om, og for at undgaa dennes paatrængende Udspionering mødtes de paa sildige Spadsereture ved Ulvshus og Bøgehoved og holdt politiske Stevnmøder i Skoven, eller ogsaa sendte Lorenzen Koch hurtigt nedskrevne Billetter, fyrige Strøtanker, snart om Landsanliggender, oftere om stedlige Forhold, der kunde inddrages og benyttes iden standende Strid.

Disse Avisfejder kan ikke følges her. Lorenzen og Koch fandt nogle Sager, der kunde tjene til at uddybe den bestaaende Kløft mellem Embedsstanden og Befolkningen og fremme den folkelige Frigørelse uden at bringe dem selv i aabenlys Strid med Enevælden, og det lykkedes dem ogsaa at faa deres Modstandere til at tage fat ved den „skidne Ende“. Saadanne Emner var: de slesvigske Jernbaneanlæg, Filialbanken i Flensborg, Uddybningen af Haderslev Fjord og Havn, Tiendeafløsningen m. m. Om den sidste maa der til Forstaaelse af Brevene siges et Par Ord her.

Tiendeafløsningen og den fælles Kirkekasse i Haderslev Provsti var dengang et meget omstridt Spørgsmaal. Tienden ($\frac{1}{15}$ af Markens Frembringelser) var endnu en Naturalydelse i „Kærven“ overalt, hvor der ikke var truffet private Aftaler med Præsten: Præstetienden med $\frac{1}{30}$, Kirke — og Kongetienden med hver det halve. Den følte som en meget trykkende Byrde og gav Anledning til Strid og Misnøje. — Provestiets Kirker ejede sig selv (de var egentlig Kongens), og der var rige og fattige Kirker; men deres Formuer styredes under et af et „Konservatorat“ (Visitatoriet), der for de fælles Midler besørgede Nybygninger, nye Anskaffelser og Istandsættelser, uden at de stedlige Kirkeværger havde nogen virkelig Indflydelse. Denne Ordning var dyr og ilde set; særlig var den næsten almægtige Kirkekasserer, Herredsfoged O. Kier, en forhadt Mand, hvis Regnskaber bedømtes haardt. I 1841 nedsattes en Tiendekommission (bestaaende af haderslevske Embedsmænd), der foreslog, at Tienden omsattes til et fast aarligt Maal i Korn efter 10 Aars Gennemsnit; men herpaa vilde Bønderne ikke gaa ind, medmindre Kirkerne udløstes af Fællesskabet og overgaves Menighederne til Selvstyre. Bøndernes Standpunkt fandt Støtte i „Dannevirke“. Koch og Lorenzen skrev hele Artikelrækker om Sagen, afholdt Møder, udsendte Adresser og knyttedes nøje til de fleste Sogne, og da disse valgte deres bedste Mænd til at forhandle med Kommissionen, svang Koch og Lorenzen sig op til

Ledere af en begyndende Organisation, der snart skulde antage politiske Former. Lorenzens Kontor blev et søgt Samlingssted for Amtets fremragende Bønder.

Derimod forsvarede Kommissionens Forslag i „Lyna“, og da O. Kier vandt et Par Sogne, deriblandt Sommersted, antog Striden lidenskabelige Former. Laurids Skau sluttede sig halvvejs og hans tidligere Lærer, Degnen A. Kloster, helt til Øvrigheden, og den sidste skrev grove Stykker i „Lyna“, der efter Indlæg fra flere Sider førte til Fornærmelsesprocesser mellem ham og Bønderne*).

En anden Strid førtes om Havnevæsenet i Haderslev. Byens smalle og vanskelige Indløb var i Tyverne sandt helt til, de Smaaskibe, der kunde naa ind i Fjorden, maatte losse i Pramme en kvart Mil fra Byen, og Havnen var uden Bolværker. Til Afhjælpning af denne Elendighed dannedes 1829 et Havneselskab, hvori Lorenzen altid havde været et virksomt Medlem, og det lykkedes dette at uddybe Sejlløbet til 6 Fod og at skaffe Bolværker, og da det 1841 kom i Besiddelse af nogen Kapital, foreslog Lorenzen at fortsætte Opmudringen med Dampkraft; men herved udvikledes han mærkværdig nok i en ny forbitret Strid med O. Kier, Gottfriedsen og sine øvrige Fjender. Efter en heftig Avisfejde overstemtes han i Udvalget, og Sagen udsattes til sene Tider. Intet godt maatte komme fra ham.

I Aaret 1842 forlagdes Haderslevs Garnison til Kongeriget; den Modvægt, som det danske Officerskorps hidtil havde afgivet i Byens selskabelige Liv, hørte op, og den civile Embedsstand følte sig som Eneherrer. I „Harmonien“ kom det til heftige Rivninger mellem Danske og Tyske, og da en dansksindet Embedsmand søgtes udelukket, skrev Lorenzen i Odense Avis en Række meget personlige Notitser, der i høj Grad øgede Fjendskabet.

Aarene 1841—42 var vel nok den mørkeste Tid i Vækkelsens Historie. Det første Anløbs Hede var forbi. Kongen trak sig mere og mere tilbage, Adler og O. Moltke sygnede hen og erstattedes af fjendtligsindede Mænd; „Flensb. Zeitung“ var ved at dø Straadød, Fischer sultede, Koch reddede sig med Nød og næppe ud af Fallitens Gyde, C. Paulsen boycottedes i Kiel, og Flor søgtes rendt over Ende af Kuratel og Kancelli i Forening. Ogsaa Lorenzen fik at føle, at Politik er en skaanselsløs Haandtering; Overklassens Had til ham var som en Besættelse; den laa altid

*) A. Kloster skildres som en dygtig Lærer, men var vistnok ogsaa en hensynsløs Mand. I sin Ungdom havde han været Lærer i Hajstrup i Øsby Sogn og ledet en Retsforfølgelse mod sin Sognepræst, den aandelig forkomne Gottlieb Feierman, som d. 12. Januar 1823 tog sig selv af Dage umiddelbart før et Forhør. Denne Sag kastede Skygge over Klosters Liv, og under Tiendestriden rippede nogle Bønder op i den. A. Kloster fik dem dømt for Fornærmelser til en Pengebøde.

paa Lur efter at fælde ham, og selv hans nærmeste Slægt og tidligere Venner søgte at tilintegøre ham rent borgerligt. Kapitaler opsagdes, som han ikke kunde undvære og næppe kunde opdrive andet Steds. Hensigten var at gøre den før saa højt fejrede Slesvig-Holstener til en fattig dansk Stodder, og hvorfor skulde ikke ogsaa han smage de „trange Kaar og lusede Betingelser, hvorunder den danske Sag maatte snige sig frem i Slesvig“. — „Partiraseriet imod mig har baaret bitre Frugter“ — skrev han til Monrad — „og den bitreste er, at der bliver arbejdet paa at undergrave min borgerlige Existens. Af Slægtninge og Venner har jeg en Del Penge i min Handel, som absolut bliver fordret tilbage i den Forhaabning at sætte mig i Forlegenhed, Pengemændene her er alle uden Undtagelse vore svorne Fjender, og derfor vilde Cliquen udstøde et Glædesskrik, hvis jeg henvendte mig til en af dem“.

Kun hans modige Natur satte ham i Stand til foreløbig at ride Stormen af. Han og Koch blev aarvaagne Mænd, der sov rustede, forberedte paa Molest og Overfald og hjemsøgte af ilde Drømme om Optøjer i det fredelige Haderslev. Det var efter denne Skole i Had og Hævn, lige væselagtig bidsk fra begge Sider, at han i Oktober 1842 atter indtog sit Sæde i den slesvigske Stændersal.

Ogsaa i andre Retninger fik hans Samarbejde med Koch Betydning. Lorenzen indviedes i Vækkelsens Tanker og Planer og blev en ivrig Ven af Højskolesagen og de store Folkestævner paa Himmelbjerg (senere paa Skamling). I Overensstemmelse med sin egen Politik maatte han foreløbig søge at opretholde Helstaten, som den var, og trods Uenighed i Grundspørgsmaalet kunde han og Koch derfor gaa meget langt sammen. Denne, der efter Chr. Nissens Død havde levet i trykkende Ensomhed i Haderslev, fandt i Lorenzen en „Mandsven“ og Raadgiver, en „Rejsekammerat“, der havde set langt mere af den politiske Verden end Detailhandleren i Lille Papegøje og kendte alle Modpartiets Anslag og Idrætter. Alt dette kom nu „Dannevirke“ til gode og vilde have betydet endnu mere, hvis Lorenzen havde været journalistisk anlagt, men hermed kneb det vel noget. I hvert Fald hørte han efter Kochs Mening til de haardhændede, der bedre egner sig til at føre Sværdet end Pennen og savnede den „poetiske Gave, som udkræves for at kunne skrive en smukt farvet Stil“, og stadig var Koch bange for, at „Bjørnen“ Lorenzen skulde drive ham Bladet paa Grund. Men hertil kom, at Lorenzen maatte kæmpe med endnu større sproglige Vanskeligheder end Koch. Hans daglige Sprog var Dansk, hans Skriftsprog lige saa selvfølgelig Tysk, og Politik havde han vel altid tænkt i dette Sprog; han var den første i den Række af dannede Stadboer, der fra et skolelært Højtysk gik over til et uskolet.

Dansk og maatte drages med alle de Fejl, Ubehjælpsomheder og Knuder, som Fremmedsprog og Folkemaal i Forening strøede ud paa hans Vej. Ogsaa paa dette Punkt gennemgik han i disse Aar en Skole. „Mit Sprog er altfor tysk“, skrev han til Koch, og i næsten alle hans hurtig henkastede Biletter fra den Tid findes Germanismer og urigtige Ordføjninger. Hertil er der dog intet at sige; det maatte være saaledes, og kun den tankeløse kan tage Anstød deraf. Hans Fejl ligger som en Patina over det gamle Maal, der med ham atter begyndte at blive Skriftsprog i nord-slesvigske Borgerkredse.

I „Dannevirkes“ to første Aar havde Manicus, Paulsen, Flor o. a. skrevet de ledende Artikler til Bladet; i Efteraaret 1840 vovede Koch sig frem med nogle Forsøg under Mærket „Gamle Jakob“; men det var dog først i 1841, at han, ildnet og støttet af Lorenzen, overtog ogsaa denne Side af Redaktionen sammen med de øvrige Medarbejdere og skabte et aktuelt nordslesvigsk Hjemmeblad med fast Greb om Befolkningens stedlige Interesser. Kampgnyet stod atter højt om det som i den første Tid. Det overøstes med Formaninger, Tilrettevisninger og Grovheder, og Koch blev ikke Svar skyldig. Særlig var Radikaleren Lorenzens Medvirkning til stor Forargelse, og det blev let for Kammerherrerne at sværte det paa højeste Sted. „Ulykken er den“, skrev Nis Hanssen, „at vore demagogiske Æselsøren pipper frem af Løvehuden, og derfor er man mistroisk imod os“. Koch fik snart at mærke, at Naadens Tid var omme, og at Landsfaderen saa med større Strenghed end selve det tyske Kancelli paa det kære „Dannevirke“.

Da de slesvigske Stænder traadte sammen i Oktober 1842, kom Lorenzen hurtig op i Kamplinie med det dansk-slesvigske Parti, og da han forud var nøje knyttet til de liberale i Kongeriget, særlig til Monrad, Herredsfoged With og O. Lehmann, blev han med eet Slag hele det unge Danmarks Fører.

XVI

Kongen og Partierne.

Sprogreskriptet og den slesvigske Stænderforsamling 1840.
 Reskriptet og Nordslesvigerne. Embedsmændenes Stilling.
 Advokatstriden. Kongen og Danskhedens Førere.

Sprogreskriptet modtoges med stor Uvillie af alle Embedsmænd lige fra Regeringspræsidenten paa Gottorp til Tingskrivere i Rødding. Konferensraad Spies undsaa sig ikke ved i Breve

til underordnede Embedsmænd at antyde sit Mishag, Amtmændene Johannsen i Haderslev, Krogh i Tønder og den dansk-dannede Chr. Tillisch, Herlovianeren, i Aabenraa surmulede, selv den skrappe Borgmester Schrader i Haderslev, den eneste Mand, som senere med Kraft gennemførte Reskriptet, udtalte en Beklagelse over dets Fremkomst, og kun en Husfoged Ahlmann i Aabenraa vovede at betegne det som en „nødvendig og velgørende“ Foranstaltning, der med nogen „god Villie“ kunde gennemføres af alle.

Kongen og Moltke maa have haft en lignende Opfattelse som Husfogeden og lod sig nøje med at udstede den nøgne Befaling. Fra Kancelliets Side fremkom der ikke en eneste Vejledning eller Haandsrækning for at overvinde de tilstedeværende Vanskeligheder, og da Embedsmændene ansaa Reskriptet for uigen-nemførligt eller haabede, at det snart, ligesom tidligere Tilløb i samme Retning, vilde forsvinde igen, indlod heller ikke de sig paa saglige Drøftelser. Hele det første Forsvar og de Forberedelser, der gjordes, faldt over paa de to Professorer i Kiel og deres Blade „Dannevirke“ og „Aabenraa Ugeblad“. — Men derved kom det til at se ud, som om disse „Propagandister“ var Reskriptets Ophavsmænd og Bærere, og Hertugen og hans Hedsporer undlod ikke at benytte denne Forestilling til det yderste. „Propagandaen“ gjordes straks enstydig med det danske Folk. Det var selve denne lille, ondsindede Nation paa lidt over 1 Million Mennesker, der ved Reskriptet havde overskaaret Broderbaandet mellem Slesvig og Danmark og gjorde Forsøg paa at fortrænge tysk Sprog og Sæd fra et tysk Land — „under den tyske Genius' Haanlatter“. — Der gik allerede et Hadets Uvejr igennem Hertugdømmernes Overklasser, og i de augustenburgske Urtegaarde begyndte Blodblomsterne at skyde frem.

Sprogreskriptet og de slesvigske Stænder 1840. Hovedslaget imod Reskriptet skulde føres i den tilstundende Stænderforsamling, og før den traadte sammen, gjaldt det om to Ting: at tilintetgøre Sprogflertallet fra 1838 og at bevæge selve den dansktalende Befolkning til at modsætte sig Reskriptets Gennemførelse. Det første lykkedes fuldstændigt. Som omtalt faldt Falck og hans Venner fra, og de liberale Førere, Berwald og Clausen, udsendte ydmygende Tilbagekaldelser, hvori de beklagede, at de af Humanitetshensyn havde stemt for de svageres Ret, og Bonden Thies Hansen Steenholdt af Ravsted svigtede sine Sprogfæller og løb ligefrem over i den hertugelige Lejr. Han var født og opvokset i Tørninglen og havde fra Stændertidens Begyndelse tilhørt det dansk-sproglige Parti.

Men da han erhvervede Gaard i Ravsted, kom han snart under Indflydelse af Tingskriver Jacobsen i Slogs Herred og da han var en bundforfængelig Mand, der altid løb i Hælene paa Hertugen, blev han et let Bytte for Fjenden. I Sommeren 1840 rejste han og Tingskriveren rundt i Herredet og bevægede 26 Sognefogeder og lignende Underbetjente til at underskrive et Bønsskrift, hvori de bad Kongen om, at Reskriptet ikke maatte komme til Udførelse i Slogs Herred, da deres Sprog ikke var rigtigt Dansk. Denne taabelige Ansøgning overrakte Kongen paa Augustenborg, og dermed var jo ogsaa den anden Opgaves Løsning indledet paa fortræffelig Maade. Kvægghandlerne og Opdrætterne fra Ravsted og Burkal undsaa sig ikke ved at gøre den side, tyske Hat om til en Geszlerhat, som de hængte op paa deres egen Skampæl og drog forbi, haanende deres Modersmaal og udbedende sig som en Naade at blive regeret paa Tysk, og hvis den øvrige Befolkning havde fulgt dette Eksempel, vilde Sagen dermed have været afgjort. Flere Embedsmænd forberedte sig ogsaa paa at fremkalde lignende Tilkendegivelser, men mødte Modstand. I de samme Dage skrev P. C. Koch i „Dannevirke“: Fra Tønder, Haderslev, Aabenraa og Nordborg vil Embedsmændene udsende tusinde Bønsskrifter til Eder, stillede til Kongen, bedende ham om Sprogreskriptets Tilbagekaldelse, da I ikke vil vide noget derom at sige. — Men har man nogensinde hørt Mage til Frækhed? Vil nogen, med Undtagelse af de indvandrede Holstenere, underskrive? Nej! Derimod vil I alle, hvor I ser eller træffer saadanne vanærende Bønsskrifter, straks rive dem itu og overgive dem til Ilden paa Skorstenen. —

I Haderslev og Aabenraa Amter vovede sig herefter ikke et eneste Bønsskrift frem. Kun i Løgumkloster, i Nordborg og Sundev ved lykkedes det Embedsmændene at indfange nogle Navne, Steenholdt fiskede ogsaa enkelte i Ensted og Uge Sogne, og fra Aabenraa By, Tønder By og Frisersognene syd for samme, der slet ikke berørtes af Reskriptet, lod Stænderne sig ogsaa tilstille saadanne Bønsskrifter, der dog kun kunde opfattes som Fyldekalk og Pyntegods. N i s L o r e n z e n L i l h o l t udtalte sig i selve Stændersalen højst nedsættende om disse Petitioner, der ikke engang indeholdt Navne paa 200 Bønder og tilmed var underskrevet af Sognefogeder og Synsmænd paa hele Sognes Vegne uden Fuldmagt, tildels endog af tyskfødte Købstadboer uden mindste Adkomst til at tale med.

Dermed var dette Forsøg strandet; thi naar Hyrderne kun kunde stille 200 Mand i Marken af en Befolkning paa o. 120000, maatte det antages, at Reskriptet imødekom et almindeligt Folkeønske, og at deres egen Modstand var uberettiget.

Men Stænderne lod sig ikke overbevise heraf. Den Forsamling, som i Oktober 1840 mødte paa Raadhussalen i Slesvig,

bestod hovedsagelig af de samme Mænd, der i de forrige Diæter havde vist nogen Billighed i Sprogsagen; men idet Modsætningen mellem Dansk og Tysk nu skærpedes, og det nationale gjordes til det alt overrørende Motiv for deres Beslutninger, forvandlede Forsamlingen til et frygteligt Arnested for landsfjendtlig Agitation, og dens S sammensætning viste sig i hele sin grelle Urimelighed. De slesvigske Stænder bestod af 31 Repræsentanter, valgte af de almindelige Vælgerklasser i Købstæder og Landdistrikter. Paa Grund af Folketallet vilde det dansktalende Slesvig allerede her komme til at staa med et født Mindretal, og det saa meget mere, som den høje Valgcensus let kunde umuliggøre ethvert dansk Valg i de mindre Købstæder. Men i Forsamlingen fandtes desuden 13 andre Deputerede: Den augustenburgske Virilstemme, 1 kongevalgt Deputeret for Universitetet i Kiel, 2 kongevalgte Præster, 4 kongevalgte Repræsentanter for Ridderskabet og 5 valgte af saakaldte Godsejere og Besiddere af større Sædegaarde. Af disse var kun Hertugen fortrolig med dansk Sprog og Samfundsliv og tilhørte Nordslesvig, alle de andre var Tyskere og sluttede sig uden Undtagelse til den tyske Side. De „ikke-reciperede“ Godsejeres Valgforrettigheder var en særlig paafaldende Urimelighed, da flere af dem slet ikke var Godsejere, men kun Besiddere af de saakaldte Stamparceller fra bortsolgte Krongodser. Ved Salget havde Regeringen nemlig opretholdt Godsforbindelsen og paa fictiøs Maade knyttet Bestyrelse og Birkeret til disse Parceller, der kunde bestaa af ganske smaa Landejendomme, enkeltvis endogsaa af Landbol, og da Stænderinstitutionen indførtes, fik de en tilsvarende Valgret, der egentlig slet ikke tilkom dem, men selve Kronen. De fem Godsejer-Deputerede, som 1840 sad i Stænderne, var derfor valgte af et ganske ringe og kunstigt tilvejebragt Vælgertal og tilhørte alle den tyske Del af Hertugdømmet.

Det havde ligget i Regeringens Magt at bøde noget paa det nationale Misforhold ved Hjælp af de kongevalgte, men op til Krigen blev der end ikke gjort Forsøg herpaa, og selv Danskhedens mest hadefulde Modstander, Pastor L. Lorenzen i Adelby, genvalgtes af Kongen for Seksaaret 1841—47, uagtet han paa det tydeligste havde lagt sit Sindelag for Dagen. En Regering, der bærer sig saaledes ad, fortjener sin Skæbne.

1840 udgjorde de danske Deputerede et forsvindende Mindretal, og deres Indflydelse svækkedes yderligere af personlige Grunde. I Samlingen 1838 havde alle Stændermænd fra Nordslesvigs Fastland ned til Tønder og syd om Flensborg støttet det danske Sprogkrav; men nu var Todsén og Steenholdt faldet fra, Lorenzen (Haderslev) og Clausen (Aabenraa) havde nedlagt deres Mandater og erstattedes af heftige Sprogfjender, og den kongevalgte Reventlow (Sandbjerg) havde faaet Sæde i de roskildske

Stænder. Det værste var dog, at Birkedommer J a s p e r s e n fra Nordskov i Angel, Forsamlingens tidligere Vicepræsident og den stille Leder af den danske Sprogsag, udeblev paa Grund af Sygdom. Derved mistede den danske Opposition den eneste Mand, som med virkelig Myndighed og Indsigt kunde have ført Kampen, Prof. Paulsen og Flor blev tillige afskaaret fra enhver umiddelbar Forbindelse med Mindretallet og maatte gaa lange Omveje for om muligt at paavirke Nis Lorenzen, der allerede 1838 havde brudt med Paulsen. Mindretallet bestod af syv lidet betydende og højst forskellige Mænd, der vanskelig kunde holdes sammen. I det væsentlige tænkte de ogsaa, som de altid havde tænkt, og der er derfor heller ingen Grund til at fremstille dem som d e t f ø r s t e d a n s k e P a r t i i Stændersalen. Ordførerskabet tilfaldt Nis Lorenzen Lilholt og Raadmand Peter Nielsen af Flensborg, begge brave og frygtløse Naturer, men uden Talegaver, Overblik og litterær Udvikling. I nationale og politiske Spørgsmaal blev P. H i o r t L o r e n z e n den skjulte Leder af Mindretallets Optræden. Han affattede alle dets Betænkninger og bestemte dets Stemmegivning ud fra de Synsmaader, der beherskede ham selv i Overgangstiden umiddelbart efter hans Mandatnedlæggelse. Men derved kom Partiet, hvis det kan kaldes saaledes, til at staa i en underlig Mellemstilling med Front baade imod det hertugelige Slesvig-Holsten og det florske Sønderjylland, idet det vilde være dansk efter Sproget, men slesvigsk efter de statsretslige Forhold. Det bed fra sig i Sprogsagen og tav paa andre Punkter, hvor et virkelig nationalt Parti vilde have gjort Modstand til det yderste. Frigørelsestimen var endnu ikke inde.

Stændersalens herskende Flertal maa nærmest opfattes som en debatterende, tysk-politisk Klub under den utaaalsomme Hertugs Ledelse. D e r a a d g i v e n d e H e r r e r kunde ikke føle sig trykket af Ansvaret for Beslutninger, som aldrig vilde blive ført ud i Livet, og den stænderske Talefrihed gav dem samme Spillerum som i et Parlament. Derfor blev Stændersalen Midtpunktet for en ansvarsløs Agitation og Modstanderne behandlede med hensynsløs Hovmod. Hertugen og „de andre mægtige udspyede Ild og Gift af alle Aabninger“ og tillod sig Ytringer, der maatte undertrykkes i Tidenden, „hvis de ikke skulde staa til Skamme for hele den danske Nation“. Det gik saa vidt, at Hertugen tog Forhandlingsprotokollerne med sig hjem for at rette i dem, og „naar Senator Nielsen eller nogen Bonde vilde tale det danske Sprogs Sag, saa hyssede de andre, skrabede, lo og konverserede, og hvad Nielsen sagde, kom aldrig rigtig i Stændertidenden, ja, Hertugen gik engang truende med knyttet Næve hen imod ham, saa han rent tabte Mælet.“ — „Med Ret kommer man her ingen Veje“, skrev Nis Lorenzen.

I nationale Sager gjaldt kun agitatoriske Synsmaader, og den stærkt afdæmpede Tidende giver ingen rigtig Besked.

Alt var forud lagt til Rette. Selv Advokat Gülichs Forslag om en slesvig-holstensk Skattebevillingsret var sikkert ikke stort andet end en Manøvre, der skulde husvale de liberales skrantne Samvittighed, og i dansk-slesvigske Spørgsmaal stod Flertallet som een Mand. Her drejede Forhandlingerne sig navnlig om Afskaffelsen af Stændertidendens danske Udgave, om Udelukkelsen af danske Præster fra slesvigske Sognekald og om Ophævelsen af Sprogreskriptet.

Da Stænderinstitutionen indførtes, gjordes Tysk stiltiende til Forretningssprog, men der udkom baade en dansk og en tysk Udgave af Tidenden, det første Aar trykt spaltevis ved Siden af hinanden. Den danske Udgave havde dog altid været Tyskerne en Torn i Øjet, og da Stænderregnskabet viste, at den i 1838 kun havde haft 6 nordslesvigske Holdere, medens Udgivelsen kostede omtrent 6500 Kr., kunde det siges, at enhver af disse Holdere stod Staten i over 1000 Kr. 1840 var Antallet steget til 14 imod c. 220 paa den tyske Udgave, det vilde maaske stige yderligere i Fremtiden, og i hvert Fald kunde den ene Halvdel af Hertugdømmets Befolkning ikke berøves en bestaaende Ret ved en Flertalsbeslutning, men fra et snevert finansielt Synspunkt kunde Afskaffelsen af den danske Udgave stilles og begrundes.

N i s L o r e n z e n, der nærmest af politisk Nysgerrighed havde stemt paa Gülichs Forslag om Skattebevillingsret, gjorde heftig Modstand. Ligesom ved en tidligere Lejlighed i 1836 førte han Sagen paa Dansk, hævdede sine Landsmænds Ret til at faa en Tidende i deres eget Sprog og kunde i Forslaget kun se et Forsøg paa at paatvinge deres Modersmaal „Foragtens Stempel“. Han indgav tillige den før omtalte Mindretalsbetænkning (af P. Hiort Lorenzen), og da den kongelige Kommissarius, H. R e v e n t l o w - C r i m i n i l, stærkt fremhævede Sagens principielle Side, enedes Flertallet til sidst om et Ændringsforslag af Hertugen, hvorefter den danske Udgave ogsaa fremtidig skulde udkomme, hvis den fandt 50 nord-slesvigske Holdere; men til Regeringsmyndighederne og de kongerigske Stænder maatte der kun sendes Eksemplarer af den tyske Udgave. Hensigten med det hele var jo kun at saare og tirre.

I denne Anledning skrev Criminil til Kongen: „Den Stemning, hvori Forsamlingen befinder sig, er ikke uden stor Pirrelighed, særlig foranlediget ved Anordningen om Sprogforholdene, som jeg hidtil kun har hørt ganske faa Medlemmer bedømme fordomsfrit og upartisk. Denne Pirrelighed ytrer sig ved enhver Lejlighed og især hos de højtstaaende. Beslutningen om, at

Stænderforsamlingen i Viborg kun skal have den tyske Tekst af Tidenden, der blev fattet med stort Flertal, viser, hvor lidenskabelig og forudindtagen man er. Det har ikke undret mig at gøre denne Erfaring; men jeg havde ikke ventet, at Ophidselsen havde naaet en saa høj Grad.“ — Herpaa svarede Kongen: „De tysksindede Medlemmers Bestræbelser for at skaffe Tysk Indgang i Jylland ved Hjælp af Stændertidenden (thi anderledes kan jeg ikke forstaa den taabelige Beslutning), vil ikke have noget Resultat; men jeg er heller ikke til Sinds at taale saadanne Taabeligheder, og jeg bemyndiger Dem til efter forudgaaende Aftale med Ørsted (Kommissar i Viborg) at anskaffe og betale paa min Regning det Antal danske Eksemplarer, som ønskes. — I Sprogsagen vil De med Kraft forsvare dansktalende Undersaatters Ret, saaledes som jeg har udtalt det i mit Budskab.“

En lignende Smaasag, vel skikket til at sætte ondt Blod, var Pastor Lorenzens Forslag om fremtidig at udelukke kongerigske Præster fra Ansættelse i Slesvig, med mindre de vilde underkaste sig en ny Eksamen ved Konsistoriet paa Gottorp. Tilsyneladende drejede Forhandlingerne sig om et Kappestræb mellem københavnske og kielske Kandidater, og Forslagstilleren anførte egentlig kun nogle Lapperier om de forskellige Karakterskalaer i København og Slesvig, men ogsaa her laa et Principspørgsmaal bagved. Da de danske Præster i hvert Fald kunde tale Befolkningens Sprog, medens det var landskendt, at flere tyskdannede Præster radbrækkede Sproget og hverken i Forkyndelsen eller Sjælesorgen formaade at røgte deres Kald paa rette Maade; havde der været al Grund til at føre et sprogligt og nationalt Forsvar, men ikke en af Mindretallet lukkede Munden op, og det uagtet Pastor Lorenzen endte med følgende Udfordring: „Da de yngre Teologer i Danmark gennem en der-værende bekendt Teolog (Grundtvig) faar en mere katolsk end protestantisk Uddannelse, og da Propagandaen søger at løsrive Nordslesvig fra det øvrige Hertugdømmes *er dettes Nationalitet i Fare*, og der er derfor saa meget mere Grund til at fremme Forslaget.“ Dette vedtoges derefter enstemmigt, altsaa ogsaa af de syv, men deres Tilslutning skyldtes sandsynligvis atter P. Hiort Lorenzens Paavirkning; thi han hadede kongeriske Præster og Lærere, „der krøb sig til nordslesvigske Embeder i det danske Babylons Forgemakker og var de frygteligste Absolutister, foragtede af enhver brav Mand.“

Fra Forsamlingens Side udkrævedes der en høj Grad af Fanatisme til at gaa imod *Sprogreskriptet*. I sit Budskab til Stænderne havde Kongen paaskønnet deres tidligere Omhu for det danske Sprog og henvist til Reskriptet, „som ordnede Øvrighedssproget paa en Maade, der svarer til vore dansktalende

Undersaatters naturlige Rettigheder, og i det væsentlige i Overensstemmelse med de af Forsamlingen fremsatte Forslag.“ Det kunde ikke tjene til at højne Forsamlingens Anseelse, at den snart anbefalede og snart fraraadede en og samme Rege- ringshandling, og dens Optræden strejfede det skandaløse, da Hertugen lod den værste Overløber, Thies H. Steenholdt, stille Forslag om Reskriptets Ophævelse; selv dennes nye Meningsfæller foragtede ham, og under hans Taler sad de og gottede sig over „Dannevirkes“ Nidviser om ham, og det skulde lidet hjælpe, at han skældte Bladet ud for et „sandt Løgneblad, skrevet af Kedel- flikkere, Skærslippere og andet Pak“. Alle de øvrige nordsles- vigske Landdeputerede: Bonefeldt, Alexandersen, Nis Lorenzen, Petersen fra Dalby og T. Thomsen fra Skodborg, erklærede, at Reskriptet var blevet modtaget med Tak og Paaskønnelse af hele Befolkningen, og trods Embedsmændenes Modstand havde en Takadresse til Kongen i kort Tid faaet henimod 3000 Under- skrifter, medens Modstanderne kun havde formaaet at indsamle 200 Navne af tvivlsomt Værd.

Det værste var dog maaske, at nogle af Forsamlingens mest udspekulerede Grunde underkendes af dens egen Præsident. Den lærde og velmenende, men svage og altid vankelmødige N. Falck havde i Foraaret 1840 været paa Augustenborg for at blive „udpumpet“ og rensat for kætterske Meninger, og der slut- tedes en Overenskomst mellem ham og Hertugen; men da han i det meste af en Menneskealder havde virket for dansk Øvrig- hedsprog i sit Hjemland, kunde han ikke skifte Standpunkt paa Steenholdts platte og usømmelige Maade. Der maatte ind- rømmes ham et hæderligt Tilbagetog, og det nye Flertal maatte høre paa, at Hertugdømmernes A. S. Ørsted, den nøjeste Kender af Landets Historie og Ret, udtalte sig til Gunst for Reskriptet. Forordningen — sagde han — imødekom ikke alene et almindel- ligt Folkeønske, men var i og for sig ogsaa berettiget, gennemførlig og heldbringende, da den, uden at staa i Strid med Hertugdømmets Retsforfatning, vilde styrke Baandet mellem Nord og Syd og bevare det gensidig gode Sinda- lag, som betød mere end Retsformer og blotte Brevskaber. En besindig Gennemførelse af Reskriptet vilde overvinde alle Van- skeligheder, og kun af Hensyn til de nuværende Embedsmænd kunde han ønske det udsat i en Række af Aar. — Ad denne Bag- dør slap han bort fra Forhandlingerne og tog ikke senere Ordet.

Det lønner sig iøvrigt ikke at følge de lange og lidenskabelige Drøftelser. I det hele betegnedes Reskriptet som ulovligt, uretfær- digt, uhensigtsmæssigt, uigennemførligt og fordærveligt. Hertugen paastod, at Højtysk var Slesvigernes Dannelsessprog og derfor ogsaa deres egentlige og rette Modersmaal, skønt der i den nord- slesvigske Landbefolkning ikke fandtes 1 af 100, der kunde tale,

og kun ganske faa, der overhoveder forstod noget af dette mærkelige Modersmaal. Ordføreren, Dr. Gülich, vilde bevise, at Reskriptet kuldcastede en 400aarig Grund- og Retsforfatning; men i de lange Aarhundreder, da Hertugdømmerne var blevet styret af Delingshertuger, og den gamle Forfatning stod ved Magt, havde Nordslesvig haft dansk Retssprog. Uden Lovbud eller Forordning var det siden vilkaarligen blevet fortrængt fra Tingstederne, for ikke mere end syv Aar siden fra Herredstingene i Tørninglen, og gennem Forhør og Vidneførsel laa det stadig til Grund for de fleste Retshandlinger. — Han paastod ligeledes, at det danske Sprog var uskikket til Retssprog, fordi det savnede tekniske Former og juridisk Skarphed. Det var umuligt for Dommere og Sagførere at bevæge sig i et saa uudviklet Sprog, og Retskrænkelser, Vildfarelser og Usikkerhed maatte blive Følgen. Men fra Arildstid og til højt op i det 18de Aarhundrede havde de gamle Bondeherredsfogeder og deres Nævn plejet Retten paa Dansk, og hvad der havde været muligt for dem, kunde vel heller ikke være uoverkommeligt for deres lærde Efterfølgere, da Jydske Lov vedvarende var Landets Grundret. De Vanskeligheder, der nødvendigvis maatte opstaa ved det offentlige Sprogs Forandring, vilde kun da være uovervindelige, naar Embedsmænd og Sagførere ikke vilde overvinde dem.

Den Billighedsfølelse, der havde ledet de tidligere Stændersforsamlinger, fordømtes i de stærkeste Udtryk. Det blev sagt i fuldt Alvor, at Nordslesvigerne ikke forstod deres eget Dannelsessprog og ikke kunde opfatte en dansk Retsprotokol, at de ved Forordningen vilde blive skilt fra det øvrige Hertugdømme, fra den tyske Kultur m. m. Advokat Gottfriedsen fra Haderslev paastod, at den danske Befolkning med det tyske Retssprog tillige vilde tabe sin „Nationalitets Paladium“, og Herredsfoged Dröhse naaede endog saa højt op, at han betegnede Reskriptet som en Forfatningsforandring, en Krænkelse af Nationaliteten, en Fortrængelse af det tyske Sprog og en Prisgivelse af Nordslesvigernes Frihed, Liv og Ejendom, og Forstanderen for det slesvigske Døvstummeinstitut, Etatsraad Hensen, forudsaa med stor Bekymring, at det vilde skade Nordslesvigs Kreditvæsen og hindre Kapitalens frie Kredsløb i Hertugdømmet.

I sit ejendommelige og kraftige Sprog gav Provst Claus Harms i Kiel det rette Svar paa disse Urimeligheder. Han skrev: „Kan da denne lovpriste, slesvig-holstenske Statsenhed ikke bestaa med forskelligt Lov- og Retssprog? Har vi dog, Danske og Tyske, een Herre, een Daab, een Tro, forkyndt os i tvende Tungemaal og grundet paa tvende Bibeloversættelser. — Und dog Nordslesvigerne Lyset i Retten, Lyset og Retten, d. e. ved Siden af dansk Kirke- og Skolesprog ogsaa dansk Lov- og Retssprog! Men man under dem det ikke, gør Vind og Væsen

over de Herligheder, som Slesvigerne maatte tabe, naar de efter lidt Retstab ikke blev kalfatret paa Tysk: maatte tabe Nationalitet, Sæder, Dannelse, Hovedet fra Kroppen, afskæres fra det øvrige Slesvig, fra Tyskland ved deres eget Sprog, naar de fik dette at høre i Rettergangen . . . Jøderne dømtes i deres Landflygtighed paa Jødisk, Danske ønsker at vorde dømt i deres eget Hjem paa Dansk, — og Billigheden beles? — ligesom om de ikke havde Ret for og bag, over og under sig, under sig som en Grundvold og over sig som en Vogterinde, hvis Øjne aldrig tillukkes — ligesom om Billigheden ikke turde gøre den stive Ret smidig med Olie, den brister ellers som Læder! og fra Tid til anden indsalve Retssalens Dørhængsler, de skriger ellers gennem den hele Jurisdiktion“.

De havde været ønskeligt, om den kongelige Kommissarius havde ejet noget af dette Storsyn. Hans Forsvar for Reskriptet var forstandigt og ret indtrængende, men mærkværdig nok vilde han ikke paatage sig Ansvar for Kancelliets Betænkning, der laa til Grund for det hele og var underskrevet af ham selv, og da Hertugen som klog General førte en politisk Angrebskrig uden at bryde sig synderligt om saglige Grunde, medens Criminil baade paa Grund af ringe personlig Sympati og af Hensyn til Kongens Stilling ikke turde følge ham paa denne Vej, blev hans Forsvar tørt og vingeløst. Som Fanden i de gamle Manehistorier stadig river Præsten hans Ungdomssynder i Næsen, saaledes forsømte Hertugen heller ikke at minde Regeringen om dens egne Sprogsynder paa de frisiske Øer (Vesterland För og Amrum) og paa Island, hvor den selv udøvede den Sprogtvang, som den her vilde afskaffe, og det var vel derfor ikke stort bevendt med dens Retfærdighedsfølelse.

Den 15de December afsluttedes Forhandlingerne om Sprogreskriptet. Udvalget havde indstillet det hele til Forkastelse; men et Flertal paa 22 (mod 20) ønskede at bevare den tyske Undervisning i Landsbyskolerne uden Forøgelse, og kun Reskriptets Hovedpunkt om Øvrighedssproget afvistes med 33 Stemmer imod 9. Disse 9 var Nordslesvigerne: Alexandersen, Bonefeldt, N. Lorenzen, Petersen fra Dalby, Thomsen fra Skodborg og Flensborgerne P. Nielsen og H. C. Jensen samt Wilder fra Femern og Grev Magnus Moltke (Grünholz). 10 af det gamle Flertal var faldet fra, 3 udtraadt og 1 syg. Selv den „gamle Borgmester“ Schütt fra Frederiksstad gik med Flertallet.

Otte Medlemmer af Mindretallet indgav et Minoritetsvotum, forfattet af P. H i o r t L o r e n z e n, der ud fra sine særegne Synsmaader imødegik Flertallet baade med Fasthed og Maadehold. Her skal kun anføres nogle faa Ytringer: Mindretallet har mere end een Gang udtalt og gentager det atter, at den dansk-talende Slesviger vil have sit Sprog og intet uden dette, at han forlanger det ikke som en Naade af Embedsmændene

en Ret, og ikke blot sit særegne Landsmaal, men Normalsproget, hvortil det hører, og i hvis Tilsidesættelse han ser sin egen, — at han ikke staar under Indflydelse af nogen dansk Propaganda, at han ikke ønsker nogen anden Forening med Kongeriget end den alt bestaaende og lige saa lidt nogen dansk Ret og Retsforfatning. Mindretallet kan derfor ikke befrygte Ansættelse af danske Embedsmænd i Slesvig eller vor fædrelandske Rets Fortrængelse af skandinavisk og vor fælles Retsforfatnings Tilintetgørelse. — Vore Embedsmænd, skrev han videre, er vel ikke helt angerløse, for saa vidt som flere af dem, trods de ældre Forordningers Forskrift, ikke har lært tilstrækkeligt Dansk; men da der iblandt dem findes saa mange fortræffelige og ikke let erstattedelige Mænd, kan intet fornuftigt Menneske tilraade at afskedige dem for Sprogets Skyld. Mindretallet haaber kun, at de lidt efter lidt maa blive erstattede af Personer, der baade kan læse, tale og skrive Dansk.

Den 19de December skrev Kongen til Criminil og var utilfreds med Stændernes lidenskabelige Optræden i Sprogsagen, men fastholdt endnu sit oprindelige Standpunkt. „De vil kunne forsikre Forsamlingen eller i det mindste de mest indflydelsesrige og ligeledes de Deputerede fra den danske Del af Slesvig, at jeg ikke vil gøre nogen Forandring i Reskriptet af 14de Maj, da dette kun har til Hensigt at hævde Undersaatterne i deres naturlige Ret.“ — I sit Svar beklagede Kommissarius sig især over Hertugen, i hvem han gentagne Gange havde fundet sin mest udprægede Modstander, og i hvor „gerne jeg lader hans udmærkede Egenskaber og Evner vederfares Retfærdighed, kan jeg dog ikke skønne andet, end at hans hele Stilling burde have været en anden. Man kan ikke noksom anbefale den s t ø r s t e M i l d h e d i U d f ø r e l s e n (af Sprogreskriptet) og den s t ø r s t e S k a a n s o m h e d i den gradvise Ombesættelse af de Embeder, i hvilke Dansk paa Grund af manglende Kundskab ikke nu kan indføres. Kun da vil efter min inderligste Overbevisning Deres Majestæts Hensigt kunne opnaas, og den Ophidselse bringes til at lægge sig, hvis Omfang gør den til en sand Ulykke. Den Paastand, der ogsaa gentagne Gange fremkom i Forsamlingen, at der aldrig har vist sig en lignende Ophidselse siden Anordningen om Rigsbanken, er uden al Overdrivelse sand.“

Disse Ord er sikkert nok faldet tungt paa Kongens bekymrede Sind, og i Tidenden kunde han læse nogle Ytringer af Advokat Storm, der havde en endnu hvassere Brod: „Hele Landet er oprørt over Propagandaens Færd, med Bekymring ser Folket mod Norden og frygter en Tilnærmelse fra oven til dens Planer. Vel har den kongelige Kommissarius søgt at fjerne enhver Bekymring; men den hurtige Udstedelse af Sprogreskriptet har ikke været egnet til at dæmpe Bekymringen,

og en Bevægelse som den nærværende har man ikke kendt siden Forordningen af 5te Januar 1813.“

Storm holdt sin Tale d. 10de December, den stod at læse i Tidenden for 12te Januar 1841, og Kongen maa have kendt den, før han tiltraadte sit Tilbagetog i Sprogsagen.

Reskriptet og Nordslesvigerne. Ved Tronskiftet laa Kong Christians nationale Politik i Luften. Allerede i flere Aar havde den paavirket Stemningen i vide Kredse, og alle var overbeviste om, at han vilde indfri sine Tronfølgerløfter.. Denne Overbevisning var ogsaa naaet til de nordslesvigske Bønder og indlede her et Tillidsforhold op imod Kongen af tiltalende Art. Den 25. Januar 1840 var Gram Herreds Sognefogeder samlede til Allemandsting i Tørning Tinghus lige over for Ruinerne af Klaus Limbeks Slot, hvorfra deres Forfædre engang var blevet behersket af holstenske Adelsmænd, inden Kong Hans udløste dem fra dette farlige Vælde. Frederik II havde udkøbt den øvrige tyske Adel i Amtet og friet Befolkningen for Livegenskab og Trældom, og omkring Tronskiftet 1766 havde yngre Konger afskaffet Fæstevæsenet og givet Bønderne nem Adgang til fri Ejendom og økonomisk Selvstændighed. Nu var Tiden inde for Fjernelsen af de sidste Lænker, fra den Tvang, som et fremmed Sprog og en fjendtlig Kultur lagde paa deres aandelige Liv, og denne Tanke optog Sognefogederne paa det første Allemandsting under den nye Konge. Et Gruppebillede af disse Mænd vilde have vist os en Række karakterfulde Ansigter. De repræsenterede et Herred, der igennem Fortidens hærgende Krige var blevet ødelagt til Grunden og igennem Aarhundreders Slid atter kommet paa Fode, — en Befolkning, der havde lært at hjælpe sig selv og nu skulde afgive Førere i den nationale Kamp. De gamle Sognefogeders Minde er endnu bevaret rundt omkring i Sognene og vil først udslettes med dansk Folkelighed i Nordslesvig. Paa Tinget saas Jens Lauridsen Skau fra Sommersted, en ordknap og ubøjelig Mand, Rygraden i Forsamlingen; den iltre og uopslidelige Jørgen Hansen fra Billund, Peder Hansen fra Magstrup, Nis Steffensen fra Hammelev, den slesvigske Forenings første Kasserer o. s. v. De var alle gammel-tænkende Mænd og endnu afhængige af den beskikkede Øvrighed, „Amtshustjenere“, som Koch spottende kaldte dem, men de forstod at værdsætte sig selv og deres Sognefolk, og Gennembrudsvillien laa nærmere til dem end til Storbønderne i Øst og Vest.

Medens alle andre overvældede Kongen med Adresser om en fri Forfatning, fremlagde Jens Lauridsen Skau en Lykønskings-

skrivelse til ham (ført i Pennen af hans Søn Laurids), og i denne bad Sognefogederne om, at „v o r e n a t i o n a l e E j e n d o m m e l i g h e d e r, f o r n e m m e l i g v o r t M o d e r s m a a l, d e t d a n s k e S p r o g, v e d D e r e s M a j e s t æ t s O m s o r g m a a t t e v o r d e b e s k y t t e t;“ og som betænksomme Sognefogeder tilføjede de det ikke mindre vigtige Ønske, at Alherskeren vilde forunde ham Kraft og Styrke til at gennemføre sine vise og gavnlige Forsætter. — Dette var det første nationale Frembrud fra selve Bondestanden, og det har næppe behaget Konferensraaden i Haderslev, at han ad Embedsvejen maatte indsende denne Adresse til Kongen.

Men Kongen tøvede. Bønderne begyndte at tvivle om, at deres Bønskrift var naaet til ham. Koch var overbevist om, at det tyske Kancelli herskede nu som forhen, og et Par Maaneder senere skrev Flor til Adler: „Vort lille Parti haaber bestandig, at Kongen ikke vil glemme at række Nordslesvigerne den Hjælp fra oven, som de ikke godt kan undvære, hvis de ikke aandelig skal hentæres, og jeg beder Dem i deres Navn om at skænke noget af Deres Indflydelse til disse menneskekærlige og patriotiske Bestræbelser.“

Reskriptet kom derfor som en Overraskelse og fik ved sit pludselige Stød forøget Virkning. Bønderne, der ikke havde Blik for dets Svagheder, saa i det kun et Vidnesbyrd om Kongens Naade og Omsorg, og da han d. 4de August 1840 kørte over Kolding Bro mod Haderslev, mødte han Æreport paa Æreport og et festklædt Folk, der jublede ham i Møde. Det samme gentog sig, da han kort efter fra Sønderborg kørte op over Dybbøl Banke og under en Æreport modtog Sundevedboernes Tak for Reskriptet.

Men disse Tilkendegivelser var ikke Førerne nok. Kampen mod det danske Retssprog førtes allerede med Lidenskab i Pressen, og Flor som Sprogmand og Paulsen som Retslærd skrev utrætteligt for at bevise, at Dansk lige saa fuldt som Tysk kunde udtrykke slesvigske Retsbegreber og lægges til Grund for alle Øvrighedshandlinger. I den følgende Tid kom dette Forsvar hovedsagelig til at hvile paa Paulsen, og han førte det med et Mod og Maadehold, der fortjente den højeste Paaskønnelse, men lønnedes med Had og Tilsidesættelse. — Allerede i Juni henstillede Flor til Adler, at Paulsen og han i Fællesskab skulde udarbejde en R e t s f o r m u l a r b o g, ledsaget af en Art Ordbog, som i dansk Oversættelse gengav de almindelige juridiske Kunstord og Talemaader — for at støtte Overgangen til det nye Forretningssprog og vise, hvor lige til denne var. Da han i Juli kom til København, billigede Kongen Forslaget, men vilde kun have det fremmet som et p r i v a t Foretagende, og under et Foretræde i Pløn nogle Maaneder senere modtog Paulsen 400 Kr.

til Bogens Trykning. Saa nemt slap Kongen uden om en Pligt, der paahvilede Regeringen og ingen anden. I Begyndelsen af 1841 udkom Formularbogen anonymt hos Kastrup i Flensborg og benyttedes flittigt af læg og lærd, men betragtedes som et Partiskrift og omtaltes ikke med et Ord i den tyske Presse.

Lige fra Begyndelsen havde Flor frygtet Kongens Vankelmod og Lyst til at høre alles Mening. Et Par Dage efter Reskriptets Fremkomst skrev han: „Kongen, som alle Vegne fra, offentlig og privat, faar Grovheder for denne Forordning, bør til Styrkelse høre noget fra det Parti, han hjælper. Hører han kun fra mig gennem Adler, tror han tilsidst, at Folket ønsker Gerningen ugjort“. Allerede nu vilde han derfor, at Laurids Skau skulde træde frem som Bøndernes Fører og sætte sig i Spidsen for en Takadresse til Kongen, men Skau, der havde giftet sig og overtaget Gaard som tyveaarig (1836), var afhængig til flere Sider, og desuden var det lidet sandsynligt, at en saa ung og ukendt Mand kunde udrette noget i den stivsindede og mistænksomme Befolkning. Flor skrev derfor selv denne Takadresse, et lille Mesterstykke i stilistisk Jævnhed og indtrængende Kraft. Han takkede Kongen ikke alene for de rent borgerlige Fordele, som Forordningen sikrede Nordslesvigerne, men saa i den en langt kosteligere Gave, idet den havde givet dem deres Frimodighed tilbage og udløst deres Modersmaal af Fornedrelse. „Thi vort danske Sprog blev oversat af vor Øvrighed. Det var kun en Tjenestekvinde, der kunde forrette Husets Gerning, men maatte drage sig bort, naar nogen fornemmere lod sig se. Derfor skammede vi os ved det og stod undselige over, at vi intet bedre havde, eller vi harmede os over, at man viste det Foragt; men med al vor Ydmyghed kunde vi ikke skaffe os noget andet, og med al vor Trods kunde vi ikke tiltvinge det Agtelse. Nu skal disse mørke og sørgelige Følelser ikke længere betage vort Sind, naar vi ser den fornemme Mand; thi Du har befalet dine Tjenere, at de skal ære vort Sprog og tale det med os. Modtag derfor vor fuldeste og oprigtigste Tak, fordi Du gav vort Modersmaal den Ære, der tilkommer det, og førte det ind i Øvrighedens Skrivestuer og anviste det Plads paa Dommerens Sæde“.

Det var disse Tanker, der senere sattes paa Vers i Carstensens Kampsang: „Længe nok har jeg Bondepige været!“ og blev sunget ind i Nordslesvigernes Bevidsthed.

Med vanlig Iver tog Koch sig af Adressen. Af 31 Gaardmænd og Lærere, de fleste fra Gram Herred, dannede han et Slags Forretningsudvalg, og efter at Adressen var trykt hos Seneberg, spredtes den i deres Navn ud over Landet. Hos Embedsmændene fremkaldte den store Forbitrelse. De lagde den ikke alene alle mulige Hindringer i Vejen, men vovede endog at komme med Trusler og indledede fra nu af den Modstandspolitik opad imod

Kongen og nedad mod Befolkningen, som senere, paa Grund af den førstes uklare Holdning, fremkaldte saa stor Forvirring i Nordslesvig. A m t m a n d J o h a n n s e n, maaske Kongens mest betroede Mand i Hertugdømmet, stævnedes Koch for sig og lod ham vide, at de Mænd, der havde udsendt Adressen, sandsynligvis, trods den gode Hensigt, vilde blive tiltalt for ulovlig Agitation og løgnagtige Sigtelser imod Amtets gode Embedsmænd, ligesom Kochs Avisprivilegium nok vilde ryge i Lyset ved samme Lejlighed. Lignende Skræmmemidler brugte han over for andre, hele Sogne forbløffedes i den Grad, at de ikke vovede at underskrive Adressen, og Sognefoged Nis Steffensen i Hammelev tog i en forfjamsket Erklæring sin Underskrift tilbage; først et Par Aar efter fandt han Lejlighed til at bevise den gamle Iagttagelse, at selv den Rekrut, der smører Haser ved Lyden af den første Kugle, kan udvikle sig til en tapper Krigsmand.

Inden Aarets Udgang havde Adressen 2850 Underskrifter, deriblandt 1 verdslig Embedsmand, 5 Præster (4 fra Tørninglen), 66 Lærere, 32 Sognefogeder, 20 Sandemænd, o. 2000 Bønder, Resten Landkøbmænd, Haandværkere og Husmænd. 2100 af Underskriverne var bosatte i Haderslev Amt, 140 i Aabenraa-Løgumkloster Amt, 74 i Lundtoft Herred, 106 paa Als, 163 i Sundeved, 92 paa de augustenburgske Godser o. s. v. En haderslevsk Skønskriver indførte Navnene paa en 12 Alen lang Papirsrulle, og denne i Forbindelse med de originale Bilag oversendtes til Adler og tilstilledes Kongen i Februar 1841. Men da var hans Holdning allerede en anden, og efter et Par Maaneders Forløb modtog Befolkningen et ret tomt Svar: „Ligesom vi ved fornævnte Befaling ikkun har villet haandhæve, hvad vi med Føje anser at være ret og billigt, saaledes er det os tilfredsstillende at se, at de paagældende erkender vor landsfaderlige Hensigt“.

For Flor stod „Adressens brillante Fremgang som en overmaade vigtig Sag; thi nu kan og tør Kongen ikke engang kalde Forordningen tilbage, saa længe vi (som nu, naar vi vil, kan kommandere mange Tusinde Næver) ikke giver Tilladelse hertil“, og i November 1840 rejste han atter til København for at opnaa forøget Indflydelse paa de styrende. Forinden havde han indgivet en Ansøgning om at blive professor ordinarius i de nordiske Sprog ved Universitetet i Kiel og Ene-Eksaminator ved den Prøve i Dansk, som de slesvigske Embedskandidater fremtidig skulde underkaste sig. Nu søgte han tillige om at faa overdraget Tilsynet med de lærde Skolers Undervisning i Dansk, da den fungerende Tilsynsmand ikke engang forstod Sproget. Han havde dog ogsaa andre Formaal. Først og fremmest vilde han modvirke Stændernes Indflydelse paa Kongen og dernæst bevæge ham til at tage nationale Hensyn ved nogle forestaaende Embedsbesættelser. Rektoratet ved Flensborg Skole var ledigt,

og paa denne vigtige Post maatte der stilles en Mand, som kunde og vilde opdrage en landstro Ungdom. Ligeledes skulde Byens danske Kirke have en ny Præst, og det var ikke mindre vigtigt, at der her i Hjertet af Hertugdømmet fremstod en Forkynder, som kunde samle og vejlede. — Han troede at møde Velvillie hos Kongen; i hvert Fald aander hans Breve fra disse Dage baade Sejrssikkerhed og Kamplyst, og det saa virkelig ud, som om „Propagandaen“ ogsaa fremtidig skulde faa Tilslutning fra allerhøjeste Sted.

Men han opnaaede kun eet, og det blev Sidstegrøden af hans Indflydelse paa Kong Christian VIII. I Sommeren 1840 havde Ejeren af „Harmonien“ i Haderslev bygget en ny Teatersal, og Koch fik da den Tanke at aabne Hertugdømmerne for dansk Skuespilkunst, „som naturligvis i hin sorte Periode ogsaa er blevet forvist og tysk Teatervæsen indprivileret paa os for at ødelægge Folkets Aand, Hjærte, Smag og Sprog“. Han hjalp Teatrets Ejer med et Andragende til Kongen om, at det Müllerske Selskab i Odense, Datidens bedste Provinsselskab, maatte faa Tilladelse til at optræde i Haderslev. Flor fremstillede Sagens Betydning for „alle vedkommende“, og nogle Uger senere kunde „Dannevirke“ meddele, at det nævnte Selskab med kongelig Tilladelse vilde spille Komædie i de nordslesvigske Købstæder og snart ankomme til Haderslev.

Dette var Kochs muntreste Initiativ. Medens Sprogstriden rasede fra Altona til Haderslev, og Forskellen mellem det nordslesvigske „Hundeglam“ og Normalsproget skulde gøres til en statspolitisk Afgrund, overskred denne „Truppe Dänen“ Kongeaen og førte Bevis for, at Nordslesvigerne til Punkt og Prikke forstod deres Dannelseessprog. I Haderslev forsøgte Slesvig-Holstenerne at gøre Modstand. Der dannedes Sammenslutninger for at skaffe Skuespillerne tomt Hus, man forbød Kone, Børn og Tyende at besøge Teatret, der agiteredes mellem Borgere og Bønder, og der forberedtes Udpibninger for at standse det hele. Men det vældige Tilløb gjorde al Modstand umulig. Disse naive og uberørte Tilskuere, der aldrig før havde set dansk Komædie, fortrylledes af Overskous Folkestykker og Heibergs Vaudeviller, af Hr. Pødenphants Spil og Jomfru Sichlaus Ynde. „Gamle Bønder sad og græd, saa Taarerne trillede dem ned ad Kinderne, ved at høre Modersmaalet saaledes baaret frem. Vittighederne forstodes lynsnart og fulgtes af jublende Latter og Bifald, og faldt der en patriotisk Replik, var der endeløs Jubel. Saaledes maatte Sagen i „Kong Salomon og Jørgen Hattemager“: „Min Herre vid, De staar paa Danmarks Grund“, gentages af Skuespilleren, der saa traadte hen til Lamperækken og sang den igen under stor Begejstring“. — Og midt i al denne Teaterfortryllelse sad

Ophavsmanden til det hele, Poeten fra Lille Papegøje, P e t e r
C h r i s t i a n K o c h, og kunde nynne sin egen Velkomstsang:

„Nu ved Nordens Skjaldes Aandekys
skal forsagte Mod sig atter hæve!“

Atter havde han slaaet et Slag for Modersmaalet og føjet en
ny „Sten ind i Muren, som hegner hendes Gaard“.

Fra Haderslev drog Selskabet til nye Sejre i Flensborg, Sles-
vig og Altona; men da det efter et halvt Aars Forløb kom tilbage
til Byen og vilde give en Forestilling til bedste for dens Asyl,
kunde det end ikke faa Tilladelse hertil. Vinden havde vendt
sig i de højere Regioner.

E m b e d s m æ n d e n e s S t i l l i n g. Medens Sprogrøret gik
hen over Landet, fik ogsaa Embedsmændene Lejlighed til at
udtale sig paa ansvarlig Maade. Hen paa Efteraaret 1840 modtog
Kancelliet deres Erklæringer i Sprogsagen, og da de var den
vigtigste Part i Striden, skulde man have ventet her at møde
den sidste og afgørende Modstand; men dette blev ikke Tilfæl-
det. Paa nogle ganske faa Undtagelser nær indkom der kun sag-
lige Skrivelser, som i Indhold og Tone snarere tydede paa Un-
derkastelse end Modstand. Næsten alle disse Embedsmænd var
fødte Nordslesvigere, de fleste havde Dansk til Modersmaal eller
var fra Barnsben fortrolige med Sproget og vedvarende nødt
til at bruge det i daglig Omgang med Befolkningen. Ved deres
Ansættelse havde de skaffet Bevis for, at de baade mundtlig
og skriftlig beherskede det, og det umulige forlangtes altsaa
ikke af dem. Men paa den anden Side havde deres Uddannelse
og Studium ført dem ind i et fremmed Aandsliv og en fremmed
Ret. De yngre af Standen havde sluttet sig til den tyske National-
bevægelse, og alle saa med Ringeagt paa „Jyllænderne“ og deres
Sprog, ligesom de var aldeles vankundige i dansk Retsvidenskab
og juridisk Sprogbrug. Der krævedes derfor ikke alene et for-
øget Arbejde af dem, men de betragtede det ogsaa som en Yd-
mygelse at skulle betjene sig af det ringeagtede Dansk, der efter
deres Mening var uskikket til at udtrykke juridiske Begreber og
sikre en paalidelig Retspleje.

Dette kom dog kun lidet frem i deres Erklæringer, der giver
et broget Billede af den sproglige Tilstand, bestemt ved per-
sonlige Tilbøjeligheder, Overlevering og sproglige Evner. En en-
kelt Birkedommer (Borgmester Schrader for Gram Gods) havde
i en Menneskealder fastholdt Dansk som Øvrighedssprog, medens
Nabokredsene faldt fra; andre var gaaet langt til den modsatte
Side. Alle Kontorer var indrettet paa „tysk Fod“, og Protokol-

lerne førtes i det fremmede Sprog. Men privatretlige Sager: Skyld- og Panteprotokoller, Skøder, Gældsbeviser, Testamenter m. m. udfærdigedes som Regel paa Dansk, og i Forhør og Vidneførsel som i mundtlige Domsforkyndelser og Befalinger nedlod Øvrigheden sig til at tale det fornødrede Dansk, sommetider kun „Maalet“. Det fremgik af alle Indberetninger, at hele Embedsstanden uden Undtagelse talte Dansk med Befolkningen, og at Reskriptet kunde gennemføres.

Allerede dette var et daarligt Kampgrundlag, og et andet Forhold virkede maaske endnu mere nedtrykkende. Rent tal-mæssig set var Forandringen en lidet omfattende Sag. Embedsmændene var saa faa. Nogle af Amterne og endnu flere af Herrederne styredes parvis af een Embedsmand og alle adelige Birker ved Laan af kongelige Retsbetjente fra Nabostrøgene. Reskriptet berørte kun 40 Forvaltnings- og Retsembesmænd i en Befolkning paa op imod 120000, og da Striden egentlig kun drejede sig om Retssproget, kunde Antallet endogsaa nedsættes til 19 Dommere. Men alle Amtmænd og 5 Underdommere erklærede straks, at de, om end med noget Besvær, kunde gennemføre Reskriptet; der blev altsaa kun ti Personer tilbage, og selv disse ti var ikke de ti retfærdige, der kunde frelse Sodoma.

Et Eksempel vil oplyse dette. Herredsfoged N. Prehn i Nybøl Herred og T. Thomsen i Lundtoft Herred, tillige augustenburgske Birkedommere og „Hofraader“, modtog fra Hertugen en Hensstilling om, hvorledes de havde at udtale sig, angaaende deres sproglige Evne. Den første var født og opdraget i Nordslesvig og havde efter endt Studietid levet 2 Aar i København, senere i 33 Aar i Sundeved som Embedsmand og i denne lange Tid Dag ud og Dag ind talt Dansk, og naar han nu erklærede, at han ikke havde lært det „rene“ danske Sprog tilstrækkeligt til at udtrykke sig „flydende“ i det, var det hele tydelig nok sat paa Skruer. Thomsen var født i Ringenæs og havde efter eget sigende Dansk til Modersmaal. Han afgav en lignende Erklæring, men synes end ikke selv at have troet paa den og endte „underdanigst og dybtknælende“ („fussfälligst“) med Bøn om at maatte blive forskaanet for Forandringen, da han var en Olding paa 72 Aar. — I November 1840 skrev Herredsfoged Steffens til Hertugen: „Jeg kender alt for godt den herskende Aand hos den nordslesvigske Embedsstand, til at jeg skulde bygge mit Hus paa denne løse Sandhob“.

Kancelliets Præsident, Grev O. M o l t k e, bedømte Embedsmændenes Erklæringer efter Fortjeneste. Allerede i sin Betænkning af 8de Maj havde han forlangt, at uvillige Embedsmænd skulde holdes til at gøre deres Pligt, og nu handlede han efter denne Grundsætning. Sammenfatter man Erklæringerne, hedder det i hans Indstilling til Kongen, kan Dansk straks indføres

som Regerings- og Retssprog ved Amthusene i Haderslev, Aabenraa-Løgumkloster, Nordtønder og Nordborg-Sønderborg, endvidere hos Underøvrigheden i Haderslev og Aabenraa Amt samt paa de adelige Godser Gram og Nybøl. Derefter opføres 13 navngivne Embedsmænd, som forment ikke at kunne efterleve Reskriptet; men da de hidtil i større eller mindre Omfang har betjent sig af Dansk, da de efter deres egne Udsagn kun i Processer har Vanskeligheder ved at benytte dette Sprog, og da Processer kun forekommer sjældent i deres Retskredse, maa det fra 1ste Januar 1841 ogsaa paalægges dem i alle øvrige Embedshandlinger at gaa over til Dansk og inden Aar og Dag indsende Meddelelser om deres Fremgang i Sproget. — Den 22de December 1840 godkendte Kongen Indstillingen og resolverede, at Kancelliet ved de mest passende Midler skulde gennemføre Reskriptet i hele Nordslesvig.

Samme Dag tilstilledes der Provinsregeringen en Instruks om Reskriptets Gennemførelse fra 1ste Januar, hvoraf nogle Hovedpunkter her meddeles. 1. Fremtidig skal alle Protokoller føres paa Dansk. 2. Ved de ovennævnte Amtshuse og ved Herredstingene i Haderslev og Aabenraa Amt skal Advokaterne affatte deres Indlæg og Taler paa Dansk og i de andre Kredse gaa over til Brugen af dette Sprog, saa snart Dommeren gør det. 3. Uden Hensyn til private Ønsker skal alle Embedsskrivelser, der angaar Befolkningen, affattes i det danske Sprog. Dette gælder ogsaa for Notarer. 4. Tyske Skrivelser, der fra højere Myndigheder tilstilles Undersaatterne gennem Underøvrigheden, skal oversættes af denne. 5. De Embedsmænd, der ikke straks helt kan gaa over til Brugen af Dansk, er pligtige til at bruge det i alle de Forretninger, som de hidtil har kunnet udføre i det, og det paalægges dem at fremskynde deres Uddannelse for snarest at kunne efterleve den allerhøjeste Befaling. — Enkelte Embedsmænd, der havde tilladt sig at kritisere Reskriptet, fik en Tilrettevisning.

Ved Nytaarstid var denne Instruks meddelt alle vedkommende, og dermed syntes Sagen afgjort. Med fast Haand havde Regeringen ført Reskriptet ud i Livet og vilde vel ogsaa fremtidig vaage over dets Efterlevelse. Fr. Fischer fortæller, at Instruksen virkede som koldt Vand i sydende Mælk, og at selv de Mænd, der havde talt mest højroestet imod Forandringen, fik travlt med at tage Undervisning i Dansk. Den lille Kreds af misfornøjede Embedsmænd formaaede ikke at føre Krig med Konge og Statsminister, og Reskriptets Modstandere havde foreløbig lidt et betænkeligt Nederlag.

A d v o k a t s t r i d e n. Men saa slog Førerne ind paa en ny Vej og benyttede den af Regeringen mindre afhængige Advokatstand til et heftigere Anløb. Den 19de December 1840 gjorde Amtmand Fr. Chr. Krogh i Tønder Hertugen opmærksom paa, hvor virksom en A d v o k a t s t r i k e vilde vise sig under de nuværende Forhold. Hvis Advokaterne besluttede ikke at indgive et Ord paa Dansk i nogen Sag og ved intet Middel lod sig forlede til at fravige denne Praksis, kunde Regeringen heller ikke i næste Stændersamling erklære, at det danske Retsprog var gennemført, men maatte med det gode eller med det onde føje sig efter Flertallets Andragende om Reskriptets Ophevelse. Dette var Vand paa Hertugens Mølle. For ham var Politik og Intriguer sammenvoksede Begreber, og her aabnede sig en herlig Tumleplads med Baghold og Faldgruber for hans kongelige Hr. Svoger, og selv om vi kun sjældent ser hans Ansigt, var han stadig til Stede. I Løbet af nogle Dage havde han planlagt det nye Felttog med B o r g m e s t e r S c h o w i Aabenraa, der blev den egentlige Underfører, og allerede 10de Januar 1841 kunde Fr. Fischer skrive til Flor: „Advokaterne har sluttet en Overenskomst med hinanden om, at de ikke vil overtage nogen Sag, som kan medføre den Nødvendighed, at de skal skrive eller tale Dansk“. Han anførte en bekendt Overretssagfører som Hjemmel, og naar den stavnsbundne Krøbling kunde vide saa god Besked, maa Sagen jo have været kendt over hele Byen, vel ogsaa af Amtmand Tillisch paa Brundlund Slot, nogle Uger senere Kongens Kabinetsskretær. De Oprin, som de haderslevske Advokater samtidig gav til bedste, har sikkert ogsaa staaet i Forbindelse med Planen. Koch skrev: „Advokaterne herter sig i alle Dele som Bersærker eller vanvittige. „Nu er det forbi“, siger de til Bønderne, „nu er vi under Jylland og uden Redning!“ og det siger de i en Tone og med Gebærder, som om hele Byen stod i Lue. Den første Dag for de op og ned, ud og ind som halvgale. Ingen turde tale til dem“.

Men en aabenlys Strike havde sine Skyggesider; thi vel var Advokaterne friere stillet end de egentlige Embedsmænd, men ogsaa deres Bestallinger kunde ryge i Lyset, og i hvert Fald vilde det gaa ud over Indtægterne. En Smule Dækning maatte være ønskelig, og ligesom det havde været en kongelig Amtmand og Kammerherre, der havde givet Anvisning paa Rænkespillet, saaledes blev den kongekære Konferensraad og Amtmand J o h a n n s e n i Haderslev udset til at støtte det. Alle rede længe havde han ærgret sig over Stændernes Dumhed, der havde skaffet ham det danske Øvrighedssprog paa Halsen, og han var rede. Den 9de Januar 1841 modtog han fra 5 haderslevske Advokater en Ansøgning om, at han foreløbig vilde sætte Reskriptet ud af Kraft for deres Vedkommende, da de

ikke formaaede at føre Sagerne paa Dansk. Dette var i og for sig helt hen i Vejret, da Amtmanden hverken kunde gøre fra eller til, men Hensigten var ogsaa kun at opnaa hans Tilslutning og Anbefaling, og det hele har sikkert været et aftalt Spil.

I det velskrevne Andragende, der Dagen efter indsendtes til Kancelliet, beklagede de sig over den smertelige Overraskelse, som Instruksen af ²²/₁₂ 40 havde beredt dem, eftersom Advokaterne slet ikke var nævnt i Reskriptet — over den udviste haandgribelige Haardhed, der var saa meget større, som de ikke var blevet hørt, over den uhyre Kløft, der skilte det nordslesvigske Idiom, som de talte, fra et udviklet Retssprog, over den Forstyrrelse i Retsplejen, den Forsømmelse af deres Klienters Interesser, der maatte blive Følgen, naar de paa Grund af Sproget kun kunde levere stympetagtige Indlæg og ved deres Taler blev til Spot for Parterne eller fortrængtes af Vinkelskrivere. De talte sandelig ikke af Opsætsighed, men den haarde Nødvendighed tvang dem til foreløbig at lade alle Sager med vanskelige Retsdeduktioner ligge, med mindre de ligesom adskillige Embedsmænd kunde opnaa den søgte Udsættelse og faa Tid til at tilægne sig Sproget.

Det skal villigt indrømmes, at Reskriptet kunde volde Advokaterne adskillige Vanskeligheder, men alligevel var deres Andragende usandfærdigt og bundfalsk. Hovedmanden, Overretsadvokat P. Gottfriedsen, havde nogle faa Uger i Forvejen fortalt Nis Lorenzen, at han, hvad Sproget angik, lige saa godt kunde føre en Sag paa Dansk som paa Tysk, en anden af dem tilhørte en gammel dansk-norsk Officersfamilie og var født i København, de øvrige talte og skrev Rigssproget, og lidt senere oplyste Borgmester Schrader (som Birkefoged paa Gram), at deres Indlæg til ham var affattet i et godt og tydeligt Dansk. Deres sproglige Færdighed kan heller ikke have været Amtmanden ubekendt; men i sin Anbefaling til Kancelliet gentog han ikke desmindre deres Hovedpaastand, ligesom han fandt deres Andragende billigt, og da han maatte frygte for, at en Afvisning paa betænkelig Maade vilde standse Retsplejen i Amtet, udbad han sig snarest en Afgørelse.

Kongen blev helt bestyrtet over disse Skrivelser. Han gav sig ikke engang Stunder til at høre Kancelliets Mening, men traf en Afgørelse paa egen Haand. Den 24de Januar modtog Amtmanden m u n d t l i g Besked om, at Reskriptet foreløbig kunde sættes ud af Kraft for de haderslevske Advokaters Vedkommende, hvis han skønnede, at Retsplejens uforstyrrede Fortsættelse krævede det. Først den 4de Februar afgav Kancelliet Betænkning i Sagen, og ved kongelig Resolution af samme Dato fik alle praktiserende nordslesvigske Advokater Ret til — e f t e r A n s ø g n i n g — at betjene sig af det tyske Sprog.

ved vidtløftige og vanskelige Retssager, hvis Dommeren skønnede det nødvendigt for at holde Retsplejen i Gang. Samtidig indskærpedes det Sagførerene hurtigst muligt at sætte sig ind i Dansk.

Selvfølgelig har Kongen i denne Sag været under Paavirkning fra flere Sider. Den stærkt forsinkede Stændertidende havde endelig bragt Forsamlingens lidenskabelige Forhandlinger den 9de og 10de December, H. Reventlow-Criminil var ligeledes vendt tilbage fra Holsten og havde den 22de Januar haft en lang Samtale med Kongen og gentaget sit Raad om at vise den største Skaansomhed ved Reskriptets Gennemførelse. Kongen havde dog ikke været rigtig tilfreds med ham og skrev i sin Dagbog, at han var paavirket af den slesvigske (d. e. slesvig-holstenske) Anskuelse og savnede Kendskab til Nordslesvig. Nogen afgørende Indflydelse kan Criminil vel altsaa ikke have haft, og det er desuden mere end usandsynligt, at Kancelliets første Embedsmand skulde have tilraadet den formløse og overilede Besked, som Amtmand Johannsen modtog, og som Kancelliet senere maatte sætte i Stil og udstrække til alle praktiserende Advokater i Nordslesvig. Kongen maa bære Ansvaret.

Dette Anfald af politisk Drejesyge blev hurtigt fulgt af et andet og tydeligere Tilfælde. I Stænderne havde Etatsraad Hensen paastaet, at Sprogreskriptet vilde skade Nordslesvigs Kredit- og Pengevæsen, hans Tale havde gjort en vis Virkning endogsaa paa Kommissarius, og næppe var Efterretningen om Kongens Eftergivenhed overfor Advokaterne blevet bekendt, før ogsaa denne Traad toges op. En Tingskriver Müller i Røding, en heftig Modstander af Sprogforordningen, sendte under 12te Februar Kongen en ret formløs Skrivelse, hvori han paastod, at Kancelliets Instruks af ²²/₁₂ 40 besværliggjorde Pengeomsætningen mellem Hertugdømmets tyske og danske Del, ja endogsaa truede hele Nordslesvigs Kreditvæsen, da de tyske Kapitaler nødig gik videre end det tyske Sprog, og de danske holdt sig inden for dansk Lovgivningsomraade. Han henstillede derfor til Kongen, at Kontrakter, Skøder og Skyldbreve ogsaa i Fremtiden maatte udstedes paa Tysk for tysktalende Ejendomsbesiddere. Tingskriveren henviste ikke til bestemt foreliggende Tilfælde, optraadte heller ikke med Fuldmagt fra nogen, og det hele var sikkert nok kun et nyt Anløb fra det hertugelige Hovedkvarter.

Kancelliet tillagde ikke Skrivelsen nogen videre Betydning, men sendte den dog til Amtmand Johannsens Erklæring, og her fik den en mindre venlig Medfart. Amtets Pengevæsen er uafhængig af fremmed Kapital — skrev han — og den indfødte Befolkning har altid modtaget Skøder og Gældsbreve paa Dansk. I de sidste 15 Aar er der ganske vist foregaaet en ringe Ind-

flytning af holstenske Gaardejere, dygtige, men fattige Landmænd, der ikke har Kredit i Amtet og maa søge Laan syd paa. For dem er tyske Købe- og Gældsbreve maaske en Nødvendighed, men deres Affattelse kan vel ogsaa i Fremtiden betragtes som private Forretninger og derfor udstedes i et hvilket som helst Sprog. I saa Fald kunde Tingskriverens gode Raad afvises, og han selv tildeles en Irettesættelse for usømmelig Skrivemaade. — Mener Kancelliet derimod, at den foreslaaede Fremgangsmaade ikke er tilladelig, kunde der vel ogsaa offentlig indrømmes disse faa Indflyttere Ret til tyskaffattede Købebreve uden Skade for den almindelige Brug af Dansk og uden Brud paa Reskriptet.

Kancelliet sluttede sig til Amtmandens sidste Forslag. Da Reskriptet gjaldt alle Øvrighedsskrivelser, kunde der kun ad forordningsmæssig Vej gøres en Undtagelse for disse Holstenere, der havde en saa gavnlig Indflydelse paa Landbrugets Fremgang i Nordslesvig, og det henstillede derfor til kongelig Afgørelse, at det tyske Sprog ogsaa fremtidig maatte bruges ved Udstedelse og Konfirmation af Købe- og Skyldbrev, n a a r e n a f P a r t e r n e t i l h ø r e r e t t y s k t a l e n d e D i s t r i k t, o g b e g g e ø n s k e r d e t.

Men denne fornuftige Begrænsning fastholdt Kongen ikke. Hans Resolution af $28/\frac{6}{e}$ 41 er ikke en kort Besked i knappe Vendinger, men en bevæget, næsten dirrende Erklæring, hvori han paa den ene Side forsvarer Reskriptet og paa den anden i de kraftigste Udtryk forsikrer sine tysktalende, nordslesvigske Undersaatter om sin Bevaagenhed og lover at imødekomme alle deres Ønsker, der lader sig forene med Reskriptet — og da det er kommet til hans Kundskab, at en enkelt af dets Bestemmelser muligvis kan blive en Hindring for Samkvemmet mellem Syd og Nord, saa tillader han allernaadigst, at det tyske Sprog ogsaa i Fremtiden maa bruges ved Udstedelsen af Købe- og Skyldbrev, n a a r P a r t e r n e ø n s k e r d e t.

Men hvilke Parter? Saaledes som hans Ord faldt, og Forordningen kom til at lyde, angik den ikke længere een eller to Snese indvandrede Holstenere eller nogle kielske Laangivere, men hele Nordslesvig. Det var et kongeligt Overbud, der slog Døren paa vid Gab for nye Vilkaarligheder og tillod Brud paa Sprogreskriptet, som Kancelliet aldeles ikke havde tænkt paa at fremkalde. Kongen var ude paa egen Haand, og vi ser ham, som han var, uden Dækning af Kancelli og Minister. Han alene bærer Ansvaret for denne udskejende Huldsalighed, som hverken var ventet eller tilraadet, og som den paatrængende Tingskriver allermindst havde fortjent. Det er Kongen selv, der løber i Hælene paa disse Skælm og prisgiver Statsmagten til Spot og Fornedrelse. — Næppe var Forordningen naaet til Hertugen, før han befalede sine Birkefogeder at rette sig efter den, og snart blev det atter Skik og Brug

ikke alene paa de augustenborgske Godser, men ogsaa i Løgumkloster Amt o. a. St. at udfærdige alle privatretlige Brevskaber (ikke blot Skøder og Gældsbreve) paa Tysk, naar Dansk ikke udtrykkelig forlangtes, altsaa netop det modsatte af, hvad der var anordnet — Uordner, som Regeringen et Par Aar senere maatte standse ved nye Reskripter.

Imidlertid fortsattes Striden med Advokaterne. Paa Grund af Kongens Eftergiveness havde de haft nogenlunde frit Spil ved Underretterne, og hele Modstanden samlede sig nu om de danske Appelsager, der kunde indkomme til den slesvigske Overret. Da det fremtidig beroede paa Dommerens Skøn, om en større Sag skulde forsvares paa Dansk eller Tysk, og da der i hele Nordslesvig kun fandtes een Dommer (Borgmester Schrader), som handlede strængt i Reskriptets Aand, vilde Overretten sikkert ikke blive overhængt med danskførte Sager, men end ikke een saadan burde fremmes. For at opnaa dette sluttede Overretssagførerne i Byen Slesvig sig sammen og udsendte i Marts 1841 en offentlig Erklæring om, at de ikke vilde føre den Art Sager for Overretten og heller ikke forsyne Akterne med den Udtagelsespaategning („Exhibitum“), der var nødvendig for, at Sagen kunde indankes. De handlede i nøje Forstaaelse med Overrettens ledende Jurist H. C. Es m a r c h, tidligere Borgmester i Sønderborg og Hertugens svorne Tilhænger, og da der fra Herredskontoret i Toftlund kort efter indkom en Sag med danske Forakter, sattes Planen i Værk. Alle Overretsadvokaterne, endogsaa den kongelige Kammeradvokat, nægtede at forsyne Akterne med den omtalte Paategning, hvorefter Overretten afviste Sagen og lod den gaa tilbage til Herredskontoret.

Denne grove Udfordring blev taalt, og Modstanden fortsattes. I Løbet af næste Halvaar dannede de samme Advokater en Kampforening, et slesvig-holstensk Advokatlav, der havde til Hensigt at holde hele Standen samlet under een politisk Fane og hindre yngre Kaldsfæller i at slutte sig til Regeringen og Befolkningen, og da der omtrent samtidig fra Ærø indkom en Fattigvæsenssag med danske Forakter, gjorde ikke alene Advokaterne, men endogsaa Overretten aabenlys Modstand. En flensborgsk Overretsadvokat forsynede Akterne med den nødvendige Paategning. Sagen indankedes for Overretten, og da sportelfrie Forsørgelsessager gik paa Omgang mellem Overretssagførerne, tilfaldt det efter Tur Advokat Beseler at føre Forsvaret, men dette nægtede han; thi vel havde han 1827 ført Bevis for, at han skriftlig som mundtlig beherskede det danske Sprog, men af Mangel paa Øvelse havde han senere glemt det, og hans Samvittighed forbød ham at føre en Sag, hvis Akter han ikke forstod. Heri gav Overretten ham Medhold, da hverken den almindelige „Advokatorndning“ eller Bestallingens Ordlyd tillod den nogen

Tvang overfor ham, og den eneste Udvej vilde derfor være at ændre Sprogreskriptet saaledes, at alle civile Processager fremtidig førtes udelukkende paa Tysk baade med Hensyn til Advokaternes Indlæg og Dommerens Dekreter. — En anden Udvej havde dog maaske ligget nærmere, nemlig den helt at fritage Wilhelm Hartwig Beseler for et Kald, som han efter eget Sigende savnede visse Betingelser for at udfylde paa rette Maade. En saadan Fritagelse vilde have frisket vældigt op paa de andre Advokaters danske Kundskaber og friet Kongen for fortsatte Ydmygelser. Men denne Vej valgtes ikke, Kongen greb til en Nødhjælp. Ved Resolution af ²⁰/₁₂ 41 tillod han Underretsadvokaterne at give Møde i Overretten og der forsvare de Sager, som de havde ført paa Dansk ved Underretterne*). Ved første Øjekast tager dette sig ud som en sindig Parade, men blev kun et Slag i Luften. Det gik ham her som med Sprogpatentet af 29de Marts 1844: Han vilde værne om Dansk, og da det kom til Stykket, var der intet Dansk at værne om, fordi han selv havde fordrevet det.

Efter Afgørelsen d. 20de Decbr. 1841 burde ethvert nyt Forsøg fra Advokaternes Side været slaaet ned med Kraft; men de slesvig-holstenske Førere kendte deres Modstander til Bunds, og allerede næstfølgende 14de Januar ansøgte de haderslevske Sagførere Kongen om: uden nogen Indskrænkning at maatte bruge det tyske Sprog i Processager, naar deres Klienter ønskede det. De anførte mange smukke Grunde for denne Forandring, men lagde særlig Vægt paa det Præcedens, Kongen selv havde givet, da han for et halvt Aar siden havde tilladt, at Kontrakter og Skyldbreve maatte udfærdiges paa Tysk, naar Parterne ønskede det. Den landsfaderlige Omsorg, som her var lagt for Dagen over for Undersaatternes materielle Interesser, vilde sikkert ogsaa vise sig overfor de retslige, og naar de procesførende Parter selv fik Lov til at vælge imellem de to Sprog, vilde alt være i Orden. Advokaterne søgte ikke om noget for sig selv, de saa kun paa deres Klienters Interesse og vilde ogsaa i Fremtiden med vanlig Troskab efter Evne udføre mindre Sager paa Dansk.

Kancelliet indhentede de fire Amtmænds og Birkedommer Schraders Erklæringer. De første sluttede sig til Advokaterne. Disse — hed det — var fri for enhver Modstandsaaend og havde i det forløbne Aar søgt at efterleve Reskriptet, men trods al anvendt Flid havde det ikke været muligt for dem at skabe et nyt Retssprog, baade deres mundtlige og skriftlige Indlæg havde

*) C. Paulsen skriver i sin Dagbog (Nytaar 1842): Det gamle Aar sluttede med den Behagelighed for mig, at Kongen har udført det af mig ham gjorte mildeste Forslag i Henseende til de slesvigske Overretsadvokater ved at fratage dem udelukkende Ret til at føre danskførte Sager for Overretten.

vist sig utilfredsstillende, og der var ringe Udsigt til, at de nogen-
sinde skulde naa videre. Den bedste Udvej af Vanskelighederne
vilde derfor være at give selve Parterne Ret til at vælge mellem
tyske og danske Sagførere [de sidste fandtes ikke] og ved en saad-
dan liberal Afgørelse skabe almindelig Tilfredshed.

Birkedommeren paa Gram, Borgmester Schrader i Haderslev,
førte et andet Sprog. Hans Holdning i Sprogsagen havde længe
været til Forargelse, og Hertugen havde søgt at indfange ham,
men forgæves. Den skrappe Holstener sagde ham rent ud, at
Sprogreskriptet hvilede paa Befolkningens naturlige Ret, og at
ingen Dommer kunde sætte sig ud over det uden at krænke Ed
og Pligt. Nu sagde han noget lignende til Kongen. I det forløbne
Aar havde han paa et enkelt Tilfælde nær ført alle Sager paa
Dansk, de haderslevske Advokaters danske Indlæg havde lige-
ledes været affattet i et godt og tydeligt Sprog, Reskriptet kunde
gennemføres, og det stod nu til Regeringen at træffe faste og
nøje Bestemmelser for Brugen af de to Sprog, saaledes at den
nordslesvigske Landbefolkning endelig kunde komme til sin natu-
rlige Ret og i Hovedsagen opnaa, at Retten plejedes i Moders-
maalet.

Kancelliet afviste baade Amtmændenes og Birkedommerens
Henstillinger. Det skrev: Af de indkomne Erklæringer fremgaar
det, at Advokaterne kun i ringe Grad er i Stand til at betjene
sig af Dansk, og da Bestemmelsen i Reskriptet af 4de Febr.
1841 paa en uheldig Maade gør Brugen af Tysk afhængig af
Dommerens vilkaarlige Skøn og kan hindre Parterne i det rette
Valg af Sagførere, vilde det være ønskeligt, om den nævnte
Bestemmelse kunde erstattes med en anden, h v o r v e d O v e r -
g a n g e n t i l f u l d s t æ n d i g d a n s k R e t s s p r o g l e t -
t e d e s uden at medføre øjeblikkelige Vanskeligheder. Dette
opnaas ikke ved at indrømme Parterne frit Valg af Sproget,
da saadant kunde føre til ubehagelige Rivninger mellem dem,
og det snarere blev Advokaternes end Parternes Ønsker, der
blev det afgørende. En saadan almindelig Tilladelse vilde ogsaa
gaa langt ud over, hvad de øjeblikkelige Forhold i Nordslesvig
kræver, og Parallelen med Hensyn til Kontrakter og Skøder er
uden Betydning her, da Reskriptet af 28de Juni 1841 kun drejer
sig om Forretningsforbindelser med Sydslesvig og Holsten. For
at imødekomme Advokaternes berettigede Ønsker og sikre Par-
terne tilfredsstillende Retshjælp gives der intet andet Middel
end indtil videre at indrømme de Advokater, som er i Praxis,
uindskrænket Ret til at bruge det tyske Sprog. Ved en saadan
t r a n s i t o r i s k E f t e r g i v e n h e d vilde Sagførerne blive stillet
lige med de Embedsmænd, som paa Grund af manglende Fær-
dighed i Dansk endnu har Tilladelse til at betjene sig af Tysk,
dog saaledes, at det samtidig maatte paalægges dem ogsaa i

Fremtiden at udføre de Sager paa Dansk, som de hidtil har kunnet overkomme.

Kancelliet indstillede derefter til Kongen: 1) at de Advokater, der var i Praksis d. 14de Maj 1840, indtil videre skulde have Ret til at bruge det tyske Sprog i deres Indlæg og Foredrag uden at indhente den vedkommende Dommers Tilladelse og uden at udstrække denne Ret til saadanne Sager, som de hidtil havde udført i det danske Sprog. 2) at Domstolenes Pligt til at bruge Dansk ikke forandres ved denne Undtagelsesbestemmelse for Advokaterne. Den 17de Juni 1842 resolverede Kongen i nøje Overensstemmelse hermed.

Dette var endelig et Overbud af Rang, og set paa Baggrund af alt, hvad der var gaaet forud, kan det vel næppe kaldes en forstandig Handling. De slesvigske Advokater havde gjort alt for at hindre Reskriptets rolige Gennemførelse; overalt, hvor de turde, havde de skruet ved Underretterne og rottet sig sammen for at standse alle danskførte Sager ved de højere Instanser. Det var deres tydelig udtalte Hensigt at fravryste Nordslesvingerne enhver Adgang til Rettens Pleje i Modersmaalet, og Kongen satte dem i Stand til at gennemføre denne Hensigt. De haderslevske Advokater havde bedt om Lov til at tale og skrive Tysk, naar deres Klienter ønskede det, han gav dem og alle andre Sagførere Lov til at bruge dette Sprog, naar og hvor som helst de ønskede det. Det var hans Maal at indføre dansk Rettergang i Nordslesvig, og han genindførte Tysk for at lette Overgangen til fuldstændig dansk Retspleje! For to Aar siden havde han paabudt, at alle Protokoller skulde føres paa Dansk, og nu fyldtes Retsprotokollerne med tyske Indlæg. I længst forsvunden Tid havde en Præst i Løgumkloster holdt d a n s k Gudstjeneste paa Tysk, og nu gik det noget nær paa samme Maade med Kong Christians danske Retspleje, der med tysk Advokatsprog umulig kunde kaldes dansk. I deres Ansøgning havde Advokaterne dog ladet henstaa en Mulighed for danskførte Processer, men Kongen gjorde det ganske af med denne Mulighed for den nærmeste Fremtid. 1842 havde Nordslesvig 24 Advokater, og af disse vilde kun een medvirke ved saadanne Processer, og han boede i en afsides Flække, næppe nok kendt uden for dennes nærmeste Omegn. Da P. C. Koch samme Aar indvikledes i en Retstrætte, maatte han rejse 16 Mil for at finde en Sagfører, der vilde paa-tage sig hans Sag, og først tre Aar senere lykkedes det Hans Nissen og Laurids Skau at bevæge Advokat M. F. B l a u n f e l d t i Flensborg til hveranden Mandag at holde Kontor i Haderslev og yde Befolkningen den allernødvendigste Retshjælp i Modersmaalet. Gennem dette Naaleøje maatte dansk Retsliv arbejde sig frem i Nordslesvig, forøvrigt ganske i Overensstemmelse med Recepten for det hele.

Hermed standsedes Reskriptets videre Gennemførelse. De uvil- lige Embedsmænd fattede nyt Mod, og under forskellige Paaskud fastholdtes tysk Rets- og Protokolsprog ved de fleste Herreds- og Birketing. Kun Amtmænd-Kammerherrerne, der kom i per- sonlig Berøring med Kongen, søgte for deres Vedkommende at gennemføre Forordningen, og et Par Herredsfogeder i Haderslev Amt optraadte loyalt; men selv deres Protokoller blev en broget Blanding af Tysk og Dansk. I Aaret 1844 foretog Kongen en uventet Rejse i Nordslesvig for at se Forholdene paa nært Hold. Paa Amtshusene i Haderslev, Aabenraa og Tønder lod han sig forelægge Øvrighedens Bøger og roste meget den Omhu, hvor- med Forordningen efterlevedes; men det vækker vor Forundring, at den kongelige Inspektør ikke foretog lignende Undersøgelser i Sønderborg, Graasten, Løgumkloster og Rødding, hvor han ogsaa kom hen, og hvor ingen Huldsalighed vilde have formaaet at dække over Syndernes Mangfoldighed.

Advokatstriden viser os Kongens Politik, som den var og stadig forblev. Sprogreskriptet havde bragt Danskerne en „osten- sibel“ Fordel, og saa maatte Modpartiet ogsaa have noget. Dette B a a d e-O g indlevedes kort efter Aarsskiftet 1841 og sattes derefter i System. Der var noget tilfældigt i det, og det kan der- for være vanskeligt nok at gøre Rede for de Hensyn, som bestemte Kongen. Frygten for den frisindede Bevægelse i Kongeriget og den opdukkende Successionsstrid med Hertugen gjorde det ønske- ligt at bevare et godt Forhold til Monarkiets tyske Dele, de slesvigske Stænders lidenskabelige Modstand imod Sprogsagen kunde under saadanne Omstændigheder ogsaa let tillægges en Betydning, som den i og for sig ikke havde, og Advokat Storms utilslørede Hentydning til, at Kongen stod i Ledtog med „d e n d a n s k e P r o p a g a n d a“, har sikkert nok skræmmet ham over al Maade.

Samtiden var ikke længe om at udfinde hans egentlige Bevæg- grunde. Den opfattede hans haltende Politik som Udslag af simpel Menneskefrygt. Flor vender atter og atter tilbage til denne Frygtagtighed. Under sine Samtaler med Kongen mener C. Paulsen ofte at have set Angsten for de slesvig-holstenske Embedsmænd glide hen over hans Træk, og Laurids Skau for- tæller, at Majestæten bogstavelig talt krøb under Bordet, naar Løven fra Sommersted rigtig lod sin Vrede runge. — Hans sles- vig-holstenske Fjender og den senere dansk-norske Litteratur har ogsaa yndet at fremstille ham som en krysteragtig Person, afhængig af Omgivelserne eller ledet af tyske Raader, et „jam- merligt Skyggebillede af Almagt“, der end ikke vovede at vælge sig Ministre, som ærligt vilde gennemføre hans Planer. Men Kilderne stiller ham ikke netop i dette Lys. I den slesvigske Strid kan der ikke paavises en eneste Mand, som havde en over-

vældende Indflydelse paa ham eller paa fremtrædende Maade førte ham bort fra det, han selv vilde. Brødrene Criminil og C. Tillisch var i hvert Fald ikke saadanne Mænd, og Flor og Paulsen endnu mindre. Det var ikke Personerne, men Sagerne, ikke Førerne, men Bevægelserne, der overvældede ham. Hans politiske Evneløshed gjorde ham smaalig, ubeslutsom, upaalidelig og frygtagtig, Følgerigtighed var ikke hans Sag, og hans enerverede Hang til at gøre Modstanderne tilpas, førte ham ud i de store Vildfarelser, ud i den fordærlige Ligevægtspolitik, hvor han principløst lod sig bestemme af de kæmpende Bevægelsers Styrke og Fart og derfor nødvendigvis maatte hidse dem op til at overbyde hinanden. Men han gik virkelig i sine egne skæve Sko og førte sin egen Politik.

Heller ikke kan det siges, at han valgte sig Medhjælper, der stod ham imod. O. M o l t k e mistede sin Indflydelse, fordi han ikke længere delte Kongens Opfattelse i Sprogsagen, og hans Navn forsvinder fra de Brevskaber, som her er benyttet, Aar og Dag før hans endelige Afskedigelse. Hans politiske Rolle var udspillet med Instruksen af 22. Dcbr. 1840. Efter Nytaar 1841 var Kongens vigtigste Raadgivere H. Reventlow-Criminil, A. S. Ø r s t e d og den nye Kabinettssekretær C. Tillisch, alle tre Baade-Og-Mænd som han selv, uden dybere Forstaelse af den nationale Modsætning og derfor uden Evne til at føre en gennemgribende Politik. De var ærlige, Kongen hengivne Mænd, og Nuancerne i deres Stilling til Modstanderne øvede igen afgørende Indflydelse. Tillisch stod de hertugelige Slesvig-Holstenerne nærmest, sikkert nok en af Hovedgrundene til, at han blev Kabinettssekretær og derigennem Forløber for Martsministeriet 1842.

Kongen behandlede den nordslesvigske Sprogsag, som han samtidig behandlede Landets Møntvæsen, Parallelen er saa slaaende, at den maa berøres. Ogsaa her tumlede han med et dobbelt System: Rigsbank og Kurant. Hans Helstatspolitik krævede Møntenhed, og han vilde fortrænge Kuranten; men da det kom til Stykket, vovede han ikke, atter af Frygt for Seperatismen, at træffe en hel Afgørelse og slog ind paa den samme daarlige Udvej, et nyt Baade-Og, der tager sig lige saa grelt ud. Den 18de Decbr. 1841 befalede han, at alle udmøntede Penge fremtidig skulde bære baade Rigsbank- og Kurantbetegnelsen i Stemplet, og at der udmøntedes Rigsbankskillemønt, som kunde lette Omregningen og tillade de stridige Møntsystemer at trives ved Siden af hinanden, — Her har vi ham lyslevende foran os; alt er Symbolik i klingende Mønt. Kuranten blev ved at herske i Hertugdømmerne, og foruden en Række Trakasserier opnaaede han kun en Forgrimmelse af Rigmønten. De dobbeltstemplede Mønter vil til evig Tid bevare Mindet om en enevældig Fyrste, der ikke

havde Mod til at slaa „gode danske Markstykker“ med rent Stempel og bildte sig ind at kunne beherske de stridende Parter ved at give efter for dem begge. Det store Ministerskifte i Marts 1842 var en lignende dobbeltpræget Handling, og her dristede han sig endogsaa til at tage Rigsfjender med ind i Systemet. Skiftet opfattedes af forskellige i Samtiden som klog Beregning („Danmarks Louis-Philippe“) og omtales endnu fra tysk Side som snedig Politik, men var kun en svag Mands Forsøg paa at lirke sig igennem.

Kongen og Danskhedens Førere. Fra 1841 var Retssproget i Nordslesvig lige saa dobbelt som Stemplet paa Kongens Penge, og ogsaa her havde han Smaaamønt ved Haanden til at glatte efter med. Kun de genstridige, der ikke paa nogen Maade vilde lade sig ompræge, gik det mindre godt, og til dem hørte uheldigvis Flor, C. Paulsen og P. C. Koch. Forholdet til disse kære, gamle Venner blev først køligt, senere uvenligt, tilsidst afbrudt. De passede ikke ind i Systemet, og det passede heller ikke med Systemet helt at undertrykke dem; thi den gode Konge glemte aldrig, „hvad han skyldte Danmark“. De fik en Baas for sig selv, og medens adskillige af Hertugens Venner udnævntes til Riddere af Dannebrogen, afstraffedes de i Stilhed, formodentlig for at Advokat Storm og ligesindede kunde overbevise sig om, at Majestæten sandelig var uafhængig af disse „Propagandister“.

Allerførst gik det ud over Flor. Hans mistænksomme Næse vejrede hurtigt det stedfundne Omslag. „Om det er den gamle Regeringsgrundsætning: Del og hersk, eller det er Kongens Modbydelighed for at høre Uartigheder af de fornemme og nær-gaaende Slesvig-Holstenerne, ved jeg ikke, men Tiden er os ugunstig“. Af de foreslaaede Embedsbesættelser blev der intet. Til Provst i Haderslev kaldedes en loyal Slesvig-Holstener af den gamle Skole, Rektoratet i Flensborg besattes med en Holstener, der kaldtes hjem fra Tyskland og var en Fjende af Dansk, og en Kandidat J. P. Holdt, „en jammerlig Stakkel i enhver Henseende“, blev dansk Præst i Flensborg. Det kunde altsaa „ikke være Regeringen alvorligen om at gøre at værne over det danske Sprogs Ret“, skrev Flor til O. Moltke, „og adskillige Ting tror man kun at kunne forklare sig paa denne Maade: Mange af de Embedsmænd, som allerivrigst har erklæret sig for en uafhængig slesvig-holstensk Stats Existens, har af H. Maj. modtaget betydelige Æresbevisninger og Forfremmelser, medens ikke en eneste af dem, der har forfægtet Statens Enhed og forsvaret Sprogreskriptet som en Retfærdighedshandling, har modtaget noget

Bevis paa allerhøjeste Yndest“. Han minder ligeledes om, at der heller ikke er truffet nogen Bestemmelse om den nye Embedseksamen i Dansk, som var bebudet samtidig med Reskriptet, og hvorved dette nogenlunde kunde betrygges for Fremtiden. — Her svigtede Kongen fuldstændigt. Paa hans Opfordring havde C. Paulsen udarbejdet et Forslag derom, Høpp og Spies afgav lidt senere en Betænkning i Sagen og anbefalede Lektor i Dansk ved Universitetet som Eksaminator, men da Konsistoriet og Kancelliet satte sig imod deres Forslag, døde det hele foreløbig helt hen.

Værre gik det dog Flor med hans Ansøgning om at blive udnævnt til ordinær Professor i nordiske Sprog og Oldkyndighed. Ved hans Ansættelse 1826 var det lovet ham, at han efter to Aars Forløb skulde forfremmes til overordentlig Professor ligesom Baggesen før ham, og da Løftet ikke holdtes, havde han syv Aar senere søgt om at blive ordentlig Professor, men atter uden Resultat. I sin Ansøgning fra Efteraaret 1840 gjorde han opmærksom paa, at han i otte Aar havde udfyldt en nordisk Professors Virksomhed, idet han ikke alene havde læst over dansk Litteratur, men afvekslende ogsaa over nordisk Mythologi, Oldnordisk, Islandsk og Svensk. Endvidere havde han oprettet et Musæum for fædrelandske Oldsager og ugentlig forevist og forklaret Samlingen i de sidste fem Aar. Med denne Begrundelse ansøgte han Kongen om, at det nævnte Professur maatte blive oprettet for ham, idet han tilføjede, at han vilde fortsætte sin Virksomhed som Lektor i Dansk.

De indkomne Betænkninger i denne Sag kendes ikke; men efter et Aars Forløb modtog han gennem Universitets-Kuratoren et Afslag, hvori det hed, at Kongen havde afvist hans Bøn, da det slesvig-holstenske Kancelli „ikke havde kunnet anbefale ham til det af ham foreslaaede Professur paa Grund af hans hidtil utilfredsstillende Virksomhed som Lektor i det danske Sprog, og fordi Erfaring havde vist, at det ikke var lykkedes ham hos de studerende at vække Interesse for den nordiske Mythologi og Oldsagers Studium“.

Dette voldsomme Angreb paa hans Embedsvirksomhed forefandt Flor, da han i Oktober 1841 kom tilbage fra en Rejse i Nordslesvig, og han ilede hurtigst mulig til København for at forsvare sig overfor Kongen. Desværre kender vi ikke deres Samtaler. Flor antog som sædvanlig, at Kongen havde ladet sig skræmme, og at det var „Kancelli og Universitet i Forening, der havde gjort et Forsøg paa at skaffe sig mig fra Halsen, formodentlig i den Tanke, at hvis de kunde blive af med Hovedet, faldt nok Kroppen [den nordslesvigske Danskhed] sammen af sig selv“. Men efter alt hvad vi nu kender til Kongens Politik, lader denne Opfattelse sig næppe fastholde, han optraadte selv

som Deltager, og det gør i hvert Fald et meget slet Indtryk, at han ikke vilde meddele den saa haardt angrebne Mand de Kendsgerninger, hvormed Beskyldningerne søgtes begrundet. Flor fik Lov til at indsende et Forsvar, og „har Kongen ladet sig intimidere og narre“, skrev han, „saa har jeg naturligvis ogsaa gjort mit for fra min Side at intimidere ham“.

I sit Forsvar oplyser han følgende: I de forløbne 15 Aar har han ikke forsømt nogen Lejlighed til at udbrede Kendskab til det danske Sprog. I hvert Semester har han holdt Tale- og Skriveøvelser for Begyndere og viderekomne, har udgivet de nødvendige Læse- og Lærebøger (Flors Haandbog) og i otte samfulde Aar læst ni ugentlige Timer Dansk gratis i Kiels Latinskole, og denne Undervisning er kun ophørt, fordi Skolens Styre ikke længere ønsker den. Ligeledes har han tilbudt enhver Lærer i Hertugdømmerne gratis Vejledning og Hjælp i Sproget, og flere har benyttet sig af hans Tilbud. I fire Halvaar har han læst over nordisk Mythologi og haft flere Tilhørere end andre Professorer uden for de egentlige „Brødvidenskaber“. Ogsaa Islandsk og svensk Sprog og Litteratur har han draget ind under sin Virksomhed, og Beskyldningen for, at han ikke har formaaet at vække Interesse for „Oldsagers Studium“, er ligefrem grebet ud af Luften, da han, af Mangel paa Opmuntring, indensinde har læst over „skandinaviske og germanske Antiquiteter“.

Nu besøges hans Tale- og Skriveøvelser ikke mere; thi da Sprogstriden begyndte at sætte Sindene i Bevægelse, og da Ideen om en slesvig-holstensk Stat forkyndtes af Aviser, Ungdomslærere og Stændermænd, uden Hindring fra Regeringens Side, kunde de unge studerende ikke blive uberørte af denne Svindel og endnu mindre føle Lyst til at udsætte sig for alle de Ubehageligheder, der træffer enhver, som sætter sig imod den herskende Tone, og det saa meget mere, som man i engensinde bemærkede, at nogen Fordel eller Belønning ventede dem, der sluttede sig til Sprogordningen, eller nogen Straf eller Skade dem, der modarbejdede den. Det var ikke ham, der havde opfundet den slesvig-holstenske Stat, og det var ikke ham, men Regeringens Optræden i Sprogsagen, der havde ødelagt hans Virksomhed som Lektor ved Universitetet.

Han sluttede: „Det har smertet mig dybt, at jeg for Deres Majestæt er blevet fremstillet som en udygtig eller mindre samvittighedsfuld Embedsmand; thi jeg er mig bevidst at have anstrængt alle mine Evner for troligen at opfylde mit Kalds Pligter, og det er den første Gang, jeg hører Tvivl om min Dygtighed til at fyldestgøre dets Fordringer. Jeg kan derfor ikke noksom paaskønne D. Maj's Naade at forunde mig Tilladelse til at meddele de Oplysninger, ved hvilke jeg troede at kunne

redde min Ære, og hvis nogen Skygge endnu skulde hvile paa denne, da maa det tjene til min Undskyldning, at det er blevet mig nægtet at erfare de Data, hvorved Fordømmelsesdommen over min Virksomhed som Embedsmand og Docent er motiveret, og en Gendrivelse af disse og et fyldestgørende Forsvar er gjort mig umulig“.

Dermed standsedes Sagen. Kongen havde hverken Mod til at udnævne ham til virkelig Professor eller til at afskedige ham som Lektor. Flor havde nu faaet en passende Lussing, og Enevoldsherren havde haft Lejlighed b a a d e til at konstatere sin mærkelige Uafhængighed og til at tilføje en højt fortjent Fædrelandsven en skammelig Krænkelser. Det bliver herefter mere forstaaeligt, hvorfor Johan Ludvig Heiberg, Flors Formand i Kiel, nægtede at samarbejde med Kong Christian VIII.

C. P a u l s e n gik det paa lignende Maade. Han var en grundig Jurist, en dygtig Universitetslærer, en ridderlig og sympatisk Mand, der fulgte sin Overbevisning under de vanskeligste Forhold. Fra første Færd havde Tronfølgeren opmuntret og støttet hans nationale Bestræbelser og efter Tronbestigelsen benyttet hans Arbejdskraft i Sprogsagens Tjeneste. Det var nu hans simple Kongepligt at værne denne tro Tjener imod Ydmygelser fra hans egen Regerings Side, og en synlig Anerkendelse vilde vel ogsaa have været paa sin Plads. Endnu i Sommeren 1841 modtog han ham naadig paa Sorgenfri og lod ham udarbejde en Betænkning i Advokatstriden; men nogle Maaneder senere maatte Paulsen indfinde sig tre Gange i det kgl. Forgemark, før han kunde opnaa Audiens, og „denne var utilfredsstillende, da jeg hos Kongen mærkede Mangel paa Kraft og Ængstelse for de slesvig-holstenske Embedsmænd“, og knap et halvt Aar efter tilføjedes der ham en dobbelt Tilsidesættelse.

Ved Universitetet i Kiel virkede 1842 to overordentlige Professorer i det juridiske Fakultet: Den 30aarige Sakser E m i l H e r r m a n n, ansat 1836, og den 44aarige Flensborger C h r i s t. P a u l s e n, ansat 1825. Efter 5½ Aars Virksomhed havde den første opnaaet en Løn paa 1200 Rdl., medens Paulsen indtil 1839 lønnedes med 640 Rdl., der et Par Aar senere, udelukkende ved O. Moltkes Velvillie, forhøjedes til 1000 Rdl. Allerede dette var et mærkeligt Misforhold, og da Paulsen forlængst havde vundet sig et Navn som juridisk Forfatter, medens den unge Udlænding kun havde skrevet et Par mindre Afhandlinger, kan den danske Regering i Sandhed ikke beskyldes for at have begunstiget sine egne, og nu blev det rent galt. I Maj 1842 udnævntes begge til ordentlige Professorer, men Herrmann sattes foran Paulsen, og hans Løn forhøjedes til 1400 Rdl., medens den sidste blev staaende paa sit tidligere Lønningstrin. Dybt saaret skrev Paulsen: „En Levning af Skamfuldhed har altsaa afholdt ved-

kommende fra at forbigaa mig aldeles, især da anden Udgave af min Lærebog var udkommet, men en Krænkelser skulde der tilføjes mig“. Dette var ganske rigtigt. I Kancelliets Indstilling roses Herrmann i høje Toner, medens Paulsen fremstilles som et flittigt Hukommelsesmenneske „uden Aand og Lærergaver“, der kun af Hensyn til sin Flid og lange Tjenestetid kan indstilles til Forfremmelse, dog uden Forhøjelse af Løn. Dette bifaldt Kongen uden mindste Indsigelse.

Selv i Kiel vakte denne Forbigaaelse almindelig Uvillie. Universitetets Rektor og andre Kolleger tilkendegav Paulsen deres Fortrydelse og Deltagelse, og den foretrukne Herrmann opsøgte ham for at forsikre, at han var ganske uskyldig i det skete og lige saa forbavset over Regeringens Fremgangsmaade som alle andre. Paulsen skrev: „At Kongen ikke har vovet at holde paa mig lige over for sine Embedsmænd, er et sørgeligt Bevis paa hans Uselvstændighed.“ Men mon Fejlen egentlig laa der? Var det ikke snarere Kongens Politik, der ledede ham ogsaa i dette Tilfælde og tilføjede Paulsen en tilsigtet Krænkelser? — Nu, Resultatet blev det samme. Kongen havde stødt en god Mand fra sig, og i flere Aar kunde ingen formaa Paulsen til at gøre et Skridt „for at opnaa en sandsynligvis virkningsløs Samtale med den svage, kun favre Ord givende Konge“.

I den følgende Tid havde Paulsen det meget haardt i Kiel. Paa Grund af den nationale Ophidselse skyede Studenterne hans Forelæsninger, og han maatte Semestre igennem læse med een Tilhører. Ved festlige Lejligheder fik han sine Vinduer slaaet ind, og der blev afsunget Haanssange for ham. For at slippe bort fra alle disse Genvordigheder søgte han 1845 om at blive Borgmester i sin Fødeby, men heller ikke dette kunde Kongen bifalde og udnævnte en Mand, som tre Aar senere sluttede sig til Oprøret.

Tilfældet Peter Chr. Koch viser os Kongen i hel Figur. Anledningen var den bekendte Tavlesag fra Tørning. Siden Frederik den Fjerdes Dage havde det været Skik og Brug i Gram Herreds Tingstue at ophænge en Ærestavle for den regerende Konge, forsynet med hans Navnetræk og Valgsprog. I sin Tid havde Sandemand Hans Nissen i Hammelev paa Herredets Bekostning ophængt en saadan Tavle for Kong Frederik VI, og paa Allemandstinget i Januar 1841 overdrog Sognefogederne ham at besørge en lignende for Kong Christian VIII, indeholdende en Tak for Sprogskriptet. Strængt taget havde Sognefogederne maaske ingen Myndighed til at foretage et saadant Skridt, da selve Retslokalet sorterede under den samlede Ret (Herredsfoged, Tingskriver og otte Sandemænd); men da de utvivlsomt handlede i god Tro, og da Tavlen først skulde ophænges ved Allemandstinget i Januar 1842, havde der været

god Tid for Herredsfogeden, den foran omtalte O. K i e r, til at komme overens med dem om denne i og for sig ubetydelige Sag. Men Forholdet mellem ham og Befolkningen var spændt. Før Tronskiftet havde han vist vage danske Sympatier, men som nybegt Herredsfoged gik han over i Fjendens Lejr. Tillige stod han midt i en heftig Strid med de fleste Sogne om Provstiets Tiende- og Kirkevæsen, og da han hørte om den prangende Tavle med en udfordrende Indskrift, som Hans Nissen i Samraad med „Maleren og Digteren“ P. C. Koch lod forfærdige, besluttede han at komme Sognefogederne i Forkøbet. Med andre Ord, der gik Politik i Sagen, og Herredsfogeden handlede ikke alene skjult, men ogsaa uden Bemyndigelse af Sandemændene. Dagen før Allemandsting 1842 lod han i Tingstuen ophænge et „Bræt“ med Kongens Navnetræk, hvis Farve end ikke var tør, og da han næste Morgen traf Hans Nissen paa en Stol i Færd med at ophænge Sognefogedernes Tavle, blev han hidsig og befalede Tingbudet øjeblikkelig at bringe Tavlen ud af Stuen. Det, der bragte ham i Harnisk, var vel især Kochs vellykkede Verslinier: „Han løste bundne Tale I Lov og Rettens Sale. Nu skal alene klinge Vort Modersmaal paa Tinge!“ — Senere hen paa Dagen kom det til Skænderi mellem ham og Sognefogederne (af hvilke flere faldt fra). Kier forlangte, at kun hans Tavle maatte forblive i Tingstuen, medens J e n s L a u r i d s e n S k a u i faa og myndige Ord lod ham vide, at ogsaa Bøndernes Tavle skulde hænges op, da der var Plads nok. Derefter vilde Kier henvise ham til Amtmanden, men Skau frabad sig hans gode Raad, han vidste selv, hvad han havde at gøre, og „det skulde nok finde sig siden“.

Herredsfogedens magtsyge Optræden, der let kunde gives et politisk Anstrøg, benyttedes imod ham. Tavlehistorien blev et Agitationsnummer, et Led i den Kamp imod Embedsmændene, som Koch og P. H. Lorenzen samtidig førte i „Dannevirke“. Vel lykkedes det Kier at vinde fem Sandemænd for sin Optræden, men det var bagefter, og han vilde utvivlsomt have tabt Sagen, hvis ikke et nyt Moment var kommet til. Laurids Skau sendte Nis Hanssen i København en ret saglig Beretning, som under Titlen: „En moderne Billedstorm“ optoges i „Fædrelandet“ med en Indledning, hvori Hanssen beskyldte Kier for at have krænket Herredets Beboere, overskredet sin Embedsmyndighed og søgt at undertrykke de Følelser, som Befolkningen nærrede for Konge og Fædreland. Derved hvirvledes Sagen helt ind i den politiske Strid, og da Koch optog Artiklen i „Dannevirke“, anlagde Kier Sag imod ham og fik ham dømt til en Bøde paa 100 Rdl. for Udbredelse af et Skandskrift.

Da Koch lige var sluppet bort fra Fallitens Rand, hidsedes Stemningen endnu mere ved denne Dom. Ni af Herredets Sogne-

fogeder indgav endelig en Klage til Kongen over Kiers Indgreb i deres formentlige Rettigheder, ligesom Koch søgte ham om at faa Bøden eftergivet. Spørgsmaalet om Tavlens Plads burde været afgjort med et Pennestrøg, men da Kongen som sædvanlig hverken vilde sige ja eller nej, men baade — og, svulmede selv denne Sag op til et politisk Numer med et Skær af Ynkelihood over sig. Alle Myndigheder raadspurgtes. Amtmand Johannsen benyttede Lejligheden til at sværte Koch, der vildledte Befolkningen og i selve Tavleindskriften vilde antyde, at Retten havde været undertrykt under tidligere Konger. Uden at undergrave Øvrighedens Anseelse kunde Tavlen ikke genophænges i Tingstuen. — Baade Provinsregeringen og Kancelliet ansaa Sognefogederne for urette Sagvoldere, og da Kier havde skaffet sig et Flertal blandt Sandemændene, gav de ham Ret i det rent faktiske og vilde ligesom han have Sagen henvist til Amtmandens Kendelse; men paa den anden Side lagde de heller ikke Skjul paa, at hans Optræden havde været uheldig og ubehersket, og særlig bebrejdedes det ham, at han ikke havde søgt at opnaa Forlig. Det vilde altsaa have været meget let for Kongen at efterkomme Sognefogedernes Ønske, men atter undveg han en klar Afgørelse. Klagerne henvistes til Amtet; men i Beskeden til dem tilføjedes, at, saafremt de skulde henvende sig til deres foresatte Øvrighed, vilde denne anvise dem et passende Sted, hvor den af dem besørgede Tavle kan anbringes, hvis et saadant ikke skulde findes i det omtalte Retslokale, hvor de nuværende Retsofficialer allerede har anbragt en Mindetavle“. — Uheldigvis var det netop derom Striden stod, og der var Plads nok i Tingstuen. Først efter en Audiens hos Kongen paa För og efter et heftigt Opgør med Amtmand Johannsen i Haderslev lykkedes det Hans Nissen at bryde igennem al denne Uldenhed og faa „Kongens Ærestavle“ ophængt i Tørning Tingstue. Aaret efter stod Christian VIII selv foran Tavlen og glædede sig over den. „Denne Tavle er jo for mig“, sagde han, „ja, den er smuk og ophængt i en god Mening, jeg takker for den udviste gode Villie“ — favre Ord, der lønnes med et Hurra! Men medens Vandet bruste ned over Kongens gamle Mølle, og Sommersolen tindrede paa Ruinerne af Holstenernes Fæste, gik han fuldstændig stum H a n s N i s s e n forbi. Maaske har han dog skammet sig en Smule over, at Gaardmanden fra Hammelev Mark havde vovet at sætte det igennem, som han ikke selv turde.

Kochs Ansøgning sendtes til Overrettens Betænkning, og her faldt ogsaa haarde Ord om „Dannevirke“. Artiklen var meget krænkende for Kier, hed det, og Dommen maatte opretholdes, men to af Rettens Assessorer fandt dog Bøden for høj og foreslog den nedsat til det halve. Denne Opfattelse delte Kancelliet. Det kunde ganske vist i en Tid som denne, hvor stræng Straf

maatte følge enhver Udskejelse, ikke tilraade helt at eftergive Bøden, men kunde dog sammen med Overrettens Mindretal anbefale den nedsat til 50 Rdl.

Dette afslog Kongen og idømte Koch det fulde Beløb. Selve Josef Reventlow-Criminil optraadte skaansommere imod „Dannevirkes“ Redaktør end Kong Christian d. Ottende.

Dette maa vel nok kaldes en mærkelig Politik. Kongen vilde tilintetgøre Slesvig-Holstenismen og hædrede dens Talsmænd, han vilde fremme Danskheden og tilsidesatte dens Førere. Statskalenderen 1844 viser, at han i sine første Regeringsaar udmærkede de fleste af Danskhedens bitre Fjender. Advokat Johann Casimir Storm i Husum, Pastor Lorenz Lorenzen i Adelby, Overretsassessor Heinr. Carl Esmarch i Slesvig, Amtmand Fr. Christ. Krogh i Tønder, Provst Johann A. Rehloff i Aabenraa, Godsinspektør D. N. Bahrt paa Augustenborg og Amtsforvalter Georg F. Krogh i Haderslev udnævntes til Riddere af Dannebrogen. Deres Stilling og Fortjeneste kan skønnes af, hvad her er eller vil blive oplyst. Medens Kongen nægtede at eftergive Koch en Bøde paa 200 Kr. for en patriotisk Artikel med Forfatternavn under, modtog Hertugens værste Haandlanger, Justitsraad Jasper i Slesvig, en kongelig Gave paa 10000 Kr. for Arbejder, „han vilde udføre i Kongens Tjeneste“, og Borgmester Schow i Aabenraa, Hertugens højre Haand i Sprogkampen og Opfinderen af det slesvig-holstenske Flag, fik en aarlig Lønningsforhøjelse. I de sidste Tilfælde har Kongen vel nok ladet sig tage ved Næsen af Hertugen, men det forandrer intet i Helhedsbilledet. Der var til sidst ikke een Slesvig-Holstener, som ikke havde nydt godt af den kongelige Naade eller Overbærenhed. 1841 lod Kongen upaataalt passere, at den danske Stændermand C. Bonfeldt i Ulkebøl ved helt usandfærdige Paastande berøvedes sin Valgbarhed til Stænderne, for at Hertugen kunde faa sin „Adjutant“, Herredsfoged Steffens, valgt paa Øen, og trods alle Advarsler genudnævnte han Pastor Lorenzen i Adelby til kongevalgt Stænderdeputeret for det følgende Seksaar, et Skridt, som selv Ørsted fandt uklogt.

Kongen bildte sig vel ind, at hans Helstatspolitik krævede den Slags Midler, maaske haabede han ogsaa hos disse hertugelige Herrer at finde en Støtte imod de danske „Demagoger“, og i hvert Fald havde de en saa kraftig offentlig Mening i Ryggen, at de vanskelig kunde tilintetgøres, altsaa maatte de vindes. Kun Skade, at den kongelige Naadesregn faldt paa saa stenhaarde Hjertet. Hvad brød Provst Rehloff, der Søndag efter Søndag bad for „vort tyske Fædreland“, sig om et Dannebrogskors? Eller Rigsfjender som Esmarch, Storm og Krogh, der for-

længst havde svoret til Hertugens Fane? Det hele var til Beskæmmelse.

For Danskerne havde Kongen ingen Opmuntringer. Som det gik Flor, Paulsen og Koch, gik det ogsaa de øvrige. Konrektor Dr. G. Francke, der havde været ansat ved Flensborg Skole i 19 og styret den i de sidste 5—6 Aar, der arbejdede for Syd-slesvigernes aandelige Tilslutning til Danmark og havde bidraget sit til Byens politiske Omslag 1840, blev ved Rektorvalget 1841 sat til Side for en ung Holstener, som kun kunde se tilbage paa en seksaarig Lærervirksomhed og det tilmed i Udlandet. Dette Slag opskræmmede Francke i den Grad, at han Aaret efter tog teologisk Embedseksamen paa Gottorp, og da Oprørsregeringen 1848 fordrev ham fra Byen, endte han sine Dage som sjællandsk Landsbypræst. — Kastrup kunde ikke opnaa et fuldstændigt Avisprivilegium for sit Handelsblad, skønt det var det eneste i Hertugdømmerne, som forsvarede den bestaaende Helstat. Fr. Fischer fik aldrig Tilladelse til at anlægge sit eget Trykkeri, i hvor ivrigt han end søgte, og Advokat Dethlefsen i Løgumkloster, den eneste nordslesvigske Sagfører, som vilde paatage sig danske Processer, nægtedes Notarbevilling imod alle Regler. Sognefogederne i Gram Herred kunde jo end ikke faa Tilladelse til at hænge en dansk Tavle op i Herredets eget Hus, og Borgmester Schrader i Haderslev, træt af en forgæves Kamp for Sprogskriptets Gennemførelse, søgte bort til et Embede i Holsten for at faa Arbejdsfred.

Efter Tilbagetoget 1841 vilde Kongen endogsaa have Sprogskriptet opfattet som en isoleret Retfærdighedshandling, der ikke maatte fuldstændiggøres ved nye Indrømmelser, og da der endnu ikke var skabt en dansk Bevægelse med kraftig Støtte i den offentlige Mening, kunde dens Talsmænd uden Fare tilside-sættes, om saa skulde være mishandles. Det var hverken klogt eller kongeligt, men det var saaledes. Som Claus Manicus skrev: Disse danske Æsler, der gik igennem den slesvig-holstenske Fanatismes Ild, mødte kun Had paa den ene Side og tavs Foragt paa den anden, og det var de Muser, der skulde opmuntre dem til modig Kamp og aandrig Skrift. „Har vi et Ønske, der kunde opfyldes ved at nikke med Hovedet, ønsker vi en værdig Mand til Provst, Herredsfoged, Rektor eller Præst, ønsker vi en dansk Latinskole, et Seminar o. s. v., saa kan vi være forsikret om, at man afslaaer os det, medens vore Modstanderes Kandidater vælges og deres værste Skrigere belæstes med Embeder og Hæderstegn“.

Alt dette kom fra Kongen. For at gennemføre sin Politik havde han gjort H. Reventlow-Criminil til Herre i Kancelliet paa O. Moltkes Bekostning og ført C. Tillisch og Carl Plessen (efter 1864 preussisk Overpræsident i Hertugdømmerne) ind i

sit Kabinet, og da dette endnu ikke syntes ham nok, satte han i Marts 1842 en oprørsk Adelsmand i Spidsen for Hertugdømmernes Rets- og Kirkevæsen og overdrog en forrædersk Prins den højeste civile og militære Myndighed i de Landsdele, som han og Broderen vilde rive bort fra Dynastiet og Staten. Den 24. Marts 1842 kunde Prinsen af Augustenborg iføre sig den Generalsuniform, som netop Seksaarsdagen efter, den 24. Marts 1848, satte ham i Stand til at overrumple Rendsborg Fæstning.

Hvad der har bevæget Kongen til at foretage denne Udnævnelse, som skete uden Støtte i Statsraadet, er endnu ikke helt oplyst og skal i hvert Fald ikke nærmere omtales her. Ifølge G. F. Müller førte Kongen og Kronprinsen nogle Dage senere følgende Samtale (Udhævelserne af mig).

Kronprinsen: „Det har forundret mig meget, at Prins Frederik af Augustenborg er bleven udnævnt til Statholder, en Mand, der i Stænderne har udtalt sig saa meget imod alle Danske og imod Regeringens Foranstaltninger“.

Kongen: „Ja, det billiger jeg ikke; men han forstaar mig nu og vil forandre sig i den Henseende. Jeg ved nok, at alle er imod mig.“

Kronprinsen: „Man maa ønske, at han vilde forandre sig; men jeg frygter, han ikke vil være dansksindet“.

Kongen: „Jo, han har min Tillid og vil ogsaa handle derefter. Han hader Dem agogger!“

For at undgaa een Malstrøm faldt Kongen i en anden. En oprørsk Demoralisation af Hertugdømmernes Embedsstand og Domstole var den første Følge. Og denne fulgtes i Hælene af den frækkeste Stændersamling, som endnu var set, og snart befandt hele den lovlige Regeringsmagt sig i Opløsning. Oprørsflaget og Oprørstegn kom i Mode og taaltes, det danske Parti var politisk retsløst, og med Grund kunde „Dannevirke“ spørge: „Lever vi i en Stat og da i hvilken?“

Det var denne Stilling, der brændte Flor og P. Hiort Lorenzen sammen. Det var den, der fremtvang det store Sprogoprør i Stændersalen: Lorensens Kamp baade for at sprænge den farlige og beskæmmende Alliance og for at skabe en dansk Bevægelse med Magt og Myndighed. Kongen havde saadet Vind og høstede Storm.

P. Hiort Lorenzen og den slesvigske Stænderforsamling indtil 11. November 1842.

I Begyndelsen af 1841 foretoges der nye Stændervalg, og den slesvigske Forsamling fik en anden Sættelse; thi vel genvalgte Kongen uden Skrupler sine syv Mand; men Vælgerne var mere kræse: 18 af 36 Mandater kom paa andre Hænder. De tyske Førere forsømte intet for at øge deres Indflydelse paa de højere Borgerklasser og større Bønder, og i den sydlige Del af Hertugdømmet lykkedes det dem at fjerne alle danskvenlige og politisk lunkne Elementer. I Frederiksstad trak Borgmester Schütt sig tilbage, paa Femern bukkede Wilder under, og i Sydangel naaede Birkedommer Jaspersen kun at blive Stedfortræder, hvorefter ogsaa han gik ud af det politiske Liv. 1834 havde de almindelige Vælgerklasser endnu formaaet at sætte mange af deres egne ind i Forsamlingen; men nu fyldtes Salen af Advokater, Embedsmænd og andre lærde Folk. Efter Valget blev kun 4 (med den nyvalgte P. H. Lorenzen 5) tilbage af de 11 Raadmænd og Borgerrepræsentanter, som i 1838 sad i Forsamlingen, og kun Flensborg hævdede borgerlig Selvstændighed. I Haderslev, Aabenraa, Tønder, Slesvig, Ekernførde, Frederiksstad og Tønning valgtes Advokater eller juridiske Embedsmænd og blandt dem saa betydelige Parlamentarikere som Beseler og Gülich, der bidrog meget til at give den forestaaende Samling sit Præg. Den høje Valgcensus og de fornemme Borgeres Afhængighed af Akademikerne gjorde saadanne Valg mulige. I Sønderborg afgjordes Valget af 28 Stemmer, i Tønder af 38, i Ekernførde og Frederiksstad af 41, i Tønning af 44, i Aabenraa af 46, i Haderslev af 74 (Haderslev og Christiansfeld havde 180 Vælgere), og de var vistnok Mindretalsvalg alle til Hobe. I 13 Bykredse valgtes kun 5 egentlige Borgere, og i 19 Landkredse 6 Bønder. Ogsaa Godsejerne gik frem efter lignende Grundsetninger. De fjernede den danskvenlige Hagemann paa Orfeld og valgte 3 højadelige og 2 borgerlige Godsejere, alle trofaste Tilhængere af den hertugelige Politik. Af Forsamlingens 44 Medlemmer var 1 Hertug, 7 Adelsmænd, 2 borgerlige Godsejere, 3 Præster, og i det hele talte Forsamlingen ikke færre end 21 Jurister. Den slesvig—holstenske Intelligens var ubetinget Herre i Huset, og hvis de faa ustuderede vilde noget for sig, syntes de paa Forhaand dømt til at udgøre et tavst og ringe Mindretal, en afmægtig Opposition.

Ogsaa i Nordslesvig faldt Valgene uheldigt ud for Danskerne. Den unge Vækkelse var ikke trængt ned i Flensborg og Tønder

Amter og øvede ingen Indflydelse paa det Par Valg, som foretoges her. Selv i Aabenraa-Løgumklosteregnet lykkedes det Steenholdt at slippe igennem med et ringe Stemmetal, og der blev herefter kun 6 Landkredse tilbage, hvoraf yderligere 2 gik tabt. Paa Ærø valgtes den dansksindede Amtsforvalter Holstein, men da han kun rent pro forma havde sikret sig tilstrækkelig Grundejendom, kasserede Stænderne hans Valg, og da Stedfortræderen, Møller Weber i Marstal, udeblev paa Grund af Sygdom, var Øen uden Stændermand i Samlingen 1842. — Paa Als drev de hertugelige et usømmeligt Rænkespil med C. Bonfeldt i Ulkebøl. Uden mindste Indsigelse havde han været Øens Afsending i de sidste Samlinger, men det var Hertugen en Gru, at denne dansksindede Bonde med liberale Anskuelse skulde repræsentere hans Godser og vælges paa Augustenborg i selve det hertugelige Hovedkvarter. Hans Hjælpere fandt paa Raad. Bonfeldt ejede en Arvefæstegaard, som han for egne Penge havde købt af sin nu afdøde Kones Søster, og som af Slægthensyn blev indskrevet paa Hustruens Navn. For at undgaa mulige Arvetrætter havde denne dog senere ved retsgyldigt Testamente overdraget ham Gaarden; men da han havde en umyndig Søn af første Ægteskab, paastod den hertugelige Godsinspektør Bahrt, der som Skriffører ledede Valget paa Augustenborg, at Bonfeldt kun var „Sættebolsmand“ eller Bestyrer for den mindreaarige Arving og frakendte ham derfor baade Valgret og Valgbarhed. Bonfeldt indgav vel en Klage til Kancelliet; men den snildt anlagte Overrumpling midt i Valgtiden hindrede ham i at optræde som Valgsøger, hans Vælgere splittedes, og under den almindelige Forvirring opstilledes Hertugens højre Haand, Herredsfoged Steffens i Nordborg, som Kandidat og valgtes efter en ihidsig og længe forberedt Valgkamp med 302 Stemmer imod 213, der faldt paa en dansk Gaardejer. Hertugen og hans Haandlangere havde lært af Jesabel at sætte sig i Besiddelse af „Naboths Vinggaard“, og Bonfeldt fik ogsaa rigelig med Sten i dertil indrettede Aviser.

End ikke i Haderslev Amt gik Valgene helt efter Ønske. Paa Grund af Landbefolkningens ringe Skoledannelse og dens Kampstilling til den tyske Overklasse var det meget vanskeligt at finde brugbare og paalidelige Stænderemner. Tanken om en højere Bondeskole kom frem og drøftedes ivrigt i „Dannevirke“; men foreløbig var man henvist til forhaandenværende Kræfter. I Virkeligheden var Vælgerne utilfredse baade med Sandemand A. Petersen i Dalby og Sognefoged T. Thomsen i Skodborg, og der indlededes en Valgkamp imod dem, skønt de begge var ansete og rige Mænd. Den første, der tilhørte en gammel Storbondeslægt i Landets nordøstligste Hjørne, havde i sin Ungdom, for at slippe for Soldatertjenesten, gennemgaaet Seminariet i

Tønder og her tilegnet sig den Forkærlighed for det tyske Sprog, som senere fulgte ham. Han var en vaklende og uklar Natur, stærkt paavirket i pietistisk Retning fra Hernhuttermenigheden i Christiansfeld, selv hans Træk og ydre Fremtræden havde et halvt gejstligt Præg, og snart indfangedes han helt for det tyske Parti af Pastor Lorenzen i Adelby. Under Nis Lorenzen Lilholts Paavirkning havde han dog i sidste Samling stemt for Sprogreskriptets Opretholdelse, og 1841 sattes hans Genvalg igennem baade mod en dansk og en tysk Opposition, vistnok væsentlig fordi hans religiøse Aandsslægtning, Peter Chr. Koch i Haderslev, tog ham under Armene. — T. Thomsen eller „den Skodborger Konge“ havde arbejdet sig op fra slet intet og sad nu i en mangesidig og storstilet Virksomhed. Da han kom ind i Stænderne 1838, viste han dog kun ringe Selvstændighed og forfaldt snart til et Embedsmandstjeneri, der mishagede Befolkningen. Nis Lorenzen og P. H. Lorenzen virkede ivrigt imod hans Genvalg, hans Formand, Gaardejer Posselt i Københoved (der senere ogsaa gik over til tysk Side), blev atter Deputeret, og Thomsen hævnede sig ved at lade den skodborgske Natvægter synge tyske Vaagesange i Sønderjyllands nordligste Landsby.

I Nordslesvig valgtes kun fire fuldt paalidelige danske Stændermænd: P. Hiort Lorenzen, Nis Lorenzen Lilholt, Raadmand P. Nielsen i Flensborg og Tingskriver P. Jepsen i Ringenæs, og uden P. H. Lorenzens Kraft og Mod vilde Partiet have været henvist til en upaaagtet Skyggetilværelse i Salen.

Valgenes Udfald paavirkede i høj Grad den politiske Stilling. „Nordalbingierne“, der i Holsten havde overvundet Ny-Holstenerne og i Slesvig tilbagetrængt det modsvarende dansk-slesvigske Parti, samledes med forøget Kraft om deres storpolitiske Formaal og stod rede til at nedsable Regeringens Helstatspuslerier (Stænderkomiteer, Møntenhed, fælles Kultusministerium o. s. v.). For Kongen har Valgene sikkert været en ubehagelig Overraskelse og bidraget deres til hans vigende Politik i 1841—42. Sandsynligvis havde han ikke en eneste Tilhænger iblandt de valgte, og hvis han vilde opnaa noget, maatte han glatte efter og forsonse. Vi har fulgt hans Tilbageskridt og Lempelser i Sprog- og Møntsagen, hans Udnævnelse af Kabinetsekretær, Kancellipræsident og Statholder, og hans uforstandige Genudnævnelse af de kongevalgte i November 1841 maa vel nok føres tilbage til lignende Hensyn. I sin Kundgørelse til Stænderne henviste han til disse Indrømmelser og Personforandringer, der tiltalte Modstanderne i lige saa høj Grad, som de undergravede hans egen Stilling. Hans uvenlige Holdning overfor de danske Førere kan heller ikke have været ubekendt for de ledende Slesvig-Holstenerne, og de Lovforslag og Forhandlingsemner, som hans

Regering forelagde Forsamlingen, var saa neutrale som vel muligt og viste tydeligt, i hvilken Retning hans Ønsker gik (Told- og Skattesager, Boghandel, Straffelovsændringer, Vekselret o. s. v.) Men intet hjalp. Hans Helstatspolitik skulde slaas ned, og i sin egen lange Række af Privatandragender kom Partiet et virkeligt Oprør paa det nærmeste. Kongen havde maget det saaledes, at Slesvig-Holstenerne baade sad inde med Magten og samtidig nød de Fordele, som tilfalder Oppositionen. Selv hans egen Stedfortræder i Forsamlingen, den kongelige Kommissarius J. Reventlow-Criminil, var Deltager i Sømmensværgelsen, og hans Politik havde aldrig været saa svag og magtløs som i Efteraaret 1842.

Samtidig var det danske Parti højst modfaldent. Prof. Paulsen forudsaa Statens nærforestaaende Opløsning. Claus Manicus, Sortseer fra Skaberens Haand, nedsænkedes i dyb Melankoli. Koch haabede, hvis de holstenske Vande skulde slaa sammen over ham og „Dannevirke“, at finde sit daglige Brød i Sverige, og Fr. Fischer foretrak Trankebar eller Upernivik for det Pinested, som hans Fjender havde beredt ham i Aabenraa. Flor var den eneste, der bevarede koldblodig Ligevægt. Efter eget sigende havde han aldrig befundet sig bedre eller frimodigere i Kampen end nu, og idet han mindedes den gamle Krigsartikel: „Ein Major musz immer munter seyn!“ søgte han at stramme sine Kampfæller op. Hans Energi samledes nu om den ene Tanke, at de tyske Anløb i Stænderne burde mødes med dansk Tale. „Jeg skulde intet ønske ivrigere“, skrev han i August, „end at være Stænderdeputeret i Slesvig for at vise Slesvigerne, Kongen og de Danske, hvilken gevaldig Virkning det vilde gøre, hvis jeg ubøjelig blev ved at tale Dansk . . . Men forøvrigt har vi vel kun Daarlighed at vente i denne Forsamling, og jeg anser det omtalte Skridt ikke alene for det vigtigste, men endog for det eneste, vi kan foretage os“.

Ved Stænderinstitutionens Oprettelse var der ikke truffet Bestemmelse om Forretningssproget i den slesvigske Forsamling, skønt det i et sprogblandet Folkeraad havde været baade naturligt og billigt, om den dansktalende havde faaet samme sproglig Ret som den tysktalende — helt uafhængig af det herskende Regeringssprog. Det kan ogsaa ses, at der har været tænkt over Sagen, og maaske har de ledende Kancelliembedsmænd endogsaa opfattet den som et aabent Spørgsmaal, der maatte løses ad Sædvanevejen. Da Prof. Paulsen i Foraaret 1832 opsøgte Kancellipræsidenten, Grev O. Moltke, ytrede denne, at vel vilde Spørgsmaalet om det danske Sprog ikke blive opkastet ved Indførelsen af Stænderforfatningen; „men det forstod sig af sig selv, at der paa den slesvigske Landdag ogsaa maatte kunne tales Dansk“. og da Konferensraad Höpp 1836 kom til Slesvig som kongelig Kommissar, sagde han

i det allerførste Møde til de nordslesvigske Bønder, at de godt maatte tale Dansk under Forhandlingerne. Det var dengang ogsaa et udbredt Rygte, at Bønderne vilde gøre Brug af deres naturlige Ret; Paulsen ventede det især af Nis Lorenzen Lilholt og Alexandersen, men ogsaa Steenholdt og Todsén fra Mejerholm var ivrige for det Danske, og det er vel ikke helt utænkeligt, at de ved fast og enig Optræden lige straks kunde have sikret det en Plads i Forhandlingerne. Men de havde hverken Mod eller Dannelse nok til at gennemføre en saadan Plan. 1836 holdt Nis Lorenzen en dansk Tale, som Höpp oversatte, da Præsidenten ikke forstod Dansk, og ligeledes skal Ærøboen Klestrup have betjent sig af Modersmaalet. Men disse Tilløb betød kun lidt, i Samlingen 1838 hørtes ikke et dansk Ord, og herefter maatte det betragtes som afgjort, at Tysk var Forsamlingens Forretningssprog.

Men denne Praksis anfægtedes af Sprogskriptet. 1836 var Slesvig et officielt tysk Land, og det tyske Sprog kunde, uden udtrykkelige Lovbestemmelser, glide ind som Stændernes Forretningssprog, men 1840 blev det halve Hertugdømme officielt dansk, og den tyske Praksis var ikke længere tidssvarende. Kongen havde paalagt Øvrigheden at styre Nordslesvig paa Dansk, fordi Befolkningen ikke forstod Tysk, og det kunde da anstændigvis heller ikke forlanges, at den samme Befolkning skulde sende tysktalende Ombud til sit eget Folkeraad. Kongen maatte sandsynligvis have glemt deres naturlige Rettigheder paa dette Punkt, og her var i hvert Fald et svagt Sted, hvor et Stormløb kunde forsøges og maaske gennemføres. Dette saa P. H. Lorenzen forud for alle andre. I de Betænkninger, som han i Efteraaret 1840 udarbejdede for Nis Lorenzen, skrev han: De nordslesvigske Vælgere vil fremtidig kræve, at deres Stændermænd taler Dansk i Forsamlingen, selv i Tilfælde af, at de lige saa godt kunde tale Tysk, og at deres Foredrag uden Oversættelse optages i Stændertidenden. — Han krævede altsaa Sprogenes Ligeberettigelse, og for at understrege dette Krav talte Nis Lorenzen samtidig Dansk. Forsamlingen gjorde ingen alvorlig Indvending herimod, Præsidenten udtalte endogsaa, at det vistnok maatte overlades til den enkeltes eget Skøn, om han vilde betjene sig af det ene eller det andet af Landssprogene, og henviste til Fortilfældet med Klestrup.

1841 kunde Sagen altsaa endnu opfattes som et aabent Spørgsmaal, og herefter blev den danske Sprogopstand planlagt og forberedt. Dette skete ved personlige Sammenkomster i Haderslev, og de egentlige Drøftelser er os ubekendte. I Slutningen af September 1841 var Flor i nogle Dage Kochs og Laurids Skaus Gæst, og kort efter skrev den sidste til ham: „De talte sidstleden om, at det var højst nødvendigt, at der blev talt Dansk i den

slesvigske Stænderforsamling. De har til den Ende bearbejdet P. H. Lorenzen dygtigt, og jeg tror næsten, at De var ved at bilde ham ind, at han lige saa godt kunde tale Dansk som Tysk. Dog frygter jeg for, at han kommer i Knibe, naar han skal tale Dansk, og at han ikke saa godt kan forsvare sig, som naar han taler Tysk“. Samtidig foreslog han, at Landvælgerne i Haderslev Amt skulde opfordre deres Deputerede til at tale Dansk i Stænderne og udbad sig Flors Mening om Indholdet af en saadan Henvendelse eller Adresse til dem. — I November s. A. skrev Paulsen i „Dannevirke“, at „snart vil maaske begge Sprog høres i Stænderforsamlingen, og en dansk Protokolfører skrive ved Siden af den tyske“. Dermed var Sagen kommet offentlig frem, og P. H. Lorenzen billigede dette.

I Slutningen af Juni 1842 var Flor atter i Haderslev og drøftede paa ny Spørgsmaalet med Koch, P. Hiort Lorenzen og Laurids Skau. Der blev dog ikke truffet bindende Aftaler, og senere holdt Flor sig tilbage. Det var „ingenlunde hans Skik at nøde nogen til Idræt“, naar vedkommende ikke selv følte Lyst og Drift til det. „Jeg har med Overlæg holdt mig fra at blande mig mere i den Sag, end jeg allerede paa sidste Tog gjorde“, skrev han til Koch i Oktober, „Hovedudslaget, mente jeg, vilde dog P. Hiort Lorenzen gøre, og at overhænge den Mand ansaa jeg for uklogt; saa kunde det se ud, som om han ikke var Mester for det hele. Dernæst stolede jeg paa Laurids Skau, der godt har Kræfter til at gaa paa egen Haand. Hils ham fra mig og sig ham, at de dannevirkske Riddersporer har han tilkæmpet sig, hvis den danske Tunge holder sig i Slesvig“.

Efter Flors Ønske ledede Laurids Skau Agitationen blandt Vælgerne, hans første politiske Hverv. Af Familiehensyn havde han hidtil holdt sig tilbage og var kun lidet kendt udenfor sin Fødeby. Tidlig dansk vakt havde han siden 1837 staaet i Brevveksling med Bogbinder Chr. Nissen og Koch, ligesom han og hans Familie igennem mange Aar havde været knyttet til Hans Nissen i Hammelev. Det er derfor ogsaa ligefrem grebet ud af Luften, at han først skulde være blevet dansk med P. Hiort Lorenzens Omsving. Trods alt, hvad han selv beretter, har han sandsynligvis end ikke kendt denne personlig før i sidste Halvdel af 1841. Hans første, ret formelle Skrivelse til ham er fra Februar 1842, og det Par Breve, han sendte ham i Løbet af Aaret, vidner hverken om gammelt Venskab eller fortroligt Samarbejde. Han er saa fri at besøge Lorenzen, naar han atter kommer til Haderslev, og anbefaler sig til hans „venlige Opmærksomhed“. Saaledes skriver man ikke til den Mand, man har staaet nær under store Afgørelser. Det er lige saa urigtigt, at han i „Dannevirkes“ første Aar skrev betydelige Ting i Bladet. 1842 var han en politisk Begynder og benyttede ligeledes Sprogsagen

til at komme i Forbindelse med Orla Lehmann. Meget betegnende skrev han til denne, at Flor og han havde gjort Aftale om gennem Adresser fra Vælgerne at opfordre de nordslesvigske Landdeputerede til at tale Dansk i Stændersalen; „thi i Slesvig skal vort Sprog ikke tolereres, men det skal respekteres“, Udtryk, der øjensynligt stammer fra Flor og genfindes i de omtalte Adresser. Da Skau havde søgt at modvirke A. Petersens Valg, kan han ikke have været nogen velset Mand i Dalby, og han taler heller ikke om at have udrettet noget der, medens Posselt ytrede, at han hellere vilde tale Dansk end Tysk, naar „blot flere vilde, og Nis Lorenzen udbrød i en ægte svensk Ed, at han i denne Henseende ikke skulde blive den sidste!“ I sit Brev til Flor tilføjede Skau: „Det vilde dog vist være gavnligt, hvis De kunde komme til Slesvig straks efter de Deputerede for at give dem noget styrkende Pulver til Understøttelse for vore skriftlige Opfordringer.“

For P. H. Lorenzen var Sprogspørgsmaalet foreløbig ikke nogen Hovedsag. Han var ingen nyomvendt, der følte Trang til at lægge national Overriver for Dagen. Det var ikke Danskheden, men Demokratiet, han havde valgt, og han blev paa egen Grund, saa længe det var ham muligt. Som dansk-slesvigsk Frihedsmand var han blevet valgt i Sønderborg, og hvis han vilde se sin „Tendens“ brede sig syd paa til Ejderen, maatte han undgaa enhver national Udfordring og sætte al Kraft ind paa Forfatningsagen. 1840 havde denne været det afgørende for ham, og to Aar senere kredsede hans Tanker stadig om det samme. „Alt er nu kommet i en mageløs Forvirring saa vel ovre hos Dem som her hos os“, skrev han til Lehmann, „og vi kan vente at høre Modstandernes Haanlatter, hvis vi ikke bryder igennem“. Dette Gennembrud skulde bestaa i, at han i de slesvigske Stænder stillede Forslag om Kongelovens Ophævelse og en fri Forfatnings Indførelse for Danmark-Slesvig. „Dette vil finde Medhold i Flensborg og Sønderborg og hos de nordslesvigske Bønder[?] Pressen kan da bearbejde det videre, og i 1844 tages atter fat derpaa.“

Han stillede ikke disse Forslag, og det er ørkesløst at tale videre om dem; men de forklarer hans Holdning og kaster et afgørende Lys ind over hans senere Handlinger. Saalænge han direkte fastholdt sine Forfatningsplaner, vilde det være selvmorderisk af ham at rejse en dansk Sprogopstand i Stænderne, ja endog at arbejde i snever national-dansk Retning sammen med Vækkelsen, og det er forstaaeligt, at han kunde komme i Strid med P. C. Koch. Allerede i Maj 1842 skrev han, at „Dannevirkes“ Redaktør ikke stod paa hans politiske Standpunkt, og at han derfor ikke kunde være Bladets Medarbejder. Samtidig ærgrede Koch sig over en Fornærmelsesproces, som Lorenzen havde skaffet ham paa Halsen, og han vilde frigøre sig for dette „ungestüme“ Menneske, der dog til sidst jog ham Bladet paa

Grund. I Juli fremkaldte et Gadeopløb nye Rivninger imellem dem, idet Lorenzen holdt med Mængden, Koch med Politiet. Den første saa heri et nyt Udslag af Kochs Servilitet og Afhængighed af Borgmester Schrader og trak sig gnaven tilbage. Ligeledes ærgrede det ham, at Koch ikke vilde knytte Nis Hansen eller en anden liberal Medarbejder til Bladet, og snart kom Modsætningen imellem deres politiske Synsmaader til fuldt Gennembrud.

Regeringen havde forelagt Stænderne i Itzehoe og Roskilde et Forslag om Stænderkomiteer for maaske ad den Vej at indlede en Art konstitutionel Sammenslutning for hele Riget. Denne „preussiske Konstitution“ var Lorenzen inderlig imod, og han opirredes yderligere, da Orla Lehmann traadte over paa Regeringens Side og stemte for Forslaget. Koch havde ikke Lovord nok for Lehmann, medens Lorenzen saa paa hans Bestræbelser med dyb Foragt og sluttede sig til Balthasar Christensen og de øvrige nationalkølige Demokrater i Hovedstaden, alt i Overensstemmelse med den gamle Grundlinie i hans Politik.

Den 29. August skrev han til Koch: „Jeg er meget bedrøvet over, at man har ladet den konstitutionelle og dermed indirekte den slesvigske Sag falde i Roskilde. Hvad det kan blive til med Stænderkomiteernes Gøglespil, lader sig ikke sige forud med fuldkommen Vished; men det er meget sandsynligt, at der slet ikke bliver noget af den hele Historie. — Det er allerede for lang Tid siden blevet mig indlysende, at mine konstitutionelle Principper vilde tvinge mig til at afholde mig fra alt Samkvem med Deres Blad. Jeg vil have min Samvittighed fri. Min Stilling kræver desuden Sindsro, som jeg ikke kan bevare, naar jeg skal staa i Forbindelse med Dem, og dersom Forholdene ikke tillader Dem at stikke den konstitutionelle Fane ud, bør vi gaa hver sin Vej; thi Stænderkomiteerne er i mine Øjne kun en Komedie og en skændig Komedie, og for disses Skyld skal jeg aldrig svigte den konstitutionelle Sag. . . . At Opfordringen til at tale Dansk i Stænderforsamlingen drives alvorligt, holder jeg for meget vigtigt; men jeg kan i intet Tilfælde befatte mig med de Forberedelser, som er nødvendige for, at et saadant Dokument underskrives. De har været saa uforsigtig at fortælle til andre, at jeg vil tale Dansk i Stænderforsamlingen. Hvad jeg vil gøre, finder sig i sin Tid; men det er Deres Pligt at være tavs som Graven, hvad mine Hensigter angaar.“ —

Herpaa svarede Koch: „De opfordrer mig til at stikke den konstitutionelle Fane ud. Det stemmer ikke med Deres tidligere Anskuelse om „Dannevirkes“ Stilling. Jeg vil ikke stikke den konstitutionelle Fane ud, og det er en højst ubillig Fordring, den er i højeste Grad ubillig og ufornuftig. Jeg har stukket den demokratiske Fane

ud, og under den vil jeg fægte. Det er ikke givet i min Magt at kæmpe for Konstitutions-Spørgsmaalet, men den almindelige, lille, demokratiske Fane, som jeg aabenbar har udhængt, endog ved Deres gode og kraftige Hjælp, behøver jeg ikke at skamme mig ved, om jeg ogsaa ingen anden har for Tiden. Jeg tror ikke heller, at De kan stikke den konstitutionelle Fane frem. Hæng De hellere en Klud op med den Inskription: „Stænderkomiteer. Det demokratiske Nordslesvig. Leve Norden til Ejder!“ Med en saadan har De Ærinde nok i Slesvig og tag ikke flere Faner med, end De nogenlunde kan forsvare, om og kun moralsk — i Folkets, i Deres forstandige Vælgeres Øjne, som skatter Deres demokratiske Tænkemaade og sukker efter et kraftigt Ord af Deres Mund mod det slesvig-holstenske Aristokrati. . . . Et stort effektfuldt Forslag er for Tiden virkelig uhensigtsmæssigt og bliver gjort til Latter i alle Kroge, selv af de forstandige liberale, hvoraf der i Folket er 10000, naar der kun findes een Balthasar Christensen, som man trækker paa Skulderen af.

Jeg har ingensinde troet, at De vilde tale Dansk i Stænderne; thi jeg tror ikke, at De kunde, om De besluttede Dem dertil. Jeg kan fejle, men fortalt, at De vilde tale Dansk, ved jeg ikke at have gjort. Men Sagen kan jo ogsaa være udgaaet fra andre, da den ved Flors Virken kan have trængt sig ud i enkelte Retninger. Dog anser jeg dette, det være, hvorledes det vil, for ubetydeligt for Dem. Vil De være en Folkemand, behøver De ikke at skamme Dem over at tale dets Sprog, forsaavidt De er stærk nok til at handle efter en saa god Grundsætning.

„Dagen“ har rost Lehmann, siger De. „Lyna“ har rost „Københavnsposten“. Jeg bryder mig hverken om „Dagens“ Ros eller Dadel. Jeg handler efter min Overbevisning og frygter hverken Djævelen eller det hede Helvede“. —

Hermed hørte deres Brevveksling op i næsten tre Maaneder, og Flor billigede Kochs Optræden. „Lorenzen er gal“, skrev han; „hold De Dem kun fra ham, siden han vil have det saaledes, men i al Venskab. For det første ved jeg intet at fange an med ham. Den konstitutionelle Fane kan „Dannevirke“ jo umuligt stikke ud, lige saa lidt som den absolute.“ — Da Lorenzen i Oktober rejste til Stænderne, havde han, i Overensstemmelse med sine haderslevske Venners Raad, besluttet foreløbig at tale Tysk i Forsamlingen, og omtrent samtidig skrev Koch: „Posselt har ytret, at han vil tale Dansk, Nis Lorenzen vil følge hans Eksempel, og mulig vil A. Petersen heller ikke staa tilbage. P. H. Lorenzen synes mere og mere om Forslaget, dog vil han først beslutte sig herom i Slesvig“. —

I disse Forhandlinger kom Modsætningen mellem det danskslesvigske Forfatningsstræb og det snevert nationale for første Gang til Orde i det slesvigske Liv for aldrig siden at forlade det.

Uklarheden var stor paa begge Sider. Lorenzens Plan, der deltes af adskillige, var maaske umulig, den blev i hvert Fald opgivet, hans næste Forsøg glippede ogsaa, og da de national-liberale endelig tog den op til Gennemførelse, var det meget for sent. Men Kochs var lige saa umulig, og den blev fulgt. Den lille, national-demokratiske Fane, han talte om, kunde være god nok, saa længe der kun skulde „dannevirkes“ løs paa Nordslesvig, men hvorledes Lorenzen med det Banner, der vel næppe nok kunde plantes paa Flensborgs Nørretorv, skulde kunne trænge frem til Ejderen, overgaar al Forstand og vidner om stor politisk Umodenhed. Saalænge den nedarvede Statspatriotisme endnu levede usvækket i Befolkningens store Masse, og det gjorde den 1842, var der dog noget af et Grundlag for en konstitutionel Sammenslutning, medens Danskhedens Idealer, Tanker og Sange først maatte oversættes paa Tysk, før de kunde naa til den saksiske Befolkning ved Ejderen — og hvad Art havde det? Vækkelsen kunde kun trælle videre hen ad Vejen uden fast politisk Maal, og saa blev det tilmed Lorenzen, der førte den til delvis Sejr, der naglede Vinger paa dens Ryg og sprængte Hertugdømmet i to fjendtlige Parter, hvad han aldrig havde villet. Han kom til Stænderne for ved Frihedens Magt at vinde det tysktalende Syden, og han forlod Forsamlingen, efter at der var skabt et Svælg mellem Tysk og Dansk, som aldrig siden kunde overbygges. Vi kender ikke de indre Kampe, han maa have ført med sig selv i Tiden fra 12. Oktober til 11. November, ja vi maa endogsaa halvvejs gætte os til de Overvejelser og Raadslagninger, som førte til det endelige Brud. Ogsaa han har vel tænkt sit ved den Stænderprædiken, som Provst Nielsen, (den senere Oprørsbiskop) holdt i Domkirken den 12. Oktober over Pauli Ord: Enhver ser til, hvorledes han bygger. Thi ingen kan lægge en anden Grundvold end den, som er lagt. Men om nogen paa denne Grundvold bygger med Guld, Sten eller Straa, da skal enhvers Værk blive aabenbart, hin Dag skal vise det; thi den aabenbarer med Ild, og hvordan enhvers Værk er, skal Ilden afgøre. (1 Kor. 3).

I Stændersalen optraadte Lorenzen med høflig Fasthed og søgte at bevare den parlamentariske Form. Selv J. Reventlow-Criminil fandt Anledning til at takke ham for hans Korrekthed, og kun „Jesuiten“ Pastor L. Lorenzen, der vilde rippe op i hans Fortid, tilbageviste han med den hensynsløse Kraft, der stod til hans Raadighed. I Oktober frembød Møderne ellers intet overraskende. Flertallet, der gemte Regeringsforslagene hen i Udvalg, fremsatte en Række slesvig-holstenske Privatforslag, som Lorenzen bekæmpede med Talent og Humør. Han var utvivlsomt i sit Es, og selv om han daglig blev overstemt og slaaet, stod han ved næste Gry atter paa Kamppladsen som en En-

herje. Med stor Virkning angreb han Forsamlingens Forsøg paa at genføde Tilstande, som en 200aarig Udvikling havde tilintgjort, og han traf ikke ved Siden af, da han beskyldte den for ved Tilsnelser at ville indføre slesvig-holstenske Landdage, Finanser, Hær og Flag, før den nye Stat selv var bragt til Veje; men disse Kampe forhindrede ham rigtignok ogsaa i direkte at virke for sin egen Grundidé, der kun kunde bane sig Vej over Slesvig-Holstenismens Ruiner.

Modstanderne behandlede ham foreløbig ret hensynsfuldt. Sandsynligvis har de kendt hans Særstilling indenfor det danske Parti, den nationale Udvikling i Nordslesvig paabød dem ogsaa Forsigtighed, og desuden var Hertugen syg og deltog ikke i Forhandlingerne, hvorved det værste Tændstof holdtes borte. I et Uden-Sals-Møde den 14. Oktober vedtoges det, at Forslaget om Slesvigs Optagelse i det tyske Forbund — af Hensyn til Nordslesvigerne — ikke maatte komme til Forhandling i denne Samling. Desuden havde Lorenzen vel endnu personlige Venner blandt sine Modstandere, i hvert Fald satte den moderate Del af Forsamlingen ham ind i forskellige Udvalg og gjorde det muligt for ham paa ærefuld Maade at stille Forslag om Jagtregalets Afskaffelse, der gik i Udvalg med ham selv som Komitemedlem.

Den 22. Oktober skrev han til sin Broder: „Den skæbnesvangre Kamp er nu virkelig begyndt. Det glæder mig meget at kunne meddele Dig, at man her respekterer mig fuldstændig som Partifører og fører Drøftelsen med mig paa meget anstændig Maade. Jeg har sagt Forsamlingen de drøjeste Sandheder om dens Optræden 1840, og den har intet haft at sige dertil. Man frygter os Nordslesvigere og vil slutte Fred med os, det er klart. Forslaget om Slesvigs Tilslutning til det tyske Forbund vil ikke blive fremsat af Frygt for os. Nordslesvigs danske Nationalitet er med klare Ord blevet anerkendt i Forsamlingen, og Du vil heraf se, at vi er alt andet end fortrykte. Forøvrigt regner det med slesvig-holstenske Forslag, der altid holder mig i Aande; men jeg er stadig rede til Forsvar, og skønt jeg daglig overstemmes og slaas, staar jeg dog næste Morgen fuldt rustet igen. Paa denne Maade kan og vil jeg føre Kampen til Ende. Med min Sundhed staar det sig fortræffeligt, og naar jeg gaar i Seng Kl. 11, hvad altid sker, sover jeg til Kl. 6 som et Murmelyr. — At Slesvig ikke er tabt, vil Danskerne meget tydelig kunne se af, hvad der foregaar her. Hvor der er Kamp og Modstand, behøves kun en ringe Undsætning for at skaffe det svagere Parti Sejren, og denne Undsætning vil Danskerne før eller senere bringe os.“

I Slutningen af Oktober fandt Lorenzen Tilstanden saa fredelig, at han kunde gøre en Tur hjem til Haderslev, hvor han opholdt sig nogle Dage og hyldedes af Koch for sin dygtige

Optræden imod „Beseler og Konsorter“. „Han viser sig os troere, end jeg havde ventet“, skrev Koch ved denne Lejlighed til Flor.

Med November Maanedes Begyndelse antog Forhandlingerne et lidenskabeligt Præg. Hertugen deltog atter i Drøftelsen og genoptog sin æggende Underhaands-Virksomhed i Salen, idet han gik rundt og hviskede „med sine Complicer“. Han og hans nærmeste Tilhængere sammen med Gülich, Beseler, Tidemann og Lübbe dannede et Angrebsparti, der tilsidesatte ethvert Maadehold og stillede Forslag, som ikke kunde forenes med den bestaaende Stat. Den 3. kom det til et forbitret Sammenstød mellem P. H. Lorenzen og Hertugen om dennes statsretlige Stilling, og Dagen efter bekæmpede Lorenzen Lübbes Forslag om en Officersskole i Rendsborg, der skulde forsyne Hæren med „slesvig-holstenske“ Officerer. Herefter fulgte nogle Dages Forhandlinger uden politisk Interesse; men Tiden benyttedes til at forberede Forslag og Tilkendegivelser af endnu fjendtligere Art. Ved Kancelliskrivelse af 1. November havde Kongen anordnet en fælles Statskokarde for alle Embedsmænd og Rangspersoner, der bar Kaarde og Portepée. Den 10. stillede Beseler Forslag om, at denne Bestemmelse maatte ophæves for Slesvig og Holsten, og intet ydre Tegn blive tilbage for den forhadte Forbindelse med Kongeriget. I Samlingens første Dage havde Flertallet vedtaget ikke at andrage paa Slesvigs Optagelse i Forbundet, men i den Udvalgs-Betænkning over „Stænderkomiteer, som nu forelaa, opfordredes Kongen til „som Hertug af Slesvig at tiltræde det tyske Forbund“, og den oprørske Udæskning smugledes af Beseler ind ad denne Vej. I Dagene fra 8.—11. November behandledes Gülichs Forslag om Skibsmærket „Dansk Ejendom“ og et slesvig-holstensk Landsflag, hvorved det endelige Brud gennemførtes. Som Deputeret for Aabenraa havde han formaaet 39 aabenraaske Skibsredere og Skippere til at indsende en Adresse, hvori de krævede det nævnte Mærke fjernet fra deres Skibe og et nyt, slesvig-holstensk Flag indført. I og for sig var Adressen en taabelig Tilkendegivelse imod et gammelt, helt upolitisk Statsmærke, der stammede fra Krigstiden efter 1801, og imod et Flag, der hidtil havde beskyttet Byens vigtigste Næringsvej. Lige saa lidt havde den nogen Værdi som Udtryk for den offentlige Mening, da end ikke en Sjettedel af Byens 200 Redere (5: Ejere af Skibsparter) og 50 Skibsførere havde underskrevet den, og Stadens eneste Storreder savnedes blandt Underskriverne. Men Gülichs Hensigt var ogsaa kun at fremkomme med en forargerlig Udfordring, og dette naaede han.

Den første Dags Forhandling bragte ham dog kun Nederlag. I Flagspørgsmaalet stod han paa fuldstændig bar Bund og kunde kun henvise til de fordrevne gottorpske Hertugers Hus-

flag fra 1696. Alle mere besindige Medlemmer tog Afstand fra ham. Agent Jensen erklærede, at intet flensborgsk Skib vilde sejle under noget andet Flag end Dannebrog, P. H. Lorenzen aflagde det samme Vidnesbyrd for Sønderborg og Haderslev og tilføjede spottende, at det virkelig maatte overlades de 39 Apenradere at sejle deres egen Sø, da Gülichs Forslag slet ikke vedkom andre. Efter nogle Udflugter maatte selv Falck indrømme, at Propositionen var rent privat, og den afvistes derefter med 22 Stemmer mod 14 (deriblandt Hertugen, Steffens, Pastor Lorenzen o. s. v.). Men Dagen efter, den 10. November, genoptog Gülich den Del af Forslaget, der angik Skibsmærket „Dansk Ejendom“, og nu fik han Oprejsning. Sin flammende Tale sluttede han med Udraabet: „Fort mit dem Stempel der Knechtschaft!“ — uden at den kongelige Kommissar eller Forsamlingens Præsident tilretteviste ham. Derimod nedlagde P. H. Lorenzen en fast og rolig Protest imod Talen. Hidtil, sagde han, havde man ikke anset det for en Skændsel at være Medlem af den danske Stat, og han „maatte paa det alvorligste advare imod, at den ugunstige Stemning blev ført videre, og at Ordene „Dansk Ejendom“ gjordes til en Partisag“. Men først efter at Grev Moltke „med dyb Indignation“ havde paatalt Gülichs Slutningsord, vaagnede J. Criminil op og beklagede ikke at have hørt dem, da han ellers vilde have forlangt ham kaldt til Orden. Trods denne indirekte Opfordring lod Falck alt passere, og til Slutning, da Lorenzen ifølge Forretningsgangen ikke atter kunde faa Ordet, overvældede Tiedemann ham med de voldsomste Beskyldninger. Ordet kendes hans Tale ikke, men det er utvivlsomt, at han skældte Lorenzen ud for en Landsforræder. I Stændertidenden hedder det: Ofte har jeg af den Deputerede for Sønderborg hørt Ytringer, som altid gik ud paa at bestride Hertugdømmernes Rettigheder, og det synes ikke at skulle koste ham meget fuldstændig at træde dem i Støvet, hvis han formaaede det. Havde det været den danske Propagandas Hensigt ved et Stændermedlem at udsaa Tvedragtens Sæd i denne Sal, saa havde den, med Hensyn til den Deputeredes mangesidige Kundskaber, Dygtighed og Fremstillingsevne, ikke kunnet sende noget mere passende, mere begavet og bedre udrustet Værktøj ind i denne Forsamling end netop den Deputerede fra Sønderborg. En Opposition, der søger at belyse Genstanden fra alle Sider, maa være velkommen, men en saadan som det ærede Medlems fra Sønderborg, „for hvilken urene Hensigter synes at ligge til Grund“, kan ikke betragtes som hensigtsmæssig og ønskelig⁹ — Falck paatalte vel den sidste fornærmelige Ytring, men fratog Lorenzen Ordet, da han vilde forsvare sig, og dermed faldt den sidste skæbnesvangre Draabe i Stridens Bæger. —

„Stænderforsamlingen var nu naaet til det Punkt, hvor det kunde forudses, at den ikke blot vilde vække den største Harme i den danske Nation, men hvor dens Ønske fremtraadte i den skarpeste Modsætning til Kongens Politik. Nu, om ellers nogensinde, var det Øjeblik kommet, da det kunde haabes, at Kongen vilde blive nødt til at opgive sin Statholder og sin Kommissarius, nødt til at slippe Haabet om Fred med Slesvig-Holstenerne, nødt til atter at vedkende sig Forbund og Venskab med det danske Nordslesvig.“

XVIII

„Han vedblev at tale Dansk“.

Netop da alt, politisk og personligt, dansede paa Lansespidsen, greb Flor ind. Allerede i Midten af Oktober havde han været i Slesvig for at indgive sine nordslesvigske Venner „det styrkende Pulver“, Laurids Skau havde talt om, og efter en kort Tur til Flensborg opholdt han sig atter et Par Dage hos dem. Kort forinden havde han været i Plön for at føle Kongen paa Puls, og det var kommet til meget heftige Meningsudvekslinger, om ikke til et Brud imellem dem. I den følgende Tid lærte Flor ganske ligefrem, at Kong Christian foreløbig maatte betragtes og behandles som en Slesvig-Holstener, og at Nordslesvigerne ikke kunde opnaa noget ved det gode, men kun ved en aldeles ubøjelig Paastrand paa deres fulde Ret. Den 22. Oktober havde han en „Konferents“ med P. Hiort Lorenzen og gennemdrøftede den politiske Stilling med hele den Kraft og Bredde, som han yndede; men sit egentlige Formaal naaede han endnu ikke denne Gang. „Nis Lorenzens danske Tale blev der intet af, han manglede Modet, da det kom til Stykket“, skrev Flor, „og nu bliver der vel næppe noget af, skønt jeg endnu ikke har opgivet alt Haab om at faa denne min Yndlingsidé realiseret. Ellers er jeg vel fornøjet med vort lille Parti, og især maa jeg i høj Grad rose P. H. Lorenzen, der meget overgaar mine Forventninger. Jeg har lovet Vennerne snart igen at opleve dem ved et Besøg.“

Dette Løfte indfriede han ret hurtigt. Under Paaskud af at ville fremskynde et Arbejde paa Dannevirkevolden opholdt han sig i Slesvig By den 11. og 12. November, altsaa paa den afgørende Dag. Maaske er han allerede taget derhen den 10. og har da kunnet forhandle med Lorenzen efter Dagens bevægede Møde, der

sluttede sent, eller i hvert Fald næste Dags Formiddag, før Stænderforhandlingerne atter tog fat Kl. 12. Begivenhederne havde nu tvunget deres Bestræbelser ind i et fælles Spor. Lorenzens statslige og Flors nationale Hensigter forenedes, idet den første vilde sprænge den „Criminilske Clique“ i Luften for at rydde Vejen for en frisindet Udvikling, og den anden ved et sprogligt Effektnummer gennemføre den store Adskillelse mellem Dansk og Tysk. Begge Dele kunde ske ved en og samme Handling, og denne besluttedes.

At det er gaaet saaledes til, kan ikke ligefrem bevises, fordi Kilderne tier om de Overvejelser, der gik umiddelbart forud for Lorenzens Optræden. Droysen og Samwer fortæller, at Lorenzen efter en natlig Forhandling med Flor begyndte at tale Dansk næste Dag, den 11. November, og meget tyder paa, at dette er rigtigt. For det første kom Oprinet som en Overraskelse for alle og vidner om iltom Beslutning paa tværs af forud truffne Bestemmelser. Lorenzen siger vel, at han og hans Venner besluttede at tale Dansk, og at han skulde gøre Begyndelsen som den, der bedst kunde bryde Isen; men han siger ikke, hvem disse Venner var. Baade P. Jepsen, N. Lorenzen, A. Petersen, Posselt og sandsynligvis ogsaa P. Nielsen havde forud søgt Rejsetilladelse til Nordslesvig, deres Forspand holdt for Døren, da Lorenzen „brød Isen“, og deres Bortrejse i næste Øjeblik tyder ikke paa nogen samlet Beslutning, deres Optræden senere hen lige saa lidt, og det maa vel i det hele anses for tvivlsomt, om de har vidst eller ret forstaaet, hvad der skulde komme. Det kan tilføjes, at medens de koldsindigt vendte Valpladsen Ryggen, var Lorenzen under selve Mødet den 11. saa spændt og optaget af, hvad der forestod at han aandsfraværende slumpedede til at stemme paa et af Gülichs Forslag om Ordene „Dansk Ejendom“! — Det maatte tilmed være ham klart, at han vilde komme til at staa ganske alene i de følgende Møder. Nogen afgørende Betydning kan han altsaa ikke have tillagt deres Nærværelse eller Understøttelse, og hvis han har trængt til en saadan, maa han have søgt den andet Steds. I saa Henseende turde det være afgørende, at han under Sagens senere Gang i første Linie savnede ikke Partifællerne, men Flor. „Jeg er ikke modfalden“, skrev han til Flor den 14., „men føler mig dog saa alene, siden De har forladt mig, og ingen af vore Venner hidtil er kommet tilbage“.

Hele Begivenhedsrækken maa derfor ses i et noget andet Lys end hidtil er sket. Den er til en vis Grad en fælles Aktion af Lorenzen og Flor, besluttet og planlagt af dem begge og udført af den første. Først derved kommer den til at staa i sit rette Lys, idet den da ikke blot er et lidenskabeligt Nødværge-skridt af en dyb krænket og haardt forfulgt Parlamentariker —

og forsaavidt tilfældig — men tillige en længe overvejet, en gennemtænkt, planfuld Handling med store Maal ud over sig selv. Alene paa denne Maade kan Flors senere Stilling til Lorenzen forstaas og forklares. Lige fra Kampens Begyndelse optræder han som Mellemand mellem Lorenzen og Adler, d. e. Kongen, under hele Striden veksler han og Lorenzen daglig Breve pr. Estafette, pr. Bud og pr. Post; ligeledes foretager Lorenzen sig intet, før Flors Raad er indhentet, og den sidste udfærdiger alle Stridens Aktstykker (Lorenzens Motivering, Klagen til Kongen, Mindretals-Betænkningen, den berømte Takskrivelse o. s. v.). Han foreskriver ligeledes de øvrige danske Stændermænd deres Roller, uddeler Ros og Dadel, kort sagt, er Parthaver i Handlingen ganske paa samme Maade, som vi paa andre Omraader har set ham overfor Koch og Fischer. I „Brevene“ findes mange andre Vidnesbyrd om det samme.

Men hertil kommer, at Kampens første Historieskrivere, Laur. Skau og Peter Chr. Koch, der som samtidige og indviede vidste fuld Besked, udtrykkelig skildrer den som en Fælleshandling af Lorenzen og Flor, Laur. Skau mere forsigtigt af Hensyn til Tidsforholdene, Koch i stærkere Udtryk, end vi kan godkende. Han siger, at „Flor valgte P. H. Lorenzen til som en Vovehals at tage Positionen med Storm“; men det er selvfølgelig en grov Overdrivelse. Mænd af Lorenzens Malm lader sig ikke „vælge“. Han tilstræbte sit eget med samme Iver og Troskab som Flor sit, og han vilde Kampen af et godt og modigt Hjerter, men han vilde den kun i Forbund med Flor — af Frygt for stilistiske Vanskeligheder, Forløbelse og fuldstændig Isolation overfor Kongen. Koch træffer vel nok nogenlunde det rette, naar han forøvrigt skriver: „Hvor god Forstand P. H. Lorenzen end besad, og hvor stort hans Mod end var, havde han dog næppe ovovet at begynde den omtalte, i sin Art enestaaende Demonstration eller haft moralsk Mod nok til at føre den igennem, havde Flor ikke fra Begyndelsen af opmuntret ham dertil og senere under Stridens Gang understøttet ham med sine Opmuntringer og kloge Raad.“ Flor havde atter den mærkelige Lykke at arbejde sammen med den rette Mand paa rette Tid og Sted, og denne Gang til den mest afgørende Handling i vort nationale Liv før Krigen.

Paa en Maade var det, der skete, jo ganske ligetil. En Købmand fra Haderslev talte Dansk i Raadhussalen i Slesvig. Det var det hele, og dog svulmede det op til en „Haupt-und Staatsaction“, der skilte to Folk. I Slesvig-Holstenernes Øjne betød det ikke saa meget, om de nordslesvigske Landdeputerede talte Dansk. Den danske Bondenationalitet hørte nu engang med til Hertugdømmets Liv, og den fandt man sig i som i daarligt Vejr eller trælsomt Føre; foreløbig var den en beklagelig Naturskik-

kelse. Men anderledes forholdt det sig, naar en tyskdannet Stadbo, en overlegen Parlamentariker, en frygtet Modstander slyngede dem det forhadte Rigssprog i Ansigtet; thi dermed stod Lighedskravet lyslevende foran dem. Og naar saa tilmed denne Mand var en frafalden, i deres Øjne en Afsværger, en led Forræder, saa blendedes der i den beske Drik netop saa megen ætsende Galde, at den umulig kunde nedsvælges i Tavshed. Lorenzen og Flor forudsaa og haabede, at Slesvig-Holstenerne under den hovmodige og hadefulde Hertugs Ledelse vilde lade sig henrive til lidenskabelige Blottelser og aabenbare deres fanatiske Had til alt Dansk. Derfor gjaldt det for de to om at optræde med hele Overraskelsens Styrke, uden Indledning og Dikkedarer. Det, de vilde, kunde slet ikke siges eller motiveres offentligt. De var i Krig. Med koldt Blod lagde de „Torpedo under Arken“ for at sprænge i Luften det Forbund mellem Højforræderi, national Voldførelse og Hofintelligens, der allerede havde bragt Staten ud paa Undergangens Rand og kuede Folkets Vækst. Derfor kæmpede Lorenzen saa hæftigt og dog saa behersket. Der stod Blink af det kolde Staal ud af de Repliker, hvormed han skar igennem Modstandernes Paastande. Hans Optræden prægedes af en Fasthed og Trods, der var ethvert Anløb voksen, og med flor'sk Snildhed undgik han enhver Forhandling om sine Motiver, der virkelig var „utilbørlige“. Han optraadte ikke for at „vise en Karakter“, hvad A. S. Ørsted havde faaet ud af det, heller ikke alene for at „vise sine nordslesvigske Landsmænd, at han ikke delte Forsamlingens Had og Haan imod deres Nationalitet“, hvad han selv sagde. Han var ret og slet en Oprører imod Kong Christian VIII's Politik. Derfor drillede, æggede, haanede, spottede og trodsede han sine Modstandere til det yderste, og det vilde være lige saa taabeligt at bebrejde ham dette, som at lægge en Kriger til Last, at han skyder med skarpt. Det var hans Vaaben. Den tyske Mare, der havde redet dansk Stats- og Aandsliv gennem Aarhundreder, skulde kastes af, og det kunde kun ske ved udfordrende Slag, ved hensynsløs Kraft, med Staalhandsker. Det var det, der udførtes i Raadhussalen i Slesvig fra 11.—16. November 1842. Om Peter Hiort Lorenzen fra Haderslev var en „Chikanør“ og en „Vild“ eller en Fremtidens Heros, kunde kun selve Slaget afgøre, og derfor betød det meget lidt, om han paa smaalig Maade efterkom enhver Form. Han havde Storhedens Vilkaar over sig, og derefter maa han dømmes.

Stændermødet den 11. November begyndte ved Middagstid. Efter en Række langsommelige Afstemninger, deriblandt ogsaa over Forslaget om Ordene „Dansk Ejendom“, der vedtoges med 28 Stemmer imod 6, forhandlede et Par upolitiske Sager. Lorenzen lod sine Modstandere sladre, til de var færdige. Kort før Mødets Slutning bad han paa Tysk om Ordet, og da han havde

faaet det, talte han Dansk. Hans danske Ord „slog ned som Lyn i en Krudttønde“. — Han maatte — sagde han — rette et Spørgsmaal til Kommissarius og Præsident i Forening; thi efter hvad der var foregaaet her i de to sidste Møder, fandt han sig foranlediget til fremtidig kun at tale Dansk i Forsamlingen, og han vilde derfor spørge, om den kongelige Kommissarius havde draget Omsorg for, at danske Taler kunde tages til Protokols med samme Nøjagtighed, som det hidtil var sket med de tyske? *J. Reventlow-Criminil* (der forstod Dansk og talte det nogenlunde) søgte at undvige: Han var ikke det danske Sprog fuldstændig mægtig, og hvis Taleren ønskede et bestemt Svar, maatte han udtrykke sig paa Tysk. *Lorenzen*: Han kunde kun beklage, at Kongen havde sendt en Kommissær, der ikke var det Sprog mægtig, som tales i Halvdelen af Hertugdømmet, og var han ikke blevet forstaaet, maatte han henstille til Præsidenten at oversætte hans Ord for Kommissarius*). *Falck* (haanlig): Det var ikke hans Pligt at agere Tolk! Vel holdt han det for rigtigt, at, naar nogen vilde tale Dansk, maatte dette være ham tilladt, men det blev da ogsaa hans egen Sag, om han vilde forstaaes. Han var i alt Fald ikke forpligtet til at yde Hjælp. *Lorenzen* indrømmede, at det maatte overlades til den enkelte, om han vilde forstaaes eller ikke; men Ret maatte enhver have til at se sine danske Taler protokolleret med samme Nøjagtighed som de tyske Foredrag. *Reventlow-Criminil* havde nu nogenlunde forstaaet den Deputerede, men vidste endnu ikke, om han blot ønskede sine Taler tilført Protokollen, eller om han forlangte dem protokolleret paa Dansk. *Lorenzen* havde spurgt, om Sekretærerne var i Stand til nøjagtig at protokollere danske Taler. *Falck*: Kun een af Sekretærerne er til Stede, og Spørgsmaalet kan ikke besvares. *Lorenzen* ansaa det for en Selvfølge, at Sekretærerne beherskede det danske Sprog, da Forsamlingen kun kan have valgt Mænd, der er det danske Sprog mægtige. *Advokat Storm* (Sekretær): Han vidste ikke, hvad den Deputerede for Sønderborg vilde; thi han havde slet ikke forstaaet ham. Saa meget havde han dog opfattet, at han vilde tale Dansk, og at Spørgsmaalet var, om der kunde protokolleres Dansk. Han erklærede, at Sekretariatet overhovedet ikke tog noget Dansk til Protokollen. Danske Protokoller kunde heller ikke godkendes, da Forsamlingens Sprog var Tysk. Vilde nogen tale Dansk, da var dette det overflødige, som tænkes kunde. Andragender fra et saadant Medlem vilde slet ikke komme i Betragtning, og han kunde lige saa godt rejse hjem. *Lorenzen*

*) I Samlingen 1836 havde Kommissarius (Höpp) oversat et dansk Foredrag af N. Lorenzen for Præsidenten (Magnus Moltke), der ikke forstod Dansk. Hertugen fremdrog dette Tilfælde 1840, og Lorenzen har sandsynligvis kendt det. Se: Stænder Tid 1840. Dansk Udgave Side 711.

maatte bemærke, at naar nogen ikke forstod hans danske Sprog, var det ikke hans Skyld. Enhver, der valgtes til Deputeret, maatte kende det danske Sprog, da det tales af det halve Hertugdømme, og hvis nogen ikke kender det, maa samme tillægge sig selv Skylden. Et bedre Raad kan ikke gives dem, der ikke forstaar Dansk, end at de viger deres Sæder for dansktalende. Han ansaa det for en Pligt for alle lige saa fuldt at kende det danske som det tyske Sprog. — Efter at Beseler og Magnus Moltke ud fra Hensigtsmæssighedsgrunde havde angrebet Lorenzens Beslutning, sluttedes Ordskiftet af *Reventlow-Jersbeck*: Det var hans bestemte Mening, at ethvert Sprog, som tales i Landet, ogsaa kan tales i denne Forsamling, og at Deputerede fra Nordslesvig har Ret til at tale Dansk her*); men det maa blive deres egen Sag, hvad Følgen deraf vilde blive. Ved de skriftlige Udfærdigelser kan der ikke bruges to Sprog. —

Da Lorenzen herefter rejste sig for, som han senere paastod, nærmere at begrunde sin Beslutning, afbrød Præsidenten ham og meddelte, at Sekretærerne ikke kunde paatage sig at referere danske Taler; Sagen var dermed foreløbig afgjort, og Mødet hævet. — Lorenzens egen Beretning stemmer i alt væsentligt hermed, men giver et langt mere bevæget Billede af Oprinet. „Nogle skreg, at de ikke forstod mig, andre, at de fremtidig ikke vilde svare mig. Jeg stod hele Tiden med korslagte Arme og svarede koldt og skærende: Hvem der ikke vilde svare mig, kunde lade det være, og hvem der ikke forstod mig, gjorde bedst i at vige deres Sæde. Falck brugte tilsidst Magten, forbød mig at tale og hævdede Mødet. I Morgen gaar Dansen løs paa ny. Jeg vil hverken vakle eller vige, komme, hvad komme vil. Mit Liv staar i Guds Haand og er viet Fædrelandet! Stændertidenden vil forhaabentlig bringe dig det væsentlige af alle disse Djævelskaber.“ I samme Brev skrev han, at han var gaaet over Rubicon: *Den danske National-Liberalisme* var født, og den nordslesvigske Vækkelse blevet en storpolitisk Sag.

Slesvig-Holstenerne fik nu travlt med at tage endelig Stilling til Lorenzen, men kunde ikke enes om en samlet Opræden, og Møderne udsattes gentagne Gange. Striden fortsattes Mandag den 14. og førtes foreløbig til Ende Onsdag den 16. November. Af disse Forhandlinger haves ingen sammenhængende Fremstilling. Hverken Stænderprotokollerne eller Tidenden meddeler Lorenzens Taler, og hans Modstanderes Gensvar refereres i stærkt

*) I Stændertidenden tilføjes her: „naar de ingen Tysk kan tale“; men i Stænderprotokollen er denne Sætning indskudt bagefter med en anden Haand, sandsynligvis for at bringe Grevens Udtalelser i Samklang med hans senere Holdning. Lige saa fuldt som Falck har han straks indrømmet Lorenzen Ret til at tale Dansk.

afdæmpet, for ikke at sige forfalsket Skikkelse. Kun igennem Lorenzens Breve faar vi et virkeligt Indtryk af den Lidenskab og det flammende Had, hvormed Kampen førtes. Af dem erfarer vi ligeledes, hvad han har sagt, men hans Meddelelser er desværre saa forkortede, at de ikke overalt kan indpasses i Stændertidendens Ramme, og megen Usikkerhed bliver tilbage. Af nogle danske Ordrester, som findes i Stænderprotokollen for 16. November, kan det maaske sluttes, at Hjælpesekretæerne ogsaa under disse Møder har nedskrevet Lorenzens Taler paa Dansk, men Referaterne findes ikke i det slesvigske Statsarkiv, og da de Protokoludskrifter, der sendtes Kongen, formodentlig opbevares i hans Privatarkiv, hvortil jeg ikke har kunnet faa Adgang, kan det ikke afgøres, om de indeholder andet og mere end Stændertidendens lemlæstede Meddelelser. Det følgende er en kort Sammenstilling efter „Brevene“ og den trykte Litteratur.

Under Mødet den 14. November stod Lorenzen overfor den fjendtlige Forsamling i „glimrende Ensomhed“; ikke een af hans nordslesvigske Venner var kommet tilbage. Falck fastholdt endnu sit Standpunkt fra om Fredagen: Lorenzen havde Ret til at tale Dansk, om Protokolføringen og den skriftlige Forretningssgang kunde der forhandles og besluttes. De hertugelige Slesvig-Holstenerne rettede derfor deres Angreb lige saa meget imod Falck som imod Lorenzen, og den første trængtes haardere og haardere. Det viste sig, at Hjælpesekretæerne havde refereret Lorenzens Taler paa Dansk (og senere oversat dem paa Tysk) paa en saa tilfredsstillende Maade, at Lorenzen kunde godkende dem, og Forsamlingen ikke bestride deres Rigtighed. Dermed var de praktiske Vanskeligheder overvundet, og alt fra nu af Politik. S t o r m protesterede højtideligt imod, at de tyske Oversættelser optoges i Protokollen. Lorenzens Opræden var en „Caprice“. Lorenzen erklærede, at han med fuldt Overlæg af gode Grunde havde fattet den urokkelige Beslutning for Fremtiden aldrig at tale noget andet Sprog i Stænderne end det danske, der tales af over Halvdelen af Slesvigs Befolkning, og vilde Præsidenten og Sekretæerne ikke optage hans Taler i Protokollen, skulde han vide at hævde sin og Folkets Ret ved alle lovlige Midler. Foreløbig havde han tilstillet Præsidenten et dertil sigtende Forslag. G ü l i c h forlangte, at Lorenzen skulde kaldes til Orden. Ved at tale Dansk havde han brudt F o r s a m l i n g e n s O r d e n, og det var herefter Præsidentens Pligt at forbyde ham at tale saavel Dansk som Tysk. Beseler og Tiedemann støttede dette glubske Forslag. L o r e n z e n: Slig Vold kunde Præsidenten umulig anvende imod ham, Folkets Repræsentant, og hvis det ikke desmindre skete, vilde han værgе sig saa godt, han kunde. H e r t u g e n: Den Deputerede for Sønderborg har udtalt en Trusel imod Præsidenten, og Forsamlingen maa derfor

forlange, at han kaldes til Orden. **P r æ s i d e n t e n**: Han havde at udføre sit Hverv ikke efter andres, men efter sin egen Overbevisning, særlig i dette Tilfælde, hvor en enkelts Ret ikke burde trædes for nær. I forrige Møde havde han ikke udtalt sig bestemt om Protokolføringen, men maatte nu fastslaa, at Forsamlingens Forretningssprog udelukkende er det tyske, ganske uafhængig af Hjælpesekretærernes Evne til at skrive Dansk. Overfor den Deputerede for Sønderborg vilde han ikke gaa i Rette med Hensyn til de faldne Ytringer, og lige saa lidt kunde han kalde ham til Orden, fordi han taler Dansk, i hvor stærkt han end beklager det forefaldne. Han haabede, at Forsamlingen vilde opfatte hans Kendelse angaaende Forretningssproget som Hovedsagen her, „og at det andet dermed kan anses for afgjort“. Er den Deputerede ikke tilfreds med denne Afgørelse, staar Klagevejen ham aaben. **H e r t u g e n**: Da denne Sag hører under Reglementet, og da der i dette intet er lovbestemt om Sproget, er det ikke **P r æ s i d e n t e n**, men **F o r s a m l i n g e n**, der bør træffe Afgørelsen. En nordslesvigsk Deputeret, der ikke kan tale Tysk, vilde man komme i Møde; men dette Tilfælde forelaa ikke her. **L o r e n z e n** havde først nu pludselig begyndt at tale Dansk uden at ville anføre sine Grunde. **L o r e n z e n**: Han havde aldrig troet, at Præsidenten vilde begaa en saa afskyelig Voldshandling som at forbyde ham at tale Dansk. Insinuationer om hans Bevæggrunde afviste han med Foragt.

Herefter rettede **H e r t u g e n** et fnysende Angreb paa **L o r e n z e n**, øjensynlig i den Hensigt at lokke ham frem til en Forhandling om hans Motiver, og derved give Forsamlingen Lejlighed til at fælde ham ved en Flertalsbeslutning. Han vilde gerne tro, sagde han spottende, at den Deputerede, der altid førte Folkets og Fædrelandets Sag i Munden, saa pludselig havde begyndt at tale Dansk af „samfundskærlige“ Grunde. Af sproglige Grunde kunde det i hvert Fald ikke være, siden han talte langt bedre Tysk end Dansk, og da Forsamlingen ved hans chikanøse Optræden udsattes for „total Forvirring“, maatte den kræve hans sande Grunde oplyst. **L o r e n z e n**: I Fredags havde han villet anføre sine Grunde, men Præsidenten havde forhindret ham deri, og nu maatte det udsættes til en anden Lejlighed. Forøvrigt skyldte han hverken Hertugen eller Forsamlingen Regnskab for sine Handlinger. **H e r t u g e n**: Den Deputeredes Grunde var ham personlig ganske ligegyldige. Kun paa Forsamlingens Vegne havde han stillet Krav om at kende dem. Behagede det ikke den Hr. Deputerede at meddele dem, kunde Forsamlingen heller ikke indrømme ham Ret til at tale Dansk, da han talte bedre Tysk. **L o r e n z e n**: Dette var muligt; men enhver dansk Mand kunde forstaa hans Tale, og det maa være Hertugen og enhver anden nok. — **B e s e l e r** protesterede paa ny imod, at Præsidenten

ene afgjorde denne Sag. *Lorenzen*: Jeg taler Dansk, indtil Kongen forbyder mig det, eller indtil man bruger fysisk Vold imod mig! *Præsidenten*: Han maatte dog gøre den ærede Deputerede opmærksom paa, at ifølge Forordningen af 15. Maj 1834 § 61 skal ethvert Medlem underkaste sig Præsidentens Kendelse i Ordensspørgsmaal, og skulde en saadan blive nødvendig, vil den Deputerede sikkert ikke støde an imod klare Bestemmelser. *Lorenzen*: Forordningen taler ikke et Ord om Tysk eller Dansk. Jeg underkaster mig derfor kun Kongens Bud eller fysisk Vold! *Præsidenten*: Han vilde ikke tilrane sig Rettigheder, der ikke tilkom ham, men heller ikke opgive sin Ret. Dette Punkt vilde han derfor underkaste en nøjere Overvejelse, og en fortsat Drøftelse maatte anses for uhensigtsmæssig. — Efter en kort Ordveksel om den af *Lorenzen* stillede Proposition*), som Præsidenten ikke vilde modtage, fordi den var affattet paa Dansk, sluttedes Forhandlingerne.

Om Mødet skrev *Lorenzen*: Kommissarius tav hele Tiden bomstille, men var øjensynlig bevæget. Hertugen var dødbleg og kunde ikke skjule sin Forbitrelse og Hævnlyst. Falck var ofte meget forlegen og vidste ikke, hvad han skulde sige. Debatten varede over en Time, og Forsamlingen var hele Tiden i en konvulsivisk Bevægelse. Ikke det allermindste Tegn paa Deltagelse viste sig for den retfærdige, folkelige Sag, jeg kæmpede for, for den Sag, som ikkun kan være Gud behagelig, og som Kongen sikkerlig aldrig kan og vil forlade. Jeg opfordrede ikke Kommissarius til at understøtte mig, thi hvad skulde det nytte, da det ikke kan betvivles, at han er nøje allieret med mine Modstandere. Gud ske Tak! Mit Hjerte bankede ikke et Øjeblik stærkere end nu, da jeg sidder her ved Midnatstid og beretter Dem om den haarde Kamp. —

Lorenzen stod endnu ukuet. Saalænge Præsidenten fastholdt, at han havde Ret til at tale Dansk, og at hans Foredrag i tysk Oversættelse kunde optages i Tidenden, var det umuligt for Fler-tallet at komme videre, og Falck kunde ikke opgive sit Standpunkt uden at forfalde til Vilkaarlighed. Sprogenes Brug var ingen Ordenssag. Forordningen af 15. Maj 1834, hvorefter han havde at rette sig, foreskrev intet, og det var derfor ogsaa ugørligt ved Fortolkning eller Analogi at komme til positive Bestemmelser, ligesom de danske Fortilfælde i tidligere Samlinger vidnede imod ethvert Forbud mod danske Taler. Hvad Formanden eller den *raadgivende* Forsamling end fandt paa, vilde det kun være lovløst Paahit. Deri bestod *Lorenzens* Styrke.

Men Falck stod ikke fast. I et stormende Møde hos Hertugen

*) Falcks Slutningsrepliker er øjensynlig stærkt omredigeret efter de følgende Forhandlinger om Onsdagen.

den 14. besluttede Flertallet at øve Selvtægt, en Fremgangsmaade, der ofte senere er blevet anvendt i sprogblandede Forsamlinger og med endnu større Voldsomhed end her. Hertugens Opfattelse gik igennem. I fuld Forstaaelse med den kongelige Kommissar udkastede Lederne en Angrebsplan, hvorefter Lorenzen skulde skræmmes eller drives ud af Salen, helst helt ud af Byen, og Niels Falck var ringe nok til at overtage Hovedrollen i dette Angreb, medens Hertugen holdt sig helt i Baggrunden og forlod Byen umiddelbart efter Mødet. Det skulde ikke kunne ses af Tidenden, at han havde været til Stede.

Da Lorenzen den 16. om Formiddagen traadte ind i Salen, saa han med et Øjekast, „at de slesvig-holstenske Nobili rugede over skumle Planer, og at Dansen straks skulde trædes“. Først stillede Præsidenten under Afstemning, om Forsamlingen vilde godkende Fredagsprotokollen med Lorenzens danske Taler i Oversættelse, og da Forslaget forkastedes med 30 Stemmer, maatte Lorenzen se paa, at hans Taler overstregedes (hvad Protokollen viser den Dag i Dag) og erstattedes med den stadig tilbagevendende Sætning: „Den Deputerede for Sønderborg talte atter Dansk“. Han rejste sig for at gøre Indsigelse; men i samme Øjeblik sprang de fleste Medlemmer op og gik brummende om i Salen. „Jeg forstod, at det var Alvor, og kold som Is med korslagte Arme stod jeg oprejst under hele den følgende Komedie“.

Det egentlige Angreb indledede Falck med en sødladen Tale til Lorenzen. Denne, sagde han, havde tilstrækkelig bevist sit Mod og ikke i Utide ladet sine Grundsætninger i Stikken; men hvis han gik videre ad den betraadte Vej, vilde han udsætte sig for store Ubehageligheder, og han bad ham derfor om at tage Hensyn til Forsamlingen, til Forretningsgangen, til Ordenen i denne Sal. Forsamlingen vilde ikke fornærme Nordslesvigerne, og hvis disse engang skulde sende Repræsentanter, som slet ikke kunde Tysk, vilde man læmpe sig efter slige kære Landsmænd, men Lorenzen maatte kun tale Tysk — og idet han vendte sig fra ham til Forsamlingen, spurgte han, om dette ikke ogsaa var dennes Mening, hvorved han fremkaldte en heftig Tilslutning, der tillige opfattedes som en Afstemning. I den forhultede Stændertidende findes ikke et Ord om denne Tilkendegivelse, som Falck holder sig til, og hvorpaa hele det følgende beror. Lorenzen forstod maaske ikke lige straks Manøvren. Han svarede høfligt, at skønt han ikke miskendte Præsidentens gode Hensigter, maatte han dog af Kærlighed til Folk og Fædreland blive sit Forsæt tro, indtil Kongen forbød ham at tale Dansk. Præsidenten: Om Forsamlingens Afstemning kan ikke forhandles. Sagen er afgjort! — Fra alle Sider raabtes: „Til Orden! Til Orden!“ Og da Lorenzen atter begyndte at tale Dansk, spurgte Præsidenten endogsaa, om Forsamlingen vilde høre paa ham.

„Nej, nej, til Orden, til Orden!“ Lorenzen: Det er ulovligt, Hr. Præsident! (Nye Skrig, Støj, Skældsord og knyttede Næver). Nu oplæste Falck Ordensbestemmelserne i den omtalte Forordning, hvorefter Medlemmerne skulde underkaste sig Præsidentens Afgørelse, og befalede ham at tie. Lorenzen (der kold og skarp fastholdt Kamppointen): „Skal jeg tie, fordi jeg har stødt an imod Formen og begaaet noget ulovligt, eller skal jeg tie, fordi jeg taler Dansk? Jeg kræver et bestemt Svar“. Præsidenten: Ja, fordi De taler Dansk“, hvorefter han under stor Tumult kaldte ham til Orden.

Lorenzen henvendte sig nu til Kommissarius, „hvem Kongen havde sendt for at vaage over Lovens Opretholdelse og for at beskytte de undertrykte, men han tav“. Præsidenten: For sidste Gang spørger jeg den Deputerede, om han vil underkaste sig Ordensbestemmelserne? — Og Flertallet skreg: „Heraus, Heraus!“ Lorenzen: „Dette gør jeg ikke, dette gør jeg ikke!“ — og i Forsvarsstilling mod Forsamlingen: „Jeg viger kun for fysisk Magt!“ Præsidenten: „Den, der modsætter sig Loven og Præsidenten, maa rømme Salen og kan ikke være Medlem af Forsamlingen!“ — Med bævende Haand greb han efter Klokken, men betænkte sig. „I Dag vil jeg ikke anvende Magt; men jeg skal vide at træffe saadanne Forholdsregler, at den Deputerede for Sønderborg ikke atter betræder denne Sal. Mødet er hævet!“

Dermed var den første Del af Maalet naaet. Naar det blev en Stændermand forbudt at tale Dansk, naar han blot for sin danske Munds Skyld kunde udsætte sig for slige Overfald, ja næsten for fysisk Vold, var Modstandernes Talemaader om Agtelse for det danske Sprog og Nationalitet kun tom Snak. „Kendsgerningens Majestæt“ talte et andet Sprog, og fremtidig maatte det blive ikke blot Lorenzens, men hele det danske Folks Sag at skaffe sig Oprejsning.

Men ogsaa den anden Del af Opgaven syntes sin Løsning nær; thi naar Præsidenten, endog imod sin egen Overbevisning, forbød Dansk, og naar den danske Konges Repræsentant i Tavshed kunde høre paa og billige, at Lorenzen søgtes skreget ud af Salen, og at de værste Fanatikere endogsaa istemte Raabet: „Heraus mit Dem Dänen, heraus mit dem Hunde!“ — saa var vel denne Professor og denne Kancellipræsident umulige som danske Statstjenere, og vilde have været umulige i enhver anden Stat end i Kong Christian den Ottendes.

Lorenzen haabede, at den „Criminilske Cliques“ Fald forestod. „Vi skal sejre“, skrev han, „vi Danske er fulde af Mod og haaber det bedste. Cliquen er flov!“ Han havde set sine Modstandere for dybt i Kortene og havde en meget ringe Mening om disse Embedsmænds Fasthed og Mod. De kunde ikke staa for et kongeligt Uvejr, og Falcks Drabelighed var i hans Øjne kun lidet

bevendt. Efter Slaget bevarede han derfor sin grundmurede Sikkerhed. I Stedet for at lade sig skrige ud af Forsamlingen (og ud af Byen!) forblev han i Salen i rolig Samtale med sine tilbagevendte Meningsfæller, indtil alle hans Modstandere forsvandt. Derefter gik de „glade og vel til Mode“ til de to Lorenzeners Bolig, tændte Piberne og aftalte at møde i Flok, naar Lorenzen næste Dag skulde sættes paa Porten, samt morede sig over de staalklædte Ridderes „winzige“ Efterslægt. I det samme traadte en livréklædt Tjener ind og bragte P. H. Lorenzen en Billet fra Reventlow-Criminil med Bøn om en øjeblikkelig Samtale. Lorenzen gik. Excellencen, der netop var i Færd med at affatte en højst ondsindet Beretning til Kongen om det forefaldne, viste sig meget inladende, næsten fortrolig overfor den Mand, som han for et Par Timer siden havde udleveret til politisk Aflivelse. Han klagede over sin vanskelige Stilling og lod sig forlyde med, at han kunde blive nødt til at træde af, noget, der maa have gottet Lorenzen over al Maade. Kommissarius forlangte, at Lorenzen ikke maatte indfinde sig i Stændersalen ved det næste Møde, da han paa den ene Side ikke vilde nægte Falck den nødvendige Politistyrke til at holde ham ude, og da det paa den anden Side vilde være Kongen højst ubehageligt, om det kom til offentlig Skandale. Lorenzen fastholdt sit Standpunkt. Det var Kommissarens Pligt at beskytte ham, og Forsamlingen og Præsidenten havde ingen Adkomst til at give Love om Sprogenes Brug, hvad de havde gjort. „Det staar Dem frit for at klage,“ svarede Criminil, „men De tør ikke komme i Forsamlingen, før Kongen befaler det.“ Dette var atter noget nyt, men det blev ikke sagt med den rette Myndighed, han turde øjensynlig ikke gennemføre sin egen Trusel. Pastor Lorenz Lorenzen skrev samtidig til Hertugen: „Jeg er ganske af samme Mening som De. Criminils (og Falcks) Opræden overfor Lorenzen er helt forfejlet. Ved disse Forhandlinger kan han kun gøres stiv og hovmodig, og jeg ved, at han glæder sig over dem. Danskerne, der forud er indtaget imod Criminil, kan benytte denne Tildragelse til de hadefuldeste Beskyldninger imod ham. Dette frygter han, og derfor tør han ikke bruge Magten“. Og det vilde jo unægtelig ogsaa have været at sætte en ordentlig Top paa, „om den danske Konges Kommissær havde anvendt den danske Stats Politi til at udkaste af Stænderforsamlingen en dansk Deputeret, der vilde tale det danske Sprog for sine danske Vælgere“. Alene Truslen derom gjorde tilstrækkelig Virkning.

Men det laa heller ikke i Lorenzens Plan at lade det komme til det aller yderste. Ogsaa han maatte tage Hensyn til Kongens Afsky for „Demagoger“ og saa vidt mulig søge at bevare hans Velvillie. Han foreslog derfor en foreløbig Vaabenhvile, noget, Criminil greb med Iver, og efter et nyt Møde, hvor ogsaa Falck var til

Stede, vedtoges det, at Lorenzen skulde have uhindret Adgang til Salen uden at give Afkald paa sin Ret til at tale Dansk og uden at deltage i Forhandlingerne, før Kongens Afgørelse indtraf — imod at Falck i denne Mellemtid beskyttede ham imod Fornærmelser og meddelte Forsamlingen den trufne Aftale. Dette trykkede Falck sig svært ved, og snart fortrød baade han og Criminil det ydmygende Tilbagetog. Torsdag Morgen forlangte de, at Lorenzen først en halv Time efter Mødets Begyndelse maatte indfinde sig i Salen, d. v. s. efter at Falck havde oplæst Vaabenhvilens Betingelser, og da Lorenzen ikke vilde indlade sig herpaa, blev Dagens Møde aflyst. I Dagens Løb skulde han have modtaget et Nr. af Stændertidenden tillige med nogle andre Tryksager, der sendtes rundt til Medlemmerne, og da de udeblev, saa han deri Bevis for, at han nu var endelig udelukket. I Følge med Tingskriver Jepsen og Nis Lorenzen henvendte han sig til Regeringspræsidenten paa Gottorp for at finde Beskyttelse, men afvistes, og skrev saa til Falck, at han sagde sig løs fra den trufne Aftale og vilde gaa frit ind i Salen uden Betingelser.

Atter maatte Criminil have Bud efter ham, atter jamrede han op om sin vanskelige Stilling og bad om Fornyelse af det første Forlig. Falck blev tilkaldt, og Lorenzen „forbarmede sig over de tvende Stakler, som øjensynligt var i den største Forlegenhed“. Vaabenstilstanden fornyedes, og den 18. aabnede Falck Dagsmødet med den Erklæring, at det var ham en sand Glæde, at han ved en Rundskrivelse havde kunnet underrette de Deputerede om, at den bekendte, ubehagelige Sag nu var lykkelig endt. Den ærede Deputerede for Sønderborg har nemlig i Kommissarens Nærværelse givet mig den Erklæring, at det i Mødet den 16. ikke havde været hans Hensigt at modsætte sig Præsidentens Anordninger, hvad der ogsaa fremgaar af, at han havde taget sin Tilflugt til den kongelige Kommissar og anraabt om hans Beskyttelse til Lovenes Opretholdelse, — at den ærede Deputerede dengang havde troet sig krænket, fordi Brugen af det danske Sprog var blevet ham forbudt, men at han nu underkaster sig Præsidentens Anvisninger og vil afholde sig fra at benytte det danske Sprog, indtil en højere Afgørelse muligen indtræffer. Han sluttede med nogle „Fredens Ord“, som han lagde hele Forsamlingen og hver enkelt paa Hjerte.

I de følgende fire Uger sad Lorenzen stum i Salen, og alle ventede spændt paa den højere Afgørelse.

Kampen om Kongen.

I November Maanedes sidste Halvdel førtes en levende Kamp om den kongelige Afgørelse, fra tysk Side direkte af J. Reventlow-Criminil (Statholderen o. a.), fra dansk Side af Lorenzen og Flor, indirekte gennem Adler, Herredsfoged J. P. With og de liberale i København. Det er i højeste Grad betegnende, at begge Parter angreb samme Side i Kongens Karakter: den frygtagtige. De vilde skræmme ham. Hin med Slesvig-Holstenerne, Lorenzen og Flor med Nordslesvigerne og de Danske. Deres Skræmmemidler var de svageste, og det endelige Udfald blev bedrøveligt (Patentet af 29. Marts 1844).

„Det er klart“, skrev Flor, „at forsaavidt det kommer an paa Kongens Bestemmelse, saa vil denne falde ud til Fordel for det Parti, der holder længst ud og raaber højest. Sejheden og Udholdenheden kan vi Slesvigere nok præstere trods nogen Slesvig-Holstener (jeg har navnlig arbejdet paa den danske Sag i 16 Aar uden noget Minut at opgive den, og den er dog altid gaaet noget fremad); men det høje Raab maa de Danske opløfte for os, da vort Parti i Slesvig selv for det meste bestaar af lavtmælende Bønder“. Bittert følte han Savnet af en nordslesvigsk Ungdom med national Begejstring og Svingkraft. „Vi ser ikke et eneste ungt Menneske sværme for vor Sag, medens det dog i hele Verden er Ungdommen, der snarest og heftigst begejstres for alt ædelt; men saa græsselig hævner sig Foragten for Modersmaalet, at al virkelig Ungdom forsvinder af Livet, og de unge Mennesker faar intet andet i Erstatning for deres tabte skønne og fulde Ungdomsliv end Forfængelighedens og Narrestregers usle Kildren“. En vakt Ungdom maatte opdrages, og Tanken om Folkehøjskolen modnedes i hans Sind. Men endnu bitrere følte han i Øjeblikket Savnet af en dansk Kamporganisation. „Vi maa vise Kongen og alle, at Folket har en Villie; men dette kan vi rigtignok ikke vise, med mindre det virkelig er Tilfældet; thi vi mærker ved alle Lejligheder, hvor indgroet den Mening er hos Kongen og alle fornemme, selv hos de Danske i København, at Folket i Nordslesvig hverken har nogen bestemt Villie eller Enighed“. Han vilde derfor en Organisation, og endnu medens Stænderkampen stod paa, søgte Koch at danne Foreningen „Cimbria“, hvad der selvfølgelig stod i den nøjeste Forbindelse med Optrinene i Slesvig og senere førte til Oprettelsen af „Den slesvigiske Forening“. Saaledes voksede Fremtiden op af Lorenzens Kamp.

Men i November 1842 stod Lorenzen og Flor næsten paa bar

Bund og maa til Tider have følt deres Afmagt dybt. Den nye Politik laa endnu i Svøb. Partiet bestod kun af Første-Bevægeren, der som en Hærmænd havde brudt Vej langt foran Rækkerne, og saa af tre-fire ikke altfor modige Officerer og et Par Penneførere i Haderslev og Aabenraa. Begyndelsen var i og for sig god nok, men hvor lang Tid vilde det tage, inden den store Masse ildnedes af Førerens Villie, og Kongen og Verden overbevistes om, at det nu var selve Folket, der kom?

I Midten af November Maaned opholdt Kong Christian sig paa Jægerspris og Frederiksborg uden at være ledsaget af nogen Statsmand. Han havde derfor Lejlighed til at sætte sig ind i Striden paa egen Haand, alt som Beretningerne indgik, og synes ogsaa ret hurtigt at have naaet et Standpunkt. Den første Underretning har han faaet fra Flor gennem Adler i et Brev, dateret Slesvig den 12. November, som formodentlig Søndagen den 13. er gaaet med Dampskibet fra Kiel og har naaet Adler den følgende Dag. Flor gav en kort Skildring af Fredagsoptrinet og anslog straks den Streng, som han senere spillede paa: „Saa vidt gaar altsaa den slesvig-holstenske Uforsømmethed, og den naturlige Følge vil blive, at den danske Befolkning i Slesvig selv søger at værges sig imod denne, paa hvad Maade den kan, hvis Regeringen ikke tager den i Beskyttelse“. I de følgende Dage gjorde Flor alt, for at Lorenzens Breve af 14., 16., 19. og 23. November snarest mulig kunde naa Kongen gennem Adler; men det lykkedes end ikke at vinde denne sidste for den danske Opfattelse. Adler holdt med Falck imod Lorenzen, han frygtede heller ikke for alvorlige Uroligheder i Nordslesvig og gav tilsidst sin gode Ven det Raad at holde sig helt udenfor Sagen. „De kan let begribe“, skrev han til Flor, „at man i Slesvig hellere vil have Lorenzens Modstand udgivet for Virkninger af en Indblæsning end erkende, at det virkelig er nordslesvigske Folkestemmer, som taler igennem ham, og at man — ligesom man alt længe har ivret imod en dansk „Propaganda“ — ogsaa snart kan udbrede den Tro, at Nordslesvigerne vilde være meget rolige, hvis de ikke sattes i Bevægelse af en dansk „Agitator“. Denne Bestilling vil jeg ikke have min gode Ven tillagt, og jeg giver Dem derfor et Vink om den Mulighed, der er for, at man i Tilfælde af en vedvarende Modstand vilde sætte den paa Deres Regning“. —

J. Criminil havde derimod ingen overdreven Hast med at holde Kongen underrettet. Først den 15., efter det bevægede Mandagsmøde, gav han ham en Fremstilling af det forefaldne, og hans Brev maa være kommet omtrent samtidig med Lorenzens lange Brev af 14., der over Kiel ved Postestafette naaede Adler den 18. og om Formiddagen den 19. gik videre til Kongen paa Frederiksborg. Samme Dag har Kongen sandsynligvis og-

saa modtaget Criminils Ekspresbrev af 16., der indeholdt ikke alene Grevens egen Opfattelse og Fremstilling af Onsdagsmødet, men ogsaa en vedlagt Beretning, sandsynligvis en hidtil ukendt Protokoludskrift. Derimod er Lorenzens Brev af 16., hans Klage af 19., og senere Skrivelser ikke naaet frem til Kongen, før han den 23. kom tilbage til Hovedstaden. Den 19. November havde Kongen altsaa kun fra tysk Side en sammenhængende Fremstilling, og Lorenzens Udelukkelse den 16. kendte han alene efter denne.

J. Criminil lagde an paa at hidse Kongen op imod Lorenzen. Han skildrede ham som en trodsig og hensynsløs Chikanør, som en hadefuld Forstyrrer af Stændernes fredelige og nyttige Arbejde, som en Vild, der maa sættes paa Døren. Forsamlingen havde kun øvet berettiget Nødværge, da den udelukkede ham, og blev denne Beslutning omstødt, fik Lorenzen atter Lov til at fortsætte sit Spil, kunde Greven forudsige, at Forsamlingen straks vilde opløse sig under stor og beklagelig Ophidselse. Denne Trusel anføres hele fire Gange i Brevet af 16. November; men disse Skræmmeskud blev dog næppe det afgørende. Hans Brev er skrevet umiddelbart før og efter Lorenzens første Besøg hos ham samme Dag. Under dette havde denne paa det skarpeste fastholdt Retsstandpunktet. Han anerkendte ikke Forsamlingen som lov-, kun som raadgivende, sagde han, og protesterede imod enhver Tvang, som den vilde paalægge den virkelige Lovgiver, Kongen. Oprejsningen for Lorenzen maatte derfor begynde med en Afvisning af den egenmægtige Flertalsbeslutning, der havde gjort det muligt for Falck at kalde ham til Orden. Men netop dette Hovedpunkt fortav Criminil paa samme Maade som Stændertidenden og viste derved, at han var helt indviet i Sømmensværgelsen. Han skrev: „Skulde Lorenzen nu virkelig lade det komme saa vidt, at han med Magt maatte hindres i at betræde Salen, saa vilde det uimodsigeligt være meget at beklage, og jeg indser fuldt vel, hvilken Sensation og Ophidselse det vilde vække i Danmark, og at man der fortsættelig vilde udsprede, at han var fordrevet for sin danske Tales Skyld; men i Virkeligheden bliver dette Middel kun anvendt, fordi han ikke vil rette sig efter Præsidentens Tilrettevisning („Ordensruf“) og Afgørelse og har erklæret ikke at ville det. Jeg har lige nu søgt at hindre det yderligste og nærer endnu noget Haab om et heldigt Udfald, hvortil der dog kræves en ny Sammenkomst.“ — Denne Opfattelse bed sig fast hos alle de danske Statsmænd, der arbejdede med Sagen: hos Kongen, A. S. Ørsted, H. Criminil, Adler o. a. Chikanøren P. H. Lorenzen stod fiks og færdig.

Sandsynligvis havde Kongen altid følt sig frastødt af Lorenzen, og nu opfattede han ham som en ondsindet Person, der

burde holdes i Ave, samtidig med at han misbilligede hans Modstanderes Optræden imod ham, det vil sige, han forfaldt atter til sit sædvanlige Baade-Og. Det forefaldne, skrev han 19. November, maa betragtes baade som et Ordensspørgsmaal, der var afhængig af Forsamlingens og Præsidentens Kendelse, og som et Principspørgsmaal, der skulde afgøres af Regeringens Repræsentant. Set fra det første Synspunkt havde Lorenzen Uret, og hans Fjernelse fra Stændersalen kunde billiges som en nødvendig Politiforanstaltning. Set fra det andet da kunde det i en sprogblandet Forsamling ikke nægtes en Deputeret at tale sit eget Sprog. Flertallet havde opstillet en Regel, som ikke var rigtig, og som Kommissarius straks burde have afvist. — Men hvad var saa Ret? Baade Forsamlingen og Lorenzen kunde ikke paa een Gang have baade Ret og Uret. Og naar Kommissarius havde forsømt at gøre sin Pligt, hvorfor gjorde Kongen da ikke sin, mens Tid var? I Raadhussalen i Slesvig sad en stum Mand og ventede paa den kongelige Afgørelse, og snart vilde hele Landet raabe paa det samme. Men Kongen kunde ikke mande sig op til et afgørende Enten-Eller og lod tilmed sin Ærgrelse gaa ud over Lorenzen. „At skride ind for en trodsig Demagogs Skyld — thi det var Lorenzen — syntes ikke tilraadeligt. For hans Vedkommende maatte Sagen betragtes som hørende under Præsidentens og Forsamlingens Forretningsorden, indtil man, efter en Klage fra ham og efter at have hørt Kancelliet, kunde udtale sig, og forinden vilde denne Samling være udløbet“. — Med andre Ord: Kongen vilde lade Lorenzen sidde stum og tavs paa sin Plads, til Stænderne skiltes.

Men selv en saadan upassende Forhaling vilde sandsynligvis ikke hjælpe ud over Vanskelighederne. Criminil havde antydet, at Nis Lorenzen, Jepsen og andre nordslesvigske Deputerede kunde finde paa at efterligne Hadersleveren og fremkalde lignende uheldssvangre Optrin med forøget Ophidselse paa begge Sider. Af Hensyn til Danmark maatte det for enhver Pris undgaaes, at de fik samme Medfart, og d. 19. skrev Kongen til Kommissarius, at Affæren med P. H. Lorenzen vel maatte opfattes som en indre Ordenssag, hvorom han først senere vilde udtale sig; men skulde andre Deputerede i Mellemtiden give sig til at tale Dansk, var det Criminils uvægerlige Pligt at hævde deres Ret dertil og at paalægge Hjelpesekretærerne at referere deres danske Foredrag, havd de meget godt kunde. Altsaa: Nis Lorenzen o. a. skulde have Lov til at tale Dansk, og deres Taler skulde optages i Protokollen; men Peter Hiort Lorenzen maatte ikke sige et dansk Ord, fordi han var en Demagog. Konsekvens var i Sandhed ikke Kong Christians stærke Side.

Kongens Instruks forlagde atter Tyngdepunktet til Stænder-

salen og fremkaldte nyt Røre i Slesvig. Nu gjaldt det først og fremmest om at isolere Lorenzen og hindre de nordslesvigske Landdeputerede i at følge i hans Spor; thi brød de igennem blot med nogen Kraft, var det danske Sprog dermed anerkendt, og det vilde blive dobbelt vilkaarligt og urimeligt at opretholde Forbudet overfor en enkelt. Kongens Brev til Criminil kan være ankommet den 21. November, og Virkningen sporedes hurtigt. Flor havde dog forudset Faren paa dette Punkt. Den 22. skrev han til Lorenzen: „Det eneste, der kan gøre mig tvivlsom om Sagens Udfald, er, at De stred og blev ene, hvilket man vil anføre som et Bevis for, at ikke engang Bønderne i Nordslesvig sympatiserer med Dem og Deres Haardnakkethed“. Det viste sig nu som en stor taktisk Fejl, at Lorenzens Meningsfæller var rejst bort midt under Hovedslaget og kom drøssende tilbage, ubeslutsomme og halvt eller helt modløse. De havde hidtil ikke støttet ham, og for fjernerestaaende maatte det se ud, som var han forladt af Guder og Mennesker. „Hvorfor blev han staaende saa ene og uden Understøttelse?“ skrev Adler, „havde hans Fordringer haft nogen Grund, vilde dog upaatvivlelig en eller anden have rejst sig til hans Forsvar.“ —

Hvad Lorenzen selv har tænkt herom, vides ikke; men Flor skrev: „Hvad nu vi har at gøre? — Siger Kongen: „Der maa tales Dansk“, lige meget om med eller uden dansk Protokolføring, saa bør der naturligvis hver Dag høres Dansk i Salen af saa mange Munde, som opdrives kan, selv af Senator Nielsen afvekslende Dansk og Tysk efter Materien. Bed ham om det fra mig af god, oprigtig Kærlighed til Slesvig-Holstenerne. Siger Kongen: „Lorenzen maa ikke tale Dansk“, saa bør Nis Lorenzen o. s. v. prøve paa det, indtil det ogsaa forbydes dem. Og hedder det: „Der maa af ingen tales Dansk“, saa forbliver alle vore i Salen, men stumme, og da maa atter Vælgerne gøre de fornødne Demonstrationer, som vi nærmere kan overveje; thi rømme Salen som Ditmarskeren [Engelbrecht], gaar ikke an, med mindre begge Flensborgerne vil være med.“ — Her var altsaa gode Raad for alle Tilfælde, men uheldigvis var det vanskeligt at følge dem. Først kom P. Nielsen og Jepsen tilbage. Som Stændermand for det tysktalende Flensborg nægtede den første bestemt at tale Dansk, og den anden gik til Sengs, Lorenzen mente af Ærgrelse og Modløshed. A. Petersen indfandt sig ogsaa ret hurtigt, men jamrede op om al den usalige Splid og lod sig indfange af „Jesuiten“ Pastor Lorenzen, der ængstede hans skrantne Samvittighed i den Grad, at han atter forsvandt nord paa. Posselt blev borte i 12 Dage, og P. H. Lorenzen havde slet ikke ventet at se ham mere. Den eneste, der holdt Stand, var Nis Lorenzen Lilholt.

Al denne Modløshed kan ikke have været ukendt for Mod-

partiet, og Criminil og Falck kunde gøre sig Haab om helt at slippe forbi den kongelige Befaling. Netop i de afgørende Dage skrev P. H. Lorenzen: „Nu gøres her de uhyreste Anstrængelser for at isolere mig og saaledes faa Kongen til at tro, at jeg ikkun har villet chicanere Forsamlingen, og at Folket ikke billiger, hvad jeg har gjort. Bønderne i Forsamlingen er ved Smiger og Trusel udsat for de rædsomste Fristelser fra alle Sider. Selv Kommissæren og Præsidenten nedværdiger sig til at lade dem komme til sig i deres Hjem for privatim at lokke og forføre dem til ikke at tale Dansk.“ — Endog efter at Nis Lorenzen havde talt Dansk første Gang, fortsattes denne Paavirkning med Held. „De Stakler tror, at deres Liv staar paa Spil“ — hedder det videre i samme Brev — „og det er næsten et Under, at jeg endnu er i Stand til at holde den lille Armé nogenlunde samlet, og at de ikke allesammen tager „Reisus“ af Frygt for deres Liv“.

De nordslesvigske Landdeputerede havde dog ikke været uden enhver Opmuntring. Paa deres Rejser havde baade Jepsen, A. Petersen, Posselt og Nis Lorenzen overbevist sig om, at Vælgerne sympatiserede med P. H. Lorenzen. P. Nielsen og Jochimsen kunde ligeledes forsikre, at Flensborg var varm for Sagen, og Venner som Fjender forstod, at der kunde rejses en stærk dansk Bevægelse i Nordslesvig. Slesvig-Holstenerne fandt derfor paa et nyt Skaktræk. For yderligere at skræmme eller forvirre stillede Beseler Forslag om, at Haderslev Amt skulde indlemmes i Jylland, imod at de kongerigske Dele af Vesterhavserne kom til Hertugdømmet. Allerede 1840 havde han brugt denne Finte overfor Nordslesvig, og umiddelbart efter P. H. Lorenzens Optræden forhandlede han med Hertugen og Falck om Forslaget, der stilledes den 24. November uden nogensinde at komme til Forhandling. „Die Schleswig-Holsteiner werden am Ende verrückt,“ skrev Lorenzen, men der var Mening i Gal-skaben. Den slesvigske Selvstændighed stod i fuldt Flor, og i Haderslev Amt fandtes ingen Stemning for en Indlemmelse i Jylland. Da Embedsmændene og Hertugens Haandlangere udbredte Efterretningen, endogsaa med den Tilføjelse, at Forslaget stammede fra P. H. Lorenzen, lod adskillige sig forvirre og afholde fra enhver Udtalelse til Støtte for Sprogsagen.

Den 23. November talte Nis Lorenzen Dansk. Han gik ganske i sin Navnes Spor: uden forudgaaende Forespørgsel tog han det som en selvfølgelig Ret, og Hiort Lorenzen glædede sig allerede til at se det Spil, der var øvet med ham selv, gentaget overfor den anden Lorenzen; men han kendte ikke Kongens Befaling og skuffedes. Falck fik tværtimod uhyre travlt med at omvende sin kære Landsmand fra Lilholt. I et nyt Stændermøde samme Dag „kvælede“ han ham en hel halv Time, for at han ikke tiere

skulde lukke sin danske Mund op. Han næsten græd af Bekymring og forsikrede, at han ikke kunde styre Forsamlingen, og at en kongelig Resolution i de allernærmeste Dage vilde gøre Ende paa disse beklagelige Stridigheder (selvfølgelig fortav han, at der allerede forelaa en saadan for N. Lorenzens Vedkommende). Og da dette ikke frugtede, sendte han næste Morgen tidlig Bud efter ham for i det mindste at opnaa den Erklæring, at N. L. kun talte Dansk, fordi han ikke saa godt kunde udtrykke sig paa Tysk, hvorved Retsspørgsmaalet fjernedes. Men det var et kildent Punkt at røre ved. Nis Lorenzens Stolthed og Bondestædighed, der var lige saa uovervindelig som Hiort Lorenzens ildprøvede Fasthed, oprørtes. Den gamle Embedsmandsfjende forstod, at Falck vilde have ham til at snigløbe sin Ven og Mester, og han svarede: „Det gør jeg ikke. De vil dreje det saaledes, at vor Talsmand P. H. Lorenzen skal staa som en Chikanør. Jeg fordrer det som en Ret, om endogsaa Ridderne atter brøler som Gadedrenge!“ —

Disse Overtalelsesforsøg gav Hiort Lorenzen Anledning til at kalde Falck en „Skurk“, og havde han kendt Kongens Instruks af 19. November, vilde Sproget næppe haft Ord stærke nok til at udtrykke hans Forbitrelse. Gennem Adler modtog Kongen en udførlig Beretning om Falcks Kunster, men der haves intet Vidnesbyrd om, at han følte blot et Gran af Lorenzens sunde Harme. — Forøvrigt gik det, som det kunde ventes. Forsamlingen bestred N. Lorenzens Ret til at tale Dansk og haanede ham, hvor den kunde, men gav ham tilsidst Lov til at tale Dansk, Falck oversatte endogsaa hans Foredrag for Forsamlingen, og de kom i Protokollen, som Kongen havde befalet. Posselt optraadte ogsaa ret kraftigt paa Tysk, men undlod at tage Ordet paa Dansk. Jepsen var stadig sengeliggende, og A. Petersen svigtede helt. — Det danske Parti havde vist sig for svagt til selv at fremtvinge en Afgørelse.

Lorenzen og Flor var nu henvist til den Bevægelse, de formaadede at rejse udenfor Salen; men ogsaa her mødte de overordentlige Vanskeligheder. Stænderflertallet og Regeringen var lige ivrige efter at tilbageholde Efterretningerne om det skete. Hvad der var sagt under fuldt personligt Ansvar i Stændersalen, maatte foreløbig hverken fortælles eller drøftes offentlig. Stændertiden holdtes forsætlig tilbage. Dens Beretning om Møderne fra 11. til 16. November udkom med mere end 14 Dages Forsinkelse (den danske Udgave den 6. Decbr.), og før den forelaa, var det Aviserne forbudt at meddele noget. Kancellierne havde fundet paa at betegne alle saadanne Meddelelser som „uhjemlede Efterretninger“ og paalagt Censorerne enten at stryge dem eller lægge Bladet under Beslag. Der gik mindst tre Uger, før Optrinene i Slesvig kendtes med nogen Sikkerhed og kunde bedømmes, den

første sammenhængende Beretning fra dansk Side saa først Lyset langt ind i December Maaned, og i Mellemtiden hidsedes Offentligheden af usikre eller overdrevne Rygter, der netop fremkaldte den Bevægelse, Regeringen vilde undgaa. Først den 29. November bragte „Dannevirke“ en Artikel om P. H. Lorenzens Optræden, men umiddelbart efter lammede Borgmester Schrader Bladets videre Forsøg paa at vejlede Befolkningen, og omtrent samtidig forbød den gottorpske Regering og det danske Kancelli alle Artikler, „der kunde tjene til at opivre Gemytterne og til at føde en uvenskabelig Aand“ mellem Kongens danske og tyske Undersaatter. De slesvig-holstenske Censorer benyttede sig heraf til at undertrykke alle danskvenlige Artikler, og kongerigske Synsmaader kunde slet ikke komme til Orde Syd for Aaen. Paa Grund af sin Moders Død og Jordefærd opholdt P. H. Lorenzen sig i Haderslev fra 27. Novbr. til 4. Dcbr., og den politiske Bevægelse fulgte ham som et Uvejr ogsaa derhen; men de heftige Tilkendegivelser for og imod ham kom for sent til at øve Indflydelse paa Kongens Beslutning.

Lorenzen stode paa sine politiske Venner i den viborgske Stænderforsamling, der var inde samtidig med den slesvigske, og paa de liberale Førere i København, hvor ogsaa Flor havde Indflydelse. I den jyske Forsamling fandtes et frisindet og meget nationalt Flertal, der „vilde kæmpe som Løver“ for Slesvigs Bevarelse, og Lorenzen skrev tillidsfuldt: „Dersom min Klage til Kongen fremlægges i Viborg, skal vi snart høre Tordenens Bulder fra den Kant, og Kongen er nødsaget til at handle.“ Hans gamle Ven og „Fostbroder“ lige fra Stændertidens første Aar, Herredsfoged *Jesper Peter With*, førte hans Sag med glimrende Kraft. Allerede 18. November havde With modtaget en Skildring af Møderne den 11. og 14., og den 21. bragte Posten ham Beretningen om Lorenzens Udelukkelse den 16. og hans Klage til Kongen, der samme Dag meddeltes Førerne og fremkaldte levende Harmen. Han var saaledes nøje underrettet, medens hans Modstander, *A. S. Ørsted*, der var kongelig Kommissar, skulde forsvare en danskfjendtlig Afgørelse, hvis Akter ikke forelaa og kun var ham bekendt af et Par usandfærdige Breve. Kongen havde nemlig forudset, at Lorenzens Sag kunde komme paa Omtale i Viborg, og derfor sendt ham Criminils Brev af 16. November, hvori Slesvig-Holstenernes Voldsafstemning fortiedes, samt paalagt ham at fremstille Striden paa den lempeligste Maade som en Ordenssag imod Lorenzen, der ikke havde villet lystre sin Præsident. Samtidig modtog Ørsted fra Falck et Brev, der bekræftede denne Fremstilling, og i senere Skrivelser til ham bedyrede baade Criminil og Falck, at de havde handlet efter Ære og Samvittighed og vilde træffe selvsamme Afgørelse, hvis Sagen paa ny blev forelagt dem.

Ørsted var vildledt, og da han tillige hadede Lorenzens Politik og ligesom Kongen frakendte Provinsialstænderne Myndighed til at blande sig i andre Landsdeles Forhold, optraadte han meget paagaende og afvisende. Baade om Lorenzen og Falck brugte han Udtryk, der gik langt ud over det forsvarlige. Den sidste „havde vist en god Aand og rigtig Konduite“ og rostes som en „sindig og forstandig“ Præsident under Afgørelser, hvor han kun havde vist Partiskhed og Mangel paa Mod til at følge sin egen Overbevisning. Om Lorenzen udtalte han, at den viborgske Forsamling sikkert „vilde finde det u v æ r d i g t at understøtte et saadant Forhold, som det, der var brugt af den Deputerede“ for Sønderborg. Senere beklagede han vel at have benyttet dette skarpe Udtryk, men arbejdede sig forøvrigt dybere ind i sit Had til den national-demokratiske Bevægelse, der truede ham selv. Han synes endogsaa forsætlig at have lukket Øjnene for Oplysninger fra Modpartens Side. Den 22. November skrev han til Kongen: „Forøvrigt skal Lorenzens Ansøgning (o: Klage) fremstille det forefaldne en Del anderledes, men ved Betænkningens Indhentelse vil det vist befindes, at det er tilgaaet,“ som meddelt af Criminil. Paa dette Punkt behøvede han dog ikke at have ladet sig nøje med et Forlydende, da Klagen var hos With, og det gør et underligt Indtryk, at den store Jurist undgik at høre begge Parter og letsindig troede paa Falck og Criminil.

Ørsteds Fejltagelse og Uvillie imod Lorenzen blev dog ikke det egentlig bestemmende for Forsamlingens Holdning. Langt dybere Modsætninger kom snart til Orde. Den 25. November fremsatte With Forslag om at indgaa til Kongen med en Adresse, der skulde udtrykke „Folkets Tillid og Hengivenhed til ham, med Forsikring om dets Beredvillighed til e t h v e r t O f f e r for at bevare F o l k e t s E n h e d, og en Bøn om, at han vilde gribe til kraftige Midler for at hævde den danske Nationalitet i Slesvig og Statens Enhed.“ Herefter drejede de viborgske Forhandlinger sig ikke alene om Lorenzens Ret eller Uret, men om det danske Folks Ret og Herredømme ud til dets egne Grænser, uafhængig af provinsielle Skranker.

Flor skulde faa Ret i sin Spaadom om den „gevaldige Virkning,“ som Lorenzens danske Tale vilde øve i Danmark. Den Genfødelse af Folkebevidstheden og Opdanskning af Tænkemaaden, der havde været hans Hensigt med de slesvigske Oprin, brød nu frem. Den viborgske Forsamling (og efter den hele Folket) foretog et Spring ud i det moderne-nationale af samme Art, som det Slesvig-Holstenerne havde gjort to Aar tidligere i Anledning af Sprogskriptet; men hos os gik Røret straks langt dybere ned i Folkelagene. Bevægelsens Fart og Kraft kan sammenlignes med Udviklingen i Begyndelsen af 1848. „Hvad der i Januar 1848 gjaldt for fremskreden liberal Politik, var i Marts

forældet Reaktion, og hvad der endnu i Sommeren 1842 havde været varm national Følelse, var ved Juletid halv Slesvig-Holstenisme“. For første Gang gennemstrømmedes det danske Folk af den nationale Renaissance og begyndte at føle sig som en nyskabt Helhed fra Flensborg Fjord til Sundet. „Den aabne Kamp, som De har begyndt,“ skrev With til Lorenzen, „h a r j e g g j o r t n a t i o n a l!“ og Auditor Roulund havde Syner og talte bevæget om den Nationalaand, der usynlig var til Stede i Salen og vilde haanle, hvis de Deputerede ikke fulgte Pligten og Ærens Bud. — De gamle Skillevægge faldt ned, danske Mænd saavel Nord som Syd for Aaen begyndte at slutte sig sammen om det store fælles Folkemaal, det var umuligt længere at sønderdele Folkets Liv efter Provinsgrænser, og de konservative Statsmænd kunde lige saa godt forsøge at slukke en Brand med deres Nat-huer som at dæmme op for denne Strøm, der sugede Næring fuldt saa stærkt af Mod- som af Medgang og snart omfattede hele Landets fremadstræbende Intelligens i alle Stænder og alle Klasser.

A. S. Ørsted stod udenfor denne Potensering og gled med det samme bort fra sin førende Stilling i vort offentlige Liv. Som alle Statsmænd af den gamle Skole, som Kong Christian VIII selv, forstod han ikke Nationalismens Drift og Vælde. Det Folkesammenstød, der havde fundet Sted i Slesvig, var for ham kun et Udslag af nogle urolige Hoveder, en provinsiel Uoverensstemmelse, der som saa mange tidligere kunde ordnes i Mindelighed. Derfor tog han Slesvig-Holstenerne i Forsvar overfor Jyderne uden at forstaa, at begge Parter lededes af samme elementære Lidenskab, der ikke vilde helme, før den havde faaet alt sit med Topmaal og Tilgift. Medens han paa gammel Vis troede at kunne sønderdele Folket efter Provinsgrænser, krævede hans Modstandere Folkets samlede Ret til sidste Hvid. Naar han vilde undskylde det slesvigske Flertals Færd, saa Jyderne deri kun et afskyeligt Mindretalstyranni, udøvet af Repræsentanter for 150000 tyske Sydslesvigere imod hele det danske Folk paa dets egen Grund, og naar han roste Falcks og Criminils sindige Optræden, betegnede de andre dem som „fjendtligsindede og pligtforglemmende“ Embedsmænd. Her var ingen Forstaaelse mulig, og alene de indledende Forhandlinger i den viborgske Stændersal den 21., 25. og 28. November maatte „minde Kongen om, at Slesvig-Holstenerne ikke var de eneste i Landet, der fordrede og kunde fordre ham til Regnskab.“

Det nationale Røre fik dog sit kraftigste Udtryk i København. Under Orla Lehmanns Redaktion havde P. H. Lorenzen været „Fædrelandets“ slesvigske Meddeler, og Jens Finsten Giødwad vedligeholdte Forbindelsen med ham, da Carl Ploug overtog Bladet. Den 20. November modtog Redaktionen derfor de samme

Meddelelser som J. P. With tilligemed en Afskrift af Klagen til Kongen, og den 21. aabnede Ploug et lidenskabeligt Felttog imod Slesvig-Holstenerne og Regeringen. I en kort Notits beskyldtes de slesvigske Stænder for at have øvet „e t r æ d s o m t T y r a n n i“ imod Danskhedens uforfærdede Talsmand P. H. Lorenzen, uden at denne havde fundet nogen Beskyttelse hos den kongelige Kommissar, „hvorfor han har indgivet en Klage til Kongen, der vil vide at hævde Danmarks Ære og Ret imod slesvig-holstensk Anmasselse og Vold.“ — „Med ustyrlig Heftighed havde Giødwad forlangt det mere end nødvendigt massive Udtryk brugt,“ og C. Ploug gav efter. — Bladet undertryktes øjeblikkelig, og i de følgende Uger ramtes det af Beslaglæggelse paa Beslaglæggelse. Alligevel bragte det den 22. November en flammende Hyldest til „P. H. Lorenzen fra Haderslev“ og skrev blandt andet: „Vi lykønsker af vort ganske Hjerter vor Regering til denne herlige Lejlighed, der frembyder sig for den. Uden Skrupler vil den nu afskedige de Embedsmænd, der har forraadt deres Fædreland, og al Opfordring er der nu til Opløsningen af de Baand, der knytter Slesvig til Holsten, da man har set, til hvilke Resultater de fører. At Regeringen vil gøre dette, den Tillid har vi til dens Villie og Forstand, skønt vi ofte finder os i den ubehagelige Nødvendighed at være dens Opponent.“

Under den følgende Censur-Hurlumhej var det umuligt for „Fædrelandet“ at give en saglig Fremstilling af Lorenzens Forhold, selv hans Klage til Kongen undertryktes, da den fremkom i Bladet for 6. Decbr.; men Regeringens ukloge Optræden skaffede det en uhyre Yndest, og Ploug og Giødwad betraadte ogsaa andre Veje. „Kun i Stilhed“ skrev den første, „agiterede vi de gamle til at gøre noget; men da vi hørte, at de, raadville og vaklende, gik fra hinanden, tog vi Mod til os, smurte en Adresse sammen til Kongen og indbød Folk til et Møde paa Hôtel d'Angleterre. Censor lod Adressen passere, Politiet gjorde intet Skridt til at forhindre Mødet, og fra nu af gik alt fortræffeligt.“ — I Adressen, der fremlagdes paa „Fædrelandets“ Kontor, opfordredes Kongen til at „hævde og beskytte sine danske Undersaatters Ret til paa egen Grund, i deres eget Tungemaal, at forsvare Fædrelandets Enhed . . . og hindre, at en ringe Del af Rigets Indbyggere, midt i Fredens Skød, udriver en vigtig Landsdel af sin inderlige, historiske Forbindelse med det øvrige Rige.“

Selve d'Angleterre-Mødet den 30. November blev en betydelig Sejr for de liberale. Balth. Christensen, Tscherning, Fred. Barfod, Tutein, A. Hage o. a. vandt det københavnske Borgerskab for den nationale Sag og sikrede Frihedsbestræbelserne det Folkegrundlag, som de hidtil havde savnet og i de følgende Aar bar den national-liberale Strøm fremad til Sejr. Forsam-

lingen vedtog en Takadresse til P. H. Lorenzen og besluttede ved den saakaldte „Marksubskription“ at indsamle et Fond, der skulde anvendes dels „til at skænke den Deputerede et Erindringstegn fra erkendtlige Medborgere, bestaaende i et smukt Stykke Sølv-tøj“, dels til videre Støtte for den slesvigske Sag.

Samtidig havde den ældre Fløj af det liberale Parti (H. N. Clausen, J. Fr. Schouw, J. N. Madvig o. a.) udsendt en offentlig „Erklæring“, der især fandt Tilslutning hos Embedsmænd og andre, som maatte undgaa en for skarp Optræden. Den stillede de samme Krav om Statens og Nationalitetens Bevarelse og sluttede: „Vi har fundet os opfordret til at gøre denne Erklæring for at bidrage til at vise, at den Gang, som Kongen i dette Anliggende, efter vor tillidsfulde Overbevisning, vil følge, finder Genklang i Folket; for at styrke de danske Slesvigere i Kampen for deres Nationalitet, og for at virke til en sand og retfærdig Opfatning af Forholdene hos Slesvigs tyske Befolkning.“ — Begge Adresser naaede først frem til Kongen, efter at hans Afgørelse i Sprogsagen var truffet, men Forhandlingerne faldt forud for denne og fik Betydning.

I Kongeriget som i Nordslesvig voksede Fremtiden op af Lorenzens Kamp, den national-liberale Fylking blev til ved hans Gennembrud, og han kom til at staa som et politisk Skel — med Fremtid for dem, der fulgte ham, med Glemselens Tavshed for dem, der blev tilbage. Noget af Storhedens Glans faldt over hans Færd og fængslede de jævnes Sind og de lærdes Tanker. Da han den 11. November begyndte, var det maaske end ikke kommet op i hans egne Tanker at kæmpe for det moderne-nationale; men næppe havde han aabnet sin danske Mund, før han betoges af den nye Aand og rev Folket med sig, og saa begyndte det kendte Spil, „hvor een blev til mange, og mange til eet.“ Han var vor første national-liberale Politiker, men rigtignok — til Forskel fra alle de øvrige — med Eftertryk paa det sidste Ord i Sammensætningen. Trods alt, hvad der var sket og senere skete, fastholdt han Forfatningssagen som sit Hovedformaal. Den 5. December 1842 skrev han til sin Broder: „At jeg direkte eller indirekte skulde faa en personlig Oprejsning af Kongen, har jeg ikke ventet og aldrig ønsket. Dette vilde kun skade den Sag, hvorfor jeg kæmper. Men Sagen maa han støtte, hvis han vil vedblive at være Konge i Danmark, og da Godnat Nordalbingien! Og er denne Sejr vundet, da maa Kongen ogsaa snarest optage Konstitutionssagen. Det føler Hofslænget ret godt; det ved, at vi dansk-slesvigske Demokrater tilføjer Absolutismen stadig dybere Saar, og derfor gaar Ørsted løs paa mig i Viborg, derfor intrigeres der imod mig og mine Venner ved Hoffet i København; men

Ørsteds og hans fortroliges Dadel tjener mig til den højeste Glæde. Det er for sent! Jo stærkere saadanne angriber mig, des bedre. „Fædrelandet“ siger meget rigtigt: Folket vil køre dem ned!“

XX

Reskriptet af 2. December 1842.

Ved Hove var Sprogsagen ikke godt anskrevet. Medens J. Criminil stod i høj Yndest hos de forskellige Grene af „det holstenske Hus“ og støttedes af Regeringsherrerne, var Lorenzen et Forargelsens Tegn. Hans Radikalisme, hans Haardnakkethed, der brød sig fejl om Embedsmands-Autoritetet, hans hensynsløse Omsving 1840, hans Kamp med de kongelige Embedsmænd i Haderslev, hans Forbindelse med Flor og „Dannevirke“ og hans lave Stilling paa Rangstien stemplede ham som en „Demagog“ af den fæleste Art. Med rigtig taktisk Blik havde Criminil uaf-ladelig fremholdt hans Trods og Udfordringer, baade han og Falck havde fortalt, at han var et Værktøj i Flors og Paulsens Haand og antydet, at der bag dem kunde staa farligere Kræfter. Da hans Sag endelig forelaa til Afgørelse, „skildredes han for Kongen og i den store Cirkel i København som en elendig Karl, et raat Pøbelmenneske, Propagandaen bruger.“ Han havde ikke en eneste Ven i Kongens Omgivelser, selv Adler misbilligede hans Færd fra først til sidst.

Kongens Opfattelse var som sædvanlig delt. Hans Frygt for Stemningen i Danmark, hans Had til Demagoger, hans Utilfredshed med Criminils Optræden, hans Helstatspolitik og uforandrede Velvillie mod det danske Sprog fik ham til at svinge frem og tilbage uden Evne til at fatte en Beslutning. Ganske vist var Lorenzen en trodsig Demagog, der intet Hensyn fortjente; „men man kan ikke nægte“, skrev Kongen til Ørsted, „at de af Gülich, Beseler og Tiedemann brugte Udtalelser er langt mere oprørende end den danske Tale, Lorenzen har brugt.“ Men Lorenzens danske Tale var altsaa dog ogsaa oprørende for Danmarks Konge, og den 25. November skrev Adler til Flor: Det beskrevne Optrin har gjort Kongen ondt, og med al sin Deltagelse for det danske Sprog billiger han langtfra, at Lorenzen har antaget sig dets Sag paa den Maade og derved egentlig bragt den mere tilbage end fremad.

Den 24. November sendtes Lorenzens Klage til J. Criminils Betænkning og kom tilbage i Løbet af nogle Dage. Kommissarius

erklærede med stor Kraft, at da Stænderne nu principielt havde anerkendt Nordslesvigernes Ret til at tale Dansk, naar sproglige Grunde forelaa, maatte enhver Indblanding i denne Sag anses for overflødig, og da Lorenzen ikke kunde anføre saadanne Grunde og kun havde talt Dansk af Trods og Haan, og da enhver Afgørelse til Gunst for ham nødvendigvis maatte føre til Forsamlingens Opløsning, kunde han kun tilraade, at hans Klage pure afvistes, maaske med et Par anerkendende Ord om hans Iver for det danske Sprog. — Kongen var atter utilfreds med sin Kommissar. „Min personlige Anskuelse om Sagen har jeg ikke forandret,“ skrev han til ham. „Ophidselsen i Danmark over Begivenhederne i den slesvigske Stænderforsamling, hvilke man udlægger som en Forhaanelse af det danske Sprog (medens man, som jeg ser, der anser det for en Forhaanelse, naar en Dansk taler Dansk) er overordentlig stor og kan ikke forblive uændset.“

Den 28. November skrev han til C. Tillisch: „Jeg sender Dem den fra den kongelige Kommissarius indkomne Betænkning, Protokollerne, senere Beretninger og et privat Brev (det sidste for Dem), for at De kan udfærdige Befalingen til Kancelliet at afgive Betænkning, og har jeg paa Foden af det kasserede Reskript optegnet, hvad jeg tror, man maa forlange af Kancelliet under Forudsætning af, at de dansk talende Deputerede har Ret til at tale Dansk, hvilket jeg ej bør frafalde.“ — Desværre kendes Kongens Optegnelser ikke, men det kasserede Reskript er bevaret, og heraf fremgaar det, at han vilde afvise Lorenzens Klage som ubeføjet, men bestemme, at de „Deputerede fra Hertugdømmet Slesvigs dansk talende Distrikter“ skulde have Ret til at tale Dansk i Stænderforsamlingen, og at deres Foredrag maatte være at læse enten ordret eller efter deres Indhold i den danske Ud-gave af Stændertidenden, paa Tysk i Forsamlingens Protokol. Det kan ikke ses, om P. H. Lorenzen regnedes med til de dansk talende Deputerede, men da han var valgt i en (officielt set) tysk Stadkreds, er dette lidet sandsynligt, og Kongens Indrømmelse havde derfor snevre Grænser. Dagen efter gav han Tillisch en ny Ordre, der gik ud paa, at Kancelliet skulde „ytte sig om Lorenzens Klage, og om hvorledes der kan sikres de dansk talende Deputerede en tilfredsstillende, med Forretningsgangen forenelig Deltagelse i Stænderforsamlingens Forhandlinger.“

Kongen var endelig blevet varm, og Kancelliet fik travlt med Betænkningen. Det lededes endnu af de Embedsmænd, der 1840 havde udarbejdet den danskvenlige Forestilling til Sprogreskriptet og vedvarende besjæledes af loyal Tjenstiver. J. Criminil havde kun været Præsident i nogle faa Uger efter 5. Maj 1842, hans hertugelige Slesvig-Holstenisme var ikke trængt ind i den

røde Bygning, og han havde næppe endnu opnaaet nogen virkelig Indflydelse paa Mændene af Høpps og Spies's Skole. Under hans Fraværelse fungerede Etatsraad C. Dumreicher som Præsident, og da denne end ikke i de bevægede Martsdage 1848 formaadede at bryde med Danmark, kan det tænkes, at han har bedømt Lorenzen ret fordomsfrit (som Rantzau-Breitenburg og Spies) og forstaaet den kongelige Befaling paa den for ham gunstigste Maade. I sit Udkast til Betænkningen gav han i hvert Fald Lorenzen Ret i det væsentlige og angreb endogsaa den fraværende Kancellipræsident. Forretningssproget i den slesvigske Stændersforsamling er Tysk, skrev han, og saa længe en stor Del af dens Medlemmer ikke forstaaer Dansk, kan Skriftsproget ikke forandres; men da Valgbarheden ikke er gjort afhængig af Færdighed i Tysk, maa det staa enhver Deputeret frit for at betjene sig af de to Landssprog efter Behag, og der maa drages Omsorg for, at danske Foredrag i Oversættelse kan indføres i Protokollen. Heller ikke kan der gøres Forskel efter de enkelte Medlemmers sproglige Færdighed eller efter de Motiver, der maatte bevæge dem til at benytte det ene eller det andet Sprog, og det saa meget mindre som enhver Kontrol med Motiverne er uigennemførlig. Kancelliet kan derfor ikke billige, at Præsidenten forbød P. H. Lorenzen at tale Dansk, og anser ogsaa de øvrige Skridt, der foretoges imod ham, for lidet berettigede. Det tilraader at indhente Forsamlingens Betænkning i Sprog-sagen og samtidig underrette P. H. Lorenzen om, at H. Maj. vil være betænkt paa at sikre dansktalende Medlemmer en tilfredsstillende, med Forretningsordenen forenelig Deltagelse i Forhandlingerne.

Men denne Fordomsfrihed førte ikke til noget. Udkastet kaseredes og overstregedes, og paa det samme ombøjede Ark nedskreves et nyt, der med ikke ringe Behændighed førte Modstanderns Opfattelse igennem og frakendte Lorenzen enhver Ret. Dette bratte Omslag maa sandsynligvis føres tilbage til selve Kongen, der — bortset fra et enkelt svagt Øjeblik — i Aar og Dag fastholdt den Opfattelse, som nu kom til Orde. Det maa tillige antages, at det nye Udkast og den endelige Betænkning er opstaaet under Medvirkning af Udenrigsminister H. Reventlow-Criminil, der havde ledet Kancelliet, indtil Broderen tiltraadte den 5. Maj, og i Dagene forud for 2. Decbr. var ivrigt optaget af Lorenzens Sag. Da denne „Forestilling“ fik stor Betydning for den følgende Tids Historie, maa dens Hovedindhold kendes.

De bestaaende Forhold, hedder det, gør det nødvendigt, at Deputerede, valgt i dansktalende Distrikter, maa have Ret til at tale Dansk i Stændersalen og faa deres Foredrag i Oversættelse optaget i Protokollen. Dette er allerede sket i tidligere Diæter, og den nærværende Forsamling har ogsaa over-

for Nis Lorenzen Lilholt indrømmet Deputerede, der ikke er det tyske Sprog tilstrækkelig mægtige, den omtalte Ret. Men naar den Deputerede Lorenzen fra Haderslev forlanger, at hans danske Foredrag skal optages paa Dansk i Protokollen, da strider dette imod Forordningen af 15. Maj. 1834, ligesom det er uforeneligt med Forsamlingens Forretningsgang at føre baade en dansk og en tysk Protokol. Den Deputerede har derfor ingen Grund til at beklage sig over Præsidentens og Forsamlingens Afvisning af hans Andragende, og lige saa lidt turde hans Klager over den imod ham iøvrigt viste Adfærd være egnet til Hensyntagen. Her kommer det navnlig i Betragtning, at han kræver Ret til at tale Dansk, ikke fordi han ikke kan Tysk (et Sprog han hidtil har betjent sig af), men af andre Grunde, som han nægter at anføre.

Ganske vist kan Kancelliet ikke godkende den af Forsamlingen fattede Beslutning, at det i ethvert enkelt Tilfælde skulde gøres afhængig af Forsamlingens Samtykke, om en Deputeret maa tale Dansk; tværtimod maa denne Afgørelse overlades til den enkelte Deputeredes eget Skøn over, hvorvidt hans Mangel paa Færdighed i Tysk gør det nødvendigt for ham at benytte sig af det danske Sprog for paa tilfredsstillende Maade at rygte sit Hverv. Men netop ud fra dette afgørende Synspunkt hører P. H. Lorenzen slet ikke med til de dansktalende Medlemmer. Alle hans Krav og Klager falder derfor ogsaa ind under Forretningsordenen, ikke under det sproglige Principspørgsmaal, og kan, som sket, med fuld Ret afgøres af Præsidenten.

Kancelliet indstiller derfor til Kongen: 1) Alle P. H. Lorenzens Klager og Krav, for saa vidt de angaar ham personlig, afvises. 2) De Deputerede fra de dansktalende Distrikter, som i følge deres egen Erklæring ikke er det tyske Sprog saa mægtige, at de ved Hjælp af dette kan deltage i Forsamlingens Forhandlinger, bør — uden forud indhentet Tilladelse fra Forsamlingens Side — have Ret til at benytte det danske Sprog. — Men da de gældende Bestemmelser ikke indeholder noget herom, og da Meningerne for Tiden er delte, burde en Lovbestemmelse forberedes og forelægges Stænderne til Godkendelse. Efter Kancelliets Opfattelse vilde det dog være ønskeligt allerede nu at indhente Forsamlingens Mening om den fremtidige Ordning, og det foreslaar derfor at tilstille Kommissarius et Reskript i dette Øjemed sammen med den kongelige Resolution paa P. H. Lorenzens Klage.

Kancelliets Betænkning er skrevet den 1. December og fremlagdes i Statsraadet den 2. I 14 Dage havde Kongen „spekuleret paa Vermittelung“, men alt strandede paa P. H. Lorenzen, paa den Kile, som denne ustyrlige Mand havde drevet ind i den kongelige Politik. Han var Deputeret for en Bykreds, og gav

Kongen ham Ret til at tale Dansk i Stænderne, betød dette en sproglig Ligestilling, som endnu ikke var gennemført i de nord-slesvigske Købstæder, og Slesvig-Holstenerne kunde atter beskyldte ham for at staa i Ledtog med „Propagandaen.“ Afviste han derimod hans Klage, mistede han derved samtidig den rette Lejlighed til at støtte Danskheden, og han vilde faa Bevægelsen i Danmark paa Halsen. Kongen befandt sig virkelig i en vanskelig Stilling og havde som sædvanlig raadført sig med alle sine gode Mænd, ogsaa med de fraværende: Chr. Tillisch, Stemann, H. Criminil, Adler, A. S. Ørsted, Rantzau-Breitenburg o. a. Flere af disse havde ogsaa gjort Udkast til det besværlige Reskript, og der forelaa saadanne af ham selv, af Tillisch (med en Betænkning af Stemann), af H. Criminil og maaske ogsaa af Kancelliet; men da ingen af dem tilfredsstillede ham, gav han sig til sidst i Lag med at sammenflikke et nyt, bestaaende af Sætninger hentede fra de andre, og, da han ikke vilde tage bestemt Stilling, uden andet Udbytte end nogle stilistiske Ændringer. Dog ogsaa dette kasseredes, og først under selve Statsraadmødet fremkom det endelige Reskript, sandsynligvis forfattet af C. Tillisch.

Umiddelbart før Mødet skrev Kongen til denne: „Jeg har nu udarbejdet et nyt Udkast, som jeg tror at maatte holde paa; thi, som sagt, det er højst vigtigt, at man forstaar mig i Danmark. En Beretning fra Kommissarius vedlægges, hvori han fra sit Standpunkt ønsker, at intet maa foretages; men vi har Danmark i Ryggen, det glemmer han.“ Endnu umiddelbart før Statsraadmødet var han fuldstændig raadvild og uenig med sig selv om de allervæsentligste Punkter. „Han ved endnu ikke, om han straks skal forelægge Stænderne et Lovforslag om Sprogforholdene eller ikke, og Reskriptudkastet er varieret paa ikke mindre end fem forskellige Maader, af hvilke endda ingen bliver brugt.“

Dette er typisk. Saaledes var Kongens Arbejdsmaade; han nøler, overvejer, retter, spørger, endevender, og dog kommer Afgørelsen halvvejs over ham som en Skæbne. Overalt, hvor vi ser ham i Arbejde med en større Sag, møder vi det samme Billede af en urolig og usikker Intelligens, ivrig optaget af andres Raad og Meninger, af Ændringer og Underændringer, af Detailler og stilistiske Smaatterier, men uden sund Føling med Sagens Kærne og derfor let paavirkelig, inkonsekvent og upaalidelig.

Om Statsraadets Forhandlinger haves ingen Efterretninger, da der dengang ikke førtes Statsraads-Protokoller; men Mødet trak meget længe ud „formedelst de i Slesvigs Stændersal forefaldne skammelige Optrin imod Lorenzen.“ Kancelliet fremlagde sin Forestilling tilligemed en „Extract“, hvori det endnu engang kort og fyndigt fastslog sin Opfattelse af begge Hovedspørgsmaal

og saaledes ikke lod nogen Tvivl mulig: Kancelliet kan ikke anse Lorenzens Klage for begrundet, for saa vidt den angaar ham personlig, men maa holde paa, at de dansktalende Distrikters Deputerede, der ikke er det tyske Sprog tilstrækkelig mægtige, skal, uden forud indhentet Tilladelse fra Forsamlingens Side, have Ret til at tale Dansk. — Kongens Resolution, der efter Sædvane er skrevet foran paa Betænkningen, lyder: Vi billiger i Almindelighed den afvort Kancelli i denne Betænkning fremsatte Opfattelse; men dog maa det Reskript, der skal afsendes til Kommissarius, udfærdiges i Overensstemmelse med hosliggende Udkast og forelægges os til Underskrift. —

Kongen billigede altsaa ikke alene, at P. H. Lorenzens Klage afvistes, og at der saaledes tildeltes ham en Tilrettevisning for hans Ulydighed imod Præsidenten, men ogsaa, at han udelukkedes fra de dansktalende Deputeredes Ret til at bruge Modersmaalet, samt at denne Ret fremtidig indskrænktes til saadanne dansktalende Deputerede, der var valgt i dansktalende Distrikter og ikke var det tyske Sprog tilstrækkelig mægtige. — Men saadanne fandtes for Tiden ikke i Forsamlingen. Af de 6 nordslesvigske Landdeputerede var Steffens, Jepsen og Posselt tyskdannede Mænd og med det samme udelukket. Steenhøldt, Nis Lorenzen og A. Petersen talte daarligt Tysk, men havde gennem fire Samlinger deltaget i Forhandlingerne i dette Sprog, og, alene af Forfængelighedsgrunde, vilde sikkert ingen af dem afgive den fornødne Erklæring. Det hele var foreløbig et Slag i Luften og vilde forblevet dette for den indeværende Valgperiode, hvis ikke noget andet var kommet til.

General G. F. Müller, der var ansat ved Prins Ferdinands Hofstat, fortæller følgende fra Statsraadmødet den 2. December: „Det lader paa Prinsens Ord, som om Kongen tager det andet (o: det tyske) Parti. Prinsen sagde nemlig: „Der vil vist komme mange Beslaglæggelser i næste Uge, efter at Kongens Mening er vorden bekendtgjort.“ Han tilføjede, „at det vist var godt, at Kronprinsen ikke var til Stede i Statsraadet; thi han er saa meget for de dansktalende i Slesvig, og det kunde let have givet Anledning til Sammenstød.“

Men der fulgte ingen Beslaglæggelser efter. P. H. Lorenzen opfattede endogsaa Reskriptet som en stor personlig Sejr, J. Criminil troede sig en kort Tid styrtet, og Reskriptet kan vel derfor ikke have været affattet i Overensstemmelse med Kancelliets Betænkning og Kongens Resolution? — I saa Henseende er det tilstrækkeligt at gengive dets Hovedpunkter.

I. Vi kan ikke billige den Deputerede Lorenzens Forhold, da han ikke har villet underkaste sig Præsidentens Afgørelse,

og vil derfor intet Hensyn tage til hans Klage, saavidt den vedrører ham personlig. II. Men da det saaledes forefaldne har bragt Forsamlingen til den Formening, at det i ethvert enkelt forekommende Tilfælde skulde gøres afhængig af Forsamlingens Samtykke, om Brugen af det danske Sprog skal tillades en Deputeret, saa kan vi ikke give vor Samstemning til en saadan Beslutning, som vilde krænke de dansktalende Deputeredes naturlige Rettigheder. III. Vel ser vi af Forhandlingerne, at Præsidenten vil være betænkt paa Midler til at sikre de dansktalende Medlemmer en virksom Deltagelse i Forhandlingerne; men da der savnes en Lovbestemmelse herom, opfordres Stænderne til at indkomme med en Betænkning om, hvorledes der kan sikres de dansktalende Medlemmer en virksom Deltagelse i Forhandlingerne.

Det ses heraf, at Reskript og Betænkning hviler paa fælles Synspunkter, og at det førstes knappe Sætninger enten ligefrem er hentet fra eller forklares af Betænkningens bredere Fremstilling. Kun paa et ganske underordnet Punkt, i den fremhævede Bisætning i 2. Stykke: „som vilde krænke de dansktalende Deputeredes naturlige Rettigheder,“ gaar Reskriptet udenfor Betænkningens Sprogbrug, der her nøjes med at henvise til de bestaaende Sprogforhold. Men Udtrykket er ikke særegent for Reskriptet. Det havde været hyppigt brugt under de senere Aars Drøftelser og findes allerede i H. Reventlow-Criminils Reskriptudkast, hvorfra det gaar ordret over i Kongens og har følgende Form: „som vilde krænke de i Hertugdømmet Slesvigs dansktalende Distrikter valgte Deputeredes naturlige Rettigheder.“ I denne Affattelse er Sætningen endnu i Overensstemmelse med Betænkningens Grundsyn og udelukker Lorenzen, der ikke var valgt i et dansktalende Distrikt, men i en, efter Datidens Opfattelse, tysk Stadkreds. Det endelige Reskript taler imidlertid ikke længere om „dansktalende Distrikters Deputerede,“ men kun om dansktalende Deputerede i al Almindelighed, hvortil ogsaa Lorenzen kunde henregnes. Det gør sig altsaa skyldig i en Uklarhed eller Skødesløshed, som ikke fandtes i de ældre Udkast, og det er ikke udelukket, at der her i sidste Øjeblik kan være foretaget en forsætlig, lidet iøjnefaldende Ændring, som ikke desmindre skulde eller kom til at afgive Støtte for en ny Fortolkning af Reskriptets Afgørelse overfor Lorenzen.

I og for sig betød Ændringen intet, og hvis der ikke var sket yderligere Skridt fra Kongens Side, vilde Reskriptet have virket efter sin oprindelige Hensigt og allermindst blevet misforstaaet af den slesvigske Forsamlings Kommissar og Præsident, da det ikke indeholdt nye Regler for Brugen af det danske Sprog. Det skulde kun meddele Kommissarius en Afvisning af Lorenzens Klager og Krav og et Paalæg om hos Stænderne at ind-

hente en Betænkning. Paalæget findes i Punkt III, Punkt II indeholder kun en Henviſning til Kongens Grundopfattelse og er at betragte som et Motiv for den afæskede Betænkning. Lorenzens Sag afgøres helt og holdent i Punkt I. Alle hans Klager afvises, altsaa først og fremmest hans Hovedklage over, at Præsidenten har berøvet ham Retten til at tale Dansk, der jo dog i allerhøjeste Grad maatte siges at angaa ham personlig. Men saasnart denne Klage er afvist, kan Lorenzen heller ikke ved nogen Fortolkning komme ind under Reskriptets dansktalende Medlemmer; thi havde han ikke Ret til at tale Dansk fra 11. til 16. November, kan han heller ikke, efter 2. December, have erhvervet denne Ret, da Reskriptet ikke indeholder noget derom, og en myndig og karakterfast Præsident vilde have været i Stand til med Reskriptet i Haanden atter at kalde ham til Orden, endog med større Ret end tidligere. At Lorenzens Stilling var saaledes, fremgaar ogsaa af Punkt III, hvor det siges, at Præsidenten vil være betænkt paa at sikre de dansktalende Medlemmer en virksom Deltagelse i Forhandlingerne; men Præsidenten havde jo netop sørget for at gøre Lorenzen uvirksom og var fremtidig betænkt paa det samme, og den Deputerede for Sønderborg kan derfor ikke være henregnet til de dansktalende Medlemmer, der skal nyde godt af Præsidentens Omsorg og har en naturlig Ret til at tale Dansk. Trods det uklare i Udtrykket vedbliver Reskriptets dansktalende Medlemmer at være Deputerede, der ikke kan ordentligt Tysk og derfor maa imødekommes.

Men naar dette forholder sig saaledes, hvorledes gik det da til, at Lorenzen trods dette Reskript eller, om man hellere vil, ved Hjælp af det tiltog sig Ret til at tale Dansk og fik Lov til det?

Det hidrørte fra, at Kongen forsynede Reskriptet med et privat Tillæg, en Art Kabinetsordre. Medens han den 2. December forhandlede i Statsraadet, omgivet af sine gode Mænd, synes hans Frygt for den danske Bevægelse at have slumret; men næppe var han kommet til Ros sig selv, før Lurtonerne fra Viborg og København atter lød i hans Ører. Ligesom Arveprins Ferdinand har han sandsynligvis forudset en Række Genvordigheder med Pressen, Demagogerne, Professorerne og de jyske Stænder, og hans egen Mangel paa sund Overbevisning skulde ikke styrke ham. Og da Reskriptet i sin endelige Form indeholdt det dobbelttydige Udtryk „dansktalende Deputerede“, og den slesvigske Post først afgik hen paa Aftenen, har han faaet Tid og Lejlighed til sammen med Reskriptet at sende J. Criminil en Ordre, hvori han, med Tilknytning til det nævnte Udtryk, vendte op og ned paa hele Afgørelsen. I Brevet udtalte han sin Forventning om, at det fremtidig maa staa P. H. Lorenzens frit for at tale Dansk i Henhold

til vedlagte Reskript, og samtidig henstillede han til Kommissarius for Lorenzen at udtale som Kongens Ønske, at han (Lorenzen) ikke vilde gøre Brug af den ham tilstaaede Ret.

Saaledes var Danmarks Louis-Philippe! Paa denne utrolige Maade søgte han at slippe bort fra begge Parter. I en offentlig Statsakt gav han Slesvig-Holstenerne Medhold, og i en samtidig privat Skrivelse imødekom han Danskernes Ønsker. I Stedet for at fastholde den en Gang trufne Afgørelse løb han bag efter den tabende Part med Indrømmelser, der bragte alt i den største Forvirring og fremkaldte Tilkendegivelser og Handlinger af den beklageligste Art.

Kongens Privatskrivelse er endnu ikke fremdraget; men J. Criminils Brev af 7. December lader ingen Tvivl tilbage om dens Indhold, og desuden har Droysen & Samwer efter augustenburgsk Kilde meddelt den afgørende Sætning vistnok i ret oprindelig Form. Af en senere Kancellibetænkning fremgaar det, at Ordren har været knyttet til Udtrykket „dansktaende Deputerede“ og i Brev til J. Criminil af 9. December siger Kongen, at Reskriptet ikke kunde affattes anderledes, „hvis han vilde være upartisk“.

Den 4. December naaede Kongens Skrivelser til Slesvig og fremkaldte stor Forbitrelse ikke alene i Stændersalen, men ogsaa i Byen. Som Kancellipræsident var J. Criminil selvfølgelig nøje underrettet om Forhandlingerne og Afgørelserne i København og maatte fyldes af Harmen over at se sine Bestræbelser strande i selve Havnen, men derfra var der alligevel et langt Spring til at prisgive Kongen og indivi hans Fjender i Hemmeligheden med Reskriptet, hvad han øjensynlig har gjort med det samme. Men den hemmelige Ordre kunde ikke fremlægges, og Reskriptet maatte derfor erstatte den, uden at den kom paa Omtale. Dette krævede Samarbejde med Præsidenten, og da Gülich, under Falcks Fraværelse, fungerede som Formand i Mandagsmødet den 5., udsattes Reskriptets Oplæsning til næste Dag. Mødet den 6. formede sig som en dyster Ramme om Nedsvælgningen. Criminil oplæste Reskriptet, og Falck holdt en højtidsfuld Tale, hvori han formanede Forsamlingen til Ro og moden Overvejelse af de „højvigtige Meddelelser,“ hvorefter Mødet hævedes for yderligere at understrege Stillingens Alvor. Fra Forsamlingens Side blev der ikke sagt et Ord, og alle uindviede maatte tro, at det var Reskriptet, der indeholdt Afgørelsen og havde fremkaldt hele denne slukørede Højtidelighed. Saaledes gik det ogsaa Lorenzen, der skrev hjem til sin Hustru: „Der Sieg ist erfochten. Hurrah! Nun reise ich fröhlich nach Hause.“ —

Dagen efter underrettede Criminil Kongen om det skete. „Her er imidlertid afholdt Drøftelser,“ skrev han videre, „og næsten

alle Medlemmer er kommet til den Opfattelse, at P. H. Lorenzen efter dette Reskript hverken kan eller tør tale Dansk, hvad jeg ligeledes vilde have udledet af det, hvis ikke Deres Majestæts Skrivelse havde berøvet mig enhver Tvivl og tvunget mig til i paakommende Tilfælde at afgive en Erklæring om, hvorledes Reskriptet er at forstaa, og at jeg efter samme ikke kan indrømme Præsidenten Ret til at nægte Lorenzen Brugen af det danske Sprog.“ Med stor Frimodighed udtalte han sig imod Reskriptet (og den medfølgende Vejledning), der, næst efter Sprogreskriptet fra 1840, vil vise sig som en ny Kilde til uendelige Rivninger og Sammenstød. Hans egen Stilling er gjort yderst pinlig, maaske vil Falck ogsaa fratræde Formandsposten, og hans Efterfølger (Gulich var Viceformand) fortolke Reskriptet helt uafhængig af Kongens Skrivelse. Det kan næppe heller forlanges, at Forsamlingen skal taale Lorenzens danske Tale, og den vil formodentlig opløse sig enten helt eller delvis. Landets Ro er afhængig af Lorenzens Luner, og „en heldig Afslutning af Samlingen beror paa Haabet om, at han ikke vil tale Dansk, hvad enten han ikke finder Berettigelse dertil i Reskriptet eller ikke vil bruge sin Ret. Jeg har derfor heller ikke vovet at gøre Skridt hos ham for at bevæge ham til en saadan Beslutning, da han derved vilde blive oplyst om sin, for ham selv maaske tvivlsomme Ret, og en Henvi sning til Deres Majestæts Ønske vilde kompromittere D. M. alt for meget i et Øjeblik, hvor Retten er tilstaaet ham.“ — For at kunne møde alle Muligheder udbeder han sig sluttelig en Fuldmagt til at opløse Forsamlingen.

Den 9. sendte Kongen ham den begærede Fuldmagt tilligemed en ny Privatskrivelse, hvori han dels udtalte sig skarpt imod Stænderflertallet, dels arbejdede sig endnu dybere ind i det Uføre, hvori han sad fast. „Jeg forstaaer,“ skrev han, „at Reskriptet ikke stemmer med Deres Anskuelse, men naar jeg vilde være upartisk, kunde det vel ikke godt affattes anderledes. Den Vanskelighed, om Lorenzen efter Reskriptet maa tale Dansk eller ej, lod sig dog ogsaa let fjærne; thi vel kan det ikke forbydes ham at tale Dansk, men ved den nu værende Protokolleringssmaa de kan hans Tale ikke protokolleres.“ — Dette var selvfølgelig en Ordre ligesom den tidligere (men i Strid med Kongens Afgørelse af 19. November), og da Lorenzen den 14. December atter talte Dansk, erklærede Falck: „Paa højere Sted er det udtrykkeligt anerkendt, at Forsamlingens Protokolsprog er Tysk, og at danske Foredrag, hverken i dansk Original eller i tysk Oversættelse, kan optages i Protokollen.“

I Dagene fra 2. til 9. December havde Kongen saaledes truffet en Række Bestemmelser om P. H. Lorenzen. Han havde 1) afvist

hans Klage, 2) forment ham at tale Dansk, 3) indrømmet ham Ret dertil, 4) henstillet til Kommissarius at bevæge ham til ikke at gøre Brug af denne Ret, og 5) da denne Vej ikke var farbar, havde han, for ikke yderligere at opirre Slesvig-Holstenerne, atter halvvejs frataget ham denne Ret, idet han, igen u n d e r h a a n d e n, bestemte, at Lorenzens danske Taler ikke maatte protokolleres. Ifølge den kongelige Instruks og en Flertalsbeslutning optoges Nis Lorenzens danske Taler paa Tysk i Protokollen, og det lykkedes saaledes Kongen, for ogsaa paa dette Punkt at komme uden for Rimelighedens Grænser, af de to Lorenzen'er at skabe to Slags dansktalende Deputerede med ulige Rettigheder.

Kongens Afgørelser danner Nøglen til de Optrin og Forhandlinger, der fandt Sted i Slesvig i de følgende Uger. De sammensvorne havde besluttet at forjage Lorenzen ved Pøbeloptøjer og overvælde og skræmme Kongen. Allerede den 5. December, Dagen efter Reskriptets Ankomst, havde „Advokater, Borgere og Pøbel“ planlagt Angreb paa Lorenzen, og Fakkeltogene den 7. og 10. December (til Ære for Statholderen og „den tyske Stænderforsamling“) benyttedes til Tumulter foran hans Bolig i Altstadt. Men Slesvig var intet Paris, dens 11000 Indbyggere var heller ikke endnu opøvet i politiske Udskejelser, Lorenzen selv optraadte med hensynsløst Mod, og det hele indskrænkede sig til Støj, Skældsord og Stenkast mod hans Vinduesskodder. Han og Nis Lorenzen havde udspremt, at de vilde skyde enhver for Panden, der søgte at trænge ind til dem, og det var tilstrækkeligt. Ikke desmindre skrev Statholderen til Kongen: „Da jeg var overbevist om, at der vilde ske en Ulykke, især at man vilde spolere Lorenzens Bolig, om ikke massakrere ham, havde jeg ladet hele Garnisonen være under Gevær, og mine Heste stod opsadledede for øjeblikkeligt at feje Gaden ren à tout prix!“ Det hele var vel arrangeret efter hans og Broderens Tilskyndelse; det var ogsaa ham, der havde hindret Politiet i at gøre sin Pligt; men for Kongen skulde disse kummerlige Optøjer tage sig ud, som om den ophidsede By kun kunde holdes i Ave af den væbnede Magt. De to Lorenzeners skarpladte Pistoler var derimod ingen Fabel, og de vidner maaske nok saa sikkert om det Spring i Udviklingen, der var foregaaet siden 11. November, og om det Svælg, der nu begyndte at gabe mellem Syd og Nord.

Lorenzen tøvede hele otte Dage, før han atter talte Dansk. I Begyndelsen skyldtes dette tilfældige Omstændigheder, men senere, da han fik Reskriptet foran sig sort paa hvidt, begyndte han at tvivle om dets Mening og skrev til Flor: „Jeg er meget spændt paa, hvad Falck og Forsamlingen vil gøre, naar jeg atter taler Dansk. Det bedste, der kunde arrivere, var, om Falck forbød mig det; men han faar mig ikke til at tale Tysk. Skal

jeg saa klage til Kongen?“ — Flor var lige saa usikker, og selv om han ansaa Reskriptet „for bedre end slet intet,“ stod det ogsaa for ham som en Mulighed, at Falck kunde benytte det til et nyt Forbud mod Dansk. Hvis dette skulde ske, skrev han til Lorenzen, „saa tier De, men sender snarest mulig en Klage til Kongen, for at han ikke skal tro, at han ved en Næse kan bringe Dem til Tavshed og skaffe sig Fred, og tillige en Efterretning til „Fædrelandet“ (til Kundskab for Publikum og til Forfærdelse for Kongen) om, at De ifølge Reskriptet har villet tale Dansk i Forsamlingen, men at Præsidenten har forbudt Dem det.“ Med Brevet fulgte Udkast til en saadan Klage, og den kom saa betids, at Lorenzen, om fornødent, kunde have benyttet den. Lorenzens og Flors Opfattelse af Reskriptet har altsaa ligget J. Criminils temmelig nær, og til syvende og sidst var det ikke Kongen og ikke Reskriptet, men Lorenzens eget modige Hjerte, der skaffede ham Genoprejsning. „Den Karl havde et prægtigt Mod, efter at han var kommet ind paa det store Teater!“ —

Den 14. December talte Lorenzen atter Dansk. Hans Tunge havde været bundet, sagde han, men da Kongen i Reskriptet havde anerkendt hans naturlige Ret til at tale Dansk, vilde han for Fremtiden gøre Brug af denne Ret. — Hans Tale fremkaldte nogen Uro, og Halvdelen af Medlemmerne trængte sig sammen ved Døren, som om de vilde forlade Salen; men Falck skaffede hurtigt Orden til Veje og gav Lorenzen Lov til at tale Dansk. J. Criminils Skræmmeskud viste sig at være Finter; der gik endnu hele fire Aar, før Slesvig-Holstenerne turde inklade sig paa en Opløsnings-Demonstration.

Derimod udspandt der sig en lidenskabelig Forhandling om Reskriptets Forstaaelse. H e n s e n gav vist den bedste Forklaring. Efter hans Opfattelse afviste det en Klage, udtalte en kongelig Anskuelse uden forbindende Pligt for den nærværende Forsamling og paalagde denne at afgive en Betænkning om Sprogforholdenes fremtidige Ordning. Forsamlingens Beslutning om at fratage Lorenzen Ordet var fattet efter Opfordring af Præsidenten og maatte staa ved Magt, indtil der forelagdes Stænderne et Lovforslag om Brugen af Dansk, og dette var overvejet og vedtaget og derefter havde faaet kongelig Stadfæstelse. F a l c k indrømmede, at Reskriptet med Hensyn til Lorenzen var i h ø j e s t e G r a d uklart, hvorfor han havde henvendt sig til Kommissarius for at faa den rette Fortolkning, og det var i Henhold til denne, at han havde givet Lorenzen Lov til at tale Dansk. K o m m i s s a r i u s: Reskriptet var at forstaa saaledes, som Formanden havde anvendt det; kun var det en Selvfølge, at danske Foredrag ikke kunde optages i Protokollen, end ikke i tysk Oversættelse. B e s e l e r: Snart vil denne Samling være forløbet og vore Lidelser til Ende. Vi har maattet døje usigelige

Ærgrelser og har tømt dyb offentlig Smertes bitre Skaal til Bunds. Det er Præsidenten, der har foranlediget, at Reskriptet af 2. Dcbr. blev os til Del, og det er ogsaa ham, der har overladt det til Kommissarius at fortolke det for os. Det havde været hans Pligt at værne om den Forsamlings Uafhængighed, hvoraf han selv er fremgaaet; men i det Sted har han taget sin Tilflugt til Regeringens Organ, der repræsenterer andre Interesser. Denne Fremgangsmaade har fyldt Taleren med dyb Smerte og Uvillie, og Forsamlingen har afgivet et straalende Bevis paa Fædrelands-kærlighed ved at forblive samlet. Efter hans bedste juridiske Overbevisning giver Reskriptet et fuldstændig afslaaende Svar til den Deputerede for Sønderborg uden iøvrigt at indlade sig paa Forsamlingens Beslutning overfor ham.

Under de følgende Møder talte Lorenzen flere Gange Dansk, men hans Taler kom ikke i Protokollen. Dette fremkaldte stor fornyet Ophidselse. Den 16. skrev Flor: I Slesvig hersker stadig det samme Vrøvl, Anarchi og Despoti som før. Falcks og Criminils Forklaring er en ligefrem Ulydighed mod Kongens Befaling; thi enten kan Præsidenten vedblive at befale, som det lyster ham, altsaa ogsaa forbyde dansk Tale, eller ogsaa maa han, hvis Reskriptet virker straks, med dansk Tale tillige tilstede tysk Oversættelse af samme i Protokollen. — Men Flor kendte ikke Elendigheden til Bunds.

Overfor Danmark var Reskriptet af 2. Dcbr. for saa vidt et Falsum, som det bibragte Offentligheden den Tro, at Kongen under retsgyldige Former havde gennemført en taalelig Ordning af Sprogforholdene, og overfor det tyske Modparti var hans Underhaands-Afgørelse en utilgivelig Blottelse, der viste, at han, for at dække sig imod den danske Opposition ikke tog i Betænkning at gaa bort fra en Statsraadsbeslutning. Men for Landefreden var hans sidste Bestemmelse: at Lorenzens Taler heller ikke fremtidig maatte protokolleres, maaske den farligste. Intet havde ophidset den offentlige Mening her i Landet som denne Udelukkelse. De korte Ord: „Der Abgeordnete Lorenzen sprach wieder Dänisch:“ sad som en Brand i den saarede Nationalfølelse, og da denne Udelukkelse gentog sig efter 2. Dcbr., maatte den vildledte, offentlige Mening, ukendt med Reskriptets hemmelige Historie, nødvendigvis opfatte Slesvig-Holstenernes Optræden som en oprørsk Udæskning, skønt den var lovliggjort af Danmarks Konge. Hvis det havde været Kongens Hensigt at hidse Statens to Folk op imod hinanden til et ulægeligt Brud, kunde han ikke have valgt snedigere Midler end dem, han efter sin egen Mening anvendte for at berolige dem.

Privatskrivelsen af 2. December virkede paa lignende Maade. Den havde tilføjet Slesvig-Holstenerne et stort Nederlag og blottet deres Svaghed. De to Lorenzen'er „vedblev at tale Dansk“,

uden at der skete noget af det slemme, som var bebudet. Falck forblev i Formandssædet, og Forsamlingen opløste sig ikke, og det skyldtes ene og alene de øvrige nord-slesvigske Landdeputeredes Fejhed, at den danske Sejr ikke forfulgtes til Bunds ved denne Lejlighed. Den hemmelige Ordre til Criminil kunde ikke angribes, og for at ramme Kongen rettede Stænderflertallet derfor en forbitret Kritik imod det i og for sig uskyldige Reskript. Kongen udtalte deri, at Nordslesvigerne havde en naturlig Ret til at bruge deres eget Sprog — Flertallet frakendte dem enhver saadan Ret. Han havde afkrævet Stænderne en Betænkning om, hvorledes denne Ret fremtidig kunde sikres dem — og Flertallet fraaadede alle positive Bestemmelser i dette Øjemed. Disse Ubilligheder, der stred imod Flertallets egen tidligere Holdning, var rettet imod Kongen, men formede sig beklageligvis som Angreb paa Nordslesvigernes nationale Ret og saae forøget Had mellem to Folk, der igennem 400 Aar havde levet broderligt Dør om Dør.

Nogle af Forsamlingens værste Fanatikere udarbejdede den afkrævede Betænkning, og den 19. og 20. December førtes en Forhandling, som langt overskred Billighedens Grænser. De nord-slesvigske Stændermænd havde aldeles ingen „naturlig Ret“ til at tale Dansk i Forsamlingen, da Hertugdømmets Sprog var Tysk. De stedfundne Oprtrin maatte ogsaa overbevise enhver om, at kun tysktalende Mænd burde vælges til Deputerede, at Færdighed i Tysk var en nødvendig Betingelse for Valgbarhed, og at Deputerede, der ikke er i Besiddelse af denne Færdighed, kun har et at gøre: nedlægge deres Mandat. — Gülich spaaede endogsaa, at, ligesom der alt nu ikke fandtes Advokater til at føre danske Retssager, saaledes vilde der i en nær Fremtid heller ikke findes Mænd villige til at repræsentere Nordslesvig, hvis Dansk blev tilladt i Stændersalen, og Dr. Weber var overbevist om, at der ikke kunde indrømmes det danske Sprog nogen Ret uden med det samme at „bære Stænderinstitutionen til Graven.“

Flertallet maatte derfor fraaade at give Dansk nogen som helst lovhjemlet Ret, og det saa meget mere, som dette Krav rejstes ikke af Nordslesvigerne selv, men af nogle Mennesker, der forsætlig udsaar Tvedragtens Sæd og søger at ophidse Folkene imod hinanden — og ikke for Sprogets Skyld, men for at ryste Hertugdømmets statsretslige Stilling. I selve Adressen til Kongen hed det: For nylig har D. Maj. erklæret at ville hævde Hertugdømmet Slesvigs Selvstændighed, og omendskønt Forsamlingen havde ventet en saadan udtrykkelig Erklæring af D. Maj.'s Visdom og Retfærdighed og har modtaget den med fortjent Tak, holder den sig dog overbevist om og føler sig forpligtet til uforbeholdent at udtale, at den oftomtalte Lovbestemmelse, hvis den virkelig udstedtes, maatte anses som en Fare for Slesvigs

Selvstændighed og kunde have Følger, som ingen turde overtage Ansvar for. — Med denne truende Erklæring vedtog Forsamlingen (med 34 Stemmer imod 6) „lige saa indtrængende som underdanigt“ at fraraade alle Lovbestemmelser, der kunde give dansktalende Medlemmer positiv Ret til at tale Dansk og til at faa deres Foredrag i Oversættelse optaget i Protokollen. — Og endnu ikke tilfreds hermed tilraadede et Flertal (mod 15 Stemmer), at Tysk efter Valgperiodens Udløb skulde være Forsamlingens eneste Sprog, og at Nordslesvigerne efter 1846 maatte finde sig i enten at vælge tysktalende Stændermænd eller at se deres Ombud behandlede som Statister. Deres „naturlige Rettigheder“ var dermed grundigt afviste, og Kongen kunde have al Aarsag til at skrive: „Noget impertinentere kan ej tænkes,“ og til at glæde sig over, at disse Udfordringer ikke naaede Viborg før efter Diætens Slutning. Men der skete mere endnu. Først stillede P. H. Lorenzen paa Dansk, senere Nis Lorenzen paa begge Sprog, Forslag om Sprogenes Ligeberettigelse, der forkastedes med 34 Stemmer imod 5, og da selv det tyske Kancelli havde vist et uheldigt Føleri overfor Dansk, kunde det ogsaa have Betydning at afvise dette. Lederne (sandsynligvis Pastor Lorenzen) forførte derfor A. Petersen til at stille et Ændringsforslag, der nøje gengav Kancelliets Tankegang. Dette nedstemtes med 38 Stemmer imod 2, og da der kun var 40 Medlemmer til Stede i Salen, har det danske Mindretal deltaget i Afstemningen og allerede i December 1842 afvist den Ordning, som Kongen genoptog i Patentet af 29. Marts 1844.

Men desuden fik J. Criminil i sin Slutningstale til Stænderne endnu Lejlighed til at give Kongen en passende Tak for sidst, idet han ved en principiel Fortielse forvanskede en kongelig Erklæring, ligesom Kongen ved et privat Tillæg havde underskudt Reskriptet af 2. Decbr. en anden Mening. Den 17. havde Kongen skrevet til ham: „Jeg holder det for særdeles vigtigt, at De i Deres Egenskab af Regeringsorgan i Deres Slutningstale afholder Dem fra enhver Ytring, der kunde udlægges til Fordel for et enkelt Parti eller stod i Samklang med den i Hertugdømmerne herskende Bevægelse. Derimod skal De, kun for at berolige begge Partiernes Bekymringer, ytre, at Kongen saa vist vil opretholde saavel de statsretlige Forhold, hvorpaa Hertugdømmet Slesvigs Selvstændighed under Danmarks Krone beror, som dets Forbindelse med Hertugdømmet Holsten.“ — I sin Tale til Stænderne den 21. December udelod J. Criminil de fremhævede Ord og lod Kongen ytre sig i ren slesvig-holstensk Aand. „Ikke for alt i Verden“, skrev Kongen senere til ham, „vilde jeg have givet det slesvig-holstenske Parti en saadan Fordel“ og krævede en Forklaring, som dog ikke førte til noget. Sammen-

holdes J. Criminils og Prins-Statholderens Breve med Stænder-tidenden, kan det ikke betvivles, at det hertugelige Parti til Afsked ligefrem har drevet Halløj med Kongen.

Da Stændersamlingen sluttedes den 21. December, stod alt endnu ret uafgjort hen. P. H. Lorenzen havde kun tilkæmpet sig en begrænset og tvivlsom Sejr. Ved hans Optræden var der ganske vist skabt en dansk Bevægelse, som havde vist sig stærk nok til at fremtvinge Kongens Underhaands-Afgørelse af 2. December; men da denne var hemmelig og stod i Strid baade med den kongelige Resolution af samme Dato og med Stænderreglementets Forskrifter om Ændringer i Forretningsgangen, kunde den forsvinde paa samme Maade, som den var fremkommet. Det danske Sprog havde ikke opnaaet nogen lovhjemlet Ret i Forsamlingen, og med det raadende Flertal og de styrende Regeringsherrer i Hertugdømmerne og i Kancelliet kunde en saadan Ret heller ikke ventes gennemført i den nærmeste Fremtid. Lorenzens storpolitiske Hensigt var ikke naaet: hverken Statholderen eller den „criminilske Klikke“ var styrtet, og Slesvig-Holstenerne spærrede vedvarende Vejen for en frisindet Udvikling i hans Aand.

Nye Midler maatte prøves, og Flor raadede ham til at forsøge et Overraskelsesspil med Kongen. Umiddelbart efter Stændforsamlingens Slutning skulde han rejse til København, søge Foretræde hos Kongen og „decideret som en Romer“ fremsætte sine og Nordslesvigernes Krav for ham. — Deres Ankomst, skrev Flor, skulde være en Overraskelse; thi Erfaringen har lært, at Kongen ikke er modtagelig for langsom Erfaring, ja, vi har ikke engang fuld Sikkerhed for, at han erfarer, hvad der kommer fra vor Side; men naar De som Klager for Dem selv og Nordslesvigerne fremsatte alt rent ud og bestemt, vilde dette utvivlsomt imponere ham noget; thi for det første har han Hang til at høre alles Mening, hvorved han bilder sig ind at blive uafhængig, og for det andet vil han i dette Øjeblik have nogen Respekt eller Frygt for Dem som en Partifane. Men Deres Fremtræden maa være uventet, ellers mistes den halve Virkning, og indtil De har talt med Kongen, maa De være hemmelig i København. —

Flor synes dog nærmest kun at have tænkt paa den nationale Side af Opgaven, derimod mindre, maaske slet ikke, paa det, der var den politiske Kærne i Lorenzens Kamp. Han indsaa, at Lorenzen var den rette Mand til at slaa Bro mellem Nordslesvigerne og de liberale i Kongeriget, og han lovede sig derfor vigtige Følger af dette Tog; „thi“, skrev han, „den Frygt som de

Danske altid har haft for i slesvigske Anliggender at slutte sig til mig, vil ikke finde Sted med Dem som født Slesviger. Der vil jo i København ikke alene blive vist Dem Æresbevisninger, som baade vil være Dem til Glæde og Bestyrkelse og vor Sag senere til uendelig Gavn; men der vil ogsaa danne sig Forbindelser og Foreninger til Slesvigs Frelse, hvilket alt De nu maa udbytte saa godt, De kan“. — — Dette var gode Raad, han forstod unægtelig at smede, mens Jærnet var varmt, men Lorenzen havde langt større Maal.

Allerede i November havde han skrevet: „Hvis Kongen blot faar Raad af kloge og dygtige Mænd, saa tror jeg ganske bestemt, at den criminilske Klikke er styrtet;“ i sine Breve vendte han atter og atter tilbage til samme Tanke, og nu rejste han til København for selv at give Kongen disse gode Raad. Det har dog næppe været hans Hensigt at komme helt alene. Før han forlod Haderslev, opfordrede han Herredsfoged With og igennem ham Auditor Roulund og andre jyske Frihedsmænd til at mødes med ham i Hovedstaden, aabenbart for sammen med Københavnerne at rette et nyt Tryk mod Kongen. Mødet kom ikke i Stand, og i det afgørende Øjeblik var Lorenzen henvist til egne Kræfter.

Hans Forsøg mislykkedes. Det var allerede uheldigt, at „Københavnsposten“ 6 Dage før hans Ankomst kunde bringe en Notits om Rejsen, hvorved Overraskelsen røg i Lyset, og det maa vel straks indrømmes, at Kongen slet ikke kunde overvindes ved et saadant selv nok saa kraftigt Angreb, naar dette ikke støttedes af politiske Démonstrationer. Den vanskelige Stilling, hvori han havde befundet sig umiddelbart før Jul, var foreløbig forsvundet med Stændernes Hjemsendelse. Han havde nu to herlige Fredsaar foran sig, og det laa ikke til ham at indlade sig paa afgørende Skridt, naar ikke den bitre Nød drev ham dertil. Desuden havde han for nylig vist Danskerne en „ostensibel“ Velvillie, og næste Gang maatte det vel blive Slesvig-Holstenernes Tur at nyde godt af hans „Upartiskhed“. Tilmed var han Lorenzen langt overlegen i en Audienssal, og endelig havde dennes Fjender ikke forsømt at fyre op under Kongens Mistro og Fordomme. „Hertugen havde brugt den Snuhed“, skrev Lorenzen, „at fremstille sig for Kongen som Ordenens Forsvarer imod det Anarchi, som jeg vilde fremkalde,“ og umiddelbart forud for Lorenzens første Foretræde modtog Kongen et Brev fra J. Criminil, hvori denne skrev, at Lorenzens „Hovedformaal ikke bestaar i at kæmpe for det danske Sprog, men i om muligt at stifte Uroligheder og ad denne Vej at naa sit Maal: en fri Konstitution som den norske, og jeg kan kun betragte det som en Lykke, at Stænderforsamlingens faktiske Opløsning ikke lykkedes for ham,“ skønt det var det, han tilsigtede. Ogsaa A. S.

Ørsted sendte Kongen gode Ord fra Viborg. Han paastod, at den jydsk Forsamling halvvejs havde fortrudt sin heftige Op-træden i Sprogsagen, at Bevægelsespartiet var paa Retur, at de mest oplyste nærrede stor Frygt for det demokratiske Princip, og at selve Bondestanden vilde betragte en Konstitution med aristokratiske Tilsætninger som en Vederstyggelighed. — Under saadanne Omstændigheder var der sikkerlig ingen Grund til at lade sig skræmme af den radikale Købmand fra Haderslev, han kunde vel endogsaa have godt af en Advarsel, og Udfaldet var givet.

Lorenzo talte første Gang med Kongen den 28. December og aabnede straks Ilden imod Statholderen, J. Criminil og Hertugen. Kongen tog dem i Forsvar og førte Krigen over i Lorenzens egen Lejr, idet han formanede ham til „ikke at indgaa eller vedligeholde Forbindelser med Folk, som vil opægge til Voldsomheder.“ Lorenzo svarede, at en saadan Tendens var ham ubekendt, hans politiske Venner var ædle Patrioter, som han ingensinde vilde fornægte. „Ingen af os vil begaa Vold, saaledes som Majestæten antyder; men vi ønsker paa fredelig Maade at opnaa en fri Forfatning, og denne vil vi, herom er jeg overbevist, ogsaa faa, førend Christian VIII lukker sine Øjne.“ K o n g e n: „Kan dette gøre Landet lykkeligt?“ L o r e n z e n: „Ja, min dyrebare Konge, naar Deres Majestæt blot udtaler dette store Ord, saa er Slesvig reddet, og den indre Fred snart tilvejebragt; thi selv de ivrigste Slesvig-Holstenere, Hertugen undtagen, vil række Haand dertil.“

Herpaa fik han intet Svar, og alle hans Krav om en konsekvent Ophjælpning af Danskheden mødtes med samme Tavshed. Deres lange Samtaler førte dem ikke nærmere sammen. For en Sukkerdoktor og en Kirurg er det vist altid vanskeligt at komme til Rette, og desuden har Lorenzens usminkede Frimodighed sikkert nok frastødt Kongen. Han tænkte kun paa et: paa F o l k e t s B e r o l i g e l s e, og opfordrede stadig Lorenzo til at benytte sin store Indflydelse i den Retning, hvad denne paa det bestemtteste afslog; „thi naar Folket først var kommet til Ro, vilde dets Fjender listeligt sige: „Se kun, Deres Majestæt, Folket er nu ganske roligt og bekymrer sig slet ikke mere om Sagen; vi kan derfor gerne lade alting blive, som det er.“ Paa Ro og Fred kan derfor slet ikke tænkes, førend det Danske faar sin Ret, og de Tyske sættes ude af Stand til at undertrykke og mis-handle de Danske.“ —

Nyaarsmorgen 1843, midt imellem Lorenzens første og anden Audiens, raadspurgte Kongen sin Salmebog og traf paa en af Boyes Morgensalmer, hvori siges, at ikkun det Rige er lykkeligt, i hvilket der hersker Fred. Denne Sandsigelse vakte paa ny hans Frygt for Bevægelserne. Han bad inderlig til Gud om Kraft

og Visdom til at udjævne Stridighederne mellem Kongeriget og Hertugdømmerne, „der næres ved Overdrivelse fra begge Sider. Kongen bør staa over Partierne og vedligeholde Tilstanden som den er: Slesvig som et selvstændigt Hertugdømme under den danske Krone, enhver Undersaats Sprogforhold respekteret. Endnu er Tilliden til Kongens Upartiskhed usvækket.“

Men hans Upartiskhed fremgik desværre ikke af en fornuftmæssig Vurdering af de to Folks Krav og havde heller ikke til Hensigt at sætte faste Grænser for disse. P. H. Lorenzen forlod Amalienborg med den Overbevisning, at kun en endnu heftigere national-politisk Bevægelse syd og nord for Aaen kunde tvinge Kongen ud af den haabløse Stilling, hvori han befandt sig, og omtrent samtidig skrev Flor, at Slesvigs Frigørelse sandsynligvis vil ske ad den brede og langsomme Vej, ved Folkets og Massernes bestemte Villie. Derfor stilledes Kongen snart overfor nye og kraftigere „Overdrivelser“; men det gik vist aldrig op for ham, at hans egen saakaldte Upartiskhed var en af de vigtigste Aarsager til hele denne Uro.

I København knyttedes Lorenzen nøje til Carl Ploug og Giørdwad og vandt H. N. Clausen og J. Fr. Schouw. Baade offentlig og privat blev han Genstand for megen Hyldest, og 4. Januar hædredes han med et Festmaal, et af de „talrigste og respektableste“, som Hovedstaden i flere Aar havde set. Under stormende Jubel udbragtes hans Skaal; men hans korte Takketale, knyttet til Reskriptets Ytringer om Nordslesvigerne „naturlige Ret,“ tilfredsstillede ikke. Den Mand, der, slagfærdig som faa, havde kæmpet med Hertugen, Gülich og Beseler og med Fasthed hævdet sit Standpunkt overfor Kongen, bukkede under i en Vennekreds paa den kongelige Skydebane. Det er vel gaaget andre betydelige Mænd paa samme Maade. Carl Ploug skrev: „Desværre var Lorenzen saa bevæget og imponeret, at han kom mindre godt fra sin Tale, saa Folk troede, at han havde stor Vanskelighed ved at tale Dansk“. — Denne Tro skadede ham meget og skabte ny Fordom imod ham. Spydigt skrev „Korsaren“ om „den Anstrængelse, det maa have kostet ham, da han i Stænderforsamlingen saa kækt vedblev at tale Dansk“, og A. S. Ørsted var til sin Dødsstund overbevist om, at han ikke kunde tale ordentligt Dansk. Mænd, der kendte Lorenzen noget bedre, drog andre Slutninger af hans Uheld. 1842—43 hørte Johan Chr. Drewsen til hans varmeste Beundrere og overrakte ham Sølvdrikkehornet paa Skamling den 18. Maj 1843; men da Lorenzen Aaret efter kom i Strid med de national-liberale Førere, kølnedes Drewsens Venskab, og som Olding nedskrev han en Række bitre Erindringer om ham, deriblandt ogsaa om Festen den 4. Januar: „Jammerligere Taler (end L.) har jeg

aldrig hørt. Det er bogstaveligt sandt, at mellem hvert Ord var der en Pavse, og som i Sandhed var saa stor, at den ængstede, fordi man maatte tro, at han havde glemt, hvad han vilde sige, og dog var det kun en simpel Tak, han endelig fik ytret. Dersom han ikke ellers havde talt flydende Dansk, kunde man have troet, at det var Sproget, der generede ham; men det viste sig nu, at han aldeles ikke var skabt til Taler“. — Det ene var lige saa urigtigt som det andet.

Lorenzens Forsøg paa at fremkalde et frisindet Omslag i Kongens Politik var mislykket. Hans konstitutionelle Bestræbelser, for ham selv Kærnen i Kampen, havde heller ikke ved denne Lejlighed formaaet at vinde frem til synlige Resultater og blev herefter enten glemt eller ikke paaagtet. Ved Hove betragtedes han vedvarende som en besværlig Radikaler, der maatte holdes nede; men den store Almenhed kaarede ham til national Anfører uden Betingelse, uden at forstaa, at det nationale aldrig havde været og aldrig vilde blive Lorenzen nok. For ham selv var der intet andet at gøre end at overgive sig til den mægtige Strøm, der rev alle med sig, og da Flor var hans skjulte Pennefører, kom han ved Aarsskiftet 1843 ogsaa rent literært til at staa som Danskhedens ypperste Talsmand.

I Løbet af December Maaned modtog han en Mængde Takadresser fra kongerigske Byer og Egne, talende Vidnesbyrd om Bevægelsens Fart og Styrke. Københavnerne lagde for med den alt omtalte d'Angleterre-Adresse, og derefter fulgte Slag i Slag lignende Udtalelser fra Nakskov, Maribo, Nykøbing F., Helsingør, Lyng-Kronborg Herred, Hillerød, Frederikssund, Roskilde, Odense, Svendborg, Assens, Middelfart, Vejle, Horsens, Aarhus, Stadil-Tim, Ringkøbing Egnen, Ribe. — Efter en varm Paa-skønnelse af hans modige Færd og patriotiske Iver udtalte de Haabet om, at han og hans lille Skare vilde fortsætte Kampen for Modersmaalets Ret og Fædrelandets Enhed, og sluttede med Løfte om kraftig Understøttelse i Fremtiden. „Vi vil“, hed det i den københavnske Adresse, „med levende Deltagelse følge Deres Færd og understøtte den af al vor Magt, indtil det Maal naas, der er vort, ligesom det er Deres.“ — Halvandet Aar senere kaldte Lorenzen paa disse Mænds Understøttelse; men da viste det sig desværre, at hans Maal ikke i Øjeblikket var deres, og at han havde tillagt Adressernes Taleblomster større Værdi, end de fortjente.

I flere Egne af Nordslesvig førtes samtidig en ret heftig Adresserkamp for og imod ham. Fra Landsbyerne Hvidding, V. Vedsted og S. Fardrup i Tørninglen, fra 109 Borgere i Sønderborg og 19 i Aabenraa modtog han Takadresser, men de øvrige (o. 20) var Stridsskrifter og sendtes til Stænderne som Indlæg i Sprog-sagen. I Sønderborg lykkedes det Hertugens Medhjælper at

samle 77 Navne paa en Protest imod Lorenzens Optræden, medens et lignende Forsøg i Sundeved og Lundtofte Herred mislykkedes. Livligst gik det til i Haderslev Amt. I Staden var Stemningen yderst fjendtlig imod ham, han frygtede endogsaa for at blive bæret med et „Fensterbier“ af sine Medborgere, og under hans Ophold hjemme i Begyndelsen af December søgte hans fordums Venner, P. Gottfriedsen, Alexander Marcus, J. P. Stibolt o. a., at gøre ham det saa hedt som muligt. 1. December afholdtes et stærkt besøgt Møde i Borgerforeningen, hvor Dr. Marcus fremlagde en Adresse, der i hvasse Udtryk dadlede hans Opsætsighed imod Stænderforsamlingens Forretningsorden og misbilligede Nis Lorenzens og Posselts Optræden. Adressen fik 278 Underskrifter.

Overfor Landboerne benyttedes Beselers Forslag om Haderslev Amts Indlemmelse i Jylland. Paa Torvedage i Haderslev og ved Agitation omkring i Sognene skildredes Indlemmelsesfaren som overhængende, hvis Befolkningen ikke øjeblikkelig tog Afstand fra sine egne Stændermænd. P. Gottfriedsen skrev en saakaldt „Bondepetition“, der lod Bønderne udtale Mishag og Fortrydelse over de danske Deputeredes hensynsløse Færd med Krav om, at de skulde nedlægge deres Mandater, saafremt de ikke havde Villie eller Evne til at betjene sig af Forsamlingens tyske Forretningssprog. Ved ridende Bud og Tillidsmænd spredtes Adressen omkring i Amtet, men formaaede ikke at vildlede Befolkningen. Kun i 3 af Amtets 60 Sogne, i Aastrup, Vilstrup og Hoptrup, fandt den Tilslutning. I Hejls, Aller og Frørup indskrænkede Beboerne sig til at afvise Beselers Forslag uden at komme ind paa Sprogsagen. I Adressen fra Øsby læses: Hvad nu det danske Sprog angaar, da er vi danskfødte og elsker vort Modersmaal. Vi ønsker ogsaa at vælge en Stændermand af vor egen Midte, og skulde han ikke kunne tale Tysk, er det vor Bøn, at Stænderne vil give ham Ret til at benytte det danske Sprog. I Adressen fra Hjerndrup: Skønt vi alle elsker det danske Sprog som vort Modersmaal og med Rette kan forlange, at de Deputerede fra tysktalende Egne skal forstaa Dansk lige saa godt, som de nord-slesvigske Stændermænd forstaa Tysk, misbilliger vi dog vore Deputeredes Optræden, forsaavidt de er det tyske Sprog mægtige, da vi tilfulde indser, at der gives vigtige Sager nok, som i de faa Uger, Stænderne er samlede, maa lægge Beslag paa de Deputeredes hele Opmærksomhed.

I disse to Byer var der altsaa endnu Tale om et Mellemstandpunkt; men de øvrige Adresser fra Sognene: Moltrup, Bjerning, Taps, Vejstrup, Bjært, Stenderup, Dalby, Vonsyld, Ødis, Jels og Hjortlund, sluttede sig nær til P. H. Lorenzen, og særlig i A. Petersens Valgkreds faldt Ordene meget skarpt: „Vi undertegnede Grundejere i Bjært (Stenderup, Dalby, o. s. v.) udtaler

vor Glæde over, at enkelte nordslesvigske Deputerede har haft Mod og Fasthed til at paatale og forsvare vore naturligste og helligste Rettigheder. Vi kan heller ikke dølge vor Uvillie og Smerte over den Modstand, som de har mødt hos flere tyske Deputerede, saa vel som over den Haan og Ringeagt, disse saa utvetydigt har lagt for Dagen mod vort Modersmaal og vor Nationalitet. Vi protesterer imod ethvert Forsøg paa at lægge Baand paa den danske Tunge; thi det ligger ingenlunde i vor Interesse at vælge tyske Deputerede eller ved vore Stændervalg at opstille Færdighed i Tysk som det ene fornødne uden Hensyn til Forstand eller parlamentarisk Duelighed, og førend vi sættes i den Nødvendighed at skulle vælge paa saadanne Vilkaar, vil vi hellere bede H. Maj. Kongen om Fritagelse for at sende Repræsentanter til Stænderforsamlingen og at betale den mindste Skærv til samme. Vi forlanger kun, at vore tyske Brødre skal agte og respektere vort Modersmaal og vor Nationalitet ligesom vi deres, at den danske Tunge skal have samme Ret til at lyde i Stændersalen som den tyske, og først naar dette er sket, kan Enighed og gensidig Agtelse befæstes og vedligeholdes.“ —

Felttoget afsluttedes med en Takskrivelse, som P. H. Lorenzen i Januar 1843 udsendte til sine „danske Medborgere.“ Den var skrevet af Flor og indeholdt ved Siden af Takken et ildnende Kampraad, der snart kaldte nye Kræfter frem i Striden. Da Fru Helene Lorenzen læste den, betoges hun indtil Taarer, og endnu to—tre Slægtled senere drages Læseren uvilkaarligt af dens Fynd og mandige Vernod. Den maa læses i Sammenhæng, og her meddeles kun nogle faa Sætninger som en Art Afslutning.

Jeg er ikke vis paa, hedder det, ikke fuldkommen vis paa, at Nordslesvigs Sønner ved egen Kraft formaar at bevare deres Nationalitet. Eders Begejstring for vor Sag er ægte og Eders Kærlighed oprigtig; men vil den kunne holde ud; thi det er ikke Uger eller Maaneder, men Aar, maaske mange Aar, det gælder om. Vore Fjender forlader ikke vore Grænser og taber os ikke af Syne som deres hjemfaldne Bytte. De er faa og mægtige og rigе og kan vente, til det passende Øjeblik kommer. — Vi derimod, Folket, mest Folk fra Landet! mange, men adspredte, uden Evne til at kunne virke alvorligt for Sagen, uden Penge, Anseelse og Magt, uden Støtte i Regeringen, uden klar Bevidsthed om Kampens Maal, uden et vaagent Folks bitre Følelse af egen Nedværdigelse — for os er Tilstanden farlig, og Kampens Vilkaar ulige. — Ja jeg vilde ønske, at en Følelse af krænket Ære vilde lægge sig som en Vægt paa enhver Nordslesvigens Bryst og gøre hans Aandedræt tungt og hans Stemning mørk, indtil han besluttede sig til ikke længere at taale Fornedrelsen. Og naar en saadan Beslutning blev almindelig og urokkelig, vilde alt efterhaanden ordne sig af sig selv.

Men det kan kun ske ved Støtte fra Eder og nægt os da ikke denne Hjælp. „Eders, vor, Kærlighed til Fædrelandet er jo dog ikke blot bundet til Landet og den ydre Natur, men ogsaa til den Aand og Sjæl, som der har hjemme, det, som udgør Folkets Nationalitet. Lad os derfor forene vore Kræfter for alvorligen at værne om det Fædreland, hvorved vort Hjerte hænger. Ikke altid concentrerer Fædrelandet sig i Folkets kloge Styrere og modige Anførere, hvis Opfordring vi rolig kan oppebie. Ofte er Fædrelandet en Enke, som vel kan elske og velsigne sine Børn, men ej forsvare dem: da føler enhver dygtig og modig Borger sig som den voksne Søn, der ene kan og derfor skal værne om den ellers værgeløse Moder.“

Da
Sønder-
Jylland
vaagnede

P. LAURIDSEN

Subskriptionsindbydelse.

Af **P. Lauridsens** store Værk: »**Da Sønderjylland vaagne**«, *Skildringer og Breve fra den nordslesvigske Nationalitetskamp op til 1848*, har Forlaget hidtil udsendt 6 Bind og et afsluttende 7. Bind vil snart udkomme. I Værket er der nedlagt et dybt og omfattende Kendskab til slesvigske Forhold, indsamlet gennem et mangeaarigt Studium og baa-ret og beriget af Forfatterens nøje Samliv med den Befolkning, han skildrer. Hans Fremstilling udmærker sig derfor ved Grundighed, Kraft og Liv. Hans Karakteristiker er ram-mende, hans Domme sagkyndige og skarpe, og Skildringerne bæres af en patriotisk Varme, der har Bud til hele det danske Folk, ikke mindst under de nuværende lykkelige Forhold, da vi staar overfor Opfyldelsen af det Haab: *den Genforening og Sammensmeltning af alle Danske, hvorm dette Værk fra først til sidst handler.*

Det er da ogsaa blevet modtaget med velfortjent og almin-delig Anerkendelse, hvorm medfølgende Uddrag af Anmel-delserne vidner, men da Originaludgaven (ledsaget af »Bre-vene«) dels snart vil være udsolgt, dels er for omfangsrig og bekostelig til at kunne blive Hvermandseje og indlemmes i Folkebiblioteker Landet over, har Forlaget besluttet at ud-sende en *Folkeudgave*, der, med Udeladelse af Brevafsnittene, er en ordret, kun let omordnet Gengivelse af Forfatterens *Skil-dringer eller egentlige Tekst, ført op til Martsdagene 1848*. En saadan forkortet Udgave kan gives, fordi Forfatteren har byg-get sin Fremstilling op paa Brevuddrag, der i og for sig er

tilstrækkelige til at begrunde hans Dom og fængsle Læseren, og i hvor interessante og oplysende »Brevene« end er, vil de dog altid faa deres Hovedbetydning for den, der ved et nøjere Studium af den sønderjydske Vækkelse maa ty til Originaludgavens fyldigere Meddelelser.

Folkeudgaven udsendes i to *Halvbind* paa tilsammen ca. 30 Ark, ledsaget af Illustrationer. Det første, omfattende Nationalitetskampen op til 1842, udgives nu i Juni, det andet, der fører Fremstillingen op til 1848, vil foreligge om nogle Maaneder. Med andet Halvbind følger Titel og Indholdsfortegnelse til hele Værket.

Første Halvbind:

Nordslesvigs nationale Historie 1830-1842. — C. Paulsen og Nordslesvigerne. — Nissen og Koch. — Christian Flor. — Ad trange Veje. — Forpostfægtninger. — »Dannevirke«. — Dansk Øvrighedssprog og Stænderne 1838. — Fr. Fischer og Flor. — Fr. Fischer bliver Redaktør. — Fr. Fischer og de liberale. — Fr. Fischer og de hertugelige. — Den slesvigske Bogforening. — »Dannevirke« og »Lyna« 1839-41. — Sprogskriptet af 14. Maj 1840. — P. Hiort-Lorenzen. — Kongen og Partierne. — P. Hiort-Lorenzen og den slesvigske Stænderforsamling. — »Han vedblev at tale Dansk«. — Kampen om Kongen. — Reskriptet af 2. December 1842.

Andet Halvbind:

Fr. Fischer og Befolkningen. — Dansk og Tysk. — Fr. Fischer og Krigen, Frederiksklubben og det nationale Gennembrud i Aabenraa. — P. Hiort-Lorenzen og Flor. — P. Hiort-Lorenzens Gældsforhold. — Gildet i Sommersted og Skamlingsfesten 1843. — P. Hiort-Lorenzens økonomiske Sammenbrud og Død. — Den slesvigske Forening. — Laurids Skau. — Den nordslesvigske Provinsialisme. — Patentet af 29. Marts 1844. — Det store Sprog-røre. — Kongen og den slesvigske Forening. — Folkehøjskolen i Rødding. — Flor og Nordslesvigerne. — Flensborg. — Fr. Fischer og Aabenraa. — Martsdagene i Nordslesvig 1848.

Subskriptionen er bindende for begge Halvbind og modtages i enhver Boglade paa Øerne, i Nørre- og Sønderjylland, i Norge og i Sverige.

København, Juni 1919.

P. HAASES FORLAG
(Lehmann & Stage)

Af Udtalelser og Anmeldelser anføres:

Af et Privatbrev fra en anerkendt Autoritet:

»Af Hjærtet takker jeg Dem for Deres nye Bog, som jeg har læst i ét Træk, stærkt betaget og revet med af Deres varme, temperamentsfulde Fremstilling. En efter en er de gamle Stridsmænd traadt lyslevende, hver med deres særlige Præg, frem for mit Blik, og jeg har fulgt deres Færd, deres Sejre og Nederlag med en Spænding, som var jeg samtidig med dem, De er som Historiker uforlignelig og jeg ved ingen, der kan maale sig med Dem i Ævnen til at fange Læseren og holde ham fast indtil det sidste Blad. Og der er det ved Deres Skildring, at det menneskelige, dets Lys- og Skyggesider altid kommer til sin Ret...«

Af et andet Privatbrev fra en anset Historiker:

»Efter at have læst det sidst udkomne Bind af Deres Værk — »Da Sønderjylland vaagnede« — føler jeg Trang til at takke Dem. Det synes mig at staa overordentlig højt som dansk Historieskrivning: med dyb Varme og Følelse og dog ikke lidenskabeligt, med strængt Alvor og dog Lune, i en let læselig Fremstilling og dog med sprogligt Fynd. Deres Værk burde jo, efter sit Emne, være Folkelæsning... Det har baade for Følelse og Tænkning baade m. H. t. Indhold og Form budt mig en ualmindelig nydelsesrig Læsning...«

Dr. phil. Knud Fabricius:

»...alle vil være enige om, at vi her staar overfor et Arbejde, hvis videnskabelige Basis er ligesaa uangribelig, som dets Form er fuldendt, og tilgængelig for den lægeste Læser... *Lauridsens Skildring af Flor er mesterlig, thi det, som ikke kan gøres bedre, er gjort af en Mester...*«

Dr. phil. Aage Friis:

»... *Lauridsens Skildring er den bedste, der hidtil er skrevet om dette Emne. Kraftigt og klart, i et levende og personligt Sprog drager han Hovedlinierne i Udviklingen med stor Kunst. Med overlegen Beherskelse og sikker Tilrettelægning af det store Stof føres Hovedpersonerne en for en frem, ingen anden tidligere Fremstilling, levendegør Tiden saaledes som denne...*«

Professor *Hans Olrik* i »Nordisk Tidsskrift:

»... Det er de første bestræbelser af den nationale vækkelse, som her lægges frem for læserne. Udvortes set kunde de synes ringe; men de er kildespringet for et folkeligt opsving, hvis virkninger endog strække sig til hele Norden, og derfor et værdigt emne for en dansk historiker. Emnet har da også fået en værdig behandling. *Ti det skal siges straks, at denne bog... er et af de betydningsfuldeste skrifter indenfor de senere års danske historieskrivning.*...

... *Hele dette betydningsfulde værk er just kommet i rette tid. Hvad her er skildret og udviklet godtgør de danske Sønderjyders historiske og nationale ret til at være ét med deres landsmænd i Danmark.* Her denne kamp for modersmål og folkelig selvstændighed allerede længe været et af de væsentligste afsnit af hele det danske folks historie, så forstærkes yderligere dens aktualitet i denne tid, hvor Sønderjyllands skæbne på ny skal afgøres...

Især gribes man dog af den hjertevarme forf. lægger i sin fremstilling ... *helt igennem vil man takke denne skarpsindige historiker og varmtfølede Sønderjyde for den nye berigelse, han har givet os.*«

A. L. i »Modersmaalet«:

»... Til de fortrinligste Bøger, der er fremkommet om Nordslesvigs Fortid, hører *P. Lauridsens*. Den har den Egenskab, der er saa sjældnen ved Bøger af historisk Indhold, at den ikke blot er paalideligt, men skrevet med en saa glimrende Fortællekunst, at Læsningen virker helt betagende...«

Johs. Nordentoft i »Hovedstaden«:

— *P. Lauridsens* »Da Sønderjylland vaagnede« er skrevet i et friskt og djærvt Dansk, hans Domme er klare og fyndige og hans Fremstilling i høj Grad fængslende. Netop i disse Tider, da der i vide Kredse er vaagnet saa stærk en sønderjysk Stemning herhjemme, er det ganske nødvendigt, at denne Stemning underbygges med virkeligt *Kendskab*, dersom den ikke skal blive uvederhæftig og ufrugtbar.

»*Da Sønderjylland vaagnede*« vil være ypperlig egnet til at give et saadant *Kendskab*.«

P. Andresen i »Højskolebladet«:

»Der er noget betagende ved at sidde og læse disse mange hundrede linjer om kampens første dage, da folket blev opdraget til at tale med én tunge om danske sager og stå som en mur af granit til værn for den unge danske folkelighed. Det er mærkeligt at sidde og uddybe kendskabet til Sønderjyllands historie i dens mest bevægede tid netop nu, da al fortids historie og hundredårsarbejdet samler sig til en endelig løsning af det gamle seig-livede spørgsmål: dansk—tysk. —

»*Da Sønderjylland vaagnede*« er et monumentalt værk og sikkert helt enestående i vor litteratur. Det handler om menigmands bedrifter. Vel spiller de to lærde professorer *Chr. Paulsen* og *Chr. Flor* en betydelig rolle; men det er ellers de jævne bønder og bymænd, der fylder tidens historie med store og kraftige handlinger. Og da det jo er således, at de bevægelser af åndelig art, der betyder noget, sædvanlig kommer neden fra i samfundet, lægger man mest mærke til menigmands bidrag til det fælles værk...«

Vilh. la Cour i »Ugens Tilskuere«:

»... Naar det er fremkommet (sidste Bind), vil vi dybere og mere om fattende end før forstaa alle de Strømninger, som lige fra 1830 satte Sindene

i Bevægelse, naar de beskæftigede sig med de »slesvigske Anliggender« — Strømninger af en saa kampmoden Voldsomhed, at de ganske naturligt førte direkte ud i Krigen. Og vi vil have lært en Række Personligheder at kende — Paulsen, Flor, Koch, Fischer, Hjort Lorenzen, L. Skau, Hans Nissen og Nis Hanssen — som vi kun kan lære dem at kende gennem (deres egne levende Breve og) en kyndig og forstaaende Mands Behandling af Stoffet.

Hvad P. Lauridsen har udført ved trofast Flid og et varmt Hjertes dybe Kærlighed til Emnet kan vanskeligt skaltes for højt. Hans Værk er af en ganske sjælden Art. Der findes i den brede Skildring næppe et eneste Punkt, hvor han ikke er gaaet til Bunds i Kilderne og har skrevet med egen skarp Kritik og moden Bedømmelse. Ikke saaledes, at han har taget alt med, hvad der kunde siges. Men han har aldrig overladt Dom og Syn til andre. Som Personerne tegnes og Begivenhederne skildres har han alene Æren deraf. Den samvittighedsfulde Gransken af alle Forhold og Standpunkter, som gør Bogen til et videnskabeligt Arbejde af første Rang, er er hans og ingen andens.

Men dette er ikke nok. For *Værkets sjældne Værd beror derpaa, at videnskabelig Dygtighed er parret med en levende Evne til Fremstilling og en djærv Mandighed i Opfattelse.* Saa friskt og frodigt som her finder man kun de færreste Steder vort Modersmaal benyttet. Det er klangfuldt i Udtrykket, malende i Billederne, rammende nøjagtigt der, hvor Forfatteren vil sætte Hugget an. Og ikke een Bedømmelse giver han, som ikke er præget af de to Ting: Vilje til Retfærdighed og frygtløs Trang til at sige Sandheden, naar han har fundet den.«

Edv. Eller i »Ribe Amts-Tidende« :

» . . Skoleinspektør Lauridsen har med dette Arbejde muret sit Ry som Forsker af Sønderjyllands Historie klippefast op. Hans Arbejde vil til alle Tider blive et Hovedværk. Dybtgaaende Arkivstudier ligger bagved, men ogsaa den foreliggende Literatur har været Forfatteren nærværende og faar sin Bedømmelse efter som Skildringen skrider frem.

Er Lauridsen betydelig som Forsker, er han det endnu mere som Skildrer. *Man bliver ikke blot historisk beriget, men ogsaa nationalt varmet.* Stilen er aldrig tør og kedelig. Optaget, fængende, stærk og fyndig, af og til med stille Spot og skarp Vid, oftere med Harme eller varm Alvor. . .

Dette Værks Titel: »Da Sønderjylland vaagnede«, er et Pletskud. Den rammer præcis baade Arbejdets Indhold og Aand og vækker en Forventning om noget poetisk, som tilfulde indfries. Som Navnet, saa Bogen.

Vor Tid kan tit friste til mørkt Syn paa vort Folks Udvikling og Fremtid. Det giver Mod og Haab at læse om denne Vækkelses- og Kamptid for danske Mænd. Det sovende kan altsaa vækkes, det ubevidste kaldes frem til Daad. Men Mod og Uforfærdethed, Troskab og Udholdenhed kræver det. Derfor har den Tid Bud til vor. Og man mærker mellem Linierne, at Forfatteren har tænkt saadanne Tanker. Derfor skal han have Tak.

Det er Historie, men for det levende Livs Skyld. Netop den Slags Historiskrivning trænger vi til.»

Carl Hornbech i »Kristeligt Dagblad« :

»En især nu overordentlig interessant Bog, der lader os forstaa, at bagved de store Begivenheder, der nu foregaar, og de endnu større, der forventes, ligger mange Aars Kampe og Lidelser, Forhaabninger, Skuffelser og Fejltagelser, ja, og Fejltagelser! . . .

Det er en sjælden dygtig, interessant og mandig Bog, som har øst af de bedste Kilder og derfor ikke er forudindtagen. men i høj Grad paalidelig.»

Axel Linvald i »Politiken« :

»Medens det danske Folk staar over for Opfyldelsen af sine nationale Forhaabninger, er der udkommet et historisk Værk, som beretter om de Mænd, hvis Gerning har skabt Forudsætningen for Dagens store Begivenheder.

Tilsyneladende er Emnet smaat og ubetydeligt. Førere var et Par Købmænd i Haderslev, en fattig og værkbruden Urmager i Aabenraa, en Bondeemand fra Sommersted og en Professor i Kiel; deres nærmeste Formaal gik ud paa at faa startet og holdt Liv i et Par Provsblade, gennemført nogle Møder og organiseret en lille Forening. Paa ethvert nok saa lille Skridt fremad maatte de prøve Kræfter med Landets mægtigste Mænd. Kronens nærmeste Omgivelser stod dem imod, Kongens Slægtninge opbød alt for at knuse dem, Bureaukratiet gjorde sit for at lægge dem alle Hindringer i Vejen, og næsten hele den økonomiske og kulturelle Overklasse søgte paa enhver Maade at kvæle deres Livsværk. Misforholdet var grelt og deres Gerning tilsyneladende haabløs. Alligevel sejrede de. Naar Danmarks og Sønderjyllands Historie skrives, er det frem for alle andre disse jævne Mænd, som ved det 19. Aarhundredes Midte vakte det danske Folk og satte de Kræfter i Bevægelse, som siden har baaret vort Lands nationale Udvikling. Naar Koch og Fischer trods alle Chikaner holdt deres Blade oppe, Laurids Skau paa Skamlingsbanken holdt sine store Taler, Peter Hiort-Lorenzen talte Dansk i Slesvigs Stænderforsamling, og Flor støttede dem med sine Raad, var det tilsyneladende kun et lille Kildevæld, der hurtigt maatte sluges af Sandet. Først Eftertiden har kunnet følge Strømmens bugtede Løb, set den vokse og tilsidst falde sammen med den demokratiske Bevægelse Nord for Kongeaen. Var de danske Sønderjyders Førere tilsyneladende ringe, ejede de den instinktive Genialitet og Samsølelse med Tidens Idéer, som gør dem store. Hvad de manglede i Kundskaber, opvejede deres Tro paa Fremtiden og deres Meningers Mod.

Om disse Mænd og deres Gerning har Skoleinspektør P. Lauridsen forfattet et Værk, hvis Titel er anført over disse Linjer. *Som faa raader han over Betingelser for at løse Opgaven. Som Slesviger kender han sine Landsmænd.* Som Historiker evner han at finde Kilderne frem og faa dem til at tale. Han er selvstændig, næsten hensynsløs i sin Opfattelse. For P. Lauridsen er det historiske Forfatterskab en Kamp, som vækker hans Lidenskab og derfor aldrig bliver glat eller upersonligt. Præget af Personlighed, baaret oppe af et lyrisk Temperament, som i beaandede Øjeblikke naar det udmærkede, rigt paa nye Synspunkter, ærligt i sin Stræben efter den historiske Sandhed og bygget op paa et omfattende og delvis nyt Materiale, *ejers hans Værk en Gnist af den Ildhu, som skaber den store Historieskrivning. . .*

Fremstillingen har Bud til alle, som ejers Sans for det danske Folks nationale Tilblivelse og som gør den til den Folkebog, den fortjener at blive.»

DA SØNDERJYLLAND VAAGNEDE

ANDET HALVBIND

1843—1848

P. Hiort Lorenzen og Flor.

En Indledning.

Stænderkampen 1842 fremkaldte det store Brud mellem Dansk og Tysk. Det kom som en Overraskelse for alle og var sikkert ikke forudset eller tilstræbt af nogen undtagen af Flor. Medens Lorenzen Maaned efter Maaned havde undslaaet sig for at optræde som dansk Taler, og kun af Hertugens, Beselers, Gülichs og Tiedemanns Udfordringer endelig lod sig drive frem til den afgørende Handling, havde Flor længe arbejdet for Bruddet, fordi dette var aldeles uundværligt for hans Planer: for Udviklingen af dansk Særsind og national Selvfølelse. Det var Slesvig-Holstenerne, der drev Lorenzen over paa Flors Side. For en Stund løb deres Veje sammen, selv om deres Formaal forblev forskellige. Den første handlede rent politisk og vilde tilintetgøre den slesv.-holstenske Regeringsklige i København = Slesvig, den anden søgte at tænde det danske Folks Vrede, og set saaledes, kan det siges, at Lorenzen tabte, mens Flor vandt.

Efter Slaget forblev Regeringens Sætsætning og Politik, som den var. Det passede end ikke Kongen at afskedige J. Criminil, da denne selv bad om det, og lige saa lidt vovede han at afsløre hans Forfalskning af »det sidste kongelige Ord« i Stændernes Slutningsmøde d. 21. Decbr. Den oprørske Embedsstand gik styrket ud af Kampen. Lorenzen fik en mægtig Fjendehær paa Halsen ligefra Raadmanden i Haderslev til Enevoldsherren paa Amalienborg, og det følgende nationale Brud øgede disse Fjender i hundredvis. I Resten af sit Liv maatte Lorenzen derfor føre en forbitret Kamp lige saa fuldt for sin borgerlige Tilværelse som for sine politiske Formaal. Her kendtes ikke til Skaansel, alle Midler brugtes med et Had og en Lidenskab, der minder om hedere Himmelstrøg, og Lorenzen undlod heller ikke at give raat for usødet. Til sidst rettede

han endogsaa Spydet imod den ypperste Deltager i Fjendelaget, imod Kongen selv, og da han samtidig svigtedes — forskyldt eller uforskyldt — af de nationale Førere i Kongeriget, bukkede han under. Hans Livs sidste Aar formede sig som en Tragedie, der med dramatisk Spænding ilede fra Optrin til Optrin og afslørede hans Evner og Fejl. I og omkring dette Skuespil opstod den nordslesvigske Folkevækkelse, og da Lorenzen holdt Nationens Førere lænket til den slesvigske Stridsvogn, blev han Bevægelsens Midtpunkt omtrent til sin Død.

Det nationale Brud indtraf, ikke fordi Slesvig-Holstenerne nu vilde noget nyt, men alene fordi de mødte Modstand, og derfor maatte det følge med Lorenzens Optræden. Paa dansk Side betød hans Kamp selve det nationale Gennembrud. I den var som i en Hovedsum sammenpresset, alt hvad Flor og Paulsen, Koch og Fischer havde virket, alt hvad der hidtil havde kæmpet sig frem i Nordslesvig: Frigørelse for national Vold og Forræderi, for Sprogtvang og Embedsvælde — Erhvervelse af folkelig Ligestilling, Frihed, Ret og Ære. Derfor blev den det Vagtskud, der vækkede Nationen, et vældigt Nødsignal, der før Landet rundt og kaldte alt af Aand og Frihed, alle, der kunde høre og forstaa, frem til Forsvar for vor Tilværelse.

Hvad Lorenzen og Flor har drøftet i Nattetimerne til d. 11. Nvbr., vil maaske aldrig blive nærmere oplyst. Kun det er sikkert, at den førstes hensynsløse Kraft og skolede Fasthed, støttet af den andens Klogskab og nationale Vidsyn, brød igennem den tyske Overvælde og skabte fra nu af en ret parallel Udvikling paa begge Sider. Her efter tilhørte Initiativet ogsaa os, Frødheden var maaske endogsaa størst paa vor Side og tvang, i hvert Fald paa det folkelige Omraade, Modstanderne til at spille Efterlignerens Rolle, et Forhold, der delvis har fortsat sig til vore Dage. Nordslesvig blev — for at anvende et Billede fra Kemien — forvandlet til en Retorte, hvor hidtil adskilte Kræfter mødtes og udviklede ny Energi og Varme. Den Forening af Folkeføreren og Folkeopdrageren, af politisk Frihedsstræb og national Selvudfoldelse, som med P. Hiort Lorenzen og Flor for første Gang samlet satte ind i vort offentlige Liv, indvarslede den nye Tid. Prøvet i Nordslesvig gjorde den sig ogsaa snart gældende i det øvrige Land og bestemte vor folkelige Udvikling.

Det gik Slesvig-Holstenerne som Drengen med Ulven. De havde længe nok raabt op om en skammelig dansk Propaganda, der ikke var stort andet end Flors Privatvirksomhed, eller hvad en „Gefreiter og to Mand“ formaade at udrette. Med Lorenzen kom Propagandaen, og Tyskerne kunde have gentaget Karl Gustavs Ord fra et andet Vendepunkt i vor Historie: „Nu sværger jeg dyre, at vi finder Modstand!“ Allerede i November 1842 ytrede Th. Olshausen, at Lorenzens Kamp var „eine heillose

Geschichte, deren Ende nicht abzusehen wäre“, og andre udtrykte den samme Tanke ved at tillægge Købmanden fra Haderslev Aktier i Verdenshistorien. Endnu inden Stænderne skiltes, fandt Gülich og Nis Lorenzen Lilholt Lejlighed til at true hinanden med Frederik Barbarossa og Holger Danske eller med den tyske og den danske Folkebevægelse, der jo heller ikke længe lod vente paa sig. I Løbet af et Par Aar var den offentlige Mening i Tyskland bragt paa Benene imod os, og vore Fjender fandt her en Støtte, som Barbarossas Eftermænd paa Kejsertronen ingensinde havde villet yde Sønderborgernes Arvekrav eller Rigsgrænsens Forlæggelse til Kongeaalen. Imod disse nyvakte Kræfter var vore egne kun svage, og Interessen i det øvrige Norden blev desværre kun til en Lygtemand, der ledte os paa Vildspor. Lorenzens Optræden var et af Forspillene til Nutidens store Krige, endnu er Striden mellem Dansk og Tysk i Sønderjylland ikke endt, og det falder os tungt at tro, at vort store Aandsarbejde gennem tre Slægtled skal være ydet forgæves.

I de første Aar var Stillingen hjemme paa den snevrere Kampplads dog den vigtigste. De ældre Partidannelser opløstes eller traadte i Skygge; det national-kølige Frisind havde foreløbig udspillet sin Rolle, Ny-Holstenismen forsvandt, og snart stod overfor hinanden en national-liberal Fylking, ledet i Hertugdømmerne af Beseler og Olshausen, i Kongeriget af H. N. Clausen og Carl Ploug, Mænd, der i Tankesæt og Idealer stod hinanden saa nær, at en fredelig Løsning maaske endnu havde været mulig, hvis ikke den augustenborgske Agitation og den kongelige Helstatspolitik havde drevet Fjendskabet ud paa Krigens Rand, og hvis ikke fremmed Rovlyst havde staet hidsende bagved.

Det var Lorenzen, der drev disse Kræfter ind i Række og Geled og fremkaldte det rappe Fodslag i Partiernes Opmarsch. Han førte Slaget til Bunds ikke alene paa tværs af egne tidligere Planer og tiltrods for „larmende Modstand, haanende Raab og truende Næver fra et overvældende Flertals Side midt i en fjendtligsindet By“, men endogsaa paa trods af egen Afhængighed af tyske Kapitalister, der kunde og sandsynligvis ogsaa vilde anfægte hans borgerlige Stilling fra Grunden af. Han var ude med alt, hvad han ejede. En Række ydre Vanskeligheder gjorde Flors Hjælp nødvendig, og hans Aand hvilede over det hele; men den egentlige og endelige Afgørelse tilhørte Lorenzens hensynsløse Villie, som i store Øjeblikke var utilgængelig for Frygt og Tillempninger og derfor brød saa afgørende igennem. Vor Skæbne bestemtes af denne ene Mands Egenart og Handlinger.

Dette saa Flor ikke straks. I hans, Fischers og Kochs Breve

fra Kamptiden undervurderes Lorenzens Betydning. For Flor er han ikke Rydningsmanden og Nydanneren, men „en Fane i strenge Tider“, medens Professoren selv sidder bag ved som „det kloge Ministerium“ og leder alt. Koch bruger endnu stærkere Billeder. I hans Øjne er Lorenzen kun Flors „stænderske Adjutant“, eller en „vælig Hest“, som H. Velb. har bragt ind paa Arenaen, en „ny Dampmaskine“, indsat i det slesvigske Frigørelsesværk, kort: et Værktøj, højt regnet, en Medhjælper. Men saadanne qui pro quo forvandler ikke Stykkets Raisonnør og Raadgiver til dets Helt. Ved den forestaaende Genfødselse forslod de gamle Kræfter ikke længere. Flors skjulte Andenhaandsledelse, Paulsens sindige, historiske Redegørelser, Kochs lyrisk-grundtvigianske Opsange og Manicus' borgerlige Hverdagsprækener var altsammen usammaaleligt med Lorenzens Kampeevne og Frembrud. Nu gjaldt det om at skabe Villier i en sovende Befolkning, og det kunde kun ske ved en Foregangsvillie, der brød igennem gammel Overmagt og tilvant Trældom, der hidsede, haanede og omvurderede, gennemsyrede, grundfæstede og organiserede de nyvakte Kræfter. Alt dette indlededes den Novemberdag, da Lorenzen i Stændersalen, medens Forargelsen hagtede ned over ham, stod som Frigørelsen i Person, som en fuldgyldig Repræsentant for Hertugdømmets danske Underbevidsthed og som Dommer over det gamle Regimente, som Dramaets Kommandantstøtte, stejl og barsk, med ægte Patina over Sprog og Skikkelse.

Mod dette vejede Flor ikke til. Han var Beaander og Vejleder, en dygtig Strateg, men som politisk Aktør betød han ikke noget, og det alene af den simple Grund, at han aldrig personlig gav Møde paa Kamppladsen, og her udeblev han vel først og fremmest, fordi han følte, at hans Evner ikke slog til. Under Kasinomøderne 1848 søgte han at gøre sig gældende, men uden Held, og i den grundlovgivende Rigsforsamling satte hans Virksomhed heller ikke Spor.

Lorenzen beholdt derfor Initiativet ogsaa efter, at han var vendt tilbage fra Stænderne. Som født Slesviger, helt udgaaet af de dannede Klasser, repræsenterede han Hertugdømmets Danskhed ganske anderledes end nogen før ham og gav Bevægelsen en urokelig Hjemstedsret. Som skolet Politiker gav han den tillige Fasthed, Mod, Fribaarenhed og det Skær af Heroisme, som ingen Folkekamp kan undvære, og som Demokrat slog han endelig en fast Bro over til det danske Fremskridtsparti; gennem hans heftige Frihedssind fik den nordslesvigske, absolutistiske Danskhed en liberal Tone over sig, der tillod den kongerigske Opposition at slutte Fostbroderskab med den, hvad vanskeligere vilde være sket uden ham, det national-liberale Partis førstefødte. I den daglige Gerning sluttede han og Koch sig nøje

sammen og forlagde Stabskvarteret til Haderslev, selv om Overgeneralen forblev i Kiel. I Forening gennemførte de to Sommerstedfesten i Febr. 1843, det første Skamlingsmøde i Maj og den slesvigske Forenings Dannelse i Juni, uden at Flor havde andet at gøre end at give Sagen sin Velsignelse.

Dog Koch og Lorenzen sad heller ikke inde med alle de Evner og Gaver, som de store Vækkelsesmøder krævede. Koch var disse Møders Forsanger og Degn, en opfindsom og utrættelig Arrangør, men paa en Talerstol nærmest umulig. Lorenzens Veltalenhed var af parlamentarisk Art og hørte hjemme i Stændersalen. Han var Debattør, udviklet i politiske og statsretlige Drøftelser og her tilslebet til polemisk Skarphed. Ogsaa som Paavirker Mand og Mand imellem havde han stor Indflydelse; men uden for Salen har han aldrig holdt nogen Tale, der slog igennem, og hvor han havde Lejlighed til at forsøge det, som paa Skydebanen i København og under det første Skamlingsmøde, tog hans indre Bevægelse Magten fra ham, fordi han, som Carl Ploug samtidig skrev om ham, „stod paa Umiddelbarhedens Standpunkt“ langt mere, end man skulde tro.

Den store Folketaler med Skuespillerens Objektivitet og Evne til at illudere, med Greb om Massernes Instinkter og Begær, fandtes ikke og syntes allermindst at kunne opstaa i det danske Nordslesvig, der „for det meste bestod af lavtmælende Bønder“. Men alligevel opfandt Flor — Laurids Skau og sendte ham ud i Ildlinien som sit Ombud, som Lorenzens og Kochs Overmand. Af den 26-aarige Gaardmand fra Sommersted skabte Flor-Prometheus et „Naturgeni“, en Veltalenhedens Lykkeper, der fik alle til at lytte og studse, til at betages og paavirkes — det største nordslesvigske Under, som hidtil var set. Kun Skade, at det halvvejs var et Bedrag, og at Flor ikke med samme Omhu som Skau selv skjulte dette for Eftertiden. Ved at opbevare Skaus Breve fra 1843—44 har han indanket Sagen for Historiens Domstol, og Dommen vil vel næppe blive gunstig paa alle Punkter.

I Aarene 1843—44 er der da to Hold om Styret i Nordslesvig. Lorenzen og Koch arbejder nede i den barske Virkelighed og sætter her deres Villie igennem; men højt oppe over dem straalere Skau—Flor som en Dobbeltstjerne eller Sol, der faar det danskslesvigske Fostbroderskab til at gro og grønnes som i en frugtbar Vaar. I Førstningen arbejdede de to Hold sammen i god Forstaaelse, senere i Splid, tilsidst i halvt eller helt Fjendskab. Om alt dette vil der blive fortalt i det følgende.

P. Hiort Lorenzens Gældsforhold.

Lorenzen havde tilbragt et Par Festuger i København og faaet Oprejsning for Skældsordene og Stenkastene i Slesvig. Hovedstaden havde ikke ladet det skorte paa Sympati, og han rejste hjem med nyt Mod. Formodentlig gik det ikke op for ham, at det lige fremspirende national-liberale Parti varmede sig ved hans Ild og vilde benytte den af ham skabte Bevægelse som Løftestang for Bestræbelser, som maaske ikke altid kunde falde sammen med hans Planer. Med sin ukuelige Tro paa den gode Sags Sejr tillagde han allerede nu de nye Mænd en Magt og Indflydelse, som de først skulde naa flere Aar efter hans Død, og mindst af alt tvivlede han om den Understøttelse „af al vor Magt“, som Adresse-Underskriverne saa rundeligt havde lovet ham.

Den 11. Jan. 1843 kom han tilbage til Haderslev og dumpede ned i en Krig paa Kniven. Den fjendtlige Sammenrottelse og Boycotning, der tidligere havde ødelagt Fr. Fischers Urmager-næring og Kochs Købmandshandel, forsøgtes nu imod ham og havde Udsigt til at lykkes, ikke alene fordi han, i Modsætning til de to andre, kun havde een Streng paa sin Bue, men ogsaa og navnlig, fordi hans Gældsforhold frembød et langt gunstigere Angrebsfelt.

Da Lorenzen traadte ind i det politiske Liv, var han en velstaaende og anset Købmand, en god Husholder med nøjsomme, næsten spartanske Vaner i det daglige, men han var ogsaa en vennesæl og gavmild Mand og ikke saa lidt af en Grandseignør, naar det gjaldt ydre Fremtræden og Husets Anseelse. Dette Hang i hans Karakter udviklede sig videre, da han blev Politiker. Han vilde udfylde sit nye Hverv til Gavns. Han blev Fører, og Førerskabet krævede personlig Nærværelse og talrige Rejser, der kostede mange Penge. Disse Udgifter kunde ikke, saaledes som nu, udlignes paa Partier eller Foreninger, og i hvert Fald optoges hans Tid af Bestræbelser og Tanker, som ikke havde noget med hans Handel at gøre. Det maa vel betragtes som en Overdrivelse, naar J. Wegener skriver, „at han lige siden hans politiske Liv begyndte, ej har tænkt en halv Time rigtigt paa sin Handel“; men paa den anden Side vidner hans efterladte Brevsamling om en overvældende politisk Iver og Energi, og det er sikkert nok, at den Mand, der i Aarene 1841—45 næsten daglig sendte Koch sydende Breve og Billetter om politiske, nationale og journalistiske Sager, ikke samtidig kan have været optaget af at lægge Skilling til Skilling i sin

Bod. Forretningen maatte for en stor Del styres af en Handelsbetjent og var ikke stor og indbringende nok til ogsaa at bære Politikeren. Hos Storhandlerne i Hamborg voksede hans Gæld, og samtidig gjorde han Veksellaan hos Venner og Slægtninge i Haderslev. Hertil kom, at han i samme Aar ombyggede sin Gaard paa Møllepladsen og derved bandt en anden Del af sin Driftskapital.

At han her handlede imod sunde Handelsgrundsætninger og selv arbejdede sine Fjender i Hænde, kan vel ikke nægtes. Hans Pengevanskeligheder begyndte 1841, nogen Tid efter at han havde forladt det slesv.-holstenske Parti, idet hans hjemlige Gældnere søgte at udnytte hans merkantile Stilling til at tage Hævn over ham som Politiker, og et Forsøg, som han gjorde paa at faa Kredit i Kongeriget, glippede, fordi Finansmændene her ikke havde Tillid til Hertugdømmernes Hypothek- og Vekselvæsen. I Sommeren 1842 ytrede Koch og Flor Frygt for, at han skulde gaa fallit, og under Stænderkampen strammedes Stillingen yderligere.

Desværre kender vi ikke Lorenzens virkelige Status i Jan. 1843. L. Skau og J. Ottosen meddeler en Opgørelse (foretaget af de Wolff), hvorefter han dengang skulde have været Ejer af en Nettoformue paa 29,000 Kr., idet hans Købmandsgaard, Varelager, udestaaende Fordringer og Løsøre vurderedes til 53,000 mod en Handelsgæld paa 24,000 Kr., hvoraf intet var prioriteret. Denne Gæld opgav Lorenzen i sin første Henvendelse til Flor om Hjælp fra Kongeriget; men senere sendte han Tscherning en Status med langt større Tal for Gæld og Formue. Herom skrev han to Aar senere: „I Trængselen efter min Hjemkomst fra Slesvig var der ikke Tid til at opføre en ny Status, og saa slumpede jeg til at tage en ældre, der rigtignok var smigret“ — et Misgreb, som senere fik højst uheldige Følger.

1843 kunde der dog ikke være Tale om Insolvence; men Ulykken var, at hele hans Kapital var bundet og derfor utjenlig til at afværge et pludseligt Stød. Da hans Fjender i December—Januar samlede Fordringer paa ham til et Beløb af 24,000 Kr. og krævede dem udbetalt med 8000 Kr. i hver af de følgende tre Maaneder, sattes han uhjælpelig mat, og da Pengemagten i Hertugdømmerne udelukkende var i det tyske Partis Hænder, kunde han ikke henvende sig noget Sted „uden at blameres under Haanlatter!“

Men dette var endnu ikke alt. Den politiske Kamp førtes nu ogsaa ind i hans Butik og Dagligstue. De stedlige Ledere op-hidsede hans Kundekreds imod ham, og hans Bod blokeredes, en Tid lang endogsaa af Landboerne. Den 5. Febr. skrev han til Tscherning: „Ved det Had og Fjendskab, som man har vakt imod mig, er det lykkedes at faa mit Hus gjort til et Pesthus

for mange af dem, som tidligere handlede hos mig — — en stor Ulykke for en Detaillist!“ Og ved en anden Lejlighed skrev han: Alt hvad et stort, herskesygt, ufolkeligt og forhadrt Parti kunde finde paa: Løgn, Bagvaskelse, Spionage ved Hjælp af Tjenestefolkene, Smiger, Trusler — kort sagt, ethvert Middel er med ægte Jesuitisme anvendt for at stemple ham og andre dansksindede som Afskum. Hele hans Slægt forskød ham. Hans rige Svoger, en Købmand Holm, nægtede ham enhver Hjælp, hvis han ikke vilde nedlægge sit Mandat som Stænderdeputeret og love fremtidig at holde sig neutral. „Mere forlangtes ikke!“ skrev Koch spottende til Prof. H. N. Clausen. Det gik ham som Fr. Fischer i Aabenraa. Bysladden udskreg ham som en Landsforræder, der for store Penge havde solgt sig til den danske Propaganda, og — mærkværdig nok — alligevel sad i den pinligste Pengeød. Hans Hustru haanedes af sine Svigerinder, hans Smaadrenge forfulgtes i Skolen og paa Gaden af Byens tysksindede Ungdom, der blev lavet Nidviser om ham og udsprede plumpe Karikaturtegninger af ham, Ting, som Datidens ømtaalelige Mennesker tog sig nær. I Decbr. fortalte Pastor Lautrup om ham, at han var rejst til Kbhvn. for at søge et Postmesterembede, og senere modtog Kongen fra 100 Sønderborgere et Bønskrift om, at han maatte blive afsat som Stænderdeputeret og Stedfortræderen (Esmarch) udnævnt i hans Sted. — Lorenzen skulde gøres til en død Mand, ødelægges som Politiker, Købmand og Borger, og den danske Rejsning i Nordslesvig knuses sammen med ham.

Her var i Sandhed en Opgave for hans kongerigske Venner, der for nogle Uger siden havde lovet at staa ham bi af al Magt, indtil deres fælles Maal var naaet. 3000 danske Bedsteborgere og Embedsmænd havde underskrevet Adresserne til ham, og for at forhindre hans Ødelæggelse behøvede de — ikke at ofre deres Formue — men blot hver for sig at belægge deres Underskrift med en Femdalersseddel. Det skete ikke. Som andet Godtfolk „vilde de dø for ham med Glæde, men klø hans Ryg“ eller yde ham en anden lille Haandsrækning faldt dem aldrig ind. De Forsøg, der blev gjort for at frelse Lorenzen ud af Slesv.-Holstenernes Klør, kaster et grelt Lys ind over Tidens Smaa-sind og fattige Vilkaar. Vore Bedsteforældre vendte og drejede Marken og Daleren, som vi nu en „blaa“. I den forløbne Krigstid har Lorenzens Søn indsamlet en halv Million Kroner til ukendte nordslesvigske Enker og faderløse; men Datidens nationale Førere: H. N. Clausen, Flor, J. Fr. Schouw, Tscherning, Orla Lehmann, A. Hage o. m. a., formaaede end ikke at skaffe Faderen, Nordslesvigs første Mand, et Laan paa 12,000 Rdl. mod sædvanlig Rente og Sikkerhed i fast Ejendom paa to Aars Sigt,

indtil „der var optraadt en Hob nye Kæmpere, og han ikke sad alene paa Fuglestangen“.

Hos Regeringen kunde Lorenzen intet vente, og paa Grund af den forskellige Lovgivning nægtede Kongerigets Pengemænd i beklagelig Blindhed, nu og senere, at udstrække deres Virksomhed til Nordslesvig. Lorenzen var henvist til privat Hjælp, nærmest til „Marksubskriptionen“, der var sat i Gang „for at belønne hans hæderlige Færd og skaffe Midler til en organiseret Modstand imod den slesv.-holstenske Krigserklæring“. Det var da ogsaa særlig Tscherning, der med Iver og Varme tog sig af hans Sag. Han og hans Venner havde begyndt Subskriptionen med noget Haab og regnet ud, at hvis blot hvert 10de Menneske i Landet gav 33 Øre til dette folkelige Foretagende, vilde „Krigskassen“ kunne raade over 50,000 Kr. Men de skuffedes slemt. Inden for selve det liberale Parti fandtes samme Modsætning som mellem Hiort Lorenzen og Flor. De yngre Medlemmer vilde virke politisk, de ældre og forsigtigere derimod indskrænke sig til sproglig-nationale Foranstaltninger (Skoler) i Nordslesvig, og de var selv i Færd med at sætte en Indsamling i Gang i disse Øjemed. Hos dem fandt „Marksubskriptionen“ derfor kun ringe Støtte (for øvrigt imod Flors Raad). De vilde arbejde paa langt Sigt for den kommende Slægt, men skyede den standende Strid, hvor Fremtiden blev til og maatte sikres. „At give Penge til Prof. Clausens „Skolekasse“ kunde være meget godt“ — skrev Flor — „men den Sag, er der Sandsynlighed for, vil faa anstændig Understøttelse i Danmark; medens derimod ingen lægger noget i „Krigskassen“; thi alle Danske ved, at der skal sørges for Oplysning; men de har ingen Forstand paa eller Tro til et virkeligt aandeligt Liv hos Folket, og hvorledes dette der skal plejes og næres“. Indirekte faldt det ogsaa her i Lorenzens Lod at „bryde Isen“ og foranledige den første Appel til en national Offervillighed, som senere har bestaaet saa mangen Prøve.

Hovedstadens 120,000 Indbyggere gav 1000 Kr., og da Indsamlingen sluttedes hen paa Sommeren, havde den ialt indbragt noget over 5000 Kr. „Hvor ynkelig er ikke den Erfaring, som vi ved denne Lejlighed har gjort“, skrev Tscherning. „Her er megen Glimmer over Armod. — Man ved ikke i hele Landet at udfinde 12,000 Mennesker, som vil give 1 Mark hver“ for den slesvigske Sag, „medens Lorenzen rimeligvis ødelægger sig for at bevare Danmark en Provins, som de Danske kun vil give Snak, jydsk Stændersnak og vore egne Avisartikler for at beholde“. Og ved samme Lejlighed gav han følgende Skildring af sit Parti: „Uden Sammenhold, uden Indflydelse, uden Rigdom, uden Magt, uden Talrigbed og uden Organisation raver det liberale Parti i en Taagesky af store Indbildninger og Forhaab-

ninger og ødelægger de faa Mænds borgerlige Stilling, som har den Ulykke varmt at slutte sig til det“.

Lorenzens borgerlige Stilling blev ødelagt, og Skylden herfor faldt ikke udelukkende paa ham selv. Han havde haabet, at hans Gæld kunde været ordnet ved Hjælp af et Forretningslaan; men det slog fejl. Foruden Sølvdrikkehornet modtog han fra „Marksubskriptionen“ 2000 Kr., de øvrige Summer maatte rejses ved private Sømmenskud og milde Gaver fra mange forskellige, og Tavsheden, som han med Rette satte saa megen Pris paa, kunde heller ikke bevares. I Slutningen af April havde Tscherning i forskellige Sendinger tilstillet ham 12,000 Kr. som Laan, og de mest paatrængende Gældnere kunde tilfredsstilles. Men det var kun halvgjort Gerning, og efter nogle Maaneders Forløb befandt Lorenzen sig igen i de samme Vanskeligheder, særlig da den ovennævnte Holm overgav Advokat Gottfriedsen en større Gældsfordring til retslig Inddrivelse og samtidig truede med at skandalisere L. i Aviserne.

Om dette nye Afsnit af hans Lidelseshistorie haves dog kun sparsomme Oplysninger. Hans egen Brevsamling indeholder intet og fra anden Side foreligger kun enkelte Meddelelser. Hen paa Sommeren trak Tscherning sig tilbage fra de slesvigske Sager; han vilde ikke være „en dansk politisk Don Quichote“, og Lorenzen mistede sin bedste Støtte. Paa Skamling havde Drewsen vel overrakt ham Sølvhornet med festlige Ord, og senere holdt han en Lovtale over ham ved Majfesten i Egebæksvang, men en vis Misstemning imod ham kom ogsaa til Orde, trods hans dygtige og heldige Ledelse af den nordslesvigske Organisation. „Man begyndte lidt efter lidt at bebrejde Lorenzen hans kække Optræden“, skrev Tscherning allerede i April, „og os andre, at vi havde forstyrret Vinterens Fornøjelser ved at tænde Krigsluen“. Hans forskellige Statusopgør kom paa Omtale, selv Ploug havde sine Tvivl, og da Partiet ikke kunde eller vilde hjælpe ham, betegnedes hans Nød halvt eller helt som selvforskyldt. I Oktober var han i stor Trængsel og tænkte endogsaa paa at opgive Handelen for med Stumperne af sin Formue og en mindre Hjælp fra Kongeriget at blive Ejer af en Bondegaard i Nordslesvig.

Efter Tscherning havde Orla Lehmann, hans tidligere Ven, overtaget hans Affærer og underrettede ham om den herskende Misstemning. Lorenzen svarede med Fynd, at han ikke var sig nogen Brøde bevidst, at han kun ved Opbud af hele sin personlige Kraft havde redet Stormen af og derved sikret den danske Udvikling i Nordslesvig; thi uden ham vilde hverken Sommersted- eller Skamlingsfesten være blevet afholdt, ogsaa den slesvigske Forening skyldtes ham, ja selv Fialbanken vilde være gaet fløjten; „thi hvor skulde Kongen og Flensborgerne have faaet Mod fra, dersom Bønderne havde været nødt til at tie

stille, slagne med Rædsel over Modstandernes frygtelige Overmagt. Jeg vilde, jeg maatte holde Ørene stive, ihvad deraf opstod for mig selv. — — Hvad der er Aarsag i, at min Fremstilling har mødt Mistanke, ved jeg ikke ret; men saa meget ved jeg, at der begaaes en stor Synd mod vort Fædreland, dersom der ikke straks gives mig Lejlighed til at overbevise Dem og de andre om, at mine Sager paa ingen Maade er, hvad man kalder i Forvirring, at der hersker den strengeste Orden i mine Bøger og mit Lager, at der ikke er Tale om at fallere, og at jeg ved min Handel, saaledes som den nu, Gud ske Lov, er, meget godt kan ernære min Familie og endda avancere betydelig, naar jeg blot faar de fornødne Fonds Tillader mine Omstændigheder mig ikke at staa selv stedse bag Disken, saa har jeg en Kone, som forstaar Handelen ex professo og handler hele Dagen med Bønderne, en fiks Krambodsvend og en voksen Søn til Hjælp. Jeg beder Dem derfor indstændig, at De vil formaa Hr. Konsul Hage til straks med første Diligence at rejse herover for ved egen Anskuelse at overbevise sig om, at mine Affærer er bedre, end som De tror — — — „Jeg kan kun med Vemod tænke derpaa, i modsat Fald at opgive min blomstrende Handel, sælge mit Hus, forhaanes af Fjender og Venner og synke i en Stilling, som vil gøre mig det meget vanskeligt at ernære min talrige Familie endda paa en simpel Maade. Naar jeg først er kommet fra Handelen, saa vil enhver Hjælp komme for sildig og vilde Overalt blive forhaanet som en Almissee, hvis Modtagelse jeg ikke kunde være bekendt, om jeg og skulde arbejde med Spaden i Haanden eller forlade mit ulykkelige Fædreland“.

A. Hage kom dog ikke til Haderslev, men Lorenzen, ledsaget af Vennen de Wolff, mødtes med ham i Odense. Hvad der er foregaaet paa dette afgørende Møde, vides ikke. Ifølge Koch skal Hage have raadet ham til at „gøre Akkord“, og Lorenzen rejste fortørnet hjem. Nogle Dage senere skrev Skau til Flor: „P. H. Lorenzen har fattet den fortvivlede Beslutning at ville hjælpe sig selv, da han bilder sig ind, at Hage og de andre har fornærmet ham. Lorenzen og de Wolff var i Odense og maatte vente to Dage, inden Hage kom. Det kan hændes, at hans Ærlighed ødelægger ham ganske“. Derimod mente Flor, at han „paa en skrækkelig Maade, formedelst Konfusion og falsk Undseelse, ikke een, men mange Gange havde forplumret sin Sag, saa at til sidst alle uden Undtagelse slog Haanden af ham“.

Men heller ikke dette synes helt at retfærdiggøre de national-liberales Holdning. Lorenzen var Genstand for et hæsligt politisk Anløb, der burde slaas ned, hans Affærer var ikke bundløse, han kunde hjælpes, og han og hans Sag havde et moralsk Krav paa Understøttelse, som Partiet sømmeligvis ikke kunde frigøre sig for ved at henvise til mulig begaaede Fejl. Kunde

der i den ydmygende Tiggerstilling, hvori han tvangsvis be-
fandt sig, ikke bebrejdes ham andet end Konfusion og Und-
seelse, vilde det næppe have skadet Flors Eftermæle, om han
havde frelst sin „Adjutant“ ud af den Forsmædelse, som tysk
Fanatisme, dansk Smaasind og egne Fejl var i Færd med at
berede ham paa Grundlag af hans storstilede Handlinger.

Denne Skildring er meddelt her, fordi Lorenzens Nødstil-
stand ligger bag ved alle følgende Optrin, uden at han nogen-
sinde lod sig kue af den eller blot saa meget som hentydede
til den med et Ord. Saa vidt det kan skønnes, lykkedes det ham
at rejse et Prioritetslaan i sit Hus, og han red Stormen af til
den store Katastrofe i Efteraaret 1844, men Venskabet mellem
ham og de liberale Førere var kølnet, og dette gjorde sig stærkt
gældende, da Kampen om Sprogpatentet tog fat et halvt Aar
senere.

III

Gildet i Sommersted og Skamlingsfesten 1843.

Den danske Bevægelse i Nordslesvig havde af og til vakt
Anstød i Hovedstadens liberale Kredse, fordi den var national-
folkelig, ikke politisk-demokratisk. Flor klagede jevnlig over,
at han ikke havde fundet samme Tillid i København som hos
Nordslesvigerne, og Koch var mistænkt for at være en grundt-
vigiansk Kongedyrker. Først med P. H. Lorenzen kom Tilliden.
Gennem hans heftige Frihedssind fik den nordslesvigske Dansk-
hed en liberal Tone over sig, der tillod den kongerigske Opposi-
tion at lyse den i Kuld og Køn. Han slog Bro mellem Bevæ-
gelserne: det vigtigste Udbytte af hans Københavnsrejse 1842—
43. — Ploug og Giødwad gjorde deres Blad til Landets nation-
ale Hovedorgan, Lorenzen blev deres stadige Meddeler og liden-
skabelige Medarbejder, de optog ligeledes uden Smaalighed
strøgne Artikler fra de dansk-slesvigske Aviser, og Plougs Pen
revsede med Fynd og Klem Personer og Forhold, som den tyske
Censur beskyttede i Slesvig. Samtidig stillede Prof. Clausen og
Schouw sig i Spidsen for den danske „Conservanda“ ∴ for Ind-
samling af Pengemidler til Sprogets og Nationalitetens Be-
varelse.

Alt dette var til stor Opmuntring for Lorenzen. Hans Fjen-
ders Snigløb paa hans borgerlige Stilling syntes kun yderligere
at opflamme hans Lidenskab, og med rank Holdning mødte

han Angreb, som vilde have sat de fleste andre Mænd til Vægs. I Virkeligheden levede han i et Sus af Lidenskab og Lidelser — altid i Krigsstilling, sommetider mere paagaende og „entschieden“ end ønskeligt, men til enhver Tid fremadbevægende og elektriserende bar hans Initiativ Nordslesvig gennem Stormtiden 1843—44. „Jeg ryster“, skrev Koch til Flor, „for det Mod, Lorenzen vil sætte i mig med Hensyn til „Dannevirke“, og „siden De har indsat den nye Dampmaskine i det slesvigske Emancipationsværk, jeg mener Maskinen P. H. Lorenzen, gaar alt med stærkere Sving“.

Det kunde ogsaa gøres Behov, hvis der skulde komme noget ud af det hele. I de dansktalende Købstæder havde kun 129 Borgere sendt Lorenzen en offentlig Tak, og blandt dem fandtes ikke en eneste Haderslever. Nogle Sogne, særlig i den nordøstlige Del af Landet, havde støttet ham ved Adresser til Stænderne; men Hovedmassen af Landbefolkningen forholdt sig tavs. Det Kuld af Bønder, som dengang levede i Nordslesvig, var vanskelig at purre ud til uprøvet Gerning, og kun enkelte ensomme Røster varslede om, at Vaar var i Vente. „Det nordslesvigske Folk er ved at faa udsovet“, hed det fra Gram, „ja, en Del er lysvaagen, og i dem ruller Holger Danskes Blod til Gavns“. Og fra Vonsbæk: „Det danske Sprog, saaledes befæstet, vil Tyskernes nok saa mægtige Hære ej mere være i Stand til at fortrænge af dets Enemærker“.

Fremfor alt skortede det paa Handling. Allerede i November havde Flor forlangt, at de nordslesvigske Bønder skulde foranstalte et Ridetog til Slesvig for at hylde Danskhedens Talsmand; men Koch maatte straks afvise Tanken som uudførlig. Hans egen Plan: at lade Bønderne skyde sammen til en Sølv-Borgerkrone for Lorenzen, strandede ligeledes i det første Sognegrande, hvor den kom paa Omtale, og L. Skau formaaede end ikke at samle en lille Rytterskare for at give Lorenzen en festlig Modtagelse ved hans Hjemkomst fra Stænderne. Endvidere forsøgte Koch at danne en nordslesvigsk Kampforening, „Cimbria“, og lod et Opraab trykke i Kbhvn., men dette indfangedes af Reiersen, og den gottorpske Regering standsede øjeblikkelig hans Bestræbelser. Samtidig paalagde den Borgmester Schrader at føre et skrappe Tilsyn med „Dvk.“, indtil Røret var forbi. Borgmesteren meddelte Koch, at „man vilde stræbe efter Bladets Undertrykkelse paa alle Maader, og da der nu i de øvre Regioner blæser en anden Vind end for et Par Aar siden, saa kunde enhver Beslutning blive mulig“. Koch maatte hverken omtale Sprog og Nationalitet eller statsretlige Forhold, og Bladet „var kvalt i sin Sjæl!“

Denne Censurtvang varede længe, „Fædrelandet“s Støtte blev dobbelt nødvendig, og da det nationale Forsvar saaledes

delvis maatte forlægges til Kbhvn., foreslog Lorenzen og Koch, som i Forvejen havde begge Hænder fulde, at der i Haderslev oprettedes et Korrespondance-Kontor i Forbindelse med en dansk Boghandel, et Lejebibliotek og en Læsesal. Lorenzens Butikssvend, L. Blom, foresloges som Bestyrer af dette Midtpunkt for den kommende Organisation; men da det krævede ret betydelige Pengemidler, fandt det ingen Støtte hos Lederne i Kbhvn. og døde hen.

Alt syntes at skulle mislykkes. Men ved Nytaarstid fik Sognefoged Iver Jochumsen i Bjerning den Tanke, at Bønderne skulde hædre P. H. Lorenzen ved et Festmaaltid. Han henvendte sig til Laurids Skau om Sagen, og paa Allemandsting i Tyrstrup Herred i Begyndelsen af Januar besluttede 11 Sognefogeder at foranstalte en saadan Fest paa Christiansfeld. Kun P. H. Lorenzen skulde indbydes, da Gildet tillige var tænkt som en Demonstration imod Herredets egen Stændermand, A. Petersen i Dalby. L. Skau blev snart Sjælen i denne Plan, og det ses af hans Breve, at han har slidt som en Smed og, efter Sædvane, pustet som en Blæsebælg. Den 13. Januar holdt Slesv.-Holstenerne en Fest i Haderslev for Kancellisekretær Clausen, der som P. Gottfriedsens Stedfortræder i den sidste Stænder-samling havde repræsenteret Byen, og opægget heraf besluttede Bønderne, at deres Fest ligeledes skulde afholdes i Haderslev. Jochumsen og Skau traf Aftale om Lokale og Beværtning med Ejeren af „Harmonien“, Truels Eriksen, hvis store Sal kunde rumme 250 Gæster; men efter nogle Dages Forløb sagde han sig løs fra Aftalen, idet han foregav Frygt for Pøbeloptøjer og talte om det ulmende Had, som Byens Borgere nærede til Omegnens Bønder. I Virkeligheden var han truet og købt af Modpartiet, hvis fornemste Klub, „Unionen“, holdt sine Møder hos ham, og vel stævnedes Jochumsen ham for Byretten; men da dette kun kunde føre til en langvarig Proces, maatte Retsvejen opgives. Senere henvendte Festkomiteen sig til Gæstgiver L. Iversen paa Torvet o. a. Værter, hvor den ogsaa fik Afslag. Bønderne var saaledes gjort husvilde i den By, hvor hele „deres Omsætning fandt Sted, og hvor de havde alle deres Forbindelser“.

Samtidig udvikledes Borgmester Schrader i Striden. Lejlighedsvis havde han sagt til Koch, at han paa Grund af den herskende Ophidselse i Byen agtede at forbyde Festen. Koch genfortalte hans Ytringer paa unøjagtig Maade, og L. Blom skrev en Beretning til „Fdrl.“, hvori det paastodes, at Borgmesteren alt havde forbudt den. Ploug, der havde andre Stridigheder med Schrader, skrev en skrap Artikel imod ham, Koch og Lorenzen fik ham ogsaa sat i „Corsaren“, og Bølgerne gik højt i Abdera. Men overfor den almægtige Censor, der, hvilken Dag

han vilde, kunde undertrykke „Dvkes“ „politiske Efterretninger“, var Koch den lille. Da Borgmesteren anlagde Sag imod „Fdrl.“, maatte han tiltræde et kedeligt Tilbagetog, og det kom ved samme Lejlighed — for øvrigt for sidste Gang — ogsaa til Rivninger mellem ham og Lorenzen, som vilde holde Blom uden for Retstrættten.

De haderslevske Gæstgiveres Handlemaade viser den tyske Overklasses Magt i Byen og kaster ogsaa Lys over andre Forhold. Bønderne behøvede dog ikke at tage altfor højtideligt paa Chikaner, der straffede sig selv. De besluttede at holde deres Fest i Sommersted, hvor Dr. Alex. Marcus og P. Gottfriedsen ikke kunde naa dem. Stedets Kromand nedrev nogle Skillerum i sit Hus, det mindre festlige Lokale smykkedes med Granguirlander, en Dannebrogspane og en Æreport rejstes foran Indgangen, og d. 21. Febr. om Eftermiddagen indfandt sig c. 100 Deltagere fra nær og fjern. P. H. Lorenzen hilstes af Sognets Skoleungdom med en Velkomstsang og førtes til Bords af Nis Lorenzen og Posselt, Iver Jochumsen præsiderede, og cand. jur. P. L. Wiimh, Ejeren af Slaugaard, holdt Festtalen. Et heftigt Fygevejr forlængede Gildet til næste Dags Morgen, og den lange Vinternat gled hen med Taler og Sang til Lorenzens Pris; men i „Dvkes“ Beretning findes — betegnende nok — ikke en Stavelse af, hvad Lorenzen ytrede til Svar; nu var det Bønderne, der skulde føre Ordet.

C. Ploug skrev, at der under Festen „ikke var Mangel paa slette Viser og trohjærtige, men lidet sigende Taler“, og det maa indrømmes, at A. Kloster & Søns, L. Skaus og Pastor Krags Sange ikke var meget bevendte; det er ogsaa muligt, at Talerne var endnu jævner, end „Dvkes“ Referat lader formode; men derpaa kommer det heller ikke an. Sommerstedfesten var det mest haandgribelige Udtryk for, at Nationalitetskampen stod paa Nippet til at blive en Bondebevægelse, at en „Hob nye Kæmpere“ stod rede til at træde ind i Rækkerne, og at en Organisation af disse Kræfter maatte blive nødvendig. Den nordslesvigske Rejsning, som Førerne havde slidt for i mange Aar, begyndte at vise sig omkring Hædersgæsten*) i Sommersted Kro. Sognefogederne fra Bjerning, Vonsild, Ødis Bramdrup og Halk, højt ansete Bønder fra Fredsted, Jels og Taarning, Degnene fra Sommersted, Moltrup og Skodborg, Sognepræsten fra Lintrup og Herremanden fra Slaugaard gentog, hvad de ældre Foregangsmænd havde sagt før dem. Det var Bønder, der talte til Bønder paa en saa „trohjærtig“ Maade, at selv Skolebørn kunde følge med, men derfor kunde Koch godt have

*) D. 20. Febr. havde Beboerne i Fjelstrup Sogn overrakt P. H. Lorenzen en smuk Sølvpokal med følgende Indskrift: „Til Fædrelands-Vennen Hr. P. H. Lorenzen fra erkendtlige Medborgere i Fjelstrup Sogn“. („Dvke.“ 22/2 43). ; ;

Ret i den Paastand, at Ørnens Vingesus ogsaa hørtes i Sommersted. Vejledet af sine bedste Mænd begyndte Befolkningen at give de nye Tanker Plads i sit Liv, og for den betød det mindre, om de forkyndtes i fuldendte Strofer eller maaske i haltende Rim, saa almindelige i dens egne Viser. Gildet vakte en umaadelig Opsigt, og „samtlige Eksemplarer af det „Dvke.“, der omhandlede Festen, sledes op, da det paa Landet løb fra Snese til Snese af Hænder“.

Men Lorenzen og Koch tilstræbte noget mere. Den første skrev: Fra Sommersted Kro „skal det danske Løsen dundre Undertrykkerne i Ørene som Folkets Krigserklæring og skære dybt ind i Nordalbingernes Kød“. Efter Bordet vil der blive valgt en Komite, som skal forberede den danske Nationalfest paa Skamlingsbanke d. 14. Maj, en dansk Klub af 4—500 Bønder stiftes og en Række Petitioner til Kongen forberedes og udsendes. I Brevet anfører han hele det danske Kampprogram: Stænderforsamlingens Forlæggelse til Flensborg, Statholderpostens Afskaffelse, Oprettelse af en særskilt slesvigsk Regering, dansk Kirke-, Skole- og Retssprog i alle dansktalende Egne, Sprogskriptets alvorlige Gennemførelse, Studietvang ved Kbhvns Universitet for vordende slesvigske Embedsmænd, Sprogens Ligeberettigelse i Stændersalen, dansk Latinskole og Seminar for Nordslesvig, en ny Kommunallov, Forligelseskommissioner, Jagtregalets Afskaffelse, Tiendeaflysningen osv. — kort sagt, alle de Sager, som fra Begyndelsen af havde beskæftiget Førerne.

For saa mange og store Ting var der hverken Tid eller Ro i Sommersted. Kun Forslaget om Skamlingsfesten laa saa godt forberedt, at det kunde stilles og forhandles. Om Tanken fra først af er opstaaet hos Møller H. J. Staal i Taarning eller hos Lorenzen og Koch, er endnu uvist. Lorenzen havde været en ivrig Deltager i Himmelbjergfesterne, 1840 foreslog Koch, at Flor og Paulsen skulde indvarsle til lignende Stævner paa Urnehoved Thinghøj, og 1841 gav Blicher i et Brev til Koch Anvisning paa Bakkerne ved Grønninghoved (s: Skamling) som Festplads. Tanken laa dem altsaa meget nær, og det sandsynligste turde være, at de har plantet Ideen i Staals*) Hjerne for at faa den ført ud i Livet ved Befolkningen selv. Staal var i hvert Fald med i de allerførste Forhandlinger om Sagen, og efter at Planen engang var undfanget, forestod Lorenzen, Koch og Staal hele Ordningen. 5—6 Dage før Sommerstedfesten underrettede Lorenzen Ploug om det nye Foretagende, og d. 20. Febr. købte Møller Staal og hans Nabo, Gaardmand Bertel Hansen, „Kobbelet Højskamling“ paa den endnu ikke nedsatte Komi-

*) I et utrykt Dagregister for 1843 synes Koch at tillægge Staal det oprindelige Initiativ.

tees Vegne, medens de to Stadboer holdt sig helt i Baggrunden og lod Bønderne handle.

Imod Sædvane var Flor ikke med i disse Planer. Ganske vist fortalte Fr. Barfod i et Eftermæle over Flor, at det var denne, der havde faaet Mødet afholdt i Sommersted og samtidig draget Omsorg for, at Sprogfesterne paa Skamling aarlig kunde afholdes, men det er helt uhistorisk. I Februar — Marts 1843 var „Slesvigs gamle Taarnugle“ i mindre godt Lune og synes ikke at have paaskønnet den Fart, hvormed Dampmaskinen Lorenzen arbejdede. Han skrev til Koch, at det ikke havde Hast med noget, at alt kunde udsættes, indtil han hen paa Sommeren kunde komme personlig til Stede, og tilføjede, at „han nu ansaa Koch og Laurids Skau for Hovedmændene i den nordslesvigske Emancipation“. Denne Fornægtelse af Lorenzen og mærkelige Foregribelse af L. Skaus Betydning viser, at Flor allerede paa dette Tidspunkt maa have besluttet at gøre Skau til Talerør og drive ham frem som Repræsentant for „Kærnen i Folket, for den besindige og kraftige Bondestand“. I de samme Dage sendte han Skau Talen: „Løftets Bæger“, der som en Art Prøveballon gik til Vejrs under Sommerstedfesten, og i de følgende Aar fulgtes af mange andre. Da Skau ikke har opbevaret Flors Breve, ved vi ikke helt nøje, hvorledes Forholdet fra først af indledes. Koch fortæller, at Skau bad Flor om en Tale; men i Skaus Breve til Flor fra Jan. — Febr. 1843 findes ikke nogen saadan Anmodning, saaledes som ved senere Lejligheder, og da han efter Festen takkede ham for „den ham tilsendte Skaal“, ytrede han endnu en naturlig Undseelse over „at have glimret med en andens Fjer“.

Lorenzen og Koch havde overrasket Forsamlingen med Skamlingsplanen, og til Gengæld overraskede Flor og Skau dem med Talen. „Løftets Bæger“ var et lille, æggende Stykke Talekunst, som Skau mestrede fuldstændigt, og som tillige løftede Bondegildet op i flatterende Sammenligning med Oldtidens Vikingefester, og da Staal knyttede Forslaget om Skamlingsmødet til Talens Pointe, fik denne Del af Festen en Planfuldhed og et dramatisk Liv, som oprindeligt ikke kan have været tilsigtet.

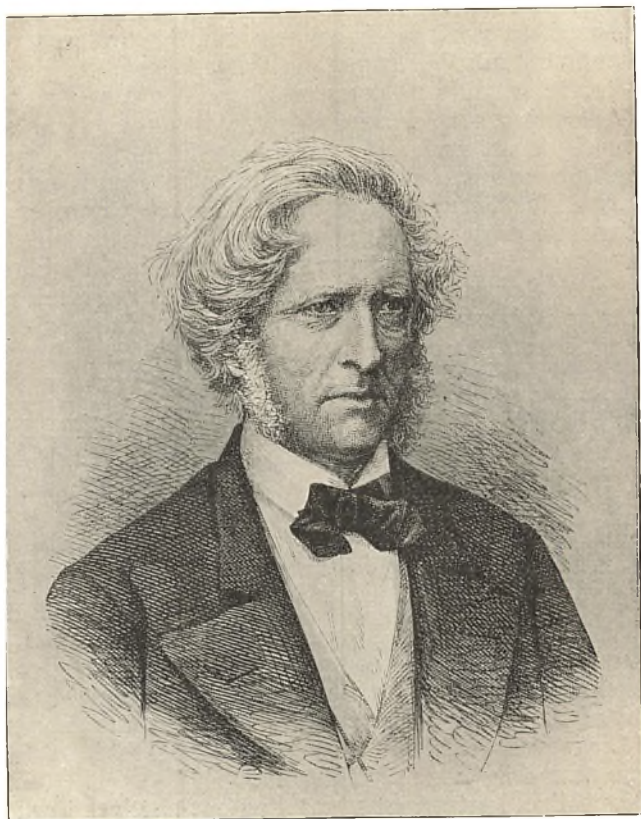
Vore Fædre — sagde Skau — havde for Skik at ville, vi derimod mere at ønske. Ved en Skaal nu til Dags fortæller vi gerne, hvad vi ønsker, og Ønsker koster hverken Penge eller Ulejlighed, medens en Villie mangan Gang er meget dyr. De gamle Nordboer havde en Skaal, som de kaldte „Løftets Bæger“, Løftet om at udføre en eller anden Bedrift inden for en vis Tid, og det forekommer mig, at vi bør genoptage denne Skik. Selvfølgelig forlanger jeg ikke, at vi hver for sig skal udføre en eller anden krigersk Bedrift — ikke, at vi inden tre Aar skal udjage Hertugen af Nordalbingen; thi det behøves, Gud ske Lov, ikke,

da han endnu ikke er her — heller ikke, at vi i tre Aar skal vende Ryggen til enhver, som taler Tysk til os; thi det vilde maaske smage af Oprør! Men alligevel vilde jeg have noget ret gammeldags: Et Løfte, en Villie! Løftet om en Bedrift, der viser vore Modstandere, at vi tør have en Villie. Lad os tømme Løftets Bæger paa, at det ikke skal vare tre Aar, før vi atter samles til et lignende Gilde!“ — „Talen gjorde overordentlig Lykke“ — skrev Skau til Flor — „og alle fremmede Personer spurgte, om jeg var valgbar, da jeg absolut skulde afløse Petersen“ (i Stænderne).

Da Bifaldsstormen havde lagt sig, tog Møller Staal Ordet og raabte: „Ikke om tre Aar, men om tre Maaneder!“ og til Selskabets „overordentlige Overraskelse“ forklarede han, at Bertel Hansen og han allerede Dagen i Forvejen havde sikret sig Skamlingsbanke som Festplads for det næste Møde, at dette Møde skulde afholdes d. 14. Maj til Minde om Sprogreskriptet, og at Forsamlingen straks burde vælge en Komité til at forberede Festen og dække Indkøbssummen ved Aktietegning. Endnu samme Aften nedsattes et Udvalg paa 17 Medlemmer, og Aktietegningen begyndte. Banken (6—7 Tdr. Land) var købt for c. 1400 Kr., og hver Aktie kom til at lyde paa 5 r. c. (c. 16 Kr.).

For at afbøde Festens Virkninger i Befolkningen fandt Modpartiet paa at ville hædre A. Petersen fra Dalby ved et Gilde i Aller Kro d. 10. Marts. Talrige Indbydelseslister udsendtes, og et Musikkorps bestiltes i Haderslev; men da Planen saa godt som ingen Tilslutning fandt, maatte A. Petersen frabede sig en Hyldest, som truede med at blive det modsatte.

Skamlingsbankefesten var et meget dristigt Foretagende. Nordslesvigerne havde ingen Digterpræst eller Folketalere, der kunde beaande en større Forsamling, ja, ikke engang en ledende Politiker at stille i Spidsen; thi selv om P. H. Lorenzen kunde tale med Fynd, vilde hans Optræden som Leder sandsynligvis fremkalde en Storm fra Modstandernes Side og føre til et Forbud mod Festen. Lige straks fandt Planen heller ingen Tilslutning i København. Ploug skrev: Bønderne vil holde sig en Himmelsbjergfest d. 14. Maj; „men at de skryder af denne Beslutning som en stor Heltedaa, lover ikke meget godt“. — Imidlertid gik Forberedelserne deres Gang. Den 6. Marts mødtes Komiteen i Haderslev, P. H. Lorenzen og Nis Lorenzen deltog som Gæster i Forhandlingerne, og der valgtes en foreløbig Bestyrelse, bestaaende af Staal, Bertel Hansen, Sognefoged Jørgen Petersen i Sjølund, Gaardmand Iver Andersen i Grønninghoved og Proprietær Wiimh paa Slaugaard. Denne fik dog kun repræsentativ

Peter Chr. Koch.

Betydning. Hele Festarrangementet lagdes til Rette af Staal, Koch og Lorenzen. Den første forestod især de nødvendige Forarbejder paa Festpladsen. Der blev anlagt en Skandse paa Bankens Top, en Talerstol indrettedes der, hvor denne endnu findes, og en Danseplads planeredes ved Siden af Skandsen. Staals Svoger var Adjutant hos Kronprinsen (Fred. VII) i Frederits, og herfra lykkedes det ham at skaffe Regimentsmusikken, Militærtelte og Kanoner til Salutering. En Tid lang haabede man endogsaa at se Kronprinsen selv som Fstedeltager, og Koch holdt en firstemmig Velkomstsang i Beredskab.

Det største Arbejde udførtes af Koch, der var Fyr og Flamme. I Anledningen af Festen oprettede han en Sangforening, hovedsagelig bestaaende af Lærere fra Haderslev Omegn, og indøvede Festsangene med et firstemmit Mandskor paa 30 Personer. Ifølge hans Forslag skulde Festen begynde allerede ved Solens Opgang og sluttes med en „Glædesild“ om Aftenen Kl. 10. „Sang var for ham det elskeligste“, og han skrev derfor baade en Lovsang eller „Morgenhymne“, som skulde afsynges, efter at Flaget var gaaet til Vejrs under Kanonsalut, og en Aftensang eller „Serenade“, at afsynges omkring Baalet, ledsaget af Instrumentalmusik. Flor læste Korrektur paa Sangene, og Organist Fr. Foersom i Odense satte dem i Musik. Et Sanghefte med disse og andre patriotiske Sange*) lod han trykke i Odense, 5000 Adgangsbaand, mærket Sk. B., forskaffedes fra Hamborg, nogle Sølvgenstande til Præmieskydning indkøbtes, og i sin Iver tænkte han endogsaa paa Fyrværkeri og Linedans af en svensk Artist. Den Slags Morskab fandt han paa for at give Festen et saa uskyldigt Præg som muligt, da alle frygtede for, at Øvrigheden vilde forbyde den. Indbydelsen, der fremkom i „Dvke.“ for 3. Maj, var ligeledes holdt i en stærkt afdæmpet Tone. Festen afholdtes „i det patriotiske Øjemed at give Folket en forønsket Lejlighed til aarlig at ytre sin Glæde over det kgl. Reskript af 14. Maj og stifte et varigt Minde om dette uforglemmelige Lovbud“ — altsaa en saa loyal Takkefest, at Embedsmændene vanskelig kunde skride ind.

Det egentlige Festprogram var dog ret fattigt. Foruden de omtalte Folkeforlystelser: Sang, Dans, Musik, Skiveskydning og Glædesild, bød det kun paa to officielle Taler, og disse kunde tilmed maaske falde ret ubetydelige ud: En nordslesvigsk Bonde skulde indvie „Bjerget“ til dets fremtidige Bestemmelse, og en Degn tale for Flaget. Festen vilde sikkert heller ikke have hævet sig op over det rent provinsielle, hvis ikke Festkomiteen uforudset havde faaet Hjælp fra anden Side. Paa d'Angleterre-

*) Se P. Skau: Minder S. 4: „De danske Nationalsange afløste de tidligere, langtrukne Kærlighedsviser o. desl., og derved begyndte en anden Tone at komme frem ved selskabelige Sammenkomster“.

Mødet d. 30. November var det blevet besluttet at overrække P. H. Lorenzen en Hædersgave som Tak for hans mandige Færd, i Vinterens Løb forarbejdede den berømte Medailleur C. Christensen et prægtigt Sølvdrkkehorn i oldnordisk Stil (Værdi: 564 Rdl.), og efter at dette havde været udstillet paa Charlottenborg, paatænkte Tscherning og Drewsen at rejse til Haderslev for personlig at overrække Lorenzen det. Men da den første fik Forhindringer, besluttede Drewsen at lade Overrækkelsen foregaa under selve Skamlingsmødet, og denne Højtidelighed i Forbindelse med to udmærkede Taler, som Drewsen holdt, løftede allerede Festen op i et højere Plan.

Alligevel var det forbeholdt Flor at give Stævnet dets rette Glans. Siden Prøvetalen i Sommersted var han og Skau lige ivrige efter at fortsætte et Samarbejde, der alt havde indbragt dem en Succes og lovede flere i Fremtiden. Først forsigtigt, senere dristigere og dristigere, bestilte Skau Taletekster hos Mesteren i Kiel. Den 23. Marts skrev han til ham: „For at jeg nu som indfødt Slesviger kan komme til at holde Indvielsestalen . . . er det nødvendigt, at jeg fra Komiteen faar skriftlig Opfordring, da min koldblodige Fader ellers vilde kalde det anmassende af mig og maaske forbyde mig det, da det kunde synes, at en Aktieholder skulde paatage sig dette Hverv“. For nu at bringe dette i Orden „maa De skrive til P. H. Lorenzen, Koch og Staal og overbevise dem om, at det er nødvendigt, at en indfødt Slesviger holder den første Tale, og man er da nødt til at tage mig, da der ingen bedre er forhaanden blandt Bønderne. De kan da faa Lejlighed til at give Sagen den Retning, som De ønsker, og jeg kunde bane mig Vej til Stænderne“.

En Maaned senere skrev han: „Jeg har nu besluttet at ville holde Indvielsestalen, det vil sige — med Deres Understøttelse, og jeg beder Dem derfor tilsende mig samme snarest muligt, for at jeg kan have Tid til ganske at blive Herre over den. Hvis De nu kunde være saa heldig ved Udarbejdelsen, at Talen kunde frembringe Begejstring, da var det herligt. Dog var det ønskeligt, hvis De kunde forfatte den saaledes, at den fine Kender ikke skulde bemærke Deres Aand og Udtryk Endelig maatte den ikke være alt for lang, dog — om den er dobbelt saa lang som Løfteskaalen, skader ikke; thi min Hukommelse er paa-lidelig“.

Flor efterkom Anmodningen. Allerede 1. April skrev han til Lorenzen: „Alle er vel enige i, at Bonden Laur. Skau bør holde den første Tale; men da han er en meget ung Mand, bør Komiteen skriftlig opfordre ham dertil, da en saadan Opfordring siden vil være os til uendeligt Gavn, naar al Verden falder over hans Ubeskedenhed og Frækhed og faar Kongen til at afsky hans

oprørske Paatrængenheit“. — Brevet slutter med følgende mærkelige Ytringer: „Med Frygt og Undseelse føjer jeg til, at hvis de Herrer kunde overtale sig til at meddele mig de paatænkte Festligheder, inden nogen definitiv Beslutning tages, da vilde det glæde mig overordentlig. De ved nok, at det ikke er Herskesyge eller Næsvished af mig saa lidt som Ønske om at fratage andre Arbejdet og sammes Glæde“ men jeg „har en uoverstigelig Kærlighed til den slesvigske Sag“ osv. Dette er det første Vink om, at Flor følte Stillingen til Lorenzen og Koch som spændt, og at den nordslesvigske Selvstændighed, som dog ogsaa maatte være hans Maal, begyndte at gøre sig gældende. — Den 9. April underrettede Lorenzen Flor om, at L. Skau vilde modtage den begærede Anmodning fra Bestyrelsen.

Festen afholdtes d. 18. Maj (d. 14. var en Søndag) og vandt mægtig Tilslutning i Haderslev Amt og By, ogsaa fra Kolding og Assens kom mange Gæster, men faa fra Slesvigs sydligere Egne. Drewsen var eneste Repræsentant for de københavnske Førere, og Flor fik et Anfald af Rosen og maatte gaa til Sengs i Haderslev. Ved 11 Tiden flokkedes 6000 Mennesker om Talerstolen, L. Skau traadte frem og med vældig Røst holdt han sin første store Tale, der trods skarp Blæst og hvirvlende Støv kunde høres af alle. Først forklarede han „Hensigten med denne Sammenkomst og Betydningen af denne Fest“, og derefter borede han Flors Lanse dybt ned i Bondefilisteriet, i den gammelslesvigske „Glanthed“, der løb i Halen paa de fornemme og trællede under det mest snæversynede i denne Verden, under Landsby-Meningens Smaasind, der magtstjal al egen Villie og Selvstændighed. Vi maa — raabte han — frigøre os for denne ængstelige Afhængighed, som altid spørger om, hvad andre gør og andre siger, som om vi var fulde af uanstændige og slette Begær, denne umandige Frygtagtighed, der lamslaar Sjæl og Legeme og hindrer os i at følge egen Lyst og Indskydelse. Det er en led Heks, der drager om her i Landet og forvirrer Forstanden og dæmper Modet. Jeg kender hende godt; jeg har truffet hende i Byer og Huse, og overalt standser hun ethvert Fremskridt i frygtagtig og forfængelig Skyhed. Jag hende bort, sæt hende paa Porten; thi hun er vor farligste Fjende

Det er ogsaa ved hendes Hjælp, at vore Modstandere haaber at besejre os. De vil vænne os til at skamme os ved os selv, ved vort Modersmaal. Vi skal sætte en Ære i at tale et andet Sprog eller dog at efterabe det saa godt, vi kan. Men kan de først faa os alle til den Tro, saa har de bundet Munden paa os, bundet Tanken og Villien og Hænderne paa os, saa kan de faa os til det taabeligste og forkerteste af Verden. Og vi tør desværre ikke nægte, at en saadan Hundearsfølelse — jeg kalder den saaledes, for Hunde kan ogsaa vænnes til paa deres Her-

rens Befaling at skamme sig eller føle sig stolte af hvad, det skal være — at en saadan Hundæresfølelse har rodfæstet sig hos mange her i Landet. Det kommer af, at Forfængelighed og falsk Æresfølelse let kan indpodes alle, selv de usleste Mennesker, men der er kun faa, som af Naturen har faaet Selvstændighed og ægte Æresfølelse. — Men Sprogreskriptet af 14. Maj 1840 giver et bedre Lys om, hvad der er vor sande Ære, og de, som hidtil har sat deres Stolthed i at følge i Halen paa deres Overmænd, vil vel efterhaanden komme til at erkende, at det er hæderligere at gaa i Spidsen for deres Ligemænd, og mindes, at Slesvigernes Vaaben ikke er en Abekat, men en Løve!

Lovbudet af 14. Maj ophævede som ved et Trylleslag den Fornedrelsestilstand, hvori det nordslesvigske Folk i Aarhundreder har været lænkebundet. Derfor skal vor Friheds- og Æresdag ogsaa være vor aarlige Fest- og Glædesdag. Lad os alle istemme med een Mund: „Velsignet være d. 14. Maj og velsignet være dens Giver, Kong Christian den Ottende!“

Den overraskede Forsamling havde fulgt Talen med aandeløs Spænding. Gaardmanden fra Sommersted forvandlede sig for dens Øjne til Odelsbonden i Sagastil. Skikkelse, Dragt, Holding, Tankesæt, Sprog, Talekunst — alt illuderede, og Skau stod som Fornyeren af det herligste i vor Oldtids Samfund, eller, som Fr. Barfod udtrykte det, som „et Kæmpeskud, som Fremtidens Haab og Folkets Stolthed“, pludselig skudt op af Nordslesvigs Muld. Ploug sang:

Og Ordene ramte, de skabte Haab og Mod!
 Trældommens Tid var udrunden!
 I Stedet for Bonden en Ridder der stod,
 En Hersker i Steden for Hunden!

Skaus Tale, skrev O. Lehmann, „var fuld af lunefuld Skæmt og mandig Alvor, med en Tankerigdom, et Sprogherredømme og fremfor alt med en Klogskab, der berettiger til at knytte store Forhaabninger til det unge og modige Snille, der har rejst sig ud af Folkets egentlige Midte“. (O. Lehmann: L. Skau og hans Taler. S. 7). — Auguren i Kiel har maattet smile, maaske dog en Smule bittert; thi personlig evnede han ikke at faa sine Landsmænd i Tale, men formummet bag Skaus sribede Bondevest tog han alle med Storm.

Derefter stod Drewsen frem for at overrække P. H. Lorenzen Drikkehornet. Efter at have prist hans borgerlige Mod, politiske Fasthed og fædrelandsksindede Daad, der vil mindes, naar hans Knogler forlængst er muldnet i Graven, meddelte han, at taknemlige Medborgere ønskede at give ham et synligt

Bevis paa deres Højagtelse, og at det var faldet i hans Lod at blive Overbringeren af det kunstigt forarbejdede Sølvdrikkehorn, hamret af gode danske Markstykker. Lorenzens veltrufne Billede og hans Navn samt Navnene paa de faa djærve Mænd, der sluttede sig til ham, pryder det, samt Indskriften: Han vedblev at tale Dansk, som hans Fjender fandt paa, og som vi benyttede, fordi den Ros, der ufrivilligt tildeles af Fjender, kan have større Krav paa Tillid, end naar Venner roser, og fordi der i disse Ord desuden ligger en Historie, som Efterverdenen maaske vilde anse for en Fabel, om den ikke var saa vel bekræftet, den: at en dansk Mand, der var valgt af danske Medborgere i en dansk Kreds til Deputeret i en Stænderforsamling, som i lige Grad repræsenterer Danske og Tyske, blev forbudt at tale sit Modersmaal, og det uagtet vor Konge har erklæret, at saadant er hver Mands naturlige Rettighed. — „Modtag da, højtærede Hr. Lorenzen, i alle dansksindedes Navn denne saa velfortjente Gave af min Haand. Bevar den i Deres Familie, lad den gaa i Arv til Deres Sønner og Sønnesønners Sønner, at disse, naar de skuer den, kan mindes deres uforfærdede Stamfader og opflamme til, naar Fædrelandet behøver deres Tjeneste, at følge hans Eksempel. Bevar den i Deres Familie, at dens Beskuelse kan i Døtrenes Barm tænde en fædrelandsk Lue, og disse da føde og opdrage Sønner til at vorde Fædrelandets kække og trofaste Mænd! — Længe og lykkelig leve Peter Hiort Lorenzen!“

Med stor Møje, fortæller L. Skau, beherskede Lorenzen sin indre Bevægelse. Den ellers saa raske og djærve Mand følte sig saa grebet midt iblandt trofaste Venner, „at han næppe kunde faa Ordet til at flyde over Læberne“. Han fremstammede en Tak og et Leve for Drewsen.

IV

Den slesvigske Forening

Da 278 haderslevske Borgere 1. Decbr. 1842 offentlig misbilligede P. H. Lorenzens Optræden i Stænderne, og de tyske Embedsmænd med største Iver søgte at fremskaffe lignende Erklæringer fra Landsognene, opskræmmedes Koch. Vi er — skrev han til Lorenzen — stillet som Hærførere, der er ilet ti Mile forud for Armeen, og har derfor al Udsigt til at blive undlivet

P. Hiort Lorenzen's Sølvdrikkehorn.

Vore Fjender er utrættelige, og lykkes deres statsopløsende Planer, vil vi faa Danske blive hvirvlet ind i en Strøm af fremmede Forhold og givet til Pris for den Skæbne, som rammer ethvert overvundet og undertrykt Folk. Vi maa derfor danne en Kampforening, en „Falanx“, hvis Ramme som et Net kan omspænde Nordslesvig og sætte os i Stand til med kort Varsel at kalde Landsdelen „under aandeligt Gevær“. Foreløbig kommer det ikke an paa, at denne Forening tæller mange Medlemmer, men at den tiltrædes af nogle faa ansete og brave Bønder fra hvert Sogn — en større Tilslutning vil senere følge. Foreningen skulde kaldes „Cimbria“, dens Hovedformaal være: at styrke Riget i denne truende Tid og afværge den stedse stigende Fare. P. Hiort Lorenzen kunde være en passende Præsident, og Kong Christian VIII eller Kronprins Frederik dens Skytsherre.

Den 4. Dcbr. sendte Koch en Indbydelse af hertil svarende Indhold til Kbhvn. for at faa den trykt. Planen indeholdt intet lovstridigt, men alligevel mistvivlede han om at faa den gennem Censuren i Haderslev, og i Hovedstaden gik det ikke bedre. Her indfangedes den af C. Reiersen, der under det store Censur-Hurlumhej i Dcbr. ikke vovede at træffe nogen Afgørelse paa egen Haand og troede, at den var blevet forbudt i Slesvig. Indbydelsen gik derfor først til det danske, senere til det tyske Kancelli og derfra til Regeringen paa Gottorp, som sendte den tilbage til Haderslev til Amtmandens og Borgmesterens Erklæring. Schrader afhørte Koch, og da han erfarede, at hverken Kongen, Adler eller andre store Mænd stod bagved, at tværtimod Koch var baade „den største og mindste Personlighed, der havde givet Impuls dertil“, affattede Amtmand og Borgmester en bidsk Erklæring, hvori de ikke alene tilraadede at standse disse statsfarlige Planer, men endogsaa foreslog en nærmere Undersøgelse, for at den rette Ophavsmand (vel P. H. Lorenzen) kunde faa sin fortjente Straf, og, hvis man ikke vilde skride til ligefrem at undertrykke de to haderslevske Ophidsningsblade: „Dannevirke“ og „Lyna“, i hvert Fald tvinge dem til at efterleve deres Privilegier og kun bringe Underholdningsstof og Bekendtgørelser, ikke „politiske Efterretninger“. Herefter udstedte Regeringen et Forbud. Nytaarsaften meddelte Borgmesteren Koch, at hans Indbydelse ikke maatte udsendes, og Foreningen ikke stiftes hverken af ham eller nogen anden. „Cimbria“ var dræbt i Moders Liv“.

Efter dette Slag maatte det staa klart for enhver, at en dansk Organisation ikke kunde grundlægges ad Offentlighedens slagne Landevej, og at selv saa maadeholdne Embedsmænd som Schrader og Johannsen vilde slaa ethvert fremtidigt Forsøg til Jorden. Skulde den alligevel føres ud i Livet, maatte den komme

som en Overraskelse, der ikke havde været til at forebygge, som en fuldbragt Kendsgerning, der kun kunde udryddes ved et uhjemlet Magtbud, som maaske dog vilde vække Betænkeligheder. En saadan Fremgangsmaade laa Lorenzen nær. I Stændersalen havde han ikke fremsat noget Forslag om dansk Tale til Forhandling, da dette straks vilde være blevet stemt ned, men tværtimod stillet Forsamlingen overfor „Kendsgerningens Majestæt“ og tvunget den til at godkende eller bruge Vold imod ham. Nu fulgte han samme Taktik.

Da det i Marts 1843 befrygtedes, at Skamlingsfesten skulde blive forbudt, raadede Flor stærkt til at søge kgl. Sanktion paa Planen. Lorenzen svarede: Vi har brugt al mulig Forsigtighed uden dog at vise Frygt; thi Bønderne skal tro, at de er paa Lovens Vej, og at vi andre er uforsagte. At søge Tilladelse til Festens Afholdelse vilde i hvert Fald styrte den. Om otte Dage lader Bestyrelsen Indbydelsen og Programmet udendvidere indrykke i „Dvke.“, og otte Dage før Festens Afholdelse melder den Amtmanden eller Herredsfogeden, hvad der skal ske. Ved denne Fremgangsmaade vinder vi i hvert Fald saa meget, at vore Fjender skal bruge Vold mod Bønderne, dersom de vil forhindre Festen, og jeg tror ikke, at de vover det.

Han havde utvivlsom Ret. Som sædvanlig vilde Kongen have overgivet Bøndernes Andragende til Embedsmændenes Betænkning, og det vilde have løbet samme Spidsrod som Kochs Indbydelse og endt paa samme Maade. Lorenzens Taktik og faste Holdning frelste Skamlingsfesten, Drewsens Optræden omgav ham desuden med en Glans og Anseelse, der avlede nyt Mod og gav Bønderne Lyst til at følge ham. Han fortsatte derfor i samme Spor og støttedes af nogle andre Omstændigheder:

I April modtog Sognefogederne i Gram Herred Kongens undvigende Besked i Tavlesagen. Han havde ikke haft Mod til at sætte sin egen Ærestavle fra Tinghusets Skænkestue ind i Retsalen og syntes at ville overlade til Amtmand og Herredsfoged at bestemme, hvorledes Bønderne havde at hædre Kongen.

amtidig idømtes Koch den før omtalte Bøde paa 100 Rdl., uagtet Herredsfoged Kier havde forliget sig med den navngivne Forfatter, og hans Fremfærd imod „Dvke.“ derved fik Præg af personlig Forfølgelse. Dette satte ondt Blod, og da Amtmand Johannsen, Hovedmanden i Tavlesagen, i de samme Dage udnævntes til „Ridder af det hvide Baand“, vakte dette noget nær Forargelse i den danske Lejr og skærpede Fjendskabet mellem Øvrighed og Befolkning. Det kom paa Tale at lade Hæderstavlen offentlig opbrænde i Glædesilden paa Skamling; men Sognefogederne afviste denne Demonstration. De vilde have deres Tavle ind paa dens rette Plads i Tørning Tinghus paa Trods af Embedsmandskliken i Haderslev; Koch maatte

skrive en ny Ansøgning til Kongen, og nu tiltraadtes denne af alle Herredets Fogeder, selv af de mest forsigtige og forsagte. Samtidig undslog mange sig for at vise Amtmanden enhver Hædersbevisning ved hans 25-Aars Jubilæum, og der var nogen Jordbund for en Kampforening.

Siden P. H. Lorenzens Besøg i Kbhvn. havde H. N. Clausen, J. Fr. Schouw o. fl. søgt at danne et Fond til „Oprettelse af danske Undervisningsanstalter i Nordslesvig“, og i Maj 1843 udsendte 22 Mænd en Indbydelse i dette Øjemed. Komiteen fremhævede meget stærkt dens rent nationale Formaal og skrev fortrøstningsfuldt: „Ikke mange danske Mænd og Kvinder vil stille sig udenfor, naar vi sætter det som et Maal for Nationens Ønsker, Forventning og Bestræbelser, at i Hertugdømmet Slesvig dansk og tysk Nationalitet, hver inden sine rette Enemærker, maa stilles paa aldeles lige Fod, og at begge maa blive lige betryggede i deres gode Ret imod Anfægtelser og Overlast“. Umiddelbart før Skamlingsmødet havde „Fdrl.“ og „Dvke.“ bragt denne Indbydelse, der modtoges med Velvillie. Selv Kongen stillede sig velvillig til Sagen, og den københavnske Centralkomité, den saakaldte „Syvstjerne“ (Clausen, Schouw, Drewsen o. s. v.) modtog ikke helt ubetydelige Pengesummer; men hvis dens Bestræbelser skulde faa rigtig „Vind i Sejlene“ og tillige undgaa Skin af Paatrængenhed overfor Nordslesvigerne, var en sønderjysk Parallel nødvendig. En saadan kunde kun oprettes ved Lorenzens Hjælp, og han modtog Opfordringer fra forskellige Sider. Hvis der intet blev gjort i Nordslesvig, skrev Clausen til ham, vilde Subskriptionen snart standse i Kongeriget, noget maatte der gøres, hvad det saa end blev, og Drewsen forsikrede, at hvis Nordslesvigerne „ikke optræder snart og kraftigt, gaar vi her i Staa“.

Det havde maaske været Hensigten at danne det omtalte Skoleudvalg under selve Skamlingsfesten; men Flor blev syg, og Lorenzen og Koch satte i Øjeblikket mindre Pris paa Pengeindsamlinger, der vel kunde faa stor Betydning for Fremtiden, men ikke hjalp dem i den foreliggende Situation. I Modsætning til Flor og Clausen vilde de have en politisk Kampforening, ikke blot en Indsamlingskomité, og Lorenzen besluttede da at lade denne sidste opstaa i og med Organisationen eller maaske rettere som et Skalkeskjul for denne. — Foreningen skulde fremgaa af Befolkningen selv, og det gjaldt nu som før om at vinde „nogle ansete og brave Bønder“, der kunde gaa i Spidsen og samle deres Standsfæller i den nye „Cimbria“. Lorenzen og Koch henvendte sig derfor til Gaardmand Jacob Hansen Friis i Fredsted, efter Lorenzens Vidnesbyrd Nordslesvigs modigste Bonde, og han, i Forening med 3—4 Naboer (der iblandt sandsynligvis Hans Nissen i Hammelev), indbød ca. 25 Bønder

til et konstituerende Møde i Haderslev d. 12. Juni 1843. Otte Dage forinden skrev Lorenzen til Ploug: Den Komité, som vil opfordre til danske Undervisningsanstalters Oprettelse, er nu sikret og vil komme til at bestaa af ca. 30 velhavende, karakterfaste Bønder fra Haderslev Amt. Vi troede det rigtigst og sikrest foreløbig kun at lade Bønder blive Medlemmer. Koch og jeg skal nok konservere vor Indflydelse paa den, og det er Hensigten ogsaa at lade den tage sig af andre Folkesager, saasom Petitioner, Deputationer til Kongen o. s. v. Om kort Tid holder Skamlingsbanke-Aktionærerne, 103 dygtige og paalidelige Mænd, mest Bønder, Møde i Haderslev, konstituerer sig, vælger en ny Bestyrelse, affatter Love o. a. m. Ved denne Lejlighed agtes en dansk Klub oprettet, hvis Stamme skal bestaa af sikre Bønder og Borgere, og saaledes opnaar vi nu det Maal, som vi uafladelig har efterstræbt i fire Maaneder, en fuldstændig Organisation, hvorved vi kan gøre Front imod Fjenderne. Det var Skamlingsfesten, der gav vore Venner Mod til at træde frem og handle“.

Koch kunde dog ikke tænke sig denne vigtige Sag afgjort uden Flors Medvirken. Af gammel Vane (og halvvejs imod Lorenzens Raad) bad han ham forfatte den Indbydelse, som den slesvigske Komité skulde udsende d. 12. Juni; men Flor var endnu syg, han var heller ikke rigtig inde i Haderslevernes Planer og nærede desuden Frygt for enhver politisk Fremtræden, maaske særlig under Lorenzens Ledelse. Hans Udkast tilfredsstillende ikke. Koch og Lorenzen havde ventet et Manifest og modtog en docerende Afhandling, der endte med at ville indskrænke Nordslesvigernes Virksomhed til en Indsamling for Folkehøjskolen.

Vi kan paa ingen Maade bruge Flors Udkast — skrev Lorenzen —; thi han gaar ud fra helt andre Forudsætninger end vi. Vi vil danne et Forbindelsesled mellem Kongeriget og Hertugdømmet — det ignorerer han. Han interesserer sig kun for en Bondehøjskole — vi for alle mulige Skoler. Vi vil have en dygtig Forening — han vil kun have Penge og mange. Han vil lade et Aktieselskab raade for Skolen — vi vil give Magten og Pengene til Foreningen og samtidig gøre denne til et vigtigt politisk Værktøj.

Lorenzen skrev da selv Indbydelsen, kort, fyndig og forsigtig til det yderste: „Enhver dansk Mand føler vistnok, hvor nødvendigt det er, at det Sprog, som vi har arvet fra Fædrene, som er os lige saa vigtigt for Sjælen, som de enkelte Lemmer for Legemet, holdes i Agt og Ære og nyder den Anseelse, som det fortjener. Derfor er vor Glæde stor over, at et Samfund af ansete Mænd i Kongeriget offentlig opfordrer alle Medborgere til at fremme Oprettelsen af højere Dannelses-Anstalter i Hertugdømmet for den danske Befolkning. Tyskerne har nok. De har

Universitetet, Latinskoler, Seminarier. De opretter Realskoler, Bondehøjskoler o. s. v. — Vi har til vort Uheld intet af sligt og maa endnu sende vore Sønner og Døtre, som skal lære noget mere end deres Katekismus, ad Tyskernes slibrige Skolevej eller lade dem opvokse i Uvidenskab om det meste af, hvad ethvert Menneske bør ønske at kende. Men imedens vore mange Venner i Kongeriget saaledes iler os til Hjælp i vor aandelige Trang, maa vi ikke selv lægge Hænderne i Skødet; vi vil ellers miste den Agtelse, den Kærlighed og den Bistand, vi modtager, og hjemfalde til Vankundighed og Verdens Foragt

Derfor har vi været forsamlet i Dag og har besluttet ved Folkets lovlige Organ „Dannevirke“, at indbyde enhver, som mener det ærligt og redeligt med Folkets Oplysning, til at yde sit Bidrag, lidet eller stort, til sammes Fremme Vi vil desuden sætte os i Forbindelse med de omtalte Folkevenner i Kongeriget, overveje og tage fælles Beslutninger med dem angaaende de i Kongeriget og Hertugdømmerne indkomne Midlers mest hensigtsmæssige Anvendelse . . . Ogsaa andre Andragender eller Meddelelser bedes indsendt til vor Formand“.

I Opraabet taltes der slet ikke om en Forenings Dannelse. Ordene faldt tværtimod, som om denne allerede bestod, et taktisk Fif, hvorved Lorenzen vilde undgaa det krigerske, der laa i selve Ordet, og alligevel „vise, at Foreningen var der og kun kunde opløses ved et Magtbud. Bønderne siger ikke, at de vil virke for andet end danske Skoler, men de siger heller ikke, at de kun vil arbejde derfor. De beholder altsaa frie Hænder til under det antagne Firma at tage fat paa andre Sager, naar Foreningen først af Regeringen er anerkendt at være lovlig ved ikke at forbydes“.

Samtidig forfattede Koch et Opraab paa Tysk, hvori Syd-slesvigerne og Holstenerne opfordredes til at yde Bidrag til de danske Dannelsesanstalter. Denne „freundliche Ansprache“ optoges senere i nogle slesv. og holstenske Aviser og vakte Forargelse. — Da Bønderne mødtes 12. Juni hos P. H. Lorenzens Svoger, Gæstgiver Otto H. Schroeter ved Sønderbro, laa Foreningens Program helt færdigt, og Lorenzen kunde samme Dag tilstille Bestyrelsen 400 Kr. af Marksabonnementens Penge som foreløbig Driftskapital.

Nogen samtidig Beretning om det konstituerende Møde foreligger ikke. Vi maa nøjes med Foreningens Protokol og nogle Meddelelser af Koch og Skau. Der var mødt ialt 25 Bønder, hvoraf 11 fra Byerne Fredsted, Hammelev, Styding, Magstrup og Sommersted i Gram Herred, 8 fra Tyrstrup Herred, Resten fra Haderslev Næs. Paa en enkelt Undtagelse nær var de velhavende Gaardmænd med Ejendomme omkring 80—120 Tdr. Land, det østslesvigske Jævnmaal for Helgaarden; Storbønder

fandtes ikke iblandt dem. Nis Lorenzen Lilholt, Sandemand Hans Nissen fra Hammelev, Gaardmændene Jakob H. Friis fra Fredsted, Christian N. Degn fra Magstrup og Nis J. Skøtt fra Erlev, Sognefoged Jens L. Skau og hans Søn Laurids P. Skau fra Sommersted var de mest fremtrædende Personligheder. Hverken P. H. Lorenzen eller Koch deltog i Mødet.

I Begyndelsen var Stemningen mat. Den Kraft, Lorenzen havde udfoldet i Stænderne, maatte sættes ind paany, hver Gang det tyske Aag skulde brydes, og selv denne udvalgte Skare syntes at trykke sig ved for Alvor at gaa i hans Fodspor. Ingen ønskede at lægge Navn til den Krigserklæring, der skulde underskrives og udsendes, og hvis Hans Nissen ikke havde været tlistede — fortæller L. Skau — vilde Foreningen næppe være blevet stiftet. Han var den største Embedsmandsfjende i det hele Amt, større endnu end Nis Lorenzen, og en langt betydeligere Mand.

Hans Nissen var født 1788 og overtog sine Fædres Gaard paa Hammelev Mark 1814. Paa en Tid, da mangfoldige drevs til Fallit for en Fordring paa nogle faa Rigsdaler, forrentede han flere Tusinde, og den økonomiske Kamp, han maatte gennemstaa, gav hans Ydre det Præg af Alvor og „den imponerende Streghed i Blikket, der ikke forfejlede sin Virkning“.

1814 blev han tillige Sandemand, og snart var den unge Meddomsmands Skarpsind og Retssans skattet over hele Amtet. Langsomt arbejdede han sig frem til Velstand, og da den nationale Bevægelse begyndte, sluttede han sig uforbeholdent til denne. Han blev Midtpunktet i den lille Kreds af dygtige Bønder, som i Sognene vest for Haderslev sluttede sig til „Dvke.“; Striden om Tiende- og Kirkevæsenet bragte ham i Opposition til Amtmand Johannsen og Herredsfoged Kier, Tavlesagen avlede ny Bitterhed hos ham og bestemte maaske hans Optræden d. 12. Juni 1843.

L. Skau har sat ham et smukt Æresminde i Bogen: „Hans Nissen fra Hammelev“, om det end maa beklages, at Forfatterens Gengivelse af Samtaler og Replikker alt for meget er holdt i Sagastil og ikke vækker fuld Tillid. Heller ikke kan han kontrolleres, da Hans Nissen, literært set, ikke har efterladt sig det mindste. Han var ikke Taler og skrev ingen Breve. I hans Hjem og hos hans Efterslægt opbevares intet (saa vidt jeg véd), og

Hans Nissen.

i vore sønderjydske Brevsamlinger findes, foruden nogle faa egenhændige Underskrifter, kun to intetsigende Linier fra hans Haand. Billedet af ham kan derfor ikke fornyes, og Skaus Bøger er og bliver Hovedkilden til hans Historie. For mange Aar siden spurgte jeg en Gaardmand, der havde kendt Hans Nissen som Sandemand, om hvorledes han var, og fik til Svar: „Aa, han var en buf Karl“. Ved en anden Lejlighed hørte jeg en nordslesvigsk Kvinde, der havde tilbragt en Del af sin Ungdom i hans Hjem, skildre hans Hjertens Godhed og Omsorg for de svage og lidende i Udtryk, som fik mig til at tænke paa en Garibaldi eller anden barsk Krigers Medfølelse med alt levende. L. Skau giver det samme Billede af ham, idet han lejlighedsvis siger, at han „var den mest forunderlige Blanding af Stivhed og Haardhed paa den ene Side og Blødhed og Medfølelse paa den anden“.

Det var denne stive og haarde Mand, som nu blev Bøndernes Fører, denne „buffe Karl“, der gav den nordslesvigske „Glant-hed“ Mod til at følge ham ind i Kampen mod Embedsmands-Overmod og Fremmedvælde. I hans Person var alt, hvad den ældre Bondeslægt ejede af Villie og Evne, samlet: en praktisk skolet, hjemmevirket Intelligens, mejslet ud af Stammens inderste Marv, dannelseskær, grundægte, faamælt, skrap, hensynsløs retsindig og hensynsløs modig, i Stand til at udforme saavel den bidende Replik som den bindende Handling og det afgørende Brud. Hans Virksomhed betegner den snorrette Linie fra Nis Lorenzens Valg 1834 til Rødding Skoles Aabning 1844. Paa hans Mindesten paa Hammelev Kirkegaard staar: „Hans Liv var Daad, hans Tanke Retsind!“ — og der kunde være tilføjet: Hans Hjerte Godhed! —

I Mødet d. 12. Juni sad han længe tavs og tilbageholden; men omsider brød han løs paa sin sædvanlige bestemte Maade i de Ord: „Skal der være Krig med Keltringerne, saa lad os føre den for Alvor. Vi kan alle med god Samvittighed se dem lige i Øjnene“. Dermed var Sagen afgjort. Foreningen stiftedes med Hans Nissen som Formand, Sognefoged Nis Steffensen i Hammelev som Kasserer og Laurids Skau som Skriftfører. Der vedtoges nogle faa Bestemmelser om Forretningsgangen, og endelig tilførtes Protokollen følgende: Det besluttedes, at Foreningen, foruden ved danske Undervisnings-Anstalters Oprettelse, ogsaa vilde virke til Folkets Gavn ved Befordring af Petitioner, Deputationer til Kongen og andre lovlige Midler, men at Forhandlingerne herom kun skal finde Sted ifølge skriftlige Indstillinger fra Formanden eller andre dygtige Mænd. Dette var Kærnepunktet i hele Sagen; men det kom ikke ind i Opraabet, fordi Lorenzen vilde undgaa enhver unødvendig Udfordring.

Foreløbig talte Foreningen kun 25 Medlemmer, hvoraf til-

med 2 faldt fra. „Den faste Stok“, som de senere kaldtes, bestod af en god Snes Mand, og maalt med Nutidens Alen for Foreningsliv og Folkebevægelse kan Begyndelsen synes mere end ringe. Men 1843 var det ikke desmindre noget stærkt og faretruende, der saa pludselig viste sig paa den slesvig-holstenske Himmel. Det var Frimandsfølelsen, som genfødtes i den nordslesvigske Bondestand. Den lange Mørketid under de holstenske Grever og Delingshertugerne, under Adels- og Embedsmandsvælden havde nok bøjet dens Nakke, men ikke dræbt dens Sjæl, og Skæbnen havde været den gunstigere end andre danske Folkedele. Ved Udkøb af Adelen havde Kongerne Hans og Frederik II friet dens Forfædre for holstensk Livegenskab og Trældom, Christian IV havde afløst Hoveriet imod „Fripenge“, og efter Udskiftningen 1760—80 gik Gaardene med rivende Fart fra Fæste over til Selvejendom. I de mere frugtbare Egne havde Bønderne 1843 frigjort sig for Fortidens frygtelige Skatterestancer og tilkæmpet sig gode Kaar, om ikke Velstand. Saaledes var det gaaet Hans Nissen, Nis Steffensen, Nis Lorenzen Lilholt, Jens L. Skau og tusinde andre. De var atter Odelsbønder, Frimænd paa egen Grund, Landets Ejere over for en fjendtligsindet Embedsstand, der ikke undte dem Frimands Ret til egen Udvikling og søgte at hvirvle dem ind i en ny og farlig Statsdannelse. Kampen maatte komme, og den kom i „den faste Stok“s Skikkelse.

De var langt fra Amtets rigeste Bønder. De var sikkert heller ikke dygtigere end mange andre; men de var de modigste, de mest selvstændige og ansete hver i sin Kreds, til dels Sognekonger, vant til at lede og styre, Enkeltvillier, der sondrede sig ud af de slumrende Masser, Mænd med Herresind, hvis Færd gav Tonen an. Her var den første Snes, som under personligt Ansvar tonede Flag, historisk vigtigere, end de Tusinder, der fulgte, fordi de betød, at Udviklingen var der. Bevægelsen er sikkert kommen som en Overraskelse selv for Førerne. Nytaarsdag 1843 skrev Koch: „løvrigt er Størstedelen af Almuen ikke værd at rejse sig op for endnu, og dersom vi ikke havde det hele Fædrelands Vel for Øje, saa Skam maatte stride for et elendigt Kuld af Bondeslægt, hvoraf jeg dog selv er udgaaet“; og nogle Uger senere skrev Pastor Hagen i Medolden til Lorenzen: „Den nærværende Slægt vil næppe kunne kaldes til Live, ialt Fald ikke uden enkeltvis“. Et halvt Aar efter saa de samme Mænd Skud ved Skud myldre frem omkring Hans Nissen, og deres Sortsyn forsvandt. Den slesvigske Forening kom dog aldrig ret til at svare til sit Navn. Efter Lorenzens Død ophørte den at være Midtpunktet for Røret, der sprængte den oprindelige Ramme og spredte sig til stedse videre Kredse. I det følgende Slægtled vilde det have gennemsyret hele det danske ættede Slesvig,

hvis ikke Uforstand og fremmed Vold havde grebet hindrende ind.

Ingen forstod bedre dette end H. P. Lorenzen. Han var Bevægelsens Fader og Fødselshjælper. Hans politiske Forstandsmæssighed (Rationalisme) var i allernærmeste Slægt med Bøndernes eget Hverdagssyn, hans Mod havde frigjort de andres, og hans Kamp med „Cliquen“ var ogsaa deres. I Novbr. 1842 havde han staaet i farefuld Ensomhed, og nu flokkedes Skare efter Skare omkring hans Banner, medens han lagde Krigsplannen til Rette. Det var ham og den faste Stok, der havde organiseret Nationalbevægelsen i Bondestanden: det fribaarne Nordslesvig. Nu kunde de maaske overbevise Kongen om, „at de kunde raabe højest“.

L. Skau lægger heller ikke Skjul paa, at det forholdt sig saaledes. Lorenzen, skriver han, stod opmuntrende, vejledende og styrkende bag os andre. Hans rastløse Iver fornægtede sig aldrig, selv naar den stundom var mindre fremtrædende og iøjnefaldende. Forfatteren heraf, som paa den Tid havde en væsentlig Andel i den slesvigske Forenings offentlige Virksomhed, ved bedre end nogen anden, hvilken betydelig Andel Lorenzen havde i alt, hvad vi foretog os. Som oftest gennemgik vi i Fællesskab (med ham) alting, forinden Sagerne bragtes til Forhandling i den slesv. Forenings Møder, saa at intet uprøvet eller umodent Projekt forvirrede de talrige Bønder, som skulde tage Beslutning angaaende Udførelsen. Dette gav vor Virksomhed en Fasthed og Sikkerhed, som den uden Lorenzens Vejledning og Erfaring næppe kunde have faaet, da vi tilhobe endnu var unge i Kampen. Han opdrog os til de politiske Kampe, som siden blev os til Del“. Om Flors Overledelse tilføjer Skau nogle Ord, der i al Almindelighed kan være rigtige nok, men de passer kun ikke for Tidsrummet Januar—August 1843, da Lorenzen, Koch og Bønderne gennemførte alt uden hans Hjælp. De sidste kendte slet ikke „Generalen“, og selv Hans Nissen havde aldrig talt med ham.

Den 17. Juni skrev Lorenzen til Ploug: „Nu har vi naaet det Maal, hvorefter vi har stræbt i seks Maaneder: Organisationen. De 25 vil og skal staa for Skud en fire Ugers Tid, og saa vil Mænd af alle Klasser træde ind i Foreningen, som vi med velberaad Hu har kaldt „den slesvigske“, og vi antager, at den om et Aar tæller mange Hundrede, ja, maaske flere Tusinde Medlemmer“. — Nogle Dage senere gæstede han L. Skau i Sommersted og traf sammen med Hans Nissen, Jens L. Skau, Johan Fr. Lorenzen fra Kjestrup og nogle andre Gaardmænd. „Det er en sand Glæde“ — skrev han — „at være sammen med disse djærve Bønder. Den gamle Skau, ellers saa rolig og betænksom, blev ganske henreven og gav sit Bifald til Kende

med alle vore Planer. Johan Fr. Lorenzen, en dygtig Karl, vil tiltræde Foreningen og hverve nogle i Sognet. Hans Nissen er sjæleglad“. Og Lorenzen var det ikke mindre. Han havde ondt ved at rive sig løs, og først langt ud paa Aftenen kørte L. Skau ham paa Vej til Haderslev, ledsaget af Hans Nissen til Hest. Vore Tanker følger uvilkaarligt med dette Trekløver, der bar Udviklingen i Nordslesvig og i den lyse Skærsommernat færdes ad herlige Veje gennem Kastvraa og Simmersted, forbi Bramdrup Skove ned til Vejkrydset i Stokkerhoveds Skovdal, hvor de skiltes. Skau vendte om, Hans Nissen sporede sin Halvblodshingst op ad Avsbøls stejle Vejskraaning, og Lorenzen forsvandt i Skovslugten hinsides Bækken ad Haderslev til. Snart laa Bøgehoved, Dammen og hans Fødeby foran hans Blik. Han kom fuld af Mod og Haab ude fra Vennekredsen i Vest og har sandsynligvis knyttet Haanden imod denne i dobbelt Forstand slumrende By, der lod sig beherske af fremmede og ikke kendte sin Besøgelsestid, før Kanonerne begyndte at tale med.

I Juni foretog Hans Nissen en vellykket Agitationsrejse omkring i Østeramtet, og L. Skau havde delvis Held med sig i Gram- og Røddingegnen. Ved Foreningens næste Møde d. 10. Juli optoges 50 nye Medlemmer, og herefter voksede dens Medlemstal jævnt og sikkert. Ved Nytaarstid 1844 talte den 181, i Februar 343 og i Juni, da den foreløbig lukkedes, 473 Medlemmer, hovedsagelig Gaardmænd fra Haderslev Amt. Disse var dog højst ujævnt fordelt ud over Landet. Flertallet kom fra Fredsted, Hammelev, Sommersted, Vonsild, Dalby, Bjert, Stenderup, Taps, Fjelstrup, Vonsbæk — Gram, Skrave, Rødding, Hjeriting, Lintrup og S. Fardrup Sogne, d. v. s. fra de gode Egne. Paa Haderslev Næs og i andre af Østens Byer lykkedes det Øvrigheden at standse Tilgangen ved en heftig Agitation, som senere vil blive omtalt, og i Amtets sydvestlige Del fra Vojens til Havet talte den i sit første Aar næppe 12 Medlemmer, selv Hans Andersen Krüger lod sig ikke optage. Kochs Plan om at faa nogle faa dygtige Bønder fra hvert Sogn ind i Foreningen var ikke helt lykkedes. P. H. Lorenzen, Koch og Flor optoges som Medlemmer i Febr. 1844.

I den slesv.-holstenske Lejr vakte Foreningens Dannelse stor Ophidselse. Den fjendtlige Presse denuncerede dens „ulovlige Agitation“, og da den havde fornærmet Tyskerne, anbefaledes den til kongelig Afstraffelse. Ogsaa Beselers Forslag om Haderslev Amts Indlemmelse i Jylland optoges paa ny til Drøftelse, ledsaget af mange hadefulde Ord. Vi — hed det — bliver mere og mere tilbøjelige til at anse Indbyggerne i Haderslev Amt for virkelige Danske eller i det mindste for „Mischlinge“, der maa bukke under for de danske Forførelseskunster, og hvis den af Foreningen skabte Stemning skulde blive almindelig i Befolk-

ningen, maa Amtet skæres bort, „som en ond Edderbyld“, hellere end at det paa Afgørelsesdagen skulde standse den slesv.-holstenske Stats Grundlæggelse. I deres Gensvar forsikrede Hans Nissen og L. Skau, at den omtalte Stemning ikke behøvede at blive almindelig; „thi den er det, den var det, og den vil altid blive det“. Fremtiden gav dem Ret, men de havde det vel næppe saa ganske i Juli 1843.

I Mødet d. 10. Juli vedtog Foreningen nogle Petitioner til Kongen, og det besluttedes, at Hans Nissen og L. Skau skulde overrække ham dem, naar han paa sin sædvanlige Sommerrejse kom til Før. Herom skrev Lorenzen til Flor: „Vi er nu beskæftiget med at overveje, hvad H. N. og L. S. skal forlange af Kongen. Det vil ikke blive lidet; men vi skal nok passe paa, at det ikke bliver noget dumt Tøj eller noget, som ikke lader sig udføre. Forøvrigt kan enhver, der kender L. Skau, stole paa, at han vil træde frem for Kongen med Kraft og Fasthed. Saaledes er vi nu, efter min Mening, kommet ind i en ny Periode, som tillader Kongen at understøtte et Parti, hvis Kærne er den besindige Bondestand, og som vil og kan skærme om Nationaliteten og Statens Bestaaen. Det er gaet denne Gang, som det gik ved Skamlingsbankefesten, at De, min højtelskede Ven, ikke har kunnet komme paa Raad med ved Detaillen; men jeg er fuldkommen overbevist om, at vi har handlet og besluttet i Deres Aand“.

Med Rejsen til Før traadte Laurids Skau foreløbig helt i Forgrunden, og Foreningens Historie falder i det følgende Halv-aar væsentlig sammen med hans.

V

Laurids Skau. I

(Ungdomsliv. Mester og Lærling)

Laurids Skau hører til de historiske Skikkelser, der ikke kan taale Arkivbelysning. Kort før sin Død skrev han til C. Ploug: „Kære Ven! Hosfølgende Pakke indeholder Dine Breve i samme Mappe, som jeg tillaaens modtog dem, og som jeg med Tak for Benyttelsen tilbagesender. Der findes ikke faa fra mig selv, som jeg havde den største Lyst til at brænde formedelst deres barnagtige Indhold; men hertil kunde jeg ikke ansee mig berettiget uden Din Tilladelse, og de følge desaaarsag alle tilbage. Hvis

min mulige Biograf imidlertid ikke i sin Tid vil holde skarpt for Øje, at jeg begyndte som en politisk Dreng uden Forkundskaber, ville disse og lignende Breve fra Perioden 1842—1847 tildels ødelægge min Historie. Din hengivne osv.“

Men selv om hans Biograf nok saa skarpt holder sig dette for Øje, vil kun lidet være vundet. Skaus Selvkritik rammer ikke. Han har, saa vidt jeg ved, ikke skrevet barnagtige Breve, hans Mangel paa Forkundskaber er heller ikke fremtrædende, end ikke i hans allerførste Begynderaar, og i det hele var den intellektuelle Side af hans Væsen i bedste Orden. En glimrende Hukommelse, en rent ud forbløffende Modtagelighed, en fantasifuld Fremstillingsevne, en vindende Fremtræden og en uopslidelig Arbejdskraft gjorde ham til den store, nationale Agitator, han var, og havde disse Kræfter været parret med Sandfærdighed og moralsk Takt, vilde ingen nu have talt om den politiske Dreng (og hvad dertil hørte) fra Perioden 1842—47.

Skau fødtes d. 22. Maj 1817, forlod Almueskolen i Foraaret 1833 og blev Gaardejer og Ægtemand i Nvbr. 1836, 19 ½ Aar gammel. 1837 stod han i livlig Brevveksling med N. Chr. Nissen og P. C. Koch, til hvis Omgangskreds han hørte. 1839 kom han i Forbindelse med Flor, 1842 begyndte han sin nationale Virksomhed, 1843—44 slog han igennem som Folketaler, 1845 blev han ved Pengehjælp fra Kongeriget Ejer af en Proprietærgaard i Hovst, 1846 Formand for den slesvigske Forening, 1848 Dannebrogsmænd, 1849—50 Medlem af Rigsdagen, 1851 Medlem af Notabelforsamlingen i Flensborg, 1852 Amtsforvalter i Haderslev, 1852—64 Stænderdeputeret, 1854 kongevalgt Medlem af Rigsraadet, 1855 Ejer af Mariegaard ved Haderslev, 1857 Ridder. Han døde i Maj 1864, næppe 47 Aar gammel, efter en Løbebane, som dengang søgte sin Lige, men nærmere beset er et Lykkeridt for Magt, Ære og Nydelse, der gav ham, hvad han søgte, og lagde ham i en tidlig Grav.

Han er udgaaet af en ældgammel Gaardmandslægt i Sommersted. Igennem Aarhundreder havde hans Fædre dyrket en kongelig Fæstegaard, der ligesom Sognets og Egnens øvrige Gaarde gik over til Selvejendom ved Udskiftningen og den „nye Sætning“ omkring 1780. Hans Fader, den ofte omtalte Sognefoged Jens Lauridsen Skau, var sandsynligvis den første fødte Selvejer paa Stavnen, ligesom han var den første, der bar Familienavnet Skau. Han overtog Gaarden 1815, og da han var eneste Arving og Boet uden Gæld, slap han nogenlunde uskadt igennem den følgende Pengekrise; men alligevel maatte der slides Dagen lang i Mark og Lade for at holde Gæld og Skatterestancer fra Døren, og det var i et haardført Arbejdshjem, at Laurids saa Lyset. Som hele Slægten var Sognefoged Skau en dygtig og storsindet Mand; men medens dette Stor-

sind hos Sønnen Laurids omsattes i umættelig Ærgerrighed, hos Sønnen Peder Skau (Bukshave) i fast og diskret Selvhævdelse, havde det hos Faderen krystalliseret sig ud i barsk Alvor. Flor skrev om ham, at han var en særdeles forstandig, men ogsaa en overmaade stiv og ubøjeelig Mand. Fra 1820 styrede han Sognets Sager i mere end 40 Aar og udviklede sig i samme Retning som sin Ven og jevnaldrende, Hans Nissen i Hammelev. Han var ordknap, retlinet, retskær, streng og sindig som denne, men besad ikke hans latente Hjertensgodhed og Stridsmod over for Embedsstanden. I mangt og meget kan han opfattes som typisk for den Gaardmandsstand, der afgav det bærende Grundlag for Nationalitetskampen op til 1864.

Sønnen Laurids var hans fødte Modsætning. I sin „Livshistorie“ ødsler han ligefrem med Tillægsord for at betegne, hvilken skrækkelig Knægt han var: en lidenskabelig, opfarende Slagsbroder, en forvoven Fusentast, en ødsel Galning, en uforbedrelig og hensynsløs Spilopmager. Skete der noget Skarnstykke i Byen, hed det altid: „Det har æ Sovnfovers tombed' Dreng gør!“, og uheldigvis kendte Faderen intet andet Opdragelsesmiddel end Stokken. Laurids forsikrer, at intet Dyr i hans Faders Stald har faaet saa mange Prygl som han, og det gjorde ham kun mere vild og uregerlig. Det slette Forhold til Faderen bedredes noget med Aarene; men selv da han blev voksen og gik som Førstekarl i Gaarden, saa hans Forældre ikke paa ham „med Tillid, hvilket ofte saarede mig dybt“.

Denne Mistillid drev ham hurtigt fra Hjemmet. Lidt over 19 Aar gammel indgik han Ægteskab med en 32-aarig Bondepige uden at elske hende; thi „Kærligheden kendte jeg aldeles intet til, og hvis jeg paa den Tid begyndte at føle noget, hvorpaa jeg troede, at dette Ord kunde være en passende Betegnelse, var det vistnok i en meget ringe Grad“. Han siger selv rent ud, at det var hans Lyst til at forlade Hjemmet, hans Længsel efter at komme i en selvstændig Stilling, Udsigten til at optræde aktivt i Kommunen og blive Sogneforstander, i det hele for at finde tilstrækkelig Tumbleplads for den gærende Aand, der drev ham ind i en Mesalliance, som vel satte ham i Besiddelse af en ret anelig Gaard i Sommersted, men senere virkede som en Disharmoni i hans Liv. De Motiver, der ledede ham ved denne Lejlighed, møder vi igen ved andre vigtige Afgørelser i hans Historie.

Hans Forhold til Skolen virker langt mere tiltalende. Som andre Bøndersønner i Egnen nød han ingen Undervisning i Sommertiden, men maatte hjælpe til i Mark og Eng, og selv om Vinteren havde han sit Morgen- og Aftenarbejde at udføre i Hjemmet, saa der blev kun liden Tid til Læsning. Alligevel bragte han det meget vidt. Hans Lærer, den foran omtalte Degn

A. Kloster, var en stor Original. „Paa Jagten havde han en gang faaet et Skud Krudt i Ansigtet, hvoraf dette havde faaet en blaalig-sort Farve. Denne i Forbindelse med en lille kroget Næse og smaa skarpe Øjne, over hvilke der hvælvende sig nogle forfærdelige store Øjenbryn, gav ham en mærkværdig Lighed med en gammel Høg, og der var noget rovfugleagtigt i det hele Udtryk“. Kloster var da ogsaa en stridbar Mand, en Procesmager og grov Polemiker, tillige en stor Vejrprofet, kendt viden om, en frittalende og selvstændig Natur, Rationalist til Fingerspidserne og en dygtig Skolemand, der drev Undervisningen efter egne Grundsætninger, hadede Udenadslæren og søgte gennem mundtlig Fremstilling at bringe Eleverne til Tænkning og Selvudvikling. Den halvvoxsne Bondedreng gjorde han til en lidenskabelig Læser, og da Forældrene ikke gav Laurids Tid og Ro, listede han sig ud efter Sengetid og læste et Par Timer i Maaneskin. „Jeg havde gravet mig et Hul i en Snedrive“ — fortæller han — „og Benene vikledede jeg ind i Halm for nogenlunde at værgede mig imod Kulden. Paa denne Maade læste jeg i mit 15. Aar Saxo Grammaticus, der tiltalte mig overordentlig“, og senere mange andre historiske Skrifter. Da han forlod Almueskolen, næsten 16 Aar gammel, havde han sin Hovedstyrke i Religion, Historie, skriftlige Udarbejdelser og en ualmindelig Lethed i at finde Udtryk for sine Tanker. Kloster havde lært ham at tænke, tale og skrive.

Efter Konfirmationen fortsattes Læsningen og Selvuddannelsen med Jernflid. Hos Degnen og Præsten fandt han passende Bøger, hans Fader holdt Stændertidenden, Præsten Kieler Corr. Blatt, og da han havde modtaget en Smule privat Undervisning i Tysk, kunde han arbejde sig igennem dette Blad og gøre sig fortrolig med moderne politisk Tankegang, Kunstord og Vendinger. Ligeledes gennemgik han med utrolig Møje Klosters Samling af Procesakter og Faderens kommunale Brevskaber og opnaaede derved en lignende formel-sproglig Evne til at tumle med juridiske Udtryk. Sognepolitikerens var i Vækst.

Da Nis Lorenzen 1836 stillede sit Forslag om dansk Øvrighedsprog i Nordslesvig, begyndte nye Tanker at røre sig hos den Sommersted Degn og hans Elev, og snart dannede de to Spiren til et ny-dansk Parti i Byen. De var desuden Omgangsvener med Bogbinder Nissen og Købmand Koch i Haderslev, Laur. Skau var Dusbroder med den første og stod i levende og fortrolig Brevveksling med dem begge. Den 13. Aug. 1837, 14 Dage efter det berømte Møde paa Lilholt og næsten et Aar før, det første Numer af „Dvke.“ saa Lyset, skrev han følgende til Koch: „Vi maa ikke tabe Hovedsagen af Sigte, som er, at Dansk gjøres gjeldende, saavidt det har Rettighed. Altid vil jeg derfor ansee Dem og Deres patriotiske Ven, den ædle Nissen, for Fædre-

landsvenner, hvis Formaal er, at vi fra Tyskland higer og ind i Sverrig kiger, hvorved vi bringe den kalmarske Union i friskt Minde, hvilken vi ønske snarest muligt at træde i Kraft, og en Konstitution paa Pladsen rigelig saa god som den Norske, og naar Frihedsfanen vaier paa de danske Bakker, da ville vi vist ogsaa vide med Kraft at forsvare samme, og for hver den, som har virket til saa ædelt et Maal, vil hver taknæmmelig Dane tømme Glædesbægeret med forbausende Fryd!“

Her er altsaa hele Programmet: det danske Nordslesvig, det konstitutionelle Danmark, det forenede Norden! Disse Tanker var selvfølgelig ikke opstaaet spontant hos den 20aarige Gaardmand i Sommersted; men de vidner om hans Lydhørhed og tiltetgør enhver Fabel om, at han først med P. Hiort Lorenzens Omsving skulde være blevet dansk og frisindet. Fra sin tidligste Ungdom nærede han de Anskuelse, som han kæmpede for hele sit Liv. I Oprindelighed stod han sikkert ikke langt tilbage for sine ovennævnte haderslevske Venner, P. Hiort Lorenzens Fortrolighed kan han tidligst have opnaaet i Efteraaret 1841, og alt, hvad han selv og andre fortæller om en ældre Paavirkning fra den Side, maa opfattes som Digt.

I de følgende Aar var han fuldt optaget af sit Avlsbrug. Han havde overtaget en forfalden og forsømt Gaard, Bygningerne maatte istandsættes, og Jorderne bringes i højere Kultur; desuden øgedes hans Familie hurtigt, og da han vedvarende overvaagedes og kontrolleredes af den strenge Fader, maatte han forblive i Bondeselen, kun Aftenen og Natten samt Helligdagene kunde benyttes til Læsning og skriftlige Øvelser af forskellig Art. Dette Liv fortsattes væsentlig uforandret til hans 25. Aar, og endnu i Sommeren 1842 skrev Koch: „Skau i Sommersted vover jeg ikke engang at opfordre til at tage med (til Himmelsbjergfesten), da hans Stilling, Opførelsen af hans nye Gaard, hans gamle Forældres og Svigerforældres prosaiske Indflydelse, Tab paa Sæd osv. forbyder ham det“. Rent lokalt kan han have haft nogen Indflydelse; men i den store Agitation deltog han ikke, og i „Dvke.“ skrev han kun nogle ubetydelige Stykker om den evindelige Tiendesag, om nogle Naturfænomener, maake ogsaa et eller andet politisk „Indsendt“.

Heller ikke hans Bekendtskab med Prof. Flor i Efteraaret 1839 greb foreløbig ind i hans Livsforhold. Bekendtskabet indlededes paa helt tilfældig Maade. Et antikvarisk Selskab i Kiel, i hvis Styrelse Flor sad, udbad sig Indberetning fra Landets Præster om Sognenes Oldtidsminder, og da Præsten i Sommersted ikke vilde have med Sagen at gøre, skrev Skau en Besvarelse, som han efter Kochs Raad sendte til Flor tilligemed et privat Brev om „hans Fødestavn og det kære Nordslesvig i Almindelighed“. Brevet handler dog helt igennem om sproglig-

nationale Forhold og har Interesse, fordi det viser, hvor nøje Skau har fulgt med, og hvor sikkert han opfattede Stillingen. Flor blev sjæleglad over uventet at træffe en Mand af Folket, der havde „et saa lyst Hoved og en saa uforfalsket Dømmekraft“, at han kunde se tværs igennem den slesvigske Forvirring og bedømme de nationale Ejendommeligheder rigtigt. Til Koch skrev han: Fra den vakre Bonde Skau har jeg modtaget et Sprog-sag-Brev. „Det er en forstandig Mand, og han skriver Dansk som en Professor“ — og til Skau selv: „Jeg haaber, at det Bekendtskab, vi nu har knyttet, skal ved mange fælles Bestræbelser i Tiden bindes fastere; thi jeg har nu begyndt at forestille mig Dem, højstærede, som en af Folkets Repræsentanter og aflader ikke fra denne Forestilling, før De selv erklærer ikke at ville være det“.

Disse Ord sank dybt i Skaus Sind. Han sad hele Tiden paa Spring efter at vinde Indflydelse udad til og hungrede og tørstede efter en Tillid, som ikke vistes ham hjemme, og da han endelig tre Aar senere fik Mod til at træde aktivt frem i Nationalitetskampen, formede han sin Tilslutning i den samme Vending. Den 27. Nvbr. 1842 skrev han til Flor: „Jeg føler stedse mere levende, at De er min politiske Fader, hvem jeg baade agter og elsker, og jeg giver ikke slip paa denne Tanke, førend De selv erklærer ikke at ville være det“. Paa denne Tid var der dog næppe Grund til at tage det politiske Faderskab*) altfor højtideligt, Udtrykket indeholdt vel en god Del Smiger og stemmede i hvert Fald ikke rigtigt med, hvad der var gaaet forud. Flor havde ikke haft nogen særlig Hast med Skaus „Opdragelse“. (Rosendal S. 193). I November 1839 red han ikke sporenstregs til Sommersted for at faa begyndt; han kom der først to Aar senere og gentog Besøget i Juni 1842; men de Timer, de hver Gang har tilbragt sammen, kan vist let tælles paa Fingrene, og i hvor godt end Flor forstod at tulle paa, og Skau at tage imod, er det vist rigtigt her at tale om Orientering, ikke om Opdragelse. Heller ikke deres Brevveksling er særlig livlig eller dybtgaaende. I 1840 sender Skau ham to Breve, i 1841 lige saa mange, i 1842 fire, hvoraf de to drejer sig om „Tavlesagen“, de andre om Stænderkampen. Sandsynligvis har Flor sendt ham et lignende Antal Svarskrivelser, og det er først efter deres andet Møde i Sommeren 1842, at der spores en virkelig Fortro-

*) Den 1. Nvbr. 1855 skrev Skau med større Ret til Flor: „Jeg holder ikke meget af at sige nogen Behageligheder lige i Øjnene. Maaske turde det dog her være mig tilladt at sige Dem, at jeg hverken nu eller nogensinde har glemt, at jeg uden Dem endnu havde boet i Sommersted, ukendt i en videre Kreds og uden Navn i Historien. De har vejledet mig saa længe, indtil jeg kunde hævde en Stilling selv og gaa paa egne Ben, saa at jeg i aller egentligste Forstand er Deres aandelige Fostersøn“.

lighed imellem dem. „Tavlesagen“ bragte Skaus Navn paa Omtale i videre Kredse, og Flor kunde lykønske ham til „de dannevirkske Riddersporer“, hvis den danske Tunge holdt sig i Slesvig; men det var dog først Lorenzens Stænderkamp, som fik ham til delvis at frigøre sig for Faderens Formynderskab. Fra Nytaar 1843 gav han sig mere og mere hen i den nationale Strid. Det stærke Røre, hans egen Ærgærrighed og Modstanden hjemme stimulerede hans Evner op til forceret og fantasifuld Kraft.

Her var virkelig det Ungdomsmod, den Lidenskab og Svingkraft, Flor havde savnet saa længe, og der laa noget af Folkeeventyrets Glans over den 26aarige Bonde, da han „med Sejr i sin Hæl og Sejr i sin Taa og Sejr i alle sine Ledemod“ besteg Talerstolen paa Skamling. „Ung, helt Bonde, elskværdig og smidig, naiv og samtidig snu“, modtagelig som en Kvinde, intellektuelt besat af de nye Tanker, udrustet med stilistiske Gaver som ingen anden i Nordslesvig, med Evne til at udtale storladne Ord, saa de klang, med en uopslidelig Arbejdskraft syntes han at skulle udvikle sig til en Paavirker, for hvem alle Døre og Hjerter maatte aabne sig. Bønderne stod han nær som en af deres egne, de dannede saa i ham en Aabenbaring fra den lige opdagede Danskhed, og hans „lumske Talent“ til at formumme sig og tale med forskellige Tunger, gav ham foreløbig endogsaa Adgang til Modstandernes Lejr.

Men selv hans første Anslag er ikke rent i Tonen. Hans Temperament og Fantasteri lægger ham Ord i Munden, som — mildt bedømt — gør et overspændt eller mindre paalideligt Indtryk. I Lighed med senere Bravader fortæller han, at han af bare Tjenstiver i samfulde tre Døgn end ikke undte sig to Timers Søvn og skamred baade sig selv og sin gode Hoppe for at faa nogle Bønder til at modtage P. H. Lorenzen i Hoptrup Kro, og saa blev der endda ikke noget af det. Uden Skrupler tilegner han sig andres Arbejder og Tanker og har intet imod at pynte sig med laante Fjer. For Flor antydes det, at Ideen med „Cimbria“ helt eller halvvejs skyldtes ham, og han bad Koch om at digte et Sørgekvad over en afdød Ven, saaledes indrettet, at ingen kunde kende, om Forfatteren er „Rationalist eller Mystiker“ — og indrykke det i „Dvke.“ under et Mærke, der maatte faa den afdødes Familie til at tro, at det kom fra Skau. Det kunde derfor heller ikke ligge ham fjernt at udnytte Flor paa lignende Maade.

Hans Begynderforhold som Taler er omtalt i et tidligere Afsnit. Kun ved Flors Hjælp blev han Folketaler og var Redskab som Koch og Fischer, om end hans Forhold var af en mere sammensat Art end deres. Der kan intet siges til, at en Redaktør under eget Ansvar modtager fremmed Raad og Hjælp; men en

Taler kan ikke staa frem ved Fest paa Fest med en andens udenad lærte Ord og Tanker og personlig indkassere et helt Folks Bifald og Forgudelse uden at saare sig selv, og det var unægtelig det, Skau gjorde og blev ved med at gøre. For Tilhørerne var hans Taler oratoriske Ydelser af høj Rang, storstilet Virkelighed, men psykologisk set halvvejs Bedrag og Blændværk, der forrykkede hans egen Stilling og sunde Omdømme. Mellem en „stolt Riddersmand i Bondekofte“ og en ærgerrig Bondeemand i florsk Krigsmaling er der en Væsensforskel, som ikke kan udlignes og ikke taaler Forveksling.

Flor har skrevet alle Skaus berømte Taler i Tiden fra 1843 til 45 og sandsynligvis lige til Krigen. Fra Skaus egen Haand foreligger der enten Bestillingsbreve eller Kvittering for Modtagelsen eller begge Dele for Teksterne til: Talen i Sommersted Kro $2\frac{1}{2}$ 43, paa Skamling $18\frac{1}{5}$ 43, i Gram Slotshave $18\frac{1}{9}$ 43, paa Skamling $4\frac{1}{7}$ 44, paa Fjellumhøj $6\frac{1}{10}$ 44, i den slesvigske Forening $10\frac{1}{2}$ 45 og ved Mindefesten for P. Hiort Lorenzen $12\frac{1}{6}$ 45. — Hans Fostbroderskabstale paa den kgl. Skydebane $5\frac{1}{11}$ 43 er ogsaa helt igennem præget af Flors Stil og Tankegang og lyver sig ikke Fader til, men da baade Mester og Lærling dengang opholdt sig i Kbhvn., er det hele afgjort mundtligt. Det kan tilføjes, at Skaus Skamlingstale $18\frac{1}{7}$ 45 indeholder Vendinger, som Flor forud har brugt i Breve til andre, og at Skau i Brev af $25\frac{1}{7}$ 46, det eneste, der findes i Flors Samling fra Aarene 1846 og 47, ønsker, at Partiet (∴ Flor) ogsaa i Aar vil tale igennem hans Mund paa Skamling.

Selvfølgelig skrev Flor ikke disse Taler for Skaus Skyld. De var Program- og Kamptaler, som det gjaldt om at faa frem i den givne Situation, og han benyttede Skau, fordi han selv savnede baade Lejlighed og oratorisk Evne til paa rette Maade at sige det, der skulde siges. Han var aldeles ikke Festtaler. Under Kasinomødet d. 14. Marts 1848 forsøgte han — à la Skau — at opildne en stor Forsamling for sit eget Livsværk, for den sønderjydske Vækkelse, men Forsøget faldt højst uheldigt ud. Planen „var sikkert god og praktisk og er vist bleven udført med Kløgt og Kærlighed“ — fortæller P. Hiort — „men Talen derom var forskrækkelig. Alle støjede af Uro og Længsel efter Enden. Meget gentoges 3, siger tre Gange, saa at mange lo ganske højt, da Taleren sagde: „Jeg skal nu ikke trætte Forsamlingen med Vidtløftighed“. Naar Flor skrev Tekster for Skau, var han af Hensyn til dennes Hukommelse tvunget til den største Knaphed og Fynd, naar han talte selv, blev han en bred og trættende Docent.

Men Skau kunde. Uden noget som helst Studium, rent instinktivt, kendte han Talekunstens Hemmeligheder og Foredragets Praktik. Han siger selv, at han ikke formaaede at finde paa „saa-

danne fiffige Taler“, og meget af deres Tanke- og Følelsesindhold har sikkert været ham baade nyt og fremmed, men han mestrede det gennem sin suggestive Modtagelighed og skabte en oratorisk Idealitet, der kastede Stemning, Farve og Glød over den andens Ord. I saa Henseende minder han om Mirabeau. Ogsaa denne Stormester i politisk Veltalenhed tilegnede sig uden Skrupler andres Arbejde og Tanker, nogle af hans mest glimrende Taler var skrevet af Schweitseren Etienne Dumont eller andre, men efter at have opfattet Talens bærende Tanker, prægede han de andres Ord med sin Sjæl „by sudden bursts of eloquent declamation“. (Encycl. Brit.).

Det samme gjorde Skau. Ogsaa for ham gjaldt det Talens hvorledes, ikke dens hvad! thi, skrev han til Flor, „det er dog umuligt for vi Smaakommandanter at vide og kende tilfulde vor Generallissimus's dybtliggende Planer. Kun De selv tror jeg denne Opgave voksen — jeg er Udførelsen voksen“! Som andre store Talere var Foredraget ham alt, og han kunde have talt med de forskelligste Tunger. Til Flors Tekst forholdt han sig som en Skuespiller til sin Rolle. Han havde ikke alene lært den udenad, men ogsaa gennemarbejdet den dramatisk Dage eller Uger igennem oppe i Hjemmets Gæstekammer, og her holdt han ogsaa Generalprøve for sin Broder Peder uden at røbe Flors Part i Sagen.

Paa selve Talerstolen optraadte han med naturlig Myndighed. Øjeblikkelig forstod han at komme i Rapport til Publikum. Han gjorde Kunstpavser, der klædte ham, tog uforstyrrelig imod Tilraab og kunde udelade eller tilføje Bemærkninger, som Situationen krævede. Flors Tekst sprang som nyfødt frem af hans Hjerne! Vi har nu kun disse Tekster tilbage. Vi kan skatte deres jevne Klarhed og Kraft, og de vil altid forblive mærkelige Aktstykker i Vækkelsens Historie; men angaaende Skaus Ydelser maa vi ty til Samtidens Vidnesbyrd. Om hans Tale paa Skamling 1844 skrev Grundtvig til Dronning Caroline Amalie: „Havde Deres Majestæt med egne Øren hørt Bondesønnen, Bondekarlen, Folkehelten fra Sommersted tale Modersmaalets Sag ikke blot med de samme Ord, som staar optegnede i „Fædrelandet“, men med en Hjertesorg, en Heltemine, en folkelig Majestæt, som vore Døgnblade mindst af alt kan optage eller betegne“ — — da vilde De aldrig mere laane Slesvigholstenerne Øre. Om den samme Fest skrev M. Goldschmidt til Koch (¹²/₇, 44): „Jeg har aldrig været saa inderlig glad, saa lykkelig som den Dag, især i det Øjeblik, da L. Skau talte; thi hans Tale var Festens Concentration, dens Brændpunkt; alle de andre Taler kunde gjerne have været borte. Det er en mageløs Karl, den Laurids Skau — — Jeg elsker og beundrer ham; jeg anser ham for et mærkeligt, genialt Menneske“.

Laurids Skau.

Den unge Laurids Skau vil aldrig dø. Han havde en Mission, og han udførte den. Dette er historisk set Hovedsagen, og selv nu, efter at det er godtgjort, at hans Taler var uægte Børn, maa det indrømmes, at han lyste dem i Kuld og Køn ved sin Kunst, og de vil altid vedblive at være hans. For S sammenspillet med Flor bærer han desuden kun det halve Ansvar. Det er næppe rigtigt, hvad Koch fortæller, at Skau først henvendte sig til Flor om at skrive en Tale for ham, det omvendte synes snarere at have været Tilfældet, og desuden handlede de vel ikke anderledes, end Partifæller ofte handler. De indsaa meget hurtigt begge, at Formælingen af dens enes Vid med den andens Taletalent betød en Magt og skabte en Sukces, som burde udnyttes i Danskhedens Tjeneste. I disse Højtidsdage, da Nordslesvig stod Brud, var Skau den sønderjydske Forlover, kun ved hans Hjælp kom der Gensidighed, Ligelighed og Glans over Festen. Han gav Løftet, saa det klang gennem det hele Folk, han forvandlede Nordslesvig fra et lavtmælende til et højrøstet Land, og hvem tør bebrejde ham og Flor, at de for at naa dette Maal forenede deres Kræfter og lige stærkt søgte hinanden.

Men for Skau havde Sagen en anden, meget farlig Side. Han havde vundet sine Triumfer som oratorisk Aktør for en andens Aand og Tanker, hans Berømmelse delte Scenens flygtige og usikre Kaar — uløseligt knyttet til S sammenspillet med Flor, og saa reves han pludselig, over al Maade pludselig ud af højst beskedne Forhold og gjordes til Politiker, Fører og Helt, ikke bag Rampelys, men ude i den barske Virkelighed. Selvfølgelig var hans Betydning og Indflydelse ikke udelukkende bundet til Talerstolen, og hans egen naturlige Veltalenhed tillod ham nogenlunde at dække over Laanene. Ogsaa i Hverdagslivet kunde han blænde og vinde, men virkelig Førerevne sad han ikke inde med og savnede omtrent alle Betingelser for at bevare sig selv uskadt under det Himmelspræt, som Folkefordgudelsen legede med ham. — Sammenlignet med de andre Førere var hans Væsen uden Lødighed. Hiort Lorensens storsindede Villie, Fischers heroiske Taalemod og Kochs frodige Initiativ var Grundegenskaber hos dem, medens Skau inderst inde var en lidet positiv Natur — en talentfuld Laaner, Gengiver og Udnytter uden egne Ideer og nyskabende Evne. I Længden formaaede hans smidige Intelligence og Energi ikke at dække over Tomheden.

VI

Laurids Skau. II

(Kampen om Kongen. Audiensen paa Før. Festerne i Gram Slotshave og paa Skydebanen i Kbhvn. 1843).

1843 var Skaus bedste Aar, og da syntes han at staa Maal med sit eget Glansbillede. Som Begynder optraadte han behersket og forsigtig, lod sig lede af Lorenzens og Flors Indsigt og Takt, og Hans Nissen, der som den slesvigske Forenings Formand var hans stadige Medarbejder og Garant, tøjlede hans Fantasteri og holdt det borte fra deres fælles Beretninger og Breve. Hans Audiens hos Kongen paa Før i August, hans Tale i Gram Slotshave d. 18. Septbr. og hans Optræden under Fostbroderskabsfesten i Nvbr. grundfæstede hans Ry, som herefter stod urokkeligt hos den store Almenhed.

Den politiske Kamp om Kongen, der var begyndt i Nvbr. 1842, fortsattes gennem hele det følgende Aar, og den slesvigske Forenings Stilling til ham maa ses fra dette Synspunkt. Medens Kongen havde overgivet Sprogsagen til Kancelliets Drøftelse, fortsatte Foreningen i P. H. Lorenzens Spor for at fremkalde en gunstig Afgørelse og kom derved i den heftigste Krig med Slesvig-Holstenerne. Begge de stridende Parter holdt sig til et „sidste kongeligt Ord“: Danskerne til hans Erklæring om Modersmaalets „naturlige Ret“, Tyskerne til J. Criminils Gengivelse af hans Budskab til de slesvigske Stænder „om Hertugdømmets Selvstændighed og Forbindelse med Holsten“. Saaledes som disse Ytringer forstodes og udnyttedes, gengav ingen af dem Kongens egen Opfattelse, og den slesv.-holst. Version indeholdt endogsaa en grov Forfalskning; men alligevel lod Regeringen begge Parter forblive i deres Vildfarelser og hidsede dem derved kun yderligere op imod hinanden. Heller ikke forsømte Kongen, nu som før, at handle underhaanden. I Juli 1843 sendte han Kandidat Vilhelm Schøler, et af hans mange mærkelige Redskaber, til Nordslesvig for at undersøge Stemningen og indberette om samme. Schøler betroede P. H. Lorenzen, at Kongen var meget gunstig stemt for den danske Sag og „vilde gøre meget, dersom han blot var overbevist om, at det var Folkets Ønske“. Hvor meget eller hvor lidt, der laa bag denne Opæggelse, er ikke godt at sige, men den bevirkede, at Hans Nissens og Skaus Sendelse forberedtes med endnu større Omhu, og godt rustede ankom de til Før d. 5. August.

I sine seks sidste Regeringsaar foretog Chr. VIII hver Som-

mer en Baderejse til Før. „Vilhelminebadet“ i Wyk paa Øens smukke Østerstrand laa beskyttet imod Vestens barske Storme, og den daglige Flodbølge førte stærke, saltholdige Strømme op til Kysten. Kongens udslidte Konstitution havde godt af Kuren, og Befolkningens hjertevindende Optræden tiltalte ham ikke mindre. I Øens historiske Museum findes endnu mange dannebrogssmykkede Minder om den Kongedyrkelse, her gik i Svang. — Disse Baderejser, der paa Hen- eller Hjemturen udstraktes til andre Dele af Hertugdømmerne, benyttedes af de kæmpende Parter for at vinde eller overvælde ham og ledsagedes af Tilkendegivelser, som tilsidst fik en maaske endogsaa afgørende Indflydelse paa hans Holdning. — Da han d. 27. Juli 1843 paa Rejse til Wyk gik i Land i Flensborg, hvirvledes han straks ind i den luende Strid. En Advokat holdt demonstrativt en dansk Velkomsttale til ham, og det loyale Borgerskab hyldede ham med Fakkeltog og Fester, men der indfandt sig ogsaa Deputationer fra omtrent alle Hertugdømmets Købstæder med fanatiske Protester imod den Filial af Nationalbanken, som Kongen efter Ansøgning havde lovet Flensborg. Han fastholdt dog sit Løfte om end med Anstrengelse og med de sædvanlige Forsøg paa at glatte efter. Et Par Dage senere naede han Før; Statholderen og de højere Embedsmænd indfandt sig til Referat, den politiske Stilling, ogsaa i Nordslesvig, drøftedes, og da Kongen lige havde gjort et „ostensibelt“ Skridt til Gunst for de danske Fordringer (Filialbanken), var hans Velvilie foreløbig udtømt. Han synes ikke at have tillagt Kand. Schølers Indberetninger nogen særlig Vægt, og Tidspunktet var ikke gunstigt for H. Nissens og Skaus Ærinde.

Om Audiensen haves to samtidige Beretninger: Kongens Optegnelser i hans Skrivekalender og Hans Nissens og Skaus Føitælling i Brev til Prof. Clausen. Desværre er dette nu kun kendt brudstykkevis og maa suppleres med Skaus langt yngre Fremstilling i Bogen om H. Nissen; men da de oprindelige Kilder stemmer godt overens i alle Hovedpunkter, og da den Del af Skaus Beretning, som interesserer her, bekræftes fra anden Side, kan det med nogenlunde god Hjemmel antages, at det første Møde mellem Kongen og hans nationalt vakte Bønder er forløbet paa følgende Maade.

Foruden talrige Adresser om Tiende- og Kirkekassesagen i Haderslev Provsti medbragte de Bønsskrifter om Stænderforsamlingens Flytning til det loyale Flensborg, om Sprogenes Ligeberettigelse og om Oprettelse af Forligelseskommisioner, hvorved Advokaternes Indflydelse skulde brydes. Deres Modstandere havde dog været paa Færde før dem og bibragt Kongen den Opfattelse, at Hans Nissen var en gammel Krakiler og Skau en ung Vindbeutel. Kun ved Schølers Hjælp op-

naaede de Foretræde, og Kongen modtog dem højst uvillig. — Da H. Nissen havde fremført sit Ærinde, afviste Kongen straks Tiendesagen, der var en Stændersag og ikke vedkom dem, ligesom det maatte antages, at Kirkekassens Formue tilhørte Kongen som Godsejer og kunde bestyres af hans Ombud. Til sidst talte han sig hidsig og varm og beskyldte dem for selv at have efterskrevet Navnene paa Adresserne. H. Nissen blev ligbleg af Vrede, og da Kongen pavserede, udbrød han med en krænket Æresfølelses hele Djærvhed (i Folkemaalet): „Dette skulde ingen have dristet sig til at sige mig undtagen min Konge!*) I henved 30 Aar har jeg nu været Sandemand; men aldrig har nogen, end ikke min arrigste Fjende, beskyldt mig for Falsk!“ Kongen (overrasket): Naa, naa, jeg mente det ikke saa ilde; men man har sagt mig, at Underskrifterne ikke er ægte. Hans Nissen: Ja, hvis der findes et eneste Navn (undtagen vore egne), som vi har skrevet, saa maa D. Maj. tage vore Hoveder. Men man har løjet for Dem, og vi forlanger Undersøgelse! — Derefter gled Samtalen ind i roligere Former, og Hans Nissen fortæller:

„Efter at dels den ene, dels den anden af os havde talt om vore forskellige Anliggender, spurgte Kongen medundertegnede Skau: „Er det Dig, som talte paa Skamlingsbakke?“ og efter at have faaet et bejaende Svar erklærede han, at han havde læst denne Tale med største Fornøjelse og forlangte nu en sammenhængende Fremstilling af de slesvigske Forhold. I et sammentrængt Foredrag, der vel varede et godt Kvarter, gav Skau en alvorlig Skildring af vore udviklede Forhold, hvorpaa Kongen hørte med spændt Opmærksomhed, og efter at dette var til Ende, gav han omtrent følgende Svar: „Det glæder mig meget at høre Dig tale, dels fordi Dit Foredrag er interessant, dels fordi jeg deraf erholder den Overbevisning, at Du virkelig selv var i Stand til at forfatte Din Tale paa Skamlingsbakke, som man har villet paastaa ikke var muligt. I øvrigt glæder det mig at høre af Bondens egen Mund en grundig og uhildet Fremstilling af Forholdene, og jeg skal saa vidt mulig søge at imødekomme Eders Ønsker.“

„Vi tog derpaa atter Ordet og fremstillede vor forkuede Tilstand, hvorledes Embedsmændene tyranniserede os, hvorledes Advokaterne igen beherskede disse og plyndrede vor Pung, og hvorledes vi stod værgeløse ligeoverfor dem alle paa Grund af Sprogtyranniet.“ — Ifølge Kongens Optegnelser klagede de

*) Ifølge den stedlige Overlevering i Hammelev lød hans Ord: „De skuld' ponedo (pinedød) ingen ha vovet aa sej mæ, undtejn mi Kong!“ Min Hjemmelsmand (Fru Dyrslæge Schmidt i Haderslev, en Datter af Jakob Hansen Friis i Fredsted) havde mange Gange hørt dem genfortalt af Hans Nissen, og dermed er de bekræftet.

særlig over Herredsfoged O. Kier, der havde forment dem at ophænge Sprogtavlen i Tinghusets Retssal. „Jeg svarede dem, at de havde fejlet i ikke at anmelde saadant for ham — — — og henkastede Tanken at ophænge den i Kirken, hvilket jeg ogsaa siden sagde til Amtmanden.“ —

„Senere skildrede vi den slesv.-holst. Fest af 12. Juli i Hundeklemmen ved Aabenraa i sin fulde oprørske Skikkelse. Vi fortalte, hvorledes vi havde udholdt en 2 Timers Kamp med Tiedemann for at forsvare Kongen, hvem man beskyldte for Uretfærdighed, og for at forsvare Statens Enhed, som truedes. „Det smerter os, at vi skal bedrøve D. Maj. med saa sørgelige Sandheder, men vor Samvittighed forbyder os at tie, ligesom vi ogsaa føler, at kun det sømmer sig for ærlige, danske Bønder at tale aabenhjertigt og uforbeholdent til deres Konge.“ Da vi havde endt dette Foredrag, stod Taarerne Kongen i Øjnene, og det varede nogle Øjeblikke, inden han gav efterfølgende Svar: „Du taler saa hjertelig, min Søn, og dog saa kraftig, at jeg bliver rørt ved at høre Din Tale. Det var meget velbetænkt, at I indfandt Eder paa Festen ved Aabenraa, da man derved blev overbevist om, at jeg endnu har hengivne Bønder i Slesvig. Modtag min Forsikring om, at jeg skal vide at beskytte Eder, som det sømmer sig en Konge, og bring Bønderne i Eders Hjem min kongelige Hilsen.“

Hans Nissen og Skau mente fuldstændig at have vundet Kongen, og utvivlsomt har deres faste Optræden medvirket til at hindre de Anslag mod Foreningen, som var i Gære. Kongen skrev: „Det vakte min højeste Forundring, at Bonden kunde tale saa forstandigt og med saa velvalgte Udtryk, blot af naturlig sund Sans. Jeg skjulte ikke denne min Beundring for Amtmand Johannsen, som var meget ængstelig for, hvad de havde forebragt, og paastod, at de talte efter P. H. Lorenzens Indskydelse. . . . Jeg paalagde Amtmændene alvorligen at se min Villie om det danske Sprogs Haandhævelse efterkommet af Embedsmændene og Bønderne behandlet med Humanitet for at indgyde dem Tillid og formene den skadelige Indflydelse udefra.“ — Men ifølge H. Nissens og Skaus Referat udtalte han gentagne Gange Ønsket om, at „den slesvigske Forening udvikle sig selvstændig, holdt al fremmed Indflydelse ude og ikke lod sig paavirke fra Kongeriget og især ikke fra København, de liberale, nationale og skandinaviske Sympatiers Hjemsted,“ d. v. s. han fastholdt sit Mellemlandpunkt eller, hvad han kaldte, sin upartiske Holdning. Nordslesvigs Nationalisering var aldeles ikke hans Maal.

Beretningen om Audiensen vakte Jubel i den slesvigske Forening og stor Opsigt i Københavns liberale Kredse. Med Tak for Hans Nissens og Skaus Brev skrev Prof. Clausen tilbage:

„Jeg tilstaar for min Del, at jeg ikke har kunnet læse Beretningen . . . og jeg har læst den flere Gange og forelæst den for flere — uden Bevægelse og Begejstring. En saadan Scene mellem Kongen og hans Bønder hører til de forsvundne Dage af et kraftigt Liv i Norden og er Vidne om, at denne Kraftens Aand endnu er lys og levende paa visse Steder, og visselig, hvor den er, maa endnu alt kunne bringes i Orden og Lave“. — Da P. H. Lorenzen seks Uger efter havde Foretræde paa Sorgenfri, var Kongen endnu helt betaget af Laurids Skau. „Han roste ham meget,“ skrev L., „og jeg tror næsten, at denne simple Bonde kan udrette mere hos ham end alle vi andre.“

Imidlertid fortsatte Foreningen sin Virksomhed. Den 14. August udviklede Flor sine Tanker om den paatænkte Folkehøjskole og fremkaldte en livlig Drøftelse. To Dage senere indfandt Hans Nissen sig selv femte hos Amtmand Johannsen og forlangte Sprogtavlen genophængt i Tinghusets Retslokale, og da Amtmanden rent ud afslog dette, truede han med at foretage en ny Rejse til Før. Dette skræmmede Amtmanden, der sandsynligvis kendte Kongens Stemning nøje. Han udbad sig otte Dages Betænkningstid, men fik kun to, og da H. Nissen d. 18. atter indfandt sig paa Amtshuset, gav baade O. Kier og Amtmanden deres skriftlige Minde til, at Tavlen genophængtes i Retslokalet, dog paa Betingelse af, at „Dvk.“ ikke maatte omtale Sagen. Nogle Dage efter var Tavlen paa sin Plads, og her hang den, indtil slesv.-holst. Friskaremænd slog den i Stykker 1848.

Denne Sejr over Embedsmændene gav Nordslesvigerne øget Fasthed og Mod, og desuden var det et stort Held, at Flor genvandt sin Sundhed og med den Indflydelse hos dem. P. Hiort Lorenzen blev nemlig atter Genstand for økonomiske Angreb og stod foran en fuldstændig Ruin, der lagde Beslag paa hans Tid og Kræfter, og Bønderne, der maatte stole mere paa et naturligt Instinkt end paa afklarede Tanker, kunde ikke undvære en klog og myndig Overledelse. Flor traadte da i samme Forhold til dem som til sine ældre Medarbejdere. Særlig Hans Nissen kom ham tillidsfuldt i Møde; „thi,“ sagde han, „naar den lærde Professors Tanker kan passe i vore praktiske Hoveder, er vi temmelig sikre paa at være i det rigtige Spor.“

Kampen om Kongen fortsattes derfor med uformindsket Kraft. Da der skulde overrækkes de Deputerede Nis Lorenzen og Posselt en Hædersgave for deres Optræden i Stændersalen 1842, og da Vesteregnsens Bønder hidtil havde holdt sig tilbage fra Foreningslivet, planlagdes en Folkefest paa Kongens Fødselsdag ($18/9$) i Gram Slotshave, hvor Befolkningen var vant til at komme. Efter Samraad med Førerne skulde Skau her udtale „alvorlige Sandheder ligesom paa Højskamling“, først og frem-

mest „smigre“ Kongen, vinde Vestboerne og forklare Højskolens Betydning. I god Tid bestilte han Talen hos Flor, og den nævnte Dag holdtes en vellykket Fest i den smukke Park, et Skamlingsstævne i det mindre, besøgt af c. 1000 Mennesker, deriblandt mange „dannede og formuende“ Ripensere. Efter at Hædersgaverne var blevet overrakt med korte Taler, raabte Skaus Venner ham op paa Talerstolen, for at han kunde holde en „improviseret“ Tale, H. Nissen plantede sig ved Siden af ham som for at „sætte Stemplet paa hans Ord“, og han holdt „et glimrende Foredrag . . . endog naturligere og nettere end paa Skamlingsbanke. Ikke eet Ord stammede han paa. Det klædte ham godt, naar han enkelte Gange holdt inde, tog sit Tørklæde frem og viskede Sveden bort af sin Pande. Saa gik det løs igen. Skriget og Bravoraabet overdøvede ham ofte . . . Lærer Klostergræd af Glæde over sin Elev!“

Talen var et ypperligt Indlæg i den standende Strid og maa læses i sin Helhed. Flor—Skau søgte at løfte Kongen op i de store Folkefyrsters Række. Han var ikke blot Adelens og Embedsstandens Ven, men ogsaa Folkets Beskytter, og naar hans Handlinger ikke hidtil havde baaret den rige Frugt, de fortjente, skyldtes det Folkets Uforstand og Dorskhed. Nordslesvigerne maatte slutte sig tæt sammen om Kongen og om Foreningen og af al Magt støtte det Oplysningsværk, som den paatænkte Højskole snart vilde begynde iblandt dem. Selvstændige og oplyste kunde de da selv dømme, om de ønskede Forbund med „de danske Hjerter eller med den holstenske Nelde!“ — Hyldest-raabene for Kongen, Skau og Hans Nissen rungede ud over Egnen, og en varm patriotisk Stemning bar hele Festen.

„Dvk.“s Beretning om den var dog næppe udsendt, før der planlagdes et nyt Anløb paa Kongen. Under sit sidste Ophold i Kbhvn. havde P. H. Lorenzen hørt meget om den Beundring, Bøndernes Optræden vakte; der taltes endogsaa om at foranstalte en Æresfest for Skau, og Lorenzen „pustede til Ilden“. Flor, der stod foran sin sædvanlige Efteraarsrejse til Hovedstaden, hvor han denne Gang vilde virke for Højskolesagen, ønskede ligeledes at have sine nye Medarbejdere hos sig, ikke mindst „for at styre lidt med under dette Togt, da han ikke turde overlade dem til sig selv eller til Vennerne i Kbhvn.“ For at dette kunde ske, forlængede han sit Ophold i Kbhvn., Bønderne opfordredes til at opsøge ham først af alle, og senere ledede han alt, skønt hans Navn aldrig nævnes i Beretningerne.

Hans Nissen og Skau havde dog ikke rigtig Mod paa atter at træde frem for Kongen, og først efter en vellykket Rejse til Odense for at lykønske Kronprinsen til hans Fødselsdag ($\frac{6}{10}$) gav de efter. Foreningen bemyndigede dem til som Deputation at foredrage flere af dens Anliggender for Kongen, og den 27.

Oktbr. afrejste hele Bestyrelsen: H. Nissen, Skau og Nis Stefensen til Kbhvn.

Deres Rejse blev en Kæde af Fester. Det var første Gang, at disse Bønder saa Landets Hovedstad, og det var første Gang, Hovedstaden mødtes med „sønderjydske“ Bønder. Overraskelsen var maaske lige stor paa begge Sider. Drewsen var deres Fornøjelsesraad og sørgede for, at de fik alt at se, hvad Kbhvn. kunde byde dem. Kongen modtog dem i en lang Audiens, Kunstnerkongen Thorvaldsen foreviste dem sit Atelier, det kgl. Teater spillede „Erik og Abel“, der mindede om slesvigske Nytdsforhold, Grundtvig talte bevægede Ord til dem om Folkeaaenden, som klarligen havde givet sig til Kende i deres Midte, og de indførtes i private Selskaber, hvor alt af Navn synes at have været til Stede. For Hans Nissen blev Rejsen uforglemmelig og for Skau afgørende.

Deres Foretræde hos Kongen var vel nok det mindst vellykkede Afsnit af Rejsen. De talte baade oprigtigt og djærvt til ham og gentog deres ældre Andragender om Forligskommissioner, om Stænderforsamlingens Flytning til Flensborg og om Kirkekassens Omordning. Ligeledes klagede de bittert over Embedsmændenes Utroskab mod Riget, ja, havde endog Mod til at revse den Misbrug af Ordensdekorationer, der gik i Svang overfor Statens aabenlyse Fjender. Kongen var dog ret reserveret. Selv paa deres Hovedandragende om en Folkehøjskoles Oprettelse fik de et undvigende Svar og „maatte kun betingelsesvis“ gøre Aftale med den kongerigske Komité om Skolens Grundlæggelse, ligesom han nu „hos Skau fandt mere Trods og Selvtillid end paa Før, hvor han saa fuldkommen maatte erkende hans Sindelag og Gaver“.

Ikke desmindre vandt hans Huldsalighed ogsaa denne Gang Bønderne, og de forlod ham med det Hovedindtryk, at han „med Klarhed fattede vor hele Stilling, med Inderlighed gik ind paa vore patriotiske Foretagender og med Glæde saa os modarbejde Landsforræderiet — — — Men paa den anden Side blev det os ogsaa klart, at H. Maj. stod ene, idet næsten hele Embedsstanden var hildet i slesv.-holst. Garn“ — og at han derfor ikke formaaede at hjælpe. Denne Forklaring godkendtes af Samtiden og gentages endnu, men er uden Værd.

Kongen var ikke en saadan Stakkel. Et Vink fra ham vilde dengang have faaet Amtmænd og Herredsfogeder til at bøje sig som Pilevaand; men saadanne Vink kom ikke. Alle disse Anløb, Audienser og Adresser lige fra P. H. Lorezens ved Nytaarstid 1843 og til L. Skaus i Maj og I. Fr. Schouws i Juli 1844 prellede af paa hans politiske Kurs og maatte prelle af, fordi de savnede det Faremoment, som d. 2. Decbr. 1842 havde behersket hans frygtagtige Sind og bestemt ham til at gøre

Danskheden politiske Indrømmelser. Disse tre Bønder og deres seks Snes hjemmesiddende Fæller betød ikke ret meget i hans Øjne, selv den saa frygtede P. H. Lorenzen havde han fornylig set hos sig som Supplikant*), og Flor var en afhængig Embedsmand. Her var i Sandhed intet at frygte. Nordslesvigerne var for faa, og den kongerigske Opposition holdtes i Ave. Efter Audiensen skrev han da ogsaa ganske tørt i sin Kalender: „Noget maa der fra Regeringens Side ske for at bestyrke disse *ellers**)* gode Undersaatters Tillid“, d. v. s. han delte ikke deres nationale Iver, der skete heller ikke noget for at styrke deres Tillid, og det „sidste kgl. Ord“ om Modersmaalets naturlige Ret blev ikke gentaget.

Men een Mand forstod ham. Da det en Maanedes Tid senere lykkedes Embedsmændene, støttet til „det sidste kgl. Ord“ i Stænderne, at puste Liv i den slesvigske Provinsialisme og fremkalde en Række „Sogneopstande“ imod den ny danske Retning, skrev P. H. Lorenzen: „Kongens usle Færd er Skyld i, at vore Fjender saaledes kan rase. I en saadan Krisis ikke at ville række os saa meget som en lille Finger, at lade sig foresnakke af det elendigste Hofkryb er uværdigt den Post, han beklæder. Jeg foragter ham af mit ganske Hjerte“. Det var endelig et nyt Signal, og det varslede om Selvhjælp af anden Art og om de Optrin, som i det kommende Aar skulde gennemryste Parterne.

Dagen efter Audiensen var Bønderne hos Prof. Clausen for at forhandle med „Syvstjernen“ om Højskolens Grundlæggelse, og her gik det bedre. De national-liberale Førere saa ikke med virkelig Sympati paa Grundtvigs Skoletanker, H. N. Clausen havde kritiseret Flors Plan hvast og navnlig fremhævet, at en Lærestalt, der ikke byggedes paa solid Kundskabstilgængelse, maatte forfalde til løst og tomt Ordgyderi. De liberales Maal var en dansk Latin- og Realskole; men dels vilde en saadan koste mange Penge, som endnu ikke var skaffet til Veje, dels kunde det befrygtes, at den dansktalende Almue, i hvert Fald i de første Aar, ikke ret vilde have Sans for eller Evne til at udnytte Skolen, og det hele kunde ende med et Nederlag. Overfor en beskeden Bondehøjskole var der ingen saadanne praktiske Betænkeligheder; Midlerne havdes, og den første Snes Elever kunde forhaabentlig sammenbringes. Desuden gjaldt det for den kongerigske Komité om at faa begyndt, og efter at Flor havde foretaget nogle Ændringer i sin Plan, overvandt han den sidste Modstand. Da Deputationen indfandt sig hos Prof. Clausen, var Sagen afgjort. „Vi havde Lejlighed til at gøre den Er-

*) Da Lorenzens Sønner forfulgtes af Skoleungdommen i Haderslev, havde han henvendt sig til Kongen for at faa dem optaget paa Sorø.

***) Fermhævet af Forfatteren.

faring“, skrev Bønderne i deres Rejseberetning, „at det ingenlunde er vore københavnske Venners Hensigt at herske eller forskaffe sig nogen egentlig bestemmende Indflydelse paa os. De erklærede nemlig tydeligt og lydeligt, at de aldeles ikke vilde handle paa egen Haand, men kun yde os en saadan Understøttelse, at vi kunde blive i Stand til at væрге os selv mod den voldsomme Fremtrængen fra Syden og bevare vort Sprog og vor Nationalitet“.

Nogle Dage senere skrev Flor til Koch: „Jeg anser denne Rejse, som rigtignok kostede mig seks Uger, for meget indbringende. Det er lykkets at faa baade de gamle liberale (Clausen, Schouw etc.) og de unge (Giødwad, Ploug, Lehmann osv.) til at overlade os Overkommandoen i Nationalkampen og at tro paa vor Overvisdom og Overudholdenhed. De vil overlade os Brugen af 11—12,000 Rdl. til Anskaffelse af en Gaard og 400 Rdl. aarlig i fem Aar til en Lærer“. Dermed var Højskoleplanen økonomisk sikret.

Deputationens Ophold i Kbhvn. afsluttedes 5. Nvbr. med en Festmiddag paa den kgl. Skydebane i de samme Lokaler og til Dels med de samme Deltagere som under Festen for P. H. Lorenzen 10 Maaneder tidligere. Men medens Lorenzen paa Grund af indre Bevægelse kun havde formaaget at fremstamme en Tak, holdt Skau nu en Tale, der klang som en Fanfare, og han kunde gøre det, fordi han var Aktør, og fordi Flor havde forsynet ham med en Tekst, der lagde ham de rette Ord i Munden og samtidig forkyndte Flors Program: Med Kongen for og ved Folket! — I. Fr. Schouw førte Forsædet, H. N. Clausen, Grundtvig, Orla Lehmann, Tscherning o. fl. talte; men Skau overstraaled dem alle. Da Clausen havde endt Talen for Hædersgæsterne med Ønske om, „at det maa kendes mere og mere, at en virkelig national Aand er til Stede i det danske Folk Nord og Syd for Kongeaalen, redbon til selvstændig og vedholdende, sammensluttet og opofrende Gerning“ — svarede Skau:

„Mine Herrer! Da vi i Nordslesvig havde besluttet offentlig at vise Nis Lorenzen og Posselt vor Erkendtlighed, fordi de havde haft Mod og Fasthed nok til at holde paa vort Modersmaals Ret og værne om vor Folkeære, valgte vi en Dag, som ved sin egen Betydning kunde kaste Glans over vor Fest. Vi valgte Hs. Maj.'s, vor allern. Konges Fødselsdag, Christ. VIII var det, hvem Forsynet i sin Naade skænkede et Hverv, saa højt og saa kongeligt, som det sjælden falder i Kongernes Lod: At bryde de Aandslænker, der i Aarhundreder havde hvilet paa en ædel og kraftig Del af Folket. Begyndelsen har Han gjort, og Han har lovet ej at ville standse, før Værket er fuldendt. Jeg bragte det kongelige Løfte frem for Forsamlingen i Gram

Slotshave, og Tusinders Stemmer overdøvede mig med Jubel; thi ingen tvivlede paa, at Kongen vilde indløse sit Løfte. Heller ikke indnu tvivler vi derom, kan og vil ikke tvivle derom; thi hvo skulde være Folkets Ven, naar Kongen ikke var det? Og hvor paa Jorden vil Kongen finde en varmere og stærkere Ven, end i det Folk, hvis Velgører og Beskytter Han er. Og naar Han engang har indløst sit Løfte og staar derovre iblandt os, omringet af mange tusinde selvstændige Mænd, hver Mand en trofast Ven, som tilraaber Ham: Tak Konge, fordi Du brugte Dit Scepter, ikke til at bøje vor Nakke, men til at rette vor Ryg, ikke til at kue vort Sind, men til at rejse vort Mod, saa at vi ikke maa behøve at se til Jorden, men frimodigt kan se lige ud! — Naar mange tusinde Stemmer tilraaber Ham Tak, fordi Han var en ret Konge i Landet, da skal Christ. VIII nok føle, at, om end hans Dagværk var strengt og surt, maaske strengere og surere end mangan Andens, saa lønner Aftenen Ham med en dyb Fred i Hans Sjæl og en kongelig Glæde i Hans Hjerte. Vi tvivler ikke og vil ikke tvivle: Kongen skal nok indløse sit Løfte.

Men, mine Herrer, jeg staar i Dag i en Kreds af Mænd, som allerede for en stor Del har indløst sit Løfte. Ikke alene Danmarks Konge anraabte vi om Beskyttelse imod vore mægtige og listige Undertrykkere; thi vi vidste, at naar Kongerne maa kæmpe for Folket, er Folkets Kraft deres hvasseste Sværd og dets Enighed deres stærkeste Skjold. Vi henvendte os ogsaa til vore Medborgere baade i Syden og i Norden. Fra Folket med Nelden til Vaaben lød Svaret: Afsværg først Eders Mødres Maal og Eders Fædres Sæder, kom saa igen! — Men de danske Hjerter aabnede sig for os, og de talte: Vi fordrer intet Offer, som gør Hjertet Ve. Vil I i os se Eders Brødre, da deler vi gerne Godt og Ondt med Eder. Og det blev ikke ved Talen, mangan Mand har alt bragt sin Skærv, for at vi kan smede Vaaben til vor helige Kamp for Aandens Lys og Frihed.

Mine Herrer! Jeg taler ikke alene i mit eget Navn og i mine to Venners, som have anmodet mig om at føre Ordet for dem; i hele den slesvigske Forenings Navn takker jeg enhver Broder i Kongeriget, som har rakt os sin Bistand. Vi kan vel trænge til den; thi Kampen er ikke snart til Ende, og den vil blive hedere, end den er. Stod hele Nordslesvig som een Mand, da var vi stærke nok ved os selv, thi hvad er stærkt som et enigt Folk med dets Konge i Spidsen? Men saaledes er det ikke endnu. Ikke enhver Mand iblandt os er en begejstret Patriot, der kan jage ud sin Forfængelighed, sin Misundelse, sin Angst, sin Karighed, og hvad alle de Jammerligheder inden i os hedder, hvoraf en listig Fjende laver det tykkeste Bind for vore Øjne, det fasteste Baand om vore Hænder, den strammeste Snøre om vore

Fødder. End mindre kan enhver Mand iblandt os være en Helt, der, som den Herkules vi nylig saa i den gamle Mesters Værksted, staaer med Brystet frem og med Køllen i sin Haand, med hele sin Mine og Stilling sigende: Her er jeg, hvo tør komme mig for nær? — Men dog vaagner Livet flinkt hos os derovre; mange Fordomme og mange Smaaligheder drager allerede ud af vore Huse og Byer, og flere vil følge dem over Grænsen. Og hvis det er, som det synes, at Mange i Kongeriget have besluttet at staa og falde med os i denne Kamp for hele det danske Folks Ære og aandelige Liv, saa skal vi med Guds Hjælp nok faa Bugt med den lede Troid, og det skal vise sig, hvilke Kræfter der ligger i et Folks Nationalitet.

Mine Herrer! Vil De tømme dette Glas med os, naar vi Nordslesvigere i vore og de hjemmesiddendes Navn byder Dem Fostbroderskab? Men det skal være ment, som om vi paa gammel dansk Vis blandede Blod med hinanden!“ —

Talen udløste bundne Tanker og slog ned som Lyn i en Forsamling af Mænd, der i Nationalsagen ventede sig lige saa meget af den enevældige Konges Magtfuldkommenhed som af deres eget Arbejde. Laurids Skau var med eet Slag blevet en Berømt-hed. „Hans smukke og mandige, paa een Gang beskedne og djærve Personlighed“ gjorde et overvældende Indtryk i offentlige og private Kredse. „Fdrl.“ omtalte ham som „denne kloge, aandrige og energiske Bonde“, og støttet til Talen udstedte Orla Lehmann — rigtignok uden at kende Sagens punctum saliens — en formelig Forholdsattest for ham, hvori det hedder: „Skau kom ved denne Lejlighed i Berøring med Mænd af alle Klasser og af alle politiske Partier, og den mandige Aabenhed og Naturlighed, den Klogskab og rigtige Takt, hvormed han bevægede sig under saa nye og vanskelige Forhold, har sikkert hos alle efterladt den Overbevisning, at han var sin vigtige Opgave voksen, ligesom hans personlige Elskværdighed har vundet ham alle Hjerter“.

Der kunde anføres mange andre Vidnesbyrd om den Lykke, han gjorde, og hvad er der saa ikke blevet sagt ham mundtligt, ikke mindst af bedaarede og flirtende Kvinder, der „protegerede“ det mandigskønne „Naturgeni“, Nordslesvigs O’Connell! For en kort Stund vandt han P. H. Lorenzens fulde Hengivenhed og mindede ham om hans „forlængst afdøde ældste Søn“. C. Ploug blev hans Dusbroder, og selv Koch, der kendte ham bedst, naaede til at kalde ham et godt Menneske.

Men Virak er en usund Føde. I Juli 1844 skrev M. Goldschmidt til Koch: „Deres Høvdinge begaar en forfærdelig Fejl med at gøre for meget af Laurids Skau. De trækker ham op til sig; men derved risikerer de at trække ham fra Bønderne, og hvad

er L. Skau uden sin Bondeindflydelse? Gid man aldrig maa komme til at fortryde denne ukloge Adfærd“. — Desværre var Flor nødt til at fortsætte det begyndte Spil. Kongerigets endnu svage nationale Kræfter kunde ikke undvære de stimulerende Tilraab, og med Hensyn paa Nordslesvig skrev Koch med et Suk: „Kommer Skau ikke til at tale (paa Fjellumhøj), bliver der kun lidt ved det hele“. Ogsaa Forgudelsen fortsattes derfor med tiltagende Styrke, og, som Mørk Hansen skrev: „Det vilde vel have været et sandt Mirakel, om den 26-aarige Gaardmand ikke havde taget Skade af denne eksempelløse Hyldest“. I hans Breve træffes meget tidlig ikke alene overdreven Selvfølelse, men af og til ogsaa kuriøse Udslag af Selvforgudelse. Forstanderen paa Rødding Højskole maa ikke ansættes, før Skau har taget Maal af ham med sine „Ørneøjne“, og hans eget Signet skal, ligesom den slesv. Forenings Segl, udstyres med Løver*), mindre kan ikke gøre det. I Aarene 1844—45 staaer han i Forvandlingens Tegn. Kilderne tillader os nu at se Daidens Begivenheder og Personer, ikke mindst Laur. Skau, indefra, og vi undres lige saa meget over hans Vildfarelser som over den Usandfærdighed, hvormed han søger at besmykke dem. Utilfreds med sin Stilling som Festtaler og Paavirker hjemme, vilde han være Diplomat. Højest af alt beundrede han Flors Evne til at forhandle med alle Dele og alle Partier af det danske Folk, og han vilde ligne denne „Nordens største Diplomat“. Opmuntret af sit Held hos Kongen paa Før og hos de liberale i Kbhvn. og ligefrem udsendt af Clausen og Flor som Forhandler under Sprogrøret i Maj 1844, opkastede han sig fra nu af til Rejseagent for de nationale og politiske Anliggender uden at ændse Flors stadige Lære: at kun en overlegen, aandelig dannet og kraftig Personlighed formaar at føre et Folks Sag til Sejr.

*) $\frac{2}{3}$ 44 skriver han til Flor om Foreningens Segl og tilføjer: „Ligeledes beder jeg om Raad og Anvisning, hvorledes mit eget private Segl skal indrettes. De mente, at den blotte Løve var nok, men jeg er af en anden Mening“ osv. — Men Flor kunde jo heldigvis sin Holberg!

Den nordslesvigske Provinsialisme

(Kongen og J. Reventlow-Criminil. „Det sidste kongelige Ord“. Frafald i den slesvigske Forening. „Sogneopstandene“ imod den nydanske Retning. Sognefogedforeningen m. m.)

Indtil Stændersamlingen 1842 havde den slesvigske Bondebefolkning ikke ladet sig anfægte af de slesvig-holstenske Ideer. Den levede trygt i nedarvet Statspatriotisme og kendte intet til en statsretlig Forskel mellem Slesvig og de øvrige danske Provinser. I ni Slægtled, fra Hertug Hans d. Ældres Død 1581, havde Bønderne i Haderslev Amt været Kongens Tjenere, medens deres Standsfæller i andre af Rigets Egne længe trælledede under Adelen. Ved Souverænitetssakterne 1658 havde Kongen og den gottorpske Hertug opnaaet souveræn Fyrsteret over Landet, dog med den Indskrænkning, at dette ingensinde maatte afstaas eller sælges til Skade for den danske Krone, og at det skulde forblive inden for Rigets gamle „Skel og Linier“. Ved Arvehyldingen 1671 havde Kong Christian V dernæst, fra selve Hyltingsbrevskaberne, fjernet den slesvigske Hertugtittel og siden stadig optraadt som Konge overfor Landet. Ligeledes maatte Embedsmændene fra denne Tid træde i Ed og Pligt til den „absolut souveræne Konge og det kgl. Arvehus“, og Præsterne havde Søndag ud og Søndag ind i næsten 200 Aar bedt for den samme Konge og hans Arvehus. Nis Lorenzen Lilholt og Hans Nissen i Hammelev maatte helt tilbage til deres Tipoldefædre i 3. eller 4. Led, før de mødte en slesvigsk Hertug i statsretlig Forstand, ethvert Minde om en saadan var forlængst udslukt i Befolkningen, kun Kongen var dens rette Herskab og Beskytter.

Hvis Slesvig-Holstenismen skulde bane sig Vej til Kongeaen, maatte dette Tillidsforhold og den statsretlige Opfattelse, hvorpaa det hvilede, nedbrydes, og dette Arbejde indlededes for Alvor i Stændersamlingen 1842. Advokat Beseler indsmuglede et Forslag om, at Kongen som Hertug af Slesvig skulde tiltræde det tyske Forbund, og, efter Samraad med Hertugen og Præsidenten, ligeledes Forslaget om Haderslev Amts Indlemmelse i Jylland. Dette sidste var kun et Skræmmeskud, men paavirkede i høj Grad Provinsfølelsen i Nordslesvig. — Med ikke mindre Iver tilsigtede den ny-danske Retning en dansk Enhedsstat til Ejderen, og hvis Kongen vilde bevare den bestaaende Helstat i nedarvet Form, var det paa høje Tid, at han traadte handlende frem, hvad ogsaa skete, men rigtignok paa en højst usikker Maade.

Først lod han J. Criminil afgive følgende Erklæring i de slesvigske Stænder: Kongen tænker ikke paa at forene Slesvig eller Dele deraf med Danmark eller at sætte det i statsretlig Forbindelse med Tyskland; men det er meget mere hans Hensigt at bevare Hertugdømmet som saadant og hverken gøre det dansk eller tysk. — Denne Erklæring tilfredsstillede ham dog ikke, og han indhentede derfor en Betænkning i Sagen hos Grev Rantzau-Breitenburg, der levede paa sit Gods i Holsten, men vedvarende var Medlem af Statsraadet. Hovedindholdet af Rantzaus Skøn kan sammenfattes i følgende Sætninger: Hertugdømmet Slesvig er et af det danske Rige udsondret, selvstændigt Hertugdømme, uafhængigt saa vel af Danmark som af Tyskland og ene og alene tilhørende Danmarks Konger, hvorfor alle „taabelige Ideer“ om dets Optagelse i det tyske Forbund maa afvises lige saa fuldt som de danske Indlemmelsesbestræbelser. Mellem Slesvig og Holsten bestaar ingen statsretlige, kun administrative og legislative Forbindelser, og disse kan opretholdes, saa længe den slesvigske Befolkning ønsker det.

Kongen benyttede denne Betænkning, men med en Tilføjelse, der bragte den i Overensstemmelse med Souverænitetsakterne fra 1658. Han befalede J. Criminil ved Stændernes Slutningsmøde d. 21. Decbr. at afgive en ny Erklæring, hvori det hedder: Jeg holder det for særdeles vigtigt, at De som Regeringens Organ i Deres Slutningstale afholder Dem fra enhver Ytring, der kunde udlægges til Fordel for et enkelt Parti eller stod i Samklang med den i Hertugdømmerne herskende Bevægelse. „Derimod skal De, kun for at berolige begge Partiernes Bekymringer, udtale, at Kongen saa vist vil opretholde saavel de statsretlige Forhold, hvorpaa Hertugdømmet Slesvigs Selvstændighed under Danmarks Krone beror, som dets Forbindelse med Holsten“. Men Criminil afgav ikke Erklæringen ordret. Efter Samraad med Statholderen udelod han de fremhævede Ord „under Danmarks Krone“, hvorved Kongens Udtalelse allerede fik et slesvig-holstensk Anstrøg, og dernæst tillod han, at Forsamlingens Præsident yderligere omfortolkede den forvanskede Erklæring og vendte fuldstændig op og ned paa Rantzaus og Kongens Tanker. I umiddelbar Tilslutning til Criminils Tale ytrede Falck: „Naar H. Kgl. Maj. i dette Øjeblik har ladet erklære ogsaa fremtidig at ville opretholde og beskytte Hertugdømmet Slesvig, vort elskede Fædreland, i dets Integritet og Selvstændighed, Landets statsretlige Forhold, og dets hidtidige statsretlige Forbindelse med Holsten — saa vil denne Erklæring fuldstændig berolige den slesvigske Stænderforsamling og fordrive alle mulige Bekymringer for Landets Fremtid“.

Det hele virker paradisk. Kongens øverste Embedsmænd: Statholderen, Kommissarius og Stænderpræsidenten (kongevalgt

Medlem for Landsuniversitetet) forvansker hans Ord, maler ham et X for et V — og dette gør de ikke alene ustraffet, men Kongen lader endogsaa, uden mindste offentlig Indsigelse, Forvanskningen blive staaende som en ret Forklaring af hans politiske Hensigter. Som Fr. Fischer skrev: De Karle kunde i Sandhed gøre, hvad de vilde. Ganske vist krævede Kongen en Forklaring af Criminil, „da han ikke for alt i Verden vilde give det slesvig-holstenske Parti nogen Fordel“, men efter at denne havde sendt ham en hykkelsk Undskyldning, døde det hele tilsyneladende hen. Greven holdt Jul paa Emckendorf, rejste senere til Augustenborg for at ordne Boet efter den afdøde Enkeher tuginde Louise Augusta, og først d. 6. Febr. 1843 kom han tilbage til København og overtog sin Virksomhed som Kancellipræsident. Men heller ikke her lagde han Skjul paa sit Sindelag. Efter nogle faa Samtaler overbeviste Kongen sig om, at „han var en fuldkommen Slesvig-Holstener“ og „ganske gennemtrukket af slesvig-holstenske Principper, at han i enhver Foranstaltning til Danskhedens Fremme kun saa skadelige „Neuerungen“ og i Statsraadet „tydeligen talte det slesvig-holstenske Partis Sag“.

Kongen havde derfor haft al Grund til at fremkalde et Opgør, men foretog sig intet. To Maaneder senere stødte de heftigt sammen i et Statsraadsmøde om et beslægtet Spørgsmaal, og J. Criminil indgav sin Afskedsbegæring, da han mente ikke længere at besidde Majestætens Tillid; men uagtet dette sikkert forholdt sig fuldstændig rigtigt, og uagtet Kongen ikke „for alt i Verden vilde give det slesvig-holstenske Parti nogen Fordel“, bekræftede han ham dog i hans Embede og lod i de følgende halvfjerde Aar denne farlige Mand staa i Spidsen for Hertugdømmernes Styrelse, indtil Oprørsbevægelsen — beskyttet af Ministeren — var i Færd med at vokse ham over Hovedet og tvang ham til at handle.

Kongen havde fuldt op af Indsigter og Meninger, men desværre ingen egen Overbevisning. Den statsretlige Opfattelse, der var kommet til Orde i hans Budskab til de slesvigske Stænder d. 21. Dcbr. 42, var ogsaa kun en Mening blandt adskillige andre, og længe før Grev Criminils Tilbagekomst til Kbhvn. havde han ombyttet den med en mere „upartisk“ Formel. Som paa vist i 3. Bind foregik der et stærkt Omsving i Kongens Holdning til Gunst for Slesvig-Holstenerne i Januar 1841, efter at Stænderforhandlingerne forelaa til samlet Bedømmelse, og i Januar 1843 spores en ganske tilsvarende Reaktion, navnlig efter at han var kommet til Besindelse overfor den jyske Forsamlings Angreb. I denne havde A. S. Ørsted ikke alene bekæmpet P. Hiort Lorenzen og den ny-danske Retning, men ogsaa fornægtet den gængse Opfattelse af Slesvig som et dansk

Kronland. I sin Mangel paa indtrængende historisk Kundskab oversaa han de Forbehold, som Souverænitetetsbrevene af 12. Maj 1658 havde knyttet til den kongelige og hertugelige Souverænitet, og udtalte, „at Hertugdømmet Slesvig ikke udgør en integrerende Del af Kongeriget Danmark, skønt vel af det danske Monarki“. Denne Opfattelse forsvarede han kort efter i en Afhandling med den besynderlige Titel: „Om de internationale Statsforhold i det danske Monarki“, og kom i stor Strid med den frisindede Presse. Her skal dog kun gøres opmærksom paa et Sammentræf, der næppe var tilfældigt. Ørsteds Artikel stod at læse i „Berl. Tid.“ for 10. og 11. Jan. 1843, og tre Dage senere udfærdigede Kongen en Art Instruks eller Vejledning for Dronningen (paa en Rejse til Augustenborg), hvori han til Underretning for Hertugen skrev, at han „vil opretholde Slesvig som et selvstændigt Hertugdømme i det danske Monarki“, og Formlen gentages i senere Statsakter. Men elleve Dage forud havde han i vrede Ord bebrejdet J. Criminil Udeladelsen af Ordene under Danmarks Krone, og nu anvendte han selv en Formel, der i lige saa høj Grad som Kancellipræsidentens Fortielse undertrykte den statsretlige Pointe, hvorom hele det danske Forsvar maatte samle sig.

„Das letzte königliche Wort“ (i Criminils Affattelse med Falcks Fortolkning) blev Grundlaget for de næste Aars Krigsførelse fra tysk Side og udnyttedes til det yderste. Den højvise Fyrste, hvem det tillagdes, pristis i Tekst og Billeder, ja man tænkte endogsaa paa at slaa en Skuemønt til evig Aminelse om de dyrebare Ord. Kongen havde fornyet Urfaderens Løfte fra 1460. Slesvig var et souverænt Land, Schleswig-Holstein en selvstændig Stat, ganske uafhængig af Danmark, og Kong Christian VIII denne Stats Hertug eller „Konge-Hertug“. — Hertugen af Augustenborg foretog en Rejse til fremmede Hoffer for at vinde Støtte for sit Arvekrav, Borgmesteren i Aabenraa var ivrigt optaget af at skaffe den nye Stat et passende Flag, Landinspektør Tiedemann arbejdede endnu haardere for at forsyne den med en Seddelbank, og snart vilde Opkomlingen forhaabentlig staa udrustet med egne Finanser, egen Hær, egen Landdag — men Kongen tav og vedblev at tie, selv efter at hans forvanskede Ord rettedes imod hans øvrige Undersaatter, ja nøjedes tilsidst end ikke hermed. I sit Budskab til de slesvigske Stænder af 3. Juli 1844 godkendte han Criminils Forfalskning som en rigtig Forklaring af hans statsretlige Opfattelse, og i de jyske Stænder lod han Ørsted udtale, at der i Criminils Erklæring af 21. Decbr. 42 „ikke havde indsneget sig nogen Fejl eller Incorrecthed“.

Slesvig-Holstenernes Taktik lagdes nu delvis om. Medens Smaaborgerne i de slesvigske Købstæder søgtes ophidset imod

Kongen og forførtes til at fremkomme med Smædeord og Fornærmelser imod ham, fremstillede Førerne sig som Patriotismens og Loyalitetens sande Forsvarere imod en ulovlig og revolutionær Propaganda. Selv den trefarvede Fane, det slesv.-holstenske Vaabenskjold og lignende Tegn var kun Vidnesbyrd om Hertugdømmernes urokkelige Troskab, som de i Aarhundreder, endog i de vanskeligste Tider, havde vist den oldenborgske Regentstamme, om den Hengivenhed, som de stadig viser „deres Hertug, idet de i Striden mod Propagandaen tillige kæmper modigt imod det ultraliberale Parti i Danmark“.

Ogsaa over for Nordslesvig forandredes Signalerne. Den forbitrede Kamp imod Sprogskriptet passede ikke i den nye Situation, Undertrykkelsen af det danske Folkesprog var desuden udsigtsløs for Slægtled, og hvorfor saa ikke lade Almuen beholde „Hundeglammets“ i Fred og Ro; men derimod af al Kraft bearbejde dens provinsielle Fordomme, støttet til „det sidste kgl. Ord“, samt holde Kongen fast paa et uvirksomt Mellemstandpunkt. I August 1843 skrev Pastor L. Lorenzen til Hertugen, at alle var kede af Sprogstriden, en Maaned senere ytrede Falck sig i lignende Retning og raadede til „at oplyse Nordslesvigerne“ om Hertugdømmernes Stilling til hinanden og til Danmark, og ad den Vej vække deres Sympati for Forbindelsen med Holsten. Hen paa Efteraaret blev dette politiske Felttog besluttet.

Men det kunde kun føres paa Dansk. Det forhadte og fornægtede Sprog maatte anvendes til at ophidse Danskerne imod hinanden. Hertugen forledte Ejeren af Sønderborg Ugeblad til helt at gaa over i hans Tjeneste, og den haderslevske „Lyna“ lod han udkomme i et Sammenbryg af danske og tyske Artikler. En indvandret Tysker, Moritz Reichenbach, ansattes ved Dobbeltsbladet i Sønderborg, og en Student M. Schultz, hidtil Skriver paa et Husfogedkontor i Haderslev, blev nominal Redaktør af „Lyna“; men begge Aviser lededes af Hertugen og hans fortrolige, i Haderslev af P. Volquardsen, Dr. Alex. Marcus, Advokat P. Gottfriedsen og Amtsforvalter Chr. Fr. Krogh. — Fra Nytaar 1844 udkom begge Blade i nyt Udstyr og større Format, og for en kort Stund syntes den augustenburgske Presse magt koncentreret i Nordslesvig. Det var dens Maal at „vindicere“ et slesvigsk Fædreland for Slesvigerne, at forsvare deres Selvstændighed, deres Forbindelse med Holsten, deres hellige Rettigheder; at overbevise dem om, at de ikke var af dansk Nationalitet, og hindre, at de gjordes til den danske Nations underdannede Tjenere. Med andre og tydeligere Ord: Den gamle Statspatriotisme skulde udryddes, alle nedarvede Forestillinger om Konge, Folk og Land omfortolkes, den ny-danske Genfødselse

druknes i Protester fra Folket selv, den slesvigske Forening sprænges, dens Mænd forhaanes, og „Dvke.“, Aabenraa Ugeblad og Flensb. Zeitung tilintetgøres — for at Hertugen og hans Mænd kunde overtage den national-politiske Ledelse lige op til Kongeaen.

De nye Vejledere raadede baade over Kløgt og Penge. De kendte ogsaa Befolkningen, saaledes som denne ses fra et Palaisvindue eller fra et Embedskontor; men ingen af dem havde nogensinde ømhjertet lyttet til, hvad der rørte sig i dens Bryst eller tænkt paa at komme den aandeligt til Hjælp. Hertugen var Junker, og hans fornemme Hjælper vant til at behandle Almuen med en Blanding af Sledskeri og Ringeagt, og nu, da denne vadmelsklædte Hob stod som den sidste Hindring for deres politiske Planer, blev deres Grundfølelse imod den til Had. De maatte gribe til Denationaliseringens sædvanlige Midler og paavirke Bagsiden af dens Væsen: dens provinsielle Fordomme og Selvgodhed, dens almueagtige Uvidenhed, Smaasind, Mistænksomhed, Vindesygge og Frygt; men det var en lang Vej, og „de kund' knav' læng æ bag, inden de naaed' æ Hjart!“

Pressefelttoget indleddes med Kraft; i den første Tid var „Lyna“ behersket og forsigtig, og P. C. Koch blev baade overrasket og betænkelig. Men den hertugelige Journalistik, saa vel kendt fra holstenske Aviser, blev sig selv lig. Dens evindelige Sagførerindlæg for de slesvig-holstenske Læresætninger, saa vanskelige at forstaa og følge, havde ikke den ønskede Virkning, dens Bortforklaring af Befolkningens Nationalitet blev til tomt Ordgyderi, dens Fremstilling af „Propagandaen“ som platte Forsøg paa at „udsuge“ Hertugdømmet vendtes om imod Augustenborgerne selv, og dens plumpe Polemik og personlige Overfald frastødte alle. Den slesvigske Forenings Medlemmer omtaltes som „disse Kroppe“ og „Børster“. Hans Nissen og L. Skau benævnedes „Hans og Laues“. Skau kaldtes „lange Laues“ eller „den lange Løber“. P. Hiort Lorenzen og Koch var „store og lille Peter“. Det augustenborgske Vid behagede at lade „store Peter stige op paa den Fjellumhøjer Møgvogn“ for at tale, og fandt Tilfredsstillelse i at skælde hans Tilhængere ud for „Hornmænd“ (Hentydning til Sølvdrrikkehornet) eller „Møgvognstalere“. Den Granitsøjle, der tænktes rejst paa Skamling, kaldtes en „Kløpæl“, og fra det hertugelige Hovedkvarter paa Augustenborg lededes en Tilvirkning (i Hamburg) af plumpe Karrikaturtegninger og fornærmelige Flyveblade, der afbildede Lorenzen og hans Venner som Grævlinge, Ulve eller andre Vilddyr. Til sidst maatte Politiet fjerne disse Taabeligheder fra Udhængsskabene i Sønderborg, og Borgerne klagede til Kongen over det augustenborgske Uvæsen.

Det hertugelige Pressefelttog i Nordslesvig blev et stort Neder-

lag. Reichenbach og Schultz fordrev de fleste af deres Holdere, den sønderborgske Bogtrykker døde i stor Fattigdom, og Bladet gik ind, medens „Lyna“ arbejdede med et stadigt voksende Underskud, som Hertugen maatte betale, indtil „Lille Peter“ 1847 købte det hele „Officin“.

Men Befolkningen paavirkedes ogsaa paa anden Maade. Mens Hans Nissen og L. Skau opholdt sig i Kbhvn. i Nvbr. 1843, forsøgte de ledende Embedsmænd i Haderslev, vistnok særlig Herredsfoged O. Kier og Tingskriver, Dr. Meyer, støttet af Amtmanden, at fremkalde Frafald i den slesvigske Forening, og snart gik der Rygter om, at 50 (af 123 Medlemmer) vilde melde sig ud. Det hele førte dog ikke til noget større. Kromand Poul T. Samsøe i Sommersted (stiftende Medlem af Foreningen) havde ikke sin Krobevilling i Orden og meldte sig ud for at opnaa dette, hvad selvfølgelig ogsaa straks lykkedes ham. Ligeledes fandt Sognefoged Konrad Iversen i Fredsted mere Behag i at være „Amtshustjener“ end sønderjydsk Frimand, og hans Tab kunde ogsaa bæres. Derimod vakte det nogen Beklagelse, at Gaardmand Johan Frederik Lorenzen i Kjestrup (Jegerup Sogn) gik over til Fjenden. Koch omtaler ham som „den anden Laurids Skau“, og i hvert Fald var han en begavet og ærgerrig Bonde med Indflydelse blandt sine Standsfæller. Tidligere havde han hævdet det danske Sprogs Ret med Fasthed over for Øvrigheden; men da han blev Kirkeværge og aspirerede til Stillingen som Sognefoged, fik O. Kier Indflydelse paa ham, og samtidig kom han i Klammeri med sin Marknabo, Laurids Skau. En Proces om en Vej førte til Fjendskab imellem dem, og da Skaus hastigt stigende Berømmelse ikke tillod ham at sove, meldte han sig ud af Foreningen og skrev sammen med Kromand Samsøe nogle hadske Artikler imod den. Dermed var han tabt for den danske Sag. Nogen Tid efter blev han Sekretær i den slesv.-holstenske patriotiske Forening, der havde sit Hovedsæde i Haderslev, men hovedsagelig bestod af Medlemmer længere sydfra, og i Maj 1848 valgtes han i Gram til Medlem af den slesv.-holst. grundlovgivende Landdag — med 15 Stemmer. Hver i sin Lejr holdt de to Rivaler altsaa delvis Trit med hinanden, men forøvrigt er det umuligt at oplyse noget om J. Lorenzens politiske Betydning, da Lokalhistorien fra tysk Side ligger ganske uopdyrket hen. Efter Trearskrigen forlod han Amtet.

For en Haandfuld Smiger eller en ringe Vinding — skrev P. H. Lorenzen — har disse Mænd svigtet deres Standsfæller i Kampen mod Undertrykkerne og vist Vej for de vankelmødige og vægelsindede, af hvilke der her til Lands findes langt flere end Mænd med Karakter og Villiestyrke; men et saadant Frafald maatte ventes, saa længe ikke engang Regeringen, ikke engang den souveræne Konge ved et eneste positivt Skridt til-

kendegiver sin alvorlige Hensigt at ville beskytte Folkets naturlige Rettigheder, saa længe danske Embedsmænd aabenlyst tør arbejde paa at undertrykke dansk Sprog og Nationalitet, saa længe Personer, der staar i nær Forbindelse med Kongehuset, offentlig af deres eget Parti tør fremstilles som Undertrykkelsens og de statsopløsende Projekters Bannerførere. En undertrykt Sag kan aldrig stole paa alle sine Tilhængere, dertil er Fristelserne for store og Gemytterne for svage.

Dette indsaa det tyske Parti ogsaa og gik videre. I Løbet af de følgende Maaneder kunde „Lyna“ offentliggøre en Række nordslesvigske Erklæringer og Protester imod dansk Tale i Stænderne, imod den slesvigske Forening, imod Folkehøjskolen, Filialbanken m. m. „Dvke.“ paastod, at Grundteksten til disse Erklæringer udsendtes fra et nordalbingisk „Krigskontor“ i Haderslev, at tysksindede Præster virkede for dem i Menighederne, og at Sognefogeder eller andre Underbetjente bar dem fra Hus til Hus og ved det arrigste Bondefangeri forledte Almuen til at underskrive dem, sommetider med ført Pen. Hertil kan bemærkes, at Adresserne imod P. H. Lorenzen i Dcbr. 42 udsendtes af Lederne i Haderslev, at de nye Erklæringer var tilskåaret over en fælles Læst, at Sproget røber dem som Oversættelser, og at de umulig kan være forfattet i de Landsbyer, hvorfra de udsendtes. Datidens Bønder kunde ikke føre Pennen paa Dansk, endsige da i et fremmed Sprog. Nis Lorenzens og Møller Staals Breve vrimler af de groveste Fejl, og hvad der maa siges om dem, gjaldt i endnu højere Grad alle de andre. Protesterne var fremmed Arbejde.

De saakaldte Sogneopstande imod den danske Bevægelse begyndte i Hoptrup, Vilstrup og Aastrup umiddelbart Syd og Øst for Haderslev. Disse Sogne beherskedes af tysksindede Præster, hvis Iver for at indføre Tysk i Kirke og Skole flere Gange og maaske med nogen Overdrivelse var blevet revset i „Dvke.“ og „Fdlr.“, og de havde derfor godt Næn til at ramme P. Hiort Lorenzen og hans Tilhængere paa deres ømmeste Sted. I Begyndelsen spottede „Dvke.“ over de „tyske Sprogøer“, der saa pludselig brød frem i det danske Land; men Eruptionerne fortsattes i Starup, Bjerning, Stepping, Skodborg, Magstrup, Vedsted og Løjt Sogne, og da nogle Sognefogeder fra andre Byer offentlig sluttede sig til Erklæringerne, antog Sagen et alvorligere Præg, og „Lyna“ haabede, at den lille Ø snart vilde blive til et helt Land.

Protesterne havde følgende Hovedindhold (Udhævelserne skyldes Forfatteren):

1. Den skumlende Beskyldning om, at det danske Sprog er blevet forhaanet i den slesvigske Stænderforsamling, er en „for-

giftig“ Tvedragts-Urt, som ej har sunde Rødder i ærlige, fædrelandssindede nordslesvigske Hjerter.

2. (Det højtyske Sprog skal beholde Hejredømmet.) Vi elsker vort Modersmaal, det Sprog, hvori vi stammede vore første Tanker og fik vor første Undervisning, som tjener os i vor daglige Syssel og i vore Bønner til Gud. Vi holder fast ved vort danske Sprog [i nogle: „uden at forgude det“], men erkender ogsaa, at der i et Land med flere Sprog kun kan være eet Forretningssprog saavel i Stændersalen som i alle større Forretningskredse, og at det Højtyske ifølge gamle Tidens Hævd skal bevare dette Fortrin. Vi vil derfor ogsaa kun vælge Deputerede, der med fornødne Evner forbinder Fædrelandskærlighed og et godt Sindelag, saa at al Strid om Forretningssproget kan forstumme.

3. (Sprogreskriptet billiges.) Men naar det danske Parti vil fortrænge Tysk, da stiftes dermed kun Uro uden at gavne. Det allerhøjeste Sprogreskript er unægtelig især kommet Tjenestetyendet og andre, der kun kan Dansk, „til ædel Gavn“, men Tysk er lige saa vigtig for vor Egn, som ligger imellem begge Sprog, og der takkes for de tyske Skoletimer.

4. (Slesvig-Holstenismen godkendes.) I det hele har Sproget dog ikke den Betydning, man vil have os til at tro. Det begrunder ikke vor Nationalitet, der tvært imod bestemmes af de ejendommelige Indretninger og Rettigheder, som tilkommer vor hele slesvig-holstenske Nation. Vi ønsker derfor at blive det, vi er, Slesvigere, og vil paa ingen Maade skilles fra vore holstenske Brødre. Vi føler ogsaa vor Forpligtelse over for Danmark og erkender, at vi med det danner en Stat ligesom to Sogne under een Præst, og vi takker Kongen for hans sidste kgl. Ord: at ville vedligeholde Slesvigs Selvstændighed. Derimod er det kun overspændte, ørkesløse og indskrænkede Hoveder, der kan tale om en statsopløsende, slesvig-holstensk Tendens.

5. (Den slesvigske Forening fordømmes.) Den er en Plante, som ikke er udsprunget af vor Jordbund og ikke har sunde Rødder i Nordslesvigernes Hjerter. Den er en Sæd, udstrøet af indfødte Danske, og den behøver derfor at vandes ikke alene med Hæder og Æresbevisninger, men fremfor alt med Guld og Sølv, dersom den ikke snart skal visne og gaa ud.

6. Intet er os bekendt om Undertrykkelse af vort Modersmaal. Med vore Embedsmænd er vi fuldstændig tilfredse, og de efterlever nøjagtigt Sprogreskriptet. — Endvidere protesterer de imod en Folkehøjskole, anlagt for kongerigske Penge, samt imod Rigmønten og danske Sedler.

Disse „erklærende Fredensord“ underskrevet af c. 400 Grundejere i 9 haderslevske Sogne og vakte fortjent Opsigt.

„Københavnsposten“, der ikke kunde mistænkes for nationalistiske Synsmaader, skrev om dem, at de var lige saa latterlige som absurde og maatte bringe enhver frisindet Mands Kinder til at rødme af Skam og Harme. I deres eget Modersmaal erklærer disse Mennesker sig imod deres eget Sprogs naturlige Rettigheder! Skulde man tro, at noget saadant var muligt, hvor den ringeste Grad, vi vil ikke sige af Æresfølelse og Kærlighed til Modersmaalet, men blot af sundt Omdømme, var til Stede? Disse vanartede Slesvigere maatte ved den ringeste Eftertanke indse ikke blot det skamfulde i en saadan Fornægtelse, men ogsaa det mislige, det farefulde og ufordelagtige i at være repræsenteret og regeret i et andet Sprog end i deres eget. Og Partiet maa skamme sig ved at forlede disse forstandsmyndige Medborgere til slige Erklæringer, og hvor længe tror man at have Nytte af slige Intriguer? Ikke længere end til det første Skær af Fornuftens Lys vender tilbage til disse vildledte, og de erkender det usle Væv, man har foregøglet dem, og skamfuldt tilbagekalder en lige saa unaturlig som taabelig Fornægtelse af deres egne naturlige Rettigheder.

Bevægelsen betød et begyndende Frafald; thi selv om det indrømmes, at Underskriverne kun havde ringe eller slet intet Kendskab til tysk Sprog og Væsen, at de for saa vidt heller ikke var i Stand til at fatte bindende nationale Beslutninger, og at Soldatens: „A er aa en Sachser!“ ikke just lød som et overbevisende Kendingsraab fra de nye Stamfæller, var der dog en Fare til Stede, fordi det i Grænseegne er Mandens Villie, som til syvende og sidst sætter det nationale Skel. De fleste af disse Almuesmænd maa dog ikke dømmes for haardt. De havde intet ondt i Sinde og svigtede kun, fordi de ikke kunde finde Vej. Hvirvlet ind i en uforstaaet Strid mellem deres beskikkede Øvrighed og den nye Tids Forkyndere, som i mangt og meget stødte an imod deres gammel-slesvigske Tankegang og Fordomme, fremkom de med Udtalelser, der var stukket dem i Skoene af Rænkesmedde og ikke fik bindende Magt over deres Sind. Den følgende Tids Bevægelse fortærede den slesvig-holstenske Fusel, og jeg har i min Ungdom kendt mange af Underskriverne som gode danske Mænd.

Kongens Helstatspolitik, Hertugens Tronkrav, Slesvig-Holstenismens Rovlyst og Embedsmændenes Selvforsvar — alt forenede sig om at puste „den slesvigske Selvstændighed“ op til en politisk Faktor, som der maatte regnes med, og som selv det unge Danmark tillagde overdreven Betydning. (Se Lehmanns Tale paa Skamling 1844). En fyndig Besked fra Regeringen vilde have standset den hele Svindel. „Hvis Kongen blot vil udtale sig lidt tydeligere for os“ — skrev Fr. Fischer samtidig — „da vil her [i Aabenraa] ogsaa foregaa en Hovedfor-

andring“. Men dette Kongeord kom ikke, Kong Christian tav, selv da hans forvanskede „sidste Ord“ benyttedes til at liste Slesvig-Holstenismen ind i Nordslesvig og at forføre Rigets mest kongetro Befolkning til Frafald. Alt sammenlagt og overvejet er det endog mere end sandsynligt, at disse Erklæringer fremkaldtes efter Tilskyndelser fra hans eget Kabinet og maa opfattes som Led i den lange Kamp om hans Afgørelse i Sprog-sagen. De fleste af dem udsendtes før Udgangen af Marts 1844, eller før Kancelliforhandlingerne om Sprogpatentet af 29. Marts var afsluttet. „De hoptrupske Ord“ — skrev det hertugelige Organ — „vil ogsaa naa vor kongelige Hertugs Trone“. Erklæringerne maatte støtte A. S. Ørsteds, C. Tillisch's og Criminillernes Standpunkt i Sprogstriden, og naar Nordslesvigerne ikke selv ønskede sproglig Ligeberettigelse, hvorfor saa i al Verden lægge sig ud med hele den tyske Del af Staten for at takkes P. Hiort Lorenzen og de kongerigske Frondører!

C. Tillisch's Virksomhed henligger endnu i et mærkeligt Mørke, hverken i Breve eller Memoirer findes Oplysninger om den; men det er sikkert nok, at han som tidligere slesvigsk Amtmand var nøje knyttet til Embedsstanden derovre og delte dens Synsmaade. Det vides ogsaa, at han i Vinteren 1844 stod i Brevveksling med Amtmand Johannsen om Agitationen i Nordslesvig, og da den store Strid om Patentet opstod, gik de troligt Haand i Haand for at berolige Kongen og afbøde Faren. Da var de allierede og har sandsynligvis altid været det.

Da det hen paa Foraaret 1844 blev vanskeligere at forføre selve Befolkningen, tillod Amtmand Johannsen Sognefogederne at rykke frem. Disse valgtes af ham selv efter Indstilling af Beboerne, og mange af dem var „Amtshustjenerne“, vænnet til at rette sig efter Konferensraadens mindste Vink. Allerede i Januar udstedte seks af dem en Protest imod Højskolen, Forligskommissioner o. a. m., og udtalte, at det tyske Sprog (som de ikke kunde) var dem lige saa kært som det danske; „thi bægge er os agtværdige“. Nogle Uger senere var de seks blevet til ti og udsendte paa forhutlet Dansk en Erklæring imod Filialbanken og de danske Seddelpenge. De vilde beholde deres „Sølv og gøre deres Omsatser deri som hidtil“, og de fremkom med dette, „for at vore sydslesvigske Brødre maa erfare, at vi ikke staar tilbage i Patriotisme og Kærlighed for vort elskede Slesvig“.

Den 29. Marts, en mærkelig Dag i Sprogstridens Historie, mødtes de samme i Haderslev og dannede en Sognefoged-Forening som en politisk-national Modvægt imod den slesvigske Forening. De vedtog desuden en Adresse, hvori de takkede „den vise og gode Konge“, fordi han havde afslaaet at forlægge Stænderforsamlingen til Flensborg, udtalte sig tillige om Sprogstridens endelige Ordning og om Opretholdelsen af

Slesvigs Selvstændighed. Adressen opnaaede 15 Underskrifter, et lille Tal, da Amtet havde over 70 Sognefogeder.

Foreningen omdannedes 1845 til den slesvig-holstenske patriotiske Forening og fik Indflydelse, men i 1844 mærkedes den kun ved et Par Lejligheder. Da Sprogpatentet var udkommet, sendte den Kongen en Takadresse, der er affattet i et forkomment Sprog og lyder parodisk i disse dansktalende Bønders Mund: „Vi gentager derfor, at det kongelige Patent af 29. Marts d. A., som anerkender det tyske Sprog som Forretningssprog ved de slesvigske Stænderforhandlinger, men gør en billig Undtagelse i Nødstilfælde, ganske i Overensstemmelse med det, hvad i et saadant Tilfælde af selve Forsamlingen er vedtaget, har opvakt den behageligste Sensation iblandt os og begrundet det Haab, at derved den ulykkelige tid- og penge-spildende Sprogstrid vil have en Ende“. — Paa Skamling havde Flor ladet L. Skau tilraabe sine Landsmænd: Vore Fjender vil have os til at skamme os over vort Modersmaal, og har de først naaet det, saa har de bundet Tanken og Villien hos os og kan faa os til — ligesom Hunde paa deres Herres Befaling — at skamme os eller føle os stolte, af hvad det skal være. — Sognefogedernes „behageligste Sensation“ var ikke nogen ilde Prøve paa denne „Hundeæresfølelse“.

De her omtalte Bestræbelser var den ene Kæbe paa den Knibtang, der skulde kvæle den nordslesvigske Danskhed — Sprogpatentet af 29. Marts 1844 var den anden.

VIII

Patentet af 29. Marts 1844.

Tidligere Historikere har slet ikke kendt Forbindelsen mellem Kancellibetænkningerne af 1. Decbr. 1842 og 8. Marts 1844 eller mellem Reskriptet af 2. Decbr. 1842 og Sprogpatentet af 29. Marts 1844. Om Patentets Oprindelse fortæller A. D. Jørgensen og Johan Ottosen nogle mærkelige Ting, som her kan forbigaaes, da de skyldes utilstrækkeligt Kildekendskab. A. S. Ørsted er langt bedre underrettet, men hans Fremstilling er et Defensorat, der ganske fortier det springende Punkt i Kongens Holdning, uagtet dette maa have været Statsministeren fuldt bekendt. For saa vidt Kong Christian havde en egen Overbevisning om Sprogsagens Ordning, maa denne formentlig søges

i Statsraadsbeslutningen af 2. Dcbr. 1842; men da denne ubillige Afgørelse ikke kunde rede ham ud af hans vanskelige Stilling til den offentlige Mening i Danmark, greb han til uheldige Midler, der Skridt for Skridt førte ham ind i nye Besværligheder.

Som alt omtalt, søgte han d. 2. Dcbr. 42 at løse Vanskelighederne ved en Intrigue eller maaske rettere et Fif, idet han i en hemmelig Haandskrivelse til J. Criminil gav Lorenzen Ret til at tale Dansk, og samtidig paalagde Kommissarius at bevæge Lorenzen til ikke at gøre Brug af den ham indrømmede Ret. De to Forholdsregler skulde gensidig ophæve hinanden som Plus og Minus, og Sprogskriptet glide ind som en foreløbig Afgørelse, uden at det egentlige Principspørgsmaal: Sprogenes Ligeberettigelse (Ϸ: Lorenzens Ret), kom til offentlig Drøftelse i Stændersalen. Men denne Plan krævede ubrødelig Troskab og Tavshed hos Kommissarius, og da Criminil tværtimod prisgav Kongen og nægtede at udføre det ham paalagte Hverv, og da Lorenzen med vanligt Mod tiltog sig Ret til at tale Dansk, førtes Kongen ind i en yderligere tilspidset Situation, der gjorde det til Pligt for ham enten at desavouere Lorenzen eller ogsaa offentlig at sikre ham hans „naturlige Ret“. Men atter undveg han det afgørende Enten—Eller. Han tav og blev ved at optræde tvetydigt. Da Lorenzen havde Foretræde hos ham den 4. Jan. 1843, roste han sig af at have „sikret Folkets naturlige Rettigheder“ og tvang Lorenzen til at takke ham i Folkets og sit eget Navn, skønt Takken gjaldt noget helt andet end Kongens officielle Handling, og da han syv Uger senere helt opgav Lorenzens Sag, sørgede han ogsaa for, at denne Afgørelse holdtes skjult for den danske Almenhed i de følgende 14—15 Maaneder.

Den principielle Beslutning i Sprogsagen er nemlig ikke, saaledes som hidtil antaget, fattet i Marts 1844, men allerede i Februar Aaret forud, uden at det dog er muligt nøje at følge Svingningerne i Kongens Holdning. Lige fra Nytaar 1843 havde han arbejdet med dette ubehagelige Spørgsmaal i sit Ansigts Sved, og ingen og intet var ham tilpas. Grundvanskeligheden bestod i, at han vilde ophjælpe den nordslesvigske Danskhed kulturelt og samtidig hindre dens statspolitiske Tilslutning til Moderlandet. Skridt i begge Retninger følges ad i de følgende Aar og maa forstaas paa den angivne Maade. — I Øjeblikket vakte Stænderflertallets Komitébetænkning i Sprogsagen hans heftigste Vrede, skønt han selv bar Hovedskylden, og han var lige saa utilfreds med Radikaleren Lorenzen, „der vilde omstyrte alt“. Selv hans nærmeste Medarbejdere tilfredsstillede ham ikke. Til hans største Overraskelse afslørede J. Criminil sig som „en fuldkommen Slesvig-Holstener“, A. S. Ørsted var „ubestemt“, og Tillisch's Udkast

i Sprogsagen var „flovt, ubestemt, uforstaaeligt (det mangler paa Mod til at sige Slesvig-Holstenerne Sandheden, og man glemmer, hvad jeg skylder Danmark)“. Saaledes skrev han endnu d. 18. Jan., og tre Uger senere havde han fattet Beslutninger, som ganske tilsidesatte, „hvad han skyldte Danmark“, samtidig med, at han paany indskærpede det ældre Sprogreskripts Gennemførelse.

Dette fremgaar af nogle Skrivelser, som i første Halvdel af Febr. tilstilledes tyske Kancelli, for at dette kunde forberede et nyt Lovforslag i Sprogsagen. Som sædvanlig havde Kongen selv givet sig i Lag med Udkast til disse Aktstykker, ligeledes havde han raadført sig „særskilt“ med alle Ministrene, og endelig drøftedes de i to Statsraadmøder, den 8. Febr. fra Kl. 12—6½ og den 10. fra Kl. 11—4. Den sidste Dag naaedes en foreløbig Afslutning. Statsraadet vedtog et Reskript og en kongelig Haandskrivelse, der med det samme afgik til Kancelliet og bestemte dettes Opgave i Sprogsagen. Saa vidt det kan ses, kom Kongens hemmelige Ordre til J. Criminil, der var Skyld i det hele Postyr, slet ikke paa Omtale i Statsraadet. Den var som blæst bort, Kongen skyede den, og den raadende Byzantisme har sandsynligvis forbudt Ministrene, den hjemvendte Kommissarius og Kancelliet at minde om den. Hvis J. Criminils Brev af 7. Dcbr. 42 ikke forelaa, kunde dens Tilværelse maaske endogsaa drages i Tvivl. Men med denne Fortielse forsvandt ogsaa Afgørelsen til Gunst for Lorenzen. Ligesom Stænderne maatte ogsaa Statsraadet udelukkende holde sig til Statsraadsbeslutningen og Reskriptet af 2. Decbr.; men disse Brevskaber angik kun de dansktalende Deputerede, der var valgt i dansktalende Distrikter og ikke kunde tilstrækkeligt Tysk, og naar Kongen i Reskriptet af 10. Febr. 1843 paa lagde Kancelliet „at forberede et Lovudkast i Overensstemmelse med den i Reskript af 2. Dcbr. udtalte allerhøjeste Villie“, var dette klar Besked for de indviede. Den afbrudte Traad fra Statsraadsbeslutningen af 2. Dcbr. skulde tages op paa ny og føres videre. Hertil svarede Haandskrivelsen af samme Dato, hvor Opgaven netop indskrænkedes til dansktalende Deputerede, der var valgt i dansktalende Distrikter med dansk Øvrighedsprog,*) d. v. s. P. H. Lorenzen udelukkedes uden Omtale.

*) I Haandskrivelsen hedder det: »Unsere deutschredenden Unterthanen dieses Herzogthums sind Uns eben so nahe wie die danischredenden, und beyde sollen in dem ungestörten Gebrauch ihrer Sprache erhalten werde, wie solche von der Canzel oder vom Richterstuhl an sie gesprochen werden. Die Danischredenden müssen aber in Hinsicht der Wahl ihrer Abgeordneten nicht durch die Befähigung Deutsch zu sprechen in ihrer Wahl beengt seyn. Die Zweckmäßigkeit wird es Ihnen einleuchtend machen, dasz ihre Abgeordneten aus den danischredenden Districten Deutsch verstehen müssen, allein die danische Sprache darf nicht ausgeschlossen seyn aus der Ständeversammlung, und was die Majorität

Statsraadsforhandlingerne, der kun kendes af Kongens egne Optegnelser, vidner om hans indre Splidagtighed. Han føler varmt for den stedlige Danskhed i Nordslesvig og vil ophjælpe den, men paa ingen Maade gøre den til en politisk Faktor. Han er heftig forbitret paa Slesvig-Holstenerne, men falder alligevel tilbage paa en for dem gunstig Afgørelse i Sprogstriden. En stor Frygt for den nationale Bevægelse i Danmark havde bevæget ham til at udstede den hemmelige Ordre til J. Criminil; men nu var denne Frygt saa stærkt formindsket, at han dristede sig til at undertrykke Ordren, og skulde han nogensinde komme helt til Kræfter, vilde det sikkert gaa Lorenzen ilde. Dette Tidspunkt maatte dog endnu afventes, og i selve Statsraadet bestemte han sig for ikke at offentliggøre de her omtalte Skrivelser, men kun meddele Publikum, at Kancelliet havde faaet Befaling til at udarbejde et Lovudkast i Overensstemmelse med Reskriptet af 2. Dcbr., en Meddelelse, der var vel skikket til at skjule den nye Kurs og af de uindviede kunde fortolkes efter Behag.

Men det var en farlig Maade at vinde Tid paa. Hans souveræne Indgreb den 2. Dcbr. havde hos Slesvig-Holstenerne vakt et Had og Fjendskab, som selv den mest haardhændede danske Sprogordning ikke kunde gjort større, og nu forberedte hans Svigagtighed en dansk Storm, der skulde gennemryste Samfundet. — Og saa var han endda ikke helt personligt med i Afgørelserne. Højst betegnende skrev han, at Beslutningen af 10. Februar var „en halv Mesure“, og Tilbagefald kunde befrygtes.

Usikkerheden i den øverste Ledelse fremkaldte den Kamp om Kongen, der er skildret foran. Begge Parter opbød alt for at holde ham fast. Slesvig-Holstenerne, der gennem deres Mænd i Regeringen nøje kendte hans Interesse for det danske Sprog i Nordslesvig og hans Afsky for national-politiske Bevægelser, indrettede deres Taktik herefter. Tilsyneladende opgav de deres sproglige Opposition, der var ham saa meget imod, og foregav, som Fyrstemagtens og Tronens Forsvarere, at slaa Kreds om ham imod det skandinaviske Omvæltningparti, og samtidig fremkaldte de de nordslesvigske „Sogneopstande“, der skulde underbygge og forberede Afgørelsen i Sprogstriden. Deres Opposition imod Regeringen dæmpedes, deres Fjendskab imod det danske Folk og Rigsforbindelsen hidsedes. — Derimod arbejdede det danske Parti uden officiel Vejledning. Skamlingsfesten, den slesvigske Forenings Dannelse, den heftige Avisagitation i „Dvk.“ og „Fdrl.“, de nationale Fester i Gram og København

selbst als einen Nothfall bezeichnet, wenn die Versammlung einen dänischen Vortrag zulassen will, musz, auf das natürliche Recht der danischredenden Abgeordneten begründet, gesetzlich bestimmt seyn.“

havde til Hensigt at drive Kongen ud af den „Upartiskhed“, som han allerede havde forladt, men til forkert Side, og al den Hengivenhed og Kongetroskab, der lagdes for Dagen, klang uheldigvis sammen med radikale Frihedsrøster, som mishagede ham over al Maade.

Regeringen vidste god Besked med P. Hiort Lorenzens „Omstyrtningsplaner“, og jo heftigere han og de national-liberale kæmpede, des mere frastødtes Kongen, medens Slesvig-Holstenerne gennem H. Criminil, A. S. Ørsted og Tillisch formaaede at holde ham i nogenlunde godt Lune. Derfor skete der intet til Gunst for Danskerne, og intet til virkeligt Afbræk for deres Modstandere. Og saaledes gik det til, at Regeringen mellem de to Stændersamlinger 1842—44 nærmest stod som uvirksom Tilskuers overfor en Kamptummel, der fyldte Landet fra Elben til Sundet. Den lod Partierne skringe, som om disse ødelæggende Stridigheder mellem Statens to Folk endog kunde være en Del af dens Program. Slesvig-Holstenerne beholdt Overtaget ikke alene i Hertugdømmerne, men ogsaa i Regeringen, og alene af den Grund kunde en uheldig Afgørelse i Sprogstriden ventes. Men rent personlige Hensyn har sikkert spillet ind med. I Efteraaret 1842 var P. Hiort Lorenzen en mægtig Mand, i Foraaret 1844 var han det ikke i samme Grad. Hans Virksomhed som Folkeleder og som Nordslesvigsk Korrespondent til „Fdrl.“ havde mangedoblet Hadet til ham, men ikke øget hans Magt paa tilsvarende Maade. Et godt ledet Efterretningsvæsen holdt hans mægtige Fjender underrettet om ethvert af hans Skridt, snildt anlagte Angreb paa hans borgerlige Stilling havde bragt ham ud paa Fallitens Rand, hans Anseelse var halvvejs undergravet, og det har vel heller ikke været helt ubekendt, at hans politiske Venner følte sig noget besværede af hans pekuniære Krav. Det rette Tidspunkt til at fælde denne besværlige Mand turde være kommet, og de Forhandlinger og Beslutninger, som nu skal omtales, havde, ret beset, heller ikke noget andet Formaal.

Siden 10. Febr. 1843 havde Sprogstridens Akter ligget hængt i Kancelliets Skuffer og toges først frem, da Regeringen begyndte at forberede Stændersessionen 1844. Det tyske Kancelli lededes endnu af de Mænd, der i 1842 havde udarbejdet den ældre Betænkning, og Haandskrifterne i de bevarede Udkast viser, at de ogsaa 1844 har udført det egentlige Forarbejde, ligesom tidligere sandsynligvis vejledet af Kabinetssekretæren og den Ørsted-Criminilske Fraktion indenfor Statsraadet. Det kan ikke ses, om J. Criminil har haft nogen særlig Indflydelse paa Betænkningen; men denne slutter sig i hvert Fald nøje til den ældre, og Kontinuiteten er overalt bevaret.

„Forestillingen“ af 8. Marts 1844 fylder 6 tæt beskrevne Folioark, og overfor al denne Vidtløftighed kan her kun være

Tale om at belyse Grundspørgsmaalet. Betænkningen fremhæver meget stærkt de Ulemper, der maa opstaa i den slesvigske Stænderforsamling, naar Dansk skal kunne tales ved Siden af det tyske Forretningssprog, og selv om Brugen af Dansk indskrænkedes til det mindst mulige, vilde dette dog medføre Besværligheder, som kun kan taales, naar meget afgørende Grunde taler derfor. Heller ikke kan der indrømmes en ophidset og farlig Nationalfølelse Indflydelse paa de Lovregler, som i Fremtiden skal ordne Sprogenes Brug. Disse Hensyn havde Betænkningen af 1. Dcbr. 1842 taget, idet den foreskrev, at kun de dansktalende Distrikters Deputerede, der ikke var det tyske Sprog tilstrækkelig mægtige, skulde have Ret til at tale Dansk; denne Opfattelse godkendtes ligeledes af Majestæten i Statsraadmødet d. 2. Dcbr. s. A., og Kancelliet tror vedvarende ikke at tage fejl i den Opfattelse, at Reskriptet af samme Dato ikke skulde gaa videre end til at imødekomme denne Fornødenhed; men da Udtrykket „dansktalende Deputerede“ gav Anledning til Tvivl og til den Misforstaaelse(!), at Deputerede, der var begge Sprog mægtige, efter Behag skulde kunne benytte sig af Dansk eller Tysk, og da det, efter de gjorte Erfaringer fra sidste Diæt, maa være Opgaven at hindre nye, beklagelige Optrin af samme Art, anser Kancelliet det baade for ønskeligt og nødvendigt, at Adkomsten til at tale Dansk i Forsamlingen ene og alene gøres afhængig af Vedkommendes utilstrækkelige Færdighed i det tyske Forretningssprog. I Reskriptet af 2. Dcbr. 42 udtaltes det, at Retten til at benytte det danske Sprog ikke burde gøres afhængig af Forsamlingens Beslutning, og det nye Lovudkast maa derfor indeholde en udtrykkelig Bestemmelse om, at det overlades hver enkelt Deputerede selv at afgøre, om han besidder tilstrækkelig Færdighed i Tysk, eller om Nødvendigheden tvinger ham til at betjene sig af det danske, i hvilket Tilfælde han ved Samlingens Begyndelse meddeler dette til Kommissarius, som da har at gøre Forsamlingen bekendt med hans Erklæring.

Sammen med Betænkningen forelagde Kancelliet et Lovudkast, som endnu er bevaret og principielt set stemmer overens med det senere Patent. Dette drøftedes vidt og bredt i Statsraadmøderne d. 15., 22., 29. Marts og 6. April, og paa Forslag af H. Criminil bestemte Kongen sig for, at det skulde forelægges Stænderne som foreløbig Lov, for at deres Betænkning kunde indhentes før den endelige Afgørelse. Senere foreslog Kongen, at de dansktalende Deputerede ogsaa skulde have Ret til at stille danske skriftlige Forslag, som da af Hjælpesekretærene burde oversættes paa Tysk og sammen med Originalen tilstilles Præsidenten. „Jeg maatte“ — skriver han i sin Dagbog — „med megen Udholdenhed paastaa de dansktalendes

Ret hertil“. — Endnu saa sent som 7. Maj foretog han visse Underændringer i det udarbejdede Patent, og sandsynligvis havde det været Hensigten først at offentliggøre det sammen med det kgl. Budskab til Stænderne ved Diætens Aabning d. 9. Juli; men da dets Hovedindhold — ved en utrolig Indiskretion — kunde meddeles i tyske Blade længe forinden, satte J. Criminil igennem, at det underskrevs af Kongen d. 9. Maj (antidateret $^{29}/_3$) og offentliggjordes i Kollegialtidenden d. 11.

Her sammenstilles Kancelliets Slutningsresultat 1842 med Patentets Grundregel:

1842.

De Deputerede fra de dansktalende Distrikter, som ifølge deres egen Erklæring ikke er det tyske Sprog saa mægtige, at de ved Hjælp af dette kan deltage i Forsamlingens Forhandlinger, bør — uden forud indhentet Tilladelse fra Forsamlingens Side — have Ret til at benytte det danske Sprog.

1844.

De Deputerede, som ikke tiltror sig at være det tyske Sprog tilstrækkelig mægtige for at kunne betjene sig deraf ved deres Foredrag i Forsamlingen, og som af den Grund vil bruge det danske Sprog, har ved Diætens Begyndelse at tilkendegive deres Hensigt. Om disse Erklæringer maa ingen Forhandling finde Sted.

Det ses heraf, at Kancelliet ikke havde forandret sin Opfattelse, og at Patentet uden større Behændighed kunde formes ud fra den ældre Betænkning. Begge Forestillinger havde til Hensigt at sikre de dansktalende Deputerede Ret til at tale Dansk, og begge vilde udelukke Lorenzen fra denne Ret, ifølge den ældre, fordi han ikke var valgt i et dansktalende Distrikt (med dansk Kirke- og Skolesprog), og fordi han talte godt Tysk, ifølge Patentet, alene af sidste Grund. Den ydre, topografiske Regel blev opgivet, og hele Eftertrykket lagt over paa individuel Sprogeevne; men i og for sig var en saadan Ændring hverken behændig eller heldig, og kan kun forklares af det øgede Had til Lorenzen (der skulde rammes personlig) og af de Vanskeligheder, som Kongens tidligere Indgreb forvoldte. Formodentlig havde han i sin Privatskrivelse af $^{2}/_{12}$ 42 til J. Criminil henholdt sig til det ubestemte Udtryk „dansktalende Deputerede“, ligeledes vidste han af egen Erfaring, at Sønderborg var lige saa dansktalende som Haderslev Amt, og saa længe han fastholdt Illusionen om at ville sikre de dansktalendes naturlige Ret, maatte dette ogsaa gælde overfor de dansktalende Købstadkredse og deres Repræsentanter, og uden stor Inkonsekvens kunde han ikke nu — efter at Lorenzen engang havde faaet Lov til at tale Dansk — atter indskrænke de dansktalende Distrikter til Landkredse med dansk Øvrighedsprog; men uden en saadan

Indskrænkning var det umuligt ad den Vej at udelukke Lorenzen, og Betingelsen maatte opgives som ubrugelig.

Derfor hedder det i de Motiver, der ledsager Patentet, „at det vilde have været meget misligt, om Adgangen til at benytte det danske Sprog skulde bero paa det Valgdistrikt, hvorfra den Deputerede mødte“, da der ofte kunde rejses Strid om, hvorvidt Distriktet var overvejende dansk- eller tysktalende. Paa en Maade vilde det jo ogsaa tage sig mere liberalt ud, om Retten til at tale Dansk gjordes helt uafhængig af Bopæl, Valgkreds eller andre ydre Forhold, og i A. S. Ørsted fandt denne Fiktion en ivrig Talsmand. Baade i de Præmisser, der ledsagede Patentet, og i sine senere Skrifter saa han heri en betydelig Udvidelse af Adkomsten til at tale Dansk, der fremtidig skulde staa aaben for enhver Deputeret, som vilde erklære, at han bevægede sig friest og sikrest i dette Sprog. Det er vel heller ikke helt udelukket, at Patentets Lovregel i det lange Løb, efter Nyvalg og Personskifte, kunde have frembudt saadanne Fordele; men hans Forsvar falder ganske til Jorden af to Grunde. For det første, fordi Patentet „var en for den forestaaende Forsamling provisorisk i Kraft trædende Anordning“, der i første Omgang aldeles ikke tog Sigte paa en videre Fremtid, og for det andet, fordi Ørsted og hans fortrolige i Statsraadet meget godt vidste, at der i den kommende Samling i det højeste kunde være Tale om een eneste Deputeret, som kunde og maaske ogsaa vilde benytte sig af Patentets Bestemmelse. Realiter dækkede de slesvig-holstenske Krav og Patentets Grundregel hinanden. Begge tillod kun i Nødsfald dansk Tale, og hele Forskellen bestod i, at det tyske Parti i hvert enkelt Tilfælde vilde afgøre, naar dette Nødsfald var til Stede, medens Kongen gav en Regel for Undtagelsen.

P. Hiort Lorenzen, Posselt, Jepsen og P. Nielsen kunde ikke afgive den forlangte Erklæring, og A. Petersen, Steenholdt, P. Gottfriedsen, Steffens og alle de øvrige dansk- og tysktalende Herrer vilde ikke. Ligesom i 1840 maatte Nis Lorenzen Lilholt — og det endda kun i bedste Tilfælde — blive den eneste dansktalende i Salen, og for dette kummerlige Resultat var Statens og Folkets Fred sat paa Spil i to lange og bevægede Aar. Det er blevet paastaet, at Kongen ikke kan have haft Øje for denne Side af Patentets Afgørelse. I hvert Fald „virker det saare ejendommeligt“ — skriver Johan Ottosen — „at se den Omhu, hvormed han drøfter sit Patent og fastholder de dansktalendes Ret til at stille danske Forslag — samtidig med at han uden Indsigelse underskriver en Bestemmelse, om hvilken enhver Politiker i Slesvig vidste, at der ingen „dansktalende“ blev til at stille Forslag. Kongen har været omhyggelig og betænksom med mange Smaating i dette Patent; men det afgørende, det eneste Punkt,

der havde virkelig Betydning, har han ikke faaet Øje paa“. — Men denne Forklaring er værre end slet ingen. Den er et Bjørneforsvar, der knuser Pandeskallen sammen med Fluens, og hvis Kongen havde været saa blind, maatte enhver forstaaende Redegørelse opgives.

Da han skrev den hemmelige Ordre til J. Criminil, vidste han i hvert Fald, hvor Fejlen stak, og naar han ikke des mindre baade 10. Febr. 1843 og 9. Maj 1844 vender tilbage til den samme minimale Ret for de „dansktalende“, kan dette kun opfattes som Udtryk for en væsentlig Side af hans almindelige Politik. Hans Puslerier til Gunst for de „dansktalende“ skyldtes hans nationale Sympatier, Patentets Grundregel hans Helstatspolitik, og dermed er alt sagt.

Det „hykkelske“ Patent var en ren og skær Undtagelseslov overfor P. Hiort Lorenzen, og den ledende Statsminister i dette Anliggende, A. S. Ørsted, lægger heller ikke mindste Skjul paa, at det forholdt sig saaledes. Efter at have drøftet Patentets Grundregel skriver han: „Jeg bør ikke lade ubemærket, at der havde været en anden Udvej, hvorpaa der og under Forhandlingerne om Patentet havde været meget Spørgsmaal, nemlig at den blotte Erklæring om at ville bruge det danske Sprog skulde være nok.*) Udenfor en saa spændt Tid som den, hvorunder Spørgsmaalet opstod, havde der næppe været noget vovet derved; thi det vilde sandsynligvis dog ikke let blive Tilfældet, at Nogen, som med taalelig Færdighed kunde bevæge sig i det Sprog, som hele Forsamlingen forstod, vilde besvære Forretningsgangen ved at bruge et andet. Men saaledes som Sagerne stod, vilde det dog have givet beføjet Anledning til Klager *fra den anden Side**), om det var blevet overladt til Enhvers Lune, og at altsaa navnlig **Peter Hiort Lorenzen** straks kunde begynde i den ny Forsamling, som han endte i den forrige“.

Dette skulde Patentet altsaa forhindre. Men i den gamle Forsamling havde Lorenzen endt, som Kongen havde tilladt ham at ende, og under Audienserne kort efter havde Kongen, Ansigt til Ansigt med ham, yderligere bekræftet hans naturlige Ret, hvorfor han ikke nu kunde udstede en Undtagelseslov imod ham uden at gøre sig skyldig i Svig — ikke alene mod Lorenzen selv, men ogsaa imod den danske Almenhed, som han havde ført bag Lyset paa samme Maade. Denne Svig og den medfølgende Skuffelse gjorde Patentet til en Brand i Næsen paa Nationen og fremkaldte det store Sprogrøre i Sommeren 1844.

Mærkværdig nok kom ogsaa dette Røre som en stor og ubehagelig Overraskelse bag paa Kongen, og det maa derfor antages,

*) Fremhævet af Forfatteren.

at han i Maj 1844 ikke har brudt sig om, hvad han i samme Sag havde foretaget sig halvandet Aar tidligere, eller ikke forudset Følgerne af sine egne Handlinger. A. S. Ørsted synes endogsaa tilbøjelig til at lægge Eneansvaret over paa Kongen personlig. Da han d. 10. Juli 1844 — altsaa 9 Uger efter Patentets Udstedelse — skulde forsvare det paa Kongens Vegne i de viborgske Stænder imod Oliemøller Schyttes Angreb, sagde han, at ingen, „der har virkelig Trang til at bruge det danske Sprog . . . vil føle sig generet ved Patentet. Derimod har Kongen ikke troet, at det skulde tilstedes at betjene sig af dette Sprog i andre Øjemed eller af andre Grunde, saasom af en maaske retfærdig Harme over, hvad der foregaar i Forsamlingen. Hovedsagen er, hvad der bedst stemmer med den stænderske Virksomhed, og da det nu er hemmende for denne, at der tales et Sprog, som en stor Mængde af Forsamlingens Medlemmer ikke forstaar, saa har Kongen fundet det naturligt, at kun de, der af Hensyn, som vedkommer deres stænderske Virksomhed, have Trang til at kunne betjene sig af det danske Sprog, skulle være berettigede, og dette er de ved Patentet blevet i fuldeste Omfang“.

Det er Kongens fortløbigste Raadgiver, der afgiver denne Erklæring i Kongens Navn, og hans Vidnesbyrd kan i og for sig ikke forkastes; men da Schytte havde søgt paa konstitutionel Vis at skille Kongen ud fra Statsraadet for alene at lægge Ansvar over paa dette, kan Ørsted til Gengæld have følt sig fristet til at drage Kongen længere frem end strengt nødvendigt og talt om ham personlig, hvor det kun drejede sig om en Statsraadsbeslutning i sædvanlig Form. Dette være, som det vil. Kongen tog i hvert Fald ikke hans aabenhjertige Ytringer ilde op, og selv efter at de nordslesvigske Deputerede havde nægtet at give Møde i Stænderne, synes han at have glædet sig over Patentet. „Det kan være godt for Forretningsgangen“ — skrev han 6. Juni til Prins-Statholderen — „at visse dansktalende Deputerede holder sig borte fra Stænderne“, medens han haabede, at Stedfortræderne vilde indfinde sig.

Men snart maa han have faaet et andet Syn paa Sagen. Ørsted lægger aldeles ikke Skjul paa, at Patentet var et Udslag af Kongens sædvanlige Ligevægtspolitik. Regeringen, skriver han, indsaa meget vel, at den handlede imod „den heftige Sindsbevægelse, der var opvakt her i Landet“; men den fandt det „uværdigt“ at gøre den Art Stemninger „til det udelukkende Hensyn ved Afgørelsen“ — som om det ikke var dobbelt uværdigt at optræde svigagtigt og at ofre anden Mands Ret for at berolige ganske tilsvarende Sindsbevægelser „paa den anden Side“. I Dcbr. 1842 havde Kongen været levende optaget af, „hvad han skyldte Danmark“, og Privatskrivelsen til J. Criminil blev

Følgen. I Maj 1844 tænkte han kun paa at berolige Slesvig-Holstenerne, og Patentet kom som en grov Udfordring til Danskerne, uden at han maaske har gjort sig dette klart. Regeringens Afgørelse faldt ud til Fordel for det Parti, som den i Øjeblikket frygtede mest, eller som den ifølge sin „upartiske“ Holdning troede at skyldte en Fordel. Flor udtrykte den samme Tanke, da han skrev, at „Patentet var Plasteret oven paa Filialbanken“ (som aabnedes i Flensborg d. 1. Maj 1844) — et „ostensibelt“ Skridt, der skulde opveje et andet „ostensibelt“ Skridt til „den anden Side“, hvorved Regeringen efter Ørsteds Mening undgik at træde ud „af den Ligevægt, som den burde holde mellem de stridige Partibevegelser“.

I dette „op og ned“ bestod Regeringens Statskunst. Kongen vilde bevare status quo ved at gøre Indrømmelser afvekslende til begge Sider og indsaa ikke, at hans national-politiske Afgørelser hver Gang virkede som Stempelslag, der uimodstaaelig drev Statsmaskinen frem imod en Katastrofe. For at bevare Helstaten hidsede han Statens to Folk op til den heftigste Kamp imod den, og i hvad han saa end foretog sig, var han ingen-sinde selv helt med i Afgørelsen og kunde ikke være det, fordi hans Politik savnede det forsonende Maal oven over Bevægelserne. Alt blev til „halve Mesurer“, der kunde gøres om efter Omstændighederne.

Saaledes gik det ogsaa med Patentet. Den 2. Juli 1844 skrev Kabinetssekretær Tillisch til Hertugen: „Sprogpatentet har vakt en utrolig Sensation, og naar ikke den slesvigske [Stænder] forsamling eenstemmig antager det, saa frygter jeg meget for, at det bliver forandret“. Fjorten Dage senere var Kongen virkelig ogsaa havnet i sin berømte Upartiskhed og søgte at naa frem ad lignende Veje som i 1842, idet han underhaanden lod Lorenzen vide, at det skulde staa ham frit for at tale Dansk i Stændersalen. „Jeg har nu talt med Kongen og med Stemmann“ — skrev V. Schøler til Lorenzen d. 14. Juli. „Kongen ytrede, at det var hans udtrykkelige Mening, at det skulde staa enhver Stændermand frit for at benytte sig af hvilket Sprog, han vilde, og erklærede, at de nordslesvigske Deputerede vilde faa et bejaende Svar paa en Forespørgsel desangaaende. Stemmann derimod mente, at et saadant Svar ikke vilde blive givet; men at det jo stod enhver Deputeret frit for at benytte sig af en Usandhed, da der ingen Forhandling maa finde Sted“.

Hvis V. Schølers Meddelelse er rigtig, kan det med Sandhed siges, at Kongen intet havde lært og intet glemt og atter vilde have været i Stand til „at forandre en aldeles regelmæssig vedtagen Bestemmelse“.

IX

Det store Sprogrøre.

(1. „Syvstjernen“s Adresse. 2. Hiort Lorenzens Erklæring. 3. L. Skaus Opsigelsesbrev. 4. Protokolekstrakten. 5. Skamlingsfesten 1844 og Oppositionen i Viborg Stændersal.)

I

Uagtet Statsraadet havde vedtaget, at de slesvigske Stænder uforberedt skulde modtage Sprogpatentet ved Samlingens Aabning d. 9. Juli, blev dets Hovedindhold dog bekendt i tyske Kredse seks Uger, før Kongen havde underskrevet det. Den 28. Marts skrev en hamborgsk Avis, at Loven om det danske Sprogs Brug i de slesv. Stænder var færdig, og at Dansk fremtidig ikke maatte benyttes af nogen, med mindre han godtgjorde ikke at kunne gøre sig forstaaelig paa Tysk. To Dage senere meddelte Flor det samme Rygte med endnu skrappere Bestemmelser om Danskens Brug og tilføjede: „Hensigten er naturligvis at binde Munden paa P. H. Lorenzen. Skindet af Tvang er undgaaet, men Fornærmelsen imod Danmark er blodig. Det var altsaa Plasteret oven paa Filialbanken“. I Løbet af April Maaned fortsatte Flor sine Meddelelser om Patentet. Den 13. skrev han til Koch: „Med Sprogreskriptet, som man ikke synes at have Mod til at publicere, før Tivoli er aabnet, er jeg endda ikke saa ilde tilfreds . . . Jeg tror, at uden en saadan blodig Fornærmelse vilde mine gode Landsmænd sove ind igen; men maaske vi dog kan faa dem paa Benene. (I et senere Brev: „Saadanne Spark trænger den danske Mand til for at komme til sig selv“) . . . Før jeg imidlertid faar talt med Vennerne i Nordslesvig og med et Par Medlemmer af Viborg Forsamlingen samt undersøgt alle Partier i København, kan jeg umulig sige, hvad vi bør gøre; thi vi bør ej begynde paa noget, som vi ej kan sætte igennem“. Samme Dag skrev han til Ploug: „Om end Slesvigerne ved dette hykkelske Reskript kan tro sig ufornærmede, saa er det dog en blodig Fornærmelse imod Danmark. Endnu har jeg ikke talt med P. H. Lorenzen eller de andre, og Breve nytter saa godt som intet; men i alt Fald er det mit gamle, ufravigelige Princip aldrig at forlade Valdpladsen. Falck tilstaar selv, at Reskriptet er affattet for at jage Lorenzen ud af Forsamlingen eller dog binde hans danske Mund“. Kort efter oplyste han, at hans Kendskab til Patentets Indhold hidrørte fra J. Criminils egne Beretninger til kielske Meningsfæller, særlig til Falck, der saa igen, sikkert ikke uden Hensigt, og som det synes med Prof. E. Hermann som Mellemand, har

ladet Rygterne gaa videre til C. Paulsen og Flor, for at de kunde blive bekendt i danske Kredse og øve Virkning i København.

I Begyndelsen modtoges disse Rygter med stor Vantro i Hovedstaden, og „Frdl.“ ($\frac{9}{4}$) betegnede dem som en „løgnagtig Bagvadskelse af den danske Regering“; men i sidste Halvdel af April fremkom nye Indiskretioner. Den 24. April kunde „Dvke.“s københavnske Korrespondent meddele rigtige Oplysninger om Patentet, og Dagen efter skrev Prof. Clausen til Flor: „Efter de seneste, som det synes aldeles paalidelige Efterretninger skal den kongelige Visdom og Villie virkelig nu være slaaet om til at ville gøre det danske Sprogs Tilladelighed i Stænderforsamlingen afhængig af Evnen eller Ikke-Evnen til at tale Tysk“. Det er sandsynligt, at ogsaa disse Indiskretioner paa en eller anden Maade hidrørte fra J. Criminil. Af egen Erfaring kendte han Kongens Vankelmodighed og vilde holde ham fast. Han havde derfor hele Tiden trængt paa for at faa Patentet offentliggjort snarest muligt, og da han d. 20. April sendte ham Lovudkastet i Renskrift, gentog han sin Anmodning, for at Patentet ikke i København skulde opnaa en „halv Offentlighed“, før det blev bekendt i Slesvig, hvad der saa meget mere vilde sætte ondt Blod, som Regeringen ved den foreløbige Lov overskred de Grænser, den selv havde sat sig, medens det forlangtes og ventedes, at Stænderne vilde holde sig indenfor Grænserne af skyldig Ærbødighed og Maadehold. Kongen udskød dog stadig Offentliggørelsen, og den danske Opposition fik nogen Tid til at røre paa sig.

I København lededes denne af Prof. Clausen og de øvrige Medlemmer af „Syvstjernen“. Clausen søgte Samarbejde med Flor og Skau, men mærkværdig nok hverken med P. Hiort Lorenzen eller andre nordslesvigske Stændermænd. Den 25. April underrettede han Flor om, at han havde udarbejdet en Petition imod Patentet „saa alvorlig og energisk, som det paa nogen Maade gaar an“. Den skal, skrev han videre, spredes ud over hele Landet, for at den kan faa en national Karakter, da vi nu engang vil forsøge et saadant Middel. Tillige bad han Flor om at sørge for, at L. Skau kom til København i den slesvigske Forenings Navn; „Syvstjernen“ vilde afholde Rejsseudgifterne for ham.

Den 4. Maj fremkom det omtalte Bønskrift; men da de „Syv“ kun havde Rygter at holde sig til, var det hele et ret usædvanligt Skridt, der paa engang røbede deres Mistillid til Monarken og hindrede dem i at slaa til med fuld Kraft. Adressen var ogsaa snarere en clausensk Forelæsning end et ildnende Opraab, og kun i nogle Slutningslinier tog den agitatorisk Sigte paa Gerningsmanden. Det danske Folk — hed det — vilde ikke have Adkomst til sin Konges og sin egen Agtelse, hvis det nu opgav

sin nationale Ret, og „vi maatte beklage det Folk, der under saadanne Forhold ikke havde en Konge, til hvem det kunde henvende sig med undersaatlig Tillid og Fri-modighed“. — Den 11. Maj svigtede Kongen denne Tillid. Den frygtede Afgørelse var ikke længere løse Rygter, men et kongeligt Lovbud med Sort paa Hvidt, og Bønsskriftets betingede Taleform og tamme Ord passede ikke hertil. I Dcbr. 1842 havde de samme Mænd i den samme Sag afholdt offentlige og private Møder og indjaget Kongen en virksom Frygt. Nu nøjedes de med at gentage og udsende en forældet Adresse, der hverken i Form eller Indhold svarede til Situationen. Selv de aller-nødvendigste formelle Ændringer blev ikke foretaget. Adressen talte vedvarende om „Rygter, som der ikke kunde fæstes Lid til“, og lod Underskriverne udtale Frygt for, at Kongen skulde udstede Bestemmelser, som allerede forelaa.

Disse Besynderligheder behandledes dengang som Bagatel-ler, men var noget helt andet. Bag dem skjultes en Magtløshed eller en Retræte. „Den danske Opposition var ikke moden til Handling“, skrev Drewsen til Lorenzen, og vovede ikke at give Kongen det rette Svar paa Patentets svigagtige Udæskning. Derfor gentog den de svage Udtalelser fra 4. Maj og paastod, at den oprindelige Petition endnu var paa sin Plads, da Patentet var provisorisk, og det kunde haabes, at Kongen ved den endelige Afgørelse vilde tage Hensyn ikke alene til den slesvigske Forsamlings Betænkning, men ogsaa til det danske Folks Følelse, skønt allermindst de „Syv“ kunde være uvidende om, at Patentet var provisorisk udelukkende af Hensyn til Stænderreglementets Bestemmelser. Den 12. Maj affattede de en Tillægserklæring for nogenlunde at bøde herpaa, og i et over-ordentligt Møde i Trykkefrihedsselskabet d. 13. vedtog en talrig og repræsentativ Forsamling Petitionen uforandret, hvorefter den udsendtes til Underskrift. Københavns Borgerrepræsentanter lovede, hver i sin Kreds, at støtte Foretagendet.

Dette var det eneste samlede Skridt, som den københavnske Opposition foretog sig. I „Fdrl.“ og „Dansk Folkeblad“ havde Ploug og Monrad oparbejdet en varm patriotisk Stemning; men de ældre Førere, med H. N. Clausen i Spidsen, vilde ikke indlade sig paa Demonstrationer af anden Art, medens de med stor Bestemthed forlangte, at P. H. Lorenzen skulde gaa til Slesvig og paa Tysk virke for et Minoritetsvotum imod Patentet til Støtte for deres Adresse. Deres egen Energi og deres Krav til ham stod ikke i det bedste Forhold til hinanden. — Den 17. Maj underrettede L. Skau Lorenzen om de tagne Beslutninger og tilføjede: „Jeg kan vel tænke, at Du venter Handlinger her i Hovedstaden; men dertil er Stemningen langt fra hidsig nok, og saa længe Patentet er provisorisk, og der er Grund til at faa

samme forandret, vil Flertallet tro, at der endnu er Haab“. Vildledt af Kongens tidligere Holdning havde Ploug d. 9. Maj raabt: „I Kreds om Kongen!“ Den 13. ændrede Fr. Barfod det til: „I Kreds om de Syv!“ Men det eneste rigtige Feltraab maatte dog vel have været: „I Kreds om Lorenzen!“ Og det lød ikke.

II

Paa højst paafaldende Maade holdtes de nordslesvigske Stændermænd udenfor de omtalte Forhandlinger, og det saa ud, som om Kampen imod Patentet skulde føres uden om dem. Hverken Clausen eller Flor raadførte sig med dem; men Grunden hertil omtales ikke i Kilderne. I Henhold til Aftalen i Novbr. 1843 optraadte Flor som slesvigsk Overleder og indviede Skau og Koch i sine Overvejelser, men til P. H. Lorenzen sendte han kun en Hilsen og et Par formanende Ord gennem Koch. Dette var saa meget mere uheldigt, som hverken han eller Clausen havde virkelig Føling med Stemningen i Nordslesvig, særlig ikke i den slesvigske Forening, der følte Patentet som et forsmædeligt Nederlag overfor de Udæskninger, som Embedsmændene havde forledt og stadig forledte Almuen til at fremkomme med i „Lyna“. Om denne Stemning foreligger der afgørende Vidnesbyrd. Den 5. April skrev L. Skau til Flor: „Kongen er en Stakkel. Gid han var 10 Alen under Jorden. Nu vil dansk Tale forstumme i Stænderne. Patrioterne i Kongeriget maa tordne for Kongen. Paa Skamlingsbakke maa de gennem min Mund give ham „eine grausame Salbe“. Det maa runge i hans Ører i et halvt Aar“. Og to Dage senere skrev Koch til Flor: „Deres Meddelelse om det danske Sprogs sørgelige Dom i Stændersalen er senere blevet stadfæstet i „Hamb. N. Zeit.“ og synes at være altfor sand. Vi længes her meget efter, hvad De tror, vi skal gøre; thi en Manifestation maatte der finde Sted . . . Lorenzen besluttede straks at underkaste sig Bestemmelsen; men da paa Tysk saaledes tale til højre og venstre, at det skal gjælde i hele Landet. Det var at ønske, at man i Kongeriget vilde gøre nogen som helst Demonstration. For Resten er vort Nederlag stort, og Modpartiets Hovmod vil overskride alle tænkelige Grænser“. — Lige fra Hans Nissen til P. Nielsen i Flensborg var alle enige om, at de danske Stænderdeputerede ikke kunde give Møde i Slesvig, og fra selve den slesvigske Forening lød de første Røster, der opfordrede P. H. Lorenzen til at blive hjemme, saa længe Patentet stod ved Magt.

Lorenzens egen Optræden er aldrig blevet ordentlig belyst. Han havde den dobbelte Vanskæbne at tabe Slaget og kort efter at dø — uden nogensinde at faa Lejlighed til at forsvare sig offentlig, og Historikerne har just ikke taget mildt paa ham. L. Skau, hans første Biograf, kendte hans Planer ud og ind, men han var selv Part i Sagen og gik mere ud paa at dække sig selv end at klarstille ham. A. D. Jørgensen og L. Hertel havde hver sit biografiske Glansbillede at forgyldte, og det skete blandt andet paa Lorenzens Bekostning, idet de i hans Tilbagetræden som Stænderdeputeret ikke saa en indledende politisk Handling med store Maal ud over sig selv, men kun en isoleret Demonstration eller larmende Vredesytring uden Værd. De skildrer ham derfor som en uberegnelig og ustyrlig Fusentast, der handlede uden „at raadspørge sine sønderjydske Stridsfæller“, og i et Øjeblik gav Haandslag paa at ville gaa til Stænderne for i næste at bryde sit Ord. Men disse Fejl kan ikke med Rette tillægges ham, i hvor store hans Forseelser end monne være. Han handlede i nøje Overensstemmelse med sine nordslesvigske Stridsfæller, og L. Hertels Fortælling om „Haandslaget“ hviler paa en slet afhjemlet Overlevering uden Beviskraft og er vel ikke andet end et sønligt Forsøg paa at tillægge Faderen, Pastor H. W. Hertel, en større Betydning, end der tilkommer ham.

Saa længe Rygterne om Patentet var usikre, bevarede Lorenzen haardnakket Tavshed om sine Planer. Igennem hele April forekommer kun den oven anførte, flygtige Ytring af Koch; men da Rygterne ved Majdagstider antog fastere Form, og han fik at vide, at Patentet ifølge Statsraadets Beslutning skulde offentliggøres i Form af en kgl. Meddelelse til Stænderne ved Samlingens Aabning, udkastede han følgende Plan. Først vilde han ved et hemmeligt Møde med Herredsfoged J. With sikre sig Støtte i de viborgske Stænder, og dernæst skulde den danske Minoritet (han, Nis L., Posselt og Jepsen) give Møde i Slesvig og, saa snart Patentet meddeltes, paa Dansk erklære, at vel kunde de meget godt tale Tysk, men at de — Patentet til Trods — vedvarende kun vilde tale Dansk i Henhold til Reskriptet af 2. Decbr. og Kommissærens samtidige Erklæring, at det ikke kunde forbydes dem at tale Dansk. Saa snart Præsidenten derefter havde frataget dem Ordet, vilde de have erklæret, at de kun veg for fysisk Magt, hvorefter det, naar denne var bragt i Anvendelse, maatte blive „overladt til Jyderne og Københavnerne at gøre deres Pligt“. I de fremhævede Ord ligger Kamp-Pointen. Lorenzen vilde atter forsøge et Overraskelsesspil med sine Modstandere, ikke for at opnaa sproglige Indrømmelser; thi det var umuligt, men for at rejse en ny national-politisk Storm imod dem og Regeringen, Rettens og Frihedens Undertrykkere.

Om hans Aftaler med de andre Stændermænd foreligger der intet skriftligt (deres Brevsamlinger er, med Undtagelse af nogle faa Breve til Jepsen, ikke bevaret); men hans egne Handlinger falder godt i Traad med Planen. For ikke at fremskynde Patentets Offentliggørelse forhindrede han en nordslesvigsk Petition imod de udsprede Rygter, af samme Grund ivrede han imod L. Skaus Sendelse*) til København for at paavirke Kongen, og da han ikke kunde forhindre Rejsen, satte han igennem, at Skau ikke forsynedes med Instruks hjemmefra, saa han mødte tomhændet i Hovedstaden.

Men alt forgæves. „Syvstjernen“s Adresse fremkaldte Patentets Offentliggørelse, og dermed faldt Overtaskesspillet til Jorden. „De vil“, skrev Lorenzen til Ploug, „indse, hvor bedrøvet jeg blev, da der kom Efterretning om, at de doktrinære i Forbindelse med Flor og uden at spørge os om vor Mening havde besluttet at petitionere, og at L. Skau skulde over til København for at spille Diplomat, en Rolle, der er aldeles uværdig for en nordslesvigsk Bonde men der var intet at gøre, thi han var blevet kommanderet af Flor og Clausen“. — „Hvis vi nu var gaaet til Slesvig“ — skrev han et halvt Aar senere til Koch — „saa kunde vi kun have talt Tysk; thi vi kendte jo Patentet to Maaneder i Forvejen, al Diskussion herom var desuden meget snu forbudt i Patentet, og velfortjent Forhaanelse saa vel fra dansk som fra tysk Side vilde have været vor Lod“.

Den 4. Maj udsendtes den københavnske Petition, den 6. meddeltes den i „Frdl.“, den 8. ankom L. Skau til København, den 9. begyndte Ploug en heftig Artikelserie om Sproppetitionen, samme Dag underskrev Kongen Patentet, den 10. resolverede han, at det skulde dateres 29. Marts og straks offentliggøres. Samme Dag havde Skau Foretræde hos ham og kunde godt mærke, „at han ikke var glad ved mit Ophold her“; men der blev ikke talt et Ord om Sprogsagen, og Skaus Sendelse var for saa vidt betydningsløs.

Den 13. Maj holdt den slesvigske Forening Møde i Haderslev i Anledning af Sprogsagen. Nogle Dage i Forvejen havde Flor sendt Hans Nissen en Vejledning angaaende „Syvstjernen“s Planer, og Lorenzen og Koch havde ogsaa rustet sig til Kampen; men samme Dags Morgen bragte „Frdl.“ Patentet og dermed „kuldkaledes“ alt. Forsamlingen, ca. 70 Personer, følte sig haardt ramt, og selv Lorenzen var ikke i Stand til øjeblikkelig at overskue Situationen. Efter nogen Forhandling vedtoges

*) L. Skau fortæller vel det modsatte; men det maa mildest talt bero paa en slem Hukommelsesfejl (Se: P. H. Lorenzen, S. 268 Anm.)

det at sende Kongen en „beklagende Adresse“, der under selve Mødet sættes i Pennen af Pastor Hertel, underskrevet af H. Nissen og Dagen efter afgik med Posten til „Sorgenfri“*).

Adressen talte djærvt og ligetil. Med den største Smerte — hed det — har den slesvigske Forening erfaret, at D. Maj. ikke har kunnet anerkende den danske Befolknings naturlige Ret til uidskrænket Brug af Modersmaalet i Stændersalen. Allerede i den forestaaende Samling vil det forstumme, og blandt vore Børn vil det fortælles som en sørgelig Mærkværdighed, at, uagtet danske Folketaleres modige Færd 1842 havde skaffet det Plads paa Folketinget, og uagtet Landets Konge havde anerkendt dets naturlige Ret, underkastedes det dog allerede 1844 saa indskrænkende Bestemmelser, at det vil være let for vore Modstandere helt at udelukke det fra Stænderne. Den slesvigske Forening vilde derfor svigte sin Troskab og sin Kærlighed mod Konge og Fædreland, hvis den ikke udtalte sin Smerte over den trufne Foranstaltning, der atter vil trænge vort Modersmaal tilbage indenfor de snævre Grænser og i den undertrykte Tilstand, hvorfra det under D. Maj.s mægtige Beskærmelse havde begyndt at hæve sig. Foreningen opfylder da den smertelige Pligt for D. Maj. at skildre de bitre og nedslaaende Følelser, hvoraf den er gennemtrængt. —

Senere beklagede Kongen sig over den Bitterhed, der gik igennem Adressen, men mon han har glædet sig mere over den Takadresse, som 15 nordslesvigske Sognefogeder sendte ham, og hvori de bevidnede, at Patentet „havde opvakt den behageligste Sensation iblandt dem“.

Patentets Offentliggørelse, fortæller Koch, „kulkastede vor hele Plan. Lorenzen opfattede ikke dets Betydning ret den første Dag og stod i den Tanke at ville fægte i Stændersalen paa Tysk“ — en Beslutning, han altsaa ikke kan have fattet forud, og alt overvejet betød dette vel kun, at han en kort Stund har tænkt paa at afgive den omtalte Protest paa Tysk. I nogle Eftermiddagstimer den 13. Maj fastholdt han denne Opfattelse, og hans Huslæge og Slægtning, Justitsraad Gyrsting, kan da (efter Kochs Fortælling 30 Aar senere) have haft Lejlighed til at fortælle ham, at „ingen dansk Mand af Ære kunde tænke paa at gaa til Stænderne“ under disse Omstændigheder — en Paamindeelse, der dog sikkert har været overflødig, eftersom rolig Omtanke snart maatte overbevise Lorenzen om, at alle Veje var

*) L. Skau fortæller (P. H. Lor. S. 264), at han overrakte Kongen denne Adresse, der var sendt til ham, men det maa ligeledes bero paa en mærkelig Hukommelsesfejl fra hans Side, og det samme gælder vel de Ytringer, som han ved denne Lejlighed vil være fremkommet med til Kongen.

spærret. Ved en uventet Protest paa Dansk, fremført med hans Talent, kunde han maaske have ophidset sine Modstandere til paa ny at begaa overilede Skridt; men en Protest paa Tysk af ham, der højtidelig havde kundgjort som „sin urokkelige Beslutning“ ingensinde at tale dette Sprog i Salen, vilde kun have prisgivet ham til Latteren og ikke haft en eneste anden Følge, da al Forhandling paa Forhaand var afskaaret. Han havde kun et Vilkaar: „at træde af“, og allerede d. 13. Maj om Aftenen var han og Nis Lorenzen enige om, at dette burde ske, og at deres Protest nu kun kunde komme frem gennem Aviserne.

Koch har øjensynlig sluttet sig til dem. Den 15. skrev han til Flor: P. H. Lorenzen var hos mig til langt ud paa Natten. Beslutningen er nu, at han ikke vil gaa til Stænderne, og der er ingen Tvivl om, at de andre Deputerede vil følge hans Eksempel. Han studerer i Dag paa den Erklæring, han vil lade indrykke i „Dvke.“ og „Fdrll.“ angaaende hans Vægning ved at deltage i Stændernes Forhandlinger . . . Jeg har bedt ham tøve saa længe som muligt, men han er excentrisk og ikke let at standse i sine „flygtige“ Planer. „Vist er det, at vi staar betydelig forladt af Kongen, og vi skal have svært ved at holde Bonden i Nordslesvig omkring os; thi de Bønder, som ikke staar under vor Fane, men smigres og lader sig smigre af Embedsmændene og andre Store, opnaar let deres forskellige Hensigter og private Formaal, medens Nægtelse og Forfølgelse overalt er de Mænds Lod, som er i den slesvigske Forening. Vi trænger haardt til nogle smaa Sejervindinger. Det vil blive vel optaget af Bønderne i Nordslesvig, at vore Deputerede forbliver hjemme i Sommer“.

Den 17. Maj affattede Hiort Lorenzen og Nis Lorenzen de omtalte Erklæringer, som de i deres harmfulde Stemning sikkert nok tillagde en overdreven Betydning, og da den haderslevske Politimester forbød „Dvke.“ at offentliggøre dem, tænkte de endogsaa paa at lade dem trykke i Sverige, frem skulde de. Imidlertid passerede de Censuren i Aabenraa Ugeblad og aftryktes senere i „Fdrll.“ og „Dvke.“ P. Hiort Lorenzen skrev: „Ved det kongelige Patent af 29. Marts d. A. er jeg blevet afskaaret fra at give Møde i den slesvigske Stænderforsamling, saa længe Bestemmelserne i den anførte kongelige Anordning staar ved Kraft. Først naar den tidligere kongelige Anerkendelse af, at Brugen af det danske Sprog i den slesvigske Stænderforsamling er de dansktalende Slesvigeres naturlige Ret, bliver virkelig, kan jeg — der paa den ene Side som sanddru Mand ikke kan nægte at kunne Tysk, men paa den anden Side heller ikke kan svigte den Stilling, som Pligten, at hævde Folkets krænkede Nationalitet, foreskriver — hengive mig til fornyet stændersk Virksomhed“.

Nis Lorenzens Erklæring lyder:

„Uagtet fire Diæters Stændertidender vidner om, at jeg har været det tyske Sprog saa mægtig, at jeg har kunnet betjene mig deraf ved mine Foredrag i Stænderforsamlingen, saa vilde jeg dog muligen for Fremtiden uforstyrret kunne tale Dansk i Forsamlingen; men jeg vil ikke ved en Usandhed købe af mine Medundersaatte som en Naade, hvad der af H. Maj. Kongen selv er blevet anerkendt som min naturlige Ret. Derfor møder jeg ikke i Stænderforsamlingen, saa længe det kongelige Patent af 29. Marts d. A., angaaende Brugen af det danske Sprog i den slesvigske Stænderforsamling, er i Kraft“.

P. Jepsens og Posselts Tilslutning fulgte nogle Dage senere. Til den første sendte P. H. Lorenzen en „Expres“ med to Ud-kast til Erklæringen, og Budet vendte tilbage med den Besked, at Jepsen resignerede „ifølge Lorenzens Ønske“, og at Patentet forhindrede ham i at give Møde i Stænderne. Posselt skrev, at skønt det ikke havde været hans Hensigt at benytte sig af det danske Sprog i Stændersalen, selv om det havde faaet lige Ret med det tyske, mente han dog ikke at kunne give Møde, fordi Patentet ikke anerkendte de danske Slesvigeres naturlige Ret. — Alle fire lod sig dog foreløbig nøje med disse Aviserklæring-er. P. H. Lorenzen skrev til Jepsen: Nis L. og jeg har besluttet ikke at sende nogen Meddelelse til Regeringen om vor Tilbage-træden, da vor Beslutning endnu kun er betinget, og vi vil bevare vor Ret til at møde i Stænderne, hvis Patentet muligvis skulde blive tilbagekaldt. „Men for vor Sag er det bedre, at Minoriteten nu træder tilbage med Ære, end at den kapitulerer i Slesvig“ og foretager Københavnerne intet energisk Skridt, vilde det være Daarskab, „om vi lod os pine længere“. I de sidste Dage af Juni underrettede de Provinsregeringen om deres Beslutning, at træde tilbage, og Stedfortræderne kunde indkaldes. Kort i Forvejen var P. Nielsen ogsaa traadt tilbage (om end af andre Grunde), ligeledes foretrak Petersen fra Dalby at blive hjemme, og i sidste Øjeblik undskyldte Møller Weber fra Marstal sig paa Grund af svagt Helbred. Dermed var Forsamlingen rensat for alle danske Elementer. I 1844 forblev Ærø atter uden Repræsentation, medens Stedfortræderne indkaldtes for de øvrige Kredse. Blandt disse fandtes dog kun een paalidelig dansk Mand, Sognefoged A. T. From fra Halk Sogn, stiftende Medlem af den slesvigske Forening.

Disse Erklæring-er var det første Forsøg paa at gennemføre en helt selvstændig nordslesvigsk Politik, frigjort for alt For-mynderi. P. Hiort Lorenzen var Midtpunktet i Sprogrøret og forlangte at blive hørt og fulgt. Kongens Svig havde ramt ham bagfra, medens han stod „Grænsevagt“ imod Syd, og ingen kan fortænke ham i, at han reagerede med al den Lidenskab,

han ejede, eller at han i sine Breve trakterede Kongen ligervis som den ophidsede Elefant, der oversprøjtede Skræderboden med alt det Grøftvand, Snabelen kunde rumme. Det var Skyl af Haansord, han lod regne ned over ham. „Dette jammerlige Menneske“, der lader sig lede af Landsforrædere — skrev han —, „denne skammelige Tyran“, der endogsaa overgaar Stortyrken, „denne Sardanapal“, der ofrer sit Folks Ære for egen Ro. „Men vi danske Slesvigere vil nu ikke længere lade os narre af denne kronede Komediant, hvis hele Politik i fire Aar, siden Sprogskriptet kom ud, kun har været at dræbe enhver konstitutionel Bestræbelse ved at hidse de Danske og Slesvig-Holstenerne op imod hinanden, og som ikke har Gnist af Følelse for sit ulykkelige Folks Jammer. Han skal nu jage sit eget danske Folks Undertrykkere, Landsforrædere, der har bevæget ham til at publicere Patentet af 29. Marts, ud af sit Raad og tage Patentet tilbage. Hvis ikke, saa skal han brændemærkes for Nutid og Eftertid som den eneste skyldige i sit Folks Nedværdigelse og Underkuelse og i Fædrelandets Undergang“. Saaledes skrev han til Ploug, og hvad har der saa ikke vanket i „hans endeløse Deklamationer“ til Vennerne i Haderslev.

Tidspunktet var endelig kommet, da „Autokraten skulde tvinges til at sværge til Folket“, og derfor forlangte Lorenzen, at Partivennerne i København nu skulde indfri deres Løfte og for Alvor gøre hans Sag til deres egen. Medens han og hans Nordslesvigere fejede Embedsmændenes Rænkespil til Side hos dem, burde Oppositionen i Kongeriget styrte den Criminil-Ørstedske Regeringsklike og tvinge Kongen ind i en frisindet, national Politik. — Kan Criminillerne nu ikke slaas, skrev han, saa er den dansk-slesvigske Sag fortabt, og kun ved Kanonerne Hjælp vil det danske Sprog da kunne genindføres i den slesvigske Stændersal [hvor rigtigt!]. Derfor maa der handles i Hovedstaden: endrægtigt, rask, kraftigt; jeg stoler paa, at det sker! — Og med sund Forstaaelse af de politiske Virkemidlers Rækkevidde, skrev han videre: „Derfor bør Københavnerne forlade den ynkelige Petitionsvej og slaa ind paa en virkelig Demonstration. Alle nationalsindede: radikale, doktrinære, konservative, forsamler sig, vælger en Deputation paa 25 ansete Mænd og sender dem til Sorgenfri for at kræve Patentets Tilbagekaldelse. Forsamlingen bør forblive samlet, og bringer Deputationen et Afslag, fortsættes Tilkendegivelserne, indtil Sejren er vundet, eller Bajonetterne taler. — Kan eller vil man ikke vove en saadan virkelig, ikke Papirs-Demonstration, saa Godnat, Fædreland, Godnat, Nationalitet! — Saa har de doktrinære vist sig aldeles uskikkede til at lede den nationale Bevægelse i en Krise som denne, og der maa andre Mænd til Roret.

Men vi herovre kan trøste os med, at vi ingensinde har underkastet os Voldsherrerne, og paa Skamlingsbanke skal jeg dundre saaledes imod Kongen, at det skal runge over hele den civiliserede Verden, selv om jeg bagefter skulde slæbes lige ind i Kachotten!“

Ligesom i 1840 befandt Lorenzen sig paa ny i en Snevring med Fjender paa alle Led og maatte hugge sig igennem, hvis ikke han og hans nordslesvigske Kampfæller skulde klemmes til Døde af Slesvig-Holstenerne og Regeringen, der gennem aarelangt Arbejde havde forberedt en saadan Hevnaft og haabede at forvandle den lille „tyske Ø“ i Nordslesvig til et helt Land. Hans kraftige Optræden standsede dette Intriguespil og sikrede en fortsat dansk Udvikling i Landet; men til en Regeringsomvæltning forslog hans Kræfter ikke. Han raadede over taktisk Snilde, han besad ogsaa Villiens Haardnakkethed og den „Entschiedenheit“ eller fortættede Energi, der sætter alt ind paa en Sag; men som alle national-liberale savnede han skarp Virkelighedsvurdering, det Instinkt for Magtforhold: deres Styrke, Udnyttelse og Flytning, der betinger Sejren. I Politik er det farligt at forveksle egne Teorier og Forhaabninger med Virkeligheden, og derved beredte Lorenzen sig i det mindre et lignende Nederlag som det, hans Meningsfæller maatte lide 20 Aar senere paa en langt større Scene. — Hans Planer fandt ikke tilstrækkelig Tilslutning i de givne Forhold, hans Lidenskab blev til „Exaltation“, og han maatte endog finde sig i, at en Laurids Skau læste ham Teksten. Men saaledes er vel Foregangsmændenes Lod. En halv Menneskealder tidligere havde hans Forgænger paa tysk Side, Uwe Lornsen, gjort sig skyldig i de samme Fejl og bødet derfor paa Rendsborg Fæstning. I Sommeren 1844 var Hiort Lorenzen godt paa Vej til et lignende Opholdssted, og det var vel egentlig ikke hans Skyld, at han ikke landede dér; men hans Fjender undte ham ikke et saadant Martyrium, og hans forsigtige Meningsfæller klemte „Bersærken“ saa længe, indtil han maatte opgive sine Planer, og derefter udleveredes han til en privat Afstraffelse af utiltalende Art.

Men de københavnske national-liberale begik ogsaa store Fejl og egentlig af samme Art. Erfaringen fra Dcbr. 1842 maatte have opfordret dem til at foretage en virkelig Demonstration, og med vort Kendskab til Kongens vaklende Holdning er det let at se, at de atter vilde have haft Held med sig i selve Sprog-sagen. Giødwad, Ploug og Tscherning henvendte sig ogsaa til H. N. Clausen i dette Øjemed, men afvistes. „Syvstjernen“ holdt fast ved den „nationale“ Adresse, skønt den kun havde treven Fremgang. Efter nogle Maaneders Forløb underskre-

ves den af ca. 20,000 Bedsteborgere, det vil sige af 1,2% af Nationen, og Kongen kunde affærdige den med haanlig Overlegenhed.

Lorenzens heftige Udfald vakte stor Vrede hos Partifællerne i København, og da Forudsætningen for hans Optræden var bristet med deres Ligegyldighed, havde de let ved at angribe ham. L. Skau, der var Talerør for H. N. Clausen, sendte ham nogle højst upassende Breve, og J. C. Drewsen sigtede ham ikke alene for Mangel paa Mod, men lod ham endog saa høre af de Understøttelser og Agtelsesbeviser, som han havde modtaget fra dem. „De vil ikke glemme“, skrev han, „hvor velvilligt mange af Os her er kommet Dem imøde, og derfor ikke letsindig vise vort Raad fra Dem“. Disse Taktløsheder opirrede Lorenzen i den Grad, at han tilbød at sende Drikkehornet og Adresserne tilbage, og det viste sig senere ikke at være en tom Trusel. — Lorenzens Planer var strandet; men Clausen opretholdt sit Krav om, at han skulde gaa til Stænderne og fremskaffe et Minoritetsvotum imod Patentet. Om dette snævrere Spørgsmaal maa da følgende bemærkes: 1. Allerede i 1842 havde det danske Mindretal afgivet et saadant Votum og samtidig stemt imod A. Petersens Ændringsforslag, som i alt væsentlig faldt sammen med Patentets Indhold, og endelig kunde deres Erklæringer fra Maj 1844 kun opfattes som en fornyet og forstærket Tilkendegivelse af Nordslesvigernes Standpunkt. Her var altsaa fuld Klarhed til Stede. 2. Hvis den kongerigske Opposition ikke kunde gennemføre sine Planer uden Støtte i et saadant gentaget Minoritetsvotum, havde dens Ledere, særlig Flor og Clausen, handlet baade upolitisk og lidet hensynsfuldt imod Lorenzen ved helt at holde ham udenfor Overvejelserne og de indledende Skridt. En Politiker af hans Betydning kunde ikke behandles paa saadan Maade, og de laa egentlig, som de havde redet. 3. Lorenzen kunde ikke inklade sig paa atter at tale Tysk i Stænderne uden med det samme at ødelægge Stillingen i Nordslesvig, da en almindelig Faneflugt vilde have fulgt umiddelbart efter hans Kapitulation i Slesvig. De Deputeredes Protest fandt Genlyd i hele Landet og rejste en Hær af „Protest“-Danskere, hvor der før havde hersket sproglig Sløvhed, og i Løbet af en lille Maaned var „Sogneopstandene“ fejtet til Side.

Paa dette Kardinalpunkt strander alle Indvendinger imod Hiort Lorenzens Erklæring af 17. Maj, og det er unødvendigt at gaa nærmere ind paa dem. Ifølge A. D. Jørgensen skulde alle have været enige om at misbillige hans Fratræden, men denne Enighed strakte sig næppe videre end til Clausen og hans nærmeste Kreds. Lorenzen fandt almindelig Tilslutning i Nord-

slesvig*), hvorfor selv „Sognefogedforeningen“ fik Svindsot og maatte kort efter omdannes til en patriotisk Forening for indvandrede Tyskere. — Monrad skrev, at han i Lorenzens Sted sandsynligvis vilde have handlet paa samme Maade, og C. Ploug „kunde ikke forsonse sig med den Tanke, at han, der vedblev at tale Dansk og stod som Martyr for Nationaliteten, skulde begynde forfra at tale Tysk“.

III

L. Skaus Sendefærd til København løb ikke helt heldigt af og fik et mærkeligt Efterspil. Clausen havde tilkaldt ham, dels for at skaffe „Syvstjernen“s Adresse en sønderjydsk Tilknnytning, dels for at udnytte Skaus formentlige Indflydelse hos Kongen. Det første Formaal strandede paa P. H. Lorenzens Erklæring og førte kun til Rivninger og skjult Fjendskab mellem Skau og ham. Overfor Kongen var Stillingen heller ikke rigtig gunstig. Allerede i Nvbr. 1843 havde denne følt sig frastødt af Skaus „Trods“, 10. Maj næstefter modtog han ham med synlig Uro, og da Skau d. 18., en Uge efter Sprogpatentets Offentliggørelse, atter søgte Foretræde, har han sikkert været en ret ukærkommen Gæst paa Sorgenfri. Det vigtigste var dog, at Kongens Velvillie overfor Skau helt igennem hvilede paa falske Forudsætninger. Hvis han kom under Vejr med dennes „lumske Talent“ til at formumme sig og gennemskuede hans farlige Dobbeltspil som ivrig Royalist og heftig Frihedsmænd — afpasset efter Omstændighederne — vilde det være forbi med den kongelige Bevaagenhed. Skau sad fast i sin egen List og nødtes til at optræde med en Varsomhed, der næppe kunde føre til noget. Dette havde Lorenzen forudset og paa det bestemteste fraraadet ham at indlade sig med Kongen om Patentet. Men for sin egen Anseelses Skyld skulde Skau naa et Resultat, og umiddelbart efter Audiensen d. 18. udsendte han følgende Meddelelse: „I Lørdags var jeg hos Kongen paa Sorgenfri. Jeg truede ham forfærdeligt. Han gav sig i sin Angst til at underhandle med mig. Jeg sluttede Fred paa følgende Betingelser: 1. Uopholdelig Svar paa Højskole-Ansøgningen. 2. Straks at ansætte Pastor Marckmann i Halk. 3. Forandre Sprogskriptet, naar der fra Stænderforsamlingen indgaves et kraftigt Mino-

*) Den 26. Maj skrev P. Nielsen til Lorenzen: „Die Erklärung der 4 Herren Stände-deputirte wird Eindruck machen, und ich glaube, Sie haben wohl gethan denn es bleibt nichts anders übrig.“

ritetsvotum derom. — Naar disse Betingelser blev opfyldt, lovede jeg fra min Side at bringe Fred i Landet, især i Slesvig. I modsat Fald erklærede jeg at ville sætte hele Landet i Bevægelse („ved at gaa over til de liberale“ — skal der endog have staaet i et tabt Brev fra Skau til Hans Nissen). Han bad mig med Taarerne i Øjnene, at jeg dog ikke maatte forurolige hans Alderdom mere, end Nøden tvang mig til. Det var jammerligt at høre af en Konge! Jeg foragter i Grunden dette svage, villieløse Menneske. Begejstringen hjalp mig. Han anser mig (for) langt farligere, end jeg er“.

Kongens samtidige Beretning om Mødet lyder, som følger: „Talt med den slesvigske Bonde Laurids Skau, som jeg fandt beskeden. Han ønskede at berolige sine Venner om Sprogloven — og bad om Resolution, om Folkeskolen snart maatte meddeles, og om at jeg vilde forsyne deres danske Sogne med danske Præster, navnlig ved Pastor Marckmann til Halk. Jeg tilsagde hin Resolution snart afgivet og at ville sørge for deres Tarv med danske Præster. — Han synes at have holdt sig ganske ude af alle politiske Forbindelser her!“

Overfor disse jævne Ord er det umuligt at fæste Lid til Skaus Meddelelser. Under Audiensen maa han have spillet den „beskedne“ Royalist saa godt, at Kongen ikke har faaet Mistanke om hans intime Forbindelse med „Omvæltningsspartiet“. Hans Trusler maa derfor ogsaa opfattes som Paahit, og hvad han iøvrigt fortæller om Kongen, var vel hentet fra samme Tønde. Det var Mode at omtale Kong Christian paa denne Maade, og selv Skaus Harcellering kunde glide ned. Om hans saakaldte Fredsbetingelser gælder det samme. For saa vidt de støttede sig til førte Samtaler, indeholdt de nogle Kvint Sandhed, men var vel ellers fri Opfindelse. Allerede 10. Maj havde Kongen lovet at træffe en hurtig Afgørelse i Højskolesagen, og denne fulgte under 14. Juni. Ligeledes var det hans Hensigt at forsyne Nordslesvig med danske Præster, og han har udtalt dette til Skau, men kan ikke have givet ham noget Løfte om at kalde Pastor Marckmann, der netop ikke fik Embedet i Halk, fordi „Skau havde pukket derpaa“. Ogsaa Sprogforholdene havde været paa Tale mellem dem; men det er ganske usandsynligt, at Kongen paa et Tidspunkt, da der ikke forelaa nye Momenter i Sagen, skulde være gaaet ind paa en Ændring af Patentet. „Syvstjernen“s Adresse var ham bekendt før Patentets Offentliggørelse, Lorenzens Erklæring var endnu ikke fremkommet, Skau maa klogelig have beholdt sine „forfærdelige Trusler“ hos sig selv, og endnu langt ind i Juni Maaned glædede Kongen sig over at have udelukket de danske Urostifere fra den slesvigske Stændersal. Det er sikkert heller ikke undgaaet hans Opmærksomhed, at den slesvigske Forenings Adresse var blevet

sendt ham pr. Post, og at Skau stod uden nogen som helst Bemyndigelse til at give eller modtage Løfter. Men den unge Gaardmand turde ikke skuffe de Forventninger, der næredes til hans Talent; Hovedstadens Hyldest og Festrus havde gjort ham svimmel, og hans medfødte Bondesnuhed har da forledt ham til at tildigte sig et Resultat, der havde den dobbelte Fordel: ganske at falde sammen med Prof. Clausens Planer og samtidig at unddrage sig enhver virkelig Kontrol.

Med berettiget Harmen vendte P. H. Lorenzen sig imod dette Fuskeri, der i saa høj Grad besværliggjorde hans Stilling. Jeg tror — skrev han til Koch — at Skau er ved at gaa fra Forstanden af lutter Indbildskhed. Han slutter Fred med Kongen i Slesvigernes Navn uden at spørge dem og paa de mest vanærende Vilkaar, som Kongen ikke engang agter at holde. Jeg er overbevist om, at han har grinet af denne storpralende Nar, der vilde bilde ham ind, at han kunde bringe hele Landet i Oprør ved at gaa over til de liberale. Han begynder ogsaa at uddele Naadesbevisninger! Charmant! Kan vi ikke faa ham til at slaa sig til Ro en Tid lang, tager det en jammerlig Ende med den berømte Folketribun Skau.

Lejlighedsvis fortæller Skau, at Lorenzen havde en usædvanlig Evne til at tugte upaalidelige Partifæller, og snart skulde han selv staa overfor den strenge Tugtemester. Fra København tog han med Dampskib til Kiel og rejste sammen med Flor til Flensborg, hvor de mødtes med Kandidat Johan Wegener, der var udset til Forstander i Rødding. Her var Skau endnu i ypperligt Lune og skrev til Marckmann: „Naar jeg og Prof. Flor er enige om noget, saa vilde jeg nok se den Magt i Nord-slesvig, der var i Stand til at kuldkaaste vore Beslutninger“. Men ogsaa dette var i Stand til at trodse dem begge. For første Gang havde Flor lidt et Nederlag i Nordslesvig, hans Raad var blevet forsmaaet, og han rejste til Haderslev for atter at faa Samling paa de splittede Kræfter. Han var utilfreds, og maaske har Mesterens Stemning forplantet sig til Lærlingen. I hvert Fald følte Skau sig mindre vel tilpas allerede i Aabenraa, og da det lille Selskab d. 28. Maj om Aftenen steg af hos Redaktør Koch i „Lille Papegøje“, var al hans Selvtillid borte. Hans Nissen modtog ham i Vrede, P. H. Lorenzen tilkaldtes efter Aftale, og i alles Nærværelse gav han ham en Overhaling, som Skau mindedes 20 Aar efter.

Det maa dog tilføjes, at Skau ogsaa ved denne Lejlighed viste sit hurtige Nemme. Hvad han for en Uge siden havde kaldt det vanvittigste af Verden, fandt han nu højst fornuftigt; han opmuntrede endogsaa sine københavnske Venner til at gøre et lille, rask Anløb paa Sorgenfri, og selv vilde han være Nord-

slesvigs „Scævola“, men nøjedes med i de følgende Uger at optræde som Lorenzens Trompeter. — I Øjeblikket interesserede denne sig dog mest for at faa Kongen tiltalt saa drøjt som muligt ved Skau selv, og de andre delte hans Ønske. De dannede derfor „et Gehejmerraad, bestaaende af den kloge og diplomatiske Flor, den listige Redaktør Koch, den forvovne P. H. Lorenzen og Bonden Laurids Skau“. Disse fire affattede Skaus „bekendte og mageløse“ Opsigelsesbrev til Kong Christian, hvoraf sikkert ikke mange Sætninger skyldtes Brevskriveren selv. Brevet lyder:

Allernaadigste Konge!

I Henhold til den Afskedsaudients, som Deres Majestæt var saa naadig at forunde mig paa Sorgenfri den 18.*) Mai, anseer jeg det for min Pligt mod Deres Majestæt at underrette Dem om den Stemning herovre, som det sidste Sprogpatent har fremkaldt, og om den Beslutning, jeg har fattet for Fremtiden.

Hvad jeg frygtede for og udtrykkelig fremsatte for Deres Majestæt, er indtruffet. Ved min Hjemkomst blev jeg modtaget med Kulde og Mistæksomhed, og det af de dygtigste og forstandigste blandt mine Standsfæller. Jeg forsikkrede dem om, at vor Konge mente det ærligt med os, men jeg erholdt til Svar: „Vil du nu ogsaa holde med den tyske Konge?“ Og naar jeg forsøgte paa at overbevise dem derom, svarede de: „Snak og Løfter have vi faaet nok af; nævn os nogen Gjerning, hvormed Kongen kan bevise eller har beviist, at han vil beskytte vor Nationalitet og vort Sprog“. Jeg havde desværre ingen Kjendsgjæringer at anføre, men beraabte mig paa Deres Majestæts Løfter om uopholdelig at give et gunstigt Svar paa vor Højskole-Ansøgning, at ansætte en dygtig, dansksindet Mand (Pastor Marckmann) i Halk og forandre Sprogpatentet.

Men Bønderne vil intet Mere høre om Løfter og sige: „Naar vi Dansksindede og de Tysksindede skulde udregne, hvem af os Kongen holdt mest af og med, saa tælle de Andre en heel Mængde gode Ting op, som Kongen alt har udført efter deres Ønske, medens vi kun kan komme med nogle magre Løfter, hvoraf ikke eet er opfyldt“. Og naar jeg forsikkrer dem, at jeg alligevel troer, at Deres Majestæt mener det ærligt med os, saa svare de: „Vi frygtede nok for, at Du var for ung; enten er Du bleven taget ved Næsen, eller Du har ikke kunnet modstaae Fristelsen, at være vel seet hos de Store, og saa er Du ligesaa godt paa Veie til at forraade Din Stand som Kongen til at forraade Nationen“.

*) Originalbrevet har her den 19., der var en Søndag, Skaus eget Oprtryk d. 10. Han havde Audiens Lørdag d. 18. Maj.

Imod denne Stemning, som jeg almindelig har truffet, saavidt jeg endnu er kommen, kan jeg Intet udrette; thi Nordslesvigerne ere et alvorligt Folk. Jeg har ogsaa besluttet ikke mere at arbeide derpaa; thi hvor høi en Priis jeg end sætter paa min Konges Naade, saa ere mine Landsmænds og Standsfællers Villie og Tillid mig endnu uundværligere.

Desuden føler jeg meget godt, at jeg ikke som før kan tale Deres Majestæts Sag for Bønderne; Begejstringen, der hidtil altid fulgte mig, vil ei mere komme; thi ogsaa hos mig har Troen paa, at Hjælpen vil komme fra Deres Majestæt, tabt i Liv og Fasthed. Saalænge ikke Sprogpatentet bliver forandret dertil, at enhver Stænderdeputeret har Lov til at tale hvilket Sprog, han vil, uden mindste Hensyn til, hvor godt han kan Tysk eller ikke, saa længe vil Forbittrelsen vedblive her i Nordslesvig, og enhver Bevægelse i Kongeriget, der sigter til at frie os fra den Bekjæmmelse, som siden den 29. Marts hviler paa den danske Nationalitet, vil her finde en levende Anklag og Erkjendelse. Og da Kjærlighed til mit Fødeland og Agtelse for den Stand, hvori jeg er født, snarere er voxet end aftaget ved den Kulde og Mistænksomhed, hvormed mine Venner have mødt mig, vil jeg ærlig og oprigtig tilstaae Deres Majestæt, at jeg for Fremtiden hverken kan eller vil afholde mig fra virksom Deeltagelse i alle hæderlige og lovlige Bestræbelser for at tilbageerobre vor Nationalære.

Den samme trofaste Hengivenhed for Deres Majestæt, som jeg altid har næret, den samme Ærlighed og Oprigtighed, som Deres Majestæt aldrig har søgt at standse paa mine Læber, har bragt mig til at sende Dem disse Linier. Vor Herre holde bestandig sin beskyttende Haand over Deres Majestæt og mit dyrebare Fædreland.

Sommersted, den 1. Juni 1844.

Allerunderdanigst

Laurits P. Skau.

Men selv denne Tiltale var ikke „Gehejmeraadet“ nok. Det vedtog tillige, at Brevet underhaanden skulde udbredes overalt i Riget for at hæve Oppositionens sunkne Mod, og sandsynligvis har alle straks forsynet sig med Afskrifter. Da Skau ud paa Natten rejste hjem til Sommersted, havde han ikke alene faaet Tid til at underrette Ploug om den af ham slaede Kolbøtte; men af J. Wegener var han ogsaa blevet forsynet med to Genparter af Brevet, der samtidig med Originalskrivelsen til Kongen skulde tilstilles Prof. Clausen og Ploug og af dem udbredes videre i København. Det vides, at Clausen lod Brevet gaa paa Omgang mellem „Sylvstjernen“s Medlemmer, at det var fremlagt i Læse-

stuen paa Regensen, at Flor sendte en Afskrift til Fr. Fischer i Aabenraa, at Skau selv læste Brevet op i den slesv. Forenings Generalforsamling d. 12. Juni, og at der efter nogle Ugers Forløb cirkulerede Afskrifter i hundredevis rundt omkring i Landet. „Da jeg er af en noget forsigtig Natur“ — skrev Flor til Ploug — „erindrer jeg Dem om, at Skaus Opsigelsesbrev til Kongen ikke maa offentliggøres . . . da en saadan „Bondefrækhed“ vilde samle mange flere Venner end ellers om den slesv.-holstenske Trone, eftersom en saadan i al Fald dog er bedre end aldeles ingen. Men unter der Hand udbredt, er det „ingen Frækhed“, som H. Maj. er nødt til at afvise, og vil sagtens skaffe den modige Bonde Venner i Stedet for Fjender“. — At Brevet under saadanne Omstændigheder kunde naa til Augustenborg og finde Vej til hamborgske og andre tyske Blade, trænger ikke til nærmere Forklaring.

Lorenzo havde foreløbig sat sin Villie igennem og glædede sig over Flors og Skaus Nederlag. Brevet betød, at hans Krigsmaal skulde forfølges videre, og Farerne derved skænkede han ingen Opmærksomhed. De nordslesvigske Bønder var dog ikke saa stærke „Sovere“ som Jeppe, og da Raketten hvislede op over deres Hoveder, vakte den baade Forfærdelse og Forargelse i den kongetro Hob, der aldrig havde tænkt sig noget lignende. Det blev derfor let for Øvrigheden at hidse adskillige op imod den frække Brevskriver, og en farlig Retsforfølgning kunde indledes, da Skau ved sin Hjemkomst slet ikke havde haft Lejlighed til at høre Bøndernes Mening, og det derfor vilde være ham umuligt at skaffe Hjemmelmænd for de fornærmelige Ytringer, som han lagde sine Standsfæller i Munden. Skau selv var heller ikke tilfreds med Brevet, og lige saa lidt var han sangvinsk nok til at tro, at det kunde nytte noget, men desmere plagedes han af onde Drømme om et Ophold paa Christiansø, og hans Familie vaandede sig allerede under den forventede Straffedom. Kun hos den „faste Stok“ fandt han nogen Tilslutning; men Lykken staar den kække bi. Den nationale Bølge, der snart skulde gaa hen over Landet, hjalp ham ud af Klemmen, og hos den følgende Tids Ungdom, der læste hans Brev med kildrende Beundring, grundfæstedes hans Ry for bestandig.

I Hovedstaden virkede Brevet straks efter Ønske. Det løb Byen rundt og var Genstand for almindelig Omtale i Forbindelse med Udfald imod den „tyske Konge“. Denne blev meget vred, især over Underhaands-Udbredelsen, og lod forespørge i Højesteret, om Brevskriveren kunde drages til Ansvar. Og da det ene Slag ramte ham efter det andet, gik han senere ind paa Tillisch's Opfordring om at lægge Aarets Sommerrejse over Nordslesvig for personlig at undersøge Stemningen paa Stedet. Paa den anden Side paastod Flor, at Kongen vedvarende vilde

have skudt Højskolens Grundlæggelse ud i det uvisse, hvis ikke Opsigelsesbrevet havde indjaget ham en passende Frygt, men dette faar staa hen.

Prof. Clausen skrev til Hans Nissen, at Brevet havde vakt den største Sympati og Interesse i hans Kreds, og hvis det virkelig talte Sandhed, vilde en varm patriotisk Stemning komme Nordslesvigerne i Møde fra Kongeriget. Han forlangte derfor, at de vedvarende skulde optræde med Kraft; thi, hvor det gælder om at handle, er der stor Forskel paa dem, der sættes i Bevægelse af den blotte Nationalfølelse, og paa dem, der umiddelbart lider under Modstandernes Overmod og Haan. „Med Længsel venter vi derfor paa et Livstegn fra den slesvigske Forening, der kan bringe os til at træde frem med en Indbydelse til danske Patrioter om at slutte sig med hjælpende Gerning til den danske Nationalitets Forkæmper“.

Dette Livstegn var allerede forberedt af P. Hiort Lorenzen.

IV

Skaus Brev var langt fra Lorenzen nok. Kongen skulde tales endnu haardere til. Med Københavnerne var det mislykkedes for ham; men han havde endnu Jyderne tilbage og som en sidste Reserve sig selv og sine Nordslesviger. 1842 havde han sprængt Sammenkoblingen mellem Kongen og Slesvig-Holstenerne, og Svejsningen var vel ikke solidere, end at den kunde sprænges en Gang til. Han tænkte ikke paa andet, og i den unge Kandidat J. Wegener, der var hans Gæst i en Uges Tid efter 28. Maj, fandt han en ligestemt Sjæl og en stilistisk Støtte, der gjorde ham helt uafhængig af Flors og Hertels Hjælp.

Den senere Sognepræst og Sognekonge i Halsted og Avnede Menigheder var dengang en vældig Nationalromantiker af den ingemannske Skole, en glødende Frihedsmand, der saa sit Ideal legemliggjort i Hiort Lorenzen, en højstemt Sværmer med et Islæt af Hypokondri, der fyldte ham med Uro og Bekymring. Han var heftig, paagaende og ilsindet som Lorenzen selv og i Stand til at omsætte dennes Deklamationer i sværdklirrende Sætninger, som, tilsat med noget af hans eget Sortsyn, fik en betagende Magt.

Det hurtige Samarbejde skabte vort første moderne Agitations-Manifest, den saakaldte Protokolekstrakt af 12. Juni 1844.

Det er dog ret vanskeligt at gøre Rede for Lorenzens Planer, blandt andet fordi han blev standset midtvejs. Han yndede

tilmed den skjulte Forberedelse og det voldsomme Frembrud. Derved virkede han saa elementært. Hans Stænderkamp 1842, den slesvigske Forenings Dannelse, hans Mandatnedlæggelse og Skaus Opsigelsesbrev var saadanne Frembrud, der overraskede alle. Og nu var det dobbelt nødvendigt, at han holdt sig bag Kulisserne, fordi enhver Bevægelse, der kunde føres tilbage til ham, øjeblikkelig vilde blive udskreget som et Værk af Propagandaen. Derfor betroede han sig ikke til sine daglige Omgivelser, end ikke Koch synes at have været indviet i Raadet, i hvert Fald indeholder Lorenzens daglige Billetter til ham ikke et Ord om hans Planer, og kun til Wegener og Drewsen har han udtalt sig med større Aabenhed, men hans Breve til dem er forlængst tabt, og kun af nogle Svarnotitser og Antydninger kan vi danne os en Forestilling om hans Hensigter.

Først rettede han sin Opmærksomhed paa den jyske Stænderforsamling; der skulde aabnes i Begyndelsen af Juli, og han satte sin Ven og gamle Stridsfælle, Herredsfoged Jesper With, Stævne i Vyf Kro den 9. Juni for at aftale Slagplanen imod Kongen og Ørsted og fortsætte Kampen fra 1842. Hverken With eller Lorenzen har efterladt sig det mindste om dette Møde, og kun af et Brev fra Wegener, skrevet Dagen før Sammenkomsten, faar vi nogen Besked om de paatænkte Forhandlinger. De maa, skrev han til Lorenzen, snarest tænke paa at faa en Samtale med Herredsfoged With. Operationsplanen og hele Fremgangsmaaden bør forud være aftalt og nøje bekendt blandt Viborg-Forsamlingens vigtigste Medlemmer. Man bør være vis paa, hvorvidt man kan gaa og sejre. Kongens Raadgivere bør erklæres for at have tabt Nationens Tillid, og hvis Ørsted udtaler, at Slesvig ikke kommer Danmark ved, bør han afbrydes med Larm, eller Medlemmerne nedlægger Protest og forlader Salen. Dog angaaende alt dette, vil De selv bedre vide, hvad der kan og skal gøres. Jeg vil kun bede Dem begynde derpaa i Tide; men Deres Samtale med With maa holdes saa hemmelig som muligt, og Bladene maa holdes helt udenfor. — Wegeners Brev falder mærkværdig godt i Traad med, hvad der senere skete i Viborg, og det er ret sandsynligt, at ogsaa det første direkte Stød til de heftige, nationale Oprin i de jyske Stænder udgik fra Lorenzen, ligesom de hvilede paa hans tidligere Gerning.

Dernæst vilde han forvandle Skamlingsfesten til et national-politisk Kampmøde. Han og Koch modsatte sig paa det heftigste Møller Staals „asensagtige“ Program, hvorefter den skulde formes som en Hyldest- og Takkefest for Kongen, og i al Hemmelighed fik Lorenzen Festdagen bestemt til 4. Juli, den nordamerikanske Frihedsdag, fordi han vilde benytte denne Anledning til at holde en Frihedstale, der skulde runge igen-

nem hele Europa, selv om han bag efter skulde slæbes lige ind i Kachotten. Hans Brev til Drewsen maa have indeholdt Meddelelser om hans Oprørstale; thi denne skrev bekymret tilbage: „Ikke vil jeg fraraade Dem at gaa til Lovlighedens yderste Grænse, men kast ikke Vrag paa det Raad, der gives Dem af en Mand, der føler lige saa varmt for Sagen som De selv. Gaa ikke det mindste Skridt udenfor det lovliges Grænse! Der kunde vist ikke ske noget, der var Slesvig-Holstenerne behageligere end netop dette“. — Heri saa Drewsen dog næppe helt rigtigt. Senere gik Slesvig-Holstenerne i hvert Fald af Vejen for P. Hiort Lorenzen, og de har sandsynligvis været lige saa bange for den haderslevske Stormbuk, som Drewsen var for dem.

Lorenzen lod sig heller ikke standse af saadanne Bekymringer. Da Københavnerens Lunkenhed vedvarende fyldte ham med Harme, da Drewsen blev ved at forlange, at han skulde gaa til Slesvig og tale imod Patentet paa Tysk, og da alle hans Afvisninger intet frugtede, selv efter at han havde truet med at tilbagesende Drikkehornet, besluttede han at lade den slesvigske Forening offentlig godkende hans Politik og dermed afskære enhver Kritik. Prof. Clausens Brev til Hans Nissen af 10. Juni gav ham den forønskede Anledning hertil. „Syvstjernen“ havde i længere Tid forberedt Dannelsen af „en slesvigsk Hjælpeforening“ eller den saakaldte „Krigskasse“ og gentagende forlangt en Forenings-Udtalelse til Støtte for Foretagendet, eller, som Prof. Clausen udtrykte sig, „et Livstegn, der kan bringe os til at træde frem med en Indbydelse til danske Patrioter“. Dette Ønske kunde imødekommes ved denne Lejlighed, og desuden vilde Lorenzen hermed forbinde en national Proklamation, „der kunde ryste alvorligen i de endnu søvnige og dorske Naturer“ og oprøre Folket imod „den feje og landsforræderske Regering“.

Med disse Hensyn for Øje udarbejdede Lorenzen og Wegener „Protokolekstrakten“ eller den slesvigske Forenings Opraab af 12. Juni 1844. Den laa færdig i Udkast, da Wegener den 5. eller 6. Juni forlod Haderslev, et Par Dage senere stillede han Lorenzen nogle Ændringer, som denne dog ikke benyttede, og den 12. vedtoges den enstemmig paa Foreningens Generalforsamling. Opraabet var meget aggressivt, Øvrigheden fandt senere baade Majestætsforbrydelse og Højforræderi i dets Linier, og det maa tilmed antages, at Forfatterne i endnu højere Grad vilde have overskredet „Lovlighedens Grænser“, hvis ikke Hensynet til Censur og Offentliggørelse havde lagt Baand paa dem.

L. Skau omtaler Opraabet som et Fejlskud. Denne Erklæring, skrev han, var den eneste, som Foreningen udsendte uden først at indhente Flors Godkendelse, og „Følgen blev, at vi for-

løb os“. Dette var vist rigtigt nok for hans Vedkommende. Baade han og Hans Nissen forløb sig ved at udsende et Brevskab, hvis Indhold og Hensigt var dem mindre vel bekendt; men Lorenzen handlede ikke i Blinde. Han fremtvang Erklæringen for at forlede „den tyske Konge“ og hans tyske Kancelli til at forgribe sig paa den nordslesvigske Danskhed og for at rejse en endnu heftigere Bevægelse imod dem. For saa vidt skød han Pletskud, saa alle Trommerne rørtes, og han vilde sikkert have været den første til at afvise Flors Indblanding i hans Taktik, og i disse bevægede Maaneder havde Flor desuden den Vanskæbne, at hans gode Raad stadig kom for sent.

Atter her giver Wegeners Breve Oplysninger om Lorenzens Hensigter. Da „Ekstrakten“ var kommet frem for Offentligheden, og Sagsanlægget indleledes, skrev han til ham: Hvis Slesvig-Holstenerne ikke opløser den slesvigske Forening, har vi kun vundet lidet; men dersom de drister sig til dette Skridt, da anser jeg det for en af Danmark vunden Sejr. Skulde denne lykkelige Begivenhed indtræde, er det vel bedst straks at danne en ny Forening under et andet Navn, f. Eks. „det sønderjydske Samfund“, ogsaa med Hovedsæde i Haderslev, og forbydes ogsaa dette, maa man straks oprette „et jydsk Selskab“ i Kolding eller Ribe, samt lade den Erklæring udgaa, at nu er danske Mænds Sammenkomst for at væрге sig imod Fjenden forbudt i Slesvig, og Skamlingsfesten maa i dette Tilfælde ogsaa forlægges over paa dansk Territorium. — Af forskellige Ytringer i Kochs og Skaus Breve ses, at ogsaa de under Højspændingen i den bevægede Sommer har omgaaedes med lignende Tanker, sandsynligvis paavirket af Lorenzen.

Den 12. Juni var en bevæget Dag for Danskerne i Haderslev. Tidlig paa Formiddagen udstedte Styrelsen for Skamlings-selskabet sin Indbydelse til Festen d. 4. Juli, og denne var af Hensyn til Øvrighed og Censur holdt i en spagfærdig Tone. Kl. 10 aabnedes Foreningens Generalforsamling og Aarsfest, ikke som sædvanlig hos Gæstgiver Schroeter paa Møllepladsen, hvor der i Dagens Anledning forberedtes et „Bordgilde“, men hos hans Svoger, den lige over for boende P. H. Lorenzen, der havde stillet sine Stuer til Foreningens Raadighed. Forsamlingen talte c. 60 Personer, der i blandt Stændermændene Nis Lorenzen Lilholt og Posselt, Pastor H. W. Hertel, næsten hele „den faste Stok“ og en Del andre ansete Sandemænd, Sognefogeder og Gaardmænd fra Amtet. Før Mødet hørtes Rygter om, at der forestod noget usædvanligt, og da L. Skau indfandt sig hos Lorenzen, gjorde denne ham opmærksom paa „nogle Papirer“, der var henlagt paa et Bord og fortjente særlig Opmærksomhed, uden at han dog udtalte sig nøjere om dem. Sekretæren og Formanden gjorde sig derefter bekendt med disse, men vil — mærk-

værdig nok — heller ikke have spurgt om deres Oprindelse og Hensigt.

Skau aabnede Mødet med en Aarsberetning og nogle Meddelelser om hans sidste Københavnsrejse. Ligeledes oplæste han sit Opsigelsesbrev til Kongen, der modtoges med Bifald, og efter Tilendebringelse af forskellige Valg sattes de omtalte Papirer, d. e. „Protokolekstrakten“, paa Dagsordenen. Skau læste den op to Gange, og efter en kort Forhandling vedtoges den enstemmigt af Forsamlingen. Under de senere Forhør erklærede Hans Nissen, at de ikke havde lagt synderlig Vægt paa Indholdet, men kun paa dens Protest imod Sprogpatentet, medens L. Skau, i Modsætning hertil, fortæller, at „vi modificerede Udtalelsen en Smule, saa at den i Formen blev lidt mindre revolutionær“, og gentagne Gange har L. Hertel givet en meget bevæget Skildring af Pastor H. W. Hertels Modstand imod Opraabets Vedtagelse; men hverken det ene eller det andet lader sig bringe i Overensstemmelse med Vedkommendes egen Forklaring for Retten. Skau indskød et enkelt Ord i Teksten, og H. W. Hertel i Forbindelse med Krigsassessor Kjær fra Rødding skal have bevæget Forsamlingen til at forandre en enkelt Sætning. Begge Forandringer vil ses af hosstaende Optræk.

„Den slesvigske Forenings Generalforsamling besluttede idag at erklære: at den ganske billigede den af den sidste slesvigske Stænderforsamlings Minoritet fattede Beslutning, ikke at ville møde iaar, dersom Patentet af 29. Marts ei førend Stænderforsamlingens Aabning forandredes.

Generalforsamlingen erklærede det endvidere for en Umulighed for Folkerepræsentanter nu at møde paa det slesvigske Folkething, hvor den naturlige Ret, uden nogen Betingelse til enhver Tid at betjene sig af hvilket som helst [slesvigske]*) Folkesprog, nu var undertrykt, hvor Modersmaalet, det eneste Nationalmærke, hvorimod selv en fremmed Erobrer forgjæves bryder sin Landse, naar han har lænkebundet Folket og udslettet al anden Selvstændighed, paa en haanlig Maade er bleven underordnet; et Folkething, hvori den danske Nationalitet og dermed hele Danmark var givet til Priis, ei blot for stolte og herskesyge Tydskeres Mishandling og Forhaanelse, men ogsaa for hele Europas Spot og Foragt.

For danske Mænd, under saadanne Betingelser at møde som Folkets Deputerede, var det samme, erklærede Generalforsamlingen slutteligen, som strax at dømme sig og Fædrelandet værdig til den rædselsfulde Skæbne, som man alt længe og tydelig har beredt det, og som nu er rykket et Skridt nærmere: Rigets Opløsning.

*) Indskudt af L. Skau.

Fremdeles besluttede Generalforsamlingen at indbyde patriotiske danske Mænd og Qvinder fra hele Riget til at deltage i den paatænkte Fest paa Skamlingsbanken med følgende Opfordring:

Landsmænd! Skjøndt Begivenhedernes Gang maa være lige-saa bitter for Eder Alle som for os, fordi det er hele den danske Nations aandelige Liv og Ære og Rigets Existens, det gjælder, saa er det dog os, der daglig lide den Haan og Undertrykkelse, som en Hob fremmede og høifortydskede Herrer ei alene ustraffede, men under Æres- og Naadesbevisninger troer at kunne tillade sig; men vort Mod er endnu ei faldet og skal ei falde, saalænge vort Blod kan flyde. I forrige Stænderforsamling strandede Høitydskernes Vold, som sigtede til at undertrykke Moders-maalet; iaar staar Sagerne saaledes, at [ingen dansk Mand uden paa det bittreste at føle sig saaret, kan]*) komme i Stænder-salen.

Iaar kan man ved Skamlingsbankefesten endnu maaske tale Dansk; Gud alene veed, om det kan skee adaare. Der kan ei være Tale om en Glædesfest, naar Græmmelse og Forbitrelse opfyldte hver Mands Bryst; men vi ville opmuntre hverandre; vi ville i Forening mindes Fortiden, vore Forfædres Bedrifter, Nordens Kraft og Hæder, mindes, hvorledes vi fra et tappert og mægtigt Folk nu er blevne saa svage, at enhver troer ustraffet at kunne fornærme os. Især ville vi trøste hverandre med det Haab, at der er en Fremtid, hvori det maa, kan og skal blive anderledes, og med den Beslutning, at vi af al Magt ville stræbe efter dette Haabs snarlige Opfyldelse. Derfor udtale vi den Forventning, at danske Mænd og Qvinder fra hele Riget ville møde paa Skamlingsbanke næstkommende 4. Juli.“

Haderslev, d. 12. Juli 1844.

Hans Nissen.

Formand.

Om Festmaaltidet hos Schroeter haves ingen Beretning. Ifølge H. W. Hertel var Stemningen meget bevæget og alvorlig, og vel fik Kongen efter Sædvane et Hurra, men der faldt ogsaa haarde Ord om hans uforstaaelige Politik og om den Støtte, han ydede Slesvig-Holstenerne, skønt han vidste, at de vilde opløse Riget. I „Dvke.“ findes kun en ganske kort Meddelelse fra P. H. Lorenzen, hvori det hedder: „Stemningen viste, paa hvor fast et Grundlag dette fædrelandsksindede Samfund hviler. Ethvert Forsøg paa at ville rokke det, vil ligesom hidtil strande

*) Indskud af Hertel og Kjær. Oprindelig stod der: det er umuligt for en dansk Mand af Ære at

paa Medlemmernes Enighed og Bevidsthed om, at deres Sammenhold har et højt, et ædelt og vigtigt Formaal, der endog vil blive anerkendt af Historien“.

Efter Middagen gik Lorenzen, Hans Nissen og Skau tilbage til den førstes Bolig og tog, hjulpet af Lorenzens Søn, en Mængde Afskrifter af Opraabet til Offentliggørelse. De gjorde sig intet Haab om at faa det optaget i de dansk-slesvigske Blade og sendte det derfor til „Fdrl.“, de kongerigske Stiftstidender, Kiel. Corr. Blatt og en Del andre Aviser. Hans Nissen underskrev som Formand, Skau adresserede Brevene, og Lorenzen forseglede dem, saa de alle tre var med i Udfærdigelsen. Paa dette sene Tidspunkt skal H. Nissen have spurgt Lorenzen, om der fandtes for skarpe Ytringer i Bekendtgørelsen, men faaet et benægtende Svar, og iøvrigt gjordes det hele færdigt i en saadan Skynding, at „Fdrl.“ allerede d. 14. Juni om Aftenen kunde offentliggøre Ekstrakten.

Overalt vakte denne stor Bevægelse. Dens skarpe Appel til Nationalfølelsen og agitatoriske Overdrivelser slog ned i en godt forberedt Jordbund og hidsede eller foragede i vide Kredse. Studenterne gik i Flok til Tivoli og oplæste den her under Tilhørernes Jubel og Leveraab for Folkehelten Hans Nissen, og „Syvstjernen“ benyttede Lejligheden til at stifte „den slesvigske Hjælpeforening“. Det maa findes ubilligt, skrev den i Indbydelsen, om de Mænd, i hvis Lod den nationale Værnepligt er faldet med hele sin personlige Bitterhed og Tyngde, tillige skal være ene om at bære de pekuniære Byrder og maaske tvinges til at trække sig tilbage under den afgørende Krise, som nu er indtraadt. I Overensstemmelse med den slesvigske Forenings Henvendelse til Nationen foreslaar den derfor Oprettelsen af et faststaaende Mellems- og Forbindelsesled mellem alle Danske Nord og Syd for Aaen og Tilvejebringelsen af et Fond til den danske Nationalitets Opretholdelse, Beskærmelse og Udvikling i Slesvig. Omtrent samtidig sendte den tillige „den ærede Forening og dens højagtede Formand“ en Adresse „med levende Paaskønnelse af det patriotiske Manddomssind, der er udvist under Forhold, som er vel skikket til at stille Ægtheden af dette Sind paa Prøve“.

Regeringen blev dog den kraftigste Forkynder af hans Nissens Berømmelse. „Fædrelandet“ lagdes øjeblikkelig under Beslag for Opraabets Skyld; men til Gengæld bragte Provinsaviserne det saa Slag i Slag. I Løbet af nogle Dage anlagdes der Sag imod Ribe, Aarhus, Viborg og Fyns Stiftstidende, imod Skanderborg, Randers, Horsens og Odense Avis, og de nævnte Byer blev lige saa mange nye Midtpunkter for den nationale Bevægelse. Dansk Kancelli skyndte sig ligeledes med at tildele

de forskellige Politimestre skarpe Irettesættelser for at have ladet det farlige Aktstykke passere Censuren, og ikke tilfreds hermed underrettede det allerede den 15. tyske Kancelli om Offentliggørelsen og henstillede, at Hans Nissen sattes under Tiltale.

Dette var straks rede. Amtmand Johannsen, der befandt sig paa Rejse, kaldtes øjeblikkelig hjem, og da hans Nissen den 27. Juni red forbi Amtshuset, tilkaldte han ham til en foreløbig Afhøring. Han ønskede oplyst, hvem der havde forfattet, afskrevet og afsendt Opraabet, hvilke Præster, Lærere og Sognefogeder der havde deltaget i Forhandlingerne og i det hele Navnene paa tilstedeværende Medlemmer. Hans Nissen, der jo selv var en retskyndig Mand og desuden godt instrueret (af P. H. Lorenzen og Ploug), gav kun undvigende eller knappe Svar og rejste hjem „ved godt Mod“, om end overbevist om, at Rets-sagen skulde fortsættes og gøres til en stor Affære. Omtrent samtidig skrev Pastor Vilh. Schøler til Lorenzen, at han havde talt med Kongen „og havde Ting at forebringe L. Skau, som kunde gribe alvorligt ind i hans Liv“, og det har vel ogsaa været en offentlig Hemmelighed, at „Sognefogedforeningen“ stod i Færd med at denunciere Skau for hans Opsigelsesbrev til Kongen, og at han ligeledes kunde vente kriminel Tiltale for dette.

Den 3. Juli besluttede Kongen at indlede Sag imod Foreningen og forbød dens Møder; men Beslutningen kom forsent til at øve Indflydelse paa Skamlingsfesten Dagen efter. Det alt foreliggende var dog ogsaa tilstrækkeligt i saa Henseende. Opraabet kunde kun forstaas som en Opfordring til nye Demonstrationer, maaske til Haandgribeligheder („saa længe vort Blod kan flyde“), og Regeringens Hensigt at sætte haardt imod haardt var heller ikke til at tage fejl af, særlig da den stedlige Øvrighed gjorde alt for at skræmme. Det loyale Nordslesvig kom uventet paa den anden Ende. Denne Krig mod Kongen og hans Regering var ikke noget for „glante“ Folk. Den var ikke længer en simpel Sprogstrid. Den angik ikke alene de faa Hundrede Bønder, der var Medlemmer af Foreningen, eller det tilsvarende Antal, der maaske stod bag Sognefogederne, den berørte alle og stødte an imod hele den menige Floks nedarvede Tankegang og absolutistiske Grundsyn. „Æ Kong skal sjel vær' Severin, og hvad han gør, er val gør“. — Denne Modstand kunde Lorenzen ikke overvinde.

I sit senere Forsvar fremstillede han sin Virksomhed som „den højeste Politik“. Uden ham ingen Sommerstedfest, ingen Laur. Skau, ingen slesvigsk Forening, ingen nævneværdig Modstand imod Sprogpatentet, ingen Protokolekstrakt, intet straalende Folkestævne paa Skamling, ingen national Stordebate i Viborg! — Dette var i Hovedsagen sandt og rigtigt; men det var ikke

mindre sandt, at han længe havde overvurderet de Kræfter, hans Politik raadede over, at han ikke havde formaaet at skabe det rette Grundlag for samme, og at den i Øjeblikket var uigen-nemførlig.

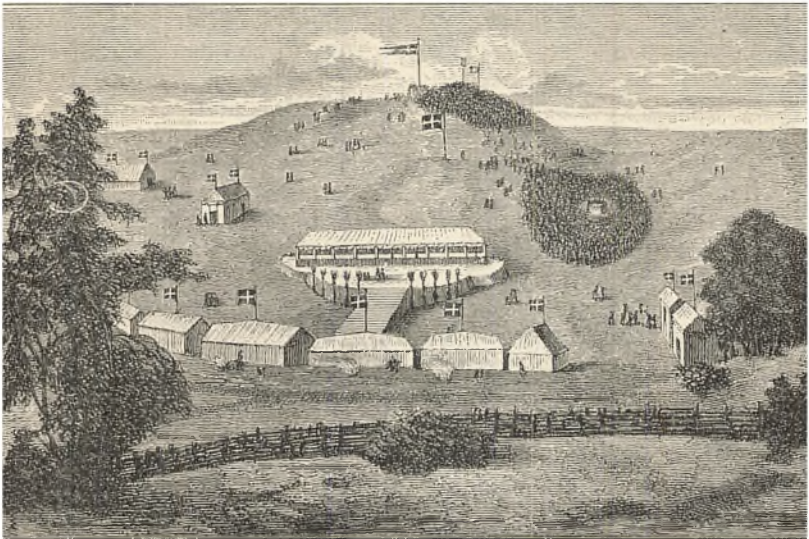
De national-liberale fulgte ham ikke mere, ja, hans Holdning har sikkert ligefrem været dem imod; thi medens de nu lagde Hovedvægten over paa det nationale og søgte en modus vivendi med Kongen, med de national-konservative og Grundtvigianerne, vilde han vedvarende gennem stormende Handlinger fremkalde en statspolitisk Kursændring. Det var Enevælden, han „som dansk-slesvigsk Demokrat vilde tilføje stadig dybere Saar“, det var Kongen, som ved fortsatte Stød skulde tvinges til at gennemføre det national-liberale Program til Rigets Frelse. Men her stod han tilsidst lige saa alene, som da han den 24. Maj 1840 brød med det slesvig-holstenske Parti. Det var kun nogle faa Uger siden, at selve Carl Ploug havde raabt: „I Kreds om Kongen!“ H. N. Clausens forsagte Bønsskrift om Kongens Hjælp i Sprogsagen cirkulerede endnu, og Førerne haabede stadig paa et nationalt Omslag i hans Politik. Det af Lorenzen rejste Sprog-røre var gaaet meget dybt ned i den nordslesvigske Befolkning, men til en politisk Aktion var denne aldeles ikke moden. Koch skrev til Flor, at saalænge Nordslesvig laa i „Kongen Ban“, var det umuligt at faa en eneste almindelig Bonde til at træde handlende frem, og at de kun kunde stole paa nogle af „den faste Stok“. Lorenzen var atter ilet mange Mile forud for Hæren og saa kun Ophidselse, Frygt og Usikkerhed omkring sig.

Det har sikkert heller ikke manglet paa Advarsler. Den 28. Juni skrev Pastor Marckmann til Koch: Jeg vil indstændig bede Dem bidrage Deres til, at Talerne paa Skamling ikke skejer ud. Nordslesvigerne maa erindre, at de har lurende Fjender rundt omkring sig, at disse støttes af Embedsstanden og Regerings-kollegierne og derfor kan tillade sig Skridt, som de danske Sles-vigere maa undgaa. Ganske vist er Statsministrene V. Moltke og Stemann venligsindede, men de er begge Absolutister, og især den sidste vil konsekvent gaa imod ethvert Angreb paa Regeringen, „og er Statsraadet imod Dem, gaar den feje og derfor mod den Svagere let opirrelige Konge samme Vej, saa dumt det endog er“. Under Festen maa det udtales, „hvor dybt bevæget, hvor smerteligt og bittert grebet, De er blevet, men videre maa det ikke gaa. Ingen vilde Hyl eller fornærmende Udtryk imod Kongen eller Regeringen!“ — Marckmann skrev noget lignende til Skau, og Drewsens Brev af 27. Juni til Lorenzen selv er vel heller ikke blevet uden Indflydelse. Da Professorerne Paulsen og Flor Aftenen før Skamlingsfesten indfandt sig i hans Hjem og paa

det mest indtrængende forlangte, at han skulde moderere sin Tale, gav han efter. Den 4. Juli, den skønneste og største Dag i Vækkelsens Historie, blev ikke hans.

V

Skamlingsfesten 1844 — skrev M. Goldschmidt — „var en folkelig Besiddelsestagen af Sønderjylland, en højtidelig

Skamlingsfesten 1844.

Planten af Flaget paa dets Grund . . . Det spirede i os med Haab og Glæde, den unge Fuglesang lød, vi var i den danske Nations Foraarsmorgen og bar den med os“. — Ingen har som han grebet den dirrende Festglans, der laa over Mødet, Aftenen forud sad han paa en Havetrappe i Vonsild og „saa et stort Blus i det fjerne: det var et Glædesblus, tændt paa Skamlingsbanke i Anledning af vort Komme. Der var i Natten og dens Blus noget romantisk, halvt krigersk, en Luftning fra Valdemar Sejrs Tid. Vi var som Fortropper af den danske Befrielseshær. Mænd og Kvinder kom og hilste os, som fremmede Mennesker ellers ikke taler til hinanden. Vi lyttede til hverandres Stemmer og fandt dem danske. Ordene var maaske jevne nok, men Musik for os, fordi de var danske i slesvigsk Maal. Medens der blev

tyst om os, vedblev det store Baal at brænde hist oppe, noget syntes at blive forkyndt mellem Himmel og Jord“.

Vækkelsens historiske Grundtanke, Fornyetelsen af Folkefællesskabet fra „Kong Valdemars Dage“, bæver i hans Ord. Grundtvig, Ingemanns og Flors Aand, Nationalromantiken, havde baaret de første dansk-slesvigske Livsrørelser. Derfor havde „Dvke.“ grebet tilbage over de mindeløse og mørke Sekler, der laa imellem, derfor havde Hiort Lorenzen atter plantet Sproget ved den gamle Grænsefjord, og H. Nissen og L. Skau handlet og talt som Odelsbønder i Sagastil. Der var noget tilstræbt i deres Færd, men det kunde blive Natur, fornyet Storhed. 8000 Slesvigere mødtes med Rigets bedste Mænd fra Ejderen til Sundet for at løfte Skatten og gøre Dagens Møde til det friskeste og mindrigste i vor Historie. Paa Grønninghoved Strandbakker samledes den Ild, „som hidtil havde glimtet paa enlige Steder“, til mægtige Flammer. Kochs „Glædesild“, der kunde ses paa Als, ved Flensborg Fjord og i Tønderegnet, var ikke blot en Gentagelse af den gamle Krigsbavn, men ogsaa Symbolik, Symbol paa, at Festens sprudende Aandsgnister skulde tænde og ildne, saa langt den danske Tunge naede. Festens Deltagere bar de nye Tanker og Følelser med til de tusinde Hjem, og paa lignende Vis vandrede Kochs Glædesblus ned fra Banken, og endnu inden syvende Frederik lukkede sine Øjne, luede det ved festlige Lejligheder paa Kæmpehøjene trindt omkring, ved enhver Landsby i Nordslesvig.

Fra kongerigsk Side holdtes Hovedtalerne af Lehmann og Grundtvig. Den første gav Svar paa Skaus Fostbroderskabstale d. 5. Nvbr. 1843. Han og alle hans Rejsefæller, sagde han, var kommet langvejs fra for at vidne, „at vort fælles Fædrelands Ve og Vel, dets Genfødelse og Forherligelse eller dets Ydmygelse og Undergang beror paa den Sag, hvorfor Nordslesvigerne lider og kæmper . . . Derfor tilsiger jeg Dem det Fostbroderskab, L. Skau paa Deres Vegne af os har fordret: „som om vi paa Fædrenes Vis blandede Blod med hinanden“ — Fostbroderskabet til at staa Last og Brast i Trængselens Tider og Farens Stund, det fører nu enten til Undergangens Jammer eller til Sejrens livsalige Glæde — Fostbroderskabet for Liv og Død i vort elskede Fædrelands, i Danmarks, i det treenige Nordens velsignede Navn!“

I fem Kvartér holdt Grundtvig Forsamlingen fængslet med sine vidtfavnende Syner. Han talte om den 1000aarige Grænsekamp imod Syd, om de store Kulturstrømme, der fra Sønderjylland havde befrugtet Riget, om den luende Kamp, som endnu førtes for Sprog, Hjem og Fædreland. Han lykønskede Bønderne til den Folkehøjskole, de var i Færd med at grundlægge, dette Kæmpeskridt, der ogsaa skolehistorisk skulde gøre

dem til Danskhedens Bannermestre og Mærkesmænd og vilde vække Beundring og Efterligning nord for Aaen. Han var rejst til Skamling for den Sags Skyld. Han havde sat sit Liv ind paa at fatte Modersmaalets og Kæmpeaandens Billedsprog, han gav det alt hen, for at denne Højskole kunde blive en „Mimers-Brønd“, hvortil Konger rider for at søge Raad, og hvor vi alle skal hente Kraft til at trodse Verden med de jevne Ord: „Heller dø med Ære end leve med Skam, og før lade sig flaa end krybe i en andens Skind, selv om det var den romerske Kejsers!“ —

Den sønderjydske Slagtale var skrevet af Flor og holdtes af Skau med storladen Forkynderevne. Det var den Tale, Goldschmidt betegnede som „Festens Koncentration.“ Skau talte mod Sprogpatentet og indledede med en Snært til Hiort Lorenzen. Jeg skal ikke præke Oprør, sagde han, thi ingen elsker Fred og Orden oprigtigere end jeg. Heller ikke vil jeg holde en Sørgetale; thi jeg betragter ikke Patentet som en Ligsten paa Sprogfrihedens Grav. Endnu mindre vil jeg lade mig paavirke af de forsagtes Graad og Klage; thi heldigvis er ikke blot Frygten, men ogsaa Modet smitsomt, og det besjæler de fleste iblandt os. Til de forsagte vil jeg sige: Gaa hellere hjem herfra, siden, naar vi bliver de stærke, falder I dog til os! — Men alle vi andre, der har Harme i Sindet og Mod i Brystet, vi vil kæmpe for vor naturlige Ret.

Saalænge det kun var vore tyske Modstandere, der vilde paatvinge eller paaliste os deres Sprog, var vor nationale Ære endnu uplettet, og vi kunde tugte Fornærmeren. Men nu, da Modersmaalets Nedværdigelse forkyndes i Lovens Navn, i hans Navn, som er alle sine Undersaatters Fader, som er den danske Nations Repræsentant, dens Æres fødte Værge, nu har jeg spurgt mig selv: Hvorfor er dette sket, og hvorledes har det kunnet komme? — Er det maaske en Vildfarelse af mig, at mit Modersmaal har nogen Ret eller nogen Ære? Mine Venner! Hvad Modersmaalet egentlig er, og hvori dets Hellighed egentlig bestaar, maa lærde Mænd udgrunde og forklare for os; men det ved jeg, at naar nogen ringeagter og forhaaner mit Modersmaal, da er det for mig, som om de ringeagtede og forhaanede mine Forældre, mine Søkende og min hele Familie, alle mine Bysbørn, hele Sognet, hele Nationen, alle dem, mit Hjærte hænger ved; thi det er Modersmaalet, der knytter mig til dem alle, der har bragt deres Følelser over til mig og mine til dem, der bestandig gaar frem og tilbage mellem os som et Glædens eller Sorgens, Haabets eller Bekymringens Budskab og bringer det allerinderste i deres Sjæle, det bedste, det sandeste, det ægtteste, de ejer, til mig og fra mig til dem.

Patentet af 29. Marts bragte en stærk Bevægelse i mine Følelser og Tanker. Det kom pludseligt som et Lyn, men det har

ogsaa lyst op som et Lyn og tændt an som et Lyn. Det har tændt den Overbevisning, at naar mit Modersmaal ringeagtes og forhaanes, da forhaanes min Nationalitet, da forhaanes jeg ikke som enkelt Mand for mig selv, men som en af Nationen. — Naar da Dommen lyder saaledes: „I det Folkeraad, hvor Statens danske og tyske Undersaatter mødes, kan enhver, som har Lyst, tale Tysk; men Dansk tør kun den tale, som ej kan tale Tysk“, da er den danske Nationalitet degraderet, og, hvor der findes nogen dansk Nationalære, der er den krænkert. — Det er denne Krænkelse, vi alle maa forene os om at afvise, indtil det bliver klart for hele Nationen og for dens allerhøjeste Repræsentant, at vor Ret og Ære er udsat for den største Fare, saa længe Statens Vogtere ikke tages blandt Folkets ægtefødte Sønner. Historien har vist, at, da de danske Konger indsaa, at de fremmede Lejetropper kun slet forsvarede Landets Grænser, blev Landets egne Børn dets Forsvarere. — „Og hermed vil jeg slutte. Jeg vil ende, som jeg begyndte. Jeg anser ikke Nordslesvig for en Kirkegaard, hvor den danske Nation vil stede sin Nationalære til Jorden, og hvor Patentet af 29. Marts skal læses som dens Gravskrift. Men jeg anser Patentet for et Spørgsmaal, hængt højt op for hele Folket til Besvarelse: Gives der nogen dansk Nationalitet, nogen dansk Nationalære, eller ikke?“ —

Flor strejffede Lorenzens Tanker, men veg sky til Side for hans Følgeslutninger. Ogsaa Lorenzen talte, og J. Ottosen har frelst hans Ord fra Glemsel. Men det var kun hans „modererede Frihedstale“, der kom frem, kun det Skelet, der skulde have været klædt paa af hans sydende Vrede og Følgestrengthed. Som en Raketstok, forud ribbet for alle Sprængstoffer, brændte det ned i det store nationale Fyrværkeri og gled upaaaget hen. Og dog vil Talen sikkert blive mindet ikke alene som Vidnesbyrd om, at han „midt under det nationale Skjoldebrus blev den Sag tro, som var hans Ungdoms Kærlighed, og som havde været hans Nøgle til at forstaa Danskhedens Ret: Forfatningsfriheden;“ men endnu mere, fordi Nutidens politiske Livstanker banker i hans Ord: „Paa det danske Storting begynder de Danskes Hævn“, sagde han, „men det skal være Retfærdighedens Hævn; thi vi Danske er retfærdige, og vort Valgsprog er: Hvad du ikke vil, at dine Fjender skal gøre imod dig, det skal du heller ikke gøre imod dem. Derfor skal Dansk og Tysk nyde lige Ret paa det danske Storting. Hvis dette ikke var vor alvorlige Villie, saa havde vi heller ikke Ret til at klage over den Uret, vi nu maa lide. Altsaa: lige Ret for alle, det skal være de danskes Hævn paa det danske Storting!“ — Men hans Ord vejredes hen, medens Goldschmidts Opfordring til en chauvinistisk Natio-

nalitetskamp med „Øje for Øje og Tand for Tand“ paa gammel-jødisk Vis „mødtes med et umaadeligt Raab“.

I de jydsk Stænder, der traadte sammen d. 9. Juli, fandt den nationale Modstand sit kraftigste Udtryk i nøje Føling med P. H. Lorenzens Virksomhed og Skamlingsfesten. Jeg var med paa Skamling, sagde Herredsfoged With under Adressedebatten, og enhver, som har fornummet den der herskende Stemning, som har hørt Talernes dybtføjte Harme og set selv graahærdede Mænd fælde Taarer over Sprogpatentet, er overbevist om, at Sagen ikke blot er Slesvigs, men ogsaa Danmarks. „Det var jo endog muligt, at der ved en eller anden Embedsmands Uforsigtighed, saaledes som Stemningen nu er, kunde fremkaldes et Oprør, men det kan dog umulig siges at være os uvedkommende, at der hersker Borgerkrig i Landet“. — Det nationale trængte sig frem foran alle andre Spørgsmaal, og nu mere end nogensinde viste det sig umuligt at sønderdele Folket efter Provsgrænser; men alligevel fastholdt Kongen og Ørsted denne Politik.

Forsamlingen rettede de heftigste Angreb imod Kongens „unationale Raadgivere“, imod Sprogpatentet og „det sidste kgl. Ord“ til de slesvigske Stænder. Hvad er der gjort for Opretholdelsen af Statens Enhed, for at hævde vort dyrebare Sprogs Ære og Ret? — spurgte Oliemøller Fr. Vilh. Schytte. Endnu bestaar den administrative Forbindelse med Holsten, der har til Følge, at Slesvig drages bort fra Danmark henimod det tyske Forbund. Endnu bestyres et halvt dansk Land af Tyskere, og hvem kender ikke disses Stræben og Øjemed. Endnu er en Fyrste, der har erklæret Danmark for et fremmed Land, i Besiddelse af den højeste civile og militære Myndighed i Hertugdømmerne. Men tungest staar dog for os Følgerne af Patentet af 29. Marts, det smerteligste Vidnesbyrd om, hvor lidet H. Maj.s danske Raadgivere har formaaet imod de Tyskes Anmasselse, der gør Danskernes naturlige Ret afhængig af en unaturlig Betingelse og har tilladt, at vor hellige Nationalitetssag betegnes som en indre Foranstaltning i en anden Statsdel.

Enstemmig vedtog Forsamlingen en Adresse til Kongen, hvori disse Misstemninger tolkedes, men omgaaende afviste han „med Mishag“ dens ugrundede Beskyldninger baade angaaende Statsenhedens Bevarelse og Nationalitetens Beskyttelse. Statsenheden laa ingen mere paa Hjerte end ham, og han skulde vide at hævde den; men ligesom han med lige Kærlighed omfattede alle Monarkiets Undersaatter, saaledes skulde de ogsaa finde lige Retfærdighed for Tronen. Patentet af 29. Marts søgte at forene tvende Sprogs lige Adgang i een Forsamling uden Skade for Forretningernes Fremme; men ligesom man havde mistydet denne Hensigt, saaledes vilde Forsamlingens fortsatte Ind-

blanding i de slesvigske Anliggender, hvortil han ikke kunde anse Nørrejylland's raadgivende Provinsialstænder for beføjede, gjøre det vanskeligere for ham at faa den for hele Staten skadelige Spænding hævet. —

Med endnu større Skarphed angreb Forsamlingen den svigagtige Uklarhed, som Kongen og Regeringen fastholdt over for det sidste kgl. Ord til de slesvigske Stænder. Ordføreren erklærede, at disse Ord udttydedes i Hertugdømmerne som en Anerkendelse af en selvstændig slesvig-holstensk Stat, at senere allerhøjeste Tilkendegivelser kun havde skabt ny Usikkerhed, og at der nødvendigvis maatte foreligge en Fejl eller Forvanskning. Ørsteds Forsvar var banalt og utroværdigt. Han troede ikke, at der „havde indsneget sig nogen Fejl eller Inkorrektthed“ i J. Criminils Erklæring, og lige saa lidt kunde Regeringen gøres ansvarlig for Præsidentens (Falcks) Fortolkning og endnu mindre for helt uansvarlige Ytringer „ved et eller andet Gilde“; men Prof. J. E. Larsen svarede ham, at det her ene og alene drejede sig om den rette Forstaaelse af en kongelig Kundgørelse, og at det derfor var Regeringens Pligt at skaffe fuld Klarhed til Veje. Med 44 Stemmer imod 1 vedtog Forsamlingen det nedsatte Udvalgs Indstilling: At det maatte behage H. Maj. at lade kundgøre, at det ikke har været Meningen med de i den slesvigske Stænderforsamling i Mødet den 21. Dcbr. 1842 og i den kgl. Bekendtgørelse af 3. Juli d. A. meddelte Erklæringer at indrømme noget til Skade for den bestaaende danske Statsenhed og navnlig ikke at opgive den danske Kronens Ret til Hertugdømmet Slesvigs uadskillelige Forbindelse med samme.

Stændernes Henvendelse frugtede ikke, og Kampen fortsattes i den roskildske Forsamling, der ligesom den holstenske var indkaldt til Møde senere paa Aaret. Op over Sprogørret, op over den national-politiske Brænding hæver sig en politisk Stor-konflikt, idet nu Rigets fire Stænderforsamlinger tørner sammen. I Itzehoe formuleres den bekendte „Verwahrungsact“ med Slesvig-Holstenernes tre Hovedsætninger: Hertugdømmerne er selvstændige Stater, de er uadskilleligt forbundne Stater, og kun den oldenborgske Mandsstamme har Arveret. — „Hvorledes saadanne uforskammede Fordringer skal tilbagevises“, skrev Kongen ved Aarsskiftet 1845, „maa nøje overvejes, men det bør visseligen ske snart og med Kraft . . . og mod enhver, der vil adskille det danske Monarki.“ Det var noget sent, at han forstod Faren. Det Fnug, han havde set i Bevægelse i Dcbr. 1842, og som han da let kunde have standset, rullede nu som en Lavine og truede med at styrte ødelæggende ned over Statens Sletter.

Den 17. Juli 1844 overrakte en Deputation med J. Fr. Schouw som Ordfører Kongen de 20000's Adresse. Schouw udtalte Haa-

bet om, at Kongen vilde finde Midler til at gennemføre Sprogernes Ligeberettigelse i den slesvigske Stænderforsamling og gjorde opmærksom paa, at denne i nationale Spørgsmaal ikke kunde betragtes som Folkets Organ, da kun den ene Nationalitet var repræsenteret i den. Den danske Stemning har derimod tydelig givet sig tilkende uden for Salen og fundet Genklang i det danske Folk — et langt sikrere Vidnesbyrd om dettes Ønsker end et Minoritetsvotum i Forsamlingen. „Det er en Ulykke for et Land, naar to Nationaliteter staar fjendtligt over for hinanden — og det er under saadanne Forhold Fyrstens skønne Lod at træde op som Fredens Bringer — men Freden kan kun naas derved, at begge Nationaliteter gives lige Ret“.

Kongen svarede: „Jeg erkender gerne det patriotiske Sindelag, som har fremkaldt denne Adresse, og som jeg deler med Dem . . . men jeg kan ikke nu give Dem Svar, da Sagen behandles i den slesvigske Stænderforsamling. Ved denne Lejlighed vil jeg iøvrigt ytre for Dem, at fædrelandsksinde Mænd hellere maa optræde forsonende mellem de stridende Parter end ensidigen, og at det er lettere at forurolige Gemytterne end at berolige dem: det første sker ved at indsamle Underskrifter paa Adresser rundt om i Landet, det andet overlader De til Kongen. Dog, jeg vil haabe, at Kraften ikke skal fattes mig, for at dette maa lykkes“. — I sin Kalender tilføjede han: „Prof. Schouw var meget forlegen og svarede intet; de andre tav ligeledes“. — Det er sikkert ikke faldet ham ind, at Schouw kunde være forlegen paa sin Konges Vegne, eller at han, omend i afdæmpet Form, kan have tænkt noget lignende, som det Adjunkt Sick skrev til P. H. Lorenzen: „Nu faar man at se, hvad Jyderne har sagt om Kongens mageløst uforskammede og løgnagtige Svar paa Petitionen. At føle Skam er noget, som han for længe siden maa have glemmt“.

X

Kongen og den slesvigske Forening.

(Foreningen sættes under Tiltale. Forhør over L. Skau. Kongen i Haderslev. Skau og Hans Nissen paa Før. Forskjellige Optrin i Tønder, Gram og Ribe. Festen paa Fjellumhøj. Foreningen frigives.)

Indtil Juni 1844 havde Kongen beskyttet den slesvigske Forening imod Modstandernes Angreb, der var begyndt i god Tid. Allerede i Oktober Aaret forud havde Provinsregeringen afæsket Amtmand Johannsen en Indberetning om dens Stiftelse,

Formaal og Virksomhed, og han undlod ikke at svare efter Ønske. Den „saakaldte“ slesvigske Forening, skrev han, var dannet af den Stænderdeputerede P. H. Lorenzen og ligesindede og holdt sine Møder afvekslende hos ham, paa „Dvke.“s Kontor og hos Gæstgiver O. Schroeter. Ogsaa Prof. Flor optraadte her som Taler. Dens Vedtægter var Amtmanden ubekendte, og lige saa lidt vidste han, med hvad Hjemmel Hans Nissen og L. Skau optraadte som Formand og Sekretær. Ingen af dem, særlig ikke den første, var i Besiddelse af de nødvendige Evner til at lede en Forening med højere politiske og sociale Øjemed, og selv om dennes snevrere Formaal: den „uudførlige“ Højskoleplan og Bevarelsen af det danske Sprog i Amtet, maatte anses for lovlige, vakte dens Virksomhed dog store Betæneligheder, da den søgtes udstrakt til at omfatte almindelige Landsanliggender og gik ud paa at ophidse Landbefolkningen. Særlig L. Skau virkede meget uheldigt ved sine ophidsende Taler og stadige Rejser, og det kunde ikke undgaas, at mangen flittig Bonde derved droges bort fra sit Arbejde til Skade for sig selv og Samfundet. Men da Foreningen ikke var godkendt og lige saa skadelig som den paatænkte „Cimbria“, foreslog han, at dens Vedtægter fremlagdes, og at dens fortsatte Bestaaen gjordes afhængig af kgl. Bevilling.

I de samme Dage offentliggjordes Foreningens „Statuter“ i „Dvke.“, og 1. og 2. Dcbr. indsendte Provinsregeringen to Beretninger til Kancelliet, hvori den dels gentog Amtmandens „sparsomme“ Oplysninger, dels anførte nye Grunde for dens Lukning. Dens Medlemmer optraadte nu ogsaa i Hovedstaden, hed det, den inddrog Fællesanliggender, f. Eks. den jydsk Toldgrænses Ophævelse, under sin Virksomhed og var lige saa skadelig som den undertrykte „Cimbria“. Kancelliet sluttede sig hertil. Det udarbejdede et formeligt Forbud imod Foreningen og indstillede dette til kgl. Godkendelse, eftersom dens Formaal faldt sammen med de Opgaver, der løses af Kongen og Stænderne, og den allerede har givet Anledning til Stiftelse af Modforeninger (den slesv.-holst. patriotiske Forening af 1843).

Kongen lod vel denne Indstilling henligge ubesvaret; men hans Holdning over for Foreningen var og blev kølig. Som omtalt havde han allerede i Nvbr. undslaaet sig for at bevilge Højskolen, i Marts næste Aar afviste han ligeledes Andragendet om Stænderforsamlingens Flytning til Flensborg m. m., og med Patentet af 29. Marts kom han noget nær i Krigstilstand til Foreningen. Alligevel kan det antages, at hans Forbud af 3. Juli 1844 imod den fremkaldtes snarere af Frygt for Folkebevægelser end af vel overvejede nationale Hensyn. Kancelliet optraadte meget fjendtligt. I sin Indstilling lagde det Hovedvægten paa Foreningens frække Angreb paa Statsmagten og

udfordrende Hentydninger til Anvendelse af fysisk Vold for at faa Patentet tilbagekaldt; det skrev endogsaa, at hvis „Eks-trakten“s Opraab, under Skamlingsmødet Dagen efter, fandt virkelig Tilslutning i det nordslesvigske Folk eller blot hos Amtets Beboere, „kunde dette drage de betænkeligste Følger efter sig“.

Med denne Begrundelse overvandt Kongens Betænkeligheder, og Kancelliet foretog hurtigt de nødvendige Skridt. Den 6. Juli afsendtes Ordre til Amtmand Johannsen om at lukke Foreningen, den 13. udfærdigedes en Rundskrivelse til alle Amtets Underbetjente om, at dens Møder var forbudt, og ligeledes forbødes det Gæstgiver Schroeter at modtage den i sit Hus. Samtidig udnævnte Overkriminalretten en Forhørskommission, bestaaende af Amtmand Johannsen, Borgmester Lassen og Amtssekretær Mussmann, og d. 15. Juli om Morgenen Kl. 7 indfandt Herredsfoged Kier, ledsaget af en Sandemand og en Budløber, sig hos L. Skau i Sommersted for at afkræve ham Foreningens Protokol og Brevskaber. Samme Dag indstævnedes han og Hans Nissen til Forhør paa Amtshuset.

Undersøgelsen dreves med stor Kraft. Næsten alle Deltagere i Mødet indstævnedes, og Forhørene fortsattes daglig indtil 26. Juli, da de foreløbig maatte afbrydes af Hensyn til Kongens forventede Besøg i Nordslesvig. Det var Hensigten at skræmme Befolkningen bort fra Foreningen, og Amtmanden optraadte meget „inkvisitorisk“. Alle behandledes som Majestætsforbrydere. Sognefogederne skulde suspenderes, Pastor Hertel afsættes og Hans Nissen i Slaveriet. Særlig gjaldt det om at finde den skjulte Leder og Opraabets Forfatter, og med Rette forskede Kommissionen navnlig efter den stærkt mistænkte P. H. Lorenzen. Hele hans Husstand indstævnedes for at skaffe Vidnesbyrd imod ham, og selv afhørtes han flere Gange, men uden Udbytte. Tilsidst erklærede han, at han ansaa Opraabet for lovligt og dets Offentliggørelse for nødvendigt, og nægtede at afgive nogen som helst videre Forklaring, med mindre han blev criminaliter tiltalt. — Bønderne optraadte med lignende Fasthed. Ingen kendte Opraabets Forfatter, ingen vidste, hvorledes det var kommet ind i Lorenzens Hus; alle havde de stemt for dets Vedtagelse. Kun en enkelt undskyldte sig med Tunghørighed, og en anden vilde ikke have forstaaet, at det skulde offentliggøres. Med stor Kraft erklærede Hans Nissen, at han havde udsendt Opraabet som en harmfuld Protest imod Sprogpattentet og for øvrigt ikke keret sig stort om dets Enkeltheder. Hvis Kommissionen vilde have Oplysninger om disse, maatte den henvende sig til P. H. Lorenzen, Koch og Flor, der maaske vidste Besked. „De holder kompakt sammen“, skrev deres bitre Fjende, Amtsforvalter Krogh i Aastrup, „men det er dog paavist, at

de Karle i Fællesskab har vedtaget Opraabet og Protokollen, og der kan idømmes dem en kriminel Straf“. — Alt dette stemmer med L. Skaus Fremstilling, og selv om der, lige saa lidt her som andre Steder, er Grund til at gentage de Kraftytringer, han lægger Hans Nissen i Munden, vilde det dog være endnu mere urigtigt at godkende A. D. Jørgensens Kritik, naar han paastaar, at Undersøgelsens „Forløb ikke var nær saa heldig for Bønderne, som Skau giver det Udseende af i sine bekendte Fremstillinger“. Da selve Forhørsprotokollen ikke har været til at finde, savnes der Enkeltheder; men Kommissionens egen Indberetning, Kriminalrettens Betænkning og Kancelliets endelige Indstilling lader ingen Tvivl tilbage om Bøndernes faste Optræden.

Efter Kongens Bortrejse optoges Forhørene paany. Flor afhørtes i Kiel, Koch i Haderslev, for øvrigt uden Udbytte, og efter at Forhørsakterne alt var indsendt til Overretten, bemyndigedes Forhørskommissionen til at sætte P. H. Lorenzen under retslig Tiltale, men mærkværdig nok fraraadede den et saadant Skridt, da Lorenzen „paa Grund af sin bekendte Haardnakkethed“ ikke vilde kunne aftvinges nogen ny Forklaring og sandsynligvis vilde benytte alle Tvangsmidler, selv en eventuel Fængsling, til at fremstille sig som Martyr for sin Overbevisning og vinde forøget Tilslutning i Nordslesvig. Overkriminalretten lod herefter den videre Forfølgelse falde.

Forhørskommissionen indstillede, at Foreningens Medlemmer sættes under Tiltale for Majestætsfornærmelse og Højforræderi. Majestætsfornærmelsen fandtes i Opraabets første Stykke, hvor Kongen beskyldtes for at have tilsidesat Folkets naturlige Rettigheder og givet Nationaliteten og Riget til Pris for Spot og Foragt, og Højforræderiet i Slutningsafsnittet, der opfordrede Befolkningen til at øve Selvtægt over for Statens lovgivende Myndighed. Forbrydelsens Natur krævede, at de Foreningsmedlemmer, der stod i Kongens Tjeneste eller beklædte andre offentlige Hverv, øjeblikkelig suspenderedes, og at Straffemyndighederne hurtigt og kraftigt skred ind imod et Selskab, der befordrede Ophidselsen mellem de nationale Partier i Nordslesvig, og hvis menige Medlemmer kun tjente til i Verdens Øjne at give de enkelte Lederes Planer en Betydning, som de aldeles ikke havde.

Medens denne Sag stod paa, indledede Kancelliet ogsaa Sag imod L. Skau for hans Brev til Kongen af 1. Juni. Den saakaldte Sognefogedforening havde sendt det en Afskrift af Brevet, ledsaget af en Angiver-Skrivelse. I denne hedder det: Hvis L. Skau virkelig har været fræk nok til at afsende dette Brev (og derom kan der ikke tvivles, da det cirkulerer i talrige Afskrifter og ogsaa er kommet til deres Sogne), maa de

paa det eftertrykkeligste protestere imod hans Paastande. Ingen dygtige og forstandige Mænd af den herværende Bondestand har nogensinde udtalt sig om deres højtelskede Konge, som i Brevet angivet, og hvis de anførte Ytringer ikke er rent Opspind, kan de kun stamme fra nogle faa fanatiske og exalterede Mænd i den slesvigske Forening. Den nordslesvigske Befolkning besjæles af Hengivenhed for Kongens milde og faderlige Regering; alle, høje som lave, lever i velvillig Enighed, og det er kun nogle faa, af fremmede vildledte Mænd, der fabler om Krænkelser af Sprog og Nationalitet. I deres eget og deres Landsmænds Navn protesterer de derfor højt og kraftigt imod Skaus frække og usandfærdige Ytringer, og idet de henstiller Sagen til Kancelliets Overvejelse, ombedes dette tillige for Hs. Maj. at bevidne, at den herværende Befolkning, vænnet til i dybeste Ærefrygt at modtage Regeringens Anordninger til Landets Gavn, med særlig Tak og Glæde har modtaget Sprogpatentet af 29. Marts, der paa en passende Maade har afsluttet Sprogstriden i Stænderne.

Som Følge af dette Angiveri paalagde Kancelliet Amtmand Johannsen at afhøre Skau. Han indstævnedes derfor paa ny d. 21. Juli og afgav sin bekendte Forklaring. Brevet havde han skrevet efter Kongens egen Opfordring, og for at være sikker paa, at det ikke kom uvedkommende i Hænde, sendt det i lukket Konvolut til Etatsraad Adler. Under Affattelsen havde han ikke raadført sig med nogen, ikke vist det til nogen, heller ikke taget Afskrift af det, og Kladden havde han brændt, hvorfor de foreliggende Genpartier kun kunde stamme fra Hofkredse i København. Med denne Forklaring maatte Kancelliet lade sig nøje. Ifølge samtidige Breve vil Skau rigtignok have oplyst Amtmanden om, at enten Tillisch, J. Criminil eller en anden Hofmand havde sendt en Afskrift af Brevet til Hertugen af Augustenborg, „som dernæst havde udbredt Genpartier i Mængde“, og denne Forklaring gentog han i sine senere Skrifter. Overfor Vennerne i Kbhvn. kunde han dog ikke fastholde dette, om Hertugens Virksomhed skrev han ogsaa meget forsigtigt til Marckmann: „Dette Factum blev imidlertid ikke skrevet i Forhørsprotokollen“; det omtales heller ikke i Kancelliets Forestilling, og det blev lige saa lidt Skaus endelige Forklaring. Den 13. Aug. holdt Amtmanden nemlig nyt Forhør i Sagen, og da han Dagen efter kom til Før, kunde han meddele Kongen en splinterny Fremstilling, idet Skau nu forklarede, at Brevet „var blevet røbet ved en Søn af P. H. Lorenzen, som kan have haft Adgang til hans Pult“, og under Audiensen d. 16. s. M. gentog Skau selv denne Forklaring for Kongen, endog med den Tilføjelse, at „han troede det sendt af dette unge Menneske til

Prof. Clausens Søn“. Enhver Kommentar turde her være overflødig.

Da Brevet var privat, synes Kancelliet oprindeligt at have drevet denne Sag paa egen Haand; men dels for at imødekomme Sognefogederne, dels og navnlig fordi det fandt Brevet meget strafværdigt, indgik det 26. Juli med en meget hadsk Betænkning til Kongen. Forfatteren havde groveligt fornærmet Kronens Bærer og tilsidesat den Ærbødighed, han skyldte sin Konge. Vel lod han, som om de mest krænkende Ytringer skyldtes andre, unævnte Personer; men da han lagde disse Udtalelser i Munden paa de mest ansete af sine Standsfæller, og Brevets hele Tendens og Affattelse viste, at han selv delte deres Meninger, maatte det blive hans Pligt at navngive sine Hjemmelmænd og dele Ansvarret med dem. Og naar han dernæst udtalte, at han satte større Pris paa sine Landsmænds Tillid end paa „sin Konges Naade — — — og vilde gøre alt for at tilbageerobre vor nationale Ære“ — saa tilhørte disse Erklæringer og Domme i hvert Fald ham selv og maatte opfattes som meget strafværdige, da de gik ud fra, at Kongen som Lovgiver havde krænket Undersaatternes Nationalære. — Maaske kunde mundtlige Ytringer af saadan Art overhøres; men naar de fremkom skriftligt, tilstilledes Landsherren og udbredtes offentligt, maatte Frækheden rammes af Lovens Straf, for at ikke den skyldige Højagtelse for Kongen skulde lide derunder. Vel var det ikke juridisk bevist, at Forfatteren selv havde udbredt Brevet, men en Udbredelse havde fundet Sted, og Kancelliet anbefalede derfor, at Overkriminalretten fortsatte Undersøgelsen og anlagde Sag imod Skau baade for Brevets Indhold og dets Udbredelse. — Saaledes var Stillingen, da Kongen tiltraadte sin Sommerrejse til Nordslesvig.

Det gik unægteligt Slag i Slag. „Syvstjernens“ Adresse til den slesvigske Forening, lige som Kongen forbød den, Skamlingsfesten, Debatterne i Viborg Stændersal, de 20.000's Bøn-skrift og den Forargelse, som Forhørene over de danske Nordslesvigere vakte, var vel skikket til at gøre Kongen betænkelig. „Stemningen her i Danmark“, skrev J. Wegener (maaske med nogen Overdrivelse), „er saa udmærket god, at jeg for to Aar siden turde have givet mit Hoved paa, at Nationen ikke i tyve Aar kunde blevet saaledes vakt — — — Opløsningen af den slesvigske Forening har frembragt en Forbitrelse i Gemytterne, som overgaar endnu alt andet, og selv Bønderne i deres Bylav diskuterer, hvad der nu er at gøre, og hvad Enden skal blive. Det er iøvrigt mærkeligt, saaledes denne Modersmaalets Sag

har grebet den sløve, danske Bonde, uden at nogen anden indvirker paa ham. Den stakkels Konge støder ved denne Sag den danske Bonde aldeles fra sig, som fordem var Kongemagtens eneste Støtte“. Det lykkedes dog at holde Kongen fast i det gamle Spor, og Midlet var en længe forberedt Kongerejse i Nord-slesvig. Stemmann angav dens Formaal. „Deres Majestæts Udflugt i det nordslesvigske“, skrev han, „vil upaatvivlelig bære de bedste Frugter. Den vil berolige de velsindede og sætte D. M. i Stand til bedre at bedømme, hvorledes den allerh. Befaling i Henseende til Sprogsagen efterleves, hvorvidt de Klager, hvilke i denne Henseende føres, ere begrundede, og hvorledes Stemningen er hos Folket som hos Embedsmændene“. Rejsen var anlagt som en Overraskelse, og først d. 30. Juli skrev Kongen til J. Criminil, at han Dagen efter vilde sejle fra Korsør Syd om Fyn til Aabenraa og tillige besøge Haderslev for selv „at kunne undersøge Stemningen og bestyrke den i det gode“. Han ledsagedes af Kammerherrerne Levetzau og Tillisch, nogle Adjutanter og Hofbetjente; Dronningen var i Forvejen taget til Augustenborg.

Det havde dog kostet Tillisch store Anstrengelser at formaa ham til Rejsen. Droysen og Samwer fortæller, at selv da Dampskibet „Ægir“ var kommet ind i Aabenraa Fjord, stod Kongen paa Nippet til at opgive den „af Frygt for den farlige Folkestemning“, og Fr. Fischer meddeler: „Efter Folkene paa Dampskibet forsikrer man, at Kongen ude paa Fjorden skal have ytret nogen Betænkelighed ved at gaa i Land, men Modtagelsen her maatte bortfjerne enhver Mistanke“.

I Aabenraa gik det da ogsaa overraskende godt. Paa Skibsbroen modtoges han af en jublende Folkeskare, Byen var illumineret i de to Aftener, han opholdt sig her; nogle hurtige Besøg i Omegnens Kirker og Skoler faldt ogsaa godt ud, og han har næppe faaet Øje paa det trefarvede Flag, der vajede fra Købmand Karbergs Have, skønt det kunde ses langt ud paa Fjorden. Den 2. August tog han Postforspand til det urolige Hjørne omkring Haderslev for at fortsætte Inspektionen — uden at ane, at hans egen Kabinetssekretær, hans saa kære Amtmand Johannsen og hele den stedlige Øvrighed førte ham ud paa en „Potemkin“-Rejse, hvor alt var forberedt og lagt til Rette gennem et aarelangt Arbejde. Han skulde beroliges, og Skælmene førte ham derfor sammen med Befolkningsdele, der trolig havde ladet sig opflaske efter hans egen Recept for selvstændige Slesvigere. Rejsen gik til Hoptrup, Vilstrup, Starup og Grarup Menigheder, hvor nogle Embedsmænd, tysksindede Præster og Sognefogeder havde fremkaldt de foran omtalte Sogneopstande imod den ny-danske Retning, hvor han ikke vilde høre skurrende Raab om national Ligeberettigelse eller

usømmelige Beskyldninger imod den foresatte Øvrighed, og hvor den saa haardt angrebne Kirkestyrelse (Amtmand Johannsen og Herredsfoged O. Kier) desuden kunde vise ham Provstiets smukkeste og bedst vedligeholdte Kirker, som tilmed i Anledning af Besøget havde faaet en ekstra Hvidtning i Sommerens Løb. Befolkningen var ikke kommet videre i slesvigholstensk Udvikling, end at den endnu kunde gaa og gælde for trofaste, dansktalende, selvstændige Slesvigere, og mere forlangte Kongen ikke. — Ved saaledes at slæbe Monarken omkring til de enkelte halvtyske Sogne, fortæller Koch, troede man maaske at kunne imponere de andre stakkels Sogne, især den forfulgte slesv. Forening, hvem ikke en Hund, endsige en Konge, vil besøge. Det maa blive enhver Bonde indlysende, paa hvilken Side Æren og Glansen og Retfærdigheden er. Har den slesvigske Forening intet Venskab søgt at stifte mellem Statens Hoved og dennes Embedsmænd i Nordslesvig, saa er Gengældelsens retfærdige Stund nu kommet til at hævne denne Formastelse, og Lejligheden skal benyttes lige til det yderste for at knække Bonden saaledes, at han aldrig mere skal ønske at værgе for sit Modersmaal eller vende disse Tidens Guder Ryggen. — Alt gik da ogsaa efter Ønske, maaske med Undtagelse af nogle ubesindige Ytringer (med tysk Udtale) af Præsten i Hoptrup, der beklagede den „usalige Sprogstrid“, som var udstreuet mellem Slesvigerne. Sent paa Eftermiddagen ankom Kongen til Haderslev.

Men her havde Potemkin'erne mere Besvær med at holde Kulisserne sammen og hindre skadelige Strejflys. Den augustenborgske Fløj af Byens Tyskere havde tilrevet sig Festforberedelserne og var ikke til Sinds at lade sig lede af den „royalistiske“ Amtmand og Borgmester. Selvfølgelig modtog de deres nedarvede Landsherre og Hertug med al Honnør: Klokkeringning, Kanonsalut, Æreport og Festsange; men de vilde ogsaa have Lov til at lægge deres politiske Sindelag for Dagen og hilse ham med „Landsfarverne“. Mærkværdig nok var disse endnu ikke naaet til Haderslev. I Huj og Hast maatte nogle slesv.-holst. Flag hentes fra Aabenraa, og da de hængtes op paa Æreporten ved Sønderbro, var Politimesteren servil nok til at befale dem nedtaget. Saa plantede Festkomiteen en stor blodrød Fane med de slesvigske Løver og det holstenske Neldeblad midt paa Storetorv, men atter kom Borgmesteren og befalede: „Weg damit!“ hvorefter Fanen blev stukket ud af et Vindue i Borgerforeningens Lokale i Slotsgade, og herfra vajede den under Kongens hele Ophold i Byen. „Kun en blind kunde ikke blive den var“, og da Kongen om Aftenen tog Illuminationen i Øjesyn, kørte han selv hen under den.

Men ogsaa fra modsat Side kunde der ventes Overraskelser.

Kongens Hang til at høre alles Mening var en besværlig Egen-skab ved saadanne Lejligheder, og Hertugen og hans fortrolige saa med Bekymring hen til det indledte Intriguespil. Hvis ilde-sindede Personer trængte sig frem til Kongen, og han maaske endogsaa hørte paa saadanne Uslinge („solche Lumpen“) som L. Skau og P. Hiort Lorenzen, maatte det værste befrygtes. Kongens uventede Ankomst havde dog fjernet den værste Fare. Lorenzen opholdt sig i Jylland, Skau vovede ikke at vise sig, skønt Kongen saa smaat havde ventet hans Besøg, og Hertel opgav at søge Audiens, da han saa ham omgivet af lutter Fjender. Men alligevel var der en Fare. Monarken havde faaet det Indfald at ville tale med Østeramtets Sognefogeder og ladet dem tilsige. Blandt disse fandtes nogle af den slesvigske Forenings værste Stivnakker, og de kunde ikke vejledes. For at afbøde Faren sørgede Amtmanden for, at Sognefogedforeningens Bestyrelse (deriblandt Overløberen Joh. Fr. Lorenzen) fik en privat Audiens forud for de andre. Den overrakte Kongen en Takadresse for Patentet af 29. Marts, besværede sig over den danske Propa-ganda og bevidnede sin Tilfredshed med Embedsstanden. Kon-gen synes dog ikke at have lagt videre Vægt paa disse Repræ-sentanter for en Forening paa 15 Medlemmer og hastede til det større Møde.

Ifølge Jens Lauridsen Skaus Beretning af samme Dag og Kongens egne Optegnelser, sammenholdt med andre Oplys-ninger, synes der at være foregaaet følgende. Som Indledning meddelte Kongen, at han var kommet til Stede for at gøre sig bekendt med Folkets Stemning og for at se Provstiets Kirker; men da en Rundrejse til alle Sogne var for vidtløftig, havde han sammenkaldt dem for at komme til den attraaede Kund-skab. Derefter spurgte han, om de havde noget at klage over — meddelte dem, at han havde sørget for, at Dansk blev Rets-sprog — at Patentet af 29. Marts ikke forhindrede de Danskes Tale i Stændersalen; men Tysk maatte jo være Hovedsproget, da Forretningernes Gang ellers vilde sinkes og muligvis hele Forsamlingen adskilles — at det var ham højst ubehageligt, at de danske Deputerede ikke havde givet Møde, medens det glæ-dede ham, at Stedfortræderne havde indfundet sig i Forsam-lingen — at naar nogen kaldte ham den tyske Konge, da var det aabenbar Usandhed. „Jeg er den danske Konge“, sagde han og slog sig for Brystet; „thi jeg omfatter alle mine Under-saatter med lige Velvillie“. (Han var synlig bevæget, da han sagde disse Ord). Paa ny gennemgik han de Regeringsforanstalt-ninger, der sigtede til at gennemføre Sprogreskriptet, og talte varmt om Folkehøjskolen, som han havde begunstiget som et Middel til Folkets Dannelselse, blot at Lærerne ikke valgtes af

politiske Hensyn, og at den frem for alt holdtes fri for Paavirkning udefra. Dette gentog han to Gange.

Derefter traadte Sognefogeden fra Hoptrup frem og takkede for Sprogpatentet af 29. Marts; men herimod ivrede 3—4 gamle Sognefogeder, der i blandt Jens Lauridsen Skau. Meningerne om Patentet, sagde de, var meget delte, medens derimod Reskriptet af 14. Maj var blevet modtaget med almindelig Glæde, da „vi jo næsten alle ere danske“. Forundret spurgte Kongen: „Er I da ikke alle danske?“ hvorpaa Flertallet slog deres Øjne paa de tyske Ordførere, men disse tav ganske stille. Kongen tilføjede da: Alle, som her er til Stede, vil vist opretholde det danske Sprog i Nordslesvig og vaage over, at Skolelærerne er danske eller har Færdighed i det danske Sprog, og skulde det nogensinde mangle, da maa I klage derover. — Ifølge „Dvke.“ skal han ogsaa have sagt: Jeg ved nok, at Sprogreskriptet ikke tilfulde er blevet efterlevet, og at I er blevet besværet med tyske Brevskaber, men herefter skal I blive forskaanet for saadanne.

Hans Iver for Sprogets Bevarelse gjorde et stærkt Indtryk paa Sognefogederne, og det vel saa meget mere, som disse ikke har haft Øje for Dobbeltheden i hans Synsmaade. — Mødet vil have de bedste Følger, skrev Koch, da enhver Sognefoged længe vil have nok at tale om i sin Kreds, og allerede udenfor Audienssalen erklærede en af de tysksindede sig for dansk, da han nu kunde se, at Kongen var dansk og ønskede Danskhedens Fremme. Havde Kongen 18 Maaneder tidligere udtalt sig med lignende Fynd, vilde megen Forvirring være undgaet i Nordslesvig, og det indledede Frafald gjort umuligt.

Resten af Dagen anvendtes til Udflugter i Landsognene, men heller ikke her kunde den sande Virkelighed skjules. Amtmanden havde nemlig kun to blakkede Sogne paa Haanden: Aastrup i Øst og Vedsted i Vest, der begge havde udstedt fjendtlige Erklæringer mod den ny-danske Retning, og de forslog ikke til Kongens Appetit. Besøg i Nabosognene Vonsbæk og Hammelev kunde ikke undgaas. I Vonsbæk modtoges Kongen ved Sogneskellet af Byens Ungdom til Hest og førtes i Triumf til Kirken, hvor den samlede Menighed hilste ham med en Jubel og Varme, der gjorde et uudsletteligt Indtryk paa ham og senere bestemte ham til at anlægge et dansk Seminar i Byen. „I har en smuk Kirke“, sagde han til dem, „men ingen Præst. (Embedet var ledigt). Jeg skal sende Eder en dansk Præst, hvad I vist ønsker“. — „Ja“, svarede en Bonde, „ikke blot en Præst, der kan Dansk, men som tillige har et dansk Sind!“ — „Ja, en saadan skal I faa!“ *) — Med stort Behag dvælede han længe i den

*) Den 28. Aug. udnævnte han C. C. Boysen, Søn af den lollandske Biskop B., til Præst i Vonsbæk.

idylliske By, og ved Bortrejsen tømte han et Bæger paa dens Velgaaende.

Ved Hammelev Kirke modtoges han af en stor Forsamling med selve Hans Nissen i Spidsen, og her gik det varmt til. Bonden Hans Skov fra Styding traadte frem og ankede i drøje Ord over Kirkens slette Vedligholdelse, de dyre Reparationer og Herredsfoged Kiers Vilkaarlighed. Han paastod endogsaa, at Kirkeværgerne sattes fra deres Hverv, at der bødes Befolkningen Stikpenge, at alt „dølgedes“ paa Amtshuset, og at der overhovedet ikke længere var Lov og Ret i Landet. Amtmanden blev forvirret over det uventede Angreb; men frelstes af Stedets tyske Præst, der bad om Ordet og lyste en Art Velsignelse over den ophidsede Skare. Da Kongen forlod Kirken, takkede han for de modtagne Oplysninger, og udenfor udbragte Hans Nissen et „længe leve Dankongen“; men et Par Maaneder efter forfremmedes Præsten til et af Provstiets største Embeder, medens Hans Skov fik en Proces paa Halsen, som han selvfølgelig tabte med Glans.

Kongens paafølgende Besøg i Tørning Tinghus er skildret i et tidligere Afsnit.

Men endnu var der tiltænkt ham en Overraskelse. Den her-tugelige Festkomité havde besluttet at opvarte ham med et Fakkeltog, ikke af Hengivenhed, men udelukkende for at vise ham Oprørsfanen. Ved en Sangerfest i Slesvig d. 23.—25. Juli havde Statholderen godkendt samme, og nu skulde Kongen gøre noget lignende. 70 Fakkeltogere, Borgermilitsen og alt, hvad Byen rummede af smaat og stort, satte sig i Bevægelse fra Borgerforeningen til Amtshuset. Foran Toget bares to mægtige trefarvede Standarter med Løver og Neldeblad og midt imellem dem et usselt lille dansk Skibsflag, der skulde forsøde den beske Pille. Politimesteren synes at have tabt Hovedet, Borgersmanden var forarget, og Militsen murrede, men der skete ingen Rolighedsforstyrrelse. Ud for Amtmandsboligen udbragte Dr. Marcus et „Hoch“, som Majestæten besvarede paa Tysk fra et aabent Vindue. Ved Synet af Fanerne trak han sig dog skyndsomt tilbage, men baade han og Hofmarskallen kom senere frem for at betragte dem nøjere ved det stærke Fakkellys, og ved Togets Bortgang stod Kongen atter ved Vinduet. Fra Baggrunden hørtes Leveraab for P. H. Lorenzen, og paa Dammen sang „Liedertafel“ tyske Sange til Konge-Hertugens Pris.

Paa Amtshuset fremkaldte Oprinet stor Bestyrtelse. Amtmanden var „sjælesyg over det nordalbingske Kup“, Kongen følte sig meget ilde berørt, og Rygtet fortalte, at han ikke havde sovet om Natten. „Alt har glædet mig her i Byen“, skal han have sagt til Borgmesteren, „kun dette Oprin har skaaret mig i mit inderste Hjerter“. I sin Kalender skrev han: Ved Borger-

væbningens Fakkeltog vistes slesvig-holstenske Faner, hvilket jeg ved Reskript vil frabede mig for Fremtiden; — men hvorfor opsætte saadant? Før sin Bortrejse befalede han Borgmester Gustav Frederik Lassen (senere Overpræsident i Flensborg) at optage Forhør og personlig forelægge ham Resultatet; men Politimesteren var lige saa frygtagtig som Kongen og havde siden sin Ansættelse i Maj ladet sig lede af Byens Slesvig-Holstenere. „Fanemændene gav ham Haandslag paa, at de tre Faner betød Danmark, Slesvig og Holsten og skulde antyde Fred og Forsoning mellem Landsdelene“. „Lyna“ gav den samme Forklaring til bedste og tilføjede — „sandelig et smukt Træk af den her herskende Stemning“. En Borgeradresse imod Fanerne undertryktes, Amtmanden var ogsaa svag nok til at give efter, og tilsidst modtog Kongen en Indberetning, der skal have fremstillet det hele som et uskyldigt Optrin. Koch skrev: „Lykkes det ikke denne Gang at faa et Exempel statueret paa disse oprørske Faner, saa er de autoriseret, og der er siden ingen Ende paa Optog-Skammeligheder“. Begivenhederne skulde snart give ham Ret.

Næste Dag forlod Kongen Byen, ledsaget af 20 Sognefogeder og en stor Skare Bønder til Hest. Ogsaa Festkomiteens Medlemmer taalte han omkring sig, og ved Afskeden bad han dem takke hans kære Haderslevere for den hjertelige Modtagelse. Endnu bør tilføjes, at han i en flygtig Morgentime, efter et meget anstrengende Døgn, havde gennemgaaet Amtshusets og de nærmeste Herreders Retsprotokoller. Ligesom i Aabenraa fandt han alle Advokat-Indlæg affattet paa Tysk; men ikke des mindre sendte han Amtmanden et Reskript eller aabent Brev, hvori han ikke alene udtalte sin Tilfredshed med Embedsbøgenes Førelse i det hele, men ogsaa sin Glæde over, at Reskriptet af 14. Maj 1840 havde fundet behørig Efterlevelse. Hans Tak offentliggjordes paa Tysk i „Lyna“, en af Fortyskningspræsterne udnævntes til Ridder af Danebrog, og andre forfremmedes. Saaledes forløb hans Besøg i Haderslev Østeramt — lige saa forvirrende som forklarligt. I sit Jag efter Upartiskhed havde han sat sig mellem to Stole og fundet en Art Ligevægt, men det var næppe den, J. L. Heiberg havde sunget om ved hans sidste Fødselsdag:

„Din Vugge mellem Stjerner
 Staar under Vægtens Tegn
 Til Pant, at Sceptret værner
 Om Lovs og Retfærds Hegn!
 Den Sol, som Jevndøgn bringer,
 Ser din Septemberdag
 Af Ligevægtens Vinger
 Omsust i Ving slag!“

Paa sin videre Rejse var Kongen vedvarende optaget af de nordslesvigske Forhold. Til Stemann beklagede han sig over Oprørsfanerne, og da han d. 6. Aug. kom til Før, skrev han baade til J. Criminil og Statholderen om sine Rejseindtryk. Han havde fundet Befolkningen fuldstændig dansk og ikke hørt et tysk Ord af dens Mund. Ligeledes havde han overalt mødt Ønsket om at faa dansktalende Embedsmænd, og det var urigtigt at kalde denne Del af Landet et tysk Hertugdømme; men han meddelte ogsaa, at Undersaatterne var tilfredse med deres nuhavende Embedsmænd, at de havde takket ham for Sprogpatentet af 29. Marts, og at de bad sig forskaanede for al kongerigsk Indblanding. „Dette er den egentlige Stemning“, skrev han, og Potemkin'erne holdt ham altsaa endnu fast.

Men heller ikke paa Før fandt han Ro. Efter Forhøret over Skau d. 13. Aug. ilede Amtmanden over til Øen med nye Oplysninger i Brevsagen og sandsynligvis ogsaa for at berolige Kongen med Hensyn til „de rebelske Klude“, der begyndte at vække fortjent Opmærksomhed i det ganske Land. Amtmand Johannsen fulgtes i Hælene af Pastor Hertel, Hans Nissen og L. Skau, der lige saa ivrigt ønskede en Forsoning med Kongen og en Standsning af de truende Retssager. De lagde Vejen over Vodder for at faa Pastor Vilh. Schöler med, og begge Parter synes at være ankommet til Wyk d. 14. Aug. Amtmanden blev selvfølgelig straks hørt, medens de andre modtoges med afvisende Kulde, efter L. Hertel endogsaa med Trusel om Fængsling. Hans Bøger er imidlertid paa dette Punkt saa fulde af løse Overleveringer og L. Skaus af saa megen usandfærdig Snak, at der ikke kan bygges paa dem. I Hovedsagen foregik der følgende. Tillisch skaffede Hertel Foretræde (de var Barndomsbekendte), og efter en varm Ordveksel, hvori ogsaa Schöler deltog, lovede Kongen at modtage de tre Nordslesvigere næste Dag, hvis de i Forvejen tilstillede ham et Udkast til en Erklæring om den slesv. Forenings Hensigter, og Skau gav ham en skriftlig Undskyldning for Brevet af 1. Juni.

I Udkastet søgte de at bringe de fornærmelige Ytringer i Glemsel ved at fremhæve „Extraktens“ nationale Betydning. De skrev: „Naar vi i et lidenskabeligt Øjeblik har brugt Ord, der kan forstaas, som vilde vi angribe D. Maj., saa føler vi os forpligtet til at erklære, at dette aldrig var vor Hensigt, saa som vi ingensinde har haft mindste Tvivl om D. Maj.s gode Villie, og vi tror os overbeviste om, at Foreningens Medlemmer vil udtale den samme Mening, hvis den atter kom sammen. Vi nærer derfor det tillidsfulde Haab, at D. Maj. ikke vil bryde Stavén over den slesv. Forening, hvis faste Formaal og inderligste Bestræbelse stedse skal være at værne om Modersmaalet og modarbejde alle statsopløsende Bestræbelser, hvorfor vi

ogsaa stedse har betragtet os som Kongens og Fædrelandets tro Mænd og Forsvarere imod dem, som næppe engang kan lade os beholde den Glæde at kalde D. Maj. vor Konge og os selv danske Mænd, men daglig henviser os til en særegen Stat med en særegen Hertug“.

Med Udkastet fulgte L. Skaus Privatbrev, hvori han skrev: „Da jeg paa Grund af det desværre alt for bekendte Brev har Grund til at tro, at D. Maj. er misfornøjet med mig, og da intet er mig smerteligere end min Konges Unaade, saa fordrister jeg mig tillige til at bede om en privat Audiens, og jeg vil derfor forblive i Forstuen, indtil D. Maj. har læst disse Linier, hvis det maatte behage D. Maj. at modtage mig straks“. Dette blev der dog ikke noget af. Kongen modtog dem alle tre i Forening; Hertel førte Ordet som i ovenstaaende Udkast og bad sluttelig om, at Kongen „ej vilde gaa den strenge Ret imod dem, men i Naade afgøre Sagen“. Hertil svarede han, „at man ej kunde skelne saaledes mellem Kongen og hans Regerings Handlinger, at jo fornærmende Udtryk om disse ogsaa maa være krænkende for Kongen. Den begyndte Undersøgelse kunde jeg ej standse; men jeg skulde erindre, at de havde erkendt deres Uret og bedet om Naade. Skriftlig Erklæring fordredes ved Tillisch af dem“.

Dermed var Audiensen forbi, men medens Hertel og H. Nissen fjernede sig, holdt han Skau tilbage for at tale med ham om Brevet. Han „foreholdt ham det formastelige i at tilskrive sin Konge saaledes, som han har gjort“, og sagde ham: „Han maatte takke Gud for at have en saa naadig Konge; men imidlertid skulde den Sag staa ham aaben, hvis han oftere tillod sig sligt. . . Skau indsaa sin Uret og lovede med Tillid at holde sig til Kongen“. — Han vedgik ogsaa den oven omtalte Forklaring om Brevets Udbredelse.

Kongens Udtalelser havde dog ikke den tilsigtede Virkning. Hans Nissen var ikke kommet for at staa Skoleret, men for at faa Tilgivelse for en berettiget, om end formløs patriotisk Handling. I stædig Mistænksomhed havde han ikke mælet et Ord til Tillisch og ikke aabnet sin Mund under Audiensen, og nu nægtede han at underskrive Erklæringen. Efter at have faaet Tilgivelse for Brevet følte Skau sig desuden sikrere i Sadelen end nogensinde før og skrev til Ploug i sin sædvanlige Stil: „Resultatet af min Rejse er, at Foreningen bliver frelst, at Kongen personlig holder af mig, at Embedsmændene er mere bange for mig end nogen som helst anden, og at de har et langt højere Begreb om mine Kundskaber, Talenter og Kraft, end jeg virkelig fortjener. Som Følge heraf er jeg mægtigere nu end nogensinde før“. — De forlod derfor Før uden at afgive den forlangte

Erklæring, sandsynligvis opmuntret dertil af Schøler, og de fandt Tilslutning hos deres Meningsfæller i Hjemmet.

Men da Forhørene fortsattes efter deres Tilbagekomst, og Overkriminalretten vedvarende arbejdede med Akterne, turde Hertel, som den mest udsatte, ikke slutte sig til Bønderne. Han opretholdt Forbindelsen med Tillisch, Hiort Lorenzen taler endogsaa om den „Tillisch-Hertelske“ Intrigue, og d. 13. Septbr. indgav han en Naadesbegæring til Kongen, forsynet med en Paategning af Amtmand Johannsen, hvori han anbefales som „en retskaffen, af sin Menighed og foresatte agtet gejstlig Embedsmand“. To Maaneder senere havde han paany Foretræde hos Kongen i samme Sag. Derimod holdt Bønderne et Møde 1. Septbr., hvor ogsaa Flor var til Stede, og besluttede ikke alene at stille det hele i Bero, men endogsaa at foretage nye Demonstrationer.

Kongens forsonlige Optræden over for Slesvigerne vakte Uro i den slesv.-holstenske Lejr, og da det blev bekendt, at han vilde lægge Hjemreisen fra Badet over Tønder, Gram og Røding for ogsaa at undersøge Stemningen i Vestslesvig, gjorde Prins-Statholderen et ualmindeligt plumpt Forsøg paa at skræmme ham derfra. I Brev af 30. Aug. meddelte han ham, at der fra Kbhvn. gennem P. H. Lorenzen og Konsorter forberedtes en Bevægelse imod ham under hans Ophold paa Gram, at anonyme Vink endog antydede værre Hensigter, at C. Ploug som Skandinavismens Formand ledede en stor Del af disse Ting, og at Skau hidsede Stemningen ved efter sit Besøg paa Før at udsprede, at Kongen havde forandret sine i Haderslev udtalte Anskuelser. Vel skulde der i Gram være dannet en Sikkerhedsgarde til Kongens Beskyttelse under Administratorens Overledelse (Amtmand A. Krogh i Husum), ligesom ogsaa det saakaldte tyske Parti, „der er det langt overlegne“, har forbundet sig til at afværge enhver Voldsomhed; men da Befolkningen i det nærliggende Ribe ikke er af bedste Slags, og da man ikke kan vide, hvad der vil ske fra Jylland, udbeder han sig Tilladelse til at lade en Eskadron Ryttere marchere til Haderslev for at militær Hjælp kan være ved Haanden. Det bedste vilde dog være, om Kongen forlængede sit Ophold paa Før og senere over Tønder og Aabenraa rejste ad Søvejen til Manøvrerne ved Horsens. I hvert Fald maatte Rejsen mellem Før og Horsens forkortes saa meget som muligt, og et længere Ophold i Jylland var heller ikke tilraadeligt.

Paa disse taabelige Mistæneliggørelser svarede Kongen, at han ikke vilde lade sig skræmme bort fra Gram: „Jeg stoler trygt paa det dansktalende nordslesvigske Folks Sindelag imod Kongen, og naar de danner en Vagt for at vogte om Kongens

Person, saa er det lige saa sikkert, som om jeg var omgivet af min Garde“.

Den 9. Septbr. rejste han til Tønder med Statholderen i sit Følge. Byens Raadhus var festligt illumineret, og over Portalen luede et Transparent til Ære for den 1. og den 8. Hertug af Navnet Christian, nedenfor paa Torvet paraderede omkring en mægtig Oprørsfane Stadens Brandværn, smykket med trefarvede Kokarder, og om Aftenen afsang et Sangkor Oprørsvisen: „Schleswig-Holstein meerumschlungen“; der var kommet paa Mode efter Sangerfesten i Slesvig. Kongen gjorde ogsaa en Udflugt til Landsbyen Sønder Løgum. Her red Bønderne ham i Møde med en stor, hjemmegjort Oprørsfane i Spidsen og hver med et lille trefarvet Flag i Haanden. Ved en Æreport udbragte Sognefogeden et Leve for „unser Herzog, König Christian d. Achte“, men maatte forøvrigt, af gode Grunde, holde Velkomstalen paa Dansk, og Kongens Følge gjorde sig lystig over det hele Postyr, der var lagt til Rette af Stedets Præst. I Kongens Optegnelser findes dog intet om disse Forhaanelser; men Dagen efter sagde Tillisch til Pastor Hertel: „Baade Kongen og jeg er ført bag Lyset, men herefter vil alt blive anderledes“.

Nord for Tønder hørte „Hertug“-Uvæsenet op. I Løgumkloster hilstes han med Nationalsangen og „Dannemark, Dannemark, hellige Lyd“, beredne Bønder flokkedes i Skarer omkring hans Vogn, og i Gram druknede de Festforanstaltninger, som Embedsmændene havde lagt til Rette, i en Folkehyldest, der tiltalte Kongeparret. Ligesom i Haderslev var Vesteramtets Sognefogeder tilstegt til Audiens og godt instrueret af Amtmanden og Kammerjunker Krogh fra Aastrup, men deres Tak for Sprogpatentet gjorde ringe Indtryk, ja Kongen skal endogsaa have spurgt dem, om de vidste, hvorfor de takkede. Nogle af Egnens ansete Bønder havde i Forvejen indgivet et Bønskrift af modsat Indhold.

Fra Gram aflagde Kongen, Dronningen og Prins-Statholderen et Besøg i Ribe. Modtagelsen var hjertelig, omend nogle Byraadsmedlemmer havde holdt sig borte, vildledet af Byens „sletsindede“ (s: liberale) Stænderdeputerede. Paa Latinskolen holdt den gamle, højtansete Rektor, Peter Nic. Thorup, en Tale paa Vers, hvori han mindede Kongen om Modersmaalets Klage, der lød til ham fra Folkeraadet og Folkefesten. „Under denne Tale græd Dronningen som et Barn, og det syntes ordentlig, som om hun kom til sig selv igen af det Kogleri, hvori hun i den sidste Tid havde været hildet“ — og da Statholderen ved Afrejsen vilde stige til Vogns, blev han Genstand for ubehagelige Tilkendegivelser. Mængden raabte: „Pereat den tyske Statholder! Leve gamle Danmark!“ Ned gennem Gaderne hørtes de samme Raab, og da han kørte ud af Byen gennem en Ære-

port med vajende Dannebrogflag, lød endnu et skingrende: „Pereat den tyske Statholder! Pereat Grev Gert!“

I Nærheden af Gram modtoges Kongetoget af Godsets Bønder til Hest med brændende Fakler, og den slumrende Konge vaktet af et højt Skrig: „Tillisch er død, Tillisch er død!“ Et Slagtilfælde havde pludselig gjort Ende paa hans Liv, og snart stod Kongen ved den Mands Baare, som sandsynligvis mere end nogen anden havde bidraget til at skaffe A. S. Ørsteds farlige Synsmaade Plads i hans Politik. Med Tillisch' Død mistede Intriguespillet imod den ny-danske Retning sin bærende Kraft, og Kongen frigjorde sig, om end langsomt, for det „Kogleri“, der ogsaa havde besat ham. Nogle Dage senere skrev han til Stemann: „Den Tanke er dog nok temmelig udbredt, at det danske Sprog er sket Uret ved Patentet af 29. Marts . . . og gid man kunde finde et Middel til at mildne dette Indtryk“. — Han fandt aldrig dette Middel.

Under Kongens Ophold i Gramegnen synes V. Schøler at have været den ledende fra dansk Side. Højskolen i Rødding skulde aabnes d. 1. Novbr., og det gjaldt lige saa meget om at overvinde Almuens Fordomme imod denne „hedenske“ Skole som at afvæbne Myndighedernes Had til den nye Dannelsesretning. Et kongeligt Besøg paa Højskolegaarden vilde have stor Betydning i begge Retninger, og, i skarp Modsætning til sine Omgivelser, var Kongen aandsfri nok til at imødekomme Schølers Anmodning derom, skønt der kun var lidet at se og intet at høre. Men saa forestillede Embedsmændene ham, at hele den slesv. Forening vilde være til Stede ved hans Ankomst og ublu storme ind paa ham, samt at L. Skau havde forberedt sig paa en „Helvedes Tale“, som kunde sætte ham i Forlegenhed. Dette sidste var rigtigt nok. Skau skriver selv, at han havde en Tale i Hovedet, „som Kongen skulde have haft godt af, og alle de andre ondt af“, ja, L. Hertel fortæller endogsaa, at Ud-kastet til Talen „laa en Tid i Højskolens Arkiv med Flors Haandskrift“, og det er ret sandsynligt, at Flor ogsaa ved denne Lejlighed kan have ønsket at tale gennem L. Skau. — For at faa Besøget i Stand maatte Schøler derfor love, at den slesv. Forening ikke vilde indfinde sig, og ingen Taler holdes. Den 14. Septbr. gjorde Kongen derfor et kort Ophold i Rødding for at bese Kirken og Højskolegaarden. Schøler viste ham omkring, og han var synlig overrasket over den Hygge og Properhed, han saa ude som inde. Ved Bortrejsen trængte Skau sig frem til hans Vogn og udbragte et Leve for Dankongen.

Den bevægede Sommerrejse fik endnu et lille Efterspil. Fra Rødding tog Kongen til Herresædet Boller ved Horsens Fjord, og Dagen efter rejste Hans Nissen og L. Skau samme Vej, dels for at udvirke Pengehjælp til P. H. Lorenzen, dels for at opnaa

endelig Forsoning med Kongen. De opsøgte ham dog ikke paany, men sendte ham nu den Erklæring, han allerede havde afkrævet dem paa Før og senere mindet dem om ved Schøler. Den er dateret d. 18. September og lyder:

Allernaadigste Konge! Da vi forfattede hin Erklæring, for hvis Skyld vi er blevne inquisitorisk behandlede, da var der hos os, der have havt den Lykke at staa foran D. Maj.s Aasyn og hørt de vise og retfærdige Ord af D. Maj.s Mund, ikke den ringeste Tanke om, at D. Maj. ved Udstedelsen af det provisoriske Patent havde villet billige et vist Parties statsopløsende Bestræbelser. Vi betragtede meget mere Sagen saaledes, at D. Maj., istedetfor strax at give det danske Sprog sin fulde Ret, havde lempet Dem noget efter de mislige Forhold, som ved forrige Tidens Forsømmelse paa en Maade havde vundet Hævd, for at D. Maj. kunde vinde Tid til, istedetfor at overhugge Knuden, at løse den, som efter vor uforgribelige Mening kun kan skee ved, at det danske Sprog i Nordslesvig i alle Maader faaer lige Ret med det tydske i Sydslesvig. Men da vi nu saae, at hiin Tillempning, som var udsprunget af D. Maj.s milde Sindelag, blev udlagt som en Indrømmelse og derfor gjorde det statsopløsende Parti mere dristigt, da kunde vi ikke tie. Thi, skjønt vi er forvissede om, at hverken D. Maj. eller Ham, der staaer Tronen nærmest, ville hvile, før der er skeet os danske Nordslesvigere fuld Ret, saa vide vi dog ikke, hvorlænge Forsynet vil lade D. Maj. og D. Maj.s Søn leve til Glæde og Velsignelse for Folket. Vi føle tillige, at vi af Forsynet ere satte til at være det gamle Danneriges Mærkesmænd, og at vi ikke tør sove, naar Fjenden bereder sig til at rive en Ædelsten ud af Danmarks Krone. Skulde derfor det Suk, der i hiin Erklæring udpressedes af vort Bryst, have saaret D. Maj., da er der Ingen, der inderligere bedrøves over i Smertens Øieblik at have udtrykt sig saa uheldigt, som Dannerkongens troe og hengivne nordslesvigske Bønder. Skulde vi ved enkelte Udtryk i Erklæringen, som paa Grund af dens Kortfattethed kunne forstaaes i en anden Mening, end vi have sagt dem, have krænket D. Maj.s menneskekjærlige Hjerte, da bede vi, at D. Maj. allernaadigst vilde forglemme dette over den Forsikkring, at det er vort inderlige Ønske engang i Gjærning at kunne vise, at vi er beredte til at vove Liv og Blod for Konge og Fædreland.

Allerunderdanigst
Hans Nissen. Laurids Skau.
Gaardmænd.

Denne Skrivelse vidnede just ikke om Anger. De var overbeviste om, at „Extracten“ havde været en politisk Nødvendig-

hed, og bad kun om Glæmsel, forsaavidt som de i deres Enfold og Skynding havde valgt mindre heldige Udtryk. Den tilfreds-stillede heller ikke Kongen, og uden Svar lagde han den hen til Sagens øvrige Brevskaber.

Kongens Tavshed vakte Vrede i Nordslesvig. Med vanlig Rankhed havde P. H. Lorenzen holdt sig helt borte fra disse Forsoningsforsøg, og Koch fulgte ham. Han skrev til Flor: „Hverken L. Skau eller jeg kan overbevises om, at der for Tiden er det mindste at gøre hos Kongen til den slesv. Forenings For-løsning. Han vilde derved end mere hæve sig i Sadlen og tro, at Tiden er kommet, at han ret kan sejpine os. Der er til en fredelig Løsning af Sagen allerede gjort alt for meget; man er rejst til Før, til Boller, Gram og Rødding, givet ham tre Æres-erklæringer, og en fjerde vilde ikke nytte noget“. — Andre Veje maatte derfor prøves. Koch og Skau tænkte paa at danne en helt ny Forening under Navn af „Fjellumbrødre“ eller „det slesvigske Selskab“, der skulde dannes af Kernetropperne fra den gamle Forening, opretholde Forbindelsen med Hjælpefor-eningen i Kongeriget og lede Højskolesagen. En saadan „Elite“ vilde handle med langt større Kraft end det „store Trods af svage og uoplyste Bønder“; men det blev ved Tanken.

I Mødet i Haderslev d. 1. Septbr. var det sandsynligvis blevet besluttet at afholde en Fest paa Kronprinsens Fødselsdag d. 6. Oktbr., og nu fandt man paa at forme denne som en Art De-monstration imod Kongen. Allerede paa deres Jyllandsrejse havde H. Nissen og L. Skau forsøgt sig i denne Retning, og herefter planlagdes et Folkemøde, hvor alene Kronprinsen, ikke Kongen, skulde hædres. I „Dvke.“s stærkt udfordrende Ind-bydelse hedder det: Paa de gamle Kæmpehøje i Nustrup Sogn agter danske Mænd i Nordslesvig at fejre den Dag, paa hvil-ken Dannerkongens Søn, Folkets Haab og Trøst, første Gang saa Himlens Lys. Skønt Vinterens og Hjertets Kulde og Graavejr alt jager Krysterne i Arnekrogen, saa slaar dog, især paa denne Dag, Hjertet i ægte Dannemænds Bryst varmt nok til at trodse Rimtusser og Troldjetter, hvis gamle Vane det er at kvække, saa ofte de mærker ægte danske Pulsslag! . . . Festen vil blive fejret med Musik, Sang og Tale, og „naar Dagens Kerte slukkes, tændes Glædens Blus, og paa den danske Tunge bæres Folkets Yndlings Pris ud over Danmarks dejlige Vang og Vænge. Folkebanneret, det vajende Dannebrog, der samlede Fædrene til Stormgang paa Mark og Sø, skal vise Folket Pladsen for Festens Jubel“. — Festens Grundtanke var at nedbede Himlens Beskyttelse over Kronprinsen, Folkets Yndling, til Held og Betyggelse for det udelelige Fædreland, gamle Dan-marks Rige, og, tilføjede Bladet spydigt, her var ingen Øvrig-hedstilsigelse gaet forud, ingen Borgmester eller Herredsfoged,

der med svingende Hat intonerede Festens Hurra og fastsatte deres Antal. .

Mødet afholdtes paa Fjellumhøj ved St. Nustrup og var anlagt som et Skamlingsstævne i det mindre. Da d. 6. Oktbr. var en Søndag, kunde det først begynde Kl. 4 om Eftermiddagen. Det var stærkt Blæsevejr med Byger, og Mørket faldt hurtigt paa; men alligevel lykkedes Festen. Koch havde skrevet Sangene samt et Indledningsdigt, der fremsagdes af en Gaardmand fra Sognet. De haderslevske Stadsmusikanter besørgede Musikken, og V. Schøler, P. H. Lorenzen og Gaardmand I. C. Lund fra Kjelstrup førte Ordet; men den egentlige Slagtale holdtes som sædvanlig af L. Skau. Efter mange Undskyldninger for en stærk Forkølelse lod han sig kalde frem paa Talerstolen og mindede som Indledning om den store Fest paa Skamling. Siden da, sagde han, har vi ikke levet Glædens Dage; thi til den Sorg, der ramte os ved vort Modersmaals Tilsidesættelse, er en ny kommet: vi Nordslesvigere er sat i Ban! Nu behandler man os som Forbrydere, og vi er blevet forhørte, som var vi farlige for Stat og Konge. Men hvor i Landet findes der en Forening, som har renere Hensigter, større Kærlighed til Konge og Fædreland, større Iver for Ret og Sandhed, større Afsky for Uret og Løgn end den slesvigske? — Men hvorfor undertrykker man os da? Er det fordi vi er Bønder? Er det modbydeligt at høre Bønder ogsaa have en Mening? — Det fandt dog ikke den Konge, der kaldte os ind i Folkeraadet, ikke den Konge, som den 14. Maj 1840 løste vort Tungebaand, ikke den Herre, vi haaber engang at se paa Danmarks Trone som Folkets ærlige Ven og faste Støtte!

Ved hans Navn vil jeg standse min Klage; thi den Tro staar fast, at han er den jevne og ærlige Mands Ven, og at han føler det lige saa smerteligt og bittert som nogen af os, naar Danskheden forfølges og forhaanes. For fire Aar siden gav Sprogskriptet os vor Nationalære tilbage, og vi var forfængelige nok til at tro, at vi nu kunde besidde denne kostelige Gave i Fred og Ro; men det kom anderledes. Vi har ikke beholdt den i Fred og Ro, og mange har sukket: det var altsaa ikke Skæbnens Villie. Men saaledes er Himlens Mening ikke med den Modstand, H. Maj's Hensigt har mødt, og de Genvordigheder, der er gaaet hen over os. Den har tvertimod villet sige os, at Nationalæren ikke kan skænktes som en Gave. Selv den mægtigste Konge kan kun pege paa den, men Folket maa selv gaa hen og hente den. Derfor skal det i Dag være vor glade Tanke, at Kronprinsen, naar han bliver Konge, uafbrudt vil vedblive at pege paa Skatten, vor nationale Ære, og tilraabe os: Der ligger den, trættes ikke, før I faar den frem!

— og indtil den Tid skal han, modig og trofast, som H. Maj.s første Undersaat kæmpe med os og i vor Spidse!

Imidlertid var den retslige Undersøgelse mod Foreningen gaaet sin Gang. I Betænkning af 23. Septbr. havde Overcriminalretten afvist Beskyldningen for Højforræderi, da „Extracten“ ikke indeholdt Angreb paa Staten eller dens Institutioner; derimod fandt den, at de indstævnte paa grov Maade havde tilsidesat den Agtelse og Ærbødighed, de skyldte Kongen, og at de kunde tiltales for Majestætsfornærmelse. Assessorerne kunde dog ikke enes om en fælles Indstilling, men delte sig i tre Mindretal paa 1, 2 og 3 Medlemmer. Med noget forskellig Begrundelse forlangte de to første, at Sagen skulde føres til Ende ad Rettens Vej og behandles med den Strenghed, Forbrydelsens Natur krævede; særlig skulde Hovedskraalerne klappes grundigt af, for at der endelig kunde skaffes Ro til Veje i Nordslesvig. Det største Mindretal (Magnus Moltke, E. Schmidt, og H. Kamphøener) henstillede derimod at lade Naade gaa for Ret. Flertallet havde været et villieløst Redskab i andres Hænder og var uden moralsk Skyld. En Straffedom vilde kun yderligere ophidse Befolkningens Partilidenskab, og Førerne vilde maaske benytte en saadan til at spille Martyrer og skaffe sig endnu større Tilhæng. Den indledede Undersøgelse var allerede en Advarsel, og hvis den afsluttedes med Benaadning, vilde en saadan Optræden sandsynligvis finde Paaskønnelse og bevirke, at Foreningens Medlemmer holdt sig borte fra lignende Tilkendegivelser. De tilraadede derfor, at Sagen standsedes, og at Kongen indskrænkede sig til at bevidne Foreningen sit allerhøjeste Mishag. —

I sin Forestilling af 29. Novbr. sluttede Kancelliet sig nærmest til Forhørskommissionen. Det turde vel ikke opretholde Anklagen for Højforræderi, men ansaa dog „Extracten“s Trusel om fysisk Vold for en saa grov Udfordring, at Regeringen maatte skride ind imod Foreningen, og denne Indskriden burde gælde alle, da alle havde gjort sig skyldige i en fælles Handling. Dette gjaldt først og fremmest Pastor Hertel, der vel havde indgivet en Ansøgning om Naade, men paa Grund af sin Embedsstilling og akademiske Dannelse maatte anses for mere ansvarlig end de øvrige. Først efter en Domfældelse kunde der være Tale om at bringe den kgl. Benaadningsret til Anvendelse over for de vildledte. Det anbefalede derfor, at Sagens Akter paany tilstilledes Overcriminalretten til Forfølgelse og Dom, og at de Embedsmænd, der var indviklet i Sagen, suspenderedes.

Kongen blev dog mere og mere betænkelig. Under 7. Decbr. sendte han Statsraadet et Udkast til Resolution i Sagen og skrev samtidig, at han, dels af Hensyn til sit Tilsagn til Pastor Hertel og Criminalrettens Betænkning, dels fordi Stemningen

i Nordslesvig og Danmark syntes at støtte „vort eget Hjertes Ønske“, havde i Sinde at nedslaa Undersøgelsen mod sine tro, af enkelte ildesindede vildledte Undersaatte i den nordslesvigske Bondestand og ende Sagen med en Bøde. — Men i Statsraadet opstod nye Vanskeligheder, fordi danske Kancelli havde anlagt Sag imod „Fdrl.“ for Extractens Offentliggørelse. Stemmann skrev et Indlæg, der paa ny betegnede Opraabet som en Majestætsforbrydelse og tillige som en grov Fornærmelse imod den slesvigske Stænderforsamling. Da det er bevist, skrev han, at Foreningens Medlemmer ikke har handlet i Overilelse, da ingen af dem har været at formaa til at afgive en tilfredsstillende Forklaring, da Førerne, navnlig P. H. Lorenzen „ved denne Lejlighed igen har vist en særlig trodsig Optræden“, og da Hans Nissen og L. Skaus Brev af 18. Septbr. til Kongen aldeles ikke indeholder nogen Ansøgning om Naade, men kun en tvivlsom Undskyldning for nogle uheldigt valgte Udtryk, maa han, saavel af retslige som politiske Grunde, slutte sig til tyske Kancellis Indstilling og forlange Førerne straffede for deres „usømmelige og uforskammede“ Adfærd ikke alene over for Kongen, men ogsaa over for den slesvigske Stænderforsamling og den slesvigske Embedsstand, ligesom han finder det i højeste Grad betænkeligt ved en Benaadning at skabe et Precedens, der kunde udnyttes af andre Foreninger og vanskeliggøre Statsmagtens Stilling til dem.

Men da Redaktøren af „Fdrl.“ under den rejste Pressesag angaaende Extractens Offentliggørelse har kunnet fremlægge en Afskrift af H. Nissens og L. Skaus Brev af 18. Septbr. og endvidere paastaar, at den i samme indeholdte Erklæring er indsendt efter Kongens egen Opfordring og senere af ham „mundtlig“ er blevet godkendt som fyldestgørende, hvad Redaktør Ploug fortrøster sig til at bevise ved ansætte Mænds edelige Vidnesbyrd — maa Statsministeren henstille Afgørelsen til Kongen selv, idet han dog gaar ud fra, at Bønderne har misforstaaet hans Ord, og at Sagen vil blive fuldt oplyst, før den afsluttes. En Bøde fraraader han, da den ikke vil blive opfattet som en Benaadning, ramme skyldige og uskyldige og sandsynligvis blive betalt af Uvedkommende.

Den 10. Jan. 1845 faldt Kongens Afgørelse. I Resolutionen hedder det: „Skønt de indklagede har gjort sig skyldige i en strafværdig Forseelse, saa har Vi dog, i den Forventning at Foreningens Medlemmer fremtidig vil afholde sig fra lignende Uvæsen, af allerhøjeste landsfaderlig Myndighed fundet Os foranlediget til at lade Naade gaa for Ret“. Samtidig paalagdes det Øvrigheden at vaage over Foreningens Optræden „med den Betydning, at hvis dens Medlemmer paa ny skulde gøre sig skyldige i utilbørlige Forhandlinger eller Beslutninger . . .

dens ufortøvede Opløsning da maatte imødeses“. — Den 12. Febr. 1845 fejrede Foreningen sin Genopstandelse ved et Gilde i Haderslev, og her holdt L. Skau en stor Tale, forfattet af Flor, til Kongens Pris.

XI

P. Hiort Lorenzens økonomiske Sammenbrud og Død.

(Lorenzens Gæld i Efteraaret 1844. Drikkehornet tilbagesendes. Uenighed mellem de danske Førere. Lorenzen frelses for Fallit og opgiver sin Detailhandel. Hans sidste Kamp imod de oprørske Faner, Domfældelse, Sygdom og Død).

Det Had, hvormed Slesvig-Holstenerne forfulgte Lorenzen, skyldtes ikke alene hans national-politiske Virksomhed i Stænderne og i den slesvigske Forening. Samtidig havde han udfoldet en journalistisk Virksomhed, der var dem lige saa ubehagelig. I Aarene 1843—44 var han „Fdrl.s“ nordslesvigske Meddeler. Det Hverv, han havde tiltænkt L. Blom, overtog han selv, og der hengik næppe en Uge, uden at Ploug modtog Meddelelser og Afhandlinger fra hans Haand. Med uslukkeligt Had, af og til med Fanatisme, forfulgte han enhver slesv.-holst. Livsyttring, og i mere eller mindre omarbejdet Form satte hans Meddelelser Bladet i Stand til at føre an i Nationalitetskampen. Samtidig var han Medredaktør ved „Dvke.“. Han og Koch gennemdrøftede enhver Sag af Betydning og mødtes daglig snart paa Bladets Kontor eller i Lorenzens Hjem, snart paa sildige Spadsereture til Bøgehoved og Ulvshus for at undgaa den lille Bys Sladder og Spionage. I Kochs Brevsamling findes Breve og Billetter i hundredvis, der vidner om dette nære og frugtbare Samarbejde, og i strenge Kamptider prægedes Bladet maaske lige saa stærkt af Lorenzens lidenskabelige Iver som af Kochs Initiativ og Snildhed. Hver paa sin Vis var de lige oprørske og respektløse over for al Autoritet, og trods Kochs Frygt for „Bjørnen“ Lorenzen udvikledes Samarbejdet til trofast Venskab. Under det augustenburgske Paaløb i Vinteren 1844 stod de sammen Ryg mod Ryg, og da Forholdet til Flor og Skau kort efter blev utrygt, kæmpede de sammen for Livet. I Juli 1844 skrev Koch til sin Hustru, at Lorenzen „er min og vor Sags troeste Ven“, og snart skulde han bevise, at han gengældte Venskabet.

Men endnu af en tredje Grund frygtede Slesvig-Holstenerne

Lorenzen og saa en Fare i hans blotte Tilstedeværelse i Byen. Som Overklasse beherskede de dennes offentlige Liv og kunde mønstre et Følge paa et Par Hundrede Mand, hovedsagelig bestaaende af sydfra indflyttede Haandværkere og handlende eller andre, der i deres daglige Næring var afhængige af de „store“. Ogsaa i denne Henseende var de langt forud for det danske Modparti, men havde dog aldrig ret kunnet faa Tag i det egentlige Borgerskab og Byens Smaakaarsfolk. Kampen stod om denne neutrale Hob, der passede sit, lod de store skændes og vedblev at være Kongens tro Spidsborgere. I Længden var dette Standpunkt dog ikke holdbart, i Sommeren 1844 tydede adskilligt paa, at en dansk Opposition kunde komme i Vækst, og denne vilde da ganske af sig selv indordne sig under Lorenzens Førerskab. Han maatte derfor ødelægges ikke blot som Politiker og Journalist, men ogsaa som Købmand og Borger, og da alle tidligere Angreb var forblevet resultatløse, selv Retsforfølgningen i Anledning af Protokolekstrakten, aabnedes et nyt, rent økonomisk Felttog imod ham i Slutningen af Juli.

Desværre er det heller ikke her muligt at komme helt til Bunds i Lorenzens Pengesager, væsentlig fordi hans Familie umiddelbart efter hans Død tilintetgjorde alle Brevskaber derom. Et kan dog siges med Sikkerhed: hans Gæld var meget stor, og han var slettere stillet end Aaret forud. Dette skyldtes ikke alene de usikre Forretningsforhold, hvorunder han havde arbejdet, men, efter hans eget Udsagn, ogsaa de store Udgifter, som hans politiske Virksomhed førte med sig. Uagtet han i 1843 havde modtaget c. 11000 Kr. som Laan fra Kongeriget og optaget et Prioritetslaan i sine faste Ejendomme paa c. 10000 Kr., havde han ved Siden heraf en Handels- og Klatgæld paa over 20000 Kr. For denne sidste Sum var der ganske vist nominel Dækning i hans Varelager, udestaaende Fordringer, Løsøre og faste Ejendomme; men under en fremtvungen hurtig Realisation kunde end ikke denne Del af Gælden dækkes, og han var uhjælpelig insolvent.

Fjendens Angreb var godt forberedt og ramte ham Slag i Slag. Hans Prioritetsgæld opsagtes til hurtig Udbetaling, P. Gottfriedsen og andre Sagførere havde samlet Fordringer paa flere Tusinde Kroner paa ham og truede med Udpantning, Jernstøber Holler fra Carlshytte ved Rendsborg indfandt sig personlig for at inddrive 1200 Kr. og tilføjede ham den Tort at fratage ham et Lager af Støbegods, som han havde overladt ham et halvt Aar i Forvejen. Samtidig nægtedes ham den sædvanlige Handelskredit. — Ødelæggelsen er brudt løs over Lorenzen, skrev Koch, „han ligger i Viborg eller maaske paa andre Steder i Jylland og virker for sin Sag, eller og han drukner sig“. Da Udpantningerne begyndte, stod han paa bar

Bund. Hos Bønderne i Nordslesvig vilde enhver Henvendelse være forgæves, hans Vælgere i Sønderborg, en Haandfuld Mænd, havde nok i deres egne Byrder, og Vennerne i Flensborg, særlig Raadmand P. Nielsen, var blevet udnyttet i Forvejen. Paa hans Bønner havde Flor og Orla Lehmann kun eet Svar: Gaa Fallit! og den sidste tilføjede, at han ikke vilde blive hjulpet som Købmand, omend paa anden Maade. Selv hans bedste Venner, Oliemøller Schytte og Herredsfoged With, krævede en Akkord med hans Kreditorer, før de vilde foranstalte en Landsindsamling til hans Redning. Forretningsmæssigt set var heri intet mærkeligt eller særligt haardt. Tidligere havde Lorenzen undset sig ved at give ren Besked om sin hele Misére, og trods alle Afdrag syntes hans Gæld derfor at være i stadig Stigning. De fleste betragtede ham som en bundløs Pung, der truede med at opsluge Partiets sparsomme Pengemidler alene for at tilfredsstille nogle paatrængende slesvig-holstenske Gældnere, og hans eget Stivsind og trodsige Holdning var en lige saa ubehagelig Anstødssten. Selv nu, da det var kommet til det alleryderste med ham, stillede han sine Krav snarere som en selvfølgelig Ret end som en Naadessag.

Lorenzens Sag kunde dog ikke ses udelukkende fra ét Forretningssynspunkt, og allermindst saa han den selv fra et saadant. Som saa mange andre Gennembrudsmænd havde han „de underligste Begreber om Mennesker og Forhold“ og lod sig lede af disse Forestillinger. Ved et uhyre Indskud af Kraft og Mod havde han skabt en ny Aand i Landet, og i hans heftige Sind knyttedes hans private Lidelser og hans Politik sammen i en uløselig Knude. Han kunde ikke fatte den Tanke, at „de Danske vilde lade ham og hans Familie gaa Armod i Møde for nogle tusinde Dalers Skyld“, hans Nød var Fædrelandets Nød, Sagen var et med ham selv, og i stor Lidenskab sagde han til Schytte: „Naar jeg falder, maa Sagen falde, og saa skal den ogsaa falde!“ Større Mænd end Lorenzen har været hildet i lignende Vrangforestillinger. — Men desuden havde han et Til-sagn at holde sig til. Københavnernes Adresseløfte om at støtte ham af al Magt opfattede han ingenlunde som en Taleblomst, og havde de svigtet ham rent politisk, var det idetmindste deres simple Skyldighed at komme ham til Hjælp i en begrænset Penge-nød, der hidrørte fra Fjendens Angreb. Han stillede det samme Krav til „Syvstjernen“. Dens „Krigskasse“ var stiftet, for „at de Mænd, i hvis Lod den nationale Værnepligt var faldet med hele sin Bitterhed og Tynge“, ikke skulde forsage, og havde nogen et billigt Krav paa dens Hjælp, maatte det vel dog være ham!

Han mødte kun Skuffelser. I Oktober 1844 havde „Krigskassen“ indsamlet 771 Rbd., der forsløg lige saa meget som en

Draabe i Havet og vidnede højt om national Sløjhed, medens Slesvig-Holstenerne sammenbragte Hundredetusinder i Partiøjemed. Fra sine tidligere Partivenner i Kbhvn. modtog han desuden Forslag, der maatte forekomme ham lige saa ringe som taktløse. Det lyder ikke godt, naar de stadig bebrejder ham hans Selvstændighed, det lyder værre, naar Lehmann henviser ham til at blive Fæstebonde paa Schackenborg, og det er ligefrem ubegribeligt, at Flor kunde foreslaa ham at blive Landsby-Kromand; men her maa Forklaringen maaske delvis søges i det lærde Lavs Syn paa Lægmands-Politikeren.

I Oktober opholdt Flor og L. Skau sig i Kbhvn. og skulde blandt andet virke for Lorenzens Sag, men da den sidste kom tomhændet tilbage, brød Uvejret løs. „Da jeg kom hjem“, skrev Skau til Flor, „uden at give mindste Haab om Pengehjælp, blev Lorenzen gnaven, og baade han og Konen ankede paa Dem og paa mig. Jeg blev naturligvis vred, men Koch holdt med ham, og de var begge enige i, at De, Hr. Professor, vilde bruge os, og naar vi ikke længere var i Stand til at fyldestgøre Deres Planer, lod De os uden videre dumpe“. Skau forlod dem i Vrede, og Dagen efter enedes Lorenzen og Koch om et meget udfordrende Skridt.

Den 27. Oktober pakkede de Sølvdrikkehornet og den københavnske Adresse ind og sendte dem tilbage til Giverne. Drewsen modtog Hornet, Alfr. Hage Adressen, begge ledsaget af en Art Opsigelsesbrev, hvori Tilbagesendelsen søgtes begrundet. Kun Brevet til Hage er bevaret, og heri skrev Koch i Lorenzens Navn, at han (L.) i sin Tid havde modtaget Adressen som et Pant paa „usvigelig Deltagelse af Mænd, som et helligt Tegn paa landsmandsskabelig og fædrelandsk Understøttelse af al Magt“. Nu havde Erfaringen imidlertid lært ham, at skulde han bestaa og vedblive at hellige den første og sidste Sag i Riget sine Kræfter, da vilde det næppe ske ved Venskabets og Landsmandsskabets kraftige Bistand. Derfor ansaa han det for sin Skyldighed herved at løse de mange fra en Forpligtelse, som vel til sin Tid havde været ham og hans særdeles trøsterig, men senere blevet dem en smertelig Skuffelse. „For at blive fri for videre Skridt“ bad han tillige om, at Underskrifterne maatte blive offentlig tilsagt til et Møde og der gjort bekendt med det forefaldne og med den foreliggende Skrivelse. — Hvis dette ikke sker, skrev Koch samme Dag til Ploug, saa er det Lorenzens Hensigt at publicere det udførte i „Dvke.“, og en helt offentlig Skandale vil kun kunne undgaas, hvis der til hans Frelse rejses 5000 Rbd.; men herpaa tør man vel ikke tænke under den herskende Døs og Ligegyldighed. —

Kochs Skrivelse var endnu mere udfordrende end selve Opsigelsesbrevet, og begge mødtes af en Vredesstorm. Ploug skrev

til Koch, at Lorenzen havde spyttet den danske Nation i Øjnene, at mange vilde opfatte hans Færd som et begyndende Forræderi, og at det hele maatte standses og dysses ned, hvis han overhovedet skulde frelses. Der var da heller ingen anden Vej mulig, og de to Venner maatte fornuftigvis indskrænke sig til det alt affyrede Skræmmeskud. Sølvhornet og Adressen hengemtes paa „Fdrll.“s Kontor til efter Lorenzens Død, kun nogle faa indviede blev bekendte med det forefaldne, selv Lorenzens Sønner synes hele deres Liv igennem at have været uvidende om det, og først 1912 fremkom der nogle Meddelelser om Hornets*) Tilbagesendelse.

Hjælpen lod dog vente paa sig. Endnu engang maatte Lorenzen ud paa en ydmygende Tiggervandring til østjydske Rigmænd, medens Koch klarede for ham i Haderslev, og samtidig udvikledes de i en politisk Strid, der gjorde Stillingen dobbelt vanskelig.

I Østifternes Stænderforsamling havde Algreen Ussing stillet Forslag om Statsenhedens Bevarelse og Stænderinstitutionens videre Udvikling. Kongen skulde erklære, at Monarkiet, Kongeriget og de tre Hertugdømmer, udgjorde en statsretlig Enhed under en fælles Arvegang efter Kongelovens Lydelse, samt love at forene de kongerigske Stænderforsamlinger og forelægge 2aarige Budgetter for en fælles Finanskomité. Dette Forslag bekæmpedes af de liberale, der vilde fremtvinge en Adskillelse mellem Danmark—Slesvig og de to tyske Hertugdømmer og frygtede for, at en Forening af de kongerigske Stænder vilde fremkalde en lignende Sammenslutning i Hertugdømmerne. — Under sit Ophold i Kbhvn. i Oktober havde Flor sluttet sig til denne Opposition og, ligesom under Sprogstriden, lovet, at Nordslesvig, særlig hans eget Organ „Dannevirke“, skulde samvirke med Partiet; men atter her havde han ikke regnet med den Selvstændighedsaand, som stod i Færd med at tage Magten i Nordslesvig. Koch nægtede paa det heftigste at følge ham. Selv at præke Statsopløsning, skrev han, naar saa stærke Magter arbejder paa Statens Opløsning, maa anses for landsskadeligt. Den danske Stat har kun een politisk Grænse: Elben, og hvis denne opgives, vil Riget smuldre hen i Stumper og Stykker uden organisk Sammenhæng. Hellere maa Nationaliteten i Slesvig endnu i nogen Tid leve under trange Kaar, end at Danmark skulde nedsænkes i „Udslettelsens Skød“.

*) Brevet, der fulgte med Hornet, var ogsaa skrevet af Koch og af „lignende Indhold“, men kendes ikke. I Drewsens Erindringer (Tilskueren, 1912. I. S. 480) hedder det: „Lorenzen skrev et uartigt Brev, adresseret til mig, hvori han blandt andet ytrede, at hvad vi havde gjort for ham, kun var et Skud i Luften, og med Brevet tilbagesendte han os Drikkehornet, der ogsaa var kun et Skud i Luften“. (Se ogsaa H. Ploug: Carl Ploug. S. 247).

Lorenzen delte hans Opfattelse. Han var kun Ejderpolitiker paa Betingelse, og Betingelsen var, at „den infame lex regia“ opbrændtes paa Kongens Nytorv, eller at Danmark og Slesvig støbtes om til en demokratisk Statsenhed. Indtil dette kunde ske, krævede ogsaa han Helstaten bevaret i nedarvet Form.

Det ussingske Forslag delte derfor de dansk-slesvigske Førere i to Hold; paa den ene Side stod Flor, C. Paulsen, L. Skau og J. Wegener, paa den anden Lorenzen, Koch og Manicus, der altid havde været Helstatsmand. Striden var allerede i fuld Gang, da Højskolen i Rødning indviedes d. 7. Nvbr., og Wegeners Tale prægedes af den. Nogle Dage senere besluttede Koch at rejse til København for at fremtvinge en gunstig Afgørelse af Lorenzens Affærer, og umiddelbart før Afrejsen skrev denne til ham: „Jeg deler fuldkommen Deres Mening, at vi skal følge den gamle, kloge og tro Ven Manicus. Lad saa Flor, Paulsen, Wegener, L. Skau og „Fdrl.“ skribe saa meget, de vil. Naar jeg besøger Dem i Aften, vil vi aftale det fornødne i saa Henseende. Det er nok bedst, at De efterlader en skriftlig Instruks om, hvilke Principper der skal følges ved „Dvke.“s Redaktion i Deres Fraværelse; thi ellers vil vi have ondt ved at væge os imod Flors, Wegeners og Skaus Paatrængenhed“.

Dette var ikke nogen utidig Forsigtighed. Den 18. rejste Koch efter at have overdraget Redaktionen til Lorenzen og en Faktor, og samme Dag ankom Flor til Haderslev for at sætte sin Villie igennem. Han var stødt over, at Koch ikke havde afventet hans Komme, og optraadte med usædvanlig Heftighed. Til Fru Koch udtalte han sig meget dadlende om Lorenzen og erklærede, at hendes Mands Rejse i og for sig var spildt Umage, og selv om han, imod al Forventning, kunde rejse nogle Penge, vilde Lorenzen dog om et Aar atter befinde sig i den samme Nød. Dernæst forlangte han at faa Indflydelse paa „Dvke.“s politiske Holdning; men Christina Koch, der ved denne Lejlighed røbede stor Uvillie imod „den gamle graahaarede“, forsvarede Lorenzen med Kraft og henviste ham forøvrigt til den foreløbige Redaktion. Derefter kom det til et heftigt Optrin paa Lorenzens Kontor, hvor ogsaa L. Skau var til Stede. Flor, der vilde komme sine københavnske Meningsfæller til Hjælp, forlangte, at „hans Organ“ skulde træde i Skranken for hans Opfattelse af den ussingske Strid, og en indsendt Artikel af Manicus burde ikke optages, men erstattes af en Modartikel af Prof. Paulsen i Overensstemmelse med Flors og Skaus Løfter til de liberale. Dette afslog Lorenzen i Henhold til Kochs Besked, hvorover „Skau blev rent rasende“, og Professoren næppe kunde „holde Kontenance“. Tilsidst indankedes Sagen til Kochs skriftlige Afgørelse, og senere optoges begge Artikler i Bladet.

Flor var ude af sig selv. Hidset af Skau mistænkte han baade Lorenzen og Koch for Oprør og Forræderi, og efter samme Aften at være kommet til Sommersted besluttede han for det første at sende Skau til København for at „afsløre“ Koch, og for det andet, at gøre Skau valgbar til Stænderne for at faa en brugbar Erstatning for Lorenzen. Det trak op til en ødelæggende Fejde i den danske Lejr. Ved Hans Nissens Hjælp laante Skau de nødvendige Rejsepenge og skrev til Marckmann: „Den offentlige Grund for min Rejse er at tale med Kongen og Tillisch — den hemmelige Grund er at komme paa Spor efter et frygteligt Forræderi. De vil formodentlig spørge: Hvem er da Forræderen? Jeg svarer: Den fuldkomneste moralske Vished siger os, at det er Koch! Ja, det er Redaktøren af „Dannevirke“!! Flor er her og er rasende forbitret! Jeg har afsløret Krabaten, og De skal af min Mund høre Historien“.

Hans Historie var ikke andet end Opspind fra Ende til anden; men da hans og Flors Anslag ad flere Veje kom til Lorenzens og Kochs Kundskab, forgiftede det Forholdet mellem de nord-slesvigske Ledere for lange Tider. Flors og Kochs Stilling til hinanden blev spændt og utryg. Wegener førtes ligeledes ind i en bitter Strid med Koch, der endogsaa udfordrede ham paa Kugler, og lige til Krigen levede Skau og Koch som Hund og Kat. Snart kunde „Lyna“ fortælle sine taknemlige Læsere, at der var udbrudt Krig mellem de danske Stormagter, og at „lange Laues“ frakendte „Lille Peter Svedskebider“ al politisk Indsigt.

Det hele viste sig at være stor Staahej for ingen Ting. Det ussingske Andragende indskrænkedes til en Erklæring om Arvefølgen, hvorom alle kunde samle sig; dermed faldt Opspindene om Koch ogsaa til Jorden, og hans Virksomhed for Lorenzen viste sig som det, den var: en trofast Vennetjeneste. Flor maa ogsaa hurtigt være kommet til Besindelse og indset, at Koch hverken kunde afsløres eller udryddes, og at Lorenzens Fald vilde have de bedrøveligste Følger. Da han efter 10 Dages Fraværelse kom tilbage til Haderslev, optraadte han velvilligt overfor sine gamle Medarbejdere og støttede Kochs Virksomhed i Kbhvn. til Lorenzens Redning. Samtidig havde han vel ogsaa faaet Øje for L. Skaus uheldige Sider. Den 25. Nvbr. overværede han en Fest i Sommersted for Sognefoged Jens L. Skau, der holdt 25 Aars Jubilæum og modtog en Hædersgave fra Beboerne. Under dette Ophold betroede Sognefogeden Flor, at „han betragtede sin Søns moralske, huslige og borgerlige Stilling med stor Frygt“, og at han ikke vilde medvirke til at gøre ham valgbar, med mindre han blev pekuniært sikret imod alle Tab. Da L. Skau rejste til Kbhvn., maatte han love Flor at sætte al Stolthed og Smaalighed til Side, og Kochs Afsløring

blev der selvfølgelig intet af. Men Flors Formaninger battede ikke. Skau gav fra nu af sine Lidenskaber fri Tøjle og blev en Svøbe for alle, ogsaa for Flor, hvis Fejlsyn og Fejlgreb i Nvbr. 1844 maaske virkede endnu mere lammende end selve Lorenzens Sammenbrud. Koch skrev om L. Skau, at „han var en dygtig Kæmpe, men vild af Natur som Gemen paa Alperne, hvem ingen kan geselle sig til“. Han kunde have brugt jevnere og mere rammende Ord om Skaus Væsen.

Kochs Hverv i Kbhvn. var meget vanskeligt. Han og Lorenzens Udfordringer havde vakt stor Vrede, og paa „Fdrl.“s Kontor var Modtagelsen afvisende, særlig Giødwad forlangte, at Lorenzen skulde falde som Sonoffer for sine Gerninger. Derimod viste Monrad og Marckmann megen hjælpsom Iver, og da Jyderne i de samme Dage satte Lorenzen i Stand til at betale Advokaterne, da Koch kunde fremlægge en virkelig Status og godtgøre, at en Sum paa c. 6000 Kr. kunde forhindre Fallitten, og da Flor samtidig erklærede, at Lorenzens Fald maatte undgaas af Hensyn til den nationale Stilling i Nord-slesvig, satte H. N. Clausen og J. Fr. Schouw sig i Spidsen for en ny Indsamling. Der fremlagdes Subskriptionslister paa Børsen, Grev Knuth og Etatsraad C. Neergaard virkede samtidig blandt „Aristokraterne“, og da Koch d. 11. Dcbr. rejste tilbage til Haderslev, havde Alfred Hage paataget sig, i Forbindelse med Koch, at bringe Orden i Lorenzens Bo. Ordningen gennemførtes i de følgende Maaneder, og ved denne blev der ikke taget Hensyn til Lorenzens kongerigske „Laan“. Alligevel havde han en Gæld paa over 20000 Kr. Halvdelen af denne Sum skyldte han Handelshuset Gorrissen & Lutze i Hamborg (?), 7 Købmænd i Flensborg, deriblandt særlig P. Nielsen, havde forstrakt ham med c. 4000 Kr., Resten bestod i Klatgæld til 13 forskellige Firmaer i holstenske og nordtyske Byer. Kun een nordslesvigsk Bonde havde støttet ham med et mindre Laan.

Hage fremskaffede en Akkord med Gorrissen & Lutze, og deres Tilgodehavende betaltes derefter fra Kbhvn., medens de øvrige Fordringer dækkedes af Boets egne Midler. Lorenzen optog en ny 1. Prioritet i sin Gaard (c. 7000 Kr.), og Hage stillede ham 3200 Kr. som 2. Prioritet i samme. Den 1. Febr. 1845 opgav han sin Detailhandel (der overtoges af hans ældste Søn) og var fremtidig henvist til at leve af en Handel med Ben, som han havde drevet i mange Aar og gav et aarligt Overskud paa 1200 Kr. Den 24. Febr. erklærede Hage sit Hverv for endt; men da Lorenzen døde 3 Uger efter, var Realisationen endnu ikke gennemført, og Kreditorerne led betydelige Tab. Enkefru Helene Lorenzen beholdt dog Ejendommen og støttedes fra Danmark.

Endnu engang skulde Kongens haabløse Politik hvirvle Lorenzen ind i en forbitret Strid. Som omtalt kom de første Oprørsfaner til Haderslev under Kongens Ophold der i August 1844 og opnaede en vis stiltiende Godkendelse ved hans Tavshed. Partiet ønskede at opnaa noget lignende fra Befolkningens Side og vilde hejse Fanerne under Byens borgerlige Skyttegilde d. 14. Aug., og da dette afvistes med Uvillie, ophængtes de i Borgerforeningen under et Skyttebal nogle Dage senere. Det kom til Demonstrationer, og paa et stort Antal Borgeres Forlangende maatte Fanerne tages ned. Denne Sejr gav det danske Parti Mod. Lorenzen samlede en lille Skare omkring sig og haabede at faa dannet en dansk Borgerklub i Byen. „Vor Stilling er for Øjeblikket gunstig“, skrev han. „Da den slesvigske Forenings Møder blev forbudt, stod vi som et Slags Oprørere, og hvem skulde have troet, at vi nogle Uger derefter, ved de trefarvede Klude, vilde blive de loyale, og de triumferende Nordalbingere til Oprørere, der nu staar i Fare for at blive formelig attaquerede af den lovlige Magt“. Det viste sig dog snart at Byens Politimester savnede baade Myndighed og Mod til at hævde Statens Ret, og det saa meget mere, som han ikke kunde vente at finde Støtte hos Provinsregeringen, i Kancelliet eller hos Kongen. Da Fanerne atter hængtes frem i Borgerforeningen under en offentlig Fest, og nogle af det danske Parti med Malermester C. P. Møller i Spidsen forlangte dem fjernet, kom det til Voldsomheder, Politiet satte Malermesteren ud af Lokalet, og Borgmester Lassen idømte ham en Mulkt paa 16 Rbd. for at have forlangt „de rebelske Faner“ fjernet. Denne Dom stadfæstedes senere af Overretten.

Derefter hvilede Fanestriden i nogle Uger; men da Kronprinsen d. 25. Novbr. rejste igennem Haderslev, stak en pensioneret Eskadrons-Sadelmager Bungartz, hjulpet af en Handelsbetjent og en Lærer, de samme Faner ud af et Vindue paa Hjørnet af Nørregade og Torvet og tog dem skyndsomst ind, saa snart Prinsen havde passeret Gaden. Denne Forhaanelse gød ny Olie i Ilden. „Kronprinsen“, fortæller Lorenzen, „blev virkelig modtaget med tusindstemmig, længe varende Hurra. Det traf sig meget godt, at han kom paa en Mandag [Torvedag]; thi Bønderne havde Magten denne Dag og gav Tonen an. Han saa Fanerne, og i Aarøsund ytrede han sig meget forbitret derover og sagde: „Naar jeg bliver Konge, skal jeg tugte Slesvig-Holstenerne, som nu fornærmer mig“. — Opmuntret heraf indgav Maler Møller et Andragende om, at Politirettens Dom over ham maatte blive kasseret og en Undersøgelseskommission nedsat i Fanesagen. Forvirringen er her saa stor, skrev han, at man næppe længere ved, hvad der er Ret eller Uret, og at man tilsidst maa komme i Tvivl om selve sit Fædreland. Efter

9 Maaneders Forløb modtog han et afvisende Svar og var selvfølgelig udsat for særlig Forfølgelse.

Imidlertid hidsedes Stemningen i Byen til Koghede. Den tyske Sangforening „Liedertafel“, der var stiftet i Efteraaret 1843, og Kochs „Braga“, der lige havde begyndt sin Virksomhed, forberedte begge Nytaars-Demonstrationer, Lærlinge og Skoledrenge opførte politiske Slagsmaal i Gaderne, og det svage Politi stod hjælpeløst. Et Sammenstød laa i Luften og ventedes ved Kronprinsens fornyede Gennemrejse d. 2. Jan. 1845; men nu vilde det danske Parti ikke lade sig haane, Skarer af Bønder med Laurids Skau i Spidsen red igennem den festlig illuminerede By og modtog Prinsen paa Nørre Torv Kl. 8 om Aftenen. Med straalende Selvbeundring fortæller Skau: „Henimod den Tid, da Prinsen skulde komme, viste jeg mig til Hest paa min glimrende Ridehoppe i Jægerdragt og med en blinkende Dolk i Bæltet. Jeg red rolig op igennem den store Masse Mennesker og hørte til min store Morskab, at man paa den ene Side sagde: „Der rider det forbandede Menneske i Spidsen for en Mængde Bønder“, medens andre paa den anden Side sagde: „Se, det er dog et stort Syn at se den unge, smukke Mand paa den dejlige Hoppe i Spidsen for sin tro Skare“. — De trefarvede Faner var og forblev usynlige, og det ærgrede Modpartiet endnu mere, at Prinsen, i det Øjeblik han skiftede Heste ved Postholderiet, modtog Malermester Møller, men afviste enkelte Embedsmænd, der søgte Foretræde. Bønderne ledsagede ham helt ud paa Aabenraa Landevej for at hindre enhver fjendtlig Tilkendegivelse.

En Del af dem samledes senere paa Aftenen i den slesvigske Forenings Lokaler hos Schroeter, og før de skiltes, enedes en 14—15 Personer om at aflægge et Besøg hos den nærboende Vinhandler Nehlsen, tillige Vært for Borgerforeningen, i hvis Sal „de trefarvede“ fandtes ophængt. Der kunde i og for sig ikke siges noget imod et saadant Besøg i en offentlig Skænkestue, der slet ikke kom Borgerforeningen ved; men da det lille Selskab bestod af de værste Propagandister: P. H. Lorenzen, L. Skau, Maler Møller, Hans Skov fra Styding, „Dvke.“s Sættere o. fl., maatte deres Tilsynekomst paa denne Tid og dette Sted nødvendigvis virke som en Udfordring, og en saadan har vel ogsaa været tilsigtet. I Skænkestuen, der stødte op til den nævnte Forenings Lokaler, underholdt de sig med fædrelandske Sange og Taler. Lorenzen udbragte et „Leve Kronprinsen“, og efter Sangen: Vift stolt paa Kodans Bølger, talte han for gamle Dannebrog med Ønske om, at det maatte vaje højt „trods alle oprørske Faner og Emblemer“. Disse Tilkendegivelser hidlokkede, dels fra Foreningen, dels fra Gaden, en fjendtlig Skare, hvor i blandt adskillige af Modpartiets Spidser og ivrigste Haand-

langere, og Lorenzens sidste Tale besvaredes med Skældsord og en udfordrende Brægen. Han forlangte derfor, at de, der hylkede de oprørske Faner, skulde træde frem og lade sig se; men i det samme for Sadelmager Bungartz ind paa ham og gav Signalet til et almindeligt Slagsmaal. Da det senere Politiforhør ikke førtes til Bunds, er det umuligt at give Besked om Enkelthederne, og for Bedømmelsen af det følgende er dette heller ikke nødvendigt. L. Skau holdt sig helt udenfor Slagsmaalet, og Lorenzen skal have indskrænket sig til Nødværge, medens en af Bønderne, en Typograf og en norsk Urmager ryddede Skænkestuen. Flere af Modpartiet, der i blandt enkelte Borgerofficerer i Uniform, fik slemme Hug, og der „spildtes ikke saalidt fortysket Blod“. Lorenzen skrev til Ploug: „Det første Blod er altsaa nu flydt. Bungartz, Hr. Bertelsen og Bager Schley fik saa meget, at Doktoren maatte hentes, medens de danske beholdt Valpladsen og slap med nogle blaa Pletter. Byen er i stor „Aufregung“. Mine Vinduer trues hver Aften; men de Kujoner tør ikke vove at røre dem“.

Foreløbig tog Politiet sig ikke af Slagsmaalet, men de slesvigholstenske Førere forsøgte at vælte hele Skandalen og Hevnen over paa Lorenzen. Han var Medlem af Borgerforeningen, og ved Hjælp af nogen Fortielse kunde hans Opræden fremstilles som et Angreb paa denne. I Huj og Hast indkaldtes en Generalforsamling til d. 3. Jan. om Aftenen, og med Tilside-sættelse af enhver Form og Regel udbaloteredes han med 103 Stemmer imod 1. (Foreningen talte op imod 170 Medlemmer). Foreningens Sekretær underrettede ham om det skete uden at anføre en eneste Grund, og i en formløs Skrivelse svarede Lorenzen, at han ikke vilde underkaste sig en saadan Voldshandling, og at intet skulde forhindre ham i at besøge Foreningen som hidtil. Herefter henvendte begge Parter sig til Politimesteren; men da 200 navngivne Haderslevere, som det synes næsten hele Byens „gode Selskab“, maaske endogsaa med Amtmanden i sin Midte, offentlig fremstillede Lorenzen som Leder af et Komplot, der med Knipler og Knive havde overfaldet sagesløse Mænd, tabte Borgmester Lassen al Ligevægt og forbød ham at vise sig i Foreningen, før hans Sag var paadømt.

Politiet indledede en Undersøgelse, et Par Vidner fra hver Side afhørtes, og det oplystes, at Danskerne ikke havde handlet efter forudgaaende Aftale eller brugt Knipler og skærende Instrumenter; men hverken Sagens Forhistorie eller dens Forløb blev ordentlig oplyst. Ved den paafølgende Raadstuedom idømtes Lorenzen en Bøde paa 120 Rbd. og Malermester Møller 14 Dages simpelt Fængsel, medens alle de øvrige paa begge Sider gik fri. Lorenzens Dom turde være et af de mærkeligste Vidnesbyrd om den Forsagthed og Forvirring, som Kongens

Politik havde fremkaldt i Hertugdømmerne, og dens Præmisser meddeles derfor her i let sammentrængt Form.

I Betragtning af at Købmand P.H. Lorenzen har tilstaaet og er overbevist om d. 2. Jan. om Aftenen i Vinhandler Nehlens Skænkestue, hvor i samme Hus, nemlig i Borgerforeningens Sal, to trefarvede, saakaldte slesvig-holstenske Faner er ophængt til Stads, ved en Toast for Rigsbanneret at have betjent sig af det Udtryk: „Ned med de rebelske Klude“! — Udtryk, som under de givne Forhold nødvendigvis maatte bringe Gemytterne i Bevægelse, medens hans Paastand om, at en Haanlatter eller Mumlen under hans Tale for Kronprinsen skulde have ophidset ham, er aldeles ubevist; — fremdeles i Betragtning af at han gentagne Gange paa en haanlig Maade har opfordret dem, der havde anskaffet de foregivne rebelske eller oprørske Faner eller var samme hengivne, til at træde frem — og endelig i Betragtning af at han ved de anførte Talemaader samt ved at springe omkring og ved sin hele til Strid opæggende Opførsel har givet den umiddelbare Foranledning til den opkomne Strid og det paafølgende Slagsmaal — saa dømmes han til en kongelig og Bymulkt paa 120 Rbd. Sølv at betale inden 14 Dage, eller sammes Afsoning.

Dette var snarere et Diktat af Modpartiet end en Dom. Den fastslog, at disse trefarvede Faner, der benyttedes til at haane Landets Konge og Tronfølger med og til at saare Befolkningens nedarvede Følelser, var ophængt kun „til Stads“, og at det var en strafbar Handling at betegne dem som rebelske, men ingen Forbrydelse at benytte dem i de omtalte Øjemed. — „O tempora, o mores!“ skrev „Fdrl.“ „En dansk Mand i en dansk By bliver af en dansk Øvrighed straffet, fordi han kalder Symbolet paa sit Fædrelands Sønderlemmelse og Statens Opløsning for en oprørske Klud“. — Endnu engang befandt Lorenzen sig over for den bedærvede Statsmagt i samme Stilling, som da han skulde sættes ud af Stændersalen. Af Kongens ubesluttsomme Holdning d. 4. August over for Fanedemonstrationen sluttede Slesvig-Holstenerne, at han havde godkendt deres Fane, og saa sluttede de videre, at det i Staten Slesvig-Holsten var en Forbrydelse at betegne den som ulovlig, og dermed var Lorensens Mulkt motiveret. „Men det var alligevel et stift Stykke af Magistraten i Haderslev“ og af den dansksindede Borgmester.

Men Fjendernes Hævntørst var langt fra slukket med denne Dom. De skred dernæst til at udelukke ham af Byraadet eller Deputeret Kollegiet, og for at gøre Fornærmelsen saa meget føleligere lod de hans Svoger, en Købmand C. Stuhr, stille Forslaget, der vedtoges d. 1. Febr., altsaa netop den Dag, da Lo-

renzen opgav sin Detailhandel, haardt trængt af en anden Svoger, den titnævnte Købmand og Raadmand Johan Chr. Holm. — At Byens samlede Magistrat kunde foretage et saadant Skridt paa Grundlag af en svævende Retssag, som Lorenzen havde appelleret, vidner kun om Fanatisme og Forløbelse. Paa sin Side optraadte Lorenzen derimod med vanlig Fasthed og i Sammenligning med Modstanderne tillige med Selvbeherskelse og Takt, bortset fra en enkelt Overilelse overfor Borgerforeningens Skrifffører, hvem han skriftlig tiltalte med „han“. Da ingen haderslevsk Advokat vilde føre hans Sager, henvendte han sig til M. F. Blaunfeldt i Flensborg, der fra nu af optraadte som Nord-slesvigernes Retsraaægiver og hveranden Mandag holdt Kontor i Haderslev, foreløbig i Lorenzens Hjem. Lorenzens Sag imod Borgerforeningens Styrelse for fornærmelig Vold tabtes selvfølgelig ved Politiretten, hvor hans Fjender sad til Doms; men da han tilstillede Regeringen paa Gottorp „Forestilling og Bøn“ imod hans lovstridige Udelukkelse af Byraadet, tilføjede han Magistraten et vel fortjent Nederlag. Omgaaende befalede Provinsregeringen Magistraten at annullere hans Udelukkelse og selv at underrette ham derom. — Dermed var der slaet Bom for videre Forfølgelse ad denne Vej, og hvis Lorenzen havde levet, vilde han vel ogsaa have tilkæmpet sig Oprensning i de andre Sager, der hvilede paa lige saa plumpe Retsforvildelser. Den egentlige Hensigt: at gøre ham umulig som Stænderdeputeret, maatte ogsaa opgives.

Lorenzens Levnedstegnere har fremstillet disse Forfølgelser som Hovedaarsagen til hans bratte Død d. 17. Marts 1845. J. Ottosen siger om ham, at han tilsidst „var forpint og forjaget — jaget næsten til Døde“, og L. Skau følte sig overbevist om, at „han blev knækket, og at Forfølgelserne i de sidste Par Maaneder af hans Liv og især den Del, som hans Svogre og nærstaaende Slægtninge havde i de fanatiske Angreb paa hans borgerlige Ære . . . var de væsentligste Aarsager til hans altfor tidlige Bortgang“. Det er vanskeligt nu at dømme herom; men det bør dog bemærkes, at Skaus Fremstilling tydelig nok er politisk-tendentios, ligesom hans Fortælling om Lorenzens Dødsanelser, saa vel af indre som ydre Grunde, maa opfattes som ren Fantasi, og baade han og J. Ottosen kan have ladet sig beherske af den Heltemedfølelse, der saa ofte hjemsøger Biografer. Lorenzens egne Handlinger og Breve synes at vise ham ukuet lige til det sidste, og den Sygdom, der fældede ham, har gjort det af med stærkere Mænd, usvækkede af forudgaaende Sjælslidelser. — I Februar-Marts 1845 var hans Stilling i Opgang. „Han kunde se Land“, skrev han. Hans Gæld var ordnet, og selv følte han sig overbevist om at kunne ernære sig ved sin Benhandel og Lejeindtægten af sin Gaard. Efter Magistra-

tens Nederlag d. 9. Febr. tog han sig heller ikke de fortsatte Angreb nær. „De har fuldkommen Ret“, skrev han til Koch d. 2. Marts, „at det ikke er værd at bekymre sig om den lumpne Proces, og jeg har nu ogsaa besluttet at slaa den ud af Hovedet. Ifølge Deres Raad skriver jeg i Dag til Overretten; bevilger denne min Ansøgning, saa er det godt, faar jeg et Afslag, saa er det ogsaa godt“. Under hele Stormløbet havde han ogsaa fastholdt sin politiske og journalistiske Virksomhed. Da den slesvigske Forening d. 12. Febr. fejrede sin Genopstandelse, hilste han Medlemmerne med Schillers Ord (i Oversættelse): „Er zählt die Häupter seiner Lieben und sieh', es fehlt kein theures Haupt!“ „Den faste Stok“ stod atter tætsluttet omkring ham, og han fandt varm Sympati. Under Foreningens næste Møde d. 10. Marts fungerede han som Skriftfører og optraadte „munter og uanfægtet af nogen Svaghed“. Endnu den 12. skrev han en Artikel til „Dvke.“, og 5 Dage efter var han død.

Vinteren 1845 var usædvanlig barsk med Frost og Snefald. Der var Istransport i Bælterne til Paaske, og endnu ind i Juni Maaned fandtes Isflager under Tangen ved Kysterne. Sundhedstilstanden var slet, og i Haderslev bortreves adskillige kraftige Mænd pludseligt af Forkølelssygdomme. Ogsaa Lorenzen ramtes af en saadan. Den 10. eller 11. Marts havde han i et Højskoleanliggende foretaget en Landrejse i aaben Slæde og kastedes umiddelbart efter paa Sottesengen.

Koch skrev til Flor: „Min korte Skrivelse af 17. ds. vil have underrettet Dem om Kæmpen Lorensens Død. Han befandt sig i Onsdags, ($\frac{12}{3}$) efter at De havde forladt os om Tirsdagen, ikke vel, følte Kulde i Kroppen, havde om Aftenen, under mit vanlige Onsdags Besøg, hidsig Feber, Pulsen gik efter mit Skøn uhørt voldsomt; jeg fik Familien til at hente Lægen. Denne, Gyrsting, kom dog først næste Morgen. Det viste sig af Udspytning at være Lungebetændelse. Feberen steg daglig til Lørdag Morgen, da Gyrsting mærkede, at alt maatte anvendes for at forebygge farlige Følger. Tre Aareladninger foretoges i Lørdags. Patienten vedblev at fantasere og lide, dog kunde han ogsaa samle sine Tanker og tale viselig. Efter dette Blodtab indtraadte større Rolighed hos den urergerlige og snakkesalige syge. Den hidtil savnede Søvn syntes at ville indstille sig om Søndagen, og Gyrsting erklærede Sygdommens værste Punkt for overstaaet. Slummer, afvekslende samme Dag med vaagnende, lyse Momenter, vedblev til Mandag Morgen Kl. 5, da Konen, ved at se til ham, syntes, at han sov for trygt, idet han nu ikke lod sig vække. Aande drog han dog endnu; men det alt indtraadte Lungeslag endte hans Liv før Kl. 6“. — Døds-

budskabet virkede med samme Voldsomhed som et Attentat, og der udspreddes Rygter om Selvmord.

Den 19. skrev Koch i „Dvke.“: Uventet kom Lorenzens Kaldelse herfra saavel for ham selv som for den Skare af fædrelandske Stridsmænd, i hvis Række han stod som den tapreste, den mest aarvaagne og trofaste, efter et Liv rigt paa Arbejde og Kamp i Folkefrihedens og Folkerettighedens hellige Tjeneste.. Hans Plads vil ikke kunne udfyldes af nogen, og den dansk-nationale Sag savner ved hans Bortgang en Støtte, som den hverken kan undvære eller se erstattet. — Samme Dag skrev han til Flor: „Angaaende Sagens Stilling her i Byen . . . ser det desperat ud, og dens hidtilværende Organisation er lammet i sit inderste. De faa vakte Bønder vil, da ingen Ven i Haderslev mere kan opretholde deres Mod, lidt efter lidt falde i Fjendens Garn eller trække sig ligegyldige tilbage, Kort, alt det hele mangler sit Sammenhold! Sig mig, hvorledes skal dette gaa? Allerede kommer de fra Landet til mig, som hidtil ellers gik til Lorenzen og hentede Mod og Trøst . . . Den naadige Gud skænke os sin Kraft i vor hellige Strid!“

J. Wegener fandt endnu heftigere Udtryk for sin Sorg og Fortvivlelse og skrev i Ribe Avis, som i Anledning af Dødsfaldet udkom med sort Rand: P. H. Lorenzen er ikke mere! Et af de haardeste Slag, der kunde ramme vort af indvortes Fjender sønderrevet og af udvortes Fjender truet Fædreland, har ramt det. Den Mand, som modigst blandt en ophidset Hob turde træde Fare under Øjne, for hvem Fjenden skælvede og anvendte alle djævelske Kunster paa at styrte i Fordærvelse, hvem Danmark af alle samtidige skyldte mest, er ikke mere iblandt os. Den Mand, som uden Hensyntagen ofrede alt for et underkuet Folk og et forhaanet Modersmaal, er tabt for os. Det varmeste og ædleste Hjerter, det modigste og mest patriotiske Bryst har ophørt at banke — den skarpeste Forstand, den kraftigste Villie har ophørt at virke for dig, du arme Fædreland. Klæd dig da i Sørgeflor, om du end endnu i lang Tid er for umyndig til at kunne fatte dit Tab. — Slesvig! Du har tabt din første, din stærkeste Støtte! Modersmaal, du har tabt din i Virkeligheden sandeste Ven! Bondestand, du har tabt din Fader, Forsørger og Forsvarer! Patent af 29. Marts, du kom ej til at tvinge Lorenzen til at tale Tysk! Paa Lørdag otte Dage fejrer du din glimrende Fødselsdag — da dækker den kolde Jord hans Ben; da, danske Mænd, fejr da eders Patents store Fødselsdag over P. H. Lorenzens Grav!

De liberale Førere havde ikke saa megen Ros til overs for ham. „Fdl.“ bragte ham vel en uskrømtet Tak for hans Stænderkamp og hans „daglige Strid i Skrift og Tale“, men tvivlede om, at han, hvis han havde levet, vilde være kommet til at del-

tage i flere Stænderforsamlinger og været kaldet til paa denne større Skueplads at føre „Nationalitetskampen ud over det Punkt, hvortil han allerede havde bragt den“. Denne Tvivl var vel Udtryk for et tidligere næret Ønske, og dette kom endnu stærkere frem hos Flor. Han skrev til Koch: „Lorenzens Død gør mig meget ondt, og jeg vil ikke saa snart forvinde Indtrykket, uagtet vi godt kan sige, at muligen vor Herre gjorde det for ham selv til det bedste. Det Hovedslag, som vor Herre havde udset ham til at levere i vor aandelige og hellige Frihedskamp, havde han slaæet som en Helt, og en Sejr lig den alt vundne vilde han ikke mere kunne tilkæmpe sig. Maaske vilde han senere komme til at føle dette, om end hans Finansstilling vilde ophøre at trykke ham. Men vort Tal er ringe, og han hørte med et fuldt og ærligt Hjerter til vort Fostbroderlag, og, hvad der kun kan siges om faa, han elskede os alle. Derfor vil vi ogsaa alle, mere eller mindre, savne ham“.

Det maa vel kaldes tørre Taarer, og Flors Kulde hidrørte næppe udelukkende fra tidligere Rivalitet, lige saa lidt som den Modsætning, der bestod mellem Lorenzen og de liberale, lader sig forklare ud fra rent personlige Forhold og taktiske Hensyn. Deres Uenighed drejede sig om andet og mere end Midler og Veje. De københavnske Førere frygtede hans Radikalisme og den brede Demokratisering, med lige Ret for Danske og Tyske, som han vilde gennemføre. Trods alt var Købmanden i Haderslev en mere fremskreden Politiker end Professorerne i Kbhvn., og hans Grundtanke indgød dem Frygt. A. D. Jørgensen meddeler, at Prof. H. N. Clausen og Statsminister Stemmann allerede 1843 skal have indgaaet en stiltiende Overenskomst om den fremtidige Ledelse af den national-politiske Kamp, blandt andet med „Frihed for Danskheden mod Tvang mod Tyskheden“, og hvis dette er andet end en Formodning, kastes herved nyt Lys ind over Clausens Mellestilling under Sprog-røret. I Sommeren 1844 skrev Monrad om den Frygt for en ny „Bondekrig“, som i vide kongerigske Kredse nærredes med Hensyn til Nordslesvig, og det stod maaske i Forbindelse hermed, at Lorenzen efter Skamlingsfesten gled helt ud af Brevveksling med de københavnske Førere, der kun gennem Skau og Koch meddelte sig til ham. Under hans store Pungenød i Efter-aaret havde det, som paavist, været deres Agt at lade ham falde og at anbringe ham som en Art Pensionist eller nationalt Almissem i en Fæstegaard eller Landsbykro. Hans og Kochs heftige Protester og Udfordring ved Sølvhornets Tilbagesendelse skræmmede dem, men han var alligevel ikke blevet frelst, hvis ikke Flor under sin Rejse i Nordslesvig fra 18.—28. Novbr. havde overbevist sig om, at hans Fald vilde have Følger, som for enhver Pris maatte undgaaes. Den egentlige Anstødssten

var ingenlunde hans merkantile Svagheder og Pengemisère eller de Par Tusinde Rigsdaler, hans Redning vilde koste, det var selve hans politiske Genrejsning, de krympede sig ved. Derfor indledede Flor samtidig sine Bestræbelser for at gøre L. Skau valgbar til Stænderne og skaffe en brugbar Erstatning for den trodsige Frihedsmand, „der immer vilde gaa ad egne Veje“, og af samme Grund besluttede han nogle Uger senere selv at slaa sig ned i Nordslesvig, ikke alene for at lede Højskolen i Rødning, men ogsaa for at styre Nordslesvigerne ind i det rette national-folkelige Spor, vel ikke mindst for at holde Styr paa den „balstyrige“ P. Hiort Lorenzen.

Ud fra disse Forudsætninger skrev Flor sine Mindeord om ham. Han anerkendte hans Trofasthed og Vennesind, og nogle Maaneder senere lod han L. Skau skildre ham som „Danmarks mandigste Mand“; men han ytrede ingen Tak for hans grundlæggende Gerning i 1843—44, og hans Bemærkninger om hans Fremtidsmuligheder (hvis han havde levet) er vel nærmest ørkesløs Tale. Det kan synes lige saa ørkesløst nu at tale om disse; men vi har i alt Fald det forud for Flor, at vi ved, hvad der fulgte efter. I Martsdagene 1848 faldt den store Skranke for Lorenzens Politik. Hans „Kongstanke“ trængte sig frem til hurtig og skæbnesvanger Afgørelse; Flor, C. Paulsen, Koch og Skau forløftede sig paa den, og det var maaske gaaet Lorenzen paa samme Vis; men et kan ikke nægtes: Muligheden for nye Slag og nye Sejre vilde atter have ligget inden for hans Bane, og han vilde have kunnet kæmpe for dem med et langt større Indskud af personlig Kraft og Lidenskab end alle hans Medkæmper tilsammen.

Lorenzen døde i sin fejreste Manddom, 54 Aar gammel. Hans Gerning blev en Torso, og først nu, 73 Aar efter, ligger Kilderne saaledes foran os, at vi kan overskue og bedømme denne. Stillet i et Brændpunkt for Tidens demokratiske og nationale Strømninger optog han begge Retninger i sig med en Lidenskab, der overstraalede alle hans samtidige her til Lands, og viede dem en Handlekraft, som ikke lod dig standse af Vanskeligheder eller Midlernes Utilstrækkelighed. Han var en troende, en fremtidstroende. Med den selvlærte Mands helstøbte Væsen, ukuelige Fremdrift og klippefaste Tro aabnede han den Kamp, som senere skulde føre vort Samfund til store Sejre og bitre Nederlag, og trods Fejl og Svagheder straalte hans Navn endnu paa vor nationale Himmel; thi hans Kongstanke er forblevet vort Folkehaab:

Det frie Sønderjylland indoptaget i det frie Danmark.

XII.

Højskolen i Rødning grundlægges.

Samtidig med den nationale Vækkelse fremsatte Grundtvig sine Tanker om den „historisk-poetiske“ Folkehøjskole. Dens Hovedopgave skulde være paa sokratisk Vis at vække Personlighedslivet hos de unge og ved Siden deraf oplyse dem om det Samfund, hvori de fremtidig skulde virke. Kun den sidste, rent borgerlige Side af hans Plan fandt foreløbig Tilslutning i videre Kredse. Opmærksomheden samlede sig om en Ungdomsskole, der kunde hjælpe Underklasserne frem til Deltagelse i det offentlige Liv, og då de politiske og nationale Modsætninger var stærkest udviklede i Hertugdømmerne, gjordes de første famlende Tilløb her.

Kort efter Udgivelsen af Grundtvigs Flyveskrift: „Bøn og Begreb om en dansk Højskole“ (1840), offentliggjorde den holstenske Politiker Syndikus Klenze i Itzehoe en Opfordring om at grundlægge en „højere Folkeskole“ for den holstenske Bondesønder. Nogle Mænd i Kiel traadte sammen for at realisere Tanken, og da Landboforeningen i Rendsborg Amt gav de første Midler, anlagdes Skolen i Rendsborg i Slutningen af 1842. Provsregeringen havde stillet sig nogenlunde velvillig, Kongen overtog Protektoratet, og den stedlige Amtmand og Provst fik Tilsynet med Undervisningen. Skolen var beregnet paa unge Bondesønner indtil 18 Aars Alderen og tilsigtede saavel Almen- som Fagdannelse. Timeplanen viste en svimlende Fagrække: Religion, tysk Sprog, Historie, Geografi, Regning, Skrivning, Tegning, Nationaløkonomi, Matematik, Jordbunds lære, Kemi, Teknik, Menneske- og Naturkundskab, Dyr lægevidenskab, Havedyrkning osv. —

Tilgangen var foreløbig ringe, og de nødvendige Midler var ikke til Stede. Nogle Aar senere skrev Forstanderen, at Skolen havde maattet udholde en forbitret Kamp for sin Tilværelse. Adel og Godsejere interesserede sig ikke for den, Embedsmænd og Præster optraadte endogsaa delvis fjendtligt, Lærerstanden var indtaget imod den, og selve Folket viste den ikke nogen Tilslutning. En Landsindsamling bragte ikke de nødvendige Midler til Veje, og kun ved private Tilskud fra Direktionens Medlemmer (Landsinspektør J. Tiedemann, Fabrikant M. H. Holler, Justitsraad Klenze) og enkelte Velyndere holdtes den i Live. Den synes at have arbejdet med et aarligt Underskud paa c. 3,000 Kr.

Det rendsborgske Forsøg, der iøvrigt var upaavirket af Grundtvigs Syn, vakte stor Opsigt i Nordslesvig og fremskyndede her

lignende Planer. Den lydhøre P. C. Koch var først paa Færde. Allerede i November 1840 slog han til Lyd for den nye Skoleform. Kort efter begyndte Stændervalgene for Seksaaret 1842—48, og da det paa Grund af den nordslesvigske Befolknings ringe Skoledannelse og dens Kampstilling til den tyske Overklasse noget nær var umuligt at finde brugbare Stænderemner, fortsatte „Dannevirke“ Drøftelsen af Højskoletanken. Koch henviste straks til Klendes Bestræbelser for saadanne Bondeskoler. „Den nordslesvigske Bonde“, skrev han, „er tvunget til at vælge Deputerede af sin egen Stand, hvis han vil undgaa den Fare at vælge Personer, der i tyske Skoler har lært at foragte deres danske Nationalitet; men da kun faa i vor Almueskole kan erhverve sig den nødvendige Dygtighed til at blive Stænderdeputeret, vilde en saadan Dannelsesanstalt rydde disse Hindringer af Vejen. Forfatteren ønskede derfor at fremkaldé en Drøftelse af Spørgsmaalet, og nogle Dage senere indeholdt Bladet et „Indsendt“, hvori det foresloges snarest at afholde et Møde i Gram for at fremme Planen.

Dette Hastværk kaldte Flor frem. Han havde i lang Tid syslet med Grundtvigs Tanker og kendte Vanskelighederne. Da det ikke er tænkeligt, skrev han i „Dannevirke“, at mange skulde have en klar Forestilling om, hvorledes en folkelig Højskole kunde og burde indrettes for at blive en Anstalt, som Menigmand kunde faa kær; thi en saadan Højskole eksisterer ingen Steds, bad han om at give Tid, og samtidig skrev han til Koch, at han paa det nærværende Tidspunkt — af Hensyn til Kongens og Regeringens Holdning — maatte anse det for ubetimeligt, om han traadte i Forbindelse med Nordslesvigs Bønder, selv om han indskrænkede sig til blotte Raad angaaende en folkelig „Højskole“; men paa den anden Side ønskede han ogsaa at komme med, før nogen endelig Beslutning toges.

Koch afsluttede derfor Drøftelsen og „opfordrede de mange, der forhaabentlig interesserer sig for Sagen“ til gennem ham at sætte sig i Forbindelse med hinanden. Da var Stændervalgene forbi, og Drøftelsen var ikke ført ud over det politisk-hensigtsmæssige. I Juni 1841 skrev Flor til Koch: „Den hele Historie med Realskolen maa jeg vel blive udenfor, saa gerne jeg end havde mine Fingre deri; thi hvad jeg anser for Menigmands aandelige og politiske Frelse, faar jeg næppe nogen til at begribe. Det er nemlig netop den samme Højskole-Idé, som Grundtvig har flere Gange skrevet om og tilsidst ifjor udgivet en lille Piece om, men som naturligvis intet Menneske har forstaaet et Ord af . . . I Sammenligning med en saadan „Folke-Højskole“ har en Realskole for mig næsten ingen Interesse, og dog vilde jeg gerne være med, hvis Sagen af Bønderne blev forhandlet; thi jeg ved dog, hvad Oplysning er, og hvad Folket trænger

til, hvorom Riegels og Konsorter ingen Anelser har. Kunde endda De, P. Hiort Lorenzen og jeg blive enige, men det kan vi vel ikke.“ —

Dermed standsede Bevægelsen foreløbig i Haderslev Østeramt. Koch, Lorenzen og Flor havde nok at gøre med den daglige Kamp og savnede endnu tilstrækkelig Indflydelse paa Befolkningen. Derimod blev der gjort et Forsøg i Vesteregnet. Pastor L. C. Hagen i Medolden, en ivrig Ven af Grundtvig, talte og skrev om Sagen og forbandt sig med flere Embedsbrødre, navnlig med Hans P. G. Koch i Vodder, N. C. Feilberg i V. Vedsted og L. C. Møller i Ribe samt adskillige ansete Bønder i Ballum, Skærbæk og Brede. Deres Plan gik ud paa at købe en lille Bondegaard, omdanne dens Bygninger til Skolebrug og ansætte to Lærere, der skulde undervise Bondeungdommen i Historie, Dansk, Tysk, Geografi, Regning o. a. Skolefag. Hertil vilde kræves en Anlægskapital paa c. 3500 Kr. og en aarlig Udgift til Lærerlønninger m. m. paa 1600 Kr., og ved en Aktietegning haabede de at kunne grundlægge Skolen ved Sømmenskjud fra Bønderne selv. I November skrev Pastor Koch en „Opfordring til den nordslesvigske Bondestand“, der endte med følgende Ord: „Dersom denne Plan faar Fremgang, vil det nordslesvigske Folk rejse sig selv et herligt Mindesmærke, og Historien vil berette til de sildigste Slægter, at det var her, Bondestanden første Gang vaagnede til Erkendelse af sin egen Trang og sit eget Værd og oprettede sig selv en Højskole for der at kunne erhverve en levende og frugtbar Oplysning, uden hvilken den indsaa, at den ikke kunde indtage en hæderlig Plads i Samfundet og værne om sit Fædreland, sit Modersmaal og om sig selv.“ St. St. Blicher støttede denne Appel, og da Indbydelsen fremkom i Begyndelsen af 1842, skrev P. C. Koch i „Dannevirke“: Allerede i sin Fødselsstund har Sagen en saa funklende Glans og lover en saa stor Fremtidsbetydning, at vi ikke behøver at sige et Ord til Barnets nærmere Anbefaling . . . dette Haabets lille Oplysningsbarn! ifører det, I forstandige og med timelige Evner forsynede Landmænd, ifører det Virkelighedens skinnende Klædebon, da vil det være Eders virkelige Børn og Børnebørn en ledende Engel i denne ofte vildsomme Verden.

Men Bønderne vilde ikke op med Specierne, og Planen faldt til Jorden. Selvfølgelig var det uheldigt, at Østboerne og Flor holdt sig tilbage, og Grundtvig og Grundtvigianerne havde dengang kun ringe Anseelse i den offentlige Mening, maaske mindst i de toneangivende Kredse i Hovedstaden. Men det var dog ikke disse Vanskeligheder, der standsede Hagen og hans Venner. I Januar 1843 skrev han mistrøstigt til Carl Ploug: „Den Plan til en dansk Højskole, som vi udstedte, maatte falde især af to Grunde. Først fordi det forekom Bønderne, at deres Børn ikke

vilde kunne lære saa meget Tysk, som de ønskede, og dernæst, fordi de frygtede for at gøre deres tysksindede Øvrighed imod ved at fremme en saadan Anstalt.“ Han tilføjede: Hertil kommer, at Bønderne efter deres nærværende Standpunkt hverken har eller kan have noget ordentligt Begreb om den uhyre Vigtighed af en saadan Skoles Oprettelse. De kan kun skimte den; men saadanne Skimt betales naturligvis ikke ret dyrt, og desuden har man som oftest altfor høje Tanker om Bøndernes Velstand. Der er jo dem, som er rige, men med faa Undtagelser er disse indfanget af Slesvig-Holstenerne. Til dem tager de fortyskede Embedsmænd ind, naar de er paa Rejser, og halvt truende, halvt smigrende, ved de at holde dem saaledes, at de ømmer sig ved at deltage i noget, som mishager disse høje Herrer.

Det mislykkede Forsøg i 1842 gjorde Hagen til Sortseer. Han skrev til Hiort Lorenzen, at „den nærværende Slægt næppe vil kunne kaldes til Live“, i hvert Fald kun enkeltvis, og hvad der kan gøres, bør gøres for næste Slægtled. Han nærede ogsaa Tvivl om sine egne Evner som Fører og kaldte Lorenzen frem; „thi Forsynet har sat Dem til Arbejdets og Kampens Formand, og derfor kan ingen begynde noget uden at vende sig til Dem“. Men selv efter Lorenzens store Gennembrud vovede Hagen ikke at sætte Tysken paa Døren eller afvise Bøndernes lavtliggende Fordring om en halv tysk Skole. Da han 1843 atter begyndte at virke for Skoleplanen, skrev han til Ploug: Jeg anser det for ganske nødvendigt, at den ene af Lærerne er en Tysker, f. Eks. en dygtig Tønder-Seminarist, der maatte undervise i Tysk, Regning og Skrivning og i disse Timer tale Tysk. Det forlanger Bonden. Han trænger til at kunne Tysk, for at han paa Markederne kan hamle op med Tyskerne; thi man maa erindre, at Kvægavl og Kvæghandel er en vigtig Næringsvej for Hertugdømmet og for Vestkysten den eneste.

Baade Lorenzen og Ploug afviste Tanken om en sprogblandet Skole for Vestens Oprættere og Kvæghandlere; den stod ogsaa i sørgelig Modstrid med Grundtvigs Syn, og Præsten i Medolden var sikkert ikke den rette Mand til at føre den danske Højskole ud i Livet. Ogsaa her maatte Lorenzen bryde Isen. Det var hans Foregangsvillie og Snildhed, der skabte Skamlingsmødet og den slesvigske Forening, og det var ligeledes ham, der fik Grundtvigs Ild til at flamme op paa ny. I Grundtvigs „Nyaars-Ønske“ 1843 findes først en Kæmpevise til „Hr. Ridder Peder fra Sønderborg“, hvori det hed:

Hr. Peder kastet sin Handske frit,
 Det ægte udholder vel Prøven!
 Saa liflig det sjunges i Rosenlund,
 At Nelden sig brændte paa Løven!

Hil være Hr. Peder fra Sønderborg!
 Han kæmpet for Danmarks Tunge!
 Det skal ikke glemmes i Bøgelund
 Mens Fuglene kvldre og sjunge.

Og dernæst skrev han: At nu Danmark raaber Hurra for P. Hiort Lorenzen, som „blev ved at tale Dansk i Slesvig under Omstændigheder, som vilde bragt mange Københavnerne til selv paa det grueligste Tysk at afsværges Danskheden, at Danskerne raaber Hurra for ham, det er i sin Orden, og at de beder Majestæten hævde Danskens Ret i Slesvig, det er ligesaa, men tænker man, det vil forslaa, da tænker man mærkelig fejl . . . Kun eet vil forslaa, og det er, at Danmarks Folk viser, at det er blevet sig bevidst og fortsætter sit gamle Levnedsløb saa kraftigt og elskeligt, at Vennerne faar Lyst og Mod til at følge med, og Fjenderne Syn for Sagn om dets Styrke“. Men det kan kun ske, „naar der aabnes Lejlighed for alle livlige og letnemme Ungersvende af høj eller lav Byrd til at møde en folkelig, en dansk Dannelse, som de levende kan tilegne sig og derved blive fortrolige med Fædrelandet i hele dets Tilværelse og med Modersmaalet i hele dets Rigdom, Fynd og Fylde. Ungdommen er nemlig ikke blot Rigets Styrke, men Ungdommen er ogsaa Livets Blomst og Aandens Skabertime, da de vide Udsigter, vi skal have Gavn og Glæde af, maa aabne sig for os, og da den Kærlighed, der skal opflamme os til et daadfuldt Levnedsløb maa finde sin Ganning. — Og dog er denne Alder hos os enten saa fordømt til Eksamens Slendrian eller saa forsømt og saa overladt til Aandens og de dybere Følelsers svorne Fjender, at det er intet Under, vi sjældent ser kraftige, fædrelandskærlige, daadfulde Dannemænd, ja, det er kun et Under, vi ikke har glemt, hvordan de ser ud, og hvor de endnu findes, der maa de nødvendig, om Danskheden skal frelses, i denne Retning forene deres Bestræbelser.“

Han havde virket for Højskolen i Sorø, skrev han videre, men Alderen mindede ham om, at det hastede, og nu vilde han gerne bidrage alt, hvad han evnede, i Forening med Danne-mænd af alle Farver, til enhver Indretning, stor eller liden, som kan gøre Ungdommen levende bekendt og kærlig igaaet med Fædreland og Modersmaal. Derfor er det mit brændende Ønske, at en dansk Højskole dog endelig i Aar maa grundes til at blive det levende Baand og det luende Brændpunkt for alle danske Bestræbelser, det Skovhorn til Opvækkelse af alt det gode gamle, der sover paa Marken, og den levende Kilde til folkelig dansk Oplysning, som vi desværre aldeles fattes. „Ja, det er virkelig paa høje Tid, at den midt i Fæderne-landet husvilde Danskhed faar sit eget Hjem. Derfor op, Danne-mænd! Lad os skaffe Danmark en ægte dansk Højskole!“

Flor nærede lignende Tanker. „Vi ser ikke“, skrev han under Stænderkampen 1842, „et eneste ungt Menneske sværme for vor Sag, medens det dog i hele Verden er Ungdommen, der snarest og heftigst begejstres for alt ædelt; men saa græselig hævner sig Foragten for Modersmaalet, at al virkelig Ungdom forsvinder af Livet, og de unge Mennesker faar intet andet i Erstatning for deres tabte skønne og fulde Ungdomsliv end Forfængelighedens og Narrestregers usle Kildren“. — En virkelig Ungdom maatte opdrages, og Vejen var atter Højskolen. — I den følgende Tid bragte „Dannevirke“ velskrevne Indlæg om Sagen, „Ridderen fra Sønderborg“ organiserede „den faste Stok“, „Syvstjernen“ gav sig i Lag med at skaffe de nødvendige Midler, og da den slesvigske Forening d. 14. Aug. 1843 holdt sit første Møde om Højskolen, var denne ikke længere en fjern og taaget Drøm, men en nærliggende Mulighed. Flor stod rede, og da Hans Nissen indførte ham i Forsamlingen, forstod han i sin Fremstilling at knytte Grundtvigs Grundsyn til det nord-slesvigske Hverdagsliv.

Som klog General tog han sit Udgangspunkt i Bøndernes politiske Ærgerrighed. Den nye Skole maatte meddele dem de Indsigter og Talegaver, som en selvstændig Stændervirksomhed krævede. Det havde den rendsborgske Bondeskole ikke formaaet, ikke alene fordi den henvendte sig til umodne Ynglinge i 15—17aars Alderen, men ogsaa fordi den var en ren Kundskabsskole af gammel Art, der overlæssede sine Elever med Fag og Stof og skabte en Halvdannelse, som kun kunde tjene til at svække personlig Selvstændighed og Initiativ. Bonden skulde ikke købe Kundskaber, som hverken var ham til Nytte eller Glæde og tidt maatte betales med Agtelsen for egen Stand. — Den nye Skole tilstræbte Oplivelse og Oplysning for Borger- og Bondesønner med gode Hoveder, aandelig Livlighed og naturlig Lyst til Oplysning om det, der kan give dem Forstand paa deres Stilling og Forhold som Landets Børn og Borgere i Staten. Da den tilsigtede Oplivelse kan ske med forskellige Midler, maa Valg af Fag bero saa vel paa Elevernes Trang og Lyst som paa Lærernes Duelighed, og kun løseligt skitserede han den Fagramme, som Erfaringen ene kunde fastsætte og udfylde; men for at undgaa al Mistydning tilføjede han: Tysk hjælper slet ikke til at udbrede et klart Lys over vor Stilling og vore Forhold, d. e., til den egentlige Dannelse, som styrker vor Selvstændighed, hærdet vor Villie og forhøjer vor Frimodighed, og derfor maa Undervisningen i dette Sprog altid blive et Bifag.

Den nye Skole var en aandelig Fristat, tilgængelig for alle forstandsmodne Mænd i alle Aldre, unge og gamle, ringe og fornemme, uden Optagelsesprøve og Afgangseksamen og

uden at give mindste Ret til Embede og Levebrød. Dens Forstander skulde udstyres med stor Magtfuldkommenhed til at ordne og beaande Anstalten, dens Lærere være hans Konsulenter og et formelig indrettet Skoleraad af Lærere og Elever skulde sætte ogsaa disse i Stand til at gøre deres Syn og Ønsker gældende i Skolens Gerning. — Han sluttede: Der er sagt nok, for at De kan danne Dem en Forestilling om, hvad vi mener. Men hvis denne Idé ikke har skræmmet Dem ved sin Nyhed, saa haaber vi, at De har faaet en glad Anelse om, at der ogsaa for Borger- og Bondeklassen maa kunne eksistere en Undervisningsanstalt, hvor Disciplens daglige Følelse ikke er den nedtrykkende: der bliver lagt en Byrde paa dig, men den oplivende: der gaar et Lys op for dig! Og upaatvivlelig vil De kunne skimte ind i Fremtiden, at en saadan Folkehøjskole vilde blive Deres allersikreste Værn imod al borgerlig og aandelig Undertrykkelse. —

Kand. Schöler, der overværede Mødet, skrev til Kongen, at Flors Foredrag gav Anledning til en livlig Drøftelse; ved træffende Bemærkninger røbede flere Bønder deres sunde Blik for Forholdene, og ved den Interesse, de viste Sagen, deres Sans for aandelig Uddannelse. Ogsaa Pastor Hagen, hvis Bestræbelser havde fundet stille Modstand hos Flor, indrømmede surmulende, at Skolesagen nu var bragt i ny Gænge, og at der kunde være Haab om et Resultat, hvis Pengemidlerne kunde skaffes til Veje. Men her var Vanskelighederne store. De ledende liberale i København havde ingen Sympati for den grundtvigske Højskole, og „Dansk Folkeblad“ udtalte, at Bønderne mest af alt trængte til en forbedret Elementærundervisning. H. N. Clausen, Sjælen i „Syvstjernen“, kritiserede Flors Udkast meget skarpt. Han indrømmede vel, at Skolens Formaal ikke saa meget skulde være en Forøgelse af Kundskabsmassen som en Udvikling og Opklaring af Tænkningen og af Sprogets mundtlige og skriftlige Brug; men hvis Skolen skulde undgaa tomt og løst Ordgyderi, maatte den som enhver anden Lærestalt kræve det foredragne lært og tilegnet, og det var umuligt at lade den staa aaben for Mennesker af stor Forskel i Alder, for unge og gamle, selv for saadanne, der gaar fra og til i korte og flygtige Besøg. I stor Modstrid til Grundtvig vilde han have Skolen indrettet for Ynglinge under 18 Aar og krævede ikke mindre bestemt et 2aarigt Kursus. „Jeg kan kun anse det for misforstaaet Liberalitet, der enten vil føre til en Form uden Betydning eller ogsaa vil kunne give Anstalten til Pris for den ledeløseste Vaklen frem og tilbage, naar det er paatænkt, at Eleverne skal formere et Slags Skoleraad og drages med ind i Forhandlingerne om Virksomhedens Grænser og Art. Slige Træk forekommer mig at have en temmelig luftig Karakter.“ En sjælden Person-

lighed kunde maaske bringe Liv og Frugt ud af saadanne Former; men Planens Udførelse kan ikke gøres afhængig af en ganske ualmindelig Personlighed, og en bestemtere og fastere Skoleform maa ogsaa kunne føre Eleverne til at tænke og tale med Klarhed og Orden. — Hans Maal var en dansk Latin- og Realskole, der kunde dimitere Nordslesvigere til Københavns Universitet eller bibringe dem en højere borgerlig Uddannelse.

Hans Nissen og L. Skau, til hvem Clausen skrev, lod denne Kritik gaa videre til Flor, „ikke fordi vi selv er vankelmodige eller tvivler; men fordi det naturligvis nærmest paaligger Dem som Planens Forfatter at omstøde de Hindringer, der muligvis kunde træde i Vejen“, og kort efter rejste Flor til København i dette Øjemed. Det kostede ham megen Møje at overvinde „Syvstjernens“ Modstand og faa „Hul paa Clausens Grunker“. Uden hans diplomatiske Behændighed var det hele formodentlig endnu gaaet i Staa, og han maatte foretage visse Ændringer i den oprindelige Plan. Han skrev til Koch, at de liberale Herrer havde vanskelig ved at forsone sig med denne Højskole, „som de kun nødigt gav Penge til“, og at det havde kostet ham 6 Uger at overbevise dem om „vor Overvisdom og Overudholdenhed“.

Det gode Resultat skyldtes dog næppe alene Flors Veltalenhed og Indrømmelser. „Syvstjernen“s Yndlingsidé: den danske Latinskole i Nordslesvig, kunde det slet ikke nytte at tænke paa for Tiden; thi som Pastor Hagen skrev til Ploug, selv om den udstyredes paa bedste Maade, vilde den komme til at savne det første af alt, Elever. Hos Bønderne kunde den ikke vente Tilslutning, og da den velhavende Del af Borgerstanden, for ikke at tale om Embedsmændene, er slesvig-holstensk, vilde den ikke alene vantrives, men endogsaa kunne anføres som et nyt Bevis paa Nordslesvigs Tyskhed. Kun Bønderne har vist nogen Selvstændighed, og en fornuftig anlagt højere Folkeskole vil tiltale dem og blive besøgt. Og da Meningen ikke er nationalt at skabe noget nyt, men at ophjælpe den ældgamle, slumrende Aand ved at tage dem under Armen, som mærker, at de er sunket i Knæ, saa er der for Øjeblikket ikke andre at hjælpe end Bønderne. Den lærde Skole maa vente til bedre Tider. — Disse Grunde virkede. „Syvstjernen“ havde Midlerne, ønskede at faa begyndt og havde ingen anden Udvej end at følge Flors og Hagens Anvisning. Da Hans Nissen og Skau i November 1843 kom til København, lovede den at støtte Skolen med et rentefrit Laan til Indkøb af en Gaard og 800 Kr. i 5 Aar til Lærerlønninger. Dermed var Højskoleplanen økonomisk sikret.

Men endnu savnedes Regeringens Tilladelse til at anlægge en saadan Skole. Personlig nærede Kongen Sympati for den. Under H. Nissens og Skaus Audiens paa Før havde han udtalt sig velvilligt om en højere Dannelsesanstalt for Bønder og ment,

at den mest passende kunde anlægges i det tørninglenske, f. Eks. i Beftoft eller Agerskov; men senere flammede Agitationen imod Danskheden op baade i Nordslesvig og i Regeringen, hvor den Tillisch-Criminilske Retning fik Overtaget. Da Bønderne atter kom til Kongen, var han mere tilbageholdende og paa-lagde dem „kun betingelsesvis“ at gøre Aftale med den københavnske Komité. Det hele holdtes svævende, og da der fra flere Sider, særlig fra H. C. Riegels paa Snoghøj, arbejdedes for en Bondeskole i konservativ Aand, mente den altid forsigtige Flor det nødvendigt at nedstemme Tonen yderligere og gik endogsaa ind paa at ville oprette to Klasser ved Skolen, en for den lige konfirmerede Ungdom med Undervisning i Elementærfagene, og en Karleafdeling med Højskoleøvelser og Foredrag. Den 27. November 1843 bemyndigede den slesvigske Forening sin Bestyrelse til at foretage de nødvendige Skridt i Skolesagen og umiddelbart efter indsendte L. Skau — „efter Ordre fra Flor som Nordslesvigs kommanderende General“ — den reviderede Plan og Ansøgning om Skolens Oprettelse direkte til Kongen. Anstalten skulde anlægges i Tørninglen og tilses af Bispem i Ribe.

Samtidig skrev Flor til Adler: Skoleplanen „er nu saaledes affattet, at jeg haaber, den skal være til alles Tilfredshed, undtagen vore virkelige Fjenders. Især har det været mig om at gøre at bevare den Grundidé, som Hs. Maj. yndede og dog give den en saa praktisk og solid Form og Udseende, at Gehejmerraad Stemann ej skal faa Uvilje imod den. Vil det med denne Højskole gaa nogenlunde heldigt, som jeg haaber (og jeg har et meget fast, skønt ej i mindste Maade overspændt Haab), saa vil Kongen inden to Aars Forløb uden nogen Vanskelighed kunne realisere sin store og smukke Yndlingsplan med Sorø Akademi, og han kan da blive fri for alt det resultatløse Lapperi, hvori de aandløse og ængstelige Herrer vil pine ham til at sanktionere“. — Ogsaa Ansøgningen om Tilsynet er stilet paa en saadan Maade, „at Hs. Maj. uden mindste Fornærmelse imod Konferensraad Johannsen eller nogensomhelst kan tilstaa Bøndernes Bøn, ja et Afslag vilde snarere synes at indeholde en saarende Mistillid til Biskop Tage Müller og en Ulyst til at opfylde Bøndernes Ønsker“.

I Bøndernes Ansøgning om Skolens Oprettelse hed det: „Det Maal, vi har sat os, er at grundlægge en Anstalt, hvor Bonde og Borger kan erholde saadanne Kundskaber og Færdigheder, som kan være til Nytte og Behag, ikke saa meget med Hensyn til hans særlige Næringsvej og Bedrift som med Hensyn til hans Stilling som Landets Søn og Statens Borger. Anstalten skulde altsaa have en velgørende Indflydelse saavel paa hans huslige og private som paa hans offentlige og borgerlige Liv. — Vi kalder den en Højskole, fordi den ikke skal være nogen sædvan-

lig Drengeskole, men en Undervisningsanstalt for unge Mennesker efter Konfirmationsalderen, dels for fuldvoksne Karle og Mænd, og vi kalder den en Folkehøjskole, fordi Medlemmer af enhver Stand kan faa Adgang til den, om den end nærmest anlægges for Bondestanden og især af denne venter sine Disciple“.

„At gavne og fornøje, det var Horatses Ord!“ Flor talte som en Rationalist til Rationalister; men det var kun Skaktræk for at sikre Begyndelsen. Senere skulde han nok sørge for Skolens Aand. Til Koch skrev han, at han vilde vælges til Anstaltens Direktør, og at han kun foreløbig holdt sig i Baggrunden for ikke at skade den slesvigske Forenings Anseelse og Selvstændighed; „thi al min Digten og Tragten gaar ud paa at gøre Bondestanden selvstændig, da den er den eneste Del at Nationen, som kan blive det paa en Maade, saa at alt endnu kan blive godt; men ingen kan blive selvstændig derved, at man holder ham i Umyndighedsstand eller endog tillader ham at blive deri mere end absolut nødvendigt. Højskolen er og bliver min Hovedplan; thi hvor ofte det end synes, at snart det ene og snart det andet kunde medføre vor Sags Frelse og Sejr, saa er dog alting: Kongens Sindelag og Løfter, Nationens Begejstring, de liberales Bistand, intet andet end Vindpust, og Nordslesvigs Selvstændighed er det aller eneste, som med Sikkerhed kan frelse, og den kan atter kun fødes til Verden ved en Anstalt som Højskolen eller noget sligt, som kan meddele aandelig Lys og Varme“. — De samtidige „Sogneopstande“ i Haderslev Amt kunde kun yderligere fremskynde hans Iver.

Imidlertid gik Ansøgningen om Skolens Oprettelse til Øvrighedens Betænkning, og det tog lang Tid. Amtmand Johannsen afgav en meget bidsk Erklæring. Den paatænkte Skole var overflødig, da Regeringen allerede havde sørget tilstrækkeligt for Folkeoplysningen, og skulde enkelte Bondesønner ikke desmindre føle Trang til videre teoretisk Uddannelse, kunde de henvises til Seminariernes yngre Klasser. Og den var skadelig, fordi den vilde vænne Ungdommen fra Hjemmets Flid og Vaner, fremme Halvdannelse og usund Politiseren. Desuden var den uudførlig, eftersom den ikke vilde finde Tilslutning i Befolkningen og komme til at savne de nødvendige Pengemidler. Han tilføjede, at Tørninglen som den fattigste og svagest befolkede Del af Amtet allermindst egnede sig som Virkeplads for en saadan Skole, men skulde den alligevel anlægges der, maatte Tilsynet i hvert Fald overdrages den stedlige Øvrighed. — Provst Matzen i Hygum ansaa ogsaa Skoleplanen for umoden. Tog man Hensyn til Bondestandens nærværende Dannelsesstrin og Folkeskolens Standpunkt, kom den mindst 50, maaske 100 Aar for tidlig; men da den var et fuldstændig privat Foretagende, der ar-

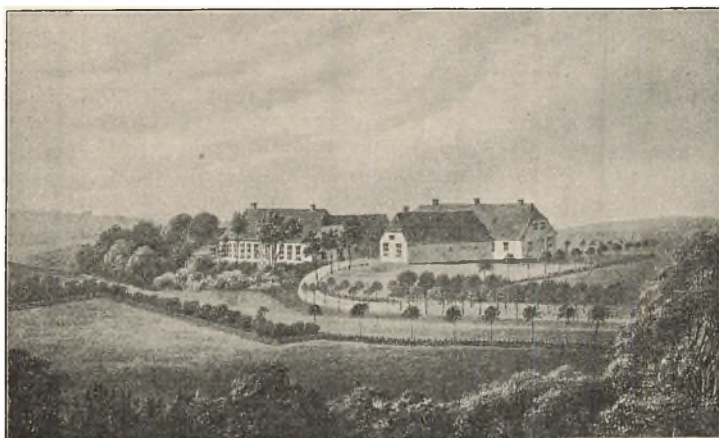
bejdede med egne Midler og egne Kræfter, kunde Staten overlade den til sig selv. Han havde intet imod, at Bispem i Ribe overtog Tilsynet.

Provinsregeringen sluttede sig til Provsten. Fra det offentlige Side var der ingen Grund til at gribe ind i et saadant privat Foretagende, men da Undervisningen kunde komme til at berøre politiske Forhold, og da Skolen nærmest maatte sammenstilles med den rendsborgske Bondeskole, for hvilken Hs. Maj. havde overtaget Protektoratet, maatte Tilsynet med den orden paa tilsvarende Maade og besørges af Visitoriet: Amtmand og Provst. I sin Betænkning fandt Kancelliet, at saavel Skolens Formaal som dens Læseplan og Anlægssted kunde vække visse Betæneligheder; men da private Foreninger til Fremme af offentlige Øjemed var tilladt, da Staten ikke havde Lovhjemmel til Indgreb i Skoler for voksne, og da selve Undervisningsfagene ikke indeholdt noget faretruende, indstillede det, at „der intet haves at erindre“ imod Skolens Anlæggelse og at Tilsynet kan overdrages til Amtet. Denne Indstilling godkendtes af Kongen den 14. Juni 1844. Officielt har Myndighederne altsaa ikke sat sig imod Skolens Oprettelse; den lange Forhaling maa snarere tilskrives Brydninger indenfor Statsraadet eller i Kongens Sind, og Flor kan maaske have Ret i, at L. Skaus Opsigelsesbrev af 1. Juni s. A. har givet det sidste Stød til Kongens Afgørelse.

Ved Nyaarstid 1844 købte den slesvigske Forening en Gaard paa 60 Tdr. Land i Rødding, og da denne tidligere havde været Herredsfogedbolig, kunde den uden større Omkostninger indrettes til Skolebrug. Fra Maj overtog Hans Nissen og L. Skau Gaardens Drift. Den 12. Februar s. A. indtraadte Flor i den slesvigske Forening, og samme Dag valgte denne en Skoledirektion paa 7 Medlemmer. Valget faldt paa Flor som Undervisnings-Direktør og Formand, Præsterne H. W. Hertel i Moltrup og H. V. R. Schøler i Vodder, Laurids Skau, Hans Nissen, Landvæsenskommissær Knud L. Knudsen i Forballum og Møller J. A. Schmidt i Kær Mølle. Sandsynligvis af Forsigtighedsgrunde havde hverken Hagen eller andre fremtrædende Grundtvigianere faaet Plads i Styrelsen. Derimod var Øster- og Vesteramtet nogenlunde ligelig repræsenteret. Flor ragede højt op over dem alle. — I April blev Kand. Johan Wegener udset til Forstander, og en anden teologisk Kandidat, C. F. Müller fra Gram, antoges til anden Lærer. I Juli bragte „Dannevirke“ Skolens Læseplan og Program, og dens Aabning fastsattes til 1. November.

De følgende Begivenheder lammede dog Forberedelserne. Den slesvigske Forenings Lukning og Retsforfølgningen imod dens vigtigste Medlemmer truede med at standse Elevtilgangen.

Grundtvigs mægtige Højskoletale d. 4. Juli havde vel nok opildnet mange, men ogsaa fremkaldt heftige Modadresser til den slesvigske Stænderforsamling. I det hele var Stemningen mat eller modløs, og selv Flor blev betænkelig. Han nærede vel ingen Frygt for, at der jo nok skulde komme nogle Disciple, i det mindste fra den nærmeste Egn; „men Sagen er at faa nogle flinke og opvakte Knægte“. . . Desuden har Bonden naturlig Lyst til at se, hvordan det gaar, og foruden alle de andre Trusler, Raad og Forsigtighedsregler vil vore Fjender især benytte sig af dette Hang hos Bonden for at forhindre, at Højskolen skal komme til at begynde“. Førerne maatte lægge sig ordentlig i

Rødding Højskole.

Selen for at skaffe Elever. Skau paastod, at han skamred sin Ridehoppe for at paavirke de lunkne Sind, Hiort Lorenzen, Tingmand Schmidt i Haderslev, Møller Staal og Sognefoged Jens L. Skau sendte hver en Søn, men da Wegener i Midten af Oktober kom til Rødding, var der kun anmeldt 3 Elever, og der var ikke saa meget som en Bænk eller en Kakkelovn i Læsestuen. Alligevel lykkedes det ham at aabne Skolen d. 7. November med 20 Elever, der i Vinterens Løb steg til 22. Paa 2 nær var de modnere unge Mennesker fra 18—27 Aar, og 18 var Gaardmændssønner. Skolen var og blev en Bondeskole.

Johan Wegener maatte begynde sin Højskolegerning paa bar Bund, uden Erfaring og Vejledning. Alt beroede paa hans Person og Evner. Han var født i Gudbjerg Præstegaard paa Fyn 1811 og tilhørte en anset og dygtig Slægt. Historikeren, senere Geheimearkivaren C. Wegener var hans Broder og gennem ham var han knyttet til historisk og folkelig Oplysning. 1838

havde han taget teologisk Embedseksamen, var derefter en kort Tid Medhjælper hos sin Farbroder, Seminarieforstander J. S. Wegener paa Jonstrup og fra 1840 Huslærer hos Provst Plesner i Humble paa Langeland, Øens liberale Anfører. Efter Lorenzens Stænderkamp og Skamlingsmødet 1843 sluttede han sig med glødende Iver til Nordslesvigerne, og i December s. A. udpegede Hans Nissen og Skau ham som Højskolens Forstander. Flor gik ind paa Forslaget, og Wegener sendte ham følgende Rids af sig selv: Jeg besidder af Naturen en glødende Kærlighed til mit Fædreland, hvilken er næret fra Vuggen af og ophidset i de senere Tider, da selv de, som var kaldet til dets Støtte og Forsvarere, blev dets Forrædere, Forhaanere og Bøddler. Jeg er rede til, naar og hvor, at opofre Liv og Blod for det hellige Lands Ære og Hæder, som i det mindste en Gang kaldtes Danmark. Jeg er gennemtrængt af Harme og Had til Fædrelandets Fjender, dets Halvmænd og Niddinge. Jeg besidder nogle, dog ingenlunde paa lærd Selvstudium eller egen alvorlig Granskning grundede Kundskaber i Historien, Filosofien og statsvidenskabelige Genstande samt til Fædrelandets stats- og landøkonomiske Stilling. Men først hvad min Fædrelandskærlighed angaar, som er det eneste, jeg ved, jeg tilfulde besidder, da har selv ikke engang denne nogensinde været stillet paa Prøve. Om jeg kan tilegne mig det Sindshumor, det Mod, den Udholdenhed, den Sjælekraft, den Kulde og Rolighed, som er nødvendig, naar man stilles paa en saadan Post, ved jeg ikke; men det er mere sandsynligt, at jeg bukker under af Sorg, Græmmelse og Fortvivelse. Jeg er noget stolt og ømskindet, kan blive haardnakket og ensidig . . . Jeg er ingenlunde noget enten godt eller hurtigt Hoved. Om jeg ogsaa har et vist praktisk Greb, saa mangler jeg dog enhver Art af Geni, af dybt Blik og grundig Lærdom. Jeg er mere forsigtig og ængstelig end modig og dristig. Mit Helbred har i en lang Række af Aar kun været maadeligt. —

I Korthed sagt: en brav ung Mand med stærke Tilskyndelser, som endnu ikke havde staaet sin Prøve, af Tendens Reformator, efter Anlæg og Evner en borgerlig Dygtighed. „I hans Rangforordning rangerede praktisk Sans umiddelbart efter ubestikkelig Retskaffenhed og et varmt Hjerte“. Han var nok en ilter og hidsig Mand, men tænkte langsomt, paa en Maade tungt; derimod talte og skrev han med Fynd og var i Besiddelse af en egen Fremstillings- og Udlægningsgave, som baade kunde betage og tilskynde. Derpaa beroede hans Indflydelse paa Ungdommen og hans senere Betydning som Sjælesorger og Sogneleder. Da han kom til Rødding, var han fuldstændig bjergtagen af Tidens nationale og folkelige Tendens, en stejl Nationalromantiker, der levede i overvældende Angst for Fædrelandets

Undergang. Denne Angst besjælede hans Gerning: hans lidenskabelige Attraa efter at skabe Liv og Udvikling indefra, og hidsede ham samtidig op til Had imod Regeringen, Adelen og den aandshovmodige Liberalisme, endogsaa imod „den grundtvigianske Kraftsuppe“, der ikke blev serveret i hans Køkken. I sine egne Øjne var han en udpræget Bondeven, en „raa Demokrat“ (efter Tidens Lejlighed), der mærkværdig nok følte sig ligesaa stærkt tiltalt af Ingemanns Lyrik som af Tschernings Kraft. Hans svage Helbred, et indre Onde, der fulgte ham Livet igennem, kunde periodevis styrte ham ned i Tungvind og Mistillid og tilsløre hans sunde Omdømme. — Som han var: en betydelig Kraft, men ogsaa et vanskeligt Element i det svage nordslesvigske Liv, der i saa ringe Grad svarede til hans Forhaabninger og Krav.

Allerede i sin Aabningstale d. 7. November rammede han Ingemanns Indledningsdigt i „Kong Valdemar d. Store“ frem som sit og Højskolens Løsen:

Stig op af Graven, du Slægt, som døde!
 Forkynd dit Fald og afmal din Brøde!
 Advar os for Udslettelsens Dom
 Og vis os, hvorfra din Frelse kom!
 Men I, som lyste i Tider dunkle,
 Som klare Nordlys ved Midnat funkle!
 I store Aander, som over Jord
 Med Frelsens evige Banner for,
 Der Herren mægtig sin Haand udstrakte
 Og Folkeanden til Liv genvakte!

Lys atter for os fra natlig Tid,
 I Aandekæmper i Herrens Strid!
 Og blunder atter i Blødheds Drømme
 Mit Fødeland ved de dybe Strømme,
 Hvad heller raser i blinde Lyst
 Forvildet Slægt mod sit eget Bryst,
 Da ryster Sjælen og vækker Aanden
 Og styrker Hjerter og ruster Haanden
 Til dansk og stor og til herlig Id —
 Til Danmarks Frelse i Nødens Tid!

I dette Syn udløstes hans Angst, i det bankede hans Hjerte og det blev Grundstemningen i hans korte Højskolegerning. Han havde faaet begyndt rigtigt, selv om det varede en rum Tid endnu, inden Højskolen i alle Henseender fandt den rette Fremgangsmaade. Men rent menneskeligt slog hans Kræfter ikke til. Hans ømtaalige Sind og svage Helbred lod sig overvælde af Vanskeligheder, som hørte med til Opgaven og vel havde været til at overvinde: Først og fremmest pinte Skolens finansielle Tilstand ham. „Syvstjernen“s Bidrag var gaaet med til Gaardens Køb og Materiellets Anskaffelse, og Kassen var tom.

En stor Prioritetsgæld, som end ikke kunde forrentes, hvilede paa Anstalten, og Gaardens tidligere Ejer truede med at tage den igen. Til Terminen skulde der udredes c. 3000 Kr., Lærrelønningerne kunde end ikke skaffes og fra Bønderne indkom der ikke en Skilling. Ogsaa Gaardens Drift savnede Fasthed, og Forholdet mellem Forstanderen og Gaardbestyreren var ikke ordnet. Den spredtboende Direktion syntes at ville læsse alt over paa Wegener, og han tog sig det meget nær. „Skolen vil snart gaa i Staa af Mangel paa de stakkels faa Skillinger, som absolut udfordres“, skrev han til Schouw, „men gaar det galt, faar jeg Skylden og Skammen, og i Befolkningen vil det moralske Nederlag være uberegneligt“.

Ogsaa Eleverne skuffede ham. Vel fandt han „en fortrinlig Aand i Ungdommen og stor Udholdenhed og Sejhed, ja Haardhed i Folkestammen“; men „Undervisningen maa fra Begyndelsen af nedstemmes meget under, hvad vi havde troet og haabet. De fleste Elever er ikke bedre end en almindelig konfirmeret Bondedreng fra en dansk Landsbyskole . . . De er langt mere raa og uvidende, end jeg havde formodet, og positive Kundskaber holder de ikke af. Dette slapper mig meget, og det er et helt Studium at tale saa dumt og barnagtigt, at man tør være sikker paa at blive forstaaet“. — Disse nødvendige Erfaringer kunde dog kun tjene til at retlede ham selv.

Værre var den Afsky, som selve Almuelivet indgød ham, og her bestod han ikke Prøven. Det lavtliggende Erhvervsstræb frastødte ham: Pengesygen, Kvæghandelen, Drikkeriet i de utallige Kroer og Vesteregns Pietisteri, „dette Hellighedsvæsen, der ofte er forbundet med de afskyeligste Laster“. Det var især fra den Kant, Skolen angrebes, denne ukristelige Anstalt, der ikke underviste i Religion og opmuntrede til Strid og Modstand i Stedet for til Fromhed, Eftergivenhed og kristelig Ydmyghed, og „Skolens Ugudelighed“ blev saa igen af Slesvig-Holstenerne benyttet til skinhellige Angreb i Pressen og undergravende Agitation i Befolkningen. Alt dette var dog endnu kun Enkeltheder; men selve det stivnede Folkeliv fyldte ham med stille Gru, og overalt mødte han Skræk for Aandsvækkelse og Sløvhed i den nationale Sag. Han blev ensom og forladt, hans Aandsfrænder, Hiort Lorenzen og Flor, boede langt borte, og i Rødning traf han kun en tysk Herremand og nogle slesvig-holstenske Embedsmænd, der var hans fødte Fjender.

Desværre førte hans politiske Ilterhed og Iver ham ogsaa ind i en heftig Strid med P. C. Koch i Anledning af det ussingske Forslag, omtalt i et tidligere Afsnit. Wegener saa heri et indledende Skridt til Hertugdømmernes Forening og Danmarks Optagelse i det tyske Forbund. Intet Under, at han opskræmmedes over al Maade, og da „Dannevirke“ sluttede sig til For-

slaget, faldt han over Koch med bitre Bebrejdelser, og da Skau og selv Flor pustede til Ilden, antog Striden en meget skarp personlig Form, der i høj Grad angreb den pirrelige og skrantende Mand.

Efter to Maaneders Ophold i Rødding styrtede han fra Illusionernes Himmelblaa ned paa den bare Jord og forslog sig slemt. Den 17. December skrev han til Flor, at han følte sig saa træt og afspændt, som var der ingen Marv i hans Ben eller Hjerne

Joh. Wegener.

i hans Hoved. „Det er haardt at leve i et fremmed Land (thi det er Slesvig), leve som i en Ørk, ikke have et eneste Menneske at tale med. Med Undtagelse af Sproget mærker jeg ikke, at jeg er i Færelandet. Dansk Nationalitet, danske store og gode Mænd, Nordens Aand, dansk Ærlighed, dansk Alvor, dansk Hjerte er her ukendt. Taler man om noget, der gaar højere end Spise og Drikke og Embedsmændenes Bedragerier, forstaas man ikke. — Ogsaa har jeg adskillige Gange moret mig over mig selv: Paa danske Herregaarde har jeg haft mine gladeste Timer; men jeg har alligevel som stormende Demokrat saaledes hadet

dem, at jeg tror, jeg gerne kunde have brændt dem alle af. Nu længes jeg efter disse. Jeg indser, at de hører absolut med for at give Livet Alsidighed, Højhed og Grandiositet; men det forstaar sig, de større Bøndergaarde kunde meget let hæves til dette Punkt; men hvorledes skal man faa den rige Bonde hertil? Denne Simpelhed, Bornerthed og Mangel paa Civilisation afskrækker i Længden. . . Det er mest det kvindelige Personale, som er mig uførdrageligt, det dyriske i Former, Bevægelser, Udtryk og Miner og Blik! Og paa hvilken Højde i Dannelse, i Kraft og Renhed staar ej Kvinden i de højere Klasser i Danmark! . . . Men jeg tror ej heller, der gives en Plet i hele Landet saa blottet for Mennesker af Hoved og højere Dannelse som her. København, som jeg hader som Pesten, staar for mig som et rent Elysium. Alt dette er noget, jeg ej har drømt om, jeg, som saa ofte og saa ivrig søgte den raaeste Bonde og fandt mig lykkeligst i hans Familie.“ — —

Medens han sad og nedskrev dette Anatema, modtog han to Breve, et, hvori Pet. Chr. Koch udfordrede ham paa Pistoler for hans Angreb paa ham, og et andet fra Grev Frijs-Jullinge, der som Kaldsherre tilbød ham Halsted og Avnede Sogne kald paa Lolland, et af de største i Riget. Dette overvældede ham, begge Dele forekom ham saa „djævleblændt og utroligt, at det næsten maatte kaldes slesvig-holstensk“. Forpint, skuffet og syg kæmpede han Dag og Nat for at naa en Beslutning, „stillet mellem saadanne to Extremes: Ære, Glæde, Rigdom, Lykke, Fornøjelse, Husliv, Ro og Hvile — og Vanære, Sorger, Fattigdom Ulykker, Græmmelse, Forladthed og evig Sjælestrid!“ Han havde selv forudset, at han sandsynligvis vilde bukke under i en saadan Strid, og da Flor raadede ham til at modtage Embedet, indgav han sin Ansøgning ved Nyaarstid og opsagde sin Stilling i Rødding til Maj 1845.

Flor skrev til ham: „For den, der som De har kæmpet paa selve Kamppladsen, er den dobbelte Illusion tabt: baade den begejstrende, at det stolte nordslesvigske Folk selv fægter paa Liv og Død for det elskede Modersmaal, og den søvndyssende, at Nordslesvigerne selv ønsker at blive tyske. Thi De har set, at om end Nordslesvigeren slet ikke er blevet tysk, saa har han dog for det meste ophørt at være dansk; men tillige har De set, at han kan reddes endnu; men at dog Bidragene til Redningen fra Regeringens Side er ingen, og fra Nationens utilstrækkelige. Imidlertid, De maa [hvor De kommer hen] vedblive at virke med fuld Kraft for den hellige Sag . . . paa anden Maade vil De næppe kunne faa Ro for Fædrelandets Gespenst, der ved Dag og Nat viser sig for hendes faa, ganske faa ægte Sønner“. — Men Flors Husraad imod Gespenster hjalp ikke Wegener i hans store personlige Nederlag. I idealistisk Angst havde han kæmpet med Tanker, der var ældre og større end han selv, og han kunde kun rase imod sin egen Snusfornuft og sine svage Sanser, der havde faaet ham til at fly.

Med endnu større Iver kastede han sig over Undervisningen i den korte Tid, der var tilbage, og Resultaterne spottede hans Haabløshed. Trods al hans Oprevhed lykkedes det ham at knytte Eleverne til sig i aandeligt Venskab. „De viser den største Flid og Opmærksomhed, den bedste Aand og den største Kærlighed og Hengivenhed for mig. De er rasende uvidende; men Aanden er alligevel saa brav, at flere af dem forstaar de mindste Nuancer og Vink. Det er mere, end jeg havde ventet“. — Samtidig fandt han paa en ny Undervisningsmaade. Daglig dikterede han til Skriveøvelse det mest udmærkede af den danske Nationalpoesi, fortolkede og oplyste det, henrev ved sin egen umiddelbare Betagethed og blev selv henrevet. „Saaledes skal Historien læres af dem, eller rettere, kun saaledes kan den læres,

og jeg vil gaa et Skridt videre, tage Prosastykker med, og for at det rigtig kan bide, selv samle saadanne Stykker“. Han var godt paa Veje til at grundlægge „en folkelig, en dansk Dan-nelse“, der kunde hjælpe alle livlige og letnemme Ungersvende til at blive fortrolige med Fædrelandet i dets sande Tilværelse og med Modersmaalet i hele dets Fynd og Fylde.

Skolen var i Færd med at faa et folkeligt „Renommé“. Det dristige Forsøg var ved at lykkes. Forældrene var vel tilfredse. I det nye Aar kom Elevernes Brødre og Fætttere ud for at se den mærkelige Anstalt, der vakte saa megen Glæde; ogsaa de vilde paa Højskole. Storbønder sydfra indfandt sig for at høre og se, Wegeners Lørdags-Foredrag hidlokkede Tilhørere fra fjerne Egne, og han var overbevist om at kunne grundlægge et lille Universitet i Rødding, hvis blot de nødvendige Penge skaffedes til Veje. — Selv var han næsten knust af Sorg, syg og elendig; „men det er ligesom Gud fordobler min Kraft og mine Evner, og synker jeg et Øjeblik sammen, rejser jeg mig atter i fornyet Styrke“. Jeg antager, at det „er den hellige Aand, som Faderen skal sende i sin Tid, paa anden Maade er det mig ufatteligt“. — Med dyb Sønderrevethed skrev han videre: „Vi har vundet Spil! Ja — det er et Spil! Jeg har aldrig set Mage til Komædie, og skønt jeg som oftest er lige saa nedslaaet og sørgmodig, som jeg igen er ivrig og heftig, kan jeg ej lade være at le himmel-højt, naar jeg tænker derpaa. Det er Fortvivlelsens Latter, men det er nu ogsaa Haabets og Triumphens over Galskabens virkelig store Lykke i al Ulykken!“

Da Wegener i Maj 1845 forlod Skolen, „græd alle Eleverne og jeg med, som vi var piskede, og vi lignede mere gamle Kær-linger end Danmarks Støtter og Forsvarere. Men dette Optrin sagde mig dog, at jeg ikke forgæves havde hamret løs paa deres Aand og Hjerter daglig og hver Time, og da jeg sagde dem lige-frem, at det stod til dem, om alt det, som de saa og hørte, skulde være en uddød Nations sidste Krampetrækninger eller Opvaag-nelsen til nyt Liv, saa jeg Modet i Fortvivlelsen straae ud af deres Øjne“. — Da han kort efter flyttede ind i Halsted Præ-stegaard, følte han sig som en ulykkelig Elsker, der havde efter-ladt sin Sjæl i Sønderjylland; men paa Højskolen kunde Flor begynde det næste Vinterhalvaar med 42 Elever, og det var den mest haandgribelige Frugt af Wegeners Virksomhed.

XIII.

Flor som Højskoleforstander i Rødning 1845—46.

Flor havde altid arbejdet paa langt Sigt og ingensinde opgivet Haabet om at faa Kongen (og dermed Regeringen) over paa den folkelige Side; men de indre Tilstande i det lille danske Parti forstyrrede hans Beregninger. Aaret 1845 begyndte i Splidagtighedens Tegn. Wegener og Koch hudflettede hinanden, Skau forfulgte Lorenzen og Koch, og de paa deres Side viste en Selvstændighed i Opfattelse og Handling, der truede Flors Stilling som Fører. Han skrev til Koch, at den Uenighed og Mistillid, som nu var brudt ud, maatte blive til Fare og Skade for deres Sag, og Uenighedens Kilde kunde ikke tilstoppes, fordi den udsprang ikke af Hjernen, men af Sindet. Han forstod vel ogsaa, at det var forbi med hans Andenhaands-Ledelse, og at han nu selv maatte træde ind paa Kamppladsen. Allerede i November havde han fattet Planen om at gøre den purunge Skau valgbar til Stænderne for at have en brugbar Erstatning for Hiort Lorenzen, og lige til dennes Død arbejdedes der i Stillehed for at skaffe ham en borgerlig Stilling og fjerne ham fra det politiske Liv. Da Wegener i December fik Tilbud om det lollandske Præstekald, opmuntrede Flor ham til at tage imod det og havde sandsynligvis allerede dengang besluttet selv at overtage den ledige Forstanderpost og at lede den nationale Kamp fra Højskolegaarden i Rødning. Noget senere skrev han til Koch, at han vilde ofre et Par Aar af sit Liv dels for at faa Skolen realiseret efter sit Hoved, dels for at opnaa en aldeles nødvendig „Concentration af vore Kræfter“ i Nordslesvig. Der blev derfor heller ikke gjort noget alvorligt Forsøg paa at skaffe Wegener en Eftermand. Flor kasserede Fr. Barfod, fordi han ikke var velset af de dannede og „ikke fri for at være ærlig og naturlig indtil Raahed og Latterlighed“. Først naar Højskolen havde faaet et Renommé uafhængigt af Forstanderen, kunde han maaske bruges. Ligeledes forhindrede han Valget af Fr. Helweg, der i visse københavnske Kredse var stærkt paa Tale som Forstanderemne.

Foreløbig underrettede Flor kun sine egentlig fortrolige: Skau og Wegener, om sin Hensigt, og begge fraraadede den. Paa Højskolen fandtes ingen passende Bolig for ham og Familie, i Wegeners Værelser kunde han kun leve en garçon med Opofrelse af sit Familieliv, den tysksindede Ejer af Rødninggaard afslog bestemt at huse ham, kun i saa fjærne Byer som Jels eller Gram kunde der maaske gøres Udveje til en passende Lej-

lighed, og „Lyna“ bragte endogsaa spottende Notitser om Nordslesvigs husvilde Generalagitator. Tilsidst maatte der indrettes en kneben Bolig paa selve Højskolen.

Ogsaa Kongen gjorde Vanskeligheder med Hensyn til hans Afsked fra Universitetet i Kiel. Flor havde ansøgt om Afsked med fuld Løn som Ventepenge, men turde ikke angive sin egentlige Grund, „der vilde indjage Kongen en dødelig Skræk“, og da hans Ansøgning sandsynligvis vilde komme til Kuratellets Betænkning, turde han heller ikke begrunde den med det Fjendskab, der vistes ham og alle Danske i den holstenske Universitetsby. Han havde derfor indgivet en simpel Begæring om Afsked og samtidig privat bedt Adler om at begrunde samme paa bedste Maade, da de Danske „her udskrives som vanvittige og i højeste Grad uretfærdige og bedrageriske imod de Tyske, og det følger af sig selv, at simple Borgere, Sjøvere og Skoledrenge tror dette som et Evangelium“. Selv henregnedes han til de meget slemme Danske, og om han end ikke personlig nærrede nogen Frygt, maatte han dog af Hensyn til sin Søn søge andet Sted hen. — Kongen afslog hans Bøn, og 4. Februar indgav Flor derfor en ny Ansøgning om Afsked uden Ventepenge, „skønt Gud ved“, skrev han til Adler, „at min Løn er ringe nok, og det endda var min Bestemmelse at anvende den til offentligt Brug. Men jeg haaber lige fuldt, at Hs. Maj. vil forunde mig min Afsked paa en Maade, som kan vidne om, at han ikke blot i Ordet, men i Virkeligheden afskediger mig i Naade fra en Post, i hvilken jeg i 19 Aar bestandig mere har agtet paa Kongens og Fædrelandets end paa min egen Fordel“. — Først efter personlig Henvendelse i København afskedigedes han d. 16. April i Naade uden Ventepenge.

Umiddelbart efter meddelte han „Syvstjernen“, at han selv foreløbig vilde overtage Højskolens Ledelse, for at faa den i den rette Gænge, og til Gengæld lovede den københavnske Komité ham al mulig Understøttelse. Ogsaa i Nordslesvig blev hans Beslutning hilst med Glæde. Kort efter brød han op fra Kiel, hvor Prof. Paulsen overtog Tilsynet med hans Hus, og i Begyndelsen af Juni flyttede han med Hustru og Søn ind i Højskolegaarden i Rødning. Han havde opgivet sin tilbagetrukne Dirigentstilling og var fra nu af synlig paa Scenen som alle de andre. Forandringen har sikkert nok kostet baade ham og Hustru store Overvindelser.

Fru Vilhelmine Frederikke Flor, f. Zeuthen, en Datter af den ansete Embedsmand og rige Godsejer P. C. Zeuthen til Tølløse, var en begavet og oplyst Kvinde med Sans for Kunst og Hjerte for den nationale Sag; men hun var allerede højt oppe i Fyrerne, hendes Helbred var svagt, særlig synes hun at have lidt under nervøse Depressioner, og efter et Ungdomsliv paa et sjæl-

landsk Herresæde og det lange Stadliv i Kiel kunde et Ophold i en Ravnekrog som Rødding, hvor alt var hende fremmed og tilmed ufærdigt, umuligt være tiltalende. 1845 gik Flor i sit 54. Aar. Han var født i Hovedstaden og havde henlevet hele sit Liv i literær Syssel i lærde Omgivelser. Og nu skulde denne velhavende, helt uafhængige Æstetiker og aandelige Fører til at stille med Skolegerning, Højskoleøkonomi og Avlsbrug og daglig tage Livtag med noget af det smaaligste og mest spidsborgerlige af Verden: med den offentlige Mening i vore Landsbyer for 75 Aar siden. Han var kommet for at bryde denne Mening, for gennem Skolen at forny det nordslesvigske Folkeliv. Selv opfattede han sin Gerning som en Missionsvirksomhed; men Springet fra en akademisk Lærestol til en Bondeskole var langt, og selv om han lededes af den rette Aand og teoretisk vidste, hvad der skulde gøres, og selv om han havde et almindeligt Kendskab til Befolkningen, savnede han dog virkelig Samfølelse med dens Livssyn og Tilskyndelser og maatte have ondt ved at nedstemme sig selv og sit Sprog efter dens Standpunkt.

Men samtidig skulde han være Overleder af den nationale Bevægelse, og hans Dobbeltstilling voldte nye Vanskeligheder. Flor i Kiel og Flor i Rødding var noget ret forskelligt. Hist havde han været den hjælpsomme, kloge og skjulte Raadgiver og Tilskynder, der ikke trængte efter egen synlig Ære, der tværtimod gav med begge Hænder til andre; men i Rødding kunde dette Spil ikke fortsættes. Nu var han selv traadt ind paa Scenen, og nu maatte der helst falde saa megen Glans som muligt over hans egen Virksomhed. Hans Stilling til de ledende i Nordslesvig blev delvis en anden, og da han samtidig kom i umiddelbar Berøring med Befolkningen og maatte stille øgede Krav til dens Offervillighed, kunde disse Krav meget let faa en uheldig Indflydelse paa hans Forhold. Naar en Højskolemand, siger Holger Begtrup, taber sin Popularitet, mens der endnu er Liv i hans Ord, saa er det gerne uden for Skolestuen, at Skaden sker, idet han skræmmer „de Gamle“ og ad den Vej mister „de Unge“. Denne Fare fulgte med Flor ind paa Højskolegaarden og gjorde sig snart gældende.

L. Skau fortæller, at Flor havde mistet sin Munterhed, da han kom til Rødding. Han var utilfreds med Nordslesvigerne. Højskolen var dumpet ned i deres Skød som en Vennegave, og ingen syntes at ville give saa meget som en Rigsdaler for dens Trivsel. Hans Livssag fandt ingen Støtte hos dem. Allerede Nyaarsdag 1845 skrev han til Koch: For mig ligger der noget særdeles nedslaaende i, at ikke en Skilling endnu er indsamlet til Skolen trods alle mine Bønner, uagtet ingen med Øjne i Hovedet kan nægte, at dette Institut er det allervigtigste til Sles-

vigs og Danskhedens Frelse, uagtet Bønderne, som ej kan se det og ej bryder sig om det, dog i det mindste maa kunne se, at deres Sønner paa Højskolen kan faa den Dannelse, som de af Forfængelighed higer efter. Alligevel ikke en Skilling indsamlet af Bønderne. Jeg giver intet Menneske Skylden; men hvad maa de i Kongeriget, som har ofret saa mange Tusinde Rigsdaler, hvad maa Regeringen og hvad maa vore Fjender tro, naar Nordslesvigerne selv opgiver ethvert Nationalforsøg, hvis de skal ud med en Specie? — Wegeners Sammenbrud paavirkede ham yderligere i samme Retning, og da Hans Nissen endelig fremkom med Forslag om ved Aktietegning at indsamle Penge midler til en Bolig for Disciplene, det saakaldte Elevhus, helmede han ikke før Skau, Koch og Hertel lagde sig i Selen for Indsamlingen. Ogsaa den gik trent, og Skau fortæller, maaske med nogen Overdrivelse, om alle sine Genvordigheder under Aktieridtet. Efter et halvt Aars Forløb var der sammenbragt 2300 Kr. og i Løbet af Sommeren rejstes Elevhuset „som et smukt Minde om den slesvigske Bondes selvstændige Kraft og opvaagnende Sans for Oplysnings og Kundskabers Herlighed“. Det blev delvis færdigt til Efteraaret, de fleste Elever, der tidligere havde boet dyrt og daarligt nok omkring i Byen, flyttede ind paa Skolen, der nu blev en Kostskole. Spisesalen benyttedes tillige som fælles Læsestue og Samlingsrum. Bygningsudgifterne dækkedes dog ikke af de indkomne Bidrag, omtrent en Trediedel eller 1000 Kr. maatte gaa over som Prioritetsgæld paa Gaarden.

Ved sin Afrejse efterlod Wegener følgende Oversigt over Skolens Status: Gaarden var købt for 12,000 Rdl., hvoraf den københavnske Komité havde indskudt 5000 rentefrit i 5 Aar, og senere havde Skolen yderligere paadraget sig en Gæld paa 2000 Rdl. Følgende Beløb skulde aarlig udredes:

Renter:	360 Rdl.
Lærerlønninger:	500 ”
Forstanderens Løn:	600 ”
Uforudsete Udgifter:	100 ”

Ialt: 1560 Rdl.

Drevet med Fornuft og Sparsommelighed kunde Gaarden, der bestyredes af en Avlskarl, udrede Skatter, Folkeløn, Fornyelser og Istandsættelser og Brændsel, „men ikke en Skilling mere“, og Elevernes Skolepenge, 80 Rdl. aarlig, gik med til deres Forplejning. Efter Wegeners Overslag arbejdede Skolen altsaa med et aarligt Underskud paa c. 1600 Rdl., og med de Udvidelser, Flor paatænkte, maatte dette blive langt større. Ganske vist skænkede han sin egen Løn til Skolen; men da Pengene straks

anvendtes til at ansætte og lønne en ny Lærer, blev de pekuniære Vanskeligheder uforandrede.

Flor overvandt disse Vanskeligheder. Først og fremmest søgte han at skaffe Skolen et omfattende Undervisningsmateriel. Kongen skænkede et fuldstændigt Gymnastikapparat, Landhusholdningsselskabet forsynede den med moderne Avlsredskaber, Gaver fra Oldskriftselskabet, Trykkefrihedsselskabet og Selskabet til Naturvidenskabernes Udbredelse gjorde det muligt at anlægge værdifulde Samlinger og et godt Bibliotek. Fra enkelte private Velyndere, deriblandt ogsaa Kronprinsen, modtog den Pengebidrag, og L. Skau var meget virksom i saa Henseende. Den afgørende Støtte fandt Flor dog hos den københavnske Komité. Kort efter, at han var tiltraadt som Forstander, skrev H. N. Clausen til ham: „At Skolen i Rødning mere og mere vil blive et Centralpunkt for sand og dygtig Danskhed, derom tvivler jeg ikke, efter at De har gjort den til Deres Livssag . . . Til at hjælpe denne Skole frem er der ikke alene i Foreningens Bestyrelse den redbonnest Vilje, men jeg tror ogsaa, at nye Kilder vil med Lethed hertil kunne aabnes. For mange er det uden Tvivl ved det store skandinaviske Besøg (det nordiske Studentermøde 1845) gaaet op som ved et Trylleslag, hvad Nationalitet og national Sympati har at sige“. Komiteen holdt Ord. I et Brev til Flor fra J. Fr. Schouw af 27. April 1846 findes følgende Redegørelse for dens Pengebidrag i de halvandet Aar, Skolen havde været i Virksomhed. I 1844 havde den, dels til Lærerlønninger, dels til Skolemateriel og Bøger ydet 1200 Rdl. og dernæst ekstraordinært:

d. 21. April	1845	1000	Rdl.
” 8. Aug.	”	500	”
” 19. Septbr.	”	500	”
” 5. Novbr.	”	1000	”
” 5. Jan.	1846	3000	”

Altsaa i alt 7200 Rdl., og føjes hertil de 5000 Rdl., der henstod rentefrit i Gaarden, i det hele 12,200 Rdl. Dermed ansaa Schouw Skolens økonomiske Tilstand for sikret, og „Syvstjernen“ maatte i Fremtiden indskrænke sine Bidrag til Forstanderlønnen, og hvad Undervisningen forøvrigt krævede. Resten skulde indvindes af Gaarden, ved en forhøjet Elevbetaling eller ved Tilskud fra den slesvigske Forening, der var Skolens egentlige Ejer. Det kan tilføjes, at i Maj 1846 bortforpagtedes Avlsgaarden til Stænderdeputeret A. H. Pösselt, der tillige overtog Elevernes Forplejning for deres Kostpenge og derved aflastede Flor for de tungeste Byrder.

I Sommeren 1845 omordnedes og udvidedes hele Undervis-

ningen. Landhusholdningsselskabet gav 200 Rdl. i 3 Aar til en Lærer i Landbrug, og fra Maj ansattes H. H. Krarup i denne Stilling. Han havde gennemgaaet et Landvæsens-Akademi i Tyskland og anlagde senere en jydsk Landbrugsskole. Endvidere besluttede Flor at knytte en naturhistorisk Fagmand til Skolen og havde dertil udset Farmaceuten, Dr. C. M. Poulsen. I Aarene 1838—42 havde han været Assistent ved det akademiske Laboratorium i Kiel og sluttet Venskab med Flor; senere havde han taget Doktorgraden i Heidelberg og uddannet sig paa videnskabelige Rejser. 1844 tilbød Videnskaberens Selskab ham Plads som Naturforsker under Korvetten „Galathea“s Jordomsejling; men han foretrak at gaa til Rødding som Lærer i Naturfag og Geografi. Skolen havde altsaa fire Lærere: Flor, Müller, Krarup og Poulsen. Naturkundskab og teoretisk Landbrug kunde gives en fremskudt Plads og hermed fulgte forskellige nye Krav. Paa Gaarden anlagdes en lille Forsøgsmark med forskellige Kornsorter, en Træskole, en Køkken- og Humlehave, der kunde give Eleverne Sans for Dyrkning og Havevæsen. I et lille Laboratorium indviedes de i lettere kemiske Forsøg og i et Udstillingslokale eller „Museum“ kunde de gøre sig bekendt med de Genstande, der berørtes i Timerne. Naar Vejret tillod det, foretoges der botaniske Udflugter i Marken, senere ogsaa Landmaaling-, Svømme- og Skydeøvelser. Flor selv var ikke saa lidt af en Kavalier, der kunde ride en Hest og styre en Vogn, og hans Opmuntringer øgede Elevernes Lyst til Idræt. I det hele prægedes Undervisningen af en Anskuelighed, en „Tingsiagttagelse“, der maatte falde stærkt i Øjnene, sammenlignet med den golde Abstraktion, der ellers raadede i alle Samtidens Skoler.

Flor fandt det dog nødvendigt at forsvare disse Bestræbelser for at knytte Skolen nøje til Virkeligheden. Hans første Udkast, skrev han, var kun et Forsøg, der med Flid var holdt aabent for Forandringer og Forbedringer. Mange havde fundet „noget ubestemt og svævende“ i hans Plan, og nu vilde de samme maaske finde, at Virkeliggørelsen ikke svarede til Udkastet, men med Urette, „Hovedsagen, den egentlige Idé, er ikke forladt“. Nu som før skulde Højskolen være og forblive en personlig Vækkelsesskole, der tilrettelagde Undervisningen lige saa meget efter Elevernes Trang og Lyst som efter Lærernes Dygtighed og Anlæg. Her herskede stor Frihed. Oplevelsen kunde naas ad forskellige Veje, men Aandsfagene beholdt Overvægten, og Grundtvigs Grundsyn bar hele Virksomheden, selv om de historiske Discipliner maaske traadte en Smule i Baggrunden, saalænge Flor deltog personlig i Undervisningen.

Skolen var beregnet paa 4 Halvaar, men dette maatte opgives. Bønderne vilde ikke undvære deres Sønner i den travle

Sommertid, og Undervisningen tilrettelagdes saaledes, at et nogenlunde afrundet Kursus kunde gennemgaaes i to Vintre og en mellemliggende Sommer. Skolen skulde dog ogsaa staa aaben for kortere Besøg, og en Gang om Maaneden holdtes Foredrag for almindelige Tilhørere. Flor paatænkte ogsaa at holde større Efteraarsmøder med fremmede Foredragsholdere, men denne Tanke maatte udsættes til fjernere Tider. — I November 1845 begyndte Vinterhalvaaret med 42 Elever, næsten alle Gaardmandssønner fra Skolens nærmeste Opland. Selv højtansete yngre Højskoler har ikke kunnet glæde sig med et lignende Begynderheld. Kolds Højskole begyndte 1851 med 15 Elever og naaede først 4 Aar senere 31, Hindholm begyndte med 23, Gjedved med 18, Vallekilde med 31, Ryslinge og Testrup med 23 og først efter flere Aars Arbejde, midt i den frodige Højskoletid, overfløjede de Røddings Begyndelse. Højskoletanken havde slaaet an i Nordslesvig.

I Vinterhalvaaret 1845—46 læstes efter følgende Timeplan: Historie 4 Timer om Ugen, Dansk 7, Tysk 2, Matematik og Regning 3, Kemi 6, Geografi og Jordbundslære 4, Teoretisk Landvæsen 8, Tegning 2, Sang 2 og Gymnastik 6. Lørdag Eftermiddag anvendtes fortrinsvis til Udarbejdelser i Modersmaalet. Undervisningstiden laa fra Kl. 8 til 1 og fra 3 til 5 eller 6. Eleverne var daglig optaget paa Skolen i 7—8 Timer, nogen Forberedelse til næste Dag krævedes ogsaa, og først efter Aftensmaaltidet Kl. 8 naaedes fuld Frihed. Det var altsaa et ret anstrengende Skoleliv, og dog laa Undervisningens vigtigste Op-gave ikke i Meddelelsen af positive Kundskaber og Færdigheder, men meget mere i „det hele aandelige Liv, der skulde vækkes og næres hos Eleverne, saa at deres Forstand bliver skarpere, deres Dømmekraft modnere, deres Hjerter aabnere og ædlere, at der vækkes Sans hos dem for Orden, Skønhed og et smagfuldt Liv, at Lyst til Beskæftigelse kan træde i Stedet for den sædvanlige Dorskhedsvane, at deres Sind og derved deres Væsen kan blive frimodigere, deres Følelse for Kammeratskab og Fædreland blive vakt, næret og styrket.“ —

Disse Udtalelser findes i Flors „Beretning om Folke-Højskolen i Rødding 1846“, sikkert det mærkeligste Skoleprogram, der nogensinde er udsendt paa Dansk. Som „rationel“ Grundtvigianer formælede han Oplysningstidens Kundskabstørst med Romantikens Aandskrav. Han forsmaaede end ikke at anvende Rationalismens mest kendte Slagord i sin Fremstilling, ogsaa hans Skole skulde „gavne og fornøje“; men dens Gavn bestod i Personlighedens Selvudfoldelse og dens Fornøjelse i Aandslivets Glæder. De to Retninger skulde forsones med hinanden og „Skolen for Livet“ grundlægges ved Hjælp af praktiske og maaltbevidste Anvisninger. Hans Geni havde skabt den nationale

Bevægelse i Sønderjylland, og det vil ogsaa for evigt være knyttet til vor folkelige Opdragelses Historie.

Højskolens Opgave, skrev han, var ikke at paatvinge eller paaliste Eleverne et vist Sæt af Kundskaber, Anskuelser og Meninger, men at stille dem frit over for „Oplysningens egen Tiltrækningskraft“, lade dem vælge, hvad de selv maatte anse for gavnligt og fornøjeligt, for ad den Vej at grundlægge en Anskuelsesundervisning til Aandslivets Fremme og blive klar over Folkets Ønsker med Hensyn til aandelig Oplysning. Denne Undervisning kunde kun foregaa gennem det levende Ord, levende i den Forstand, at det bares frem af en beaandet Personlighed og talte ikke alene til Hukommelsen og Forstanden, men ogsaa til Hjertet og Sindet. Paa dette Hovedpunkt maatte han gennemstaa en sej Kamp med sine Medlærere, der enten ikke forstod eller ikke kunde gaa ind paa denne Udnyttelse af Stoffet ud over Fagets egen Hensigt og Uddybningen af Emnets ideelle Indhold. Han fandt ikke mere Forstaaelse, da han udelukkede de daglige Overhøringer i Foredragsfagene og de aarlige Eksamensprøver, der ikke „beviste noget med Hensyn til Hovedformaalet og i højeste Grad maatte indvirke forstyrrende paa Lærer og Elev og gøre det umuligt, at Læsesalen kunde forblive det hellige Sted, hvor begge ret med Lyst og Iver kunde give og modtage, kunde nyde Sandhedens og Oplysningens herlige Frugter“. — Det var Skolens Princip, hed det videre, ikke at tage saa meget Hensyn til de mindre begavede som til de gode Hoveder, de livligere og videbegærlige Naturer; thi kun paa den Maade var det muligt for Lærerne at vedligeholde deres aandelige Livlighed, hvis de havde nogen, og for Skolen at give de aandelig stærkere den rette Oplysning; ude i Verden var det dem, der bestemte Udviklingens Gang og den offentlige Mening; naar de der slog ind paa en Vej, fulgte de andre efter, og saaledes maatte det ogsaa gaa i Skolen. „Nogle livlige og opvakte Knægte“ var lige saa uundværlige for Flor som dygtige Lærere; thi kun ved deres Hjælp kunde han grundlægge en indbyrdes Undervisning og et Skolesamfund med Groluft, der ogsaa hjalp de svagere i Vækst. I vore Bedstefædres Tid, da Terperiet stod i allerhøjeste Yndest, var alt dette ikke blot sær og ørkesløs Tale, men endogsaa Kætteri, der frastødte Mængden og næppe nok billigedes af Direktionens øvrige Medlemmer.

Der kan vistnok paavises Fejl i den Skoleorganisme, Flor grundlagde i Rødding. Den var en Tillempning, der maatte tage Hensyn lige saa meget til den Rationalisme, der beherskede de pengebevilligende liberale, som til de snevertsindede Fordomme, den vilde bekæmpe hos selve Almuen. I begge Retninger kneb han sig op imod Vinden og maatte gøre Indrømmelser,

som næppe hørte med til hans oprindelige Plan og i hvert Fald gjorde Skolens Virksomhed mere sammensat og udvortes, end han havde tænkt sig. Lunken Velvilje, halv Forstaaelse og skjult eller aabenlys Modstand er onde Vilkaar fælles for alle Begyndelser. Flor fik sin Part, og det skyldtes næsten udelukkende hans Kløgt, Iver og personlige Vægtfylde ikke alene, at Skolen blev til, men ogsaa, at den blev et brugbart Grundlag, hvorpaa Fremtiden kunde bygge videre.

Om hans egen Virksomhed som Højskolelærer foreligger kun sparsomme Oplysninger. Han overtog Dansk og Historie, altsaa de egentlige Aandsfag, der skulde give Skolen Præg. Dansk var han hjemme i som faa; men han siger selv, at han ikke kunde ret megen Historie og stod tilbage for Wegener. Dette maa dog vist forstaaes med Forbehold. I Literaturhistorie, i nordisk Oldkyndighed og Mytologi hørte han til Tidens fremmeligste Mænd og kunde ad disse Veje føre Eleverne ind i Kulturlivets Perioder, Aandsretninger og Idealer. Ligesom Wegener, men langt mere gennemført, grundlagde han Undervisningen paa vor Nationalpoesi og Literatur, og i sin „Haandbog“ havde han forud tilrettelagt et Undervisningsapparat, en Billedbog, der tolket med hans Aand og Vid maatte føre til levende Oplysning. I „Beretningen“ fra 1846 gør han selv Rede for, hvorledes han lærte Eleverne at „læse, tale og skrive“, hans Anvisninger er endnu gode at faa Forstand af og overbeviser os om, at han forstod sin Kunst, selv om han ikke altid vidste at begrænse sig. Flors Højskole var en herlig Anstalt for unge Mennesker, hans gamle Elever bevarede trofast Mindet om hans sjeldne Personlighed og betragtede sig til deres sidste Aandedræt som „Flors Dreng“.

Han fandt Modstand i Rødding, men denne Modstand skulde ikke gerne gives større Ry, end den er værd. L. Hertel fortæller, at Flor under sin Virksomhed paa Højskolen „tabte al Anseelse“, at alle vendte ham Ryggen, og at han i Foraaret 1847 forlod Nordslesvig som en ensom og slagen Mand, saa forladt endog-saa, at han den sidste Aften i Haderslev ikke fandt Værn hos sine egne, men maatte søge Politibeskyttelse, i Sandhed en beskæmmende Kendsgerning, hvis det var en Kendsgerning, men heldigvis er det kun Sladder og løs Tale. Han opholdt sig maanedsviis i Haderslev efter denne „sidste Aften“, og han bevarede sin Indflydelse i Nordslesvig. Den Modstand, han mødte, falder ind under Reformatorens sædvanlige Vilkaar, og det er urimeligt at læsse hele Skylden over paa ham. Han var en kolerisk og frittalende Natur, der ikke lagde Fingeren imellem, naar han kom i Aande, og han havde med en Befolkning at gøre, der baade var haardnakket i sine Meninger og langsom i Vendingen. Bøndernes stivsindede Sendrægtighed saarede ham lige saa meget,

som hans heftige Iver frastødte dem, og Vreden kom af sig selv. Det var dog ikke saa meget Skolelederen som den nationale Fører, der angrebes. Der foreligger ingen Kritik af Skolens Indretning og indre Liv og heller ikke af Flors Virksomhed som Lærer. Modstanden rejstes imod hans selvtagne Myndighed over for Direktionens øvrige Medlemmer, hans autoritære Optræden over for Lærerne og hans Krav om offervillig Tilslutning og Hjælp fra Befolkningens Side.

Hans seks Meddirektører var ham til ringe Hjælp. Ingen af dem havde virkelig Forstand paa Højskolen, nogle heller ingen Interesse for den. Knudsen i Forballum og Pastor Schöler i Vodder synes end ikke at have sat deres Ben paa den, Schmidt i Kær Mølle og Schöler, der var kommet i et skævt Forhold til sin Menighed, rejste desuden snart til Kongeriget, og under de afgørende Møder i Foraaret 1846 forhandlede Flor kun med Pastor Hertel, Hans Nissen og L. Skau. Selv havde han maattet skaffe Skolen de nødvendige Eksistensmidler, og han var utilbøjelig til at aflægge Regnskab for andre end den københavnske Komité, der havde givet Pengene. Hans Stilling overfor Lærerne er berørt i det foregaaende, og efter Skaus Meddelelser var Retten snarere paa hans end paa deres Side. Skau fortæller nemlig lejlighedsvis, at Krarup snakkede Eleverne i Søvn i sine Timer, at Müller havde „en bandsat Lyst til at sætte Lus i Skindpelsen“, at Dr. Poulsen var uomgængelig, at han og Müller frakendte Flor enhver Dygtighed, at de „savnede virkelig dyb og inderlig Nationalfølelse“ og kun uvillig rettede sig efter hans Anvisninger; men hvor maa saa Grunden til det slette Forhold søges, i Flors „onde Lune og Gnavenhed“ eller i de andres Optræden?

I et Direktionsmøde i Marts 1846 kom det til heftige Sammenstød, og efter Mødet henvendte baade Hertel og Skau sig til den københavnske Komité for at faa Flor og Hustru fjernet fra Skolen. Den første skrev med Maadehold og anerkendte i hvert Fald Flors Fortjeneste af Skolens Grundlæggelse; men Skau for hensynsløst frem imod sin gamle Mester og skildrede ham som en gnaven og utaalelig Despot, der maatte fjernes, fordi han havde lagt sig ud med Direktion, Lærere og Befolkning. Direktionen ved intet, skrev han, alt er skjult og tilhyllet for os, og Flor nægter endogsaa at fremlægge Regnskabet for andre end den københavnske Komité. „Hvem betaler?“ spørger han og afviser dermed enhver Henvendelse. Dette er nu rent galt; thi naar han ikke alene vil have souveræn Magt i aandelige Ting, men ogsaa i de materielle Anliggender, saa bliver Despotiet utaaleligt. Han er kun ubetalelig, naar han staar udenfor, d. v. s., naar han slet ikke har med Detaillen at bestille, men fra et højere Standpunkt kan overskue det hele. Han har et skarpt Blik, men skal længe betænke sig, og den praktiske

Udførelse af noget som helst maa ikke overlades ham, fordi han straks forvilder sig i Smaating. — „Har nogen nogensinde hørt Tale om en Direktion, som end ikke faar Regnskabet at se?“

Ligeledes angriber han Flor for hans Forhold til Lærerne, og Fru Flor baade for hendes ophidsende Indflydelse paa Manden og for hendes Overledelse af Elevernes Forplejning. „Jeg vil gerne tro“, skrev Adjunkt Sick, „at de Klager, der føres over Fru Flor, er ugrundede eller overdrevne, men at de føres, er vist, og saadanne Klager, som udgaar fra selve Skolens Elever og drejer sig om deres personlige Forhold, deres Fornødenheder og Forplejning, er maaske de allerfarligste, fordi de lettest gaar over i de vel til dels velhavende Familier i Omegnen, hvortil Disciplene hører“. — Adjunkten i Odense havde intet personligt Kendskab til disse Forhold, han er kun et Ekko af Skau, og det kan her bemærkes, at dennes egen Broder, Peder Skau, der dengang var Elev i Rødding, senere med stor Forundring hørte denne Anklage og protesterede paa det heftigste.

For os har Flors Bedømmelse af Befolkningen størst Interesse og herom skriver Skau: „Jeg kom i Gaar hjem fra et Direktionsmøde i Rødding. I dette forefaldt der meget skarpe Diskussioner navnlig over Flors heftige Angreb paa Slesvigerne, der beroede ganske paa Ubekendtskab med de sande Forhold, en skæv Opfattelse af Bondens Karakter og en overspændt Fordring til det nationale Livs Virksomhed, der hørte mere hjemme i en Roman end i den virkelige Verden og findes intet Steds paa Jorden. Alle Lærerne og navnlig Dr. Poulsen optraadte paa det bestemteste imod Flor, saa han stod ganske alene med sin Mening, som han forsvarede med uforsvarligt og malhonnet Stiv-sind, og angreb som en fortvivlet enhver, der ikke sagde Ja og Amen. Der er end ikke Spor af Billighed i det, han sagde, og jeg kunde med al min formildende Tale næppe bringe Raseriet til at standse. Hans Nissen rejste vred bort, og Hertel og Schmidt aad Harmen i sig nærmest for Sagens Skyld.“

Dette turde være Bagvadskelse i bedste Form. Vi faar ikke at vide, hvad Flor har sagt; men vi ved, at Skau kunde være en højst upaalidelig Referent, at han partout vilde have Flor bort fra Nordslesvig, og at han selv gjorde sig skyldig i den Fejl, han i saa høj Grad bebrejder den anden. Ingen har nedrakkert sine Standsfæller som han. Skulde vi tro ham, var den daværende nordslesvigske Bondestand en elendig Slægt, „der æder, drikker, gør Børn og sover, der lader Verden jevne sig selv og overlader Resten til Flor, mig og Hans Nissen; deres djævelske Dovenskab, som Fanden selv skinbarligen holder vedlige og styrker, vil ødelægge alt!“

Flor kan næppe have brugt værre Mund, og Skau havde i

hvert Fald ingen Ret til Paatale; men dermed er der jo ikke afsagt nogen Dom. I de foreliggende Brevskaber taler Flor kun i almindelige Udtryk om sit Mismod. I den omtalte „Beretning“ skriver han, at han ikke kan meddele den fulde Sandhed om Højskolen; thi „den gode Sag vilde blive udsat for store Farer, hvis alt, hvad der er sandt, blev sagt; jeg kan kun love, at alt, hvad der bliver sagt, skal være sandt“. Samtidig skrev han til J. Wegener: „Vi er maaske de eneste, der ganske har tabt Illusionen om de slesvigske Forhold uden at tabe Kærligheden, og som har gjort sure og svære Erfaringer uden at have opgivet Haabet om Slesvigs Frelse og Modet at arbejde derpaa.“ Han klager over, at han ikke har et eneste Menneske at raadføre sig med. „En født Slesviger kan det ikke være, i det mindste har ingen af dem, jeg kender, Frihed nok til at kunne se deres egen ulykkelige Stilling . . . I Grunden har ingen af dem Begreb om, og naar et Par undtages, heller ingen Følelse af dansk Nationalitet. Og blandt mine egentlige Landsmænd er Sagen ikke bedre; thi at de alle straks bliver kede af Slesvigerne, saa snart de har kikket dem i Kortet, ligger i Grunden dog kun deri, at de ogsaa selv har tabt deres Nationalitet og Agtelse for sig selv, og det er overordentlig vanskeligt ikke at tabe Modet eller Maalet, naar man saaledes staar ene.“

Det er sandsynligt, at Flor har ladet sig henrive af sit Mismod og sin Iver, at han har talt Bitterheden frem og været Sandhedsvidne paa urette Tid og Sted. Fra anden Side vides, at der opstod „Pikanterier“ mellem ham og Hans Nissen og andre ledende Bønder, det stod maaske ogsaa i Forbindelse hermed, at Højskolens Venner blev en Sekt og ikke en Befolkning, om dette end havde langt dybere Grunde. De omtalte Rivninger var sandsynligvis medbestemmende, da Flor i Efteraaret 1846 opgav Posten som Forstænder, og Krarup og Poulsen søgte andre Stillinger. Fra November overtog Kand. Fr. Helweg Skolen, og da Gaarden, som omtalt, var blevet bortforpagtet og Elevernes Forplejning ordnet paa betryggende Maade, kunde Flor uden Bekymringer for Anstalten se Fremtiden i Møde. I Vinteren 1846—47 boede han som en Art Tilsynsmand paa Skolen uden at deltage i dens daglige Arbejde, og i det sidste Aar før Krigen opholdt han sig dels hos sin Familie i København, dels hos Koch i Haderslev.

Her maa dog endnu siges nogle Ord. Set fra et videre Synspunkt var Flors og Nordslesvigerernes Stilling til hinanden 1845—46 en interessant kulturhistorisk Situation. Den betegner det første Livtag mellem en Del af vor Almue og den nye Folkedannelse, der var i Færd med at arbejde sig frem: den Kamp mellem Aand og Bondefilisteri, der senere er ført ind i alle Landets Bygder. Foreløbig maatte den gæve Stridsmand for fri og

poetisk Danskhed vige, ikke alene fordi han savnede medfødt Samfølelse med Befolkningen, Taalmod, Erfaring og maaske ogsaa noget af det rette Greb paa Tingene, men lige saa meget, fordi den nordslesvigske Bondebefolkning endnu ikke var moden til at modtage den Dannelse, han vilde give den. I Samtiden opfattedes dette som et Nederlag for Flor; men vi, der kender de trange Veje, ad hvilke Folkedannelsen maatte arbejde sig frem i Almuekredse, og kan maale den Sum af Udholdenhed, Erfaring, Metode og Opdragelse, som det har kostet at føre Højskolesagen til Sejr, vil se med ganske anderledes milde Øjne paa Flors Kamp i Rødning. Han fik i Sandhed at vide, hvad det koster at skabe ny Aand, og hvilket Indskud af Mod og Tro, der maa til, for Dag ud og Dag ind at kæmpe med horisontløse Hjemmefødninger og materielle Stræbere, med Sløvsind og Ligegyldighed. Hans Dom over den nordslesvigske Befolkning var bitter og fremkom maaske i Utide, men var vel ikke ubegrundet. Naar han skrev, at den hverken havde Begreb om eller Følelse af dansk Nationalitet, kan dette tage sig ud som ren og skær Ubillighed; men man maa huske paa, hvad Flor forstod ved Nationalitet, og hvad Nordslesvigerne dengang var.

For Flor var „Nationalitet“ ikke blot den overfladiske Modsætning mellem Dansk og Tysk, men en Sum af Livsværdier, en Indleven i Folkets Dannelse. For en saadan Opfattelse var Nordslesvigerne dengang ikke nationale. De var etnografisk danske, i samme Forstand som Bladet er grønt og Himlen blaa, og de var politisk danske i Modsætning til Hjemmetyskerne, om man vil, paa ret overfladisk Vis Protestdanskere. Nationalbevægelsen havde endnu langt fra formaet at omdanne dem fra Almue til Folk, og det var netop paa dette Punkt, at Kampen stod mellem dem og Flor. Som Nordslesvigs Diktator havde han søgt at vejlede dem, og hans Maals Hellighed forsoner os selv med hans Fejlgreb.

Det hele ligger jo ikke saa særdeles langt tilbage. De ældste iblandt os Nordslesvigerne har kendt Flor og har levet sammen med, ja er blevet opdraget af de Mænd og Kvinder, som han bedømmer. Vore brave Fædre var gode danske Mænd, men kendte kun een Idealitet, som det kunde blive Pligt at ofre sig for, og det var den religiøse. De oversaa kun alt for meget det humant folkelige, og først senere Tidens Tilskikkelser og et Liv i Udlandighed og Nød har opdraget dem til ogsaa at give dette Plads i deres Liv. — Det er derfor egentlig ganske ørkesløst at strides om, hvem der havde Ret; thi Nordslesvigerne selv har givet Flor Ret i alle Maader. Da Adskillelsen kom, da saa meget visnede i de trange Vinterdage 1864 og i Aarene derefter, hævdede Flors „frie og poetiske Danskhed“ sig fornyet op over

Trængslerne og ildnede Folket ikke alene til Modstand imod Fremmedherredømmet, men ogsaa til en sand og kraftig Selvfornyelse i national-human Retning. Da var det atter hans Tanker og hans „Drenge“, der førte an i Kampen.

XIV.

Flensborg.

Om Flensborgs national-politiske Udvikling fra 1830—48 haves kun sparsomme Oplysninger. Byens ledende Mænd var Handelsherrer, Redere, Fabrikejere og Købmænd, der kun undtagelsesvis gav sig af med literær Syssel, der uden Sky bekendte sig til „de materielle Interesser“ og med en vis Ringeagt saa ned paa Teoretikere og „Ideologer“. Disse Købmænd-Politikere talte lidt, skrev mindre og fandt Bevægelsens Hovedlinier udtrykt i deres Handelsbøger og i Aarsudbyttets blanke Specier. Saa vidt jeg ved, har ingen af dem efterladt sig Memoirer eller Breve af nogen Betydning, og vil Historikeren danne sig et Billede af Stadens Liv, kan dette kun ske ved møjsommeligt at indsamle Træk for Træk fra samtidige Flyveskrifter og Aviser eller fra spredte Oplysninger omkring i den øvrige Literatur.

Af Sønderjyllands Byer har ingen saaledes været knyttet til danske Konger, dansk Politik og Handel som Flensborg. Trods alle ulykkelige Misgreb holdt vore forskellige Regeringer fast paa denne By. Beliggende midt i Hertugdømmet, lige langt fra Østersø og Vesterhav, fra Kongeaa og Ejder, danner den Landets Centrum og sikrede vor Kongemagt et Støttepunkt, som kun to Stormagters Ild og Sværd kunde fravriste den. Fra 1459 til 1864 har Byen delt vore Nederlag og Sejre, vore bitreste Ydmygelser og højeste Triumfer. Med Dygtighed har dens Handelsstand forstaaet at udnytte de Chancer, som vore Stats- og Handelsforhold bød den, og med beundringsværdig Fasthed har den formaaet at bære eller afbøde alle de Slag, som vor tragiske Statstilværelse har tilføjet den og os.

Efter 1776 var Flensborg en af de første Byer, der afkastede det Fattigdommens Aag, der hidtil havde hvilet over det ganske Land. Regeringens Neutralitetspolitik sikrede vor Handel Fordele som ingensinde før eller senere, og under Danebrog opførte københavnske og flensborgske Købmænd et Kapløb for egen Rigdom og Nationens Velstand og Lykke, der søger sin

Lige i vor Historie. Flensborg blev en Storhandelsby, der forsynede det halve Norden med Varer. I mindre end 30 Aar fordoblede den sin Tonnage mere end tre Gange, og 1806 havde Staden en Handelsflaade paa 270 Skibe med 15000 Læsters Bærevne. Denne Flaade var bygget paa egne Værfter, førtes af indfødte Skippere og havde en Besætning paa 2000 Mand. I eet Slægtled fordobledes Byens Folketal, Handelsherrerne byggede nye Gaarde eller udsmykkede de gamle, og anlagde herlige Haver og Alléer. Staden sprængte sine gamle, skinsygt bevogtede Grænser, og til alle Sider kravlede det nye Flensborg op ad Bakkerne for at faa Plads og Alburum. Sølvet gled i Strømme ind i Gavlhusenes snævre og mørke Kontorer. Der skabtes en Købmandsstand, hvis Forbindelser og Beregninger omfattede den halve Jord, og hvis Redelighed og Kraft gjorde det flensborgske Navn yndet overalt, hvor vor Vimpel viste sig.

I disse Velmagtsdage fødtes det Flensborg, som vore Fædre elskede saa højt, og som elskede os ikke mindre. Velstanden, Lykken og Hæderen bandt Flensborgernes Hjerter endnu fastere til den Kongemagt, der i sidste Instans var deres Rigdoms Kilde. Deres gamle Kongetroskab blev til Kongedyrkelse, og deres Bypatriotisme fandt Udtryk i Former, som vi nu maaske ser paa med et Smil, men derfor kan være lige ægte. De kunde ikke tænke sig et Flensborg uden en oldenborgsk Fyrste, og de var overbeviste om, at deres henrivende „Thalstadt“ var Rigets Navle. — Staden fik sin egen Kongedigter, sin Poeta laureatus, og, betegnende nok, denne Sanger var en Købmand. Han hed Andreas Peter Andresen, en anset og velstaaende Mand, der døde som Borgmester. Han var vel neppe nogen stor Digter, men havde Formsans og forstod at give Naturstemninger et smukt og kraftigt Udtryk. Han var Lejlighedsdigter og Borgersanger, og Byens henrivende Havn har han besunget i Verslinier, der vil erindres saa længe Flensborg er til. I mere end en Menneskealder beherskede han Borgerstandens patriotiske Livsytringer, og uagtet Staden allerede havde een kongelig Æresgarde, den saakaldte røde Hestgarde eller Frederiksgarde, hvis egentlige Grundlægger Frans Böckmann var, oprettede Andresen 1799 den grønne Fodgarde eller Christiansgarden for at kunne fejre Kongens Nærværelse og Dynastiets Mærkedage med forhøjet Glans. Andresen var Chef og for at faa et Indtryk af Stadens patriotiske Stemninger, maa man læse hans versificerede Taler til denne Garde. I Digterens Øjne er Christian VII en Barmhertighedens, Fredens og Frihedens Cherub, Kronprins Frederik er „Skytsgud for de danske Provinser“, og Kronprinsesse Marie „en Fe“, der forvandler Dan og Nora til et Elysium.

Wo lebt ein Volk so still beglückt,
 so fessellos und ungedrückt
 und so geschützt von Landpanier
 als Danien — als Brüder wir?
 Und das hat Friederich gethan
 auf seiner Weisheit fester Bahn!

— — —

Borgmester Andresen sang disse Følelser ind i den ganske Stad, og de var varme og stærke nok til at overleve de frygtelige Ulykker, som kort efter styrtede ned over den. Det var ogsaa dem, Prof. Chr. Paulsen tog med sig som Barndoms minder, da han 12 Aar gammel forlod sin Fødeby, og igennem ham blev de de første Spirer til den dansk-slesvigske Vækkelse.

Krigen 1807—14 traf Flensborgs Handel og Velstand paa det haardeste. Dens Handelsflaade blev næsten tilintetgjort, de kongerigske Betalingsstandsninger og Værdiløsheden af vore Papirspenge voldte uhyre Tab, og Norges Afstaaelse til Sverige berøvede Byen dens vigtigste Marked. Korn- og Brændevins-eksporten paa Norge hørte helt op, alle større Handelsforetagender døde hen; Fragtfarten og Skibsbyggeriet standsede, og selv efter Fredsslutningen sank Byens Hypoteker dybere, end den værste Sortseer kunde have forudsagt. Kun i ganske enkelte Familier lykkedes det at bevare en Del af den svundne Tids Rigdom.

Men i Flensborg taber man ikke let Modet. Adskillige af de sønderrevne Traade knyttedes atter, og for de Handelsveje, der uigenkaldelig var spærret, søgtes med vanlig Iver Erstatning i nye. Blikket gik atter imod Nord. I Kongeriget, paa Island og Grønland og særlig paa vore vestindiske Øer opdagede det spejdende Øje nye Handelsmuligheder, der maatte prøves.

Omkring Midten af det 18. Aarhundrede kom en fattig Bondesøn, Andreas Christiansen, født i Ellum ved Løgumkloster, til Flensborg og grundlagde Byens største Handelshus. Hans Skibe undgik heldig de engelske Kapere, ligeledes bevarede hans vestindiske Faktorier, og efter Fredsslutningen 1814 genoptog hans Arvinger den gamle Virksomhed med Held. Til Firmaet støttede sig to yngre Slægtninge: Sukkerraffinadør Peter Nielsen og Købmand, senere titulær Agent Heinrich Carstensen Jensen, der i de følgende Aartier svang sig op til Byens ledende Mænd. De var begge af dansk Afstamning og kun et Par af de mange Nordslesvigere, der har fundet en større Virksomhed og øvet Indflydelse i Flensborg. Peter Nielsen, af gammel Sømandsæt, var født i Emmerlev Sogn ved Højer, og da hans Fader døde tidlig, anbragte hans Morbroder Andreas Christiansen ham som Skibsdreng paa en af sine Vestindiefarere. Allerede før sin Konfirmation havde han gjort tre Togter over Atlanterhavet, som 21aarig førte han et af Morbroderens Fregat-

skibe, og før han 1810 nedsatte sig som Raffinadør og Reder i Flensborg, havde han gjort en Snes Rejser til vore fjærne Bilande. Han var en haardfør og djærv Sømandsnatur, der altid gik efter sin egen Næse, men ikke brød sig stort om at belægge sine Ord. Ikke desmindre valgtes han 1832 til Byens Raadmand og 1838 ved et Suppleringsvalg til Stænderdeputeret. H. C. Jensen var 10 Aar yngre, født i Flensborg i en dansk-talende Familie, indflyttet fra Dollerup Skov i Angel. Efter at have lært Handelen grundlagde han 1810 en Købmandsforretning i Byen og giftede sig med en Datter af Andreas Christiansen. Han og Nielsen var saaledes knyttet til hinanden ved nære Familiebaand og arbejdede stadig sammen, men var forøvrigt højst forskellige i Karakter og Evner. Den smidige, veltalende og kavalmæssige Jensen overfløjede hurtig sin ældre Handelsbroder, blev Borgerrepræsentant, Oldemand i Bykollegiet, Agent, Medlem af „de ansete Mænds Forsamling“, Raadmand og Stænderdeputeret 1834. Samtidig udfoldede han en betydelig Virksomhed som Storhandler, Reder og Hvalfanger og svang sig længe før 1848 op til Byens første Mand.

Ved Siden af disse fandtes selvfølgelig mange andre Handelsehuse (Fedder Momsen, H. P. Schmidt, J. P. Schmidt, Boysen, Lorenzen & Gørresen osv.); men alle arbejdede i de samme Felter, og de fleste havde Faktorier eller Kontorer paa vore vestindiske Øer. I Aarene 1838 og 39 indkom fra Øerne til Flensborg 117 Skibe med 18 Mill. Pund Raasukker, o. 600,000 Tønder Rum samt andre tropiske Produkter. Denne Indførsel fortsattes uforstyrret op til Krigen. I Tyverne indledede H. C. Jensen Fangstrejser til Ishavet, i de følgende Aartier sendte Staden hvert Foraar en lille Flaade paa Hval- og Robbefangst til de grønlandske Have, og enkelte Skibe vovede sig endogaa ned i de australske Farvande. Flensborgske Skibe gik i direkte Fart paa Brasilien og Nordamerika, og 1845 udrustede Andr. Christiansen jun. sin første Ostindiefarer. Indførselen bestod hovedsagelig i koloniale Raastoffer: Sukker, Rum, Ris, Tobak, Kaffe, Farvestoffer m. m., og til disse Varers Forædling anlagdes betydelige Virksomheder i Hjemmet, særlig Sukkerraffinaderier, Sprit- og Tobaksfabriker, Trankogier, Ris- og Oliemøller. Byen kom atter i Vækst, Møllerne snurrede atter rundt paa dens Skrænter og vidnede om Liv og Virksomhed, den hjemlige Fragtfart fyldte Havnen med Skuder og Skibe, og støttet hertil florerede Smaahandelen og Haandværket. I Midten af Fyrrerne havde Flensborg 15,000 Indbyggere og var langt forud for alle kongerigske Provinsbyer. Den var et provinsielt Handelscentrum af Rang og forsynede ikke alene sit egentlige Opland fra Ejderen til Kongeaaen med Kolonialvarer, men delvis ogsaa Kongeriget. Derimod laa Holsten uden for dens Omsæt-

ningsomraade. Syd fra mødte Byen en uovervindelig Konkurrence fra Hamborg-Altona, og den maatte kæmpe haardt for at hævde sig.

Denne Handelssituation bestemte delvis Byens politiske Holdning efter 1830. Den var henvist til Danmark-Slesvig og krævede Helstaten bevaret. Ethvert Skridt længere imod Syd og ethvert Skridt længere imod Nord — skrev Peter Nielsen — bringer os kun Ødelæggelse. For disse Handelsherrer var den slesvig-holstenske Separatisme en modbydelig Vædske, som de straks spyttede ud og helst skyllede efter med en Slurk god vestindisk Rum. I Efteraaret 1830 kom Uwe Jens Lornsen allerførst til Flensborg for at vinde Tilhængere i Handelsstanden; men H. C. Jensen afviste ham øjeblikkelig, andre skød sig ind under Magistratens Afgørelse, og Frihedsmanden maatte forlade Byen i en ret nedtrykt Sindsstemning. Senere fandt hans Ideer dog Vej til dens yngre Mænd. Ligesom Fr. Fischer og P. C. Koch for et Øjeblik paavirkedes af Julirevolutionens Rørelser, og ligesom H. Kopperholdt i Aabenraa og P. Hiort Lorenzen i Haderslev helt betoges af den slesvig-holstenske Liberalisme, saaledes opstod der ogsaa et slesvig-holstensk Parti i Flensborg. Sjælen i dette var Advokat Jürgen Bremer, født i det nærliggende Adelby, og til ham sluttede sig en Række yngre Købmænd, særlig J. W. Jochimsen og C. Schwensen, nære Venner af P. Hiort Lorenzen. De hørte med til „de to hundrede“, der bar Frihedens Sag i Schleswig-Holstein, og i Forening med Bremer grundlagde de 1835 Borgerforeningen som en Planteskole for de nye Tanker. Efter Tronskiftet 1839 indsendte de en Adresse til den nye Konge med Bøn om en slesvig-holstensk Forfatning som den norske; denne Adresse var forsynet med 400 Underskrifter, og Stemningen i Byen synes at have svaret hertil. P. C. Koch beklagede bittert, at hans „Dannevirke“ skulde trykkes i den flensborgske Løvekule, og A. Kastrup skrev samtidig, at det for en dansk Mand „næsten ej var til at være i Byen“.

Men Førerne tænkte anderledes. Allerede 1838, længe før de nordslesvigske Bønder, ja endogsaa før end Flor og Koch havde udrustet „Dannevirke“ til Kamp imod Skuden „Schleswig-Holstein“, protesterede de flensborgske Stændermænd, H. C. Jensen og P. Nielsen, imod Hertugdømmernes statsretlige Forening. En forenet slesvig-holstensk Landdag vilde ikke afgive noget Værn for deres Handelsinteresser, den vilde tvært imod skille Flensborg fra dets Hovedmarked og gøre dem endnu mere afhængig af Hamburg. De var nok frisindede Mænd og vilde bekæmpe enhver uberettiget „Danisme“, men Helstaten skulde bevares i nedarvet Form. — Deres Optræden vakte stor Forargelse i den liberale Lejr. Stadens Borgerrepræsentation sendte dem en misbilligende Erklæring, de angrebes tillige heftigt i

Pressen, og i Byen selv kæmpedes der haardt mellem Fædre og Sønner. Men Stillingen klarede hurtigt. Den augustenborgske Hertugs Tronkrav, en nordalbingisk Smaaafyrste i Lommen paa Preussen og en Indlemmelse i det tyske Forbund og i Toldunionen indgød kun Afsky, og da Borgerskabets liberale Anførere, Købmændene Jochimsen og Schwensen fulgte P. Hiort Lorenzen i hans Omsving til dansk Side, tabte Schleswig-Holsteinismen sit egentlige Fodfæste i Byen. Jürgen Bremer mødte Modstand, Borgerforeningen erobrede af Borgerne selv og gjordes til Midtpunkt for flensborgsk „Enighed og Glæde“, og ved den endelige Styrkeprøve, ved Stændervalget i Januar 1841, genvalgte Jensen og Nielsen med overvældende Flertal, Bremer naaede end ikke at blive Stedfortræder.

Kort efter holdtes et stort og brusende Gilde for de genvalgte Deputerede, og dette formede sig som en afgørende Demonstration imod de „antinationale, slesvig-holstenske Deklamationer.“ Med stor Styrke erklærede P. Nielsen, at han saa rent praktisk paa Stillingen, og at han virkede for det, han forstod sig paa, for Flensborgs materielle Interesser, der ikke kunde fremmes „fra det fortærende Syden“, men alene ved direkte Omsætning med Norden, Østen og Vesten, og en anden Taler karakteriserede Slesvig-Holsteinismen som uægte Smuglergods, indbragt i Handelsstaden Flensborg. Men der lød ogsaa andre Toner. En Advokat udbragte med „glødende Begejstring“ et Leve for det tyske Sprog, for den ophøjede tyske Jomfru, der taler med tordnende Kraft og melodisk Fylde og er hellig som Fædrelandet. Og en Læge fremsatte endnu mærkeligere Ytringer. Ingen Flensborger, sagde han, vil lade sig forvirre af de slesvig-holstenske Lærdomme eller lade sig blænde af den danske Propagandas Luftspejlinger. Vi har indsuget vor hjemlige Nationalitet med Modermjælken. Vi taler vort tyske Sprog og besjæles af tysk Aand uden derfor at lade os indføje i Holsten som et Biland. Under stort Bifald udbragte han et Leve for „Schleswigs Nationalitet“ og Selvstændighed.

Ogsaa Flensborgerne vilde forblive Slesvigere. Ogsaa de vilde, ligesom Ketil Ukristen, forblive i Højen, i det nedarvede, uden at tage afgørende Parti for eller imod de Ideer, der sønderled Samfundet. Dette var baade umuligt og urimeligt. I den loyale og halvtyske By viste sig samtidig nye Strømninger, som snart fik Magt. Midt i Trediverne havde to yngre, danskfødte Mænd, Købmand Chr. Hansen jun. og Typograf A. Kastrup anlagt et Bogtrykkeri i Hjulmager J. Kruses Ejendom paa Byens Nørregade og skabt et nyt Centrum for Bevægelse og Uro. Hos Kastrup tryktes „Dannevirke“ 1838—39, hos ham færdedes Herredsfoged v. Wimpffen ud og ind for at tilse Bladet, ogsaa Prof. Flor indfandt sig af og til og knyttede som sædvanlig For-

bindelse med Mænd, der havde noget paa Sinde. Hvor stor hans Indflydelse har været, maa foreløbig staa hen; men sikkert er det, at Chr. Hansen snart udfoldede en frugtbar Forfattervirksomhed i dansk Retning, at Kastrup grundlagde en dansksindet Avis, og at Kruse viede sit Liv til „Troskabens Befæstelse og Danskhedens Udbredelse i Flensborg.“

Med Januar 1840 udkom „Flensburger Zeitung“, et Ugeblad for Handel, Værkflid og almennyttige Meddelelser. Det var et lige saa skrøbeligt og lige saa dristigt Foretagende som „Dannevirke“ og „Aabenraa Ugeblad“. Udgifveren, A. Kastrup, var en jævn Haandværker uden Driftskapital, uden journalistiske Evner, end ikke i Stand til at skrive korrekt Tysk, og paa et dansk Blad kunde der ikke tænkes. Hans Bevilling gav ham kun Ret til at udgive et Handelsblad, ikke en fuldstændig Avis, og han maatte hverken optage politiske Efterretninger eller almindelige Avertissementer. Heller ikke havde han de ældre Blades Portolettelser, og hans Virkekreds var derfor indskrænket til Flensborg og nærmeste Omegn. Til at begynde med indeholdt Bladet da heller ikke andet end merkantile Afhandlinger, Skibslistes, Torvepriser og Bøsefterretninger. Paa saadanne Vilkaar kunde intet Blad bestaa; i stadig Kamp med Byens Politimester og Censor udvidede Kastrup sine Efterretninger og fandt varm Støtte fra dansk Side. Den utrættelige Dr. Claus Manicus i Ekernførde skrev de fleste af Bladets ledende Artikler, Advokat Blaunfeldt og Chr. Hansen var ligeledes Medarbejdere, Konrektor Francke, Flors ældste Ven i Flensborg, tilsaa og rettede Sproget, og i hvert Fald en Del af Handelsstanden støttede Bladet. Alligevel kæmpede Kastrup med Nød og Fattigdom. I August 1841 skrev Peter Nielsen til Flor: Vor fælles Ven, Hr. Kastrup, har sat mig i stor Bekymring ved at meddele mig, at „Flensb. Zeit.“ maa gaa ind til Mikkelsdag paa Grund af de Tab, han lider ved Udgivelsen, og de store Indskrænkninger, hvorunder han arbejder. Bladet har stor Indflydelse paa Stemningen og Retningen her i Byen; i Virkeligheden er det det eneste Blad, der har „den rette Tendens for Hans kgl. Maj.s Lande“ og fortjener de mest uindskrænkede Privilegier, men de har ikke været til at naa — og han beder derfor Flor om at udvirke saadanne. Han tilføjer: „Skulde „Flensb. Zeit.“ virkelig gaa ind, saa gruer mig for, hvad der skal blive af vor By og Hertugdømmet Slesvig. Naar Stændertiden kommer, hvem vover da (idet mindste jeg ikke) at træde op imod den Ild og Gift, som spys ud af alle Aabninger — naar der ikke gives et Blad, som refererer Sandheden og yder Bistand.“ — Det lykkedes hverken Flor eller P. Nielsen at overvinde Kongens Ligeegyldighed, og under store Trængsler kæmpede „Flensb. Zeit.“ sig frem som Hovedorgan

for Helstatens Opretholdelse og Danskhedens Bevarelse i Mellem-slesvig.

Med Tiden skulde Hjulmager J. Kruses Forsøg paa at op-danske Flensborg faa en lignende Betydning. Det er vanskeligt at udtale sig om det danske Sprogs Stilling i Byen i Slægtledet efter 1820, fordi alle nøjagtige Oplysninger savnes. C. Danckwerth meddeler, at paa hans Tid, 1652, var Dansk endnu Byens fremherskende Omgangssprog; men det trængtes senere tilbage af Plattysk. Da Christ. Paulsen 1810 forlod sin Fødeby og sit tysktalende Hjem, havde han lært Dansk paa Gaden og tilegnet sig „Sømandens og de lavere Folkeklassers Maal“, og vel siger Biskop Martensen i sine Erindringer, at Plattysk 1817 var det almindelige Omgangssprog selv i „Norden“; men han oplyser tillige, at hans egen Familie var tvesproget; hans Moder kunde tale Dansk, og hans Fader og Mormoder benyttede det gerne. Advokat Blaunfeldt, der levede i Flensborg fra 1833 til 48, paa-staar, at en nøjere Undersøgelse vilde have godtgjort, at de to Trediedele af Flensborgs Indbyggere dengang kunde tale Dansk, og selv om hans Opgivelse skulde være en Smule tendentiøs, taler dog alt for, at Sproget ikke kunde have lagt afgørende Hindringer i Vejen for en dansk Vækkelse.

En saadan var Kruses Maal. Med ham fødtes et nyt Begreb, han var „Süddäne“, og selv om Ordet ikke nu har nogen rigtig Klang i vore Ører og minder om den nord-slesvigske Parallel: Hjemmetyskereren, hvilede Bevægelsen dog paa historiske og kulturelle Forudsætninger, som ingen kan underkende. Kruse var født i Ekernefærde og havde faaet sin første Uddannelse i Datidens tarvelige Almueskole. Senere havde han færdedes som rejsende Haandværkssvend i Udlandet, og i sin Ungdom synes han ingensinde at være kommet i Forbindelse med dansk Aandsliv; han kunde end ikke vort Sprog og lærte ingensinde at tale det korrekt. Alligevel følte han sig ikke alene som dansk Statsundersaat, men som dansk. 1833 nedsatte han sig i Flensborg, og da han havde de personlige Egenskaber, som denne By særlig ynder: en djærv Ærlighed, et altid slagfærdigt Vid og en stor Sum af munter Livsglæde, blev han hurtig den ledende Mand i Flensborgs lavere Middelstand. Betegnende nok var hans første offentlige Fremtræden knyttet til Genvækkelsen af de gamle flensborgske Sct. Knuds og Sct. Johannis Gilder. Derved greb han tilbage helt forbi den særlig slesvigske Udvikling og fornyede Erindringen om det oprindeligt fælles danske. Sct. Knuds Gilde var forlængst hensovet og Sct. Johannis Gildet talte kun 7 Medlemmer; men ikke desmindre organiserede Kruse et nyt „Sct. Knuds Gilde zu Sct. Johannis“, sandsynligvis 1840. Ved næste Aars Skyttefest holdt Kruse som Oldermann en historisk-poetisk Tale med Sange, der ikke alene er mærkelige og

snurrige, men ogsaa maa have overrasket Brødrene. Hjulmageren tumler med vore gamle Konger og Helte paa en meget frimodig, sommetider ogsaa paa en ret uforstaaelig Maade. Hele Digtet igennem hagler og sner det med Hjalter og Signer, Dan'er og Rolfer, Knytlinger, Skjoldunger og Oldenborgere. Det er ganske usandsynligt, at Kruse selv har skrevet Versene. 1837 udgav Konrektor Francke et nordisk Digt: „Der Skalde“, som i mange Henseender minder om Talen, og det kan maaske antages, at han har hjulpet Oldermanden med det mytologisk-historiske Billedsprog.

Kruse var tilvisse lige saa kongeligsindet som A. P. Andresen, men han besynger ikke blot Kongens Danmark, det er det danske Folk og dets Eje, der staar for den nye Sangers Blik:

Dänemark! Vaterland! Brudervolk schwört,
Weltall es hört:
Liebe — Dir! fortan in Glückszeit und Noth,
Liebe — Dir! gilt's auch auf Leben und Tot!
Dänemark! Vaterland! uralter Leu!
Hehr, stark und treu —
Skalden einst sangen des Heldenvolks Muth,
Rühmlichst noch floss jüngst Altdanias Bluth!

Foreløbig fandt Kruse kun Tilslutning hos Menigmand. Magistrat og Byraad saa med Mishag paa disse nye Tilkendegivelser, Gildet kaldtes spotvis „Knippelkoret“, og da det 1843 ansøgte Kong Christ. VIII om at faa en ny kongelig Fane, fik det selvfølgelig Afslag. Denne Uvillie afvæbnede dog ikke Kruse. En af hans senere Medarbejdere fortæller om ham, at han var i Stand til at „gennembyrde Mure og omstyrte Befæstninger“ — maaske ikke for stor en Ros; i hvert Fald forstod han at rejse Mure. Hos nogle af Byens Rigmænd skaffede han Midler til at opføre et nyt Gildehus, Sct. Knuds Borg (i den nuværende Waitzgade) — „et nyt Vidnesbyrd om“, siger „Flensb. Zeit.“, „hvad god Villie og inderlig Sammenhold mellem et ringe Antal vakre Mænd formaar.“ I Juni 1844 kunde Gildet fejre sin Aarsfest i det nye Hjem og naaede hurtig Anseelse. Da Brødrene havde Ret til at bære Vaaben og Uniform, søgte Byens „Lieder-tafel“ at erobre det, men afvistes med Fasthed. 1846 overrakte Brødrene Kruse en Æressabel for hans alt udførte Bedrifter, og i hans Svartale lød atter krigerske Ord, møntet paa „Rettens og Sandhedens Fjender“, der ikke forfejlede sin Adresse. Da Kong Christian atter besøgte Byen, tiltrak Gildet sig hans Opmærksomhed, og Brødrene havde den Dristighed at gøre omkring, i det Øjeblik Prins-Statholderen passerede forbi deres Rækker. Efter Krigen fik Gildet stor Betydning, og da arbejdede Kruse med en endnu større Iver paa at grundlægge en dansk Frimenighed og en dansk Borgerskole i Flensborg.

Hans Virksomhed beviste, at de sproglige Forskelligheder dengang ikke dannede nogen uoverstigelig Skranke for en national Genfødelse i Mellemslesvig, at dansk Friheds- og Lighedsaand, dansk Aandsliv og Kultur kunde have fundet Vej til denne Befolkning uden just at være ledsaget af de Sprogreskripter, som senere blev paatvunget den og standsede Udviklingen, hvor de indførtes.

I Begyndelsen af Fyrerne maatte Flensborg tage Stilling til nye Spørgsmaal, der i høj Grad berørte Byens materielle Interesser og forrykkede de tilvante Synsmaader. Altona-Kiel Jernbanen var under Bygning, og det kunde forudses, at en Længdebane snart vilde forbinde Hamburg med de østslesvigske Købstæder. Denne Udsigt tiltalte ikke den flensborgske Handelsstand. Christ. Hansen udkastede en Plan til en slesvigsk Tværbane Flensborg-Husum, der i Forbindelse med et Havneanlæg ved Heverstrømmen skulde sætte Flensborg i direkte Forbindelse med England. Da der dengang ikke fandtes nogen Vestkysthavn fra Skagen til Elben, rørte hans Forslag ved store Fremtidsmuligheder og fandt Tilslutning i Flensborg. Kun ved dette Anlæg kunde Byen formentlig bevare og udvide sin Handel og væрге sig imod Hamburgs Konkurrence, og lige op til Krigen 1848 førtes en forbitret Pennefejde om Længdebane og Tværbane, hin støttet af Tyskerne, denne af Danskerne.

Et andet rent praktisk Spørgsmaal havde samme Virkning. Flensborg savnede en Bank, en Børssal og en betryggende Vekselsordning til Støtte for den daglige Omsætning. Som Formand for Byens Handelsforening henvendte Agent H. C. Jensen sig til Regeringen for at faa anlagt en flensborgsk Filial af Nationalbanken tilligemed lovhjemlede Vekselsforhold. Hertil var der i og for sig intet at sige. Nationalbanken var et Rigsinstitut, dens Octroi berettigede den til at anlægge Filialer ogsaa i Hertugdømmerne, og disse havde deltaget i de Bankheftelser, hvorpaa dens Kredit beroede; men en flensborgsk Filial vilde være et nyt og mægtigt Baand mellem Slesvig og Kongeriget, og Slesvig-Holstenerne aabnede derfor ikke alene en heftig Kamp imod samme, men søgte tillige at grundlægge en selvstændig Lands- og Seddelbank, der skulde gøre Hertugdømmerne uafhængige af Rigets Pengevæsen. Der rejstes en voldsom Agitation, særlig af Landinspektør Tiedemann, som tillige fremkom med Beskyldninger om, at Kongeriget udsugede Hertugdømmerne gennem Skatter og Afgifter. Landet opreves af Stridigheder om „Prægravation“, om Filial- og Landsbank, om Rigsmønt og Kurant. Forvirringen trængte til sidst ind i enhver Butik og truede med at besværliggøre den daglige Omsætning.

1841 havde Flensborg endnu fastholdt sin politiske Mellemsstilling. Byen var slesvigsksindet og kongeligsindet, eller, som

det hed sig, statsborgerligsindet, og byggede paa en schleswigs Nationalitet, som desværre ikke var til. Efter Stændervalget i det nævnte Aar lovede H. C. Jensen og P. Nielsen at bekæmpe — „gleich kräftig, gleich bietet“ — baade Slesvig-Holstenismen og „Danismen“, hvor denne skulde vove sig ud over sit eget Omraade. Ud fra det samme Synspunkt havde de i tidligere Diæter fraraadet Stændernes Forening til en fælles Landdag og stemt for dansk Øvrighedssprog i Nordslesvig; men i Samlingen 1842 faldt det ulige vanskeligere at finde et slesvigsk Mellempunkt. Slesvig-Holstenerne gik nu angrebsvis frem imod Flensborgs egne Planer, ikke alene imod Filialbank og Tværbane, men endogsaa imod Byens ældgamle Handelsflag, Danebrog, der søgtes fortrængt, overøstes med Haan og skildredes som en „Butterbrodsfahne“. De to Stændermænd værgede for sig efter Evne, men trængtes mere og mere bort fra den slesvigske Margen, hvorpaa de mente at staa, og saa kom til sidst den store Orkan omkring P. Hiort Lorenzens danske Tale. Den var H. C. Jensen for meget. Han var en tyskdannet Mand, en sindig Politiker, der kunde forsvare en Sag med Forstand, en Mæglernatur, der ønskede at behage til begge Sider, og naar det rigtig kneb, kunde lade sig drive ud paa Randen af Vendekaaberi. Den Slags Mænd har fine Næser, og Agenten vejrede, at den haderslevske Stormbuk vilde møde Uvillie lige op til allerhøjeste Sted. Ligesom en bekendt Vikingeskikkelse vilde han nok kæmpe, men kun saa længe han saa Kongens Vimpel foran sig. Hiort Lorenzen havde ikke krævet nogen uberegtiget Danisme, men alligevel forlod Jensen ham, fremkom med et betydningsløst Mæglingsforslag og forblev i Kulisserne.

Peter Nielsen led ikke under den Art Anfægtelser. Han var en jævn Mand uden oratoriske Evner og boglig Dannelse, men ogsaa uden Svaghed og Svig. Advokat Blaunfeldt siger om de to Mænd, at alle de fortræffelige Egenskaber, Agent Jensen var i Besiddelse af, manglede P. Nielsen, og alle de fortræffelige Egenskaber, denne sad inde med, savnede hin. „Vilde P. Nielsen udrette noget, gik han lige løs paa Maalet og kastede alt til Side, følgende Valgsproget: den lige Vej er den korteste. Han var, for at bruge et Billede, en Granitblok, der i sit indre skjulte en Brillant, og hvor der er Tale om ægte dansksindede Mænd i Slesvig, om uforfærdede Kæmpere for Danskhedens og det danske Sprogs Bevarelse, eller om djærve Modstandere imod Slesvig-Holstenerne, der bør P. Nielsens Navn aldrig savnes.“ — Fra sin Barndom havde han tænkt og følt som dansk Nordslesviger, og fra det Øjeblik, P. Hiort Lorenzen brød den tyske Fortryllelse, stod han urokkelig ved hans Side og skaffede ham den første, allermest nødvendige Støtte i Landsdelens Hovedby, Flensborg. I et Foretræde, han havde hos Kongen om den sles-

vigske Jernbanesag, forefaldt følgende Samtale: „Hvad siger Hr. Senatoren om en Længdebane?“ — „Jeg siger: Gud bevare os for en Længdebane!“ — „Ja, men vil De da have os helt afspærret fra Tyskland?“ — „Ja, gid jeg kunde! Jeg vilde opføre en kinesisk Mur langs den tyske Grænse og beskytte den med et Ildsvælg, som aldrig skulde slukkes!“ —

De to Stændermænds Veje skiltes dog ikke. De afveg mere i Karakter end i Overbevisning, ogsaa fremtidig beholdt de fælles Maal og fælles Fjender og repræsenterede hver for sig det Flensborg, som nu begyndte at tage Skikkelse: det dansksindede Norden og det loyale, tyskfarvede Syden. Medens Borgerstanden i de slesvigske Smaabyer lod sig beherske af tyske Embedsmænd og Akademikere, havde den flensborgske Handelsstand altid set dem over Hovedet, og da disse Akademikere nu søgte at trykke Flensborg ned til en hamburgsk Speditionsplads i en Afkrøg ved Østersøen, fyldtes Byen af Uvillie imod „Ideologerne“. „Die Gelehrten — die Verkehrten!“ Alt, hvad vi vil, hed det i flensborgske Flyveskrifter og Avisartikler, modarbejdes af dette statsopløsende Parti: Vore Jernbaner, vor Bank, vor Mønt, vor Havn, vort ældgamle Handelsflag, vor Handelsforening, vor Avis, vore vestindiske Foretagender, vore Forbindelser imod Vest, vor Omsætning paa Kongeriget, hele vort Erhvervsliv. Vi skildres som en Flok Handelsjøder, der ikke kender anden Gud end „de materielle Interesser“ og er dansksindede alene, fordi vi drager Fordel af Handelen paa Kongeriget! Og Slesvig-Holstenernes Bestræbelser skulde tiltale os! For deres Drømmerier om et mægtigt og enigt Tyskland skulde vi lade os trykke ned til Kræmmere og Høkere! Spørg vore Redere! vore Raffinadører, vore Oliemøller og Tobaksfabriker! End ikke ved sit 100aarige Jubilæum vil Staten Schleswig-Holstein finde Tilslutning i Flensborg! —

Under sin Sommerrejse 1843 førtes Kongen ind i den luende Strid. Byen modtog ham demonstrativt med en dansk Velkomsttale, med Illumination, Fakkeltog og Fester, og da han, forstaaende og huldsalig som altid, syntes at gaa ind paa dens Ønsker, kendte Jubelen ingen Grænser. Men selvfølgelig kunde han saa ikke tilfredsstille Slesvig-Holstenerne. Deputationer fra 10 slesvigske Købstæder indfandt sig hos ham for at aflevere fanatiske Protester imod den flensborgske Filialbank og Vekselordning, og dem svarede han, at Sagen var grundig overvejet i Statsraadet, at Flensborg selv havde ansøgt om begge Dele, at et kongeligt Løfte ikke kunde tages tilbage, og at det jo forøvrigt stod enhver frit for, om han vilde gøre Forretning med Banken eller ikke. — Den slesvig-holstenske Landsbank nægtedes kongelig Bevilling, Tiedemann maatte nøjes med at

anlægge en almindelig Bankierforretning i Byen, og den 1. Maj 1844 traadte Filialbanken i Virksomhed.

Flensborgernes Sejr hidsede Modstanderne op til endnu mere udfordrende Skridt. Den „gesinnungslose“ By skulde udsultes. I omtrent alle slesvigske Købstæder oprettedes Foreninger for at boykotte dens Handel og Bank; Landbefolkningen søgtes bevæget til ikke at gøre Forretninger i Staden, og selv en Del haderslevske Sognefogeder afgav taabelige Erklæringer om, at de ikke vilde indlade sig med Filialbanken eller modtage dens Sedler. Dette var til at le ad. I Aaret 1845 gav Banken et Nettooverskud paa o. 30,000 Kr., medens Aktionærerne i Tiedemanns Forretning maatte tage til Takke med 3% Udbytte. Men Modstanderne nøjedes end ikke med disse Nederlag. Advokat Beseler udtalte ved en offentlig Fest, at Handelsforeningens Formand, Agent H. C. Jensen, havde handlet som en Forræder imod sit Lands Interesse, fik en Fornærmelsesproces paa Halsen og tabte den. Jürgen Bremer skrev i en Avis, at samme Jensen stod ene, uden Støtte i det egentlige Borgerskab, og at de faa, der fulgte ham, ikke havde nogen selvstændig Mening; over halvfjerde hundrede Købmænd og Næringsdrivende erklærede herimod, at de i højeste Grad paaskønnede hans Virksomhed, og Borgerskabet hyldede ham med Fakkeltog og begejstrede Taler.

I Efteraaret 1844 traadte den dansk-tyske Strid ind i en ny Fase. Arvefølgespørgsmaalet skødes i Forgrunden, og her var Flensborgs Stilling paa Forhaand givet. „Wi wünschen un haaben, dat Dannemark un de Hertugdömer mögen tosamen bliven ewig un ungedeeft — un darop lat uns de gesammte Staat en Hoch bringen!“ — Endnu inden Aarets Udgang, forud for alle andre, sendte 266 flensborgske Borgere Kongen en Adresse med Protest imod Statens Udstykning. I Monarkens Visdom og Ret-sind fandt de den bedste Borgen for, at „Hertugdømmernes hidtilværende Selvstændighed“ maatte blive bevaret, og de imødesaa en kongelig Erklæring om Helstatens Opretholdelse. Denne kom med det aabne Brev af 8. Juli 1846, og da Kongen kort efter besøgte Byen, blev han mødt med en Folkehyldest, som ellers ikke plejede at ledsage hans Handlinger.

Da havde det dansksindede eller loyale Parti forlængst erobret Byens offentlige Mening. Kun i „Harmonien“, en fornem Klub paa 120 Medlemmer, kunde danske og tyske endnu færdes neutralt Side om Side. H. C. Jensen var stadig Formand for Handelsforeningen, P. Nielsen og Dr. J. F. Duseberg ledede Borgerforeningen, Andreas Christiansen var Chef for Christiansgarden, Købmand J. R. Hansen og Advokat Blaunfeldt for Frederiksgarden, J. Kruse for Sct. Knuds Gilde, og Købmand Jochimsen valgtes til Oldermænd for det store Sct. Nicolai Skyttegilde. Skipper-

lauget afviste med Foragt enhver slesvig-holstensk Tilnærmelse, og en loyal Sangforening konkurrerede med Jürgen Bremers „Liedertafel“. Det livlige Røre havde fremmet Byens muntre Selskabelighed. Klub- og Foreningslivet med Taler, Sang og Skaaler florerede som i Rahbeks København 30 Aar tidligere; Førerne hædredes med Fakkeltog og Serenader. Borgerforeningen og Gildehusene smykkedes med Kongebuster og Dannebrogflag. Nationalsangene lød ved alle passende Lejligheder, og Grossererne pyntede deres Køreheste med rød-hvide Pandebaand. Der indleddedes ogsaa Forbindelser med Danskheden i Nordslesvig. P. Nielsen, Andreas Christiansen og Blaunfeldt meldte sig ind i den slesvigske Forening, andre tegnede Aktier i Rødning Højskole og Skamlingsselskabet, og ved vigtige Afgørelser indfandt Chr. Paulsen, Flor og Laurids Skau sig i Byen.

Den nationale Bevægelse gik dog endnu ikke dybt ned. Som den nordslesvigske Hjemmetysker erklærede: „æ er tysk, men dansk lært“, maatte Flensborgerne tilstaa, at de var danske, men tysk lærte. De levede paa nedarvet Statspatriotisme og var Protestdanskere ligesom de nordslesvigske Bønder, men kendte kun lidet til dansk Aandsliv og Kultur. Deres Skriftsprog var udelukkende Tysk, de talte vel Dansk; men det var for dem et Forretningssprog, et Mandssprog, der ikke benyttedes i Hjemmet eller under de muntre Samvær i Klubber og Vinstuer. Deres Hustruer og Døtre dyrkede maaske endogsaa tysk Sprog og Literatur med fremtrædende Iver, og „Flensb. Zeit.“ indeholder af og til beklagende Ytringer om, at de kunde helde imod Slesvig-Holstenismen. Som i alle andre slesvigske Købstæder var det danske Folkesprog foragtet, og den indflyttede jydsk Kokkepiges Slagord: „It is so gemeen, un sprecken Densch“, betegnede fuldtud Stillingen. I Borgerskolernes øverste Klasser lærte de fremmeligste Elever at læse op af en dansk Bog, og i en Søndagsskole havde P. Nielsen faaet indført en Times ugentlig Undervisning i Dansk; men ellers kendes ikke et eneste Forsøg paa at ophjælpe Sproget.

Tillige fandtes der et slesvig-holstensk Parti i Byen. Jürgen Bremer havde bevaret nogle Tilhængere, og senere sluttede enkelte Købmænd sig til Tiedemann og hans Bankierforretning. 1842 oprettede Bremer en tysk Sangforening eller „Liedertafel“, der optraadte ret udfordrende og demonstrerede med det sort-rød-gyldne Flag, dengang forlængst forbudt i Tyskland. Flensborgerne tvang Fanen ned, og i Aarene op imod Krigen kom det til nogle Gadetumulter, dels om Sangforeningen, dels om Sct. Knudsgildet. Hovedsagen var dog, at omtrent hele Embedsstanden tilhørte det statsopløsende Parti. Amtmanden, Herredsfogederne, Magistraten, Post- og Toldpersonalet, de fleste Præster, alle Lærerne ved Latin- og Borgerskolen og alle under-

ordnede Tjenestemænd lod sig lede af Bremer og Byens første Borgmester: Christ. Fr. Callisen.

1845 havde Prof. Chr. Paulsen søgt om det ledige Borgmesterembede i sin Fødeby, og Kongen kunde vanskeligt have fundet nogen dygtigere og mere sympatisk Repræsentant; men han nærede dengang endnu Uvillie imod de dansk-slesvigske Førere og vilde stadig behage Statens Fjender. Under Paaskud af at Paulsen ikke kunde undværes i Kiel, afslog Kongen hans Ansøgning, om end med den Tilføjelse, at Byen skulde faa en dansk-sindet Borgmester, og saa lod han sig forlede til at udnævne Callisen, en snild og evnerig Slesvig-Holstener, der hidtil havde virket i Centraladministrationen i København og forstaaet at gaa Kongen under Øjne. Dette Fejlgreb blev afgørende for Flensborgs officielle Stilling til Oprøret. Callisen fik Tid til at grundlægge sit Herredømme i Byens Raad. 1847 valgtes efter hans Tilskyndelse en skjult Slesvig-Holstener til 2den Borgmester i Staden, og den afdøde P. Nielsen erstattedes med en tysksindet Raadmand. Derefter bestod Magistraten af 6 tyske og 2 danske Medlemmer, og dens Holdning var givet. Derimod stod Sagerne noget anderledes i Stad-Kollegiet.

I Modsætning til alle andre sønderjydske Byer havde Flensborg en virkelig Borgerrepræsentation paa 24 Medlemmer, valgt af Grundejerne. Byen var inddelt i to Valgkredse: Sct. Maria Sogn eller Norden og Sct. Nikolai-Sct. Johannes Sogne eller Syden. Aarlig afgik to af Raadets Medlemmer, og dets Fornyelse tog saaledes hele 12 Aar; men disse Udfyldningsvalg havde aldrig formaaet at vække nogen større Deltagelse, Flertallet af Raadets Medlemmer var desuden valgt, før den politiske Strid ret tog Fart, og 1848 sad der ikke en eneste af Byens dansksindede Førere i Repræsentationen. Dette lettede Borgmester Callisens Anslag. Den 26. Marts 1848, halvandet Døgn efter Oprørsregeringens Dannelse, under almindelig Forvirring, og medens holstenske Tropper truende nærmede sig Byen, sammenkaldte han Kommunalbestyrelsen til et Møde paa Raadhuset og forlangte den provisoriske Regering anerkendt som ført i den „ufrie“ Konges Navn. 2 Raadmænd og 7 Byraadsmedlemmer protesterede, men Resten gav efter af Forfjamskelse og Frygt, og uden at Borgerskabet var hørt, udstedte Magistraten en Proklamation, der anerkendte Rejsningen. Dagen efter rykkede fjendtlige Tropper ind i Staden og afskar enhver Modbevægelse.

Saa meget heftigere blev Tilbageslaget d. 9. April efter Træfningen ved Bov. I Løbet af nogle Timer sloges Oprøret ned uden for Stadens Nørreport, og under de tyske Troppers Flugt sydpaa gennem Gaderne hujedes de ned med Spot og Haan.

„Prins von Noer un sin Afkaden
 Un de chance Machestrat,
 De hem all dat Recht verladen,
 Chott tröst, kricht de Dän se fat!
 Schleswig-Holsteen stamp inne Sch-t,
 Jag de Dütschen milewit!“

Derefter fulgte Danskernes Indtog gennem Nørreport, hvor faldne Frivillige, Jægere og Heste endnu svømmede i deres Blod. „Hvilken Overgang fra dette blodige Skuespil og til det, vi nu gik i Møde,“ skriver en Deltager, „Taarerne styrtede mig ud af Øjnene, og mit Hjerte bæver endnu ved Tanken derom. Jublende Raab: „Leve de Danske! Leve de brave Danske!“ modtog os. Fra alle Vinduer viftede man med Tørklæderne; aldrig i mit Liv har jeg set saa mange Dannebrogssflag paa een Gang; selv smaa bitte Børn strakte deres Faner ud af Vinduerne, som om de i deres uskyldige Sprog vilde sige os, at der er godt Haab for Danmark i den opvoksende Slægt, og at de smaa vil gøre godt igen, hvad de store har forbrudt!“

XV

Fr. Fischer og Befolkningen — Dansk og Tysk.

I det meste af et halvt Aartusinde havde Aabenraa staaet under tysk Styre. Først kom grevelig-hertugelige Høvedsmænd, Fogeder og Provster: Reiffensteinere, Danckwerth'er og Arnkil'er, og bragte det tyske Sprog med sig, og vel blev de tilsidst fordrevne, men saa fik Byen kongelige von Massow'er, Schmettau'er og Rehhoff'er, der var lige saa tyske og ikke helmede, før Borgernes Sprog var drevet ud af Raadstuen, Kirken og Skolen. I mange Slægtled havde Aabenraaerne søgt Dannelse ikke ad Modersmaalets sollyse Veje, men gennem en trang Sproggyde, hvor de fleste blev stikkende paa Halvvejen, og tilsidst troede de, at der ikke gaves nogen anden Vej end dette tyske Stræde. Da den nytyske Aand, den slesvig-holstenske Liberalisme, naaede Byen, fandt den Jordbund, og da den var borgerkær og fjendtlig imod det Embedsmandsaag, der saa længe havde hvilet paa Borgerskabet, saa det ud til, at den skulde erobre Byen og ad Frivillighedens Vej føre Befolkningen over i Tyskhedens Favn.

Men Liberalismen splintredes som Glas, dens Præst forsvandt,

og dens faa Lærlinge maatte ty over i Fjendens Lejr. I Aabenraa som alle andre Steder dannedes der en Blok af Embeds- og Overklassemænd, af konservative og liberale, der kun forfulgte storpolitiske Formaal: den slesvig-holstenske Hertug og Slesvigs Optagelse i det tyske Forbund. Nu var Opgaven ikke at opelske Borgersind og Borgervillie, men Utilfredshed og Fra-fald, og Blokkens Midler var ikke længer Vækkelse og Beaan-ding, men Beherskelse, Vildførelse og Forfalskning. Fædrelandet, Staten og Fyrsten omdigtedes, og nedarvet Fædrelandskær-lighed og Kongetroskab stilledes i Gabestokken som forræ-dersk Last. Den kongelige Provst bad for „vort tyske Fædre-land“, den kongelige Borgmester udstedte forfalskede Borger-breve for „hertugelig slesvig-holstenske Undersaatte“, og den afsatte Fysikus opøvede Borgerne i Brugen af Oprørsflaget. Men det forslog saa lidt. Trods al deres Kultur og Behændig-hed indsaa Befolkningen, at Førerne i aandelig Forstand var tomhændede Mænd, der aldrig havde lyttet efter, hvad der rørte sig i Folkesjælen eller ømhjertet søgt at vise den paa rette Vej.

Og saa stod der en Dag en ny Folkets Præst paa Byens Torv. Det var rigtignok kun en fattig, vanfør Urmager, men ligefuldt en Forkynder, der af hele sin Sjæl vidnede mod de falske Pro-feter. „Vi er danske, vi føler og tænker dansk, vor Fremtid og Lykke ligger i os selv og maa fremgaa af os selv. Bort med det fremmede!“ — Der blev et farligt Postyr. De mægtige forfulgte ham, deres unge Sønner kastede Sten efter ham, og Mængden søgte at huje ham ned; men han var skudt op af Byens æld-gamle Borgermuld og var hverken til at huje ned eller sulte ud. Hans Vimpel blev ved at smelde for Vinden, og trods al sin Ringhed ejede han den Grad af Karakter og Storhed, som formaar at fængsle. Og nu begyndte for Alvor den Strid mel-lem hjemligt og fremmed, mellem indfødt og indført, der saa længe havde luret paa Bunden af Byens Liv.

Dette ser jo meget interessant ud, men Kilderne er desværre saa fattige. Vi kan skildre Førernes Arbejde og de Arnesteder, hvorfra den nye Aand trænger ud til Masserne, men Sindenes lønlige Forandringer unddrager sig vor Viden, Spiringen fore-gaar i Mørke som paa en Sædemark i Vaar. Hvem har forsøgt at forfølge den Omdannelse i de københavnske Borgeres Tænke-sæt, der betingede Gennembruddet i 1848, og hvor ulige vanske-ligere vil det ikke være at udføre noget lignende for det lidet kendte og indestængte Aabenraa, hvorfra vi endnu kun har Fischers Breve, hans lille og stærkt censurerede Ugeblad og nogle tilfældige Efterretninger. Her er foreløbig ikke andet at gøre end at sammenstille de Smuler, som findes.

Os forekommer det ganske lige til, at danske Mænd og Kvinder

vedkender sig deres Nationalitet; men i Nordslesvig var det ikke altid saa lige til, og Laurids Skaus Klage over, at hans Landsmænd allerede 1863 havde glemt Fødselsveerne fra 1838—42, gælder den Dag i Dag. Et dansk Gennembrud betød en hel Omvæltning i Landets aandelige Stilling. I Aarhundreder havde Hertugdømmerne været Kulturens Indfaldsport imod Danmark: alle store Aandsrørelser, alle Fremskridt i Landbrug, i Handel og Snille havde sydfra arbejdet sig op i Landet og, i Nordslesvig omsat i dansk Form, vandret videre til Kongeriget. Ingen havde hidtil hørt om en modsat Bevægelse eller tiltroet den danske Aand Erobringsevne; og da en saadan alligevel begyndte at vise sig, ikke som en mægtig Strøm, der rev med sig, men som svage Tilløb hist og her, modtoges den med Tvivl, Modstand og Had, og Kopperholdt udtrykte vel nok de fleste dannedes Mening, da han skrev til P. H. Lorenzen: „Jedenfalls scheint mir von Deutsch zu Dänisch ein Rückschritt zu sein“. Paa Grund af den langvarige Isolation var den dalevende Slægt af Nordslesvigere stivsindede, selvgode og næsten haardnakkede i deres Mistænkksomhed imod alt og alle. Af gammel Vane var de „tyskvendte“, men hadede alligevel Tyskerne som fremmede, og af mange Grunde mente de at kunne se deres nærmeste Naboer imod Øst og Nord over Hovedet. I Købstæderne var dette nu rent galt, fordi Borgerne ikke kendte stort andre „Jyllændere“ end Studedrivere og Pottmænd, og et Fostbroderskab med denne graa og grove Fattigdom var ikke særlig fristende. „Under Navnet Slesvig — skrev Koch — har vi mange Venner; men bliver vi ved med at stride under Sønderjyllands Faneværke, taber vi alt, alt for meget.“ Omtrent samtidig digtede Pastor Aschenfeldt i Flensborg Haansverset: „Gott wolle uns behüten, das wir nicht werden lüten“. Det tager Tid at bekæmpe saadanne indgroede Fordomme.

Men desuden gik det i Aabenraa som overalt i Nordslesvig. Da Befolkningen skulde til at bryde sig sine egne Veje, stod den over for en stærk organiseret Overmagt, sammensat af dens egne Embedsmænd og en lille Overklasse. Tyskerne var de faa, de mægtige, de rige, de sammensluttede over for de dansktalende mange, der alligevel ikke kunde blive til en Magt, fordi ingen enkelt turde bryde ud og samle dem til fælles Handling og Modstand. Koch begyndte i Haderslev med tre, Fischer i Aabenraa med to Tilhængere, og den ene af disse turde næppe nok besøge ham ved Dagens Lys. Selv efter halvandet Aars Kamp maatte han indrømme, at hans Medborgere, enten „var i Lethargi eller tabte for os“, og han sammenlignede Byen med en Augias Stald, som kun Kæmpefloder kunde skylle ren. I Efteraaret 1842 viste der sig dog Tegn paa Bedring, og efter P. H. Lorenzens Stænderkamp sporedes et livligere Borgermod ogsaa i Aabenraa.

Fischer fik nye Venner i Borgerskabet. Lægen, Dr. J. Grauer sluttede sig til den danske Sag, en hel Del Haandværksmestre og Købmænd fandt ind paa Fischers „Børs“ ved Sønderport, og her sad ogsaa Aften efter Aften den 14—15 aarige J. P. Junggreen for at lytte til de danske Mænds Tale. Fischer kunde afsende en Takadresse til P. H. Lorenzen med o. 20 Underskrifter fra det Aabenraa, der for et halvt Aar siden havde vist baade ham og den danske Sag Ryggen. Samtidig gik det tilbage med Slesvig-Holstenernes Indflydelse i Byen. Deres Adresser og politiske Tilkendegivelser var hidtil straks blevet bedækkede med Hundreder af Underskrifter, nu maatte de tage til takke med een eller to Snese, og selv disse kunde det være vanskeligt nok at tigge sammen. De var ikke længere en Befolkning, men et Parti, der mødte passiv Modstand.

Men længere kunde Fischer heller ikke naa, den levende Villie manglede. Den Kraft, som P. H. Lorenzen havde udfoldet i Stændersalen, maatte sættes ind paa ny ved ethvert stedligt Gennembrud, og kun Hans Nissen i Hammelev viste sig i Besiddelse af en saadan Kraft og skabte en politisk Sammenslutning i Haderslev Amt. I Aabenraa fandtes derimod ikke en eneste Mand, som havde Mod og Myndighed til at samle Borgerne i en Kampforening mod Øvrigheden og Erhvervslivets Spidser. Fischer selv var en gældbunden Krøbling, og Farvermester Martin Bahnsen, den evnerigeste af hans Venner og senere Byens danske Leder, „var saa beskeden og tilbageholdende, at han undslog sig for enhver Optræden i store Forsamlinger“. Det er ikke Mangel paa danske Sympathier, der hindrer den afgørende Kamp med Modpartiet — skrev Fischer til P. H. Lorenzen — men „vor ulyksalige Spagfærdighed og Sløvhed“ og Savnet af en Anfører med nogen Vægt i Byen. „I Aabenraa er det endnu ikke, saaledes som i det nordligere — skriver Flor 1844 — kommet til en bitter Kamp blandt Beboerne for vor Sag; men de slesvig-holstenske og anti-danske Anskuelse holdes dog Stangen, og dansk Sind og Anskuelse baner sig gennem Aabenraa Ugeblad Vej til mange. Selv i Staden Aabenraa har dette Ugeblad virket meget mere, end man ifølge de offentlige „Erscheinungen“ skulde formode, og jeg har al Grund til at holde for sandt, hvad man for nogle Dage siden forsikrede mig i Aabenraa, at Borgerne i Grunden og Hjertet var saa lidet slesvig-holstenske, at hvis blot et Par af deres Embedsmænd eller et Par af de mest ansete og velhavende Borgere vilde og turde erklære sig aabenbar for det danske Parti, saa vilde øjeblikkelig hele Byen erklære sig for samme og føle sig glad og lettet derved; men af de smaa Borgere tør ingen begynde med offentlig at erklære sig dansksindet; thi de andre har ikke Mod at følge ham, og saa staar han isoleret og kan ikke undgaa Følgen

af Banstraalen. Hvor længe en saadan Stemning i Aabenraa kan vare, vil bero paa, hvorlænge Slesvig-Holstenerne kan beholde deres Overmagt.“

Men paa Grund af Kongens Politik beholdt Partiet denne Overmagt til Krigen, og saa forstaar man maaske bedre de danske Borgeres Tilbageholdenhed. Ligefta den Tid, da Borgmester Schow bekræftedes i sit Embede, havde hans Tilhængere og Hjælpere kunnet tillade sig enhver Udæskning. Borgerne overbevistes om, at Partiet ustraffet kunde gøre, hvad det fandt for godt, og at det kun vilde være Dumhed at bekæmpe disse Magthavere. Adskillige af deres Bedrifter er omtalte foran. Det gik saa vidt, at Kongens Kabinetssekretær, Christian Tillsch, i August 1841 lod sig bespise og hylde af Mænd, der til daglig strøede om sig med Majestætsfornærmelser og ved politiske Fester udbragte eller deltog i Haanstoaster mod Konge og Stat, og da Joseph Reventlow-Criminil blev Kancelliets Præsident, kom den fra Stænderne bekendte „talende Tavshed og lyttende Døvhed“ til at spille Hovedrollen i Regeringens Forhold til det statsopløsende Parti. Den saa og hørte saa godt som intet og lod sig endnu nødigere drive frem til Handling. Allerede det at Kongen under sine Besøg i Byen hilsendes med Oprørsflag, eller at Kronprinsen opvartedes med Slesvigholstensvisen næsten umiddelbart under sine Vinduer paa Brundlund Slot, var ikke skikket til at indgyde Borgerskabet nogen høj Mening om Statsmagtens ypperste Bærere, og selv om saadanne enkelte Træk maaske virkelig ikke bemærkedes af vedkommende, saa tillod Partiet sig ogsaa andre Ting med sort paa hvidt baade for Hensigt og Handling.

For Forstaaelsen af Fischers Breve og af Stillingen i Byen er det nødvendigt at omtale nogle faa af disse Tildragelser. — Partiets berømteste Anslag er vel nok Petitionen om Udslettelsen af Ordene „Dansk Ejendom“ paa Byens Skibe og om Indførelsen af et særegent slesvig-holstensk Flag, et Modtræk imod Kongens Anordning om Dannebrog som Bataillons Flag og om Brugen af Nationalkokarden. I Oktober 1842 underskrevs Adressen af 39 aabenraaske Skibsredere og Skippere og indsendtes til den slesvigske Stænderforsamling, hvor den gav Anledning til P. Hiort Lorenzens danske Optræden. I og for sig var Adressen en taabelig Tilkendegivelse imod et ældgammelt Statsmærke og mod et Flag, der hidtil havde beskyttet Byens vigtigste Næringsvej, og lige saa lidt havde den nogen Vægt som Udtryk for den offentlige Mening, da end ikke en Sjettedel af Byens 200 Redere (3: Ejere af Skibsparter) og 50 Skibsførere havde underskrevet den. Men Dr. Gülüchs Hensigt var ogsaa kun at fremkomme med en forargelig Udfordring, og dette naaede han. Det omtalte Skibsmærke — hed det i Adressen

— er saarende, fordi det tillader et fremmed Folk at tillægge sig Ejendomsretten over et andet Folks Skibe, og landsskadeligt, fordi det berøver Slesvig-Holstens Søfarere den rette Nationalfølelse og Selvtillid. „Med Glæde vil vi derfor se Ordene „Schleswig-Holsteinisches Eigenthum“ prange paa vore Skibe og med Jubel se de slesvig-holstenske Landsfarver udfolde sig over dem; men indtil dette sker, maa vi betragte Danskerne som Herskere og os selv som underordnede“.

Da Statens Pengevæsen genføddes 1813, beholdt Hertugdømmerne, vel nærmest af Hensyn til deres Handelssamkvem med Hamborg, den gamle Kurantmønt, om end Post- og Toldvæsenets Satser angaves i Rigsmønt. Den nærmeste Følge heraf var, at Provinserne oversvømmedes af slet og undervægtig Smaamønt fra Hansestæderne og Meklenborg, at Staten led store Tab, og at Omsætningen besværliggjordes ved idelige Omregninger fra Møntsort til Møntsort. Efter 1834 søgte Finansdeputationen derfor at indføre Rigsbanksystemet i hele Riget, men nu gik der Politik i Sagen, og da det kom til Stykket, vovede Kong Christian VIII ikke at gennemføre Møntenheden, skønt hans egen Helstatspolitik nødvendig krævede en saadan Afgørelse. Han fandt det ikke „belejligt for en Theoris Skyld at indlade sig i en Kamp med den offentlige Mening“, eller at forstyrre „den ellers gode Stemning i Hertugdømmerne“, d. v. s., han veg tilbage for en Kamp med Slesvigholstenerne og tvang Finansdeputationen til at udstede Kundgørelsen af 18. December 1841, der bestemte, at alle udmøntede Penge fremtidig skulde bære baade Rigsbank- og Kurantbenævnelsen i Stemplet, samt at der desuden udmøntedes $3\frac{1}{5}$ Rigsbankskillinger (= 1 Sk. cour.) og $\frac{1}{5}$ Rigsbankskillinger eller Rigsbankpenninger, hvorefter de uforligelige Møntsystemer lettere kunde trives ved Siden af hinanden.

Frygten for et med Danmark fælles Møntvæsen drev de tyske Førere frem, og da Finansulykkerne fra 1813 endnu var i frisk Minde, havde de let ved at ophidse Befolkningen imod de nye Møntsorter. Den landsfaderlige Halvhed besvaredes med en Storm. Næsten overalt erklærede Købmændene, at de kun vilde handle i Kurant og kun modtage de gamle Mønter. Særlig i Aabenraa dreves dette Spil med Kraft og Behændighed. Købmand Lüders og Bagermester Asmus Lorenzen bevægede næsten alle Byens handlende til at ophænge de saakaldte „Antirigsbankplakater“ i deres Butiker, og efter stiltiende Overenskomst med Borgmesteren fik disse udfordrende Plakater Lov til at hænge i hele 8 Dage, før han indfandt sig for at fjerne dem, og kort efter dukkede de frem paany.

Hvis Regeringen havde sørget for rigelig Smaamønt og forøvrigt vist Fasthed, kunde Stormen have været besværgt, men

i Stedet derfor fremkom den med nye, vakkelvorne Bestemmelser og Forklaringer og prisgaves Latteren. Den usselige Femtedelsskilling eller Rigsbankpenning blev Genstand for mange Løjer, og tilsidt blev det Mode at samle dem sammen og skænke dem til Hermannsstøtten i Teutoburger Wald. I sin Dagligstue havde Borgmester Schow ophængt et Billede af Kong Christian VIII, omgivet af alle disse Møntforordninger.

Selvfølgelig virkede disse Tildragelser i højeste Grad nedtrykkende paa den vaagnende Danskhed i Aabenraa. Fischer skriver: Det er dog et ynkeligt Vægelsind med Hensyn til Rigsbankpengene. Den ene Dag bekendtgør Posthuset, at Rigsbanken antages, og da det nu synes at blive Alvor, taler mange allerede mindre djærvt imod den og mener, at man ligesaa godt kan vænne sig til den her som i Kongeriget, men i det næste Ugeblad kom saa en ny Erklæring (et Stykke Sukker til det uartige Barn), og nu skreg Antirigsbankianerne Hurra! „Der ser I, man er dog egentlig bange for os. Man tør end ikke sige, at der kan betales dermed, uden at tilføje, at det ikke er en Forpligtelse!“ Og Folk opgav mere end nogensinde Troen paa Pengenes Indførelse. Dette smerter mig lidet; men at flere hidtil rolige Mænd, Mænd, der endogsaa stod paa Nippet til at erklære sig for vor Sag, har ytret, at de næsten hellere vilde slaa sig til de energiske Separatister end til den vaklende Regering, det gør mig ondt.

Den Ringeagt, som Byens Magistrat nærrede for Kongen og hans Politik, belyses maaske bedst af følgende. Byens Borgerbreve var i Slægtled udstedte efter en faststaaende Formel, hvori den nye Borger betegnedes som „kongelig dansk Undersaat“ i Sø- og Handelsstaden Aabenraa; men efter Minister-skiftet 1842 fandt Borgmester Schow dette flovt og utilfredsstillende, og han enedes med Raadmændene om ved Indskud at give Brevet et bedre Indhold, idet den nye Borger nu ikke alene betegnedes som kongelig dansk, men ogsaa og navnlig som „hertugelig slesvig-holstensk Undersaat“, d. v. s. som Borger i Kongehertugens Stat („wie er ein in der Stadt Apenrade geborener, königlich dänischer, herzoglich scheswigholsteinischer Unterthan ist“ etc.) — Denne Forfalskning fortsattes ustraffet paa tredie Aar og vilde sandsynligvis være gaaet helt upaataalt hen, hvis ikke Fr. Fischer gennem Højskoleforstander Johan Wegener havde faaet en Protest optaget i „Fædrelandet“. Bladet blev beslaglagt for Fornærmelser mod Aabenraas Magistrat; men da et af de omtalte Borgerbreve kunde fremlægges, nødtes Kongen til at udtale sit Mishag over, at Magistraten ved „ulovlig Betegnelse af det undersaatlige Forhold“ har tabt de den paahvilende Øvrighedspligter af Syne, hvorfor det paalægges den vederlagsfrit at udstede nye efter

den oprindelige Formel. — Mere kom der ikke ud af det; men et Kor af Borgere sang: Der kommer intet efter! De Karle kan jo gøre, hvad de vil! Og Fischer tilføjer: „Troen paa Slesvig-Holstenernes Uangribelighed og Almagt og Regeringens Svag-hed og Fejhed er fuldstændig rodfæstet“.

Saaledes var Kong Christians Regeringsmaade op til Sommeren 1846, og Omslaget naaede ikke at faa afgørende Betydning for Aabenraa. I sit Forsvar for Kongen har A. D. Jørgensen gjort gældende, at Nordslesvigerne først og fremmest maatte hjælpe sig selv, og at Kongen kun kunde yde Hjælp til Selvhjælp, tilvisse en ypperlig Grundsætning for al Selvudvikling; men kun er det Skade, at Kongen netop undlod at yde den allerførste og mest nødvendige Hjælp til Selvhjælp: en forstaaelig Ledelse af Statens nationale og politiske Anliggender. En Mand, der er lænket til en tung Blok, kan ikke løbe Mil i Mørke mod et ukendt Maal, og lige saalidt kunde Nordslesvigs jevne Borgere og Bønder bryde sig Vej igennem det Mørke, der omgav dem. Blokken, de slæbte paa, var Kongens Embedsmænd, og Mørket hans egen Politik. Den avlede Vildrede og Slappelse og, uden for den „faste Stok“ i Haderslev Amt, en villieløs Given-sig-hen i, hvad der maatte komme. Det var denne Politik, der satte Embedsmændene i Stand til at fremkalde de „Sogneopstande“ imod den nydanske Retning, som 1844 kom til Orde i Vilstrup, Øsby, Aastrup, Bjerninge, Hoptrup, Løjt osv., og som dannede den egentlige Begyndelse til Hjemmetyskeriet i Bondebefolkningen. Overfor en fyndig udtalt Kongevillie vilde saadant aldrig have fundet Sted, og længer syd paa, hvor Befolkningen lige var i Færd med at vaagne op efter en hundredaarig Søvn, fremkaldte hans Politik kun ny Døs.

„Vi maa vente, indtil Skæbnen kalder — skriver Fischer i Marts 1844 — thi Folket er for Tiden paa ingen Ting mere jaloux her i Byen og Omegnen end paa den Idé, at de er Ingenting, Intet (deres bogstavelige Udtryk), hverken tyske eller danske“. De vovede ikke at gøre Springet. Ligesom fordem Ketil Ukristen satte sig til at dø i Højen, fordi han ikke troede paa det nye, der arbejdede sig frem, og ligesom adskillige af Nutidens nordslesvigske Præster ynder at kalde sig de „sidste Slesvigere“, saaledes vilde ogsaa disse aandsfattige og ensomme Borgere leve og dø som „Apenradere“ uden at tage Stilling til den nye Aand, der truede deres daglige Fred og Erhverv. Og hvor kunde man vente sig andet? Ganske vist smeldede den lille rødhvide Vimpel nede paa Sønderbro nok saa lystig i Vinden, og Gud ske Lov for det; men hvor var Vejen og Maalet og det nye Livs Former, naar Konge og Regering veg tilbage for de Fjender, der havde Magt til baade at straffe og belønne. Det danske Pulsslag sagtnedes og kom først ret i Gang igen, da Ka-

nonerne talte og i deres Sprog krævede et personligt Op­gør mellem Dansk og Tysk. I Foraaret 1845 skrev Fischer: Alting her er uforandret; Nøden lige stor, Haabet lige fjernt. Dr. Grauer og Bahn­sen er min eneste Trøst.

Fischer holdt Stillingen, men vel heller ikke mere. Det var meget smaa Forhold, han virkede under, og hans journalistiske Kraft var ikke betydelig. Da han i Oktober 1841 „af ærlig Velvillie og Føjelighed mod sine højagtede og elskede Medborgere“ ændrede Bladets Titel til „Apenrader Ugeblad“, fjernede han vel den værste Anstødssten for dets Yndest hos Menigmand, og ligeledes afslog han sejr­rig „Lyna“s fornyede Forsøg paa at faa Fodfæste i Byen; men i de følgende 2—3 Aar vandt han kun 30 nye Holdere i Aabenraa, og det maa antages, at han i Vinteren 1844 i det hele kan have haft o. 130 Abonnenter i Bladets Fødeby. Hans økonomiske Forhold vedblev at være kummerlige, Bevillingen til et eget Trykkeri nægtedes ham bestandigt, og en Udvidelse af Bladet var umulig. 1843 skaffede P. Hiort Lorenzen ham nogen Hjælp af de Midler, der indkom ved „Marksubscriptionen“, og senere modtog han aarlig nogle hundrede Kroner fra „Syvstjernen“ i København, netop saa meget, at han kunde holde sig oven Vande. I lang Tid forblev Bladet i en Mellemstilling mellem et Intelligensblad og en national Avis. Manicus skrev lige saa gerne om almindelige Emner, om Solen, Maanen, Stjernerne og Fremtidens Handelsveje som om nationale Spørgsmaal; Dr. Grauer ydede ogsaa af og til et Bidrag; men Flors og Paulsens Artikler blev stadig sjældnere, og efter 1845 blandede den første sig kun meget lidt eller slet ikke i Redaktionen. En Tidlang saa det dog ud til at Bladet skulde svinge sig op til større Kraft. Det fik 1844 en ny Medarbejder i en tidligere Herredsfuld­mægtig eller Skriver, H. Helm Peters (senere Redaktør af „Beobachter am Sunde“), der skrev en Række skrappe Artikler imod Slesvig-Holstenerne; men han forsvandt snart og lønnedes næppe af Bladet. I de nærmeste Aar op imod Krigen maatte Fischer alt for tidt nøjes med blot at referere de nationale og politiske Tilkendegivelser, der fandt Sted omkring i Landet, og selv hans Meddelelser fra Aabenraa er — paa Grund af den smaalige og ondsindede Censur — somme­tider saa magre og kun antydende, at man maa ty til „Dannevirke“ for at faa Oplysninger om, hvad der egentlig foregik. Borgmester Schows Haand laa tungt paa Fischer og Bladet. —

I Modsætning til P. C. Koch havde Fr. Fischer vistnok meget ondt ved at trænge ud paa Landet. Den første var bondefødt, og som gammel Betjent i en stor Landforretning kendte han Gud og hver Mand fra Haderslev til Ribe; den sidste var en lille Haandværker i en halv isoleret By og havde til at begynde med maaske ikke en eneste Bekendt udenfor dens Porte. Hans

Virksomhed for dansk Læsning skaffede ham i Forbindelse med nogle dygtige Lærere i Løjt, Genner, Felsted og Varnæs, og ved deres Hjælp fandt han her nogle Holdere, men ellers gik det mere end smaat. Medens den store Takadresse til Kongen for Sprogreskriptet af 14. Maj 1840 i Haderslev Amt underskrevs af henimod 1300 Mænd, mødte Aabenraa Amt med 100, og disse fandtes paa een nær i Amtets nordlige Del (Genner 45, Rugbjerg 25, Ø. Løgum 14, Løjt 15, Hjortkær 1), og i det nærliggende Lundtoft Herred, der hørte med til hans Opland, havde kun 74, fortrinsvis fra Felsted Sogn, underskrevet samme.

Dette tyder ganske vist ikke paa stor Deltagelse; men Stillingen var dog bedre, end Herredsfoged Wardenburg afmaalede den i et samtidigt Brev til Regeringspræsident Spies paa Gottorp. „Under fire Øjne har jeg spurgt vore Sognefogeder, om Sprogreskriptet nu ogsaa fandt Tilslutning i Befolkningen, og de forsikrede, at saavidt de vidste, var det bleven modtaget med den største Ligegyldighed, og at de ikke havde fundet en eneste, som ytrede Glæde over det“. — Men hans Syn paa Slesvigholstenismen var endnu mørkere. Han skrev i samme Brev: „Jeg behøver ikke at sige dig, at Ideen om et „Slesvig-Holsten“ slet ikke kommer vort Landfolk i Tanke, og jeg kan forsikre dig, at dette Partis ukloge Machinationer endnu ikke er trængt ned til Menigmand, i det mindste ikke i denne Egn“.

1840 vakte det nogen Opsigt, at Amtets Stænderdeputeret, Gaardmand This H. Steenholdt fra Ravsted, af Hertugen lod sig forføre til at svigte Modersmaalets Sag og sammen med Sognefogeder og Amtsfuldmægtige fra Slogs Herred (der hørte til 4de Landvalgsdistrikt) at ansøge Kongen om Reskriptets Ophævelse for dette Herreds Vedkommende. I Aabenraa Amt har han vel altsaa ikke kunnet sætte et saadant Andragende igennem, men forøvrigt formaade hans Frafald ikke at give det efterfølgende Stændervalg i Januar 1841 et nationalt Præg. Af stedlige Grunde stemte de aabenraaske Landvælgere paa en Mand af deres Midte, ligesom Slogsherred stemte paa Steenholdt og satte hans Valg igennem med et ringe Flertal. Et Forsøg paa fra ny-dansk Side at paavirke Valget strandede fuldstændigt.

Det var først efter P. Hiort Lorenzens Stænderkamp og efter det tyske Folkemøde i Søs („Hundeklemmen“) i Sommeren 1843, at de national-politiske Interesser begyndte at vaagne i disse Egne. I Foraaret 1843 skriver Fischer: I det store Løjt Sogn er Stemningen helt til vor Fordel; men den levende Villie mangler, Folket er endnu uden Følelse. Ikke mindre god er Stemningen overalt her paa Landet, saa længe man ikke kommer over en Mil syd for Byen. — De Egne, som overhovedet kom ind under Fischers Paavirkning før Krigen, kan vel nærmest

afgrænses ved en Kredslinie over Løjt, Ø. Løgum, Hellevad, Tinglev, Kværs og Varnæs. I de sydlige Byer fandtes noget Tyskeri. Skolemyndighederne havde allerede forlængst draget Omsorg for tysk Sprogundervisning i selve Skoletiden, „Itzehoer Nachrichten“ fandtes saavel i enhver Kro som i enkelte Hjem, og betegnende nok maatte Fischer benytte Flensb. Zeitung til at fordrive denne Fjende, „hvor Tyskheden havde indtaget Gemytterne“. Stort mere end et halvt Hundrede Landabonnenter har Fischer næppe haft i disse Aar. Bladhold var en storstilet Luksus, og eet, højst to Eksemplarer i en Landsby har været Højden. Men det gik ham paa Landet som i Byen: han blev ogsaa snart Bøndernes Raadgiver og søgtes af dem i de forskelligste Anliggender. „De anser — skrev han — overhovedet Avismageren som den, der maa vide og kunne give Besked om alle offentlige Affærer. Jeg maa holde timelange Discourser og Foredrag om Bankhæftelser, om Chausseer, om Filialbanken og Vekselloven, om Forligskommissioner, og jeg smigrer mig med, at denne Side af min Virksomhed ikke er den mindst gavnlige for vore Anliggender“. Saaledes lykkedes det ham at arbejde sig ind i denne gamle historiske Egn omkring Urnehoved Tingsted, engang Hertugdømmets Midtpunkt, og at knytte den nydanske Bevægelse i Haderslev Amt sammen med det tilsvarende Røre i Sundved og paa Als. Derimod naaede han vistnok ikke ud i Slogs Herred, hvis Opdrætttere og Kvæghandlere forblev uberørte af de nye Tanker, indtil Krigen kom.

I Aabenraa kæmpede Slesvig-Holstenerne selvfølgelig til det yderste for at styrke deres Stilling og bevare den ydre Magt. Da Bykollegiet var en selvfornyende Forsamling, havde de let ved at besætte alle Vakancer i samme med fuldtro Tilhængere, og Byen gik ind til Krigstidens Trængsler med en renlivet tysk Magistrat og Byraadsforsamling. Ligeledes oprettede de en slesvig-holstensk Sangforening eller „Liedertafel“, der oplivede deres Fester, ja Staden smykkedes endogsaa med et Monument for selve Kong Christian I, Landsprivilegiernes Giver. Over en Brønd paa Sønder Torv rejste Snedkermester og Borgerrepræsentant J. L. Gebhardt en bronzeret Træstøtte af Kongen i fuld Rustning med Krone, holdende en Pergamentsrulle i Haanden — alt forfærdiget af Snedkermesteren selv. Det synes dog, at den hjemmegjorte „Træmand paa Sønder Torv“ har gjort mindre Lykke; Skumlere paastod, at Snedkeren havde taget fejl af Christian I og Sønnen Hans, og Fischer skrev i Ugebladet: „Enhver med Sans for det virkelige vil straks erkende Apenrade for en dansk By tiltrods for Brøndens bronzerede Pottemand og en eller anden, der „pinedød er en Tysker“.

Men ogsaa rent politisk bevarede Partiet sin Overmagt. 1841

valgtes Dr. Gülich til Byens Stænderdeputeret med 45 Stemmer af 82 Vælgere, og 1847 genvalgtes han med 64 af 94 Vælgere, hvoraf 73 havde givet Møde. De dansksindede evnede end ikke at opstille en Kandidat, og de Stemmer, der ikke faldt paa Gülich, var uden Plan og Mening spredte paa forskellige. — Men trods denne glimrende Valgsejr, stod Doktoren ikke længere i et godt Forhold til Byens almindelige Befolkning, og de Omstændigheder, der ledsagede hans Festbesøg i Staden 1841, 1845 og 46, viste Barometerfald af betænkelig Art. Efter Valget 1841 hylledes han med almindelig Borgerjubel, Flagning, Kanonsalut og et stort offentligt Gæstebud, og da han forlod Staden, fulgtes han paa Vej af flere Læs „Deutsche Brüder“. 1845 forsløg Kræfterne ikke til saa meget. Hans politiske Venner indbød ham til et Middagsselskab paa Raadhuset; men da hans Skaal blev drukket, faldt en ildesindet Hob af Skibstømrere, unge Søfarere og Borgere, der opholdt sig udenfor paa Gaden, ind med et larmende Leve for „Kongen og de danske“, og da det rygtedes, at Festen næste Dag skulde fortsættes i Hjelm Skov, drog de samme Demonstranter ogsaa derud, slæbende paa en stor Dannebrogspane under Afsyngelse af fædrelandske Sange, og Gülich og hans Venner turde end ikke vise sig. Selvfølgelig tog Magthaverne en passende Hevn; flere af Deltagerne bortvist fra Skibsværfterne eller fra andet privat Erhverv, ligesom der blev draget Omsorg for, at de ikke fandt Beskæftigelse i Nabobyerne. Den lille Krig mellem Dansk og Tysk var begyndt; ved Lejlighed fik Fr. Fischer og Dr. Grauer deres Vinduer slaaet ind, og Ugebladet indeholder en livlig Skildring af de slesvigholstenske Skældsord og Udfordringer; men da Fremstillingen fra modsat Side ikke foreligger, kan det vel være nok med denne Antydning.

I Sommeren 1845 forbød Kongen endelig Brugen af de slesvigholstenske Farver og Faner, og da Dr. Gülich Aaret efter atter var til Fest i Aabenraa, maatte denne afholdes i et Lokale, der vendte ud til en Baggaard, og „hvor man siger, at visse Faner endnu paraderer“. Selv „Liedertafel“ vovede ikke at hylde ham, og det hele gik saa skjult til, at Byen først flere Dage efter Besøget fik at vide, at den store Mand havde været i dens Midte.

Saaledes gik Aabenraa ind til Krigen. Foroven en kraftig og hensynsløs Styrelse, i Midten et forsagt og vaklende Borgerskab, træt af det tunge Formynderi, men uden Sammenhold, og forneden en Underklasse, der havde baade Mod og Lyst til at slaa et Slag for Konge og Fædreland.

Fr. Fischer og Krigen — Frederiksklubben og det nationale Gennembrud i Aabenraa.

Martsdagene 1848 bragte Aabenraa en Række bratte Omskiftelser. Da Anemonerne knoppedes i Hjelm Skov, for den første Storm henover Byen, og før de visnede, havde Staden haft fire forskellige Regeringer. Efter Rendsborgmødet 18de Marts gjorde Advokat Beseler en hurtig Rejse op igennem Hertugdømmets Byer for at sætte Mod i de stedlige Ledere, og disse viste straks en „truende Kækhed“. I Aabenraa dannedes der en Borgervæbning „imod kommunistiske Tilbøjeligheder“, over Hals og Hoved blev der indkøbt Vaaben, og Borgmester Schow underrettede Fischer om, at han ikke længere kunde indestaa for hans Liv og Sikkerhed. Natten til 24de Marts ankom et Ilbud med Underretning om Opstanden i Kiel, endnu før Dag samledes Lederne, anerkendte den provisoriske Regering og udnævnte en Bybestyrelse eller Velfærdskomiteé med Borgmester Schow i Spidsen. Om Morgenens vagede den sort-rød-gule Fane fra Raadhuset, den nye Regerings Plakater fandtes opslaaede paa alle Gadehjørner, og da Bedsteborgerne fik gnedet Søvn af Øjnene, opdagede de, at de havde skiftet Regering. Ingen tænkte paa Modstand, ikke en Haand rørte sig, og villieløs lod Massen sig indrullere i en Sikringsvagt omkring den nye Ordning.

Nogle dansksindede Borgere bæredes med Skildvagter foran deres Gadedør, som om det kunde befrygtes, at den forsagte By i sin Glædesrus skulde forgribe sig paa dem, enkelte andre maatte underskrive Løftbreve (Reverser) og give Haandslag paa ikke at foretage noget statsfarligt, og Fischer underrettedes om, at hans Ugeblad vilde blive undertrykt, hvis det ikke udkom i slesvig-holstensk Aand, og da han ikke var i Besiddelse af denne Vare, kasseredes hans Udgeverret, og hans gamle Modstander, Hans Kopperholdt, var heldigvis ved Haanden og kunde straks udgive et nyt Ugeblad, „Bulletin“, der ogsaa udkom paa Dansk og i — eet Numer.

Alle de gamle Aktører paa den aabenraaske Skueplads havde saaledes givet Møde ved denne Højtid, og kun maatte det beklages, at Fr. Fischer søgte om og fik Orlov til hurtig Bortrejse; men saa opnaede Fysikus Neuber i hvert Fald den Glæde at se den „aabenraaske Pælemusling“ paa Flugt mod Kolding.

Hele Herligheden varede dog kun tre Døgn. Om Morgenens

den 27de Marts rykkede 200 Tømmersvende med skuldrede Økser og Dannebrogflag op igennem Gaderne for at vise Lederne, at de end ikke under de nuværende Forhold vilde give slip paa Konge og Fædreland. De udbragte tordnende Leve udenfor alle dansksindede Mænds Huse og hyldede særlig Postmesteren, Kaptain Fr. Moltke (en Broder til den tyske Hærfører), der standhaftig nægtede at anerkende den nye Regering. Under deres Fremmarche forsvandt Oprørsflagene fra Gavlvinduerne, og da Orlogsbriggen Sct. Thomas, ført af Kapt. Magnus Suenson, ved Middagstid stod Fjorden ind og gav Byen en Salve med løst Krudt, for Dannebrog til Vejrs over de røde Tage: Oprøret var brudt. Velfærdskomiteen fik Ordre til at indfinde sig om Bord hos Chefen, og da Borgmester Schow gav Møde, blev han anholdt og førtes som Fange til Nyborg, hvor han forblev til langt hen i September Maaned.

Men nogle faa Timer senere rykkede 3—400 slesvig-holstenske Soldater, mest Friskaremænd, ind i Byen, og Spændingen voksede. Krigerne modtoges med Blomster og Kranse og god Mad, og Lederne spadserede med dem under Armen, medens den egentlige Befolkning skælvede ved Synet af disse Vildmænd. Næste Morgen løb Orlogsdamperen Hekla ind til Havnen, de tyske Jægere tog Opstilling paa Skibsbroen, og en Fægtning syntes forestaaende. Men da de sidste slet ikke kunde udrette noget imod Skibenes Kanoner, havde Raadmand Jørgen Bruhn let ved at faa dem fjernede fra den udsatte Plads, og da den danske Hær samtidig rykkede frem nord fra, forsvandt de Dagen efter, fulgt af de ledende Slesvigholstenere: Dr. Neuber, Købmændene Lüders, Detlevsen og Lorenz Karberg, Advokaterne Bruhn og Nissen, Apotheker Hans Karberg, Bagermester Asmus Lorenzen o. fl. — Om Aftenen lod Magnus Suenson de provisoriske Plakater og Forordninger opbrænde paa Skibsbroen, den danske Hær rykkede ind, Fischer udgav atter sit Ugeblad, og efter Slaget ved Bov syntes Byen snart at vende tilbage i sin gamle Gænge.

Men Genoprettelsen af den slesvig-holstenske Magt efter Slaget ved Slesvig (^{23/4}) ledsagedes af skrappe Forholdsregler mod de danske. Postmester Fr. Moltke afsattes og dreves fra Hus og Hjem, adskillige Borgere, fødte i Kongeriget, udvistes af Staden, og nogle endog helt underordnede Betjente, f. Eks. Byens Udraaber og en Skriver, kastedes i Fængsel paa Grund af deres danske Sindelag. Fr. Fischer maatte flygte ud til Orlogsbriggen Sct. Thomas, hans Hus udplyndredes, hans Bohave ramponeredes, hans Bogsamling og Værktøj bortførtes eller ødelagdes, deriblandt hans Teleskop, og hans Hustru med 8 Børn overlodes til Nød og Kummer.

Medens Hærene kæmpede ved Dybbøl, førte Fischer i nogle

Uger et virksomt Liv i Efterretningsvæsenets Tjeneste ombord paa de Orlogsskibe, der blokerede Farvandene omkring Aabenraa Fjord og Nordals. Fra sin Ungdoms Sejl- og Fisketoure kendte han ethvert Smuthul her, for hans stærke Arme fløj Baaden som en Pil gennem Vandet, og ved Hjælp af sine Forbindelser i Land skal han have bragt mangan god Underretning om Fjendens Stilling og Bevægelser. Hen i Juni tog han Ophold hos en Slægtning ved Nordborg, og da den første Vaabenstilstand i Malmø afsluttedes (²/₇, 48), vovede han sig tilbage til Aabenraa, forledt af et Rygte om, at Byen var besat af danske Soldater.

Men Besøget løb uheldigt af. Længe havde han været Byens mest hadede Mand; nu beskyldtes han tillige for Spioneri og — sikkert uden Grund — for Meddelagtighed i de danske Proskriptionslister over farlige Slesvigholstenere. Denne „fordømte Spion“ og „samvittighedsløse“ Folkefører, der bedaarede saa mange, maatte en Gang for alle gøres uskadelig, og da et preussisk Strejfkorps omtrent samtidig kom til Byen, blev han en tidlig Morgenstund afhentet af en Trup Soldater, der kastede ham op paa et Knippe Halm i en Mælkevogn og førte ham til Torvet.

Trods sine Fjenders Spot og Haan tog han det med Fatning. Da han var ganske fastende, lod han sig hente noget Hvedebrød, som han fortærede med god Appetit, medens han ventede paa at blive fremstillet for den højstbefalende, en Oberst Woltersee. Saa løftedes han af Vognen og sattes ned paa Gulvet foran Obersten, der højst overrasket udbrød: „Ist das der gefährliche Mann!“ — og paa det allerbestemteste nægtede at føre en Fange med sig, som end ikke kunde gaa. Med en Bemærkning om, at Krøblingen ikke vilde skade Apenrade med sine „Schreibereien“, løslod han ham, og saaledes slap Fischer for det Ophold i Rendsborg, der var ham tiltænkt. Men han troede ikke Freden, hurtigst mulig flygtede han ud til en dansk Kanonbaad og derfra til Sønderborg, hvor han i den følgende Tid arbejdede dels hos en Urmager, dels paa „den danske Slesviger“s Redaktionskontor, hvor han gjorde sig bemærket ved „ophidsende Artikler“. Senere samledes han med fordrevne, aabenraaske Venner paa Barsø, og først efter 16 Maaneders Forløb naaede han tilbage til sit Hjem i September 1849.

Men i Mellemtiden var der sket store Ting i Aabenraa. Malmø-Vaabenstilstanden havde ikke alene ikke bestemt, paa hvad Maade Magten skulde fratages Slesvig-Holstenerne, men den havde endogsaa vedtaget, at de skulde beholde den. Fællesregeringen af 22de Oktober 1848 var kun en ny Udgave af Rejsningsregeringen. Et Par andre Slesvigholstenere overtog den øverste Forvaltning, men hele Magten, ogsaa den militære, blev i Partiets Haand, og Oprørere sattes til at passe paa Op-

rørere. Deres første Opgave blev derfor at kue al Modstand og vise Verden, at Folket stod bag dem, og at de var ærlige Rejsningsmænd. Et heftigt Felttog, hensynsløser og hidsigere end noget tidligere, rettedes derfor mod alt Dansk. Tiden var knap, og det gjaldt om at benytte den. I en Fart skulde alt det danske Sind bort, knuses, kvæles, forjages, lige meget hvilket, kun bort, ud af Slesvig, der for hele Verdens Øjne skulde presenteres som et tysk, i det mindste som et tysksindet Hertugdømme.

I September kom Georg Schow tilbage fra sit Fangenskab i Nyborg, endnu mere forbitret paa Danmark end tidligere, og nu gjaldt det for ham og Provst Rehoff (Dr. Neuber var alderdomssvag) om at gennemføre Programmet for Aabenraa, og de savnede jo hverken Evne eller Øvelse. De nødvendigeste Afsættelser og Udvisninger var allerede besørgede, og Fr. Fischer nogenlunde gjort uskadelig. Den nyfødte Landsforfatning straaledede i al sin Glans og maatte vinde alle. Rehoff selv fremmedes til Nordslesvigs Biskop, Asmus Lorenzen blev Postholder, Bogtrykker Rathje Avisudgiver, og i „Skanderborg“-Jensen havde Byen faaet en skrap Politimester. Fra øverst til nederst lagdes Staden ind i en tysk Ring, der syntes vel skikket til at klemme den sidste Tanke om Modstand ud af den. Hvad skulde den forsagte, dansktalende Hob stille op imod alle disse Embedsmænd og Herrer: Borgmester, Raadmænd, deputerede Borgere, Politimester og Vægttere — Superintendent, Præst og Lærere — Amtmand, Herredsfoged og Tingskriver — Postmester, Apotheker, Toldforvalter, Kontrollør, Assistenten og Medhjælpere, støttet af Byens største Handlende, Redere og Skibsbyggere — alle lige ivrige efter at plante Tyskheden i Byens Hjerter? Kong Frederik og hans Orlogsbrigger var langt borte; men Reventlow Jersbæk var nær, og han havde desuden forsynet Staden med en slesvig-holstensk Garnison, anført af en lyksborgsk Prins.

Og dog skete det uventede: Flokken gjorde Opstand. Krigen havde sat alle Sjælestrengene i Svingning og udløst Folkets sande Natur. Hvad ingen Forestilling, ingen Opmuntring hidtil havde formaaet: at vække den slumrende Danskhed til et rask og rørigt Liv, det skete nu midt under Udfoldelsen af den slesvig-holstenske Magtfylde og Herlighed. Aabenraas Borgere skød pludselig Spagfærdighedens Ham af sig, og gjorde Fischers Slagord fra 1838 til deres Feltraab: „Vi er danske og vi vil forblive danske“. Før kunde de ikke være andet end danske — skrev Flor — nu vilde de ikke være andet, fordi de i Danskheden følte sig frie og glade. Paa ægte dansk Vis var de bly og famlende overfor deres uforskammede og højtalende Fortyskere, men ogsaa paa ægte dansk Vis, dengang

disse vilde drive det til det alleryderste — modige og stolte mod deres Fjender“.

Hvad Fr. Fischer havde kæmpet for og ingensinde naaet: Dannelsen af en dansk Sammenslutning, skete nu som af sig selv. Borgerne følte, „at en Forening af ligesindede vilde være et uskatterligt Gode i den tunge Prøvelsestid og afgive en Støtte i Tidens Storme, og mangen Mand, der tidligere, af Frygt for at mishage de højtansete tysksindede, ikke havde voget offentlig at vedkjende sig sit Hjertes danske Sindelag, ja maaske ikke engang selv ret var sig det bevidst, fik Mod og kom til Erkjendelse nu, da Oprøret fremtraadte i hele sin Uhyggelighed“.

De enkelte danske Mænd, som hidtil paa Grund af deres Sindelag havde staaet noget afsondrede og ene, følte sig pludselig stærke ved deres Medborgeres Tilslutning og Hengivenhed, og midt under den tyske Overmagts mest glimrende Tid, og medens de fæle „Propagandister“: Flor og Paulsen, Koch og Fischer, forlængst var hinsides Sund og Bælt, skulde Aabenraa vise, at den kunde gøre det ved sig selv. Det var de gamle, nær forbundne Slægter: Fischer, Bahnsen, Cornett sammen med nogle faa af Fr. Fischers allernærmeste Venner, der gik i Spidsen og afkastede Aaget. I November 1848 indbød Farvermester Martin Bahnsen, Skibsfører Christoph Conrad Fischer (Redaktørens Broder), Bogbinder Nicolay Sørensen (hans Svoger), Dr. Jacob Grauer og Købmand Johan Nielsen deres ligesindede Medborgere til at danne et Selskab af danske Mænd, og den 11te December rakte de hinanden Haanden og enedes om at kalde Foreningen „Frederiksklubben“ til Ære for den forskudte og forhaanede Konge.

Det var en rent selskabelig Klub. Et »Par Gange om Ugen samledes Medlemmerne i broderlig Venskab og Enighed for at opmuntres og styrkes ved Samtaler og patriotiske Sange, og alt stod saa meget sikrere og fastere i dette Samfund, som det var fremgaaet af Hjerternes Drift og Trang, uden egentlige politiske Maal, foreløbig endog uden Love. Foreningen voksede med rivende Fart. Ved Juletid talte den 70 Medlemmer, midt i Januar 100, i Februar 110, og inden Aaret var omme henimod 150 Medlemmer, mest Haandværksmestre, Købmænd, Skibsførere og ligestillede, 3: Kernen af Byens Borgerskab. „Vore Medborgere har rejst sig — skrev Fischer i Februar — og jeg føler ordentlig mit Hjerte banke, naar jeg tænker paa, at den Fædrelandskærlighedens Lue, som jeg i saa lang Tid for-gæves har arbejdet paa at tænde og tiltrods for al tilsyneladende Frugtesløshed i mine Bestræbelser aldrig har tvivlet om at faa at se, nu paa engang under saa vanskelige Omstændigheder og saa mægtigt er frembrudt, og — hvad det vigtigste er — holder

sig. Vi behøver nu ikke længere at skamme os over at være Aabenraaere“.

Den slesvig-holstenske Forfatning sikrede Borgerne Forsamlingsfrihed, og da Tyskerne udnyttede denne efter bedste Evne, maatte den ogsaa komme Modpartiet til Gode. I et Par Maaneder fortsatte Klubben sit Liv, uden at Myndighederne fandt Anledning til at opløse den. Men da den var Partiet en Torn i Øjet, besluttede dette at tage sig selv til Rette. Paa en Mødeaften (²⁵/₁ 1849) blev Klubbens Lokaler Genstand for et morderisk Overfald af Soldater og Pøbel; under en Regn af Sten og Sabelhug trængte de ind i Stuerne, sønder slog Vinduer, Møbler og Skilderier og drev Medlemmerne paa Flugt gennem Baggaarde og Haver. Et Bestyrelsesmedlem fik et Sabelhug i Hovedet. Men dette skræmmede endnu ikke de dansksindede Borgere. Klubbens Vært lod sine ituslaaede Vinduer tilnagle med dobbelte Brædder, og næste Klubaften forsamlede Medlemmerne sig igen, som om intet var sket. En Klage til Byens Kommandant, senere forelagt selve General Bonin, førte ikke til noget, og de skyldige forblev ustraffede.

Men da Vaabenstilstanden udløb i Slutningen af Marts, besluttede Myndighederne at gøre Ende paa den vederstyggelige Klub. M. Bahnsen, N. Sørensen, J. Grauer, C. C. Fischer, Joh. Nielsen, Købmand D. Damm, Sejlmager J. Cornett, Værten og enkelte andre kaldtes op paa Raadhuset, hvor Pladskommandanten meddelte dem, at de havde at være ude af Byen om to Timer; de modtog samtidig Tvangspas til Kolding, og under stor Opsigt førtes de, ledsaget af Soldater, først til Haderslev, hvor de indkvarteredes i et ikke rengjort Lazaret, og senere til Kolding Bro. — Dette Slag havde den tilsigtede Virkning. Da hele Bestyrelsen, Værten og andre saa pludselig drevs ud af Byen, bort fra Familie og Erhverv, vovede de øvrige Medlemmer ikke at samle sig før efter den næste Vaabenstilstand. De forviste drog tilsidst til Barsø, hvor de mødtes med Fr. Fischer, og naaede hjem, da de svensk-norske Tropper i Slutningen af August 1849 besatte Aabenraa.

Men Bladet vendte sig atter. Efter Slaget ved Frederits og Vaabenstilstanden af 10de Juli 1849 indsattes Kammerherre Fr. Tillisch og Grev B. H. Eulenburg som Bestyrelseskommission for Hertugdømmet Slesvig, i de sidste Dage af August rykkede neutrale svenske Tropper ind i Aabenraa, og de bortviste eller bortflygtede Borgere kunde vende tilbage til deres Hjem, iblandt dem ogsaa den haardest ramte og mest uundværlige: Fr. Fischer. — Da Borgmester Schow vendte tilbage fra sit Fangenskab, var han bleven modtaget med Illumination og Fester, og hvidklædte Smaapiger havde strøet Blomster for hans Fod. Da Fr. Fischer kom tilbage til sit ramponerede Fattig-

mandsbo, gik det mere stille af; men han følte sig stærk og modig midt i et Borgerskab, der saa pludselig og afgørende havde nemmet hans Sind og Aand og fremtidig vilde staa som en sej og aarvaagen Vagt omkring hans Gerning. „Stemningen har holdt sig udmærket — skrev han — og alt hvad Tyskerne har vundet hos Folket, er et brændende Had. Det danske Parti er overvejende det større, Slesvigholstenerne udgør kun et ubetydeligt Mindretal saa vel i Staden som især i Omegnen, hvor de næppe nok tæller een Procent“. — Ogsaa i pekuniær Henseende gik det fremad for ham. Prof. Flor skaffede ham en Krigsskadeserstatning, senere ogsaa et eget Trykkeri, og saaledes lægedes de værste Saar, som Krigen havde tilføjet ham. Med 10de September 1849 udkom igen hans Ugeblad i en forynget og bedre Skikkelse under Navnet „Freja“, i den nærmest følgende Tid var han tillige Frederiksklubbens Skriftfører og havde fuldt op at gøre i de drøje Kampe, som udfægtedes i Aabenraa.

Thi Sejren var endnu langt fra sikker. Syd for Ejderen fornyedes den holstenske Hær, nye Vaabenkampe forestod, maaske med store Omslag i deres Følge, og om end en loyal Regering foreløbig havde afløst Statholderskabet, sad dog endnu alle dettes Embedsmænd inde med den stedlige Magt og forsøgte ved passiv Modstand og den saakaldte „civile Okkupation“ at holde Hertugdømmet fast for det slesvig-holstenske Parti. I Aabenraa svang Georg Schow vedvarende sin Herskerstav med usvækket Lidenskabelighed, støttet af den ensartede Embedsstand, der er omtalt foran. Som en Drage vaagede han over Byens tyske Rustning. Over for de bortviste Borgere erklærede han: „Vi taaler ingen dansk-sindede iblandt os“, og ligeledes nægtede han at tilbagegive M. Bahnsen o. a., der var vendt hjem før Vaabenhvilen, de haardt forpligtende Løftbreve om Modstand imod Danmark og Tilslutning til Slesvig-Holsten, som de havde maattet underskrive. Under en Mulkt af flere hundrede Kroner forbød han at hejse Dannebrog eller at bære de danske Farver, og selv paa Kong Frederiks Fødselsdag forhindrede han enhver offentlig Glædesytring.

Derved fremtvang han en forbitret Tvekamp mellem Embedsmænd og Borgere, mere haardnakket end noget andet Sted i det bevægede Aar og skikket til at skærpe og klare Standpunkterne. I en anden og videre Sammenhæng har jeg tidligere skildret disse Begivenheder, og her skal derfor kun meddeles nogle afsluttende Oplysninger om det danske Partis endelige Sejr i Aabenraa.

Borgerne holdt ærligt og redeligen sammen, fortæller Fr. Fischer, og medens de i Frederiksklubben samledes til Underholdning og Fornøjelse, stod de uden for denne lige saa endrægtige, naar det gjaldt om at virke for almenyttige og patriotiske

Formaal. Selv om Klubben bevarede sin upolitiske Karakter, blev den alligevel Midtpunktet i Byens Liv, og som Statsborgere udviste dens Medlemmer en Rørighed og Udholdenhed, der fortjener saa meget større Anerkendelse, som Tiden baade var vanskelig og faretruende, og tilhører det store Antal Adresser, Petitioner og Erklæringer, hvormed de danske Borgere i de Dage bestræbte sig for at virke til Fædrelandets Held, egentlig ikke Frederiksklubben som saadan, saa fortjener de dog at mindes sammen med den som Eksempel paa, hvorledes selkabelig Sammenhold ogsaa avler Sammenhold udenfor Selskabet.

I Slutningen af September 1849 genindsatte Bestyrelseskommissionen den fordrevne Postmester, Kapt. Fr. Moltke, og Byens tyske Parti besluttede da at tage sig selv til Rette, saaledes som alt var sket i adskillige sydslesvigske Byer. 110 Apenrædere sendte Postmesteren en Mishagsadresse med Opfordring til at forlade Byen, og da dette ikke frugtede, besluttede Partiet at fordrive ham ved en „Kattemusik“ foran hans Bolig, d. v. s. ved Pøbeloptøjer. Borgmesteren fandt det dog rigtigst at underrette den svenske General Malmberg om, hvad der forestod; men denne forbød enhver saadan „Udskejelse af den laveste Pøbel“, og i Borgmesterens Nærværelse paalagde han Pladskommandanten „for det Tilfælde, at et saadant Orkester alligevel skulde lade sig høre, da at sørge for de nødvendige Kapelmestre, som kunde føre Taktstokkene med Fynd“. — Denne halvt skæmtende Henviisning til den væbnede Magt var tilstrækkelig til at holde de „kattemusikalske“ Borgere i Ave, og Tilkendegivelsen blev til ingen Ting.

Men Schow lod sig lede af sit Had og viste med det samme, at han savnede baade Takt og Fasthed til at beherske de vanskelige Forhold i Byen. Efter god slesvig-holstensk Recept prisgav han Generalen for et aldeles løgnagtigt Pressefelttog i de tyske Blade, og skønt Sagens sande Sammenhæng oplystes, tilstillede 88 tyske Borgere, hvoriblandt vi træffer saa bekendte Navne som Lüders, Detlefsen, Asmus Lorenzen og Rathje, Generalen et uartigt og grovt Brev, hvori han beskyldtes for større Raahed end selve Erkefejenden, Danskerne, og betegnedes som „en Tyrk, der uden Foranledning, i Borgmesterens Nærværelse, truede en hel Bys Borgere med Stokkeptrygl, som var de Keltringer og Landstrygere“. — Men nu kunde Aabenraerne ogsaa lukke Munden op og tillige møde med Overtal. 120 danske Borgere (deriblandt M. Bahnsen, F. Fischer, C. C. Fischer, J. Cornett, J. Grauer) sendte Generalen en Tillidserklæring og protesterede imod, at „en af Oprørets Gæring fremgaaet Klikke tillader sig at tale i Byens Navn, skønt dens Færd afskyes og fordømmes af Borgerskabets allerstørste Flertal“, og de haaber,

at Generalen ogsaa i Fremtiden „vil holde et Parti i Ave, hvis Attraa er at øve et anarkistisk og skræmmende Herredømme over en Befolkning, som under tunge Omskiftelser, under Tryk og Forfølgelser er bleven sin retmæssige Konge urokkeligen tro“.

I Midten af Oktober afskedigedes Borgmester Schow „paa Grund af hans under de nuværende Forhold ganske upassende Optræden“. Under de loyales Jubel forlod han Byen og udnævntes kort efter af Statholderskabet til Overpolitimester for begge Hertugdømmerne. Hans Eftermand, en afsat Borgmester Knudsen fra Tønder, mødte selvfølgelig passiv Modstand hos Aabenraas øvrige Myndigheder og vilde være bleven fordreven fra Byen, hvis ikke de svenske „Taktstokke“ havde holdt Modet i Ave. Bykollegiet gjorde sig helt usynlig i mange Maaneder, Byskriver og Raadmænd erklærede, at deres Samvittighed „forbød dem ethvert Samarbejde“ med den nye Borgmester, og i en Maanedstid forstod Stadsekretæren endogsaa at unddrage ham Byens Arkiv, der tilsidst maatte skaffes til Veje ved Militærets Indskriden.

For at bryde denne Modstand afsatte Bestyrelseskommissionen hele Magistraten og konstituerede nu Fischers ældste Venner: Farvermester Martin Bahnsen, Tobaksfabrikant J. H. Middelheus og Raffinadør A. Andresen som Raadmænd, uden at bryde sig om, at de ikke forud var Medlemmer af Deputeretkollegiet, af hvis Midte Senatorerne skulde fremgaa. I flere Maaneder kæmpedes der for og imod de nye Mænd, og saavel i Aviserne som ved Gadeopslag overvældedes de med Beskyldninger og Bagvadskelser, der klinger helt amerikanske: Borgmesteren havde øvet Voldtægt, Byskriveren var en gemen Svindler, Middelheus en Hæler og Bahnsen en Meneder.

Sjælen i disse Angreb var Provst Rehoff, den sidste af de gamle Førere og den eneste, der formaaede at holde Partiet sammen. Han nægtede straks at træde i nogen som helst Forbindelse med den nye Magistrat, og i talrige Skrivelser til Bestyrelseskommissionen overvældede han Borgmester og Raad med de laveste Beskyldninger. De savnede alle Borgeres Agtelse og Tillid, skrev han, de var moralske Fallenter, der ikke kunde retfærdiggøre sig over for Avisernes Beskyldninger og ikke fortjente at beklæde Tillidshverv. Han skrev endogsaa, at det som „Præst var ham moralsk umuligt“ at arbejde sammen med Mænd som Bahnsen og Middelheus, da han derved vilde tabe al Agtelse og Tillid hos sin „tyske Menighed“, ja hans Samvittighed forbød ham endogsaa at mødes med dem i samme Stue eller ved samme Bord; men mærkværdig nok forbød denne

ømme Samvittighed ham ikke at flikke ondskabsfuld Bysladder om disse Mænd ind i hans Indberetninger.

Tilslidst lod han sig henrive til ligefrem Lydighedsnægtelse, idet han ikke vilde forsyne de Regeringsskrivelser, der sendtes ham gennem Magistraten, med lovmæssig Paategning, og da han samtidig gjorde Modstand paa mange andre Punkter, afskedigede Regeringen ham fra alle hans Embeder (22de Januar 1850), og dermed var Tyskheden knækket i Aabenraa. Som dygtig Prædikant havde han en betydelig Menighed i Byen, og det lykkedes hans Venner at samle 400 Underskrifter paa en Protest imod hans Afsættelse, men samtidig indsendte de Danske en Takadresse, bedækket med 730 Navne, og heri udtaltes, at hans Afskedigelse havde vakt megen Tilfredshed og Glæde, at den danske Befolknings helligste Interesser krævede denne Afgørelse, og at han forhaabentlig aldrig i Fremtiden vilde blive kaldet til gejstlig Virksomhed i Nordslesvig. Med denne Folkedom over sig forlod han Aabenraa for bestandig.

Men Byens Borgerrepræsentation skruede endnu. Fra Oktober til Marts havde den slet ikke ladet høre fra sig, sikkert nok til stor Lettelse for Borgmester og Raad; men da dens Medvirkning krævedes ved Skattelægningen, tilsagdes den til Møde paa Raadhuset, og da alle dens 12 Medlemmer udeblev, afskedigedes de efter Bemyndigelse fra Regeringskommissionen. Umiddelbart efter dannedes et nyt Bykollegium, og i dette møder vi Sejlmager Jørgen Cornett, Skibsfører C. C. Fischer, Bogbinder N. Sørensen, Træhandler Joh. Nielsen, Købmand D. Damm og 7 andre Medlemmer af Frederiksklubben. Fr. Fischers Frænder og nærmeste Venner eller maaske rettere hans Elever sad fra nu af inde med den højeste Magt i Byen.

Det maa forblive en historisk Kendsgerning — skrev Flor 1840 til P. C. Koch — at Sønderjyllands Frelse i Midten af det 19de Aarhundrede skyldes smaa Borgere, eftersom alle fornemme og lærde savner store Hjerter — og disse Ord passer i hvert Fald paa Aabenraa. De omtalte Embedsforandringer udgik fra Bestyrelseskommissionen, og for dem har Kammerherre Tillisch og Grev Eulenburg Ansvar og Æren; men de vilde være forblevet uden national Betydning, hvis ikke Fischer i god Tid havde opdraget en modig og selvstændig Borgerskare, rede til at sætte Velfærd og Ejendom ind paa en Frigørelse for det hundredaarige Aag og paa en fremtidig Udvikling ad naturlige og sollyse Veje.

XVII

Flor, Skau og Koch.

I Aarene 1845—47 udmærkede den nationale Bevægelse sig ikke ved Nydannelser. Flor var kommet til Nordslesvig for at faa Samling paa de splittede Kræfter, og saa vilde Skæbnen, at de halvt eller helt faldt fra, inden han kom. Den 17. Marts 1845 døde P. Hiort Lorenzen; Dampmaskinen i det sønderjydske Frigørelsesværk, den store Uro, der ustandselig havde skabt Initiativ og Liv, var gaaet i Staa; Høvdingepladsen stod tom, og ingen i Haderslev kunde overtage den. Nogle Uger efter forlod Johan Wegener Landet, og Danskheden mistede en beslægtet Kraft, der maaske kunde have udviklet sig til Lorenzens Arvtager og tillige knyttet sig nøje til Flor. Efter Lorenzens Død var P. C. Koch mere end nogensinde før lænket til sin Kontorstol, „Dannevirke“ slugte al hans Tid, og kun ved Manicus' Hjælp formaaede han at holde Bladet i Form. Siden Striden med L. Skau i December var han desuden fuld af Mistro og Vrede. Flors gamle Adjutant vilde ikke „bruges“ af nogen, end ikke af Generalen selv: de to fortsatte vel deres Brevveksling, men den antog et forretningsmæssigt Præg, og det varede Aar og Dag, inden de fandt tilbage til varmt og trofast Samarbejde. I Februar s. A. ramtes Hans Nissen af dyb Familiesorg og trak sig tilbage fra det offentlige Liv, ogsaa fra Formandsposten i den slesvigske Forening.

Af ældre Førere stod kun L. Skau til Raadighed. Flor havde trukket ham frem af hans Landsbykrog, skabt hans Berømmelse, værnet om hans Indflydelse og med et Forsyns Taalsomhed baaret over med hans Fejl; men Skau stod i Forvandlingens Tegn, Lærlingen var i Færd med at vokse fra Mesteren og vilde selv være General. Derfor havde han fraraadet Flors „desperate Plan“ om at bo i Rødding, og snart satte han Himmel og Jord i Bevægelse for at faa ham bort igen. Deres Forhold gennemløb sikkert mange Skifter, men da deres Brevveksling næsten hørte helt op, er det umuligt at følge disse nøjere. Flor har næppe forudset, at han, da han kom for at sætte Kronen paa sit Livsværk, skulde savne Skaus Støtte, og det ikke alene fordi denne ikke vilde, men ogsaa fordi hans Hjælp blev mere og mere værdiløs. Der er Grunde for alt, og der var maaske noget af en Nemesis i denne Udvikling.

Privat var L. Skau en vennensæl og tjenstvillig Mand, en herlig Selskabsbroder, en uimodstaaelig Charmeur og Hjerteknuser, i Politik en Stræber. Som alle den Slags Folk var han elastisk i

sine Meninger, lidet nøjeregnende med Hensyn til Midler og uden Fordomme. Han kunde forhandle med alle, selv med Hertugen paa Augustenborg, og hans Talent til at formumme sig satte ham endogsaa i Stand til at undertrykke egen Overbevisning, naar dette passede. I saadanne Maskeringer saa han den højeste diplomatiske Kunst og havde sandsynligvis paa dette Punkt faaet Flor forkert i Halsen; thi denne indrettede sine Meddelelser om Nationalitetskampens Gang efter Modtagernes Indsigt og gav i afmaalte Doser, hvad han mente, deres Interesse kunde have godt af eller deres bekymrede Sind kunde taale. I forgrovet Form findes noget lignende hos Skau. Hans Meddelelser tog Farve efter Modtagerens Personlighed og gav, ikke hvad denne kunde have godt af at faa at vide for Sagens Skyld, men hvad Skau mente, han kunde have godt af at vide især for Skaus Skyld. Hvad der hos Flor var forsigtig Tilbageholdenhed, diskret begrænset Sandhedsmeddelelse, kunde hos den anden blive til tendentiøs Tilrettelæggelse, Omdigtning eller ligefrem Usandfærdighed.

Til sine fuldtro Venner, C. Ploug og Pastor Marckmann, skrev han lange Rækker af samtidige Breve, og det er ikke nok med, at han over for den ene benægter Kendsgerninger, han lige har betroet den anden, men i Anslag og Tone, i Minespil og Gestus, i hans eget tænkende og følende Jeg er han helt eller halvvejs en anden. Naar han skriver til Ploug, er han nok Frihedsmanden om en Hals, men ogsaa den beskedne, desværre overvurderede Andenrangskraft, hvis varmeste Ønske er at stride under Plougs Banner. Over for Marckmann og Hustru optræder han derimod ikke alene som fysisk Kraftkarl, der kan gøre det af med 5 Slesvig-Holstenere paa een Gang, men ogsaa som den store patriotiske Helt, der med Kløgt og Vælde udretter alt ved egne Kræfter, et af Gud benaadet Redskab til at frelse gamle Danmark i Nødens Stund.

Og midt i disse Snedigheder er han naiv som en 12aars Dreng. Han skriver til Ploug, at han er en ligesaa „bestemt og ubøjelig Demokrat“ som denne selv, omend for Tiden „mere fordægtig! thi endnu maa ingen vide, hvad han rigtig fører i sit Skjold“. Nogle Maaneder senere skriver han til Flor: „Jeg tager Aristokraterne og Absolutisterne paa min Samvittighed; thi endnu kender man mig kun som en folkelig, men ingenlunde som en liberal Mand, ja, antager mig vel endogsaa for en Royalist, og jeg forstaar ypperligt at spille min Rolle hos disse Folk, hvilket jeg har mærket i København“. Overfor Kongen optraadte han altid i denne Forklædning, „uden nogensinde at indblende de paa den Tid moderne Fordringer paa konstitutionelle Former for Statslivet“, d. v. s. uden nogensinde at vedkende sig sin

egen Overbevisning. „Fordægtigheden“ gik først af ham, da Demokratiet havde sejret.

Det er denne opportune Omdigtning af sig selv, hans evige Skiften Farve og fantastiske Evne til at opfinde Prydelser og Detailler, der hensætter ham i en Atmosfære af Usandhed og „tildels ødelægger hans Historie“. Han agerer altid, med Mund og Pen, sminker og kostumerer sig efter Rollerne og tillægger sig Scenevirkninger, der tit er lige saa opstadsede. Han er et Digt eller mange Digte.

Da hans Navn i denne Periode ikke er knyttet til større Begivenheder, vil hans talløse Breve sandsynligvis blive Grundlaget for Bedømmelsen af ham og hans Virksomhed før Krigen. I den politiske Verden var han en af Datidens frugtbareste Brevskrivere. Ogsaa med Hensyn til skriftlig Fremstillings-evne og stilistisk Kraft var han et Vidunder, ikke blot sammenlignet med sine Standsfæller; thi det vil intet sige, men med Datidens akademisk dannede Førere og højtstillede Embedsmænd. Hans Sprog er sundt, levende og udtryksfuldt Dansk, og det er hans eget, født og kommet til Verden i Sommersted i et Kog af lykkelig Modtagelighed og lidenskabelig Tilegnelse. Formelt skriver han bedre for sig end Tscherning og Marckmann, end H. N. Clausen og Drewsen og viger kun for virkelige Sprog-mestre. Fra Indholdets Side er hans Breve nærmest et eneste stort Defensorat for ham selv. Taget enkeltvis, saaledes som Modtageren i sin Tid har læst dem, kan de bedste endnu virke betagende, men læst i Sammenhæng Aargang efter anden, Række paa Række, gør de et uægte Indtryk. Alt bliver Façade. Hans Jagt efter Tillid og hans endeløse Forsvar mod Beskyldninger og Mistænkeliggørelser hensætter Læseren i Tvivl, og hans ustandselige Vindicering for sig selv af alle Kardinaldyder: Heltemod, Hjertens Godhed, Offervillighed indtil Martyriet, Arbejdsiver, Sanddruhed og Guds frygt, bliver til et Hav af Ord og Svulst, der ikke alene frastøder, men drukner selv hans mest personlige Vidnesbyrd i Overdrivelser og Pral. Intet staar fast, intet er tilforladeligt, intet synes ægte. Snart hensætter han sig selv i Ydmyghedens Dale, og snart færdes han paa Selvforgudelsens Tinder, hvorfra alle hans Medarbejdere tager sig ud som Kryb og Skarn. Saa er Kongen en „pilraaden“ Elendighed, C. Tillsch en slesvig-holstensk Landsforræder, Flor en Despot, „der viser et uforsvarligt og malhonnet Stivsind“, Lehmann „en forfængelig Stakkel“, Hiort Lorenzen „en umulig Fusentast“ og Koch en „lumsk og skadefro Nidding“. Der findes kun to Stormænd i Landet: Laurids Skau selv og tilnød den Berømthed, han skriver til. — Samtiden kunde kun ufuldkomment overskue dette Spil. Ploug og Marckmann og mange andre lod sig skuffe og kastede Berømmelsens Kaabe over hans Fejl; men Efter-

tiden forarges, og dens Kritik vil næppe godkende hans Berømmelse, selv om den til Gengæld skulde have ondt ved at forklare hans Indflydelse i en Tid, der var saa rig paa Dygtigheder.

Da Flor i November 1844 foreslog at gøre ham valgbar til Stænderne, aabnedes nye og uanede Perspektiver for hans Stræben. Nyaarsdag skrev den 27aarige Gaardmand til Flor: Jeg er desværre ikke længere Bonde i egentlig Forstand. Jeg kan ikke længere trælle som en Hest og har heller ikke Tid dertil. Rejsbesværligheder ved Nat og Dag har svækket mit Helbred . . . Jeg har saa længe spillet en dobbelt Rolle: baade at være Bonde og Gentleman, at jeg ikke længere er det første alene. Jeg har lært at gøre Fordringer til Livet, som mine Standsfæller ikke kender, og Verden gør Fordring paa og til mig, som er langt over mine pekuniære Kræfter. Jeg kan, om det behøves, spise tørt Brød og drikke Vand til; men jeg kan ikke længere klæde mig som de andre Bønder: dels maa jeg være mere gentil klædt for ikke at støde an imod vor Tids Fordringer, dels skal jeg være varmere klædt for ikke at ødelægge mig selv. Og jeg maa være forsynet med Rejserekvisiter baade imod Kulde og Regn, som andre ikke behøver, og dog skal jeg være simpel Bonde i Ordets største Betydning, hvis jeg ikke vil ruinere mig selv eller min Familie. —

Selvfølgelig var Skau alt andet end besværet af de faa Lyst- og Festrejser, han hidtil havde foretaget, eller af de 5—6 Festsaler, han havde holdt efter en andens Tekst; men han vejrede et Kup, han var paa Jagt efter en bedre Ejendom. I Sommersted ejede han en Gaard paa 96 Tdr. Land med rigelig Eng og Skov; men hans Grundskat var nogle Skilling for ringe til at gøre ham valgbar, og Indtægterne kunde langt fra forslaa til de Krav paa Komfort og Rejsepenge, som han stillede. Hidtil havde han hutlet sig igennem ved Gaver fra Velyndere i København, ved Laan eller Sømmenskud; men dette var jo ikke helt værdigt, og kun en bedre Ejendom, der gav et klækkeligt Overskud og tillod ham at holde Forvalter, kunde give ham den rette pekuniære Uafhængighed og tillige gøre ham valgbar til Stænderne. Til Lehmann, Schouw, Clausen, Monrad og andre skrev han lignende smagløse Breve, og hans Bestræbelser kronedes med Held. Ved en privat Indsamling i København rejstes et Beløb paa o. 12,000 Kr., og i April 1845 købte han for disse Penge en Proprietærgaard i Hovst i Vilstrup Sogn, solgte sin egen og sad fremtidig næsten gældfri i en af Egnens smukkeste Ejendomme. Nu kunde han holde Forvalter, Karet og Fuldblods, og de nødvendige „Rejserekvisiter“ blev ogsaa anskaffet.

Hans Held berusede ham. Allerede i Marts, mens han opholdt sig i København for at negociere, naaede hans Selvforherligelse det virkelig sjældne, det kunstnerisk groteske, lige til at sætte

ind i et Skuespil. Hans Beretninger om Audienser paa Ama-lienborg straalte af holbergsk Komik, og Jacob von Thybos Patos staa fuldstændig til hans Raadighed. „Heltens“ Løve-røst og Ørneblik jager den svage Konge i et Musehul og er lige ved at tage Pippet fra Kabinetssekretæren. Han skriver om sig selv: „Denne Salve havde nær styrtet Kongen til Jorden, og han turde ikke se mig lige i Ansigtet, som da heller ikke var Spøg, i det mindste sagde Tillisch, at han aldrig havde set et mere rædsomt og gennemborende Blik og en frygteligere Alvor baade i Ansigt og Stemme, som han saa i mit“.

Hos hans nordslesvigske Venner fremkaldte disse Meddelelser noget nær Panik. J. Wegener, hans fuldtro Ven, skrev til Flor: L. Skau er da kommet hjem omsider. Hans Tryllemagt over mig som over saa mange andre gjorde, at jeg blev ganske op-rømt, da jeg saa ham. Dog sagde jeg ham min fulde Mening. Desværre er hans Hoved saa forstumlet, at han endnu tænker paa en ny Københavnsrejse hen i Sommeren eller en Omrejsen blandt de fynske Herregaarde. Dersom vi ikke faar sat en Pind for dette hans forfængelige Rejseraseri, er han fortabt. Han var een Dag hos Kone og Børn. I Gaar, da jeg sendte ham et vigtigt Brev, var han allerede i Haderslev og blev der om Natten. Dette smerter mig; thi den moralske Karakter lider der- under, og der ligger for min Følelse og mit Hjerte noget saa grusomt og saarende i saaledes at forlade Kone og Børn, som i over 8 Dage har gaaet i Angst og Taarer for hans Liv (under Istransporten over Bælterne). Jeg giver ikke en Pris Tobak for al Politik og al Stræben, naar Hjertets ædle Grund er under-gravet, og Kraften skal nok svinde tilligemed. — I et senere Brev tilføjede han: Med Skau var jeg misfornøjet, uagtet ingen kan undgaa at vindes af hans personlige Elskværdighed og glimrende Evner. I Stedet for at bestyre sin Gaard og virke for Sagen, laa han næsten bestandig i Haderslev uvirksom, var næsten aldrig hos Familien, men derimod hver Aften paa Kome-die, hvor han havde forlibet sig i en Skuespillerinde. — De maa passe nøje paa ham og holde ham i stramme Tøjler, hvis ikke, gaar dette Mesterstykke tabt for os! Jeg tilgiver ham for Resten meget. Hans Geni har alt opnaaet, hvad Lærdom og Opdragelse giver en anden. Hans Kraft fører endnu meget videre. Hans forrige Liv og hans Stands aandelige Fattigdom er ham mod-bydelig. Aanden har bemægtiget sig ham, og et højere Liv og anden Tilværelse er gaet op for ham, men han lever endnu i dette højere Livs Lidenskaber og Fantasier som en begavet ung Student paa 18—20 Aar. —

Flor gjorde sikkert mange Forsøg paa at tøjle ham, men var ikke heldig. Den 28. Marts 1845 skrev han til ham: Da jeg var i Haderslev, mærkede jeg en meget stærk og meget udbredt

Misundelse imod Dem. Det blev mig aldeles klart, at den største Mængde (hvis de kan gøre det hemmeligt) hellere vil „arbejde paa vor egen Sags Undergang, naar L. Skau ene skal prises og æres som Slesvigs Helt, end sejre paa denne Kondition. Ene Wegener talte smukt og rigtigt om Dem; alle de andre uden Undtagelse, selv vor afdøde, ærlige og godmodige og Deres oprigtige Ven (Hiort Lorenzen) var i den højeste Grad forbitret paa „Deres Forfængelighed og Hovmod“, Deres „Kærlighed til de fornemmes og til Damernes Ros og Smiger“ og Deres „Lede til den Stand, hvor De hører hen, til Deres eget Hjem!“ Rejsen til København og Opholdet der (de fine Klæder ikke at forglemme) maatte især holde for. — Stemningen fandt jeg ikke uden Fare; thi den enlige L. Skau, hvem de fleste Bønder offentlig erklærer sig imod, er ikke den indflydelsesrige Mand for Ven og Fjende som før. Dertil kom, at Lorenzen forsikrede mig, at baade Deres Kone og Fader græd og jamrede over disse Rejser og var ganske ulykkelige. Med Hans Nissen havde jeg en lang Samtale — — — og gjorde alt for at fordele Ulykken.

„Min unge Ven, vær nu min virkelige Søn i Aanden og lad ikke denne Lumpenhed nedslaa eller ærgre Dem for meget. Naar vi blot ikke siger: „saa slette og lumpne“, men „saa usle og forkerte“ er Menneskene, saa finder vi os i det“.

Men det var at gabe imod Ovns Mund. Den Modstand, Skau mødte, tilskrev han udelukkende „Kabaler“ af Koch, „denne lumske og skadefro Nidding“, der vilde ødelægge hans Liv. Efter at han i Maj var flyttet til Hovst, kastede han sig med fornyet Lidenskab ind i sit forfængelige Rejseliv. Allerede i Tiden fra Maj 1844 til April 1845 havde han aflagt 4 Besøg i Hovedstaden, der tilsammen strakte sig over 3—4 Maaneder, han blev senere Forgrundsfur i flere københavnske Selskabskredse, og selv de farligste Istransporter kunde ikke hindre ham i at opsøge det danske Babels Tillokkelser og Nydelser. Han var næsten aldrig hjemme, men flakkede rundt i Nord-slesvig fra Før til Flensborg, til Landmandsmøder og Sammenkomster i Kongeriget. Særlig hjemsøgte han de fynske og sjællandske Herregaarde som Pengeindsamler til Højskolen, som national Forkynder og „Gentleman“. Hans Virksomhed har vel ikke været uden Betydning, og kommende Memoirer vil maaske bringe fyldigere Oplysninger. I hvert Fald vandt han sig mange Venner, deltog i talrige Fester, holdt mange Taler og blev stærkt feteret. Under det skandinaviske Studentermøde 1845 bar norske og svenske Studenter ham i Guldstol Festpladsen rundt, og da han engang, fortæller L. Hertel, tilfældig anløb en fynsk Kystby, blev han ført i Procession op paa Torvet for at holde Tale paa staaende Fod, og for at forhindre at Dampskibet sejlede bort imens, førtes Kaptajnen med. Han indledede ogsaa hemmelige

Underhandlinger med Hertugen om Tronfølgen i Danmark og paatænkte lignende med Beseler, hvad Flor dog synes at have forhindret.

„Saa længe De er den ædle, sanddru og stolte Bonde“, skrev Lehmann til ham, „er De en Helt; men vil De være en listig Diplomat, saa er De en Fusker imod vore Fjender og bliver baade gennemskuet og overset af dem, der ikke er værd at løse Deres Skotvinge — saa er hele Trylleriet brudt. Laurids Skau paa sin Bondegaard i Spidsen for Danmarks bedste Bondeflok er en Potentat, Laurids Skau i en Greves Salon er en Kuriositet!“ — Men han blev ved. 1847 skrev Koch fra København: „L. Skau gaar herovre som en stor Agent. Han taler kun om Ekscellencer, Grever og Ministre. Hans Hjerte er kun fuldt af det høje.“

Den Mand, der i sin Tale paa Skamling 1843 havde søgt den sande Hæder, ikke i at løbe i Halen paa de fornemme, men i at gaa i Spidsen for sine Ligemænd, og som sad inde med saa mange Betingelser for at genføde gammel Bondehæder, løb af By efter en Skygge. For at komme op imod al den Fornemhed, han trængte sig ind paa, mente han at burde afføre sig sit gamle Bondevæsen, hans hemmelige Attraa var at blive Embedsmand, og han blev ustyrlig vred, da han efter Martsomvæltningen 1848 ikke udnævntes til kongelig Ridefoged i Haderslev.

Nordslesvigerne vendte sig forarget bort fra den forvandlede Bonde, der mødte, om end ikke i Baronens guldbroderede Slobrok, saa dog i fuld Københavner-Dres med Pels og Glacéhandsker. Dengang taaltes saadant ikke. Skau maatte hellere have snydt 10 Hestehandlere end aflægge sit sorte Halsklæde. Hans Fjender gjorde sig lystige over den fornemme Herre „med Ulvepels og Manchetter, Silkevest og Pelsstøvler, Visitkort med forgyldt Rand, og „Lyna“ spottede over „det laadne Dyr“. 1846 var Uvillien imod ham saa stærk, at han fandt det raadeligst under Skamlingsfesten atter at iføre sig sin gamle Bondedragt; men nu var den jo ogsaa en Forklædning, og hvor stak saa den egentlige Laurids Skau?

Denne tomme og naragtige Efterligning vakte ikke alene Forargelse omkring ham selv, men skadede ogsaa Vækkelsen og Højskolesagen. Medens han optraadte som den nye Dannelses Talsmand og Sindbillede, iførte han sig en forloren Fornemhed, der var dens Modsætning og Pest, og medens Wegener og Flor stred, indtil de tabte Ligevægten, for at bevare Sammenhæng og Oprindelighed i Folkets Udvikling, viste han Almuen Vej udenom. Hans Anvisning var mere end overflødig. Disse beregnende og mistænksomme Mennesker pønsede kun paa rent udvortes at faa Del i de stores Liv. De var forud tilstrækkelig paa Post over for Aandens nye Apostle, og Bondegrinet laa

paa Lur efter at drukne dem i Latter. Skaus Eksempel frastødte de gode og hidsede de ondsindede. Den udskregne Grundtvigianisme maatte samtidig holde for, og Sladder eller misforstaaede Efterretninger fra Rødding fortættede Uvillien. Ved Siden af den gamle Modsætning mellem Embedsstand og Bonde, der var national bestemt og vejledende, opstod der i den danske Lejr nu ogsaa en Modsætning mellem Vækkelsesfolk og Almue, der var adspaltende og forvirrende. Det vilde være urimeligt at læsse Hovedskylden herfor over paa Skau, men det havde været hans første og vigtigste Opgave at bekæmpe den, og det gør os ondt, at Nordslesvigs første Bonde, Formanden i den slesvigske Forening og Meddirektøren af Rødding Skole ikke alene forsømte denne Johannes-Gerning, men endogsaa søgte at sætte Flor paa Døren og ved sit eget straalende Eksempel prækedede „Øjnenes Lyst og Livets Hoffærdighed“.

Den daværende Stilling i Nordslesvig er blevet set i Refleksbelysning fra en sejrende Eftertid og opfattet altfor gunstigt. I Aarene 1844—46 foregik den bevidste Adskillelse mellem Danske og Tyske i Landsognene. Befolkningens Hovedmasse frigjorde sig i Stilhed for det tyske Formynderi og vedkendte sig uden større Besvær det Sindelag eller den Holdning, som Sprog og Væsen bød den at indtage. Rent talmæssig blev Danskerne de mange, de toneangivende, de sejrende, og Hjemmetyskerne de faa, de fremmedartede og uægte. Dette var i og for sig et betydeligt Resultat; men Adskillelsen ledsagedes ikke af et tilsvarende aandeligt Opsving. Den danske Almuesmand forblev sig selv og lod sig ikke rive ud af sin tilvante og snevre Tankeverden. Den talmæssige Styrke tilførte derfor ikke Bevægelsen nye Aandsværdier. Medens Opgaverne voksede, syntes dens Førere at tabe i Indflydelse, fordi Forbindelsen mellem dem og denne udvortes Danskhed, der gik ad sin egen Vej, enten var ufuldstændig eller tør og ufrugtbar, og en mærkelig Goldhed kom til Syne samtidig med den numeriske Sejr.

Vækkelsen gik sin Gang. Koch, Fischer og Flor sad hver i sit Værksted og hamrede løs af deres karske Bælg; men Kræfterne samledes ikke til nye Landvindinger eller dybere Opdyrninger. Det frodige Initiativ var som blæst bort, og et dorsk Tidevand havde afløst det friske og heftige Bølgeslag fra Lorenzens Dage. „Alt er ved det trevne gamle“, hedder det stadig i Kochs Rapporter fra denne Tid. Den slesvigske Forening genopstod, men øvede ingen Tiltrækning mere. Ogsaa den var som død med Lorenzen. Uden nævneværdig Tilgang og uden Opgaver blev den snarere en Klub for nogle ansete Bønder end et Hjem for Menigmand. De mange gik dens Dør forbi. Da Hans Nissen trak sig tilbage, blev L. Skau Formand, Koch Sekretær og Flor „Redaktionssekretær“; men heller ikke de for-

maaede at skabe nyt Liv. Skau og Koch kunde ikke arbejde sammen, Skau og Flor snart heller ikke, og Skau selv var uden nyskabende Evne, uden Tillid og Indflydelse. Foreningens Underafdelinger søgtes omdannet til Foredragscentraler; men Forsøget faldt fuldstændig til Jorden af Mangel paa Tilslutning fra Mængdens Side, Planer om at grundlægge Smaa-Højskoler i Østeramtet og en Pige-Højskole ved Haderslev blev ved Tanken. Foreningen udsendte en Protest imod den holstenske „Verwarungsact“ og et Par Adresser, forfattet af Flor; det var det hele.

Endogsaa Skamlingsmøderne truede med at glide ud i rene Morskabsfester af Mangel paa aktuelle Opgaver, 1846 var det stærkt paa Tale helt at springe Festen over, og Kochs Forslag om at forbinde dem med Dyrskuer og Landbrugsudstillinger førte heller ikke til noget. Den eneste Nydannelse, der fandt Sted i disse Aar, var en nordslesvigsk Landboforening, stiftet af Pastor Petersen i Skrydstrup og Redaktør Koch, helt uafhængig af Foreningen og de gamle Førere og uden politisk Tendens. Ved Stændervalget paa Gram i Januar 1847 kom det til en Styrkeprøve mellem de forskellige Retninger. Der var tre Valgsøgere: Hans Andersen Krüger, A. H. Posselt og Hans Nissen fra Hammelev, Repræsentanter henholdsvis for den almindelige Danskhed, for den ældre, tildels tyskvenlige Retning og for Højskolebevægelsen. Baade Flor og Skau var kommet til Stede for at støtte Hans Nissen, men Krüger valgtes med overvejende Flertal, Posselt blev Stedfortræder, og Hans Nissen opnaede kun 46 Stemmer over for den hidtil ganske ukendte Gaard- og Kromand fra Bevtoft. Flor og hans Mænd betragtedes som en Sekt, og først efter langt Arbejde og uhyre Trængsel skulde de formaa at tilføre Menigheden ny Aand.

Et andet Forhold belyser ogsaa den daværende Stilling paa Landet. Efter Lorenzens Død forsøgte et nyt tysk Fremstød imod Bondebefolkningen. I Juli 1845 omdannedes den foran omtalte Sognefogedforening til en slesvig-holstensk patriotisk Forening, der søgte sine Medlemmer i alle Stænder og i alle Dele af Hertugdømmerne, men først og fremmest tog den Sigte paa Nordslesvig. Dens Hovedformaal var at modvirke den danske Vækkelse, at opretholde Embedsmændenes Indflydelse og at støtte Tyskheden. Angrebet indleddedes med stor Forsigtighed. Stifterne bestod af et Dusin tyskvendte Sognefogeder og nogle haderslevske Borgere, og Overløberen Johan Fr. Lorenzen blev Selskabets Sekretær; men bag Kulisserne sad Advokat Peter Gottfriedsen og Dr. Alexander Marcus. Foreningens Hjemsted var Haderslev, dens Forretningssprog Dansk, og gennem almen-nyttige Foretagender (Dyrskuer, Industriudstillinger, Bog-samlinger m. m.) søgte den — i virksom Modsætning til den

slesvigske Forening — at faa Indpas hos Befolkningen. Den paatænkte ogsaa at anlægge Bondehøjskoler i Magstrup og Arrild og forsmaaede ikke at efterligne den danske Arbejdsmaade. For at modvirke Skamlingsmøderne afholdt den Folkefester paa Erlev Banke ved Haderslev, oprettede „Liedertafler“ i By og paa Land og afholdt Sang- og Gymnastikfester, der, hvor Jordbunden tillod det, antog et fuldstændig oprørsk Præg. Den fik en vældig Tilgang sydfra. Alle slesvig-holstenske Førere med deres nærmeste Følge meldte sig ind i den, ogsaa i Byerne Tønder, Aabenraa og Haderslev fandt den Tilslutning; men Landbefolkningen forholdt sig afvisende eller fjendtlig. Paa Als forstyrredes „Liedertaflerne“ med Rumlepottes og Stenkast, og i Haderslev ledsagedes Erlevfesterne af Forhaanelser og Slagsmaal. Tilgangen af nordslesvigske Medlemmer var ringe. Nogle Ejere af Domæne- og Frigaarde (Vonsmose, Tørning, Refsø, Vojens, Drenderup, Jelsgaard, Røddinggaard osv.) og nogle tilflyttede Holstenere med Navne som Berwald, Herzog, Hintz, Maas, Schwerdtfeger, Witzke o. a. lod sig indmelde, d. v. s. det lille tyske Bondearistokrati, der forud fandtes i Nordslesvig og er omtalt foran. Af indfødte Bønder talte Foreningen næppe et halvt hundrede. De blivende Skel var trukket og lod sig ikke flytte.

Saaledes var Stillingen i Haderslev Amt, paa Als, i Sundevad og i nogle Sogne omkring Aabenraa, medens de øvrige nordslesvigske Egne stod tilbage. Forholdet var endnu langt fra gunstigt, og Slesvig-Holstenere kæmpede med stor Kraft for at bevare deres politiske og literære Overlegenhed. Nordslesvig oversvømmedes af oprørske Flyveskrifter, skrevet paa Dansk, gennem Snese af Aviser og Ugeblade talte de til 80,000 Holdere, medens Danskerne raadede over tre Smaablade med 2—3000 Læsere og var tilmed indbyrdes uenige, fordi, som Koch skrev, „enhver dansk Soldat selv vilde være Feltherre“. Ved Stændervalgene 1847 sejrede Tyskerne endnu engang i de nordslesvigske Købstæder, endogsaa i Sønderborg; i sydligere Egne forefaldt samtidig mægtige Demonstrationer imod Regeringen, og alt lagdes til Rette for en væbnet Afgørelse af Striden.

Kongen blev endelig tvunget ud af sin Forsoningspolitik. Allerede før sin Sommerrejse 1845 havde han forbudt de slesvig-holstenske Faner og Tegn, i Juli 1846 udstedtes det aabne Brev om Arvefølgen, kort efter afskedigedes Prins-Statholderen og J. Criminil fra deres Poster og de loyale Holstenere: Grev Carl Moltke og J. N. Scheele indtog deres Pladser. Samtidig paa lagdes det Kancelliet at undersøge Sprogforholdene i Mellem-slesvig og i de nordslesvigske Købstæder for at forberede et Sprogskifte i Kirke og Skole, og da Staten tillige paatog sig at omdanne den lærde Skole i Haderslev i dansk Retning, at op-

rette et dansk Seminar i Vonsbæk og grundlægge en Folkehøjskole i Sundeved, syntes Vækkelsen at have løst sine nærmeste Opgaver, og Flor og P. C. Koch, der havde genfundet hinanden, rettede nu deres Arbejde hen paa hele Slesvigs Erobring.

Det var nærmest et godt udtænkt Skaktræk af Modpartiet, der først opskræmmede Koch. Da Kancelliet krævede Indberetninger om de mellemslesvigske Sprogforhold, lod Provst Ahlmann i Tønder i største Hast foretage en Afstemning i Kjær Herred, i Aventoft og Udbjerg, om, hvorvidt de dansktalende Menigheder ønskede en Udvidelse af det danske Sprog i Skole og Kirke, og herpaa svarede alle Menighedsmedlemmer i alle de 10 Sogne Nej, med Undtagelse af een Gaardmand i Ladelund. — Denne letvundne Sejr var Koch for meget. I et Brev til Flor (25. Febr. 1847) beklagede han, at de hidtil havde forsømt disse Egne, at deres Opmærksomhed kun havde været henvendt paa Nordslesvig, hvis Danskhed dog vil forsvinde som en Røg, hvis Mellemslesvig bliver tysk. Nu maa vi opslaa vore Værksteder dernede, og alle de Jern, vi har i Ilden, maa vi anvende til Mellemslesvigs nationale Genfødelse. . . . Det er frygteligt, som disse arme Egne er forsømt midt under et tiaarigt heftigt Arbejde til Slesvigs, altsaa ogsaa til disse Egenes Frelse. Klogskab maa, især i de første Aar, ledsage hvert af vore Fjed; men lang Kamp har ogsaa skænket os Erfaring og mangehaande Indsigter. Stille, forsigtig, utrættelig maa vi sætte os fast i ethvert Sogn, og Regeringens store Forseelse i hine Egne kan maaske omvendes og blive til et Gode, naar den indser sine Fejl og griber til bedre Forholdsregler“.

Koch sendte straks en stedkendt Nordslesviger ned i Kær Herred for at undersøge Forholdene, og hans Indberetning til Kongen gav al ønskelig Besked. De blandede Distrikter, skrev han, bebos af Folk som for Tiden hverken er tyske eller danske, uden Kundskab i Historien, uden Læsning og Oplysning besjæles de kun af materielle Interesser og er fulde af Ærefrygt for de Politikere, der vil skaffe dem fri for alle Afgifter. I deres Skoler og Skolebøger læres rent ud, at Kongen kun er Hertug af en Slags Naade, saa længe Folket vil have ham og hans Familie paa Tronen. Endnu er Dansk Almuesprog; men „da man tydelig kunde skønne, at det var et foragtet og af Regeringen og Øvrigheden opgivet Sprog“, vilde det næste Slægtled gaa over til Tysk, og Sognene Hostrup, Burkal, Bylderup og Tinglev blive blandede. —

For at afbøde denne store Fare udstedte Koch — efter Samraad med Flor — i April 1847 Opfordring til at danne et „Slesvigsk Bevarelsessamfund“, der skulde virke for „Folkeoplysning og sand Fædrelandskærlighed i Mellem- og Sydslesvig, og med Agtelse for det tyske og frisiske Sprog søge at

bevare det danske i de Distrikter, hvor det endnu er Folkesprog“. Samfundet skulde udgive et Fjerdingaarsskrift: „Slesvigsk Budstikke“ eller „Schleswiger Bote“, der gratis skulde spredes overalt, hvor Befolkningen trængte til Oplysning og aandelig Bistand. — Som sædvanlig mødte de dog kun treven Velvillie eller Modstand. Koch opholdt sig maanedsviis i København for at skaffe de nødvendige Midler til Veje, men uden Resultat, og for dog endelig at faa begyndt købe han med Opbud af sine sidste Midler Senebergs Trykkeri og Ugebladet „Lyna“, der fra 1. Januar 1848 udgaves af ham med Undertitlen: „Ein schleswigsches Volksblatt“, der paa lempelig Vis søgte at værne om Kongetroskab og Statspatriotisme ogsaa hos Hertugdømmets tysktalende Befolkning. —

XVIII

Martsbevægelsen i Nordslesvig 1848.

Martsbevægelsen i Nordslesvig forblev i Vækkelsens Spor. Den var enstrenget national, ikke national-liberal. Nissen og Koch havde afvist den politiske Liberalisme, fordi den kom til dem i slesvig-holstensk Dragt og truede Befolkningens latente Danskhed. Flor havde ensidigt arbejdet paa folkelig Udvikling, „Dannevirke“ var stadig mistænkt for at nære absolutistiske Synspunkter, og siden P. Hiort Lorenzens Død havde Nordslesvigerne savnet enhver aaben demokratisk Vejledning. Frihedsbevægelsen traf dem derfor ret uforberede. „Det mærkværdige Aar“ oprandt lige saa stilfærdigt som sine Forgængere, og Nyaaarsblussene paa Skamling lyste henover et Land i dyb Julefred. „Alt er her saa roligt som i en Grav,“ skrev Koch til Flor, „der spores hverken politisk eller folkeligt Røre. Bønderne er som faldet i Dvale; alting skal jævne sig selv, og Kongen regere; det er det Løsen, som baade tavst og lydeligt gaar igennem Befolkningen.“ Denne Stemning forandredes ikke i Aarets første Maaneder. „Haderslev og Omegn,“ skrev Koch senere, „gav intet Smertens Tegn fra sig ved Kong Christian VIII's Død, og intet Glædestegn ved Ankomsten af Forfatningsrekskriptet af 28. Januar. Tværtimod! Naar jeg fortæller Folk fra Landet, at vi nu faar en Art Konstitution, bliver de alle ængstelige, som om der skulde hændes Landet en Ulykke. Bønderne i Fjelstrup erklærer, at de vil ofre Liv og Blod for Kongen, der-

som nogen vil prøve paa at indskrænke hans Autoritet; thi om noget Fler-Herskab vil de ikke høre Tale. Denne Idé er fremherskende overalt paa Landet . . . Vi har aldrig villet gøre os nogen klar Forestilling om, hvor dybt rodfæstet den kongelige Enevoldsmagt er her i Danmark; men den er virkelig frygtelig grundfæstet. Ingen Magt paa Jorden kan rokke den, med mindre man vilde mishandle Bonden og Borgeren, eller Kongen af fri Villie vilde nedlægge den. Christian VIII var meget yndet af Bonden; men Sønnen er næsten mere. Han behøver blot at vinke, saa knuser Bonden, hvad det skal være. Især har de fra Fredericia aarlig hjemvendte Soldater udbredt en sjælden Velvillie imod den unge Konge, og der mangler kun, at han skulde begynde en Krig.“

I Februar sendte 83 Gaardmænd i Felsted Sogn Kongen en Adresse, hvori de skrev: Det er vor Fortrøstning, „at Ds. Maj. vil tage vore højeste Interesser i landsfaderlig Varetægt, beskytte vort dyrebare, danske Modersmaal, opretholde vor danske Nationalitets naturlige Rettigheder og sikre vort kære Fædreland, Hertugdømmet Slesvigs uadskillelige Forbindelse med vort elskede Moderland Danmark, hvorfra vi under ingen Omstændigheder vil skilles.“ Samtidig opfordrede Sundevedboerne deres Standsfæller i Angel til at vise Troskab imod Danmarks Konge, „der til alle Tider har gjort saa meget for Bondestanden.“

Disse Følelser kunde vendes imod enhver demokratisk Bevægelse, hvad enten den kom fra tysk eller fra dansk Side, og noget saadant kom ogsaa antydningvis frem. Som Svar paa de første Kasinomøder indsendte samtlige Beboere i Seem Sogn ved Ribe en Adresse til Kongen, hvori det hedder: „Vi Beboere af Seem Sogn i Nordslesvig kan ikke længere høre paa, hvorledes vore danske Landsmænd i Kongeriget taler, skriver og handler om os og vore Forhold uden at tale et Ord med som Vidnesbyrd om, hvad vi selv vil gøre, dersom der skulde kræves Handling og Bedrift af os i disse bevægede Tider. — Først maa vi i al Enfoldighed bekende, at vi helst ønsker at beholde Ds. Maj. som vor enemægtige Konge og Herre, og at vi aldeles ikke kan bifalde de Landsmænds Ord, i Skrift og Tale, som paastaar, at det danske Folk ønsker en Forandring i den Forfatning, som er Folkets frie Gave til dets Konge og nedarvet til Ds. Maj. Thi ikke alene vi undertegnede ønsker og beder, at Ds. Maj. vil bevare Gaven og Arven fra Deres og vore Forfædre, men vi vover at paastaa, at dersom Ds. Maj. vilde foretage en Hyldingsrejse Landet rundt for at prøve Aanderne og høre de uhildede Røster fra Hjerternes Grund, da skulde Ds. Maj. erfare, at Landets Børn, efter det store Flertal, vilde samstemme med os, som har vovet at udtale vor Overbevisning.

Men hvilken Forfatning Ds. Maj. end skulde finde at tjene

Fædrelandet bedst, dette erklærer vi alle som een Mand, at vi og vore Børn vil leve og dø som Ds. Maj.s tro danske Mænd, og at vi er fast og urokkeligt besluttede paa at ville med vore Naboer her omkring i Nordslesvig staa som et levende Dannevirke, som en usvigelig Grænsevagt for vort danske Fædreland og vor danske Konge. Thi hverken med det gode eller med det onde lader vi os berøve Retten til at være een Sjæl og eet Hjerte eller at føre eet Navn, kæmpe under een Fane og være eet Samfund med vore Brødre i Kongeriget Danmark, og idet vi højtidelig erklærer os villige og beredte til ethvert Offer for dette vort Fædreland og Ds. Maj., bygger vi trygt paa en lignende Troskab og Kærlighed hos Ds. Maj., vor Landsfader, imod os. Og navnlig maa vi udtale for Ds. Maj., at vore Hjerter, som aldrig har slaaet varmere for Konge og Fædreland end just i disse skæbnesvangre Dage, vil føle sig dybt saarede og krænkede, dersom ikke de mulige Forandringer i Landets Forfatning i deres Virkning knytter os nærmere og inderligere til det danske Kongerige, fra hvilket vi ingen Adskillelse kan bære.“

Adressen giver den nordslesvigske Martsbevægelse i Renkultur. Den indeholdt kun dette Sæt af Følelser og Villie. Saa varmt og ensidigt tænkte de Bønder, Vækkelsen havde faaet Tag i. Fortidstro og Fremtidshaab forbandt sig til et Søndagssyn, der stillede dem uden for Tidens politiske Røre. De var romantiske Absolutister og Patrioter, der glemte de første Betingelser for Selvstyre og Selvudfoldelse, Odelsbønder, der slog Kreds om Landets Drot og til Gengæld ventede Fremtiden af hans Haand, alt efter Guldalder-Litteraturens bedste Opskrifter. De var vel skikkede til at møde det slesvig-holstenske Anløb; men en Revolution i København samtidig med den kielske Opstand kunde have bragt dem i Klemme, og denne undgik de kun ved Kongens frivillige Afkald paa Enevoldsmagten.

Hvem der har forfattet Seem-Adressen, er ukendt. Der som andet Steds var Befolkningen uden Overledelse. Hver Bygd handlede paa egen Haand. Ved Stændervalget 1847 havde den valgt paalidelige Mænd i 1. og 2. Kreds: Hans Andersen Krüger og P. L. Wiümh paa Slavgaard (senere afløst af Møller Staal); men de var uprøvede og endnu uden Myndighed. Nis Lorenzen Lilholt egnede sig ikke for den store Agitation, Flor opholdt sig i København, L. Skau ligesaa. Sognene samlede sig om deres ledende Mænd: Hans Nissen i Hammelev, Christ. Juhl i Hjærdrup, Agent Bruun i Aarøsund, Jens L. Skau i Sommersted, Kloppenborg i Københoved, Krigsassessor Kjær paa Brøstrupgaard, Fr. Helweg i Rødning og Præsterne Hertel i Moltrup, Boesen i Fjelstrup og Bojsen i Vonsbæk. Da Kasinomoderne i København forberedtes, forlangte Flor en Fællesudtalelse fra Nordslesvig; men Koch saa sig ikke i Stand til at skaffe den,

L. Skau undslog sig for at tale paa sine Landsmænds Vegne, og der skete intet fælles Skridt, før Afgørelsen var faldet.

I anden Uge af Marts naaede den europæiske Omvæltningsbølge Holsten. Den Rejsning, de slesvig-holstenske Førere var veget tilbage for i 1846, forberedtes nu af al Kraft. Nordslesvigerne opskræmmedes af Rygter om Væbningsforsøg og Opretelse af Friskarer i holstenske Byer, Landet oversvømmedes af Agitatorer og Flyveskrifter, og d. 15. Marts indfandt selve Vilhelm Beseler sig i Haderslev. Officielt kom han for at indbyde til et Folkemøde og en fælles slesvig-holstensk Stænderforsamling i Rendsborg d. 18. Marts, hvor der skulde tages Stilling til Forfatningspatentet af 28. Januar; men hans hemmelige Formaal var at vinde Nordslesvigerne for Oprøret. Hos Magistraterne i Flensborg, Tønder og Aabenraa havde han haft overvældende Held med sig, og i Haderslev gik det delvis ogsaa glat nok. I Borgerforeningen fandt han levende Tilslutning, og de tysksindede Proprietærer paa Landet fulgte efter; men Wiimh efterkom slet ikke hans Indbydelse, med Nis Lorenzen forhandlede han timevis forgæves, og selve Befolkningen fik han slet ikke i Tale. Den 17. forlod han atter Byen, fulgt af de Mænd, som 8 Dage senere — efter Aftale — hejsede Oprørsfanen paa Haderslev Raadhus. Den tilkommende Revolutionsfører maa dog have udtalt sig ret uforsigtigt om sine Hensigter; thi Dagen efter hans Afrejse kunde L. Skau underrette Kongen om de slesvig-holstenske Planer og om den Fremgangsmaade, som virkelig blev fulgt den 24. Marts. Beselers Plan, skrev Skau, gaar ud paa ved et coup de main at bemægtige sig Rendsborg Fæstning og den derværende Finanshovedkasse, og han tror, at Overrumplingen vil lykkes dels paa Grund af Kommandantens Svagheit og Garnisonens Upaalidelighed, dels ved Hjælp af Friskarer, der hemmelig hverves, og ved Understøttelser fra Tyskland, hvor Regeringerne søger at vinde Folkegunst ad denne Vej, og de revolutionære at udbrede Urolighederne. — Skaus Brev maa have været i Kongens Hænder senest d. 21. Marts; men endnu d. 22. kunde det danske Statsraad ikke enes om afgørende Skridt overfor den store Fare, der vel ogsaa kendtes fra anden Side.

Beselers hurtige Besøg i Nordslesvig havde endnu en Følge. Det kaldte Hans Andersen Krüger frem paa Scenen. Det Vidnesbyrd, Flor havde krævet, og L. Skau ikke havde voget at afgive, aflagde han saavel i Rendsborg som i København. Han var dannet over samme Læst som Nis Lorenzen Lilholt, men den sønderjydske Vækkelse laa imellem dem, og det gav en Forskel. Begge virkede hovedsagelig ved deres personlige Styrke. Begge var Praktikere med Forstand og Haandelag, men uden Skole, uden litterær Uddannelse og oratoriske Gaver — enkle, blodrige, helt oprindelige Naturer med stærke

Drifter i godt og ondt, fuldriggede Kæmpeskikkelser, der ragede et Hoved op over alt Folket. Deres Mod, Fasthed og Selvstændighed skaffede dem Overlegenhed blandt Fæller, og Indflydelse selv der, hvor deres hjemmegjorte Intelligens ikke altid forslog. Men medens Østboen var magelig og tung, utilbøjelig til Handling og vanskelig at purre ud, tog Vestboen fat med Nybyggerens Iver og Foretagsomhed. Paa stormende Folkemøder, i hjemlige Raadslagninger eller højt til Hest nær opad Forpostkæderne og Stafetlinierne skred han fra Handling til Handling. Sund og stærk, overalt sig selv, uden at tænke ret meget paa sit eget og uden smaalig Sideblik til andre, udviklede han sig i en Fart til Foregangsmand. Inden Nordslesvigs Bønder ret vidste det, havde de en ny Fører, æltet af deres eget Ler, lige op ad dem selv i Sind og Skind, i Færd og Tale, og dog i Stand til, uden Formynder og Sufflør, at føre an i den bevægede Tid, der forestod.

Den 16. Marts om Aftenen modtog Krüger Beselers Indbydelse til Rendsborgmødet, og næste Morgen tidlig kørte han Syd paa. I Flensborg forenede han sig med Byens yngste Stændermand, Købmand H. P. Schmidt, afdøde Peter Nielsens Svingersøn, og d. 18. om Formiddagen naaede de den gamle Grænsefæstning. Byen var indhyllt i sort-rød-gyldne Farver, „endog enhver Trillebør havde sit Flag“, og „Schleswig-Holsteins Vener“ fra Elben til Kongeaaen havde sat hverandre Stævne for at forberede Opstanden. Saavel i den improviserede Landdag som i Folkeforsamlingen førtes Dagen lang larmende Forhandlinger, det ene oprørske Forslag jog det andet, selv en stor Del af Garnisonen deltog i Tilkendegivelserne, og Krüger saa med et halvt Øje, at Rendsborg næppe kunde kaldes en dansk Fæstning længer. Kommet til Sæde i Landdagen nedlagde han straks Indsigelse imod Forsamlingens Lovlighed, og hans danske Tale vakte megen Uvillie. „Hamb. Nachrichten“ skrev: Denne Mands Resolverthed lader vi vederfares al Retfærdighed, eftersom han alene begav sig ind i den ham fjendtlige Forsamling for som Dansk at protestere imod de tyske Beslutninger. At hans Ytringer virkelig indeholdt en saadan Protest, tør vi kun formode, da han talte i et for os fremmed og uforstaaeligt Sprog. — Som P. Hiort Lorenzen forhen blev han ved at tale Dansk, og selv om han ikke førte dennes Klinge, skar hans Ord igennem. Da T. Olshausen havde udslynget sine bekendte Haansord imod det danske Folk, og Beseler forsikret, at endogsaa Nordslesvigerne vilde slutte sig til Revolutionen, samlede han sig til en heftig Indsigelse. De Herrer, raabte han, overser ganske, at det halve Slesvig er dansktalende og dansksindet, det vil ikke indlemmes i det tyske Forbund, og skal

H. A. Krüger.

Borgerkrigens Fakkeltændes, da vil vi Nordslesvigere ofre Liv og Gods for vort Moderland, Danmark!

Sent paa Aftenen banede han sig Vej ud af den ophidsede Forsamling og ilede nord paa, optaget af de Farer, der truede Land og Rige. Den 19. om Aftenen var han i Haderslev efter at have tilbagelagt 33 Mil med det samme Spand Heste, og her gav han „Dannevirke“ en Fremstilling af Mødet. Denne naaede København samtidig med den slesvig-holstenske Deputation og havde en mægtig Virkning. Dernæst gæstede han først Hans Nissen i Hammelev for at paaskynde Folkevæbningen omkring Haderslev og ilede derefter ud til Højskolen i Rødding, hvor han og Fr. Helweg de følgende Dage holdt Møde med Vesteregns Tillidsmænd, fremkaldte Hjemmeforsvaret og indsendte en Adresse til Kongen, hvori krævedes, at den højeste militære og civile Myndighed i Slesvig uopholdelig skulde overdrages til en paalidelig dansk Mand, at den statsfjendtlige Embedsstand afskedigedes, og at den nordslesvigske Landstorm forsynedes med Vaaben og øvede Befalingsmænd. Adressen sluttede med Ordene: „Vort Løsen er Frihed og Kong Frederik!“

Derefter foretog han og de to andre haderslevske Landdeputerede en Københavnsrejse for at mane til hurtig Handling og Hjælp. Den 25. kom han igennem Haderslev, medens Oprørsfanen hejsedes, over Bælterne fulgtes han af Flygtninge og indkaldte Soldater, og i Hovedstaden blev han Dagens Helt, fordi han havde overværet Rendsborgmødet. Den 27. fremstillede Prof. H. N. Clausen de nordslesvigske Stændermænd for en mægtig Forsamling i Kasino, og Krüger maatte frem med sit Vidnesbyrd; men her gik det ham atter, som det 5 Aar tidligere var gaaet P. Hiort Lorenzen paa den kgl. Skydebane. „Da jeg kom frem for al den Mængde Mennesker og stod paa Talerstolen,“ fortalte han siden, „kunde jeg ikke huske et Ord af, hvad der var blevet sagt i Rendsborg; men Folk raabte Hurra for mig, og medens de raabte, samlede jeg mine Tanker til nogle faa Sætninger.“ Vilhelm Birkedal, der overværede Mødet, har fortalt, at han ikke fik meget ud af Krügers Ord, men hans mægtige Personlighed tiltalte, og da han gengav Olshausens Haansord om Danskerne, og idet han knyttede sine Kæmpe-næver og med fremstrakte Arme samlede al sin Harme i et vældigt Udbrud, ledsaget af en drøj Ed, henrev han alle.

Umiddelbart før Krigens Udbrud tyngedes de ledende Mænd i København af store Bekymringer. Hæren var lille. De Afdelinger, der formeredes i Hovedstaden og nord for Kongeaen, havde ingen Reserver, og Depoternes usle Tilstand tillod ikke, at saadanne oprettedes. Det nørrejydske Korps kunde møde Modstand allerede i Nordslesvig og formaade maaske ikke at rykke frem mod de østslesvigske Købstæder uden Flankedæk-

ning imod Vest af Frikorps og Støtte i en venligsindet Befolkning; men den nye Regering havde ingen Tillid til denne Befolkning. Dens Ejderpolitik tilstræbte ikke nogen national Løsning og vilde frastøde Sydslesvigerne, samtidig med at den foretagne Statsforandring maaske i høj Grad vilde mishage den kongeligsindede Del. Den var derfor nødt til at gaa ad Omveje. Ligesom Slesvig-Holstenerne tidligere maatte den søge at udnytte Slesvigernes provinsielle Egoisme og Særfølelse, og kom derved til at tillægge denne en Betydning, der virkede højst skadelig og ikke kan billiges af Eftertidens Kritik. I sine forskellige Proklamationer gjorde den urimelige Indrømmelser til den slesvigske Selvstændighed uden at have Tillid til sine egne Tilbud og i dødelig Angst for, at ogsaa Nordslesvigerne skulde afvise Hertugdømmets betingede Indlemmelse i Kongeriget, hvorom Krigen fra dansk Side kom til at dreje sig.

De haderslevske Stændermænds Ankomst havde vel fjærnet nogle af disse Bekymringer, men Faren bestod endnu, og før deres Ankomst var der indledet Skridt, som vel ikke fik nogen afgørende Betydning, men er meget betegnende for Tankegangen og Stillingen. Prof. Flor havde taget virksom Del i Kasino-møderne, og efter Samraad med Regeringen besluttede han at gaa til Slesvig for at opildne den danske Stemning og rejse en Folkehær imod Slesvig-Holstenerne. Umiddelbart efter den nye Regerings Dannelse skrev han til Krigsminister Tscherning: „Nogle herværende slesvigske Studenter ønsker at drage hjem for at hjælpe paa Stemningen derovre, saaledes at vore Tropper kan blive modtaget som Venner og ikke som Fjender. De ønsker, ligesom „mine gamle Dreng i Rødding“, mig til Centrum, og, som De ved, ønsker jeg at gaa med. Men før jeg har talt med Dem, kan jeg intet bestemme“. — I en Fart forsynedes Flor med den nødvendige Bemyndigelse og med Pengemidler og fik Ret til at udstede en Proklamation til Slesvigerne, „hvori han tydede Ordene i den kgl. Proklamation endnu yderligere i Retning af den slesvigske Selvstændighed.“

Den 26. Marts kom han og hans Studenter igennem Odense, og den 27. udsendte han fra Kolding to Opraab, undertegnet „Flor“. I det første, der opsloges paa Gadehjørnerne og udbredtes af Aviserne, hed det: Jyder og Fynboer, staar op! Slesvig-Holstenerne har kastet sig over det gamle Sønderjylland og vil overgive det til det rovgerrige Tyskland. I alle danske Slesvigeres Navn raaber jeg: Kommer os til Hjælp! Men samler eder som besindige Mænd og stiller eder til den kommanderende Generals Tjeneste! —

Hans Proklamation til Slesvigerne havde et endnu mere paa-faldende Indhold. Efter en Indledning om Slesvig-Holstenernes Planer skrev han: Slesvigerne! Vil I holde med Oprørerne? Siger

I, vi vil ikke mere have noget at gøre med Danmark og dets Konge, vi vil til Tyskland, da kommer den danske Hær som Fjender. Men siger I, vi vil forblive Danmark og vor unge, folkekære Konge tro, saa kommer den som Eders Ven og Beskytter. I maa selv afgøre, om I vil være Statsforbrydere eller trofaste Fædrelandsvenner! „Med den kongelige Premierministers og Ministeriets Bemyndigelse er jeg fra København kommet til Eder for i Hs. Maj. Kongens Navn at forklare og udlægge for Eder, hvor meget han har betænkt at gøre for Eders Frihed, for Eders Selvstændighed, for Eders Vel! Vil I høre det, da lyder det saaledes: Besluttende Rigsdag fælles med Danmark. Presse- og Forsamlingsfrihed. En egen slesvigsk Landdag for alt, hvad der angaar Slesvig alene. En egen Overret. En egen Regering. Konsumtionen vil ikke blive indført, og Kopskatten ophævet. Valgloven saa vel til Rigs- som til Landdagen vil blive meget folkelig. Statsafgifterne skal ordnes efter Folketal osv. . . . Slesvigere, jeg, som taler til Eder, er mange af Eder bekendt som en ærlig Mand og ægte Folkeven, der har ofret de undertrykte Slesvigeres Vel den bedste Del af min Kraft. Tror mig, der har gjort meget for Eder og aldrig talt usandt for Eder, naar jeg siger, at det er i Kongens Navn, at jeg her taler til Eder!“ . . .

Samme Dag afgik hans Studenter og Højskoleelever til Slesvig, men da havde Befolkningen allerede rejst sig til væbnet Modstand, og deres Sendelse var for saavidt overflødig. Den provisoriske Regerings Dannelse, Rendsborgs Overrumpling og Friskarernes Fremmarsch over Ejderen havde kastet hele Halvøen ind i Krigspanik. Den jydsk Slavekrig var en latterlig Kamp med indbildte Fjender; men i Sønderjylland var Faren nærliggende og truende nok. Tøjlesløse Skarer, efter Rygtet bestaaende af Hansestædernes „Proletarier“ og Bosser, af berlinske Barrikademænd, „oversmurte med Blod“, af Skrabsammen fra mange tyske Egne — slet førte, slet klædte og udrustede, kummerligt forplejede, forsultne og griske — rykkede nord paa og genvakte Minder om Kosaktidens Lidelser og ældre Kriges frygtelige Hærgninger. De fleste nedgravede deres Kostbarheder, og alle stirrede rædselsslagne efter Hjælp fra den kongelige Hær, men da denne tøvede bag Aa og Bælt, greb de til de Vaaben, de kunde faa fat paa. Denne Væbning fik ingen militær Betydning, men i al sin Ufuldkommenhed blev den en sidste afgørende Samling om Arv og Eje, om Sprog og Fædreland, og denne Gang var det ikke Aviser og Flyveskrifter, Advokater og Redaktører, men Stormklokker, Krigstrompeter og blinkende Leer, der talte. Det Sprog forstod den sløveste.

Den provisoriske Regering var straks blevet anerkendt i Aabenraa og Tønder. I Flensborg havde Borgmester Callisen listet

en Anerkendelse igennem af ringe Værd. I Højer og Sønderborg glippede Forsøget, og i Haderslev kom det til en Styrkeprøve i selve Borgerskabet. Efter P. Hjort Lorenzens Død var her i al Stilhed foregaaet en Vending i dansk Retning. Tingmand J. A. Schmidt, Malermester Møller, Slagtermester Lund og P. C. Koch overvandt lidt efter lidt Smaaborgernes neutrale Spagfærdighed, ligesom i Aabenraa sank Slesvig-Holstenerne fra et Borgerskab ned til at blive et Parti, der ikke længere raadede over Byens Liv og Tilkendegivelser. Desuden havde Byen en dansksindet Borgmester og en „kongetro“ Magistrat, der i hvert Fald ikke vilde gaa med til at anerkende Oprøret. Og endelig indtog Landbefolkningen en truende Holdning og kunde bryde ind, ledet af Hans Nissen og Laurids Skau. Alligevel hejstes Oprørsfanen paa Byens Raadhus d. 25. Marts, og en provisorisk Bystyrelse dannedes, bestaaende af Dr. Alex. Marcus, Garver Göhlmann, Jernstøber Bonnichsen og andre velkendte Agitatorer; men Slaget førtes ikke igennem med Kraft. De egentlige Førere holdt sig i Baggrunden, den gamle Magistrat blev ikke fjernet, og Byens egentlige Militz, den gamle Borgervæbning, var ikke vundet. I Nattens Løb forefaldt der nogle betydningsløse Optøjer i Gaderne, og „Dannevirkes“ Trykkeri forsegledes; men alt henstod endnu uafgjort. Søndagen d. 26. Marts kaldtes begge Borgerkorps under Vaaben, samledes paa Søndertorv og sluttede Kreds om den gamle Magistrat, den nye Bybestyrelse og de egentlige Ledere: Amtsforvalter Krogh og Herredsfogederne Thomsen og O. Kier, den sidste med en provisorisk Borgmesterbestalling i Lommen. Borgmester Lassen forelagde Sagen, og paa hans Spørgsmaal, om den kongelige eller den provisoriske Regering skulde have Magten, raabte Borgerne: „Bort, bort med de provisoriske, bort med Forræderne, bort med Skidtet! Leve Kong Frederik VII! Leve vor Magistrat! Pressen fri, fri!“ — og da de tyske Herrer endnu syntes at tøve, kommanderede Borgermajoren, Skomagermester Simonsen: „Fæld Gevær!“, hvorefter de forsvandt ud af Kredsen og flygtede syd paa.

Samtidig greb Krigsfeberen om sig paa Landet. De første Væbningskorps dannedes i Vonsbæk, Vonsild, Moltrup, Hammel og Skodborg, men fandtes snart i ethvert Sogn. Overalt oprettedes Vagtstuer med Patrouiller og Nattevagter, den daglige Kirkeringning indstilledes, for at der kunde gives Stormklokkesignaler fra Taarnet, naar Faren nærmede sig; paa alle Kirker hejstes Dannebrog som Sindelagsmærke; Kvinderne syede Flag og støbte Kugler; Landsbysmedierne forvandlede til Vaabenværksteder, hvor gamle Jagtgeværer og Flintbøsser gjordes i Stand, og Høstleer, Spyd, Høtyve og Buløkser skæftedes. Fra Odense sendtes endogsaa en større Samling Stridsleer, og med dem kom en Polak, der havde brugt dette Vaaben med frygte-

ligt Held i den polske Frihedskrig og paatog sig at indøve Nord-slesvigerne i dets Brug. I Østeramtet nævnes Hans Nissen som Raadgiver og Leder. I Vesteramtet var Rødding og Ribe Midtpunkter for Rustningerne. Den 24. Marts indeholdt Ribe Avis følgende Opraab: „Danske Mænd i Nordslesvig! Staar op til Vagt og Værn for Eders eget Hjem og for Eder selv. Danner inden 3 Solemærker frivillige Korps af alle kraftige Mænd og Karle. Ethvert Sogn tælle straks sin Styrke og holde sig rede til at møde med selvvalgte Vaaben til Værn for den Arv, vi har modtaget fra Fædrene og vil bevare for os og vore Børn!“ — Dagen efter nedsatte Borgerskabet i Ribe et Væbningsudvalg og udnævnte en Pladskommandant, en afskediget Officer, der traadte i Forbindelse med de omliggende Sogne. Paa Rødding Højskole gik Eleverne i Spidsen for Bevægelsen. Ribe Avis meddeler, at før Maanedens Udgang mønstrede Vesteregnet 2000 væbnede Bønder og Overgangene over Bredeaa holdtes besatte. Den 29. Marts, „Slave“onsdag, da den jydsk Slavekrig udbrød i Vejleegnen og med utrolig Fart forplantedes nord paa, begyndte en lignende Panik i Ribeeegnen. I Rødding vilde man have lagt Mærke til nogle mistænkelige Skikkelser; i Hjerting blev de til Friskarer, og Stormklokken kaldte de bevæbnede Skarer sammen; i Ribe hed det sig, at Rødding allerede var ødelagt, og Staden kom i vildt Oprør. Alle Adgange og Hovedgaderne barrikaderedes, Husene gjordes ryddelige til Forsvar fra Vinduerne, Kampesten slæbtes op paa Lofterne for at kunne kastes i Hovedet paa Fjenden, og Befaling udgik om, at tændte Lys skulde brænde i Vinduerne om Natten. Denne Allarm blev dog slaet ned i Tide, og Paniken bredte sig ikke nord paa til Vestjylland.

Den 29. Marts rykkede danske Fortropper ind i Haderslev, ledsaget af Flor som Vejleder og Mellemand. De besatte Byens sydlige Udgang med store Styrker, og efter Flors Anvisning overtog bevæbnede Bønderkarle Bevogtningen af Overgangene ved Tørning Mølle og Vojensgaard. Dagen efter rykkede Hæren ned mod Aabenraa, og Væbningsstyrkerne samledes vest paa ved Agerskov som en Flankedækning under Hovedhærens videre Fremmarsch imod Flensborg. I de første Dage af April stod her en Bondehær paa 3—4000 Mand; Flor og Laur. Skau var til Stede som en Slags Anførere, men der kunde selvfølgelig ikke udrettes noget større med disse uøvede og uhaandterlige Skarer, og hvad der udførtes, tillægges Hans Krügers Initiativ. For at indhente paalidelige Efterretninger om Fjendens Bevægelser oprettede han to Stafetlinier, en paa langs ned ad Midtlandet fra Bevtoft til Medelby og en Tværlinie fra Aabenraaegnen til henimod Tønder, stadig i virksom Forbindelse med det danske Hovedkvarter. En blandet Styrke, bestaaende dels

af regulære Tropper, dels af Frikorps, drog over Løgumkloster til Tønder, hvor den afvæbnede det oprørske Borgerskab og drev Lederne paa Flugt. Herefter sluttede de omliggende Sogne i Slogs Herred sig til den danske Bevægelse, og selv Ravsted, der var anset som et tysk Midtpunkt, hejsede Dannebrog paa Kirketaarnet. Den 31. flygtede de tyske Friskarer fra Aabenraa, og paa deres Flugt syd paa „udspiste“ og udplyndrede de alle Byer langs Hovedvejen til Flensborg. Flere Byer var i dagevis derefter uden Brød og Kød, og de hidtil noget tvivlsomme Sogne: Uge, Kliplev og Kværns, fik hurtig nok af deres tyske Befriere og sluttede sig til Nordslesvigerne. Paa den anden Side af den tyske Indfaldslinie, i Sundeved, var der foretaget en lignende Folkevæbning med Vagtstuer, Patrouiller og Nattevagter, og en Stafetlinie fra Sønderborg over Ullerup til Felsted holdt Befolkningen underrettet om Friskarernes Bevægelser.

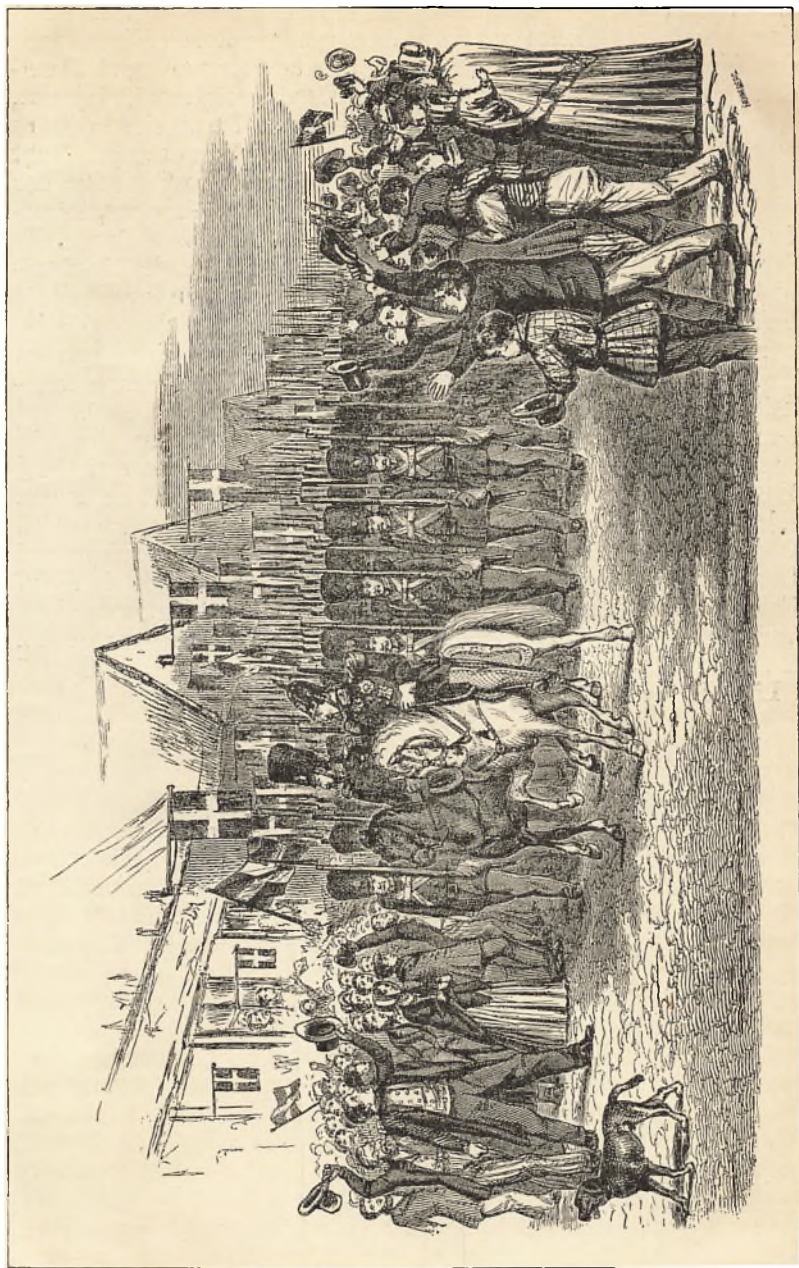
Nordslesvig var blevet selvraadende. Med et Slag tabte den tysksindede Øvrighed al sin Myndighed, og da det blev bekendt, at Amtmænd, Borgmestre og Herredsfogeder havde tilbageholdt Indkaldelsesordrerne til de hjemsendte Soldater, nægtet dem Marschpenge eller endogsaa forsøgt paa at sende dem til Oprørshæren i Rendsborg, slog det gamle Nag ud i aabenlyst Fjendskab. Mange flygtede syd paa eller faldt ynkelig til Føje. Amtmand Johannsen i Haderslev, der havde vaklet frem og tilbage mellem Dansk og Tysk efter Kong Christian VIII's Holdning, maatte ty ud til Hans Nissen i Hammelev for at finde Beskyttelse; han skrev indsmigrende Breve til „sin kære Ven“ Laurids Skau og lod trykke varme Opraab om Folkevæbning i „Dannevirke“.

I Vesteramtet afsatte Bønderne uden videre deres tysksindede Sognefogeder og erklærede, at de kun vilde modtage Befalinger fra Stiftamtmanden i Ribe. Alle administrative Embedsmænd fjærnedes. Herredsfogeden og Tingskriveren i Frøs og Kalvs-lund Herred var særlig forhadte. De paastod, at der faldt Skud, naar de viste sig, og den 28. Marts trængte væbnede Bønder, anført af Sognefoged H. D. Kloppenborg, ind i deres Boliger og afkrævede dem følgende Troskabserklæring: »At jeg vil være vor retmæssige Konge, Hs. Maj. Kong Frederik VII, tro og hengen-given, at jeg slutter mig til den danske Regerings Anskuelse og Virksomhed, at jeg afskyr det oprørske Partis, navnlig Slesvig-Holstenernes Oprør og Fremgangsmaade, og at jeg som dansk-slesvigsk Embedsmand redelig vil opfylde mine Pligter ifølge den af mig aflagte Ed, sligt bevidner, tilstaar og lover jeg herved med mit Navns Underskrift«. — Da de nægtede at underskrive denne Erklæring, førtes de fangne til Ribe og senere, efter Generalkommandoens Befaling, til Nyborg, hvor de mødtes med mange andre Lidelsesfæller.

Paa Als gik Bølgerne særlig højt. Hertugen var rejst til Berlin for at søge Bistand hos Kongen af Preussen, og da Oprøret udbrød, turde han ikke lade sin Familie forblive paa Augustenborg. Fra Rendsborg sendte han sin Hofchef for at paaskynde Flugten, og den 26. Marts forlod Hertuginde og Børnene deres Hjem i Huj og Hast. Da de paa Vejen til Flensborg kørte over Hokkerup Hede, sendte Kirkegængerne en Hagel af Stene imod Kaleshevognen i den Tro, at Landsforræderen sad derinde — Nordslesvigernes Afskedshilsen til den Fyrsteslægt, der havde bragt saa store Ulykker over Landet. To Dage efter løb Korvetten »Najaden« ind i Sønderborg Havn og hilstes med Jubel. Alle Samfundsbaand løsnedes, og Folket troede sig berettiget til selv at tage Kongen i Forsvar. Sønderherreds Bønder indfandt sig paa Augustenborg, hejsede Danebrog paa Slottet, trængte ind i Rustkammeret og bevæbnede sig med Hertugens kostbare Vaaben, bemægtigede sig hans Heste for at sende dem til den kongelige Hær, nægtede at betale Skatter, da disse vilde blive anvendt i Oprørets Tjeneste, og huserede uforsvarligt i hans Skove og Jagtdistrikter. Derefter vendte de sig mod Øvrigheden, der havde støttet sig til Hertugen og fremmet hans Planer. Borgmesteren i Sønderborg blev afsat og fængslet. I Nordborg gik Flokke af Bønder fra Dør til Dør for at afkræve Embedsmændene Troskabserklæringer, og da det ikke frugtede, væbnede de sig og stævnedes dem for sig i Landsbyen Mels, hvor de maatte falde til Føje. »Vi ved nok,« sagde Anføreren, »at her er fuldt op af Øglere der iblandt os; men i Dag skal Rederne tages ud og deres hele Yngel ødelægges!« — Øns Folkevæbning overtog derefter Bevogtningen af Overfartssteder og Kyster, indtil den afløstes af regulære Tropper.

Hele Nordslesvig havde rejst sig. Hvad Flor og hans Mænd havde tilstræbt, fuldbyrdes nu. Krigsluen flammede og purrede alle ud. Kanonerne ved Bov syntes at forkynde ikke alene Oprørets Tilintetgørelse, men ogsaa Danskhedens Sejr for al Fremtid. Hjemmetyskeriet visnede og fik først Spirekraft igen under nye, ulykkelige Forhold. I nogle Døgn havde Befolkningen gennemlevet Stemninger og Følelser, Omdannelser af Tankesæt og Villie, som ellers tager Aartier. Den sløve Stilhed, hvormed Aaret begyndte, afløstes af en mægtig Krigsoverture. „Først lød Tonerne af Horn som fra et fjærnt Land og en længst forsvunden Tid, Tone brødes med Tone, Søen bruste op mod det danske Rige, Hovslag lød gennem Dalen, de blanke Vaaben blinkede, Danebrog udfoldedes, Kongen red frem“, og tilsidst samlede den genfødte Danskhed sig til et mægtigt Festbrus om ham.

Den 6. April steg Kong Frederik VII i Land i Sønderborg som et lyslevende Dementi af hans Fjenders Løgne om den

Kong Frederiks Indtog i Flensborg.

„ufrie“ Konge, som en straalende Legemliggørelse af de Fortidskonger, den ingemannske Romantik havde skabt. Naar denne Ridderskikkelse sprængte frem paa sin hvide Hingst med den blanke Hjelm paa Hovedet og hilsende slog ud med Haanden i hvid Ridderhandske, for Blodet Nordsløvigerne til Hjertet, og de troede at se deres egen Kongedrøm foran sig: saaledes maatte Valdemar Sejr have taget sig ud; naar han drog paa Togt eller vendte hjem med Sejr. Den „ungdomsfriske“ Konge var majestætisk Højhed, naar han mønstrede sine Tropper, landsfaderlig Mildhed, naar han talte til Folket, sønderknusende Strenghed, naar han revsede Troløsheden, bedaarende Ligefremhed, naar han belønnede Fortjenesten, naar han egenhændig heftede Oberstepauletterne paa Tschernings Skuldre og Sølvkorset paa Laurids Skaus Bryst eller halvt spøgende paa en Trappeafsats udnævnte Flor til Etatsraad. — Hos denne mærkelige Illusionist var alt Teater og Natur, Fantasteri og Talent i en uløselig Blanding og umulig at gennemskue for den, der ikke saa Reversen. Da han efter Træfningen ved Bov holdt sit Indtog i Flensborg i Spidsen for sin Garde, erobrede han Byens Hjerte for bestandig, og da han nogle Dage senere, under en Regn af Blomster og Kranse, rykkede ind i Haderslev med Laurids Skau ved sin Side, omgivet af en glimrende Stab, af Garden til Hest og fulgt af 400 beredne Bønder, knæsatte han Vækkelsen i dens Hjemstavn og gav den kongelig Indvielse. Da fandt Koch, at Vaarsolen „skinnede med en yndig Glans“ i Lille Papegøje.

